LIBRARY
Brigham Young University

GIFT OF

Mr. Jean Wunderlich

SCRIPTORUM CLASSICORUM BIBLIOTHECA OXONIENSIS

OXONII
E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO
LONDINI ET NOVI EBORACI
APUD HUMPHREDUM MILFORD

878.4
H62co
v.1

TITI LIVI

AB VRBE CONDITA

RECOGNOVERVNT
ET ADNOTATIONE CRITICA INSTRVXERVNT

ROBERTVS SEYMOUR CONWAY

IN VNIVERSITATE MANCVNIENSI HVMANITATIS PROFESSOR
COLLEGII DE GONVILLIO ET CAIO CANTABRIGIAE OLIM SOCIVS

ET

CAROLVS FLAMSTEAD WALTERS

IN VNIVERSITATE LONDINIENSI LITTERARVM CLASSICARVM PROFESSOR
COLLEGII PEMBROCHIAE OXONIENSIS OLIM SCHOLARIS

TOMVS I. LIBRI I–V

OXONII
E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO

OXONII

Excudebat Joannes Johnson

Archityographus academicus

FIRST PUBLISHED 1914
REPRINTED 1925, 1936
PRINTED IN GREAT BRITAIN

THE LIBRARY
BRIGHAM YOUNG UNIVERSITY
PROVO, UTAH

PRAEFATIO EDITORIS[1]

§ 1. Cvm abhinc annos tredecim textum primae Decadis Liuianae edendum suscepi, praeuidere prorsus nequibam quantum temporis necessaria operis ratio foret postulatura. Praeter enim duos codices adhuc neglectos, Oxoniensem (§ 17) anno 1905 ab amico Alexandro Soutero, nunc Professore Aberdonensi, Agenensem (§ 29) anno 1904 a collega Waltersio indicatum, quos in usum trahendos esse statim comparebat, experientia satis acri edoctus sum quam lacunosa adhuc esset, etiam post insignes uirorum doctorum curas, notorum quoque codicum notitia. Fragmentorum Veronensium (§ 7) quoad exstat testimonium stabilierat Mommsenius anno 1868; codices optimos Mediceum (§ 9) et Parisiensem (§ 13) fide ac diligentia normam aetatis suae longe transcendens anno 1841 excusserat Alschefskius; eximiam uero nostris studiis lucem attulerat Frigellius, qui cum per amplius uiginti annos, ut ipse testatur, codicibus Liuianis operam nauasset, quattuor codicum (per totam Decadem a se conlatorum) Medicei Parisiensis Romani (§ 24) Upsaliensis (§ 15) testimonium, plurimis in locis multorum aliorum lectiones addens, scilicet Floriacensis (§ 14) et Dominicani (§ 25) et decem deteriorum codicum et nouem Editionum ueterum, per tres priores Libros edidit (*Collatio Codicum Liuianorum Lib. I–III*, Upsaliae, 1878); Upsaliensem quoque totum Häggströmius conlatum iam prius ediderat (1874). Ex

[1] Gratias agimus amicis doctissimis Professoribus Postgatio et Andersonio nec non Equiti aur. clarissimo Vniuersitatis Cantabrigiensis Oratori Publico Iohanni Eduino Sandys quorum opera benignissima obscuritates multae de hac praefatione sublatae sunt.

codicibus autem egregiis, Leidensi (§ 28) et (per commentarios Casleii) Harleiano (§ 20) Drakenborchius editioni suae incomparabili annorum 1738–1746 optatissimum subsidium traxerat in textu huius Decadis recensendo. Videbantur igitur sex utique fontes (*Ver. MPUpHL*) sat boni per magnam operis partem in promptu esse, etiam plures per tres Libros. Sed opus ipsum iam tractanti longe alia rerum patuit condicio.

§ 2. Primum enim editoris Britanni procul dubio officium fuit testimonium codicis Harleiani, non ex excerptis Casleianis—non nulla quidem illis multo tamen minore quam hodie postulatur cura factis—sed plene adhibere. Hunc igitur codicem totum rogatu meo contulit anno 1902 amicus Waltersius, tunc recens in Regis Collegio Londiniensi Professor creatus. Quo facto statim comparuit quot falsa non nunquam ex erroribus saepius ex silentio Casleii enata in doctorum de hoc codice [1] commentariis florerent. Mox testimonia Medicei et Parisiensis colligentem Alschefskii me et Frigellii discrepantiae prorsus oppresserunt atque ad ipsos codices confugere coegerunt. Nec tamen erga doctissimos hos uiros et de Liuio optime meritos usquam nisi grate et pie loqui uelim; sed etiam in *M* et *P* rem imperfectam reliquerunt, Alschefskius ideo quod—oculis, ut credo, suis, optico instrumento nullo adiutis, confisus—non satis, Frigellius quod nusquam in Collatione sua correcturas primae secundae tertiae manus, —aut in *MP* aut in ceteris—distinxit. Frigellius quoque cum animo fortissimo decem fere hominum laborem susce-

[1] Quid quod Frigellius hunc codicem amissum esse autumat (*Livianorum Librorum Primae Decadis emendandae Ratio*, Upsaliae, 1875, p. 6); uel quod Zingerleius (in editione sua 1890) per libros IX et X codicem '*H*' citare gaudet, qui nullus est? Nam in Libris I–VIII hoc siglo Zingerleius codicem Harleianum hunc ipsum Priorem (§ 20) denotat (qui cum Libro octauo desinit); sed in IX et X Harleianum Secundum (anni 1454) cum hoc confundit.

pisset, ipsa messis suae magnitudine, ut uidetur, uictus, lectiones huius et illius codicis (praecipue *M* et *P*) saepe uel confudit uel silentio perperam tradidit[1]; neque omnino ultra Librum Tertium in commentariis suis edendis processit; et ne in his quidem Libris *F* codicis, cuius pretium ipse primus perspexit, testimonium plene refert. Quid praeterea quod tres alii optimae notae, Bambergensis (§ 16), Einsiedlensis (§ 18), Dominicanus (§ 25), quamuis saepe a uiris doctis commemorati, adhuc inspecti tantum iacebant? Nec non quod imperfecta horum notitia ueritati saepe nocuit, si quidem de Dominicano in commentariis editorum, Hertzio uel Keilio uel Frigellio confisorum, quae falso perhibentur paene plura sunt[2] quam quae uere? Postremo inuiti intelleximus ne Drakenborchii quidem ex codice Leidensi (§ 28) excerpta aut satis completa aut erroribus libera esse.

§ 3. Hi igitur decem codices *MPFBOEHDLA* (quorum indoles infra describetur) quoad exstant huius editionis causa ubique comparati sunt et eorum lectiones in omnibus locis qui mentione digni uidebantur non silentio[3] indicatae sed aperte

[1] Vt pauca ex plurimis exempla adducam, confer Frigellii adnn. cum nostris de *Praef.* 13; 1. 1. 7 (*Laurentinum*); 1. 9. 15 (*dedissent*); 1. 29. 6 (*urbe*); 2. 34. 6 (*eam*); 2. 45. 1 (*proximi*); 2. 49. 4 (*sperneres*); 3. 29. 5 (*domos*); praeterea quae de codice Romano (§ 24) memoranda erunt. Inuitus talia commemoro; debemus tamen semel lectorem monere ubicumque commentarios nostros cum Frigellianis discrepare inuenerit, nusquam hoc temere fieri sed examine instituto in re praesenti.

[2] Confer e. g. nostras cum adnn. priorum cuiusuis ad 1. 26. 14; 3. 29. 5; 3. 44. 9; 4. 19. 2; 5. 39. 7; 5. 44. 3; 7. 16. 1; 7. 30. 17; 8. 26. 4; 9. 34. 9. Vt breuius loquar, inter ea quae de *D* post Lib. III finem traduntur, difficile est quicquam reperire quod non falsum sit.

[3] In hac re ab instituto Bibliothecae huius in ceteris auctoribus seruato discedere necessarium duximus quod quoniam plures codicum (in primis Veronensis, Harleianus, Bambergensis) per grandem partem operis defiunt; plures autem, in primis Vormatiensis, per excerpta tantum siue iam antiqua seu recentia nobis noti sunt; omnes uero

citatae sunt. Si quis tamen uereatur ne apparatus noster in plenae conlationis magnitudinem creuerit, scito nos, quamquam de omnibus codicibus longe plura collegimus, in adnotatione eos locos solos sed eos omnes attigisse ubi aut ipsam loci lectionem stabilire uel diiudicare adhibitis codicum testimoniis oportebat, aut discrepantiam codicum ad codicis huius uel illius naturam auctoritatemque inlustrandam utilem esse credidimus. Saepissime nobis usu uenit ut uariationem unius codicis per ceteros omnes exquisierimus; deinde ubi illius codicis solius propriam esse compertum habuerimus silentio praeterierimus.

§ 4. Lecti sunt codices aut a me aut a Waltersio, cuius studium codicum insigne editionis huius fundamenti instar fuit, aut (quod ad *L* et *B* maxime pertinet) a collegis meis in Vniuersitate Mancuniensi Iohanne Frederico Dobson (nunc apud Bristolienses Professore) Alexandroque Hope Kyd, qui ambo in legendis et exscribendis codicibus rationes nostras summa diligentia exsecuti sunt. Quomodo inter nos hoc opus distributum sit infra exponetur, sed iam inde intellegas precor, candidissime lector, anno 1903 Waltersium rogatu meo mihi in hac editione socium ab Vniuersitate Oxoniensi constitutum esse, ita ut in prioribus quinque Libris edendis auctoritas summa penes me restaret,

lacunis et paruis et interdum maioribus laborant—in hac, inquam, codicum condicione 'argumentum ex silentio', lectori periculosissimum, prorsus abiecimus. Nihil igitur amplius ex adnotationibus nostris de codicis unius cuiusque in unum quemque locum testimonio colligas precamur quam quod aperte ibi testamur. Sicubi, ut saepissime, huius uel illius testimonium exspectatum desiderabis, statuas profecto illud ne nobis quidem comparuisse. Huius autem inscientiae si causam requiras, inter adnotationes praecedentes facile reperias num qua lacuna uel damnum huius uel illius codicis ueritatem occulerit. Illud etiam praecipue animaduertas oramus quod ubicumque in codice aliquo manus tantum correctrix (ut saepissime F^3) nominatur, sed de primae manus scriptura (F) nihil tradimus, intellegi uolumus nos hanc scripturam omnino oblitteratam inuenisse.

penes illum in quinque Libris sequentibus. Vbique igitur pluralis numerus (nos) commune amborum iudicium uel coniecturam ab ambobus elaboratam denotabit, singularis (ego) in his quinque Libris Conwaii tantum uel iudicium uel temptamen.—Hae omnes lectiones huius editionis causa quaesitae per singulas litteras denotantur *MP* cet.

§ 5. Praeter hos quos nominaui adhibui quoad exstant testimonia codicis Vormatiensis (§ 12) a Beato Rhenano per Drakenborchium ex editione Frobeniana (an. 1535) tradita; codicis Romani per priores tres Libros a Frigellio; codicum quos uocant deteriorum[1], i. e. saeculorum decimi tertii quarti quinti, ibi tantum ubi necessarium fuit, a Drakenborchio, uel—scil. in prioribus tribus Libris—a Frigellio; sed has lectiones ab aliis acceptas semper pluribus litteris denotamus, ut *Vorm.*, *Rn.*, *Up* (§ 15). Editionum quoque ueterum testimonia accepi a Drakenborchio, hic illic a Zingerleio correcta; quinquaginta fere locis ubi repertor uerae lectionis adhuc quaerendus fuit, editiones usque ad Aldinam in Bibliotheca Rylandsiana Mancunii ipse perscrutatus sum. Hoc uero opus exsequenti mihi contigit dubium resoluere quod plures doctorum[2] uexauit, scil. quis primus historiam Liuianam in capita diuiserit; nam interdum diuisio illa cum certa aliqua lectione cohaeret, ut

[1] Quos citamus hi sunt: Loueliani 1, 2, 3, 4, 5; Leidensis 2; Harleianus 2 (anni 1454); Haverkampianus; Helmstadiensis; Palatini tres; Vossianus 2. His adde Fragmentum Haverkampianum, a Drakenborchio saepe citatum, nunc deperditum, aetatis tamen, ut uidetur, melioris, quod aliquando utile est. Horum omnium indolem satis descripsit Drakenborchius Tom. VII editionis suae pp. 320 sqq. Codicem Carinthianum (saec. XIII) quem laudat Zingerleius (Ed. Liv. I Praef.) semel tantum citauimus (4. 47. 7); et uix saepius (a Frigellio, *Coll. Liv. i–iii*, pp. 10, 12) Barberinianum, saec. XV, Vindobonensemque, saec. XIV.

[2] Audi inter alios querentem Creverium in Praefatione editionis suae (Paris, 1735) p. lxiv. Frustra ille numerationem mutare conatus est.

in 4. 32. 1. Diuisit Ianus Gruter anno 1612[1], ut ad eum locum docui. Minores uero quas uocant sectiones, et Gronovio (1664) et Creverio (1735) ignotas, fecisse uidetur Drakenborchius (1738).

Emendantium multitudinem paene innumeram codices ignorantium, nisi quatenus eorum temptamina aut in opere quodam maiore[2] edita (qualis praeclara Madvigii animaduersio, *Emendationes Livianae*, Ed. 2, Hauniae, 1877), aut in *Annalibus Societatis Philologicae Berolinensis* a chorago illo studiorum nostrae aetatis Liuianorum Hermanno Iohanne Müller collecta et perpensa sunt, de industria negleximus.

§ 6. Decadum Liuianarum quot exstant una quaeque suos codices habet; neque inter Primae Decadis saeculo XIII antiquiores ullum adhuc uidimus qui quicquam Decadum posteriorum contineat.

Primae Decadis codices quot nouimus omnes in duas familias discedunt; harum uero una quae Nicomachea uocatur omnes complectitur, praeter palimpsesti Veronensis fragmenta a Mommsenio reciperata, de quibus breuiter iam loqui licebit.

§ 7. Codex **Veronensis** (Ver., Biblioth. capitularis Veronensis 40, saeculi quarti) saec. nono moralibus aliquot S. Gregorii papae coopertus est. Quae subter iacent per LXV quidem folia fragmenta Vergilii et scholiorum Vergilianorum[3] et mathematici alicuius et philosophi alicuius praebent, per LX uero folia fragmenta Liuianorum Librorum III–VI.

[1] Quod uidi huius Editionis exemplar capita dinumerata praebet sed iam praefatione sua caret; in praef. Editionis anni 1628 disertis uerbis Gruter se textum in 'tmemata' diuisisse testatur.

[2] Harantii (*Emend. et Adnotationes ad Titum Liuium*, Parisiis, 1880) et Novákii (in *Ceské Museo Philolog.* editas, sed nobis per Muellerum tantum cognitas) coniecturas fere semper ad sententiam Liuii inlustrandam luculentas, rarissime tamen cum codicum auctoritate conciliandas inuenimus.

[3] Ribbeck, *Prolegom. Vergiliana*, p. 226.

Paginae formam quaternariam, columnas binas exhibent; litterae in unaquaque linea ad minimum XIV, ad maximum XXII, plerumque XVIII, quem numerum in lacunis aestimandis pro norma habui[1]. Primus quod sciamus antiquam scripturam obseruauit Angelus Maius (anno 1818), Liuiana Blumius (*Mus. Rhen.* ii (1828), 336); post quem, quamquam plures rem primis labris temptauerunt, nemo quicquam effecit ante Mommsenium qui anno 1867 opus more suo heroico attigit perfecitque, testimoniumque quoad exstat lucidissime edidit in *Commentationibus Regiae Academiae Scientiarum Berolinensis anni 1868.* Fragmentum primum incipit a 3. 6. 5 *ueniat ut anno*; ultimum desinit ad 6. 7. 1 *ingentem Latinorum Herni-*. Initium finisque unius cuiusque fragmenti suo in loco memorabitur. Scriptura uncialis est, quarto saeculo, ut periti aestimant, non inferior. Quot et cuius generis erroribus ex fonte tot saeculis antiquiore medicina adferri potuerit, ex adnotatione nostra facile reperietur (e.g. ad 4. 25. 4; 5. 53. 1); id tamen non minus apparebit, etiam quarto saeculo corruptelas pessimas[2] et plurimas (e. g. ad 5. 4. 8) inrepsisse. In commentariis etiam fragmentorum editioni subiectis largam textum constituentibus opem Mommsenius tulit; praecipue quia Veronensis uirtutes saepe minoris aestimare quam uoluit a ueritate ipsa uidetur coactus.

§ 8. Familia Nicomachea nomen inde traxit quod subscriptiones Librorum, et quidem omnium praeter Librum decimum ubi nullae sunt, docent hanc textus formam pro-

[1] Vbi *uix plus quam* (e. g.) *sex litterae desunt* scripsi, quasi linea uiginti litterarum fuisset rationem duxi; ubi *uix minus quam*, quasi sedecim litterarum fuisset.

[2] Non nullas harum silentio praeteriimus (ut in 3. 64. 2 ubi uocem *tr.* i. e. *tribunorum* ante *plebis* solus addit). Plures libenter missas fecissemus nisi adhuc plerique ignorare uisi essent quam saepe nugetur hic codex. Amplius mox disces a collega nostra Clara M. Knight, A.M. apud *Cl. Quarterly*, VIII (1914).

fectam esse a recensione quam Symmachorum domus instituit. Quintus enim Aurelius Symmachus,[1] Romanorum antiquitatum contra Christianos defensor praeclarus, munus hoc Liuii emendandi Tascio[2] Victoriano, senatorii ordinis uiro, uidetur commisisse, cuius uoces *emendabam dominis Symmachis* subscriptionem claudunt unius cuiusque Libri usque ad Nonum. Huic uero testimonio praeponitur aliud in Libris VI, VII, VIII a Nicomacho Flauiano additum Symmachi genero, quem Praefectum Vrbis annis 394, 399, 401 fuisse constat. Libros autem III, IV, V, filius huius, ut demonstrat Seeckius (*op. cit.* p. li), Nicomachus Dexter a se emendatos esse testatur, idque in Lib. V subscriptione se fecisse dicit *ad exemplum parentis* (i.e. cognati) sui *Clementiani*, de quo nihil amplius, quod reperiam, cognitum est. Forma[3] quidem subscriptionum in codicibus, ut apparebit ab adnotatione nostra, saepe corrupta est et huic uel illi codici saepe deest ; nullus tamen codicum nostrorum praeter Veronensem non ex fonte Symmachiano textum suum traxit. Quantam autem Symmachis gratiam debeamus inde facile conspicitur si ea menda computantur quibus laborat Veronensis, uacant Nicomachei. Nec mira est haec Nicomacheorum quamquam quinque saltem saeculis posteriorum praestantia cum

[1] *Q. Aurelii Symmachi quae supersunt*, ed. Seeck, Berlin, 1893 ; titulus sepulchralis *C. I. L.* vi. 1699. Consul fuit anno 391 p. C. n. ; obiit, ut uidetur, anno 402. In *Epist.* 9. 13 *ad Valerianum* (anni 401, iudice Seeckio) huius recensionis meminit : *munus totius Liuiani operis quod spopondi etiam nunc diligentia emendationis moratur.* In *Epist.* 4. 18 *ad Protadium* (anni 396 eodem iudice) amicum monet ut ad *priscas Gallorum memorias* inlustrandas reuoluat *Patauini scriptoris extrema quibus res Gai Caesaris explicantur.* De tota Symmachorum familia Praefatio Seeckii luculenta consulenda est cum *C. I. L.* vi. 1782, 1783.

[2] Sic nomen scribunt codd. meliores Sidonii Apoll. *Epp.* 8. 3. 1.

[3] Huius mentionem fecit Gronovius in Praef. editionis suae (1664–5) sed primus, quod sciam, plene interpretatus est Otto Jahn, *Berichte d. Sächs. Gesellsch. d. Wissensch.* (*Phil.-Hist. Abtheil.*), 1851, p. 335.

reputas illos proxime ab unciali quodam fonte (uel fontibus) distare, ut ex uocibus saepissime male diuisis (e. g. *aut socio antiquum animalib.* (3. 60. 2) pro *haud scio an, qui tum animi ab*; *martis uouet auribus* (8. 10. 14) pro *marti suouetaurilibus*[1]) satis patet; adeo ut uix credi possit plus quam unum descriptionis opus inter exemplar aliquod unciale et *M* (uel *F* uel *H*) codicis descriptionem interuenisse. Haec autem codicum noni saeculi directa ex codd. quarti uel quinti deriuatio normae iam bene cognitae consentit, ut clare demonstrat Shipley (*Certain Sources of Corruption in Latin MSS.*, the Macmillan Co., New York, 1904, p. 5).

§ 9. Inter Nicomacheos princeps nominandus est **Mediceus** (*M*, Biblioth. Laurentianae Plut. lxiii. 19, saeculi X uel XI incipientis) Libros decem quaternionibus XXVII continens (in membrana egregia binis columnis scriptus) ob scribarum suorum eximiam fidem, quae tamen saepe magis per antiquitatem lectionum quam per harum ipsarum integritatem elucet. Dittographiarum quas uocant[2] paene constans seruator, glossemata quoque plurima eaque saepe antiqua (§ 10) et in margine et inter lineas religiose tradidit, quae interdum (saepissime in Lib. VII) etiam textui ipsi interpolata sunt (e. g. ad 4. 31. 7). Exaratus est a non minus tribus scribis, quorum optimus, qui quaternioni decimo[3] nomen suum *Leo Diac(onus)* subscripsit, certe partem alteram quat. primi, quatt. II–X[4] (i. e. a Lib. 1. 9. 15 *desiderium* ad 3. 71. 8 *suadere*) conscripsit: probabile est autem eundem quaternionis XI lineas 16 ultimas et quatt. XI–XIII (i. e. 4. 21. 4

[1] Cf. § 20, et u. adnn. ad 3. 22. 9; 4. 6. 3; 5. 42. 7.

[2] De his egit Winkler, *Die Dittographien in den Nikomachianischen Codices des Livius*, Vienna, 1890–1892 (*Progr. d. Leopoldst. Kommunal-, Real- u. Obergymnasiums*), ad quem librum ipse aditum non habui.

[3] Non decimi quarti ut scribit Frigellius (*Collat.* p. 6); quo errore ea omnia quae subinde disputat pessum data sunt; praeterquam quod notas *a–h* in Quatt. XIV–XXI omnino neglexit.

[4] Sed Quat. VII quattuor tantum folia habet.

arguens Seruilio...5. 7. 7 *rei p. extra*) confecisse; eidem etiam uix abnuendi sunt quatt. XXII–XXVII (8. 14. 1 *merito cuiusque* ad Decadis finem). Alter, qui Vetus ex pristina scripturae suae forma iure appellari potest, quat. primi primam partem (usque ad 1. 9. 15) et quat. XI praeter sedecim ultimas lineas scripsit: Tertius quatt. XIV–XXI, quarum uni cuique ad finem litteras *a* . . . *h* deinceps subnotauit. In quat. XXI sex tantum folia sunt, quippe quae ad operis partem huic scribae attributam facile suffecerint (plura de horum scriptura in *Camb. Philol. Soc. Proceedings*, 1902, p. 10 reperientur). Aliquando errores eos habet qui perperam audiendo potius quam male legendo efficiantur (cf. 4. 7. 7 adn.).

§ 10. In hoc autem codice multum interest inter correcturas primae et secundae manus (atramento iam subrubenti factas) quae ambae auctoritatem aliquam habent et correcturas tertiae uel quartae (atramento nigro factas) quae omnes nihili sunt. Scriba Vetus quod scripsit ipse saepe correxit [1] aut puncto infra litteram corrigendam addito litteraque noua suprascripta, aut littera ipsa atramento mutata; sed nunquam per rasuram: contra Leo et Tertius saepe quae primo scripsere eraserunt, tum atramento eodem (coloris iam fusci) usi noua inseruerunt; has correcturas siglo M^1 denotamus.[2] Sequitur ut ubi correctura per rasuram ipsam perfecta est, discerni nequeat utrum a manu prima (Leonis, siue Tertii) an a manu secunda, cuiuscumque fuit, profecta sit. Hanc uero manum, ubi quicquam scripserit, atramenti color clarior ac saepe rubicundior statim prodit. Cum autem uera lectio persaepe hic ab M^1 illic ab M^2 introducta sit, operae pretium erit peruestigare num aut M^1 aut M^2 ex uno aliquo fonte (qui fortasse

[1] Vide sis adnn. e. g. ad 4. 9. 3; 4. 9. 9; 4. 19. 6.

[2] Cf. in Leonis parte e. g. 4. 51. 3–4 adn.; in Tertii parte (e. g.) *aeru* in *aeris* (5. 7. 12) a prima manu recte mutatum est.

ab archetypo codicum P^2FBUp non longe discrepuerit) suas quisque correcturas traxerit.

Glossemata plurima in margine huius codicis exstant, quorum partem magnam a scriba primario una cum textu ipso descriptam esse a scripturae genere manifestum est. Exempla in adnn. ad 1. 28. 7; 5. 2. 8; 5. 21. 5; 5. 44. 4; et alibi reperies; in 3. 49. 5 (et alibi) glossema tale in textum inrepsit. Vnum autem huius generis prae ceteris memorari debet, quia procul dubio Germanicam originem prodit seu scribae (Leonis ?) ipsius, seu codicis, seu exemplaris tantum (uel archetypi eius) ex quo codex descriptus est: ad Lib. IX c. 3 init. (quat. XXIII, p. 6, col. 1) narrationem Liuii sic notat glossemator: *fremitus et diuersa consilia Romanorum apud pFurculas caudinas interclus(orum)*, ubi *pF-* illud uix ab Italo homine profectum erit. Vt igitur in uniuersum Frigellio adsentimur hunc codicem Cisalpini generis (cui etiam *RDLA* adsignandi sunt) uocanti, ita adfirmare non ausim scribas Medicei unum tantum exemplar ante oculos habuisse; quaerendum potius erit, praesertim si dittographiarum et correcturarum primae manus ratio recte perpenditur, nonne ex duobus saltem fontibus, uno codicibus *RDLA*, altero codicibus *PFUpB* propiore, hic codex haustus sit. Simili ratione *P* a P^2 distare mox uidebimus.

§ 11. De huius codicis auctoritate multum dissensere uiri docti, ei tamen qui codicem ipsum penitus cognouerunt, Alschefskius et Frigellius, longe pluris eum aestimaverunt quam qui aliorum tantum testimonia de eo legerunt, ut Zingerleius (in Praef. editionis suae Libb. I–V).

Vt breui sententiam nostram ponamus, si ab uno codice tantum nulla emendatione permissa quid in summa uoluisset Liuius diuinandum esset, tum certe non Mediceus eligendus esset; nam corruptelis dittographiis interpolationibus scatet quas cautiores scribae, praecipue Oxoniensis, saepe reiecerunt. Contra, ratione ac uia peruestiganti quid in

quoque loco Liuius scripserit, uix alius codex maius auxilium dabit; sescentiens enim scribarum Mediceorum, praecipue Leonis Diaconi, eximia fides uerae lectionis uestigia seruauit quae in ceteris omnibus perierunt (e. g. 1. 25. 10; 1. 46. 1; 1. 47. 12; 1. 50. 5 et 7; 2. 43. 4; 2. 45. 16; 3. 26. 7; 3. 53. 4; 4. 4. 11; 5. 13. 8, et in plurimis aliis locis quae in adnotatione facile reperientur).

Huius codicis ipse quinque priores libros perlegi, quinque posteriores Waltersius; ita tamen ut multis in locis ubi postea demum propter aliorum nuper lectorum (*OEADLB*) codicum uariationem lectionem Medicei exscribendam esse iudicauimus, Waltersius meos, ego illius commentarios suppleui. Frigellii per tres Libros, Alschefskii ubique lectiones obseruauimus; quas quamquam saepe parum accuratas, saepissime imperfectas inuenimus, saepissime etiam in locis obscuris ueritatem expressisse animo gratissimo confitemur.

§ 12. Medicei paene gemellus fuisse uidetur Codex **Vormatiensis** (*Vorm.*) siue Borbetomagensis nunc deperditus, ex excerptis tantum Beati Rhenani cognitus in editione Frobeniana secunda quam una cum Gelenio anno 1535 Basileae parauit (u. Praef. Gelenii[1] p. 5, uel apud Drak. vii, p. 273). Haec excerpta ad 1. 20. 2 incipiunt, ad 6. 28. 7 desinunt, quia codex, ut testatur Rhenanus, utrimque decurtatus erat. Et ne Rhenani quidem ope semper patet quid in locis ab illo tractatis in hoc codice steterit. Saepe enim Rhenanus de codice nihil disertis uerbis testatur, sed *ueterem* uel *antiquam* uel *germanam lectionem* commemorat; quam, etsi Drakenborchius (ad *eo sustentata* 2. 34. 5) codicum quos ante oculos Rhenanus habebat lectionem semper indicare iudicat, ex adnotatione Rhenani ipsius ad 2. 18. 4 aliquotiens a Vormatiensi discrepuisse probabile[2] uidetur.

[1] De codice quo Gelenius utebatur in Lib. VII–X loquemur in Praef. Voluminis Secundi huius editionis.

[2] Nec tamen certum; nam et credi potest Rhenani uerba 'ita

Tutius igitur duximus Rhenani uerba ubique sequi nec '*uetus lectio*' in '*Vorm.*' mutare. Huc accedit quod ille, ut et alii uiri doctissimi (in primis Gronovius), correcturam idoneam saepe breuissime indicare satis habuit, formulis quales *scribe*, *lege*, *corrige*, *castiga* usus, lectorem in dubio relinquens utrum hoc coniecturae tantum suae an codicis alicuius testimonio debuerit. Hoc Rhenani silentium siglo *Vorm.?* notauimus. Rhenani adnotationes per hos quinque Libros a Drakenborchio hausi.

§ 13. **Parisiensis** (*P*, Bibliothecae Nationalis 5725 Lat.), saeculi X, quaternionum XXII (sed ultima dimidia est), lineis per paginam continuis scriptus, quamquam antiquitate litterarum formis indicata codici Floriacensi (§ 14) cedit, familiam tamen quam Frigellius Transalpinam uocat certe ducit. Persaepe enim, ubi titubant *FB*, aut uera aut saltem ueriora praebet *P*. Si plures scribas habuit, scripturae genere tam simili utebantur ut certo distinguere nequeamus; cum Frigellio potius credimus 'uix plures fuisse'. Correctus autem est saepe a scriba ipso (P^1), saepius etiam a uiro satis docto (P^2), scriptorii, ut conicere licet, magistro, qui plerumque atramento nunc pallidiore [1] usus est, interdum autem eodem quo P^1. Correcturas igitur ubique P^2 tribuimus nisi ubi manus eadem esse atque scribae primi manifeste apparet. Plurimae correcturae eius modi sunt ut ubi *P* cum *M* consentit, P^2 lectionem codicum *FB* sequatur, cui plerumque et *Up* suffragatur. Paucae et minimi pretii sunt correcturae manuum recentiorum (P^3, raro etiam P^4, P^5).

Hunc codicem per Lib. I–III primo ipse inspexi ubicumque de lectione eius discrepabat Frigellius ab Alschef-

habet Archetypon' ad uocem *Tarquinia* tantum referri, non ad totam sententiam.

[1] Discrimen fortasse id tantum est quod in his locis sabulum uel aliquam aliam rem siccatiuam statim scriba adhibuit, in illis atramentum ipsum arescere passus est.

skio; per Lib. IV et V omnibus locis aut ego contuli aut Waltersius, persaepe ambo, ita ut opus fere aequaliter diuisum sit; postremo per Lib. I–III rogatu nostro etiam eas lectiones quae ab Alschefskio et Frigellio statutae erant denuo excussit mense Iunio anni 1910 Dobsonius; qui quamquam perpauca mutanda repperit, multa tamen addidit uel accuratius expressit. Libros VI–X legit Waltersius, cuius operae pauca tantum ego et Dobsonius suppeditauimus.

§ 14. Codex **Floriacensis** (*F*, Paris. Bibliothecae Nationalis 5724 Lat., saec. IX) quaternionum XXII (sed horum decimus sex tantum folia, ultimus tria tantum habet) lineis per paginam continuis scriptus est. Decem Libros continet, sed bis defit (ab 4. 21. 6 ad 4. 50. 4, et ab 10. 34. 6 ad 10. 39. 3) nulla lacunae nota. Ex paginarum ratione apparet illic octo foliorum textum, hic unius in archetypo deperisse eo tempore quo *F* exaratus est. In ultimo folio adnotatum est *Hic est lib. sci Bened.*, i. e. monasterii S. Benedicti Floriacensis quod prope Genabum (Orleans) fuit. Scriptura et antiquior (e. g. ꝯ saepissime pro *a*, ꝛ pro *r*) et difficilior (e. g. in coniungendis litteris, ut q pro *-ci* uel *-ti*). Bis correctus est, primo per atramentum rubidum, saepe flauescens uel etiam pallidum (F^2); mox (idque saeculo XIII [1] uel postea) per atramentum fuscum uel saepius nigrum, a scriba aliquo (F^3) qui codicem rasuris pessime lacerauit ut coniecturis suis [2] etiam peius corrumperet. Vbi nihil mutatum est nisi per rasuram, mutationem siglo F^2 denotaui, quamquam persaepe bene credi potest F^3 in culpa fuisse. Vellem locos tales ubique designaremus siglo F^x, quod postea demum excogitauimus. Iam uero gaudere licet codicis Bambergensis (§ 16) testimonium per Libros amplius sex has tricas semel dissoluisse.

Hunc codicem per Lib. I–III ipse exscripsi ubicumque

[1] Sic Frigellius; nobis uero recentior manus uidetur.

[2] In quibus saepissime cum codice Klockiano (de quo uide Drak. Vol. VII. p. liii) consentit.

deficit Frigellii testimonium ; mox ceteris omnibus locis per decem Libros comparauit Waltersius, nisi quod per Lib. IV–V fere dimidiam operis partem ipse suscepi ; per Lib. IX et X ille totum plene contulit.

§ 15. Codex **Upsaliensis** (*Up*, Biblioth. Academiae Upsal., saeculi X uel potius XI) eximie ab Häggströmio conlatus (*Excerpta Liviana*, Upsal. 1874), decem Libros continet sed cum quaedam partes, ut uidetur, ualde maculatae uel laceratae iam saeculo XIV essent, manu illius aeui (*up*) sex folia suppleta sunt, scil. duo ad finem Lib. I (1. 56. 4 *impleuit curis . . . uirium in senatu* 2. 1. 10 continentia), quattuor in Lib. X (ab *iure iurando* 10. 38. 9 ad Decadis finem). Sicubi *P* titubat uel *F* defit, consensus cum alterutro Upsaliensis utilis est ad archetypi ' Transalpini ', ut uocat Frigellius, lectionem indicandam; praesertim in Lib. VII 17–X ubi defit *B* (§ 16). Fatendum est enim si *B* usque ad finem Decadis seruatus esset, minimum codicis Upsaliensis usum futurum fuisse, quoniam aut scriba ipse, aut praecedens aliquis, textum plurimis et licentissimis coniecturis corrupit ; adeo ut in locis difficilibus lectio Upsaliensis, quamuis per se probabilis sit, tamen, si alio teste caret, nobis suspecta semper sit. Bis correctus est, prius a scriba ipso, postea aut ab ipso, ut putat Häggströmius, aut ab altero, ut credere uidetur Frigellius, qui tamen ambo correcturas omnes pariter siglo U^2 denotant · nobis igitur discrimen nullum facere licuit.

Lectiones secundum Häggströmium citamus ; aliquando tamen, praesertim in rebus orthographicis, quas illese spreuisse profitetur (*op. cit.* p. 3), silentium eius pro testimonio habere noluimus ; his igitur in locis, non ita raris, nihil de hoc codice docemus. In Lib. I–III Frigellii ab Häggströmio discrepantias uel potius additamenta, quae rarissima sunt, semel aut iterum mentione digna repperimus.

§ 16. Familiam hanc (*PFUp*) claudit optimus codex

Bambergensis (*B*, Bibliothecae[1] Regiae Bamb. M. iv. 8, saeculi X uel XI), quem per Lib. I contulit Heerwagenius anno 1856[2], per reliquos sex Libros, multa etiam in Lib. I addens, rogatu meo mense Decembri 1912, Ianuario 1913 Alexander Hope Kyd. Paene certum est hunc codicem cum multis aliis ab Imperatore Henrico II illi bibliothecae donatum esse. Quaterniones XIV nunc habet; Praefatione incipit, in uocibus *agmine inciderunt* Lib. VII. 17. 3 desinit. In Lib. IV lacunam eandem atque codex *F* (§ 14) praebet; et ex omnibus adnn. nostris facile colliges hunc codicem illius gemellum fuisse, fontemque esse summi pretii unde quid in *F* per rasuras pessum datum sit clarissime eluceat. Ipse nullas correcturas uidetur subiisse, nisi a scriba ipso; scriptus autem est, si a pluribus imaginibus photographicis iudicare licet, manu optima et nusquam non lectu facillima. Summam fidem paruam scientiam adhibuisse uidentur librarii (nam plures fuerunt); adeo ut cum Parisiensi huius codicis consensus archetypum 'Transalpinum' paene ante oculos repraesentet. Plura de hoc codice mox alibi[3] exponet Kyd; mirari tamen licet nobilem hunc codicem per quinquaginta sex annos in media Germania iacuisse prorsus neglectum.

In Libro I Heerwageni commentarii, qui, longum per tractum denuo cum codice conlati, optimi[4] inuenti sunt, siglo *Ba.*, supplementa Kydii et eiusdem per ceteros Libros commentarii siglo *B* denotantur.

[1] Cuius custodi, uiro doctissimo et beneuolentissimo, Karolo Fischer gratias agimus.

[2] In programmate Gymnasii Regii Baruthini 1856.

[3] In *Class. Quarterly* huius (1914) anni. [Finito iam illo opusculo sed iacente adhuc sub prelo hac praefatione, subito fato nobis ereptus est hic iuuenis, quem ut fratrem praeclarae spei desidero, discipulum collegam ueri inuestigatorem acerrimum, hilarissimi et candidissimi animi amicum.]

[4] Quamquam ad 1. 19. 4 silet de *qui dies* (i. e. *-que sex dies*).

§ 17. Familiae huic (*PFUpB*) proximum stat par nobile codicum, **Oxoniensis** (*O*, Biblioth. Bodleianae 20631, saeculi XI ineuntis) et Fragmentum Einsiedlense (§ 18). Illius indolem plene a Waltersio apud *Class. Quarterly* ii (1908, p. 210) descriptam reperies ; nunc igitur pauca tantum commemorare satis erit. Olim decem Libros in XIII, ut uidetur, quaternionibus habuit ; sed iam ad finem mutilus, post tertium folium quaternionis duodecimi (10. 22. 3) omnia amisit, partesque inferiores plurimorum foliorum in Libris VI–X et duo folia quibus Lib. 8. 38. 13—9. 2. 12 inerant, unum quoque cui 9. 12. 10—9. 14. 18, omnino perierunt. Ab exemplari autem unde descriptus est, perierat quaternio 4. 30. 14 (ubi u. adn.)—4. 57. 11 continens. Lineae per paginam continuae ; plures scribae opus partiti sunt, inter quos tamen nullam maioris momenti, quod quidem ad hos quinque Libros pertineat, discrepantiam obseruauimus. Saepe correcturas primae manus (uel etiam alterius, scriptorii fortasse magistri), saepissime litteras primo omissas mox pleniore calamo (§ 33 *b*) insertas reperies. Inter Nicomacheos uix alius codex a peritiore uiro scriptus uel, ut ita dicam, gubernatus est quam *O*, nisi forte rectius erit hanc laudem aut totam aut maiore ex parte illi uiro tribuere a quo commune illud archetypon (§ 19) Oxoniensis et Einsiedlensis constitutum est. Sagacissime enim et inter dittographias—paene semper recte—elegit (ut in 3. 54. 10 ; 9. 5. 7), et plura glossemata textu expulit (ut ex 2. 40. 3 ; 3. 72. 6 ; 5. 36. 2 ; 8. 10. 13). Aliquando tamen haec sagacitas ueritatis normam excessit uel obscura[1] omittendo (ut in 3. 41. 8 ; 3. 44. 5 ; 9. 45. 10[2] ; 10. 14. 8) uel prorsus falsa

[1] Fortasse non semper audaciae suae indulgens sed pro deletionis signo interpretatus notam aliquam quam in exemplari posuerat lector quiuis difficultatis conscius.

[2] Hic spatium uacuum in contextu reliquit, in margine *req.* (i. e. *require*) addens ; sic etiam ad 9. 46. 2. Cf. quae supra dixi de litteris primo omissis.

coniectando (cf. adnn. ad 5. 6. 1; 5. 50. 5; 8. 38. 11; 7. 41. 3 ubi *pollutum* pro *Petelino*). Oxonium in Collectione Meermanniana peruenit, a Meermannio de Collegio Iesuitarum Clermontano anno 1764 emptus.

Hunc codicem per Lib. II–X. 22 comparauit Waltersius, per Lib. I ego; sed et in Libris posterioribus Waltersii commentarios rogatu eius hic illic suppleui.

§ 18. Fragmentum **Einsiedlense** (*E*, Biblioth. Monasterii S. Benedicti Einsiedlensis 348, saec., ut credo, decimi) binis columnis scriptum sex tantum quaterniones nunc habet quorum primus siglo ·1· ad finem notatus est, ceteri deinceps siglis *I*, *K*, *L*, *M*, *N*; exstat in primo Praefatio cum Lib. I usque ad c. 28. 2, in ceteris IV. 30. 14 usque ad VI. 36. 3. Quatt. *i–n* a tribus scribis exarati e quibus illius qui quat. *m* (exceptis, ut uidetur, paruis partibus) conscripsit longe uetustior manus uidetur quam aut illius qui *i–l* aut illius qui *n*. Inter horum tamen operam aliquando, ut in quat. ·1· p. 8 (parte media) et in quat. *m*, p. 1, col. *a*, ll. 1–11 et p. 2, col. *b*, ll. 1–13, eminet alia et optima manus, eiusdem, si de indiciis quibusdam conicere licet, qui et regimen et correcturam (E^2) totius operis suscepit. Ex ratione partium quae supersunt cum totius operis magnitudine comparatarum apparet partem iam deperditam (i. 28. 2—iv. 30. 14) paene ad amussim septem quaterniones compleuisse; cumque qui sequitur quaternio littera *I* notatus est, priores septem notas *b* . . . *h* habuisse liquet. Cum igitur quaternionis primi finis tam bene ad hanc rationem ceterarum superstitum quadret, pro certo habere licet, ut iam supra ex scripturae ratione collegimus, ipsum hunc quaternionem, quamuis, casu aliquo, per ·1· non per *a* notatum, partem fuisse aut eiusdem ipsius codicis aut saltem gemelli alicuius in eodem scriptorio eodemque sub magistro eodem tempore ex eodem fonte (uel potius ex eisdem fontibus) deriuati.

Correcturas subiit primum a scriba ipso[1] in sua cuiusque

[1] Vt in Quat. *m*, p. 11, col. *a*, l. 4; p. 14, col. *a*, l. 4.

parte, saepe post rasuram, eodem quo cetera atramento (E^1); tum, ut puto, a magistro scriptorii (E^2) qui atramento simili, paulo tamen minus lucido, calamo autem tenuiore usus est, rasuramque omnino auersatus (e.g. quat. *m*, p. 2, col. *a*, l. 4 (5. 44. 1) ubi scripsit *ego* manus prima tum *aegit* suprascripsit E^2). Posterioris demum aetatis temptamenta (E^3) nigro atramento confecta nihili sunt.

Hoc fragmentum primus, quod sciam, anno 1831 indicauit[1] Orelli, inspexit Mauricius Haupt, cuius excerpta (nunquam edita) Hertzio anno 1857 Lib. I–X edenti praesto fuere. Quae inde Hertzius in praefatione sua deprompsit et in summum perpauca et erroribus plena esse (praecipue quod saepe E cum E^2 confudit neque usquam E^1, E^2, E^3 distinguere conatus est) cum codice ipso inspecto comperissem, ipse omnibus locis fragmenti quoad exstat testimonium hausi, in oppidulo amoenissimo ter commoratus, beneficentiaque Gabrielis Maier Viri Reuerendi Bibliothecae[2] praefecti maxime adiutus.

§ 19. Ex iis quae supra dixi manifestum erit huius codicis (ut et Medicei et plurimorum) scripturae operam per

[1] Teste Hertzio (Praef. p. xxxv) qui citat '*Seebodii Nov. Annales* 1. 1831, p. 396'.

[2] In eadem Bibliotheca mihi indicatum est uolumen alterum (365) quo fragmenta uaria manu scripta plurium scriptorum Latinorum iam religiose seruantur, inter quae sex folia codicis saec. XII uel XIII (ut uidetur) partes huius decadis continent. Haec si quis nominanda putet, fort. Fragm. Claustrense uel Klosteriense (*K*) appellet, ut ex monasterii huius quisquiliis tandem erepta. Duas paginas (in Lib. V et IX) accuratius perlegi, inuenique quae tradit a codice Oxoniensi (uel Einsiedlensi) quam proxime abesse. Quae continentur haec sunt:—
(*a*) 4. 31. 2 alii uiderentur (*sic*) . . . 34. 1 oppidi signu ex mino (*sic*)
(*b*) 4. 48. 10 ab stirpe claudia . . . 51. 5 delenimentum animis.
(*c*) 5. 21. 14 dicitur manus . . . 25. 8 ex erario promta.
(*d*) 5. 47. 10 reum haud dubium eius . . . 51. 7 gallorum quam gentium.
(*e*) 9. 41. 16 quare urbem romanam . . 44. 11 hostibus signa confert(?).
(*f*) 10. 13. 14 agri possiderent . . . 17. 11 [romulea]mque oppug . . .

quaternıones accurate distributam esse. Plurimi igitur id refert hac diuisione eum cum codicis Oxoniensis exemplari consentire (uide adn. ad 4. 30. 14). Ipse quidem Einsiedlensis, etiam tum cum integer erat, non fuit hoc exemplar (ut ex diuersitatibus non ita paucis duorum codicum apparet), sed huius exemplaris certe germanus frater, ne gemellum dicam. Ambo, e.g., praenomen *C* constanter in *Claudium* conuertunt. Quae uero cognationis ratio (uel rationes) (*a*) Archetypon horum et (*b*) Archetypon codicum *PFUpB* et (*c*) Mediceum et (*d*) Archetypon Harleiani (§ 20) Thuaneique (§ 22) coniungat distineatue, quaestionis materia, ut speramus, collecta, Liuii studiosis quaerendum iam relinquimus.

§ 20. Codex **Harleianus** (*H*, Musei Britannici Harl. 2672; 70b; 'Harl. primus' a Drakenborchio ex commentariis Casleii (§ 1) uocatus, saeculi X exeuntis[1]) octo Libros continet quaternionibus XXIII, sed plures quaternionum sena tantum folia habent, ita ut omnino folia CLXXXVIII sint. Ex primae paginae inscriptione patet codicem saeculo XV donatum a Cardinali Nicolao Cusano (ob. 1464) Hospitali suo apud Cusam ad flumen Mosellam in dioecesi Treuirensi. Scriptus est lineis per paginam continuis, a pluribus scribis, qui tamen inter se non multum scriptura discrepant; correcturas, nisi primae manus, nullas uel paene nullas uidetur esse perpessus. Saepius quam ceteri huius aetatis codices uoces perperam diuisit, ut *cauis sed eos* pro *cauisse deos* (3. 10. 14) uel *sinem agno* (8. 38. 7) pro *sine magno*; aliquando autem, ut ad initium Libri IV, scriptura maiuscula non tantum in subscriptione apparet sed per primam lineam libri ipsius continuatur. Hinc elucet codicem ab exemplari unciali non longe abesse (§ 6); uide etiam praecipue adn. nostram ad 8. 37. 12. Errores non nulli

[1] Sic nobis pro certo confirmauerunt uiri clarissimi et in hac re peritissimi E. Maunde Thompson et G. F. Warner.

perperam audiendo potius quam male legendo uidentur effecti, ut *anniensem* pro *Aniensem*, *antiasset* pro *Antias et*, *peccorum* pro *pecorum* (cf. § 9 ad fin.).

§ 21. Ad originem et cognationem codicum Nicomacheorum omnium peruestigandam, non alius codex, credo, nisi fortasse *OE*, pluris quam *H* ualuerit. Saepissime enim, saltem in Lib. I–V (ut 1. 9. 6; 1. 33. 2; 2. 47. 5; 3. 44. 5; 4. 17. 4; 5. 24. 9), inter duas partes, hinc *M Vorm.* illinc *PFUpB* (quibus non nunquam etiam *OE* accedunt) sic medius stat ut modo huc modo illuc sed ubique ad ueriorem lectionem inclinet; saepe etiam (ut 1. 20 4; 2. 23. 13; 3. 41. 1; 4. 16. 3) ipse aut solus uerum tenuit aut (ut 4. 6. 11 et saepius) cum *O*—quae uirtutes omnino maiori scribarum fidei, certe non maiori scientiae, quae minima fuit, tribuendae sunt. Hoc quidem nos semel percepto pluribus in locis ubi utraque lectio per se probari potuit eam elegimus cui Harleianus suffragatur (ut e.g. 4. 15. 8; 5. 28. 12). Ad hanc autem peruestigationem duo Harleiani uitia utilissima sunt; primum quod saepius quam ceteri eiusdem aetatis codices siglum quo scriptorium illud nobile[1] Floriacense *-m*, uel *-n-* uel *m-* ante consonantem aliam, designabat perperam intellexit, in *i* uel *s* conuertendo (5. 43. 1 adn.); deinde quod omissiones ex homoeographo quod uocant ortae frequentes sunt (in Lib. VI–VIII frequentissimae[2]). Harum pleraeque et in Leidensi (§ 28) apparent; unde Madvigius (*Emend*[2]. p. 33) hos duos codices coniungens neque aetatem neque auctoritatem eorum distinxit, quarum utraque iam patet longe eos esse dissimiles.

[1] Cf. praecipue Traube, *Sitzungsber. d. Münchener Akad.* (*Philos., Philol. u. Hist. Classe*) 1891, Heft 3, p. 425.

[2] Harum aliquot tam graues sunt ut paene suspicionem moueant scribam defetigatum occasiones sic per fraudem minuendi operis sui aliquando ipsum exquisisse (8. 12. 13–14; 7. 31. 9 et 12; 7. 38. 10 39. 1); sed durius iudicare nolimus.

Hunc codicem totum bis cum Zingerleii editione annis 1901–2 plene contulit Waltersius, quocum in locis difficilioribus, qui in hoc codice sat rari sunt, ipse aliquotiens in initio operis conlaboraui. Haec conlatio cum conlatione per Libros IX et X *F* codicis (§ 14), quamquam ne quarta quidem pars eius in adnotationibus nostris apparet, totum opus nostrum ualde adiuuit cum tot loca in ceteris codicibus peruestiganda illis adiecerit quae iam antea ex Alschefskii Frigellii Häggströmii conlationibus didicimus examinanda esse.

§ 22. Codex **Thuaneus** (*T*, Bibl. Nationalis Parisiensis 5726 Lat., saeculi decimi et quidem primae partis uiro doctissimo Aemilio Chatelanio iudice) lineis continuis in candidissima membrana pulcherrime ab uno tantum, ut uidetur, scriba (*T*) exaratus, nisi quod quae nunc sunt duo folia priora (6. 1–3. 4 *Romano interuenit*) ab altero quodam (*t*) profecta sunt cuius scriptura simillima, ne dicam eadem, est atque illius (T^2) qui correcturam totius operis suscepit. Quaternionibus XXI Libros VI–X continet ultimo tantum folio deperdito quod finem Lib. X post uerba *inuidia est ad plebem* (c. 46. 6) habebat. In primo folio recto inest (uel potius inerat, nam nunc quidem difficillime legitur) VI. 1 usque ad *creat* (§ 8) ubi desiit scriba, eo tantum consilio, id quod recte perspexit Dianu, ut quod supplendum esset tribus paginis continuis (1 *b*, 2 *a*, 2 *b*) nullo spatio uacuo relicto exhiberetur; iterum igitur in fol. 1 uerso c. 1. 1–10 exscribit. Harum trium paginarum auctorem *t* uocabimus, primae uero paginae opus quod idem homo fecit sed postea spreuit siglo (*t*) notabimus. Si ex indiciis quae recte obseruauit Dianu (*op. inf. cit.*, p. 8) iudicare licet, aetati paulo (si uel quicquam) inferiori, certe non amplius centum annis, adsignandus est *t* quam *T* ipse.

§ 23. De cognatione huius codicis cum ceteris (cf. § 21) duae res ante omnia ex commentariis alterius nostri Voluminis facile perspicientur. Primum illum cum codicis Har-

leiani parente artissime coniunctum esse (fort. etiam paene gemellum); deinde correctorem illum T^2 mutationes suas ex codice aliquo hausisse qui archetypo P^2FB codicum simillimus erat.

Codex hic Thuaneus[1] ab inscriptione nominis J(acques) A(uguste) de Thou (1553–1617) uocatus, non nunquam ab I. F. Gronouio citatus (sed uix, ut uidetur, ab ipso inspectus), postea a Riemanno[2] et Frigellio[3] consultus, anno demum 1895 et conlatus et editus est a uiro doctissimo Jean Dianu (*Étude et collation du Ms.* 5726 *de la Bibl. Nat.*), cuius conlationis rationem nemodum editor Liuii habuit. Huius uero editionis causa codex totus a Waltersio relectus est; sicubi igitur, quod non nunquam sed raro fit, a lectione quam Dianu praebet adnotatio nostra discrepat, ibi scito, lector beneuole, hoc consulto fieri codice rursus excusso; id quod non modo non prohibet sed etiam cogit nos grato animo testari quantum et nos et ceteri Liuio studentes acumini et industriae insignis illius conlationis debeamus.

§ 24. Codex **Romanus** (*Rn*, Biblioth. Vaticanae 3329, saeculi XI, eiusque, ut uidetur, medii) a pluribus (ut credo, quattuor) scribis lineis per paginam continuis exaratus, quaternionibus quindecim (sed ultimo quinque tantum foliorum) decem Libros continet; a correctore sat audaci saeculi XIV multa perpessus est, praecipue in Lib. I, adeo ut multis in locis nihil nisi hae correcturae (Rn^2) iam legi possit. Vbi integer est, codici *L* (§ 28) proximus stat; omissionibus autem multis, saepe cum *H* (§ 20) paene semper cum *L* communibus, laborat. His de causis postquam ipse anno 1903 partem aliquam codicis perlegi et plures locos Libri I (quos siglo *R* notaui) descripsi, statui longe minus utilem esse

[1] Fuit postea uirorum doctissimorum Pithoei et Colbertii, unde Frigellius Colbertinum pro Thuaneo appellat, uix feliciter.

[2] *Rev. de Philol.* iv (1880) 100 et 159.

[3] *Primae Dec. emendandae ratio*, Upsaliae, 1875.

quam aut *D* aut *L* aut etiam *A*. Quamquam igitur quae Frigellius collegit (quae siglo *Rn* denotauimus) non neglegenda uidebantur, plura colligere supersedi; nisi quod in Lib. IV ubi per multa capita (21. 5—50. 4) deficiunt *FB*, lectiones Romani (*R*) addidit[1] Waltersius, uix semel a lectionibus Leidensis discrepantes. Ex Frigellii autem conlatione confiteri necesse est multa in dubio relicta esse. Quandocumque enim aut (ut 2. 59. 7; 3. 13. 2) plura de ceteris codd., de *Rn* nihil tradit, aut, quod saepius fit, ex silentio eius patet discrepantias aliorum codicum (ut uel *M* uel *P* uel *F*) ab eo non obseruatas[2] esse, aut, quod rarius est, plane id quod non est de his tradit (ut 2. 47. 7; 3. 51. 4; 3. 67. 9), ibi de Romano quoque silentium eius pro testimonio habere periculosum est.

§ 25. Codex **Dominicanus** (*D*, olim in Monasterio Dominicano S. Marci Florentiae, nunc in Bibl. Laurentiana 'Cod S. Marci 326', saeculi XI uel XII) quaternionibus XXVIII Libros X continet, lineis per paginam continuis, a tribus saltem scribis exaratus, quorum uetustissima manus illius est qui quatt. XVI–XX p. 12 (5. 39. 3 *exploratoribus missis* usque ad *dimicandi facta est uolscorum* (sic) 7. 27. 6–7). Huius in scriptura antiquae aliquot formae, praecipue ꝛt pro *rt*, saeculum decimum (ne dicam nonum) reuocant; sed quoniam comites eius scripturam multis modis recentiorem quam ceteri codices quos adhuc commemoraui exhibent, uix ante annum 1100 hunc codicem scriptum esse credendum est.

§ 26. Correctus est *D*, nec male, et a librario ipso (*D*[1]) et a tribus postea scribis qui sui quisque atramenti colore dignos-

[1] Vide sis adn. ad 4. 21. 5.

[2] Multa huius rei exempla in adnotatione reperies ubicumque in Lib. I–III de *Rn* siletur; horum satis erit hic referre: 1. 1. 7; 2. 14. 1–3; 2. 53. 3–4; 2. 57. 2; 2. 59. 9; 2. 61. 3; 3. 2. 12; 3. 6. 3 (*contagio*); 3. 20. 6; 3. 25. 1; 3. 33. 10. Quae supra dicta sunt (§ 2) conferas precor.

cuntur; D^1 paucissima mutauit; fort. tamen supplementum[1] in 3. 69. 3, et prior correctura in 4. 58. 12 illi potius quam D^2 tribuenda sunt. D^2 ille uocandus est qui correctionem in summa pagina ad 1. 2. 1 scripsit, atramento admodum pallido, litteris formae non minus antiquae quam quibus usus est scriba quatt. XVI–XX. D^2 pauca tantum correxit; apparet tamen ex adnn. ad 1. 2. 1; 1. 5. 1; 1. 47. 6 eum alium fuisse a scriba primario; etiam clarius patet, e. g. ex adn. ad 1. 5. 1, alium fuisse a D^3. Hic enim atramento usus quod etiam nunc nigerrimum est ubi plenus fuit calamus, subrubidum ubi minus plenus, plurima (et saepe optime) mutauit, codicem aliquem archetypo codicum P^2FB simillimum secutus. Nihil omnino uidi cur D^3 aetati ullo modo recentiori adsignemus quam scribas codicis primarios, quorum et ipse unus fuisse potest; praesertim si D^2 illum, pertenuem sane et euanescentem personam, cum scriba uetusto quatt. XVI–XX eundem esse statuas. Quicumque fuit, auctoritatem eius tu cito, nisi fallor, lector aequissime, adduceris ut non parui aestimes. Eo igitur impensior sit cura ut a D^4 distinguatur, correctore non adeo imperito sed audacia saeculi sui (decimi quarti) propria fortasse nimis instincto. Hic etiam atramento sat nigro utebatur, sed semper (ubi noua scripsit) subuirescenti. Notas marginales ille ad 5. 52. 8 et 6. 2. 12 adpinxit transpositionem aliquot foliorum exemplaris codicum D (et L) corrigentes, in quibus et atramenti et scripturae genus perfacile cognosci potest; nec minus facile ad 5. 5. 8 et 5. 51. 1 inter D^3 et D^4 distinguas. Ad 4. 17. 4 *in errorem* mutauit D^4 in *in horrorem*, ubi *h-* litteram ab eo profectam esse patet; in iis uero quae rescripsit (*-rrorem*) atramenta duo omnino iam coaluerunt. Calamo tenui usus est, siglumque quod *caret* uocamus (˄) infra lineam forma subtilissima

[1] In hoc supplemento *moriturum* in *meriturum* correxit D^3.

addere solet. Et D^3 et D^4 correcturas suas perficere amant litteris proximis rescriptis ; igitur sicubi nihil mutatum est nisi per rasuram, correcturam D^2 (uel in maxime dubiis D^x) adsignaui. Ab his omnibus D^5 alius est, qui pauca tantum, manu etiam recentiore sed atramento pallido, inculcauit (ut omissa ad 1. 7. 12), litteraeque *i* apicem (') addere gaudebat. Hos omnes Hertzius [1] et Frigellius (nisi ubi cum *D* ipso confuderunt) D^2 appellare satis esse duxerunt ; neque omnino ullum codicem noui de quo plura perhibeantur quae non sint.

§ 27. Huius codicis *D* auctoritas praecipua est non eo solum quod per totam Decadem integer mansit cum *H* octo, *A* uix octo, *T* quinque solum Libros praebeat, neque eo quod foedis omissionibus codicum *HRnL* plerumque liber est, sed ante omnia quia, ut nobis saltem uidetur, familiam illam quam Cisalpinam Frigellius uocat (*RnDL*, quibus etiam *A* adiungendus est) ob lectionum suarum praestantiam facile ducit, quamquam aetate codex *Rn* fortasse paullo superior est. Hoc facile perspicietur si ii loci numerantur in quibus *D* aut solus ueram lectionem seruauit (ut 1. 56. 4; 3. 23. 3 (D^1) ; 3. 64. 2 ; 3. 67. 2 ; 4. 22. 2) aut solus clara eius uestigia (ut 1. 54. 9 ; 3. 16. 4 ; 3. 17. 3 ; 3. 25. 9 ; 3. 54. 13; 4. 23. 3 ; 5. 4. 13), aut ii, sane frequentissimi (e.g. 1. 56. 9 ; 2. 12. 8 ; 3. 56. 12) ubi errores codicum *HRnL* feliciter deuitauit. Accedit D^3 correctoris opera haud spernenda. Haec cum ipse sero demum plenius intellexissem, preli operam anno 1912 interrupi Florentiamque iam septimum redii ut et codicis lectionem omnibus locis per quinque priores Libros describerem manusque correctorum per totum codicem diligenter obseruarem. Libros VI–X legit Waltersius, sed in pluribus partibus totius Decadis conlaborauimus.

[1] Hertzius quidem codicem (quem *F* uocat) non uidit, sed lectiones sibi a Keilio communicatas in editione sua 1857 tradidit. Prius a Gronovio adhibitus, a Keilio (*Philologus*, i. 182) laudatus erat.

§ 28. Codex **Leidensis** (*L*, Bibliothecae Vniuersitatis Leidensis 6 A, saeculi XII ineuntis) lineis per paginam continuis a duobus saltem librariis nitide scriptus quaternionibus XIII Decadem totam continet, omissionibus tamen frequentibus laborat quarum multas cum *H* (§ 20), plerasque cum *Rn* (§ 24) communes habet. Correcturas, nisi fallimur, nullas nisi primae manus[1] habet, qua in re cognato suo codice *Rn* longe felicior fuit. Magnum nomen, neque immerito, tum adeptus est cum ipse a Drakenborchio conlatus editionis eius in hac Decade maximum lumen exstitit, ceteri uero eiusdem familae (*TDRnA*) aut ignoti adhuc manebant aut indiligenter tantum inspecti. Hanc ob causam eum cum *M* et *P* delegit Mommsenius quem cum fragmentis Veronensibus (§ 7) compararet. Hunc codicem anno 1908 rogatu nostro summa cum cura excussit Dobsonius omnibus in locis ubi id temporis discrepantiam ullius momenti aliorum codicum obseruauimus, lectiones Drakenborchii sat multis[2] in locis corrigens, in compluribus nouas suppeditando, amplius quattuor mensibus primum Luguduni Batauorum tum Mancunii huic operi impensis. Postea uero cum aliquantum per quattuor annos creuissent desideria nostra, codice a bibliothecario clarissimo S. G. de Vries Vniuersitati Mancuniensi iterum commodato, locos reliquos,[3] adiuuante Kydio, descripsi. Indolem codicis cum *H* et *T* comparati plene et

[1] Speramus in adnotatione has semper per siglum L^1 iam denotatas esse ; sicubi tamen per infortunium L^2 delituit, ueniam precati, lector beneuole, in L^1 mutes oramus.

[2] Circa septuaginta.

[3] Praeter uiginti aliquot quos amico doctissimo P. I. Enkio, Propertii amantibus bene noto, Gymnasii Leidensis praeceptori, Vniuersitatis Mancuniensis Socio Honorario, nuper exscriptos debemus. In non nullis locis codicum Medicei et Dominicani, quae his ultimis diebus desiderari repperi, similem beneuolentiam exhibuit amicus Walterus Ashburner, Legis Rhodiae Maritimae editor clarissimus.

acutissime inlustrauit Dobsonius apud *Class. Quarterly* iv (1910), 38.

§ 29. Codex **Agenensis**[1] (*A* et *a*, Musei Britannici Harl. 2493, saeculi XIII et XIV), a Luchsio Libros XXVI–XXX edente tribus in locis[2] adhibitus, quod ad hanc Decadem attinet prorsus neglectus iacebat donec anno 1904 Waltersius apud *Class. Rev.* (xviii, p. 392) mecum laudauit et huius editionis causa omnibus locis comparauit. Incipit a 3. 55. 6 *ipsis quoque tribunis*, desinit in 38. 24. 11 *facinoris decus ad ultimum*. Folia 313 habet quorum 1–92 primae Decadis Libros continent; 1–18 (3. 55. 6—5. 21. 17 *consumptus. Postero die*) manu saeculi XIII, omissis tamen 4. 55. 3 *iam ut inter plebeios* usque ad 5. 12. 5 *et GN. Cornelio*, quae omnia in foliis 19–22 suppleta sunt manu saeculi XIV. Pergunt inde folia 23–220 manibus pluribus sed omnibus saeculi XIII a 5. 21. 17 ad finem Decadis tertiae, omissis tamen (cum Puteaneo) a 26. 41. 18 *nunc di immortales* ad 26. 43. 9 *imminet Africa*, et a 27. 2. 12 *quam magna* ad 27. 3. 7 *Atellam*, quae omnia ex fonte Spirensi in fol. 221 suppeditauit[3] manus saec. XIV, quo saeculo etiam quae sequuntur conscripta sunt. Manum foliorum 19–22 (4. 55. 3—5. 12. 5) per siglum *a* denotamus.

Cum familia 'Cisalpina' (*RnDL*) certe cohaeret *A*, propius tamen cum *D* quam cum ceteris, et omissionibus codicis Leidensis plerumque liber est. A^2 corrector (saeculi XIII ut uidetur) aut a Mediceo aut a codice aliquo Medicei gemello hausit. Virtutes huius codicis (i. e. uetustiorum

[1] Ex monasterio ad Agen prope Ligerim flumen sito.

[2] [Scilicet in locis Lib. 26 et 27 infra memoratis; praeterea uariantes scripturas ab 30. 41. 6 ad finem Libri descripsit (*T. Liui XXVI–XXX*, Berol. 1879; ubi uide *Prolegomena*, p. xxxxi). Re uera sunt multae aliae correctiones ex Spirensi fonte ortae per omnes libros XXVI–XXX quas nuper descripsi. C. F. W.]

[3] Cf. adn. praecedentem.

eius partium) in *Cl. Rev.* l. supra cit. pluribus indicauimus; hic exempli causa ad 3. 64. 1; 3. 72. 2–4; 4. 21. 10; 4. 25. 2; 4. 40. 3; 4. 44. 10; 5. 28. 5; 9. 8. 2; 9. 19. 7; 9. 31. 6 lectorem referre sufficiet.

§ 30. Restat iam solum ut de rationibus quas in textu constituendo secuti sumus pauca commemorem. Primum, quod in re **orthographica** instituta Buckii, quae summo ille et labore et acumine constabiliuit,[1] amplexi sumus; nisi ubi aliquid dubii restare uidebatur, quibus in locis codicum testimonia et collegimus[2] et pro facultate nostra aestimauimus. Nam id paene solum inter tot difficultates, praesertim in Compositis (*allatus*, *conlatus*, *allicere*, *perlicere*, cet.), constat unam quamque uocem per se obseruandam esse. Buckio obtemperantes *impendeo*, *immensus*, cet., recte, ut credo, scripsimus; fatendum est tamen in codd. melioribus saepius paene *inp-* et *inm-* quam *imp-* et *imm-* (plene scripta) reperiri; iisdem tamen testibus saepius *conpono* (ne *Ponponius* 5. 29. 6. adferam) scribere coacti essemus, quod uix probari poterit. *Volturnus*, *Volsci*, *uolgus*, *uolnus*, tenemus, quamquam saepe in nominibus propriis, constanter paene in communibus, codices *uul-* scribunt. Sed satis multa sunt antiquioris scripturae exempla et in codd. nostris (ut 4. 27. 10 *uolgatae M*, 4. 58. 13 *uolnera F*) et praecipue in Puteaneo Decadis tertiae (e.g. 24. 19. 6; 27. 11. 4–5; 27. 33. 6) ut

[1] *Classical Review*, xiii (1899), p. 116 et 156; Hale and Buck, *Latin Grammar* (Boston, 1903), p. 24.

[2] Praecipua sunt:

aedis (nom.) 2. 21. 2
afluo 3. 26. 7
allicere 6. 11. 7
perlicere 3. 44. 4
arripere 2. 23. 15
cottidie, *cotidianus* 3. 36. 2
derigere 2. 49. 11
detractare 2. 43. 3
magnopere 1. 17. 1; 9. 33. 8
mensum (gen. pl.) 9. 33. 6
promisce, *promiscuus* 3. 47. 7
querella Praef. 12
reciperare 1. 12. 1
uincla, *uincula* 4. 26. 9

ueri simile uideatur formam certe Ciceronianam etiam a Liuio retentam fuisse sed a librariis aetatis suae normae obtemperantibus mutatam fuisse. Similem rationem in casu Accus. pluralis (*-is*, *-es*) si secuti essemus, constanter *-is* in Acc. scripsissemus ubi Genetiuus in *-ium* desinit, quoniam in Puteaneo *-is* frequens est, neque in nostris adeo rarum (5. 4. 14; 9. 14. 14); ad hoc uero, cum Augustus ipse in Mon. Ancyrano (*inferentis*, *omnis: aedes*, *fines*) ambabus formis usus sit, nobis sane defecit audacia; igitur *-es* semper ponere contenti fuimus. Ex adnn. ad 1. 41 1 et 4. 13. 12 (*obiecerent*) probabile saltem est Liuium non *eicit*, *obicit*, cet., quae in optimis codd. constanter sic scribuntur, sed *eiecit*, *obiecit* scripsisse; sed cum codicibus errare quam tot minus certa, quamuis optima, in textum ubique uiolenter inferre maluimus. Cum Madvigio *di*[1] scripsimus, quamquam in codd. *dii* longe frequentius est, *dei* haudquaquam ignotum (8. 9. 8; 8. 10. 7; 28. 11. 7 *Put.*; 28. 12. 4 *Put.*). *temptare* quod codices constanter tuentur tandem contra maleuolos uindicauerunt Whartonius et Brugmannus,[2] comparando Lith. *tempiù*, 'digitis experior'. In genetiuis nominum propriorum, uelut *Manli*, uetustiorem formam, in communium, uelut *negotii*, recentiorem, secundum Augusteae aetatis normam scripsimus; similiter (ut Augustus ipse) *nunquam* sed *quotienscumque* etc.

§ 31. De sententiis interpungendis pauca commemoranda sunt.

(*a*) Siglum: ad tria tantum denotanda adhibuimus, scilicet (1) in Asyndeto quod uocant Aduersatiuo (Angl. 'coupling contrast'), ut in 1. 9. 11. (2) in Asyndeto Exegetico, ut in 2. 6. 6; (3) ante Orationem Obliquam,

[1] De *dis*, *diis* cf. 4. 15. 7 adn.

[2] *Etyma Latina* 104; *Grundriss der vergleichenden Sprachwissenschaft* i (Ed. 2), p. 370.

ut in 5. 50. 1–2, uel Rectam sine uerbo incipientem ut 5. 9. 5.

(*b*) In Oratione Obliqua sententias sine littera capitali incepimus; finemque orationis paulo largiore spatio (ut in 5. 39. 12–13) a sequentibus distinximus. Haec tironibus concessa speramus a doctioribus non spretum iri.

(*c*) Lemmata adnotationibus sic adposuimus ut in contextu ipso uoces expressae sunt: e.g. 5. 1. 6 *Gens* MP^2F^2 . . . : *genis B*: *genus PFE* sic stat quia *Gens* sententiam in contextu incipit. Noli tamen tibi ideo fingere litteram capitalem in MP^2F^2 *cet.* apparere. Capitalium et siglorum interpunctionis in codd. usus tam uarius et incertus est ut plerumque (cf. tamen § 33 *g* infra) omnino neglegendus sit, nisi sicubi aliqua de causa errores quos in diuisione uerborum exhibent codices obseruandi sunt.

(*d*) Virgularum siluolam qua Madvigius Liuium castigare gaudebat, et post eum doctorum plerique[1] hodiernum prelorum Borussicorum morem Latinis litteris adplicantes, sat solidis de causis auersati sumus. Periodorum enim Liuianarum structurae paene semper aliena, aliquando, quod parum uiri docti obseruauerunt, prorsus inimica est. In 5. 5. 3 uoces *cum sua amiserint* non plus cum insequenti clausula quam cum duobus praecedentibus cohaerent; in 5. 33. 6 uirgula post *incolebant* posita, qua scilicet clarius finiatur clausula relatiua, uox *saepe* omni significatione priuatur. Quid quod in 9. 13. 11 Madvigius codicum meliorum lectionem reiciebat eo quod '*uacuus per agros* nihil est'? Hoc tamen uirgulae editorum sic separauerunt, non Liuius, qui uno (et lacteo) tenore scripsit: *obsidione delegata in curam collegae uacuus per agros cuncta infesta commeatibus hostium fecerat.* Sententiam tam apte et lucide compactam uirgulis inquinare paene impudentis est.

[1] Paulo minus quam ceteri hac in re peccat Zingerleius.

§ 32. Vt tandem de rebus paulo maioris momenti loquamur, quid in uniuersum de textus huius Decadis condicione sentiamus apud *Classical Quarterly* (iv et v, *Restorations and Emendations in Livy I–V*) cum iam latius docuerimus, rem hic breuiter praefinire licet. Pauci si uel unus scriptorum Latinorum tot doctorum temptamina attraxere, cum iam per multos annos pro re certa atque ubique cognita habitum esse uideatur textum eius tam corruptum fuisse ut uix ulla sententia correctionis non indigeret. Horum tamen temptaminum longe maxima pars nemini (nisi auctori suo quodque) placuere; ualetque etiam nunc ut summum in dubiis consilium, grauissimum illud Drakenborchianum *Nihil muto.* Vt enim ille saeculo suo innumeras in hanc Decadem prolusiones non quidem semper refellere sed transcendere potuit duobus tantum melioris notae codicibus (*H* et *L*) fretus; sic certissime hodie, octo aliis cum palimpsesto Veronensi plene cognitis, oportet adseuerare, sicubi codicum lectio displiceat, remedium in codicibus ipsis quaerendum esse. Esto enim eos erroribus scatere ut ab hominibus imperitis noni uel decimi saeculi exaratos; at contra nos saltem hoc adfirmare audemus, paucissimos esse locos, uix decem fortasse in his quinque Libris, ubi in nullo codice uestigia superfuerint aut manifeste uerae aut certe probandae lectionis, lectionisque talis ut, si pro uera habeatur, statim intellegatur quomodo inde enata sit ipsa in codicibus uariatio. Quid enim quod primae Liuii uoces (*Praef.* 1) quas ex Quintiliano diu notum est in codd. nostris male ordinatas esse, iam ex Oxoniensi apparet in archetypo Nicomacheano recto ordine olim stetisse? Quid quod miram in 2. 43. 5 nominum confusionem (quam Liuio ipsi tribuere ne Madvigium[1] quidem pudebat) iam ex Medicei uestigiis patet per transpositionem in codicibus exortam

[1] De aliis ‘ Liuii erroribus ’ uide 1. 46. 9; 4. 30. 4 et 13 adnn.

esse? De ambitione uero nimis frequenti historicorum nostrae aetatis ipsa studii sui fundamenta conuellere temptantium in adn. ad 2. 10. 6 satis diximus.

§ 33. Nec tamen sic loqui uelimus quasi frustra fuissent tot doctorum conatus; immo, paene semper difficultatem aliquam indicauerunt emendatores locumque ipsum uel loquendi usum pleniore inlustratione[1] indigere; saepe etiam dubitationem mouerunt[2] unde codices non sine fructu perquisiti sint; nec paucos locos reperies ubi coniectura aliqua ex codicum id temporis notorum uestigiis fideliter tracta aut a codice alio postea feliciter confirmata sit, aut per se ipsa tam probabilis fuerit ut omnes eam libenter amplexi sint, uelut praeclarum illud Madvigianum *sperneres* (2. 49. 4). Operae igitur pretium erit hic enumerare signa aliquot in codicibus turbatae lectionis quae a uiris doctis aut omnino adhuc neglecta aut parum obseruata, saepe nobis, ut credimus, ducum instar fuerunt ad erroris sedem, cuius notitia prima condicio est ueritatis reperiendae. Horum unius cuiusque exempla in adn. infra citata collecta sunt.

(*a*) Difficultatis in exemplari suo conscius scriba scrupulos suos saepe prodit uel signum ambiguum summa cum cura imitando; 1. 7. 5 adn.,

uel (*b*) signum ambiguum primum omittendo, deinde, adito uel scriptorii magistro, uel fortasse codice alio, uel excusso rursus exemplari ipso, quod id sibi uelle iam credidit inserendo loco suo (litterae sic insertae pleniore calamo solent esse scriptae non solum quam praecedentia sed quam sequentia); 1. 41. 4 adn.,

uel (*c*) signum ambiguum omittendo neque postea quicquam addendo: 3. 41. 8 adn.;

[1] Vt in 4. 20. 8, ubi quid uoluerit apud Liuium uox *error* plures (et clarissimi) ignorauerunt.

[2] Vt e. g. in 1. 25. 10.

(*d*) Vbi quid transponendum esse aut ipse, aut exemplaris scriptor, credidit, saepe siglum aliquod in contextu positum est, quod saepe postea lector aliquis erasit: 1. 43. 11 adn.

(*e*) Vbi quid ex margine sumptum est, saepe uel punctum tantum addidit: 2. 32. 10 adn.,

uel (*f*) siglum aliud aliquod; 1. 43. 11 adn.,

uel (*g*) capitali littera additamentum incepit, uel maioribus totum litteris scripsit: 1. 49. 7 adn.,

uel (*h*) cum uoce aliqua locum clausulae prius omissae indicante (Angl. 'peg-word', Germ. 'Stichwort') iam uero perperam (et saepe alieno loco) repetita: 4. 7. 10 adn. (cf. Brinkmann, *Rhein. Mus.* 57 (1902), p. 481),

uel (*i*) duo librarii idem additamentum ex margine alius alio loco inseruerunt: *Praef.* 5 adn.[1]

(*k*) Saepe autem in his codicibus perperam intellectum est Floriacense illud ' pro nasali (quam uocant) siglum, adeo ut pro *-m* uel *-n-* scribatur uel *i* uel *s* (ſ): 5. 43. 1 adn.

Horum in plerisque illud ante omnia ualet: ubi haesit librarius, ibi et nos haesitare debemus.

§ 34. Hoc autem semel posito, codicum testimonia quam fidelissime obseruanda esse, restat nihilo leuius, fortasse etiam grauius, editoris officium ubi testimonia uariant eligendi, ubi deprauata sunt, uestigia eorum interpretandi. Huic officio se ubique satis fecisse, quis mortalium sperauerit? Sensimus tamen ego et Waltersius saepissime quanto plus duorum quam unius ualeat iudicium, praesertim in erroribus deuitandis; sensimus etiam Wilhelmi Lendrum impensam beneuolentiam qui scidas typographicas totas amicissime perlegit multisque in locis exquisita sua et Liuii et Latinitatis scientia commentarios nostros purgauit. Nec non grates plurimas deferimus correctori acerrimo huius preli qui, praecipue in locorum citatorum numeris purgandis,

[1] Hic et in adn. ad 4. 58. 13 addendum fuit 10. 13. 10.

optatissimum mihi auxilium tulit. Si uero nobis concessum erit iudicio nostro immortalis Patauini opus per hanc partem ab aliquot saltem mendis saeculorum contagione contractis liberasse, magnopere gaudebimus; gaudebimus etiam uehementius si materiam ubique talis iudicii ab aliis Liuii amantibus utendam uisi erimus quam plenissime collegisse. Nunquam certe hoc uitae spatium peregisse cogitatione intima atque studiis perpetuis coniunctos cum ingenio uere Romano, cum anima si quae alia inter antiquos uel inter hodiernos candidissima atque humanissima nos pigebit.

R. S. CONWAY.

Dabam Mancunio
Id. Maiis 1914.

SIGLA

M = Mediceus, saec. X uel XI (*Praef.* § 9)
P = Parisiensis, saec. X (*Pr.* § 13)
F = Floriacensis, saec. IX (*Pr.* § 14)
B (*et Ba*) = Bambergensis, saec. X uel XI (*Pr.* § 16)
O = Oxoniensis, saec. XI (*Pr.* § 17)
E = Einsiedlensis, saec. X (*Pr.* § 18)
H = Harleianus prior, saec. X (*Pr.* § 20)
R (*et Rn*) = Romanus, saec. XI (*Pr.* § 24)
D = Dominicanus, saec. XI uel XII (*Pr.* § 25)
L = Leidensis, saec. XII (*Pr.* § 28)
A = Agenensis, saec. XIII
a = eiusdem pars recentior (saec. XIV) } (*Pr.* § 29)

M = codicis Medicei manus prima
M^1 = codicis Medicei lectio a prima manu ipsa mutata
M^2 = codicis Medicei manus secunda
M^x = codicis Medicei lectio a scriba aliquo mutata quem diserte distinguere non licet
Similiter *P*, P^1, P^2, P^x, et in ceteris.

Vna tantum littera codex nominatus (ut *M*, *D*, *L*) lectionem indicat a nobis huius editionis causa obseruatam. Plures litterae indicant lectionem priorum alicuius fidei debitam, scilicet :

Vorm. = Vormatiensis teste Rhenano (*Pr.* § 12)
Ver. = Veronensis teste Mommsenio (*Pr.* § 7)
Ba = Bambergensis teste Heerwagenio (*Pr.* § 16)
Rn = Romanus teste Frigellio (*Pr.* (§ 24)
Up = Upsaliensis saec. XI teste Häggströmio (*Pr.* § 15)
up = eiusdem pars recentior (saec. XIV)
Ald. = Editio Aldina, Ven. 1518
Ald.^{e} = lectio in eiusdem editionis Erratis commendata
| indicat finem lineae in codice (*e.g.* ad 2. 24. 6)
⟨ ⟩ includunt supplementa textui quae credimus necessaria sed quae omnibus codicibus absunt
[ ] includunt additamenta textui quae reicienda esse censemus sed quae pluribus uel omnibus codicibus insunt
† indicat locum corruptum cuius de medela nobis non liquet

T. LIVI

AB VRBE CONDITA

PRAEFATIO

FACTVRVSNE operae pretium sim si a primordio urbis res
populi Romani perscripserim nec satis scio nec, si sciam,
dicere ausim, quippe qui cum ueterem tum uolgatam esse 2
rem uideam, dum noui semper scriptores aut in rebus certius
aliquid allaturos se aut scribendi arte rudem uetustatem
superaturos credunt. Vtcumque erit, iuuabit tamen rerum 3
gestarum memoriae principis terrarum populi pro uirili parte
et ipsum consuluisse; et si in tanta scriptorum turba mea
fama in obscuro sit, nobilitate ac magnitudine eorum me

Inscriptio. Titi Liui ab urbe condita Lib. I *MPFUp dett.* (*sed add.* huius praefatio *M*) : *add.* primae decadis (*ante* Lib. I) *Up* : Inciꝑ prefatio Titi Liui In Libris antiquitatum Ab urbe condita *O* : *silent EH* : Titi Liui Libri numero X *DL* (*sed in L* Liuii) : *in subscriptionibus ad finem singulorum Librorum idem nomen* (Ab urbe condita) *paene semper exhibetur, uide adnn. ad locc.*

1 operae pretium sim *Sabellicus ex Quintil.* 9. 4. 74 : sim operae pretium *MPFUpBaOEHRnDL, sed in O inter* sim *et* operę *interposita est clausula* si a primordio . . . perscripserim *ex loco suo translata; tamen supra et* si *et* operę *siglum* ·|· *addidit ille qui titulum Libri minio rubricauit. Hoc autem siglo in hoc codice notantur glossemata, e. g. paulo infra supra uocem* rudem *stat* ·|· ignaram. *Hinc elucet turbati ordinis origo; scil. in archetypo exciderat* sim *ante* si, *sed postea in margine, cum nota aliqua locum omissionis indicante, suppletum est. Tum in describendo archetypo scribarum plerique neglecta hac nota* sim *post* facturusne *inserebant* : *unus autem religiosior notam plene in marginem suum rettulit, proximas uoces* si a . . . perscripserim *addens solito loci indicandi more cuius hic uestigia in O adhuc exstant; cf. adnn. ad* 1. 23. 3 ; 2. 61. 3 ; 4. 2. 12 ; 4. 7. 10 ; 10. 13. 13 3 et ipsum *M? PFUpBOEHRDL* : *sed supra lineam add.* l· me *O prima manu* : me ipsum M^{2}? $R^{2}D^{2}$ *dett.* : et me ipsum M^{3} sit *PFUpBaOEHRDL Edd. Rom.* 1469 *et* 1470 : est *M Edd. uet. aliq.* eorum me *MPFUpBa* : eorum meo M^{2} : eorum *OEHRDL* : me *ante* consoler *ponunt* M^{3} *dett. aliq. Edd. uet. aliq., unde* eorum, meo qui nomini officient, me *Gron., quem secutus ne Earle quidem* (*Mnemosyn.* 1905. 80) *nobis persuadet*

4 qui nomini officient meo consoler. Res est praeterea et immensi operis, ut quae supra septingentesimum annum repetatur et quae ab exiguis profecta initiis eo creuerit ut iam magnitudine laboret sua; et legentium plerisque haud dubito quin primae origines proximaque originibus minus praebitura uoluptatis sint, festinantibus ad haec noua quibus iam pridem 5 praeualentis populi uires se ipsae conficiunt: ego contra hoc quoque laboris praemium petam, ut me a conspectu malorum quae nostra tot per annos uidit aetas, tantisper certe dum prisca [tota] illa mente repeto, auertam, omnis expers curae quae scribentis animum, etsi non flectere a uero, sollicitum tamen efficere posset.

6 Quae ante conditam condendamue urbem poeticis magis decora fabulis quam incorruptis rerum gestarum monumentis traduntur, ea nec adfirmare nec refellere in animo est. 7 Datur haec uenia antiquitati ut miscendo humana diuinis primordia urbium augustiora faciat; et si cui populo licere oportet consecrare origines suas et ad deos referre auctores, ea belli gloria est populo Romano ut cum suum conditorisque sui parentem Martem potissimum ferat, tam et hoc gentes humanae patiantur aequo animo quam imperium 8 patiuntur. Sed haec et his similia utcumque animaduersa aut existimata erunt haud in magno equidem ponam discrimine: ad illa mihi pro se quisque acriter intendat animum, quae uita, qui mores fuerint, per quos uiros quibusque artibus domi militiaeque et partum et auctum imperium sit; labente deinde paulatim disciplina uelut desidentes primo

5 tota illa *MPFBaOE*: illa tota *UpHRDL*: tota *seclusi ut uel glossema ad* mente *uel fortuito ex* tot *repetitum; ordinis uariatio interpolationem prodit, ut saepissime* (*e. g.* 5. 41. 4; *uide etiam* 2. 7. 7; 2. 18. 2; 2. 45. 13; 3. 64. 7; 4. 56. 13; 5. 31. 2; 5. 33. 3; 6. 1. 1 *et* 2; 7. 32. 2; 7. 33. 5) posset *MPFUpBaOEHRDL*: possit R^2 *dett. aliq. Ald.* 9 quibusque *MPFUpBHRnDL*: quibus *OE fort. recte* labente *MPFUpBOEHRnDL*: labante *Gron.* (*cf.* 7. 15. 4; 36. 6. 2) *fort. recte, sed cf.* 3. 40. 8 *et* 4. 38. 2 *cum adnn.* desidentes *dett. unus, Philelfus* 1480: discidentis *M*: dissidentis *PFBaOEHRn DL*: dissidentes M^2Up

mores sequatur animo, deinde ut magis magisque lapsi sint, tum ire coeperint praecipites, donec ad haec tempora quibus nec uitia nostra nec remedia pati possumus peruentum est. Hoc illud est praecipue in cognitione rerum salubre ac frugi- 10
ferum, omnis te exempli documenta in inlustri posita monumento intueri; inde tibi tuaeque rei publicae quod imitere capias, inde foedum inceptu foedum exitu quod uites. Cete- 11
rum aut me amor negotii suscepti fallit, aut nulla unquam res publica nec maior nec sanctior nec bonis exemplis ditior fuit, nec in quam [ciuitatem] tam serae auaritia luxuriaque immigrauerint, nec ubi tantus ac tam diu paupertati ac parsimoniae honos fuerit. Adeo quanto rerum minus, tanto 12
minus cupiditatis erat: nuper diuitiae auaritiam et abundantes uoluptates desiderium per luxum atque libidinem pereundi perdendique omnia inuexere. Sed querellae, ne tum quidem gratae futurae cum forsitan necessariae erunt, ab initio certe tantae ordiendae rei absint: cum bonis potius 13
ominibus uotisque et precationibus deorum dearumque, si, ut poetis, nobis quoque mos esset, libentius inciperemus, ut orsis tantum operis successus prosperos darent.

11 ciuitatem *MPFUpBOE²HRnDL* : ciuitati *E* : *seclusit Ed. Rom.* 1470, *Edd. uet. alii, nuperque Novák* serae (*uel* -re) *MHRnDL dett. Ald.*: sera *PFUpBaOE*: sero *dett. aliq.* 12 querellae] *sic hic et quinquiens alibi* (1. 10. 1 ; 1. 59. 4 ; 2. 35. 6 ; 3. 1. 5 ; 3. 25. 8) *M constanter ; sic P* (*nisi in* 3. 1. 5), *L* (*nisi in* 1. 10. 1). *H* (*nisi in* 1. 10. 1 ; 2. 35. 6 ; 3. 1. 5) : *contra FB* -ll- *hic solum, D in* 1. 10. 1 *solum*, -ela *UpOE constanter praebent. Non dubitandum est quin Liuius* -ll- *scripserit. Sic recte iusserunt Lachmann* (*ad Lucr.* 3. 1015) *et Munro* (*ad eundem* 1. 39) *; quamquam de origine horum in* -lla *desinentium nominum nondum liquet.* 13 tantum *MPFUpBaO EHRDL* : tanti *M³R² dett. Ald.*

T. LIVI

AB VRBE CONDITA

LIBER I

IAM primum omnium satis constat Troiā captā in ceteros 1
saeuitum esse Troianos, duobus, Aeneae Antenorique, et ue-
tusti iure hospitii et quia pacis reddendaeque Helenae semper
auctores fuerant, omne ius belli Achiuos abstinuisse; casibus 2
deinde uariis Antenorem cum multitudine Enetum, qui sedi-
tione ex Paphlagonia pulsi et sedes et ducem rege Pylaemene
ad Troiam amisso, quaerebant, uenisse in intimum maris
Hadriatici sinum, Euganeisque qui inter mare Alpesque in- 3
colebant pulsis Enetos Troianosque eas tenuisse terras. Et
in quem primo egressi sunt locum Troia uocatur pagoque
inde Troiano nomen est: gens uniuersa Veneti appellati.
Aeneam ab simili clade domo profugum sed ad maiora rerum 4
initia ducentibus fatis, primo in Macedoniam uenisse, inde in
Siciliam quaerentem sedes delatum, ab Sicilia classe ad Lau-
rentem agrum tenuisse. Troia et huic loco nomen est. Ibi 5
egressi Troiani, ut quibus ab immenso prope errore nihil
praeter arma et naues superesset, cum praedam ex agris
agerent, Latinus rex Aboriginesque qui tum ea tenebant loca

Inscriptio. '*Titi Liui historiarum ab urbe condita Liber I incipit*' *M*: '*Explicit prefatio. Incipit Textus Eiusdem*' *O. Sed in PFBEHDL Praefationem sequitur cap. i nullo interuallo*
1 1 fuerant MP^2(*marg.*)*HRDL*: fuerunt M^3F^2UpOE: ferunt *PF? Ba* 2 Pylaemene *H, cf. Hom. Il.* 5. 576: Pylemene *PBE*: Pilemene *M*: Phil- *FUpRnD*: Phyl- F^3 *in ras. L*: Pilimene *O* maris Hadriatici *PFOEH*: maris adriatici *BaDL*: Hadriatici maris *MUp*: *num* maris *delendum?* 3 Et in *MPFUpBOEHRDL*: ei in *Madv.* primo *PFUpBaOEHRDL*: primum *M* inde Troiano *PFUpBOEHRDL*: Troiano inde *M* 4 maiora *MPF UpBOEHRnDL*: maiorum *Novák* tenuisse $M^3PFBOEHRDL$ *Edd. uet.*: uenisse *M*: tendisse *Up* Troia . . . nomen est *om. O, add.* O^3 *in marg.* Troia $MPF^3UpBO^3EHRnDL$: Troiae *F, Drak.* 5 Ibi *PFUpBOEHRnD*^{2}*L*: ubi *MD?* ut quibus *MOEHRnDL*: in quibus *PFUpBa* superesset *UpOEHRnDL*: superessent *MPFB uix recte*

ad arcendam uim aduenarum armati ex urbe atque agris
6 concurrunt. Duplex inde fama est. Alii proelio uictum Latinum pacem cum Aenea, deinde adfinitatem iunxisse tradunt:
7 alii, cum instructae acies constitissent, priusquam signa canerent processisse Latinum inter primores ducemque aduenarum euocasse ad conloquium; percontatum deinde qui mortales essent, unde aut quo casu profecti domo quidue
8 quaerentes in agrum Laurentinum exissent, postquam audierit multitudinem Troianos esse, ducem Aeneam filium Anchisae et Veneris, cremata patria domo profugos, sedem condendaeque urbi locum quaerere, et nobilitatem admiratum gentis uirique et animum uel bello uel paci paratum, dextra data
9 fidem futurae amicitiae sanxisse. inde foedus ictum inter duces, inter exercitus salutationem factam. Aeneam apud Latinum fuisse in hospitio; ibi Latinum apud penates deos domesticum publico adiunxisse foedus, filiã Aeneae in matri-
10 monium datã. Ea res utique Troianis spem adfirmat tandem stabili certaque sede finiendi erroris. Oppidum condunt;
11 Aeneas ab nomine uxoris Lauinium appellat. Breui stirpis quoque uirilis ex nouo matrimonio fuit, cui Ascanium parentes dixere nomen.

2 Bello deinde Aborigines Troianique simul petiti. Turnus rex Rutulorum, cui pacta Lauinia ante aduentum Aeneae fuerat, praelatum sibi aduenam aegre patiens simul Aeneae
2 Latinoque bellum intulerat. Neutra acies laeta ex eo certamine abiit: uicti Rutuli: uictores Aborigines Troianique
3 ducem Latinum amisere. Inde Turnus Rutulique diffisi rebus ad florentes opes Etruscorum Mezentiumque regem

7 quidue *MHRnDL*: quid *PFUpBaOE* Laurentinum *PFUpBaOEH*: Laurentem (*ut in* § 4 *sup. codd. omnes*) *MO²DL Ald.* 8 urbi *PFUpBaOEHRnDL*: urbis *M* dextra *MP²FBOE*: dextera *PUpHRnDL dett. aliq. Ald.* 10 res utique *PFUpBaOEH RnDL*: utique res *M*, *Edd. uet. aliq.*, *Ald.* 11 stirpis *MPFBa OEDL*, *cf.* 26. 13. 16 (*Puteanus*): styrpis *UpH*: stirps *F²RnD²*; *de forma cf. adn. ad* 2. 21. 2 *in edit. mea Lib. II* (*Cantab.* 1901)
21 simul petiti *PFUbBOEHRnDL*: *om.* simul *M*

eorum confugiunt, qui Caere opulento tum oppido imperitans, iam inde ab initio minime laetus nouae origine urbis et tum nimio plus quam satis tutum esset accolis rem Troianam crescere ratus, haud grauatim socia arma Rutulis iunxit. Aeneas aduersus tanti belli terrorem ut animos 4
Aboriginum sibi conciliaret nec sub eodem iure solum sed etiam nomine omnes essent, Latinos utramque gentem appellauit; nec deinde Aborigines Troianis studio ac fide 5
erga regem Aeneam cessere. Fretusque his animis coalescentium in dies magis duorum populorum Aeneas, quamquam tanta opibus Etruria erat ut iam non terras solum sed mare etiam per totam Italiae longitudinem ab Alpibus ad fretum Siculum famā nominis sui implesset, tamen cum moenibus bellum propulsare posset in aciem copias eduxit. Secundum inde proelium Latinis, Aeneae etiam ultimum 6
operum mortalium fuit. Situs est, quemcumque eum dici ius fasque est super Numicum flumen: Iouem indigetem appellant.

Nondum maturus imperio Ascanius Aeneae filius erat; 3
tamen id imperium ei ad puberem aetatem incolume mansit;
tantisper tutela muliebri—tanta indoles in Lauinia erat—res
Latina et regnum auitum paternumque puero stetit. Haud 2
ambigam—quis enim rem tam ueterem pro certo adfirmet?—
hicine fuerit Ascanius an maior quam hic, Creusā matre Ilio
incolumi natus comesque inde paternae fugae, quem Iulum
eundem Iulia gens auctorem nominis sui nuncupat. Is Asca- 3
nius, ubicumque et quācumque matrē genitus—certe natum

5 eneas quamquam . . . longitudinem *om. D, add. D*^{2} *in marg. sup.* ut iam *MOEHRnL*: ut etiam *PFUpBD*^{2}: ut *D*^{x}
6 operum mortalium *PFUpBaOEHRnDL*: mortalium operum *M* ius fasque est *MPUpBEHRnDL*: iusque fas est *F*: iusque fasque est *F*^{3}: fas est *O fort. recte* flumen *P*^{1}*F*^{1}*UpBaOEHRn DL*: fluuium *M* (*et sic Serv. ad Aen.* 4. 620): fluminum *P* (*et in F aliquid post* flum̄ *supra lineam erasum est*) indigetem *PFUpB OEHRn*: indietem *DL*: indigitem *MD*^{4}
3 2 hicine *PFUpBOEHD*^{x} (*ut credo D*^{1}, *nam* -i- *simile apparet in* 1. 14. 5 *et* 1. 27. 10) *L*: hiccine *MP*^{3}*F*^{3}*Rn*: hicne *D*

Aenea constat—abundante Lauinii multitudine florentem iam ut tum res erant atque opulentam urbem matri seu nouercae relinquit, nouam ipse aliam sub Albano monte condidit quae ab situ porrectae in dorso urbis Longa Alba appellata. 4 Inter Lauinium et Albam Longam coloniam deductam triginta ferme interfuere anni. Tantum tamen opes creuerant maxime fusis Etruscis ut ne morte quidem Aeneae nec deinde inter muliebrem tutelam rudimentumque primum puerilis regni mouere arma aut Mezentius Etruscique aut ulli alii 5 accolae ausi sint. Pax ita conuenerat ut Etruscis Latinisque fluuius Albula, quem nunc Tiberim uocant, finis esset. 6 Siluius deinde regnat Ascani filius, casu quōdam in siluis 7 natus; is Aeneam Siluium creat; is deinde Latinum Siluium. Ab eo coloniae aliquot deductae, Prisci Latini appellati. Mansit Siluiis postea omnibus cognomen, qui Albae regna- 8 runt. Latino Alba ortus, Alba Atys, Atye Capys, Capye Capetus, Capeto Tiberinus, qui in traiectu Albulae amnis 9 submersus celebre ad posteros nomen flumini dedit. Agrippa inde Tiberini filius, post Agrippam Romulus Siluius a patre accepto imperio regnat. Auentino fulmine ipse ictus regnum

3 relinquit *FBaO*^{1}*EH* (*sed in O* reliquit *cum* n *suprascr.*, *omnia a prima manu*): relinquid *P*: reliquit *MP*^{1}*UpORnDL*, *cf.* 1. 15. 4; 1. 27. 10; 1. 34. 8; 1. 37. 2; 1. 59. 12; 4. 19. 5; 4. 22. 2; 4. 43. 7 (*cum Drak. adn.*); 5. 29. 5; 21. 33. 11; *et uide Frigellii Epileg. ad Lib. I, p.* 16. *His in locis et sescentis aliis Liuius Perfectum cum Praesenti quod uocant Historico ita uariat ut illud actionem unam simpliciter ponat, hoc totam rerum condicionem pleniore aliquo colore pingat. Hoc semel monito, quod et scribas et editores nimis saepe fugit, ubicumque maior uel melior pars codicum hanc dicendi uarietatem praestat, lectorem sinemus eam confidenter amplecti* 4 coloniam deductam *PFUpBOEHRnDL*: dieductam coloniam *M*: diductam coloniam *M*^{2} 7 coloniae aliquot deductae *ORDL*: coloniae aliquo (t *suprascr.*) deductae *E*, *omnia a pr. manu*: coloniae aliquo deducte *M*^{2}*H*: coloniae aliquot eductae *PFBa*. *sed in P inter* aliquo *et* teducte *aut erasum est aliquid aut iunctura a P*^{2} *addita inter* -o *et* t- *in longam lituram per casum conuersa est. Non fuit* deducte. *Infra* -te *addit siglum* ae *significans P*^{2}: ali coloniae aliquo deductae *M*: aliquot coloniae eductae *Up* regnarunt *PFUpBaOEHRnDL Edd. uet.* (*cf. c.* 5. 2 *adn.*): regnauerunt *M* 8 traiectu *R*^{2} *in rasura D*^{2} *uel D*^{1} *Edd. uet.*, *cf.* 4. 34. 7: traiecto *MPFUpBaOEHD*: (in)tra iecta *L*

per manus tradidit. Is sepultus in eo colle qui nunc pars
Romanae est urbis, cognomen colli fecit. Proca deinde
regnat. Is Numitorem atque Amulium procreat; Numitori, 10
qui stirpis maximus erat, regnum uetustum Siluiae gentis
legat. Plus tamen uis potuit quam uoluntas patris aut uere-
cundia aetatis: pulso fratre Amulius regnat. Addit sceleri 11
scelus: stirpem fratris uirilem interemit, fratris filiae Reae
Siluiae per speciem honoris cum Vestalem eam legisset per-
petua uirginitate spem partus adimit.

Sed debebatur, ut opinor, fatis tantae origo urbis maxi- 4
mique secundum deorum opes imperii principium. Vi com- 2
pressa Vestalis cum geminum partum edidisset, seu ita rata
seu quia deus auctor culpae honestior erat, Martem incertae
stirpis patrem nuncupat. Sed nec di nec homines aut ipsam 3
aut stirpem a crudelitate regia uindicant: sacerdos uincta in
custodiam datur, pueros in profluentem aquam mitti iubet.
Forte quadam diuinitus super ripas Tiberis effusus lenibus 4
stagnis nec adiri usquam ad iusti cursum poterat amnis et
posse quamuis languida mergi aqua infantes spem ferentibus
dabat. Ita uelut defuncti regis imperio in proxima alluuie 5
ubi nunc ficus Ruminalis est—Romularem uocatam ferunt—
pueros exponunt. Vastae tum in his locis solitudines erant. 6
Tenet fama cum fluitantem alueum, quo expositi erant pueri,

10 stirpis *MF*³*UpOE*²*RnDL Ald.*: stripis *E? H*: stirps *PFBa*
11 Addit *MPFBaOEHRnDL*: addidit *Up dett. aliq.* interemit *PFUpBaO*(*uel O*¹)*EDL*: interimit *MO? HRn*; *cf. adn. ad* § 3 adimit *MPFBaEHRnDL*: ademit *UpOE*²
4 2 Vi *M*³*RnD*³: ut *MPFBaOEHDL*: et *Up* patrem *MPF UpBOE*: patrem esse *P*² *marg. HRnDL* 4 quadam *MP*²*UpO EHRnDL*: quodam *PFBa*: quadam an *Gruter, Madv., sed cf.* (*cum Novák*) casu quodam ac diuinitus *Suet. Claud.* 13 *ad fin.* 5 alluuie *MUpOEHD*²*L*: alluuiae *FB*: adluuie *PD*: adluuiae *R*: eluuie *Gron.*
6 in his *MPFBOEHRDL*: in iis *Up*; *sed in talibus* (his, is, hiis, iis; hi, hii, ii) *tanta ubique codicum uariatio est ut in unoquoque loco paene liberum arbitrium nobis relinquatur*: hiis *et* hii *tamen saepius pro* iis, ii *poni quam pro* his, hi *obseruasse nobis uidemur* quo expositi *PFUpBOEHRnDL*: quo iam expositi *M fort. recte* (*cf.* 2. 39. 9 *cum adn. in edit. mea eius Libri*); *et in E post* pueri *tres uel quattuor litterae erasae sunt*

tenuis in sicco aqua destituisset, lupam sitientem ex montibus qui circa sunt ad puerilem uagitum cursum flexisse; eam submissas infantibus adeo mitem praebuisse mammas ut lingua lambentem pueros magister regii pecoris inuenerit—
7 Faustulo fuisse nomen ferunt—ab eo ad stabula Larentiae uxori educandos datos. Sunt qui Larentiam uolgato corpore lupam inter pastores uocatam putent; inde locum fabulae ac
8 miraculo datum. Ita geniti itaque educati, cum primum adoleuit aetas, nec in stabulis nec ad pecora segnes uenando
9 peragrare saltus. Hinc robore corporibus animisque sumpto iam non feras tantum subsistere sed in latrones praeda onustos impetus facere pastoribusque rapta diuidere et cum his crescente in dies grege iuuenum seria ac iocos celebrare.

5 Iam tum in Palatio [monte] Lupercal hoc fuisse ludicrum ferunt, et a Pallanteo, urbe Arcadica, Pallantium, dein Pala-
2 tium montem appellatum; ibi Euandrum, qui ex eo genere Arcadum multis ante tempestatibus tenuerit loca, sollemne allatum ex Arcadia instituisse ut nudi iuuenes Lycaeum Pana uenerantes per lusum atque lasciuiam currerent, quem Ro-
3 mani deinde uocarunt Inuum. huic deditis ludicro cum sollemne notum esset insidiatos ob iram praedae amissae latrones, cum Romulus ui se defendisset, Remum cepisse,
4 captum regi Amulio tradidisse, ultro accusantes. Crimini maxime dabant in Numitoris agros ab iis impetum fieri;

7 Larentiae *et* Larentiam *MDL* (*cf.* Larentalia) : laurent- M^4PFUpB *OEHR* (*sed* stabula rentiae *B*) 8 saltus *MPFUpBaE* : circa saltus P^2OE^2HRDL 9 subsistere *MPFBOEHRnDL* : sternere F^3Up in dies $M^3P^2FUpBOEHRnDL$: indiges *P* : *om. M fort. recte*

5 1 Palatio *PFUpBaOEHDL* : palantio *MR* : palatino $M^4R^2D^2$ monte *MPFUpBOEHRnDL* : *seclusit Madv.* -te lupercal . . . palatinum mon- *om. D, add.* D^2 *marg. sed cum uoce aliqua in* -atam *uel* -antam *desinente in uocis* palatium *loco; hoc marginale ita rescripsit* D^3 *ut pro hac uoce* palatinum *posuerit* dein *MPOEHL* : deinde $M^1UpO^3RnD^2$: dehinc *FBa* 2 tenuerit loca *MPFUpBaEHRn DL* : ea tenuerit loca *O Edd. uet.* : tenuerat ea loca *dett. aliq.* : tenuerat loca *Ed. Rom.* 1470 : ea tenuerat loca *Aldus* allatum] *cf.* 3. 42. 6 lusum $MP^2FBOE^1HRnD^2$ *in ras. L* : iusum *PE* : usum *Up* : luxum *dett. aliq.* uocarunt *PFUpBaOEHRnDL* : uocauerunt *M* 4 impetum *MPFUpBOEHRnDL* : impetus *Gron., fort. recte, quoniam ante* f *facile excidit* f

inde eos collecta iuuenum manu hostilem in modum praedas agere. Sic Numitori ad supplicium Remus deditur. Iam 5
inde ab initio Faustulo spes fuerat regiam stirpem apud se educari; nam et expositos iussu regis infantes sciebat et tempus quo ipse eos sustulisset ad id ipsum congruere; sed rem immaturam nisi aut per occasionem aut per necessitatem aperiri noluerat. Necessitas prior uenit: ita metu subactus 6
Romulo rem aperit. Forte et Numitori cum in custodia Remum haberet audissetque geminos esse fratres, comparando et aetatem eorum et ipsam minime seruilem indolem, tetigerat animum memoria nepotum; sciscitandoque eodem peruenit ut haud procul esset quin Remum agnosceret. Ita undique regi dolus nectitur. Romulus non cum globo 7
iuuenum—nec enim erat ad uim apertam par—sed aliis alio itinere iussis certo tempore ad regiam uenire pastoribus ad regem impetum facit; et a domo Numitoris alia comparata manu adiuuat Remus. Ita regem obtruncat.

Numitor inter primum tumultum, hostes inuasisse urbem 6
atque adortos regiam dictitans, cum pubem Albanam in arcem praesidio armisque obtinendam auocasset, postquam iuuenes perpetrata caede pergere ad se gratulantes uidit, extemplo aduocato concilio scelera in se fratris, originem nepotum, ut geniti, ut educati, ut cogniti essent, caedem deinceps tyranni seque eius auctorem ostendit. Iuuenes per 2
mediam contionem agmine ingressi cum auum regem salutassent, secutā ex omni multitudine consentiens uox ratum nomen imperiumque regi efficit.

Ita Numitori Albana re permissa Romulum Remumque 3

4 Numitori ad supplicium *PFUpBOEHRnDL* : ad supplicium numitori *M* 5 aperiri *MRnDL*: apperiri *H* : aperire *PFUp BaOE* 6 et aetatem *MP*^{1}*H* : aetatem *PFUpBOERnDL* eodem *MPUpBOHRnDL* : eo de *E?* (eo dem *E*^{3}) : eo *F*^{3} *in ras.* : eo dein *Lipsius* : eo denique *Crevier* 7 uim apertam *PFUpBaEH RnDL* : apertam uim *M* : uim tam apertam *O fort. recte* : tam apertam uim *Ed. Rom.* 1470 obtruncat *MPFUpBOEHRnDL* : obtruncant *M*^{2}*R*^{2}*D*^{2} *dett. Edd. uet.*

6 1 scelera *PFUpBOEHRnDL* : scelus *M* 3 re permissa

cupido cepit in iis locis ubi expositi ubique educati erant urbis condendae. Et supererat multitudo Albanorum Latinorumque; ad id pastores quoque accesserant, qui omnes facile spem facerent paruam Albam, paruum Lauinium prae ea
4 urbe quae conderetur fore. Interuenit deinde his cogitationibus auitum malum, regni cupido, atque inde foedum certamen coortum a satis miti principio. Quoniam gemini essent nec aetatis uerecundiā discrimen facere posset, ut di quorum tutelae ea loca essent auguriis legerent qui nomen nouae urbi daret, qui conditam imperio regeret, Palatium Romulus, Remus Auentinum ad inaugurandum templa capiunt.

7 Priori Remo augurium uenisse fertur, sex uoltures; iamque nuntiato augurio cum duplex numerus Romulo se ostendisset, utrumque regem sua multitudo consalutauerat: tempore illi
2 praecepto, at hi numero auium regnum trahebant. Inde cum altercatione congressi certamine irarum ad caedem uertuntur; ibi in turba ictus Remus cecidit. Volgatior fama est ludibrio fratris Remum nouos transiluisse muros; inde ab irato Romulo, cum uerbis quoque increpitans adiecisset, 'Sic deinde,
3 quicumque alius transiliet moenia mea,' interfectum. Ita solus potitus imperio Romulus; condita urbs conditoris nomine appellata.

Palatium primum, in quo ipse erat educatus, muniit. Sacra dis aliis Albano ritu, Graeco Herculi, ut ab Euandro instituta erant, facit. Herculem in ea loca Geryone interempto
4 boues mira specie abegisse memorant, ac prope Tiberim fluuium, qua prae se armentum agens nando traiecerat, loco herbido ut quiete et pabulo laeto reficeret boues et ipsum

MPFUpBO: re (i *suprascr.*) permissa *E*: permissa re *HRnDL* (*sed* rē *H*, re *cum* i *suprascr. L*); *ante* pe- *in uncialibus facile* re- *excidere potest* iis locis *Ed. Rom.* 1469: his locis *MPFUpBaOEHRnDL*

4 Quoniam *MPFUpBOEHRnDL*: *add.* cum *O*, *cf.* 1. 35. 3; 1. 41. 7; 3. 50. 10 *cum adn.* uerecundia *MOHRnDL*: uerecundiam *PFUpBaE* quorum tutelae *MP²HR²DL*: quorum tutela *F²R?*: quorum tutelam *PF? B*: in quorum tutela *OE Edd. uet., fort. recte*: quorum in tutela *Up*

7 4 laeto reficeret *PFUpBOHRDL*: *uerbis male diuisis* laetor eficeret *E*: letiores efficeret *M*

fessum uiā procubuisse. Ibi cum eum cibo uinoque grauatum sopor oppressisset, pastor accola eius loci, nomine Cacus, ferox uiribus, captus pulchritudine boum cum auertere eam praedam uellet, quia, si agendo armentum in speluncam compulisset ipsa uestigia quaerentem dominum eo deducturа erant, auersos boues eximium quemque pulchritudine caudis in speluncam traxit. Hercules ad primam auroram somno excitus cum gregem perlustrasset oculis et partem abesse numero sensisset, pergit ad proximam speluncam, si forte eo uestigia ferrent. Quae ubi omnia foras uersa uidit nec in partem aliam ferre, confusus atque incertus animi ex loco infesto agere porro armentum occepit. Inde cum actae boues quaedam ad desiderium, ut fit, relictarum mugissent, reddita inclusarum ex spelunca boum uox Herculem conuertit. Quem cum uadentem ad speluncam Cacus ui prohibere conatus esset, ictus claua fidem pastorum nequiquam inuocans [morte] occubuit. Euander tum ea, profugus ex Peloponneso, auctoritate magis quam imperio regebat loca, uenerabilis uir miraculo litterarum, rei nouae inter rudes artium homines, uenerabilior diuinitate creditā Carmentae matris, quam fatiloquam ante Sibyllae in Italiam aduentum miratae eae gentes fuerant. Is tum Euander concursu pastorum trepidantium circa aduenam manifestae reum caedis excitus postquam facinus facinorisque causam audiuit, habitum formamque uiri aliquantum ampliorem augustioremque humana intuens rogitat qui uir esset. Vbi nomen patremque ac patriam accepit, 'Ioue nate, Hercules, salue,' inquit; 'te

5 quia si F^2? $UpOE^3RDL$: quasi $PF?$ BEH: *in M ambiguum signum, ut solet, summa cura exprimitur; secunda littera* (*y*) *plus est quam* u *uix tamen plenum* ui; *cf.* § 15 *inf.*; 1. 9. 14; 2. 30. 9; 2. 63. 7; 3. 51. 2; 3. 67. 8; 4. 8. 2; 4. 26. 7; 4. 43. 7; 5. 11. 2; 8. 17. 2; 8. 19. 6
6 occepit MP^2HRnD: occipit OE^3: occoepit L: accepit $PF?B$: cepit F^2: accipit E 7 uadentem ad speluncam $PFUpBaOEH$ $RnDL$: ad speluncam uadentem M: *malim* ad sp. *seclusum, et* inuadentem *pro* uadentem (*facile perit* in *inter* cum *et* u-) morte $PFUpBOEHRnDL$: *om. M, add.* M^4: mortem *Wesenberg*

mihi mater, ueridica interpres deum, aucturum caelestium numerum cecinit, tibique aram hic dicatum iri quam opulentissima olim in terris gens maximam uocet tuoque ritu colat.'
11 Dextra Hercules data, accipere se omen impleturumque fata
12 ara condita ac dicata, ait. Ibi tum primum boue eximia capta de grege sacrum Herculi, adhibitis ad ministerium dapemque Potitiis ac Pinariis, quae tum familiae maxime
13 inclitae ea loca incolebant, factum. Forte ita euenit ut Potitii ad tempus praesto essent iisque exta apponerentur, Pinarii extis adesis ad ceteram uenirent dapem. Inde institutum mansit donec Pinarium genus fuit, ne extis eorum sollemnium
14 uescerentur. Potitii ab Euandro edocti antistites sacri eius per multas aetates fuerunt, donec tradito seruis publicis sollemni familiae ministerio genus omne Potitiorum interiit.
15 Haec tum sacra Romulus una ex omnibus peregrina suscepit, iam tum immortalitatis uirtute partae ad quam eum sua fata ducebant fautor.

8 Rebus diuinis rite perpetratis, uocataque ad concilium multitudine quae coalescere in populi unius corpus nulla re
2 praeterquam legibus poterat, iura dedit; quae ita sancta generi hominum agresti fore ratus, si se ipse uenerabilem insignibus imperii fecisset, cum cetero habitu se augustio-
3 rem, tum maxime lictoribus duodecim sumptis fecit. Alii ab numero auium quae augurio regnum portenderant eum,

12 Ibi tum *OED*^{2} *dett. aliq. Edd. uet. aliq.* : ibi dum *MPFUpBa HRnDL* Herculi . . . dapemque *MP*^{2} *marg.* hd. *addens* (*u. Walters, Class. Rev.* xvii, 1903, *p.* 161) *D*^{5} *marg. dett. aliq.* : *om. PF UpBaOEHRnDL* 13 (*ad fin.*) eorum sollemnium *Walters* (*cf.* 5. 1. 4) : eo sollemnium *L* : eos ollemnium *H* : eo sollempnium *O* : eo solemnium *RnD* : ea sollemnium *E*^{3} : sollemnium *M* : solemnibus *F* : sollemnibus *PUpBaO*^{2} (-mpn- *O*)*E* *Corruptela ex siglo* eoꝝ (=*eorum*) *male scripto et male intellecto orta est; cf. Class. Quarterly* iv (1910), *p.* 268 15 partae *Sobius, Grut., iam ab E confirmati* : parta *MPFUpBaOE*^{1} (*uel E*^{2}) *HRnD*^{2} (*uel D*^{1}) *sed in M punctum post* -a *ita cum litterae prolongatae fine coniunctum est* (*α*) *ut uideatur scriba formam insolitam accurate imitatus esse, eaque fuisse nihil aliud quam* ae *obscuratum : eodem referenda est lectio* partia *DL* fata *MP*^{2} *marg. OEHR*^{2}*DL* : facta *PFUpBaO*^{2}*R?*

secutum numerum putant: me haud paenitet eorum sententiae esse quibus et apparitores, hoc genus ab Etruscis finitimis, unde sella curulis, unde toga praetexta sumpta est, ⟨et⟩ numerum quoque ipsum ductum placet, et ita habuisse Etruscos quod ex duodecim populis communiter creato rege, singulos singuli populi lictores dederint.

Crescebat interim urbs munitionibus alia atque alia appetendo loca, cum in spem magis futurae multitudinis quam ad id quod tum hominum erat munirent. Deinde ne uana urbis magnitudo esset, adiciendae multitudinis causa uetere consilio condentium urbes, qui obscuram atque humilem conciendo ad se multitudinem natam e terra sibi prolem ementiebantur, locum qui nunc saeptus escendentibus inter duos lucos est asylum aperit. Eo ex finitimis populis turba omnis sine discrimine, liber an seruus esset, auida nouarum rerum perfugit, idque primum ad coeptam magnitudinem roboris fuit. Cum iam uirium haud paeniteret consilium deinde uiribus parat. Centum creat senatores, siue quia is numerus satis erat, siue quia soli centum erant qui creari patres possent. Patres certe ab honore patriciique progenies eorum appellati.

Iam res Romana adeo erat ualida ut cuilibet finitimarum ciuitatum bello par esset; sed penuria mulierum hominis aetatem duratura magnitudo erat, quippe quibus nec domi spes prolis nec cum finitimis conubia essent. Tum ex con-

8 3 hoc genus *optime Iac. Gron.*: et hoc genus *MPFUpBOEHRn DL* et numerum *Heumann* (*et in E post* est *aliquid erasum est in fine lineae*): numerum *MPFUpBOEHRnDL* 5 adiciendae *MPF UpBOEHRnDL* (*uide sis Class. Quarterly* iv (1910), *p.* 268): alliciendae *Ed. Ascens.* 1513 escendentibus *H. J. Edwards, optime* (*cf.* 1. 10. 5): descendentibus *MPFUpBOEHRnD? L*: densis sentibus *Rn²D³ ubi* -nsis s- *in rasura* 7 creari *MPFUpBOEHRnDL* (*in O omnia ab* uirium *ad* patres *in ras.*): ciere *ex* 10. 8. 10 *Sigon. optime et, paene credo, recte*

9 1 ciuitatum *MF²OR³DL*: ciuitatium *PFUpBEHRL²* erat *MPFBOEHRnDL*: deerat *Up*: *et in M aliquid* (*fort.* de-) *supra lineam additum mox erasum* quippe quibus *MP²EHRnDL*: quippe *P*: quibus *P¹FUpBO* conubia *MPF²BOEDL*: canubia *F*: connubia *UpHRn* (*similiter in* § 2)

silio patrum Romulus legatos circa uicinas gentes misit qui
3 societatem conubiumque nouo populo peterent: urbes quo-
que, ut cetera, ex infimo nasci; dein, quas sua uirtus ac di
4 iuuent, magnas opes sibi magnumque nomen facere; satis
scire, origini Romanae et deos adfuisse et non defuturam
uirtutem; proinde ne grauarentur homines cum hominibus
5 sanguinem ac genus miscere. Nusquam benigne legatio
audita est: adeo simul spernebant, simul tantam in medio
crescentem molem sibi ac posteris suis metuebant. Ac
plerisque rogitantibus dimissi ecquod feminis quoque asy-
lum aperuissent; id enim demum compar conubium fore.
6 Aegre id Romana pubes passa et haud dubie ad uim spec-
tare res coepit. Cui tempus locumque aptum ut daret
Romulus aegritudinem animi dissimulans ludos ex industria
7 parat Neptuno equestri sollemnes; Consualia uocat. Indici
deinde finitimis spectaculum iubet; quantoque apparatu tum
sciebant aut poterant, concelebrant ut rem claram exspecta-
8 tamque facerent. Multi mortales conuenere, studio etiam
uidendae nouae urbis, maxime proximi quique, Caeninenses,
9 Crustumini, Antemnates; iam Sabinorum omnis multitudo
cum liberis ac coniugibus uenit. Inuitati hospitaliter per
domos cum situm moeniaque et frequentem tectis urbem
10 uidissent, mirantur tam breui rem Romanam creuisse. Vbi
spectaculi tempus uenit deditaeque eo mentes cum oculis

3 quas sua *Aldus*: qua (*cum* i *suprascr.*) sua *M* (*omnia a pr. manu*): qua sua *PFUpBaOEHD*: q (a *suprascr.*) sua *RL*: quam sua P^1 *uel* P^3: quae sua D^2 opes sibi *PFUpBaOEHRnDL et Quintil.* 9. 2. 37: *om.* sibi *M*, *add. ante* opes M^3 5 Ac plerisque *MPFUpBa OEHRnDL*: a plerisque D^xRn^2*? dett. aliq. Ald.*: plerisque *Edd. uet. aliq.* ecquod *POEHRnD*^{1} (*per rasuram*): ecquod *uel* et quod *M* (*nam in hac scribae Veteris manu—de qua uide Praef. nostram—inter* ec *et* et *minimum uel saepe nullum est discrimen*): haec quod *D? L*: eo quod P^2*FUpBa* 6 daret *MPFUpBOEHD*^{x}: donaret *RnDL* uocat *PFBOEHD*^{x} *uel* D^1: uocauit *Up*: uacat *RnDL*: *om. M* (*uix recte*) 7 concelebrant . . . facerent *MPFUpBOE*^{3}*HRnDL* (*in E* nec celebrant *corr.* E^3): concelebrat . . . faceret *Madv. melius sed uix necessario* 9 iam Sabinorum *MPFUpBOEHRnDL*: etiam Sabinorum *Scheibe* 10 eo *MPUpBOERnDL*: et *F*: *om. H*: ei *Novák*

erant, tum ex composito orta uis signoque dato iuuentus
Romana ad rapiendas uirgines discurrit. Magna pars forte 11
in quem quaeque inciderat raptae: quasdam forma excel-
lentes, primoribus patrum destinatas, ex plebe homines qui-
bus datum negotium erat domos deferebant. Vnam longe 12
ante alias specie ac pulchritudine insignem a globo Thalassi
cuiusdam raptam ferunt multisque sciscitantibus cuinam eam
ferrent, identidem ne quis uiolaret Thalassio ferri clamitatum;
inde nuptialem hanc uocem factam.

Turbato per metum ludicro maesti parentes uirginum 13
profugiunt, incusantes uiolati hospitii foedus deumque inuo-
cantes cuius ad sollemne ludosque per fas ac fidem decepti
uenissent. Nec raptis aut spes de se melior aut indignatio 14
est minor. Sed ipse Romulus circumibat docebatque patrum
id superbia factum qui conubium finitimis negassent; illas
tamen in matrimonio, in societate fortunarum omnium
ciuitatisque et quo nihil carius humano generi sit libe-
rum fore; mollirent modo iras et, quibus fors corpora 15
dedisset, darent animos; saepe ex iniuria postmodum gra-
tiam ortam; eoque melioribus usuras uiris quod adnisurus
pro se quisque sit ut, cum suam uicem functus officio sit,
parentium etiam patriaeque expleat desiderium. Accedebant 16

10 rapiendas *MHRnDL* : capiendas *PFUpBaOE* 11 in quem *MPFUpBOEHDL* : *in Rn erasum* : ut in quem D^x (*fort.* D^1), *Edd. uet. duo, probante Postgatio fort. recte nam ante* in *facile perit* ut 13 uiolati *MPFUpBOEHRnDL* : uiolatum *Perizonius, optime quidem sed cf.* 1. 1. 4 maiora rerum initia : *fatendum est tamen in M rasuram aliquam fuisse inter* -ti *et* osp- *ubi nunc stat* h- *prima manu et ipsum profectum, et* -i *ab* M^2 *denuo et nigriore atramento rescriptum. Potest igitur credi primo* -tum osp- *uel* tū hosp- *ab M scriptum esse; et sic ipse, codice iam saepe inspecto, fuisse conuincor, et ad lectionem hanc Liuio tribuendam inclinor* foedus *MPFUpBOEHRnDL* : scelus *Grunauer* 14 generi *F? UpOEHRnD*^{x} (*fort.* D^2) : genere *MPF*^{1}*? BaDL; in F litterae* -ri s- *sic apparent* rꝑ, *pleniore calamo; scriba scilicet incertum signum repperit et fideliter repraesentauit; cf. adn. ad* 1. 7. 5 15 dedisset *UpOD*^{3} : dedissent *MPFBaEHRnDL* patriaeque expleat] *his verbis in M concluditur quaternionis primi folium quartum desinitque (usque ad* 4. 71. 8) *scriba quem Veterem appellaui; incipit optimus ille*

blanditiae uirorum, factum purgantium cupiditate atque amore, quae maxime ad muliebre ingenium efficaces preces sunt.

10 Iam admodum mitigati animi raptis erant; at raptarum parentes tum maxime sordida ueste lacrimisque et querellis ciuitates concitabant. Nec domi tantum indignationes continebant sed congregabantur undique ad T. Tatium regem Sabinorum, et legationes eo (quod maximum Tati nomen in 2 iis regionibus erat) conueniebant. Caeninenses Crustuminique et Antemnates erant ad quos eius iniuriae pars pertinebat. Lente agere his Tatius Sabinique uisi sunt: ipsi inter 3 se tres populi communiter bellum parant. Ne Crustumini quidem atque Antemnates pro ardore iraque Caeninensium satis se impigre mouent; ita per se ipsum nomen Caeninum 4 in agrum Romanum impetum facit. Sed effuse uastantibus fit obuius cum exercitu Romulus leuique certamine docet uanam sine uiribus iram esse. Exercitum fundit fugatque, fusum persequitur: regem in proelio obtruncat et spoliat: 5 duce hostium occiso urbem primo impetu capit. Inde exercitu uictore reducto, ipse cum factis uir magnificus tum factorum ostentator haud minor, spolia ducis hostium caesi suspensa fabricato ad id apte ferculo gerens in Capitolium escendit; ibique ea cum ad quercum pastoribus sacram deposuisset, simul cum dono designauit templo Iouis fines 6 cognomenque addidit deo: 'Iuppiter Feretri' inquit, 'haec

'*Leo Diaconus*' *cuius fidei insigni auctoritatem suam primariam debet hic codex* (*u. Praef. nostrae* § 9)

10 1 tum maxime $M^2PUpBOEHD^3$ (*cf.* 27. 4. 3) : tunc maxime *F sed* t- *ab* F^2 *in rasura magnae alicuius capitalis* (C *ut credo*) : cum maxime *M? RnDL* : tum cum maxime *H. J. Mueller* (*cf.* 33. 9. 3) 2 his Tatius $MPFUpBOEHD^3$: illis tatius *D?* : His tatius (*sic cum capitali*) *L* : iis tatius *Ald.*; *cf. c.* 4. 6 *adn.* ipsi MP^2HRnD^1L (*in D* -t i- *in ras.*; *fort.* sunos ipsi *pro* sunt ipsi *D*) : *om. PFUpBOE Edd. uet.* 3 Ne Crustumini *MFBaOERnDL* : nec crustumini M^3PUpHD^3 mouent $MP^3F^2OE^3HRDL$: moueant *PFUpBaE* : mouebant Up^2 4 iram esse *MHRnDL Ald.* : *om.* esse *PFUpBaOE Edd. uet. plerique, sed* iram. Effundit exercitum fugatque *in OE* 5 escendit *MPH* : ascendit $M^2FUpBaOERnDL$ *Ed. Rom.* 1469 *Ald.*

tibi uictor Romulus rex regia arma fero, templumque his regionibus quas modo animo metatus sum dedico, sedem opimis spoliis quae regibus ducibusque hostium caesis me auctorem sequentes posteri ferent.' Haec templi est origo 7
quod primum omnium Romae sacratum est. Ita deinde dis uisum nec inritam conditoris templi uocem esse quā laturos eo spolia posteros nuncupauit nec multitudine compotum eius doni uolgari laudem. Bina postea, inter tot annos, tot bella, opima parta sunt spolia : adeo rara eius fortuna decoris fuit.

Dum ea ibi Romani gerunt, Antemnatium exercitus per 11
occasionem ac solitudinem hostiliter in fines Romanos incursionem facit. Raptim et ad hos Romana legio ducta palatos in agris oppressit. Fusi igitur primo impetu et cla- 2
more hostes, oppidum captum ; duplicique uictoria ouantem Romulum Hersilia coniunx precibus raptarum fatigata orat ut parentibus earum det ueniam et in ciuitatem accipiat : ita rem coalescere concordiā posse. Facile impetratum. Inde 3
contra Crustuminos profectus bellum inferentes. Ibi minus etiam quod alienis cladibus ceciderant animi certaminis fuit. Vtroque coloniae missae : plures inuenti qui propter uberta- 4
tem terrae in Crustuminum nomina darent. Et Romam inde frequenter migratum est, a parentibus maxime ac propinquis raptarum.

Nouissimum ab Sabinis bellum ortum multoque id maxi- 5
mum fuit ; nihil enim per iram aut cupiditatem actum est, nec ostenderunt bellum prius quam intulerunt. Consilio 6
etiam additus dolus. Sp. Tarpeius Romanae praeerat arci. Huius filiam uirginem auro corrumpit Tatius ut armatos in arcem accipiat ; aquam forte ea tum sacris extra moenia petitum ierat. Accepti obrutam armis necauere, seu ut ui 7
capta potius arx uideretur seu prodendi exempli causa ne

7 compotum MP^2(*marg.*)F^4OE^3HRDL : compositum *PFBa* : compositorum *E* : compositam *Up*

11 2 coniunx $MPOE^1HD$: coniux *FUpBaERnL*

8 quid usquam fidum proditori esset. Additur fabula, quod uolgo Sabini aureas armillas magni ponderis brachio laeuo gemmatosque magna specie anulos habuerint, pepigisse eam quod in sinistris manibus haberent; eo scuta illi pro aureis
9 donis congesta. Sunt qui eam ex pacto tradendi quod in sinistris manibus esset derecto arma petisse dicant et fraude uisam agere sua ipsam peremptam mercede.

12 Tenuere tamen arcem Sabini; atque inde postero die, cum Romanus exercitus instructus quod inter Palatium Capitolinumque collem campi est complesset, non prius descenderunt in aequum quam irā et cupiditatē reciperandae
2 arcis stimulante animos in aduersum Romani subiere. Principes utrimque pugnam ciebant ab Sabinis Mettius Curtius, ab Romanis Hostius Hostilius. Hic rem Romanam iniquo
3 loco ad prima signa animo atque audacia sustinebat. Vt Hostius cecidit, confestim Romana inclinatur acies fusaque est. Ad ueterem portam Palati Romulus et ipse turba
4 fugientium actus, arma ad caelum tollens, 'Iuppiter, tuis'

8 fabula *Glareanus* (*cf. e.g.* 1. 4. 7) : fabule (a *suprascr. quod delet* M^2) *M* : fabulae (*uel* -le) $M^1PFUpBOEHRnDL$ haberent MP^2OEH RnD^3L : haberant *D?* : esset haberent *P? F?* : esset haberet *UpBa* : esset habere F^3 9 derecto *MPFBOEHRnDL* : decreto *Up Edd. uet. aliq. Ald.* : directo D^2 *dett.*

12 1 reciperandae *H* : recup- *MPFUpBOERnDL. Hanc nostram per* -i- *scripturam multis in locis tuentur MPF*: recup- *tuentur UpOL et* (*nisi in* 5. 51. 3) *E constanter, plerumque HRnD : in Ver. bis* recip-, *ter* recup- *notauimus; duo alia formae* recip- *exempla Mommsenius se repperisse dicit* (*Cod. Veron. p.* 137), *sed numero paginae ibi citatae error aliqui inest nec nos haec duo exempla repperire potuimus. In Mon. Ancyran.* 34 *scripsit Augustus* reciperaui. *Testimonia uaria reperies in adnn. nostris ad* 2. 2. 6; 2. 3. 6; 2. 53. 5; 3. 18. 6–10; 3. 23. 4; 3. 53. 10; 3. 58. 4; 3. 70. 13; 5. 10. 3; 5. 12. 4; 5. 49. 3; 5. 51. 3; 7. 13. 5; 7. 18. 1; 9. 22. 10; 9. 23. 2; 9. 24. 11. *De re grammatica uide sis Brugmann, Kurze Vergl. Gram. p.* 254, *unde, quamquam de hac uoce nihil pro certo statui potest, ueri similitudinem maiorem uidetur habere Augusti ipsius scriptura; quam nos eo libentius amplectimur quod in uetustioribus tantum codd. occurrit. Apud recentiores, ut puto, uicit grammaticorum doctrina* recipere *et* recuperare *quam longissime distinguens* 3 fusaque est. Ad ueterem] *De sententiarum diuisione uide sis Madv. Emend.*^{2} *p.* 48; *quem iam confirmare aliquatenus fortasse uidebitur clausulae* (*Ciceronianae*) *numerus* -tŭr ăc-i-es fu-sa-qu(e) est

inquit 'iussus auibus hic in Palatio prima urbi fundamenta ieci. Arcem iam scelere emptam Sabini habent; inde huc armati superata media ualle tendunt; at tu, pater deum 5
hominumque, hinc saltem arce hostes; deme terrorem Ro- 6
manis fugamque foedam siste. Hic ego tibi templum Statori Ioui, quod monumentum sit posteris tua praesenti ope seruatam urbem esse, uoueo.' Haec precatus, ueluti sensisset 7
auditas preces, 'Hinc' inquit, 'Romani, Iuppiter optimus maximus resistere atque iterare pugnam iubet.' Restitere Romani tamquam caelesti uoce iussi: ipse ad primores Romulus prouolat. Mettius Curtius ab Sabinis princeps ab 8
arce decucurrerat et effusos egerat Romanos toto quantum foro spatium est. Nec procul iam a porta Palati erat, clamitans: 'Vicimus perfidos hospites, imbelles hostes; iam sciunt longe aliud esse uirgines rapere, aliud pugnare cum uiris.' In eum haec gloriantem cum globo ferocissimorum 9
iuuenum Romulus impetum facit. Ex equo tum forte Mettius pugnabat; eo pelli facilius fuit. Pulsum Romani persequuntur; et alia Romana acies, audacia regis accensa, fundit Sabinos. Mettius in paludem sese strepitu sequentium tre- 10
pidante equo coniecit; auerteratque ea res etiam Sabinos tanti periculo uiri. Et ille quidem adnuentibus ac uocantibus suis fauore multorum addito animo euadit: Romani Sabinique in media conualle duorum montium redintegrant proelium; sed res Romana erat superior.

Tum Sabinae mulieres, quarum ex iniuria bellum ortum 13
erat, crinibus passis scissaque ueste, uicto malis muliebri pauore, ausae se inter tela uolantia inferre, ex transuerso

6 monumentum *MP*^{1}*FBOE*^{2}*HRnL*: monimentum *UpED* (*sed in D -i- pleniore calamo, cf.* 1. 41. 4 *adn.*) : monumento *P* praesenti ope seruatam *PFBOEHRnDL* (*ubi tamen* e *longiorem lingulam habet, &c.*) : praesenti oper seruatam *M*: praesentia perseruatam *M*^{3} : praesenti opere seruatam *Up*: praesentis ope seruatam *D*^{2} *uel D*^{4} : praesenti opera seruatam *in codice Medicei parente stetisse conicit Frigell* 7 ueluti *BaRn* (*cf. e.g.* 2. 36. 1) : uelutis *M? P?*: uelut si *M*^{1}*? dett.* : ueluti si *P*^{1} *uel P*^{2}*FUpOEHDL* 8 decucurrerat *MUpBHD*^{4} *dett. aliq.* : decurrerat *OE Edd. uet.* : cucurrerat *PFRnDL*

2 impetu facto dirimere infestas acies, dirimere iras, hinc patres, hinc uiros orantes, ne sanguine se nefando soceri generique respergerent, ne parricidio macularent partus 3 suos, nepotum illi, hi liberum progeniem. 'Si adfinitatis inter uos, si conubii piget, in nos uertite iras; nos causa belli, nos uolnerum ac caedium uiris ac parentibus sumus; melius peribimus quam sine alteris uestrum uiduae aut orbae 4 uiuemus.' Mouet res cum multitudinem tum duces; silentium et repentina fit quies; inde ad foedus faciendum duces prodeunt. Nec pacem modo sed ciuitatem unam ex duabus faciunt. Regnum consociant: imperium omne conferunt 5 Romam. Ita geminata urbe ut Sabinis tamen aliquid daretur Quirites a Curibus appellati. Monumentum eius pugnae, ubi primum ex profunda emersus palude equus Curtium in uado statuit, Curtium lacum appellarunt.

6 Ex bello tam tristi laeta repente pax cariores Sabinas uiris ac parentibus et ante omnes Romulo ipsi fecit. Itaque cum populum in curias triginta diuideret, nomina earum curiis 7 imposuit. Id non traditur, cum haud dubie aliquanto numerus maior hoc mulierum fuerit, aetate an dignitatibus suis uirorumue an sorte lectae sint, quae nomina curiis darent. 8 Eodem tempore et centuriae tres equitum conscriptae sunt. Ramnenses ab Romulo, ab T. Tatio Titienses appellati: Lucerum nominis et originis causa incerta est. Inde non modo commune sed concors etiam regnum duobus regibus fuit.

13 2 sanguine se *MO Ed. Rom.* 1470, *sed in M* se (*primo fortasse omissum*) *in margine ad finem lineae additum deleuit* M^1 *uel* M^2: se sanguine *PFUpBaEHRnDL*: *malim* se *omissum et* respergerentur *pro* respergerent; *et in D supra* -nt *signum paruolum* ˅ *ex* ˜ (*i.e.* -ur) *natum esse potest* 4 mouet M^1 (*nam* -e- *in rasura aliqua scriptum est*) *dett. aliq. Edd. Rom.* 1469 *et* 1470: mouit *F* (*sed sequitur rasura*): moues *L*: mouent *PUpBaOEHRD* 5 equus MP^2 *marg.* OE^3HL: equos *PFUpBaER?*: eques *D*: equum *uel* equom M^1 *uel* M^2: equum R^2D^4 *dett. aliq.* Curtium *Sabellicus, iam ab O et* E^1 *uel* E^2 *confirmatus*: curtios *P*: curtius $MP^2FUpBaEHRDL$ (-iūſ *E, ubi nihil, nisi fort. punctum infra* ſ, *non a prima manu profectum est*)

Post aliquot annos propinqui regis Tati legatos Laurentium pulsant; cumque Laurentes iure gentium agerent, apud Tatium gratia suorum et preces plus poterant. Igitur illorum poenam in se uertit; nam Lauinii cum ad sollemne sacrificium eo uenisset concursu facto interficitur. Eam rem minus aegre quam dignum erat tulisse Romulum ferunt, seu ob infidam societatem regni seu quia haud iniuria caesum credebat. Itaque bello quidem abstinuit; ut tamen expiarentur legatorum iniuriae regisque caedes, foedus inter Romam Lauiniumque urbes renouatum est. 14 2 3

Et cum his quidem insperata pax erat: aliud multo propius atque in ipsis prope portis bellum ortum. Fidenates nimis uicinas prope se conualescere opes rati, priusquam tantum roboris esset quantum futurum apparebat, occupant bellum facere. Iuuentute armata immissa uastatur agri quod inter urbem ac Fidenas est; inde ad laeuam uersi quia dextra Tiberis arcebat, cum magna trepidatione agrestium populantur, tumultusque repens ex agris in urbem inlatus pro nuntio fuit. Excitus Romulus—neque enim dilationem pati tam uicinum bellum poterat—exercitum educit, castra a Fidenis mille passuum locat. Ibi modico praesidio relicto, egressus omnibus copiis partem militum locis circa densa obsita uirgulta obscuris subsidere in insidiis iussit: cum parte maiore atque omni equitatu profectus, id quod quaerebat, tumultuoso et minaci genere pugnae adequitando ipsis prope portis hostem exciuit. Fugae quoque, quae simulanda 4 5 6 7

14 3 renouatum est *PFUpBaOEHRnDL*: *om.* est *M* 4 occupant *PFUpBaOEHRnDL*: occupabant *M* uastatur *UpOEHR²D⁵*: uastantur *MPFBaRDL*: *add.* id *D⁵* 5 quia dextra *BaHR²D¹*: quia dexteram *Up*: qua dextra *MPFOERDL* cum magna *FRn D³*: tum magna *PUpBaOEHDL*: *utrum uoluerit M credo ipsum dicere nequiisse* 6 tam *MOHRD*: tan *L*: tantum *PFUpBa* 7 densa obsita uirgulta *MPFUpBOEHRDL* (*nisi quod in L* uirgulata); *cf.* 3. 43. 6 *et cum Frigellio* 40. 56. 9 umbrae insontis perempti filii: *damnat* obsita *H. J. Mueller, sed si quid mutandum esset, facilius sane* densa *omitteretur. Contra audaciores coniecturas uide Frig. Epilegom. ad Lib. I, p.* 30, *et Madv. Emend.²p.* 50

erat, eadem equestris pugna causam minus mirabilem dedit.
8 Et cum, uelut inter pugnae fugaeque consilium trepidante
equitatu, pedes quoque referret gradum, plenis repente
portis effusi hostes impulsa Romana acie studio instandi
9 sequendique trahuntur ad locum insidiarum. Inde subito
exorti Romani transuersam inuadunt hostium aciem; addunt
pauorem mota e castris signa eorum qui in praesidio relicti
fuerant. Ita multiplici terrore perculsi Fidenates prius paene,
quam Romulus quique ⟨auehi⟩ cum eo uisi erant circum-
10 agerent frenis equos, terga uertunt; multoque effusius, quippe
uera fuga, qui simulantes paulo ante secuti erant oppidum
11 repetebant. Non tamen eripuere se hosti: haerens in ter-
go Romanus, priusquam fores portarum obicerentur, uelut
agmine uno inrumpit.

15 Belli Fidenatis contagione inritati Veientium animi et con-
sanguinitate—nam Fidenates quoque Etrusci fuerunt—et
quod ipsa propinquitas loci, si Romana arma omnibus infesta
finitimis essent, stimulabat. In fines Romanos excucurrerunt
2 populabundi magis quam iusti more belli. Itaque non castris
positis, non exspectato hostium exercitu, raptam ex agris
praedam portantes Veios rediere. Romanus contra post-
quam hostem in agris non inuenit, dimicationi ultimae
3 instructus intentusque Tiberim transit. Quem postquam
castra ponere et ad urbem accessurum Veientes audiuere,
obuiam egressi ut potius acie decernerent quam inclusi de

8 pugnae *MP²HRnDL*: pugnam *PFUpBaOE* 9 quique ⟨auehi⟩ cum eo uisi erant *Walters* (*nam in codd.* auehi *saepe* auei *scriptum et* qu *nonnumquam cum* ciu- (9. 9. 16) *et cum* au- *confusum est*): quiq. (*uel* quique) cum eo uisi erant *UpOEH dett. aliq.*: quiq. cum eo quisierant *P*: quiq. cum eo equis ierant *P²F* (*sic Ba qui tamen* -que *plene scribit*): quiq. cum eo quiq. cum equis abierant usi erant *MDL* (*nisi quod in DL* uisi, *non* usi; *similia praebent M²R*): quiq. cum eo equites erant *D²* *dett. Edd. uet. Ald.* *Plura uide sis in Classical Quarterly*, iv (1910), *p.* 268

15 1 stimulabat *UpO¹D³*: stimulabant *MPFBaOEHD²*: simulabant *RD*: simulabat *R²*: simulant (ba *suprascr.*) *L.* *In O littera* -n- *infra per punctum primo atramento notata est*

tectis moenibusque dimicarent. Ibi uiribus nulla arte ad- 4
iutis, tantum ueterani robore exercitus rex Romanus uicit; persecutusque fusos ad moenia hostes, urbe ualida muris ac situ ipso munita abstinuit, agros rediens uastat, ulciscendi magis quam praedae studio; eaque clade haud minus quam 5
aduersa pugna subacti Veientes pacem petitum oratores Romam mittunt. Agri parte multatis in centum annos indutiae datae.

Haec ferme Romulo regnante domi militiaeque gesta, quo- 6
rum nihil absonum fidei diuinae originis diuinitatisque post mortem creditae fuit, non animus in regno auito reciperando, non condendae urbis consilium, non bello ac pace firmandae. Ab illo enim profecto uiribus datis tantum ualuit ut in quad- 7
raginta deinde annos tutam pacem haberet. Multitudini 8
tamen gratior fuit quam patribus, longe ante alios acceptissimus militum animis; trecentosque armatos ad custodiam corporis quos Celeres appellauit non in bello solum sed etiam in pace habuit.

His immortalibus editis operibus cum ad exercitum recen- 16
sendum contionem in campo ad Caprae paludem haberet, subito coorta tempestas cum magno fragore tonitribusque tam denso regem operuit nimbo ut conspectum eius contioni abstulerit; nec deinde in terris Romulus fuit. Romana 2
pubes sedato tandem pauore postquam ex tam turbido die serena et tranquilla lux rediit, ubi uacuam sedem regiam uidit, etsi satis credebat patribus qui proximi steterant sublimem raptum procella, tamen uelut orbitatis metu icta maestum aliquamdiu silentium obtinuit. Deinde a paucis 3
initio facto, deum deo natum, regem parentemque urbis

4 nulla arte F^3 *dett. aliq. Petrus Nannius* : nulla parte *MPUpBa OEHRnDL* : nulla paite *F* adiutis *PF³UpBOEHRnDL Ed. Rom.* 1470 *Ald.* (*sed in P* iu- *in rasura a* P^2 *scripta*) : adiuti *MF* : adiuntis D^2 tantum ueterani *PFUpBOEHRnD*^{1} *uel* D^2 : tum ueterani *M* : iam ueterani tantum ueterani *DL* 6 reciperando *cf.* 1. 12. 1 *adn.* : recuperando *MPFUpBOEHRnDL*

Romanae saluere uniuersi Romulum iubent; pacem precibus exposcunt, uti uolens propitius suam semper sospitet
4 progeniem. Fuisse credo tum quoque aliquos qui discerptum regem patrum manibus taciti arguerent; manauit enim haec quoque sed perobscura fama; illam alteram admiratio
5 uiri et pauor praesens nobilitauit. Et consilio etiam unius hominis addita rei dicitur fides. Namque Proculus Iulius, sollicita ciuitate desiderio regis et infensa patribus, grauis, ut traditur, quamuis magnae rei auctor in contionem prodit.
6 'Romulus' inquit, 'Quirites, parens urbis huius, prima hodierna luce caelo repente delapsus se mihi obuium dedit. Cum perfusus horrore uenerabundusque adstitissem petens precibus ut contra intueri fas esset, "Abi, nuntia" inquit "Romanis, caelestes ita uelle ut mea Roma caput orbis terrarum sit; proinde rem militarem colant sciantque et ita posteris tradant nullas opes humanas armis Romanis resis-
8 tere posse." Haec' inquit 'locutus sublimis abiit.' Mirum quantum illi uiro nuntianti haec fidei fuerit, quamque desiderium Romuli apud plebem exercitumque facta fide immortalitatis lenitum sit.

17 Patrum interim animos certamen regni ac cupido uersabat; necdum †a singulis, quia nemo magnopere eminebat in nouo populo, peruenerat: factionibus inter ordines certabatur†.

16 4 aliquos *MP²HRnDL*: alios *PFUpBaOE* sed perobscura *MP²HRnDL*: sed obscura *POE*: subobscura *FUp*: perobscura *Ba* 5 Et consilio etiam *PFUpBaOEH*: et consilio et tam *ME¹ uel E²*: consilio etiam *RnDL dett. Ald.* (*sed in D* C *in* consilio *in ras., fort. litterae* E): *malim* etiam *seclusum* 6 uenerabundusque *PFUpBOEHRnDL*: *om.* -que *M dett. aliq. non male* 8 fidei *Gron. Madv.*: fides *MPFUpBaOEHRnDL dett. Edd. uet. Ald. Drak.* (*an recte? cf.* mirum quantum profuit 2. 1. 11)

17 1 a singulis *MPUpBaOEHRnDL*: singulis *F*: ad singulos *Graevius* magnopere] *sic hic et* 3. 65. 2 *et* 3. 71. 8 *MPUpBOHRnDL et* (*nisi hic* magno opere) *F* peruenerat: factionibus *MPFUpBaO¹ uel O²EH*: peruenerat factiones *O*: peruenerant factiones *RnDL dett. Edd. uet. aliq.* *Locus uariis modis temptatus* (a singulis, quia . . . populo, per uim aut factionibus: inter ordines certabatur *Weissenb.*: a singulis, quia . . . populo, per uim adfectabatur: inter ordines certabatur *Reuss*) *nondum medicinam suam repperit, sed proxima uero uidetur Graevi coniectura*

Oriundi ab Sabinis, ne quia post Tati mortem ab sua parte 2
non erat regnatum, in societate aequa possessionem imperii
amitterent, sui corporis creari regem uolebant: Romani
ueteres peregrinum regem aspernabantur. In uariis uolun- 3
tatibus regnari tamen omnes uolebant, libertatis dulcedine
nondum experta. Timor deinde patres incessit ne ciuitatem 4
sine imperio, exercitum sine duce, multarum circa ciuitatium
inritatis animis, uis aliqua externa adoriretur. Et esse igitur
aliquod caput placebat, et nemo alteri concedere in animum
inducebat. Ita rem inter se centum patres, decem decuriis 5
factis singulisque in singulas decurias creatis qui summae
rerum praeessent consociant. Decem imperitabant: unus 6
cum insignibus imperii et lictoribus erat: quinque dierum
spatio finiebatur imperium ac per omnes in orbem ibat,
annuumque interuallum regni fuit. Id ab re quod nunc
quoque tenet nomen interregnum appellatum. Fremere 7
deinde plebs multiplicatam seruitutem, centum pro uno
dominos factos; nec ultra nisi regem et ab ipsis creatum
uidebantur passuri. Cum sensissent ea moueri patres, 8
offerendum ultro rati quod amissuri erant, ita gratiam ineunt
summa potestate populo permissa ut non plus darent iuris
quam detinerent. Decreuerunt enim ut cum populus regem 9
iussisset, id sic ratum esset si patres auctores fierent. Hodie
quoque in legibus magistratibusque rogandis usurpatur idem

2 aequa *PF*^{3}*UpOE*^{3}*RnDL*: de qua *H*: quia *MBa*: qua *M*^{2}*F? E*: aequam *Madv.* 3 regnari *dett. aliq.*: regnare *MPFUpBaOEH RnDL*: regem *D*^{3} *dett. aliq.* 7 nisi *M*^{3}*PF*^{1}*UpBOEHRnDL*: *om. MF* 8 sensissent *MP*^{2} *marg. F*^{3}*OHRnDL*: censissent *PFBa*: censuissent *Up*: cessissent *E* ea moueri *MRnDL*: amoueri *H*: et amoueri *PF? UpBaE*: id amoueri *F*^{3}: se ammoueri *O* detinerent *MPFUpBOEHRnDL* (*sed* -tine- *ab M*^{3} *in rasura; M fortasse* decernerent): retinerent *Gron., quod clausulam pessimam facit* 9 sic ratum *F*^{3}*D*^{4} *dett. aliq. Ald.*: si gratum *MPFBaOEHRnDL*: sic gratum *Up* idem *F*^{3} *Ed. Rom.* 1470: id enim *MPFUpBaOEH RnDL; sed in E uerba* enim ius ui adempta prius quam *largiore manu scripta; scilicet librarius cum archetypum suum hic legere ipse nequiret locum seniori scribae explendum reliquit, ut alias et in hoc codice et in aliis notaui* (*cf.* 1. 41. 4 *adn.*)

ius, ui adempta: priusquam populus suffragium ineat, in
10 incertum comitiorum euentum patres auctores fiunt. Tum interrex contione aduocata, 'Quod bonum, faustum felixque sit' inquit, 'Quirites, regem create: ita patribus uisum est. Patres deinde, si dignum qui secundus ab Romulo numere-
11 tur crearitis, auctores fient.' Adeo id gratum plebi fuit ut, ne uicti beneficio uiderentur, id modo sciscerent iuberentque ut senatus decerneret qui Romae regnaret.

18 Inclita iustitia religioque ea tempestate Numae Pompili erat. Curibus Sabinis habitabat, consultissimus uir, ut in illa quisquam esse aetate poterat, omnis diuini atque humani
2 iuris. Auctorem doctrinae eius, quia non exstat alius, falso Samium Pythagoram edunt, quem Seruio Tullio regnante Romae centum amplius post annos in ultima Italiae ora circa Metapontum Heracleamque et Crotona iuuenum aemu-
3 lantium studia coetus habuisse constat. Ex quibus locis, etsi eiusdem aetatis fuisset, quae fama in Sabinos? Aut quo linguae commercio quemquam ad cupiditatem discendi exciuisset? Quoue praesidio unus per tot gentes dissonas
4 sermone moribusque peruenisset? Suopte igitur ingenio temperatum animum uirtutibus fuisse opinor magis instructumque non tam peregrinis artibus quam disciplina tetrica ac tristi ueterum Sabinorum, quo genere nullum quondam in-
5 corruptius fuit. Audito nomine Numae patres Romani, quamquam inclinari opes ad Sabinos rege inde sumpto uidebantur, tamen neque se quisquam nec factionis suae alium nec denique patrum aut ciuium quemquam praeferre illi uiro ausi, ad unum omnes Numae Pompilio regnum deferendum
6 decernunt. Accitus, sicut Romulus augurato urbe condenda

o in incertum $M^3P^2UpEHRnDL$: incertum *MPFBaO*
18 1 uir $M^3PFUpBOEHRnDL$: *om. M fort. recte* 2 Crotona *D, Glareanus. quod probat Gron.* : grotonam *M* : ctotonam *P* : crotonam $P^1FUpBaOEHRnD^2L$ *Edd. uet.; v. Drak. ad loc. qui* Crotonem *pluribus ex locis tertiae et quartae decadis citat* 3 quae fama *MPF UpBOEHRnDL Edd. uet.* : qua fama F^2 *Sigonius fort. recte* in Sabinos? *sic interpunxit Wex, recte, si* quae *retinetur*

regnum adeptus est, de se quoque deos consuli iussit. Inde ab augure, cui deinde honoris ergo publicum id perpetuumque sacerdotium fuit, deductus in arcem, in lapide ad meridiem uersus consedit. Augur ad laeuam eius capite uelato 7
sedem cepit, dextra manu baculum sine nodo aduncum tenens, quem lituum appellarunt. Inde ubi prospectu in urbem agrumque capto deos precatus regiones ab oriente ad occasum determinauit, dextras ad meridiem partes, laeuas ad septentrionem esse dixit; signum contra quo longissime 8
conspectum oculi ferebant animo finiuit; tum lituo in laeuam manum translato, dextra in caput Numae imposita, ita precatus est: 'Iuppiter pater, si est fas hunc Numam Pom- 9
pilium cuius ego caput teneo regem Romae esse, uti tu signa nobis certa adclarassis inter eos fines quos feci.' Tum peregit 10
uerbis auspicia quae mitti uellet. Quibus missis declaratus rex Numa de templo descendit.

Qui regno ita potitus urbem nouam conditam ui et armis, 19
iure eam legibusque ac moribus de integro condere parat. Quibus cum inter bella adsuescere uideret non posse—quippe 2

6 in lapide *Rn dett. Edd. uet. aliq.* : in lapidem *MP²DL* (*sed in M* in lapi *litteris solito maioribus, cf.* 1. 17. 9 *adn.*) : lapidem *PFUpBaOEH* : *malim* in lapide *seclusum* 7 quem lituum appellarunt *et* dextras ad meridiem . . . esse dixit *MPFUpBOEHRnDL* (*sed in RnDL* appellauerunt) : *secludit Regell, N. Jahrb. Philol.* 1881, 618 ff. *Si uera sunt, ex praecedentibus* (ad meridiem uersus *et* ad laeuam eius . . . sedem cepit) *necessario sequitur ut oporteat aut in* § 8 conuersus *uel simile aliquid inter* tum *et* lituo *inscrere; aut, quod probat Walters,* dextras partes *ab occidente ad meridiem,* laeuas *a meridie ad orientem extendi intellegere; aut statuere uerba* dextras *et* laeuas *significare nihil aliud quam 'felices' et 'infelices'* 8 quo *P²* *dett. aliq.* : quō *M* : quod *PFUpBaOEHRnDL* : quoad *Weissb.* imposita *MPFUpBOEH* : posita *RnDL* ita precatus est *Walters, aduerbium post* imposita *excidisse, dein perperam repositum esse statuens* : precatus est ita *ORn DL* : precatus ita est *MPFUpBEH* 9 adclarassis (*uel* acc-) *MP²UpBaOEHR? DL* : adclares sis *M³* : adclarussis *P* : ac clara assis *F³ in rasura* : ac clara sint *R²D²*, *a D³ partim rescripta, dett. aliq.*

19 1 eam *MPFUpBOEHRnDL* : eandem *olim Harrison* (*per litteras nobis benigne missas*), *sed cf.* 1. 49. 9 *et* 3. 58. 1 : *malit fort. aliquis* urbe noua condita; *et praebet* urbem nouam condita *M* (-itam *M²*) *sed ceteri nihil uariant, nisi quod* urbem noua⁻ conditam (*sic*) *praebet O*

efferari militiā animos—, mitigandum ferocem populum armorum desuetudine ratus, Ianum ad infimum Argiletum indicem pacis bellique fecit, apertus ut in armis esse ciuitatem,
3 clausus pacatos circa omnes populos significaret.—Bis deinde post Numae regnum clausus fuit, semel T. Manlio consule post Punicum primum perfectum bellum, iterum, quod nostrae aetati di dederunt ut uideremus, post bellum Actiacum ab imperatore Caesare Augusto pace terra marique parta.—
4 Clauso eo cum omnium circa finitimorum societate ac foederibus iunxisset animos, positis externorum periculorum curis, ne luxuriarent otiō animi quos metus hostium disciplinaque militaris continuerat, omnium primum, rem ad multitudinem imperitam et illis saeculis rudem efficacissimam,
5 deorum metum iniciendum ratus est. Qui cum descendere ad animos sine aliquo commento miraculi non posset, simulat sibi cum dea Egeria congressus nocturnos esse; eius se monitu quae acceptissima dis essent sacra instituere, sacerdotes
6 suos cuique deorum praeficere. Atque omnium primum ad cursus lunae in duodecim menses discribit annum; quem quia tricenos dies singulis mensibus luna non explet desuntque sex dies solido anno qui solstitiali circumagitur orbe, intercalariis mensibus interponendis ita dispensauit, ut uicesimo anno ad

2 efferari *MP²FBaHD?* : effariri *P*: afferri *RL* : efferos *UpOED³* : *sed* aī efferari *E¹ marg.* : efferatis (militia animis) *D? dett.*
4 periculorum curis *MPFUpBEHRnL* : *ord. inuerso O* : periculorum curis *D³ ubi in* curis *littera* -r- *in rasura est et* -s *additum* : *num* periculorum *delendum ?* luxuriarent *MPFUpBaOEH* : luxuriarentur *P²RnDL dett. aliq. ; in E supra* -n- *stat punctum primi atramenti semioblitum quo scriba compendium litterarum* -ur (ˢ) *incipere fortasse uoluit*
6 lunae in *M⁴PFUpEHRnDL* : *om.* in *MO* : *in B ordo est* ad primū lune cursus in discribit *Buecheler* (*cf. adn. ad* 1. 42. 5; 4. 4. 2) : describit *MPFBOEHRnDL Edd. uet.* : distribuit *Up* sex dies *scripsi ex B ubi* deſ qui dies : *excidit numerus in MPUpOEHRn* : *sed ante* dies *in E* -e *in* quae *post rasuram scripta fuisse potest et in F duarum litterarum spatium occupat rasura ; in D post* dies *scriptum est* so- *a D³ in rasura quae quattuor litterarum spatium occupat* qui solstitiali . . . uicesimo anno *om. F, add. F¹ infra* intercalariis *Heerwagen* : intercalares *F¹UpBaOERnDL* : intercaelares *M³ in rasura* : intercaleres *P* : interaclares *H* interponendis *MPUpOEHRn? DL* : interponendos *P²F¹Ba dett. aliq.* : interponendo *D³* : *fort. legendum* intercalares mensibus interponendo.

metam eandem solis unde orsi essent, plenis omnium annorum spatiis dies congruerent. Idem nefastos dies fastosque fecit 7
quia aliquando nihil cum populo agi utile futurum erat.

Tum sacerdotibus creandis animum adiecit, quamquam 20
ipse plurima sacra obibat, ea maxime quae nunc ad Dialem
flaminem pertinent. Sed quia in ciuitate bellicosa plures 2
Romuli quam Numae similes reges putabat fore iturosque
ipsos ad bella, ne sacra regiae uicis desererentur flaminem
Ioui adsiduum sacerdotem creauit insignique eum ueste et
curuli regia sella adornauit. Huic duos flamines adiecit,
Marti unum, alterum Quirino, uirginesque Vestae legit, Alba 3
oriundum sacerdotium et genti conditoris haud alienum.
His ut adsiduae templi antistites essent stipendium de pub-
lico statuit; uirginitate aliisque caerimoniis uenerabiles ac
sanctas fecit. Salios item duodecim Marti Gradiuo legit, 4
tunicaeque pictae insigne dedit et super tunicam aeneum
pectori tegumen; caelestiaque arma, quae ancilia appellan-
tur, ferre ac per urbem ire canentes carmina cum tripudiis
sollemnique saltatu iussit. Pontificem deinde Numam 5
Marcium Marci filium ex patribus legit eique sacra omnia
exscripta exsignataque attribuit, quibus hostiis, quibus die-
bus, ad quae templa sacra fierent, atque unde in eos sumptus
pecunia erogaretur. Cetera quoque omnia publica priuata- 6
que sacra pontificis scitis subiecit, ut esset quo consultum
plebes ueniret, ne quid diuini iuris neglegendo patrios ritus
peregrinosque adsciscendo turbaretur; nec caelestes modo 7
caerimonias, sed iusta quoque funebria placandosque manes
ut idem pontifex edoceret, quaeque prodigia fulminibus alioue
quo uisu missa susciperentur atque curarentur. Ad ea eli-
cienda ex mentibus diuinis Ioui Elicio aram in Auentino
dicauit deumque consuluit auguriis, quae suscipienda essent.

20 3 His *UpOED*^{3} *dett. aliq.* : iis *MP*^{2}*Rn*^{2}*D?* : is *PFBaHD?L*
4 Salios *HRn*^{2}*D*^{1} *dett.* : salii *P*^{2} *marg.* : alios *MPFUpBaOERnDL*
5 erogaretur *P*^{2}*FUpBaOEHRn*^{2}*DL* (*sed in E* pecuniae rogaretur, *corr. E*^{2}) : erogarentur *Rn* : rogarentur *P* : rogaretur *M*

21 Ad haec consultanda procurandaque multitudine omni a ui et armis conuersa, et animi aliquid agendo occupati erant, et deorum adsidua insidens cura, cum interesse rebus humanis caeleste numen uideretur, ea pietate omnium pectora imbuerat ut fides ac ius iurandum †proximo† legum ac poenarum 2 metu ciuitatem regerent. Et cum ipsi se homines in regis uelut unici exempli mores formarent, tum finitimi etiam populi, qui antea castra non urbem positam in medio ad sollicitandam omnium pacem crediderant, in eam uerecundiam adducti sunt, ut ciuitatem totam in cultum uersam 3 deorum uiolari ducerent nefas. Lucus erat quem medium ex opaco specu fons perenni rigabat aquâ. Quo quia se persaepe Numa sine arbitris uelut ad congressum deae inferebat, Camenis eum lucum sacrauit, quod earum ibi concilia cum 4 coniuge sua Egeria essent. Et [soli] Fidei sollemne instituit. Ad id sacrarium flamines bigis curru arcuato uehi iussit manuque ad digitos usque inuoluta rem diuinam facere, significantes fidem tutandam, sedemque eius etiam in dexteris 5 sacratam esse. Multa alia sacrificia locaque sacris faciendis, quae Argeos pontifices uocant, dedicauit. Omnium tamen maximum eius operum fuit tutela per omne regni tempus

21 1 proximo *Vorm. MPFUpBaOEHRnDL Ed. Rom.* 1469, *sed in E et O punctum praecedit media in linea* (-proximo) : propulso *dett. aliq.* : pro *Novák probante H. J. Muellerio* : proxime (*cum* metum *in seq.*) *Muretus, quem secutus Gron. coniecturam suam* pro summo *reuocauit* : pro anxio *uel* pro obnoxio *Madv.* : pro nimio *optime Walters ; ipsa praepositio* pro *per Ouidii testimonium stabilita paene certa est* (Proque metu populum sine ui pudor ipse regebat, *Fast.* 1. 251) antea *M* : ante *PFUpBaOEHRnDL* (*recte ? cf.* 4. 26. 4 ; 9. 39. 5) uiolari *MOEH RnDL* : uiolare *PFUpBa fort. recte* (*sed cf.* 1. 5. 5) 3 ibi *Nannius, dett. aliq.* : sibi *MPFUpBaOEHRnDL Edd uet. Ald.* (*sed in M litteris solito maioribus*) concilia *PFUpBOEHRnDL* : consilia *M* 4 soli *seclusit Sigonius et s'c Rycquius pro* soll *ex sequenti* sollemne *praue sumpto habens* : solus *Seeley* (*cf. Dion. Hal.* 2. 75 πρῶτος ἀνθρώπων ἱερὸν ἱδρύσατο πίστεως) *uix recte* : *melius* Sollae (*i.e. intemeratae*) *Hayley, Harvard Studies* 7. 215. *Conspirant codd.* (*MPFUpBOEHRnDL*) *et Edd. uet. omnes nisi quod in E supra* -i *aliquid* (*fort.* ae, *fort.* ū, *i.e.* solium, *erasum est*) Ad id] *ante* Ad *quattuor uel quinque litterae in M erasae et in E ibidem uacat tantundem spatii* : *om.* id *B*

haud minor pacis quam regni. Ita duo deinceps reges, alius 6
alia uia, ille bello, hic pace, ciuitatem auxerunt. Romulus
septem et triginta regnauit annos, Numa tres et quadraginta.
Cum ualida tum temperata et belli et pacis artibus erat
ciuitas.

Numae morte ad interregnum res rediit. Inde Tullum 22
Hostilium, nepotem Hostili, cuius in infima arce clara pugna
aduersus Sabinos fuerat, regem populus iussit; patres auc-
tores facti. Hic non solum proximo regi dissimilis sed 2
ferocior etiam quam Romulus fuit. Cum aetas uiresque
tum auita quoque gloria animum stimulabat. Senescere
igitur ciuitatem otiō ratus undique materiam excitandi belli
quaerebat. Forte euenit ut agrestes Romani ex Albano 3
agro, Albani ex Romano praedas in uicem agerent. Imperi- 4
tabat tum Gaius Cluilius Albae. Vtrimque legati fere sub
idem tempus ad res repetendas missi. Tullus praeceperat
suis ne quid prius quam mandata agerent; satis sciebat
negaturum Albanum; ita pie bellum indici posse. Ab Al- 5
banis socordius res acta; excepti hospitio ab Tullo blande
ac benigne, comiter regis conuiuium celebrant. Tantisper
Romani et res repetiuerant priores et neganti Albano bellum
in tricesimum diem indixerant. Haec renuntiant Tullo.
Tum legatis Tullus dicendi potestatem quid petentes uenerint 6
facit. Illi omnium ignari primum purgando terunt tempus:
se inuitos quicquam quod minus placeat Tullo dicturos, sed
imperio subigi; res repetitum se uenisse; ni reddantur, bel-

22 2 quam Romulus *MPFUpBaOEH Edd. uet.*: romulo *RnDL dett. aliq.* 4 Cluilius *Glareanus ex* 1. 23. 7 *inf. et (e.g.) Dion. Hal.* 8. 22. 1: clulius *M*: ciuilius P^2 *uel* P^1 (*in rasura*) E^3H *dett. aliq.*: ciiiilius *O* (*summa sic cum cura*): ciuibus *DL*: *erasum in Rn*: *om. FB*: g. publius *Up* 5 comiter P^2*UpOEH*: *cum hoc aduerbio archetypi dittographia* comi fronte *uarie, ut solet, in codd. intermixta est*; comi fronte comiter *PFBa*: cum fronte comi *R*: fronte comiter *M?*: concomi fraterniterque M^3: concomiter fraterniterque M^4: cum fronte comit muniter *D*: comiter fronte D^3: cum fronte communi *L* 6 tum *PFUpBOEHRnDL Edd. uet.*: tunc *M* facit *PFUpBa OEHRnDL Edd. uet. aliq.*: fecit *M Ed. Rom.* 1470

7 lum indicere iussos. Ad haec Tullus 'Nuntiate' inquit, 'regi uestro regem Romanum deos facere testes, uter prius populus res repetentes legatos aspernatus dimiserit, ut in eum omnes expetant huiusce clades belli.'

23 Haec nuntiant domum Albani. Et bellum utrimque summa ope parabatur, ciuili simillimum bello, prope inter parentes natosque, Troianam utramque proiem, cum Lauinium ab Troia, ab Lauinio Alba, ab Albanorum stirpe regum 2 oriundi Romani essent. Euentus tamen belli minus miserabilem dimicationem fecit, quod nec aciē certatum est et tectis modo dirutis alterius urbis duo populi in unum con- 3 fusi sunt. Albani priores ingenti exercitū in agrum Romanum impetum fecere. Castra ab urbe haud plus quinque milia passuum locant, fossa circumdant; fossa Cluilia ab nomine ducis per aliquot saecula appellata est, donec cum 4 re nomen quoque uetustate aboleuit. In his castris Cluilius Albanus rex moritur; dictatorem Albani Mettium Fufetium creant. Interim Tullus ferox, praecipue morte regis, magnumque deorum numen ab ipso capite orsum in omne nomen Albanum expetiturum poenas ob bellum impium dictitans, nocte praeteritis hostium castris, infesto exercitu in agrum Albanum 5 pergit. Ea res ab statiuis exciuit Mettium. Ducit quam proxime ad hostem potest; inde legatum praemissum nuntiare Tullo iubet priusquam dimicent opus esse conloquio; si secum congressus sit, satis scire ea se allaturum quae nihilo 6 minus ad rem Romanam quam ad Albanam pertineant. Haud aspernatus Tullus, tamen si uana adferantur in aciem educit.

23 3 Cluilia *Glareanus* (*cf.* 1. 22. 4) : cluili *M* : ciuilia *RnD*^{2} : ciuili *PFBaHDL* : ciuilii *F*^{2}*UpOE* uetustate *Rn* : cum uetustate *MPF UpBaOEHDL* ; *sed Up* re quoque nomen *habet et in O* re nomen quoque *desunt, unde patet corruptelae origo* ; *cf.* 4. 7. 10 *cum adn. et Praef.* § 1 4 Cluilius *ut supra* : cluiuilius *M* : ciuilius *PFUpBOEHRnDL* 5 quam proxime *Vorm. MPFBaOEHRnDL Edd. uet.* : qua proxime *Gron., Up, fort. recte* 6 tamen si uana adferantur *I. H. Voss* (*cf.* si destituat spes 1. 41. 1) : tametsi uana adferebantur (*uel* aff-) *MPF UpBaOEHRnDL Edd. uet.* : tametsi uana adferri rebatur *Tan. Faber*

Exeunt contra et Albani. Postquam instructi utrimque stabant, cum paucis procerum in medium duces procedunt. Ibi 7 infit Albanus: 'Iniurias et non redditas res ex foedere quae repetitae sint, et ego regem nostrum Cluilium causam huiusce esse belli audisse uideor, nec te dubito, Tulle, eadem prae te ferre; sed si uera potius quam dictu speciosa dicenda sunt, cupido imperii duos cognatos uicinosque populos ad arma stimulat. Neque, recte an perperam, interpretor. 8 Fuerit ista eius deliberatio qui bellum suscepit: me Albani gerendo bello ducem creauere. Illud te, Tulle, monitum uelim: Etrusca res quanta circa nos teque maxime sit, quo propior es [Volscis], hoc magis scis. Multum illi terra, plurimum mari pollent. Memor esto, iam cum signum 9 pugnae dabis, has duas acies spectaculo fore ut fessos confectosque simul uictorem ac uictum adgrediantur. Itaque si nos di amant, quoniam non contenti libertate certa in dubiam imperii seruitiique aleam imus, ineamus aliquam uiam qua utri utris imperent sine magna clade, sine multo sanguine utriusque populi decerni possit.' Haud displicet 10 res Tullo quamquam cum indole animi tum spe uictoriae ferocior erat. Quaerentibus utrimque ratio initur, cui et fortuna ipsa praebuit materiam.

6 Postquam instructi *Sabellicus* (1498), *Ald.*: postquam structi *MP FUpBaOERnDL* (*num recte?*): postquam fructi *H* procedunt *PFUpBaOE*: prodeunt procedunt *M*: prodeunt *HRnDL dett. aliq.* 7 Cluilium *M* (*cf. supr.* 1. 22. 4): cisiulium *L*: ciuilium *PFUpBOEH RnD* audisse *MPFUpBOEHRnDL*: dicentem *addere uoluii Iac. Perizonius sed cf.* 4. 20. 7 (*ubi simile aliquid desiderabat Gron.*). *Mutuo sese tutantur hi loci; plura in lexicis reperies* 8 uelim. Etrusca $M^2P^2OEHRnDL$: uelli metrusca *MP*: uelim etrustica *F? B* (*sed in F* uellim): uelim etrusca F^3: uellem etrusca *Up* quo *MPUpOE HRnDL*: qui *FBa* propior P^2FUpOE^1 *uel* E^2HRn: proprior $MPBaED^2$: proprio *DL* es *HRnD*^{2}: res *DL*: *om. MPFUpBaOE* Volscis (*uel* Vulscis) $MP^2FUpBaOE^1$ *uel* E^2HDL: uul scis *Rn*: uulsis *PE*: *seclusit Voss*: Tuscis *Strothius*: (propiores) uos *Grynaeus* hoc magis scis *MPFUpBOEHRnD*: *om. L* 9 qua *UpOE*^{2} *HRnDL*: quam *MPFE*: *om. B* utri utris MP^1 *marg.* O^2E^2HRn *DL*: ueri utris *O*: ut utri *PB*: uter utri F^3 (*F obscuratum est*): utri *UpE* 10 cum indole $MP^2OEHRnDL$: tum indole $PFUpBaD^3$ *dett.*

24 Forte in duobus tum exercitibus erant trigemini fratres, nec aetate nec uiribus dispares. Horatios Curiatiosque fuisse satis constat, nec ferme res antiqua alia est nobilior; tamen in re tam clara nominum error manet, utrius populi Horatii, utrius Curiatii fuerint. Auctores utroque trahunt; plures tamen inuenio qui Romanos Horatios uocent; hos ut sequar 2 inclinat animus. Cum trigeminis agunt reges ut pro sua quisque patria dimicent ferrō; ibi imperium fore unde uictoria fuerit. Nihil recusatur; tempus et locus conuenit. 3 Priusquam dimicarent foedus ictum inter Romanos et Albanos est his legibus ut cuiusque populi ciues eo certamine uicissent, is alteri populo cum bona pace imperitaret. Foedera 4 alia aliis legibus, ceterum eodem modo omnia fiunt. Tum ita factum accepimus, nec ullius uetustior foederis memoria est. Fetialis regem Tullum ita rogauit: 'Iubesne me, rex, cum patre patrato populi Albani foedus ferire?' Iubente rege, 'Sagmina' inquit 'te, rex, posco.' Rex ait: 'Pura 5 tollito.' Fetialis ex arce graminis herbam puram attulit. Postea regem ita rogauit: 'Rex, facisne me tu regium nuntium populi Romani Quiritium, uasa comitesque meos?' Rex respondit: 'Quod sine fraude mea populique Romani 6 Quiritium fiat, facio.' Fetialis erat M. Valerius; is patrem patratum Sp. Fusium fecit, uerbena caput capillosque tangens. Pater patratus ad ius iurandum patrandum, id est, sanciendum fit foedus; multisque id uerbis, quae longo effata

24 3 cuiusque *MPFUpBOEHRnDL* (*cf. cum Gron.* quandoque 1. 31. 4; 9. 10. 9, *et e.g. Plaut. Mil.* 160; *Sall. Cat.* 39. 6): cuius *dett. aliq. Ald., sed in iuris formulis amat Liuius uetustiores formas, cuius rei nimis saepe obliuiscuntur editores; cf. etiam* 3. 37. 7 *cum adn.* 5 Pura *dett. aliq., probante Postgatio*: puram *MPFUpBOEHRnDL*: *delebat Ussing* 6 is patrem *Vorm. M Ed. Rom.* 1470: *om.* is *PF UpBOEHRnDL dett. Edd. uet. plerique* patrandum, id est *PUpB*: patrandum id ē *EF*: patrono umid ē *M* (*sed supra lineam aliquid iam erasum est inter* -o *et* u-; *habebat igitur fort.* patrondum): patrandum id (*i.e.* idem) *OL*: patrandum idem *D*: patrandum id *Rn*: patrandum est *H* fit *MPFUpBOEH*: est fit *RnDL dett. aliq.* (*fort.* est *ex* e *littera natum est quae in PF supra uocem* sanciandum *scripta est, prima in utroque manu, ut* sanciendum *efficiatur*)

carmine, non operae est referre, peragit. Legibus deinde 7
recitatis, 'Audi' inquit, 'Iuppiter; audi, pater patrate populi
Albani; audi tu, populus Albanus. Vt illa palam prima po-
strema ex illis tabulis ceraue recitata sunt sine dolo malo, uti-
que ea hic hodie rectissime intellecta sunt, illis legibus po-
pulus Romanus prior non deficiet. Si prior defexit publico 8
consilio, dolo malo, tum tu ille Diespiter populum Romanum
sic ferito ut ego hunc porcum hic hodie feriam; tantoque
magis ferito quanto magis potes pollesque.' Id ubi dixit por- 9
cum saxo silice percussit. Sua item carmina Albani suum-
que ius iurandum per suum dictatorem suosque sacerdotes
peregerunt.

Foedere icto trigemini, sicut conuenerat, arma capiunt. 25
Cum sui utrosque adhortarentur, deos patrios, patriam ac
parentes, quidquid ciuium domi, quidquid in exercitu sit,
illorum tunc arma, illorum intueri manus, feroces et suopte
ingenio et pleni adhortantium uocibus in medium inter duas
acies procedunt. Consederant utrimque pro castris duo 2
exercitus, periculi magis praesentis quam curae expertes;
quippe imperium agebatur in tam paucorum uirtute atque
fortuna positum. Itaque ergo erecti suspensique in minime

7 Iuppiter; audi *MPFBOEHRnDL* (*sed in L* iupi- *et in E* -i (*in* audi) *pleniore calamo, cf.* 1. 41. 4 *adn.*) : *om. Up* pater *MOEH RnDL* : inquit, pater *PF*^{1} : inquid pater *Ba* : audi inqpater *F* audi, tu *MP*^{1} *uel P*^{2}*UpOE* (*ubi* tú, *fort.* = tum, *cf.* 5. 43. 1 *adn.*) *RnD*^{2} : auditu *PFBHDL* : audito *Krupp, C. Schenkl* : audiat *H. J. Mueller* (*cf.* 1. 32. 6) : *sed cf.* 8. 9. 4 postrema *Vorm. Rn*^{2}*D*^{3} *dett. aliq.* : postremum *MPFUpBaOEHRnDL Ed. Rom.* 1469 : postremaue *Edd. uet. plures* 8 defexit *Vorm. MPFUpBOEH* : defecit *RnD* : defecerit *D*^{x} *dett. aliq. Edd. uet.* : deficiet *L* : deficit *M*^{2}*L*^{1} tum tu *Crevier* : tum *Vorm. MPFUpBaOEHRnD? L* : tuus *D?* : tu *D*^{x} *dett. aliq. Ald.* ille Diespiter *Skutsch* (*et sic antea Turneb. et Duker; cf. e.g. Cic. Cat.* iii. §§ 22 *et* 29*; Plaut. Most.* 398, *et plura in Class. Quarterly*, iv (1910), *p.* 269) : ille dies iuppiter *Vorm. MPFBaOEHRnDL* : uel diespiter *Vorm.*^{x} : illa die iuppiter *Up* : illo die Diespiter *Weissb.*

9 Id ubi dixit *MP*^{2}*HRnDL* : id dixit ubi *PUpBa* : ubi id dixit *OE* (*sed in O ante* id *erasum est* di) : dixit. Ubi *F*

25 1 Cum sui *MHRnDL Edd. Rom.* 1469 *et* 1470 : *ante* cum *add.* armati *PFUpBaOE* (*sed in E punctis notatur ut delendum*) : *post* sui *add.* milites *M*^{1} *marg.*

3 gratum spectaculum animo incenduntur. Datur signum infestisque armis uelut acies terni iuuenes magnorum exercituum animos gerentes concurrunt. Nec his nec illis periculum suum, publicum imperium seruitiumque obuersatur animo futuraque ea deinde patriae fortuna quam ipsi fecissent.
4 Vt primo statim concursu increpuere arma micantesque fulsere gladii, horror ingens spectantes perstringit et neutro
5 inclinata spe torpebat uox spiritusque. Consertis deinde manibus cum iam non motus tantum corporum agitatioque anceps telorum armorumque sed uolnera quoque et sanguis spectaculo essent, duo Romani super alium alius, uolneratis
6 tribus Albanis, exspirantes corruerunt. Ad quorum casum cum conclamasset gaudio Albanus exercitus, Romanas legiones iam spes tota, nondum tamen cura deseruerat, exanimes
7 uice unius quem tres Curiatii circumsteterant. Forte is integer fuit, ut uniuersis solus nequaquam par, sic aduersus singulos ferox. Ergo ut segregaret pugnam eorum capessit fugam, ita ratus secuturos ut quemque uolnere adfectum
8 corpus sineret. Iam aliquantum spatii ex eo loco ubi pugnatum est aufugerat, cum respiciens uidet magnis inter-
9 uallis sequentes, unum haud procul ab sese abesse. In eum magno impetu rediit; et dum Albanus exercitus inclamat Curiatiis uti opem ferant fratri, iam Horatius caeso hoste uictor secundam pugnam petebat. Tunc clamore qualis ex insperato fauentium solet Romani adiuuant militem suum;

2 animo incenduntur *MPFUpBaOEHRnDL* '*uetus lectio*' *Rhenan.* (*cf.* 22. 12. 3) : animo intenduntur *Gebhard, quod probat Drak. Harleiani codicis lectione falso nuntiata inductus* 3 obuersatur MP^2F $UpOEHRn^2D^3$, '*uet. lectio*' *Rhenan.* : obseruatur *PBaRnD* (*sed puncto supra* -b- *addito*) *L dett. aliq.* 4 increpuere *MPFUpBOEHRnDL* —*sed in B* int- —(*cf. Verg. G.* 1. 382) : concrepuere *H. J. Mueller* 6 uice *MPFUpBOEHRnD*^{x} : uicet *D* : uices *L* : uicem *Gron., Madv., fort. recte, sed nihil muto* 7 ut quemque *PFUpBEHRnD* : ut quique *O* (*ut uidetur*) : ut quimque *uel* ut quemque O^1 : ut quisque O^3 : quo quem *M* (*fort. recte si* ita *pro* ad id spatii *accipias*) : quemque M^2 9 Curiatiis *M? UpB* (*sed* -tis) *O* (*sed* -ciis) E^3HR^2 : curatiis D^2 : curatis *M? PFRL* : curiatii E^2*? D* (*num recte?*) : curiat *E* : curiatios M^2 qualis *MPFUpBOEHRnD : add.* esse *Madv. sed cf.* 2. 34. 2 : quali *L* fauentium *Vorm.? MPFUpBaOE*^{1}*HD* : pauentium P^2ERnDL *Ald.*

et ille defungi proelio festinat. Prius itaque quam alter— 10
nec procul aberat—consequi posset, et alterum Curiatium
conficit; iamque aequato Marte singuli supererant, sed 11
nec spe nec uiribus pares. Alterum intactum ferro corpus et
geminatā uictoriā ferocem in certamen tertium dabat: alter
fessum uolnere, fessum cursu trahens corpus uictusque fra-
trum ante se strage uictori obicitur hosti. Nec illud proelium
fuit. Romanus exsultans 'Duos' inquit, 'fratrum manibus 12
dedi; tertium causae belli huiusce, ut Romanus Albano
imperet, dabo.' Male sustinenti arma gladium superne
iugulo defigit, iacentem spoliat. Romani ouantes ac gratu- 13
lantes Horatium accipiunt, eo maiore cum gaudio, quo prope
metum res fuerat. Ad sepulturam inde suorum nequaquam
paribus animis uertuntur, quippe imperio alteri aucti, alteri
dicionis alienae facti. Sepulcra exstant quo quisque loco 14
cecidit, duo Romana uno loco propius Albam, tria Albana
Romam uersus sed distantia locis ut et pugnatum est.

Priusquam inde digrederentur, roganti Mettio ex foedere 26
icto quid imperaret, imperat Tullus uti iuuentutem in armis
habeat: usurum se eorum opera si bellum cum Veientibus
foret. Ita exercitus inde domos abducti. Princeps Horatius 2
ibat, trigemina spolia prae se gerens; cui soror uirgo, quae
desponsa uni ex Curiatiis fuerat, obuia ante portam Capenam
fuit, cognitoque super umeros fratris paludamento sponsi
quod ipsa confecerat, soluit crines et flebiliter nomine spon-
sum mortuum appellat. Mouet feroci iuueni animum com- 3
ploratio sororis in uictoria sua tantoque gaudio publico.
Stricto itaque gladio simul uerbis increpans transfigit puellam.
'Abi hinc cum immaturo amore ad sponsum,' inquit, 'oblita 4

10 nec *M*: qui nec M^1*PFUpBOEHRnDL* (*cf.* 1. 48. 7): *olim add.* ipse *Postgate* 11 dabat *MPFUpBaOE*: dabant *HRnDL* 12 causae *Gron.*, *M dett. aliq.*: causam M^2*PFUpBaOEHRnDL Edd. uet.* 13 quo prope *MPFUpBOEHDL* (*uide Drak. ad loc. et cf. e.g.* 25. 29. 6; 28. 44. 9): quod prope *Rn dett. aliq.* 14 ut et *Vorm. MPFUpOEH*: et ut *RnDL dett. aliq. Ed. Rom.* 1470 *Ald.*: ut *Ba Edd. uet.*

fratrum mortuorum uiuique, oblita patriae. Sic eat quae-
5 cumque Romana lugebit hostem.' Atrox uisum id facinus
patribus plebique, sed recens meritum facto obstabat. Tamen
raptus in ius ad regem. Rex ne ipse tam tristis ingratique
ad uolgus iudicii ac secundum iudicium supplicii auctor
esset, concilio populi aduocato 'Duumuiros' inquit, 'qui
Horatio perduellionem iudicent, secundum legem facio.'
6 Lex horrendi carminis erat: 'Duumuiri perduellionem iu-
dicent; si a duumuiris prouocarit, prouocatione certato; si
uincent, caput obnubito; infelici arbori reste suspendito;
7 uerberato uel intra pomerium uel extra pomerium.' Hac
lege duumuiri creati, qui se absoluere non rebantur ea lege
ne innoxium quidem posse, cum condemnassent, tum alter
ex iis 'Publi Horati, tibi perduellionem iudico' inquit. 'I,
8 lictor, colligā manus.' Accesserat lictor iniciebatque la-
queum. Tum Horatius auctore Tullo, clemente legis inter-
prete, 'Prouoco' inquit. Itaque prouocatione certatum ad
9 populum est. Moti homines sunt in eo iudicio maxime
P. Horatio patre proclamante se filiam iure caesam iudicare;
ni ita esset, patrio iure in filium animaduersurum fuisse.

26 4 uiuique *PFUpBOEHRnDL*: uiuitque *M*: uiueque F^3 (*scil.* patriae) Romana *Vorm. MPUpOERnD? L*: Romanum *FBaHD*^{2} *dett. plures* (*non L*) 5 facto obstabat *MPFUpBOEDL*: factum obstabat *Rn*: obstabat facto *H*: *malim* facto *deletum*, *quamquam cf. Sall. Cat.* 52. 31 uita cetera eorum sceleri huic obstat *ubi* sceleri obstat *significat* '*sceleri oppositum est*, *sceleris poenae obstat*' in ius P^2 *marg. OE*^{3}*HRnL*: initus *M*: intus *PFUpBaD*: intus (i *suprascr.*) *E* ac secundum *Rhenan.*, F^3: ad secundum *MPFUpBaOEHRnDL*: '*antiqua lectio*' *Rhenan.*: aut secundum *dett. Edd. uet. Ald.* Duumuiros *sic hic et infra* (*quater omnino*) *scriptum in MPFBOEHDL repperimus* 6 uel extra pomerium. Hac *PFUpB* (*sed* Ac) *OEH RnDL*: hac *M* (*uix recte*): uel extra hac M^5 *fort. recte* (*i. e.* uel extra. Hac) 7 ex iis *Madv.*: ex his *MPFUpOEHRnDL* (*cf.* 1. 4. 6 *adn.*) inquit, I lictor *dett. aliq. Modius* (*Frankf.* 1588): inqui I lictor *M*: inquit lictor M^3 *uel* M^4 *PFUpBOEHRnL*: inquit lictor i D^2 8 Itaque *Tan. Faber*: ita de *MPFUpBOEHRnDL Ald.*: ita demum *dett. aliq.* 9 iure caesam *usque ad* in filium *om. FH*: *in marg. add.* iure cesam iudicare ni ita esset in filiam patris iure usurum F^2 in filium *dett. aliq. Edd. uet.*: in filiam MPF^2 *marg. UpBaOEH RnDL*

Orabat deinde ne se quem paulo ante cum egregia stirpe conspexissent orbum liberis facerent. Inter haec senex 10
iuuenem amplexus, spolia Curiatiorum fixa eo loco qui nunc Pila Horatia appellatur ostentans, 'Huncine' aiebat, 'quem modo decoratum ouantemque uictoria incedentem uidistis, Quirites, eum sub furca uinctum inter uerbera et cruciatus uidere potestis? quod uix Albanorum oculi tam deforme spectaculum ferre possent. I, lictor, colliga manus, quae 11
paulo ante armatae imperium populo Romano pepererunt. I, caput obnube liberatoris urbis huius; arbore infelici suspende; uerbera uel intra pomerium, modo inter illa pila et spolia hostium, uel extra pomerium, modo inter sepulcra Curiatiorum; quo enim ducere hunc iuuenem potestis ubi non sua decora eum a tanta foeditate supplicii uindicent?' Non tulit populus nec patris lacrimas nec ipsius parem in 12
omni periculo animum, absolueruntque admiratione magis uirtutis quam iure causae. Itaque ut caedes manifesta aliquo tamen piaculo lueretur, imperatum patri ut filium expiaret pecuniā publicā. Is quibusdam piacularibus sacrificiis factis 13
quae deinde genti Horatiae tradita sunt, transmisso per uiam tigillo, capite adoperto uelut sub iugum misit iuuenem. Id hodie quoque publice semper refectum manet; sororium tigillum uocant. Horatiae sepulcrum, quo loco corruerat 14
icta, constructum est saxo quadrato.

Nec diu pax Albana mansit. Inuidia uolgi quod tribus **27**
militibus fortuna publica commissa fuerit, uanum ingenium dictatoris corrupit, et quoniam recta consilia haud bene eue-

11 I, lictor $M^2P^1FUpBOEHRnD^2$: ii lictor *MD?* : in lictor *L* : lictor *P* (*ubi* P^1 *add.* I *longam ante* lictor *et* P^2 *signum aliquod* (~) *supra posuit, fort. dubitationem indicans*) I, caput *Vorm.*^{2} *UpOERnD*^{2} : ii caput *MPFBaHDL* : caput *Vorm.* M^2 14 constructum est *MPF UpBaOEH* : *add.* ibi *Rn* : *add.* -que *post* constructum *et* ibi *post* est *DL dett. aliq.*

27 1 fuerit *MPFUpBOERDL Ald.* (*cf.* 1. 11. 8; 7. 4. 4; *et de consecutione temporum App. II ed. meae Libri II, Cantab.* 1901) : fuerat HR^2 : foret *uel* (*cum Bauero*) fuerat *uoluit Madv.*

2 nerant, prauis reconciliare popularium animos coepit. Igitur
ut prius in bello pacem, sic in pace bellum quaerens, quia
suae ciuitati animorum plus quam uirium cernebat esse, ad
bellum palam atque ex edicto gerundum alios concitat popu-
3 los, suis per speciem societatis proditionem reseruat. Fide-
nates, colonia Romana, Veientibus sociis consilii adsumptis,
pacto transitionis Albanorum ad bellum atque arma inci-
4 tantur. Cum Fidenae aperte descissent, Tullus Mettio
exercituque eius ab Alba accito contra hostes ducit. Vbi
Anienem transiit, ad confluentes conlocat castra. Inter eum
locum et Fidenas Veientium exercitus Tiberim transierat.
5 Hi et in acie prope flumen tenuere dextrum cornu; in sini-
stro Fidenates propius montes consistunt. Tullus aduersus
Veientem hostem derigit suos, Albanos contra legionem
Fidenatium conlocat. Albano non plus animi erat quam
fidei. Nec manere ergo nec transire aperte ausus sensim ad
6 montes succedit; inde ubi satis subisse sese ratus est, erigit
totam aciem, fluctuansque animo ut tereret tempus ordines
explicat. Consilium erat qua fortuna rem daret, ea inclinare
7 uires. Miraculo primo esse Romanis qui proximi steterant
ut nudari latera sua sociorum digressu senserunt; inde eques
citato equo nuntiat regi abire Albanos. Tullus in re trepida
8 duodecim uouit Salios fanaque Pallori ac Pauori. Equitem
clara increpans uoce ut hostes exaudirent, redire in proelium
iubet: nihil trepidatione opus esse; suo iussu circumduci
Albanum exercitum ut Fidenatium nuda terga inuadant;
9 idem imperat ut hastas equites erigerent. Id factum magnae

4 transiit D^2 *dett. aliq. Ed. Rom.* 1469 : transierat *Up dett. aliq.* : transit *MPFBaOEHRnDL* 5 Hi et in *MOEHRnD* : Hii et in *PFBa* : Hic et in *L* : *delet* et *Weissb.* derigit *PL* : dirigit *MFUpB OEHRnD* 6 ea *POEHRnD*^{2} *Ed. Rom.* 1469 *Ald.* : eam *MF? Ba* : eo F^3*UpR*n^2*D dett. aliq.* 8 inuadant M^3*PFUpBaOED*^{2} : inuadat *Vorm. M? P*^{2}*HRDL dett. aliq. Ald.* idem *Vorm. MPFUpOEH RnDL* : id est *Ba* : inde *dett. unus, Campanus* : item *Weissb.* : eidem *uel* inde *uoluit Gron.* hastas *Vorm. MPFUpBOEHR*^{2} : astas *RD*^{2} : asta *D* : arta *L* equites *Vorm. MPFUpBOEHD*^{2} : sequentes *RDL dett. aliq. Ed. Rom.* 1470 erigerent *dett. unus, Modius*

parti peditum Romanorum conspectum abeuntis Albani exercitus intersaepsit; qui uiderant, id quod ab rege auditum erat rati, eo acrius pugnant. Terror ad hostes transit; et audiuerant clara uoce dictum, et magna pars Fidenatium, ut quibus coloni additi Romani essent, Latine sciebant. Itaque 10
ne subito ex collibus decursu Albanorum intercluderentur ab oppido, terga uertunt. Instat Tullus fusoque Fidenatium cornu in Veientem alieno pauore perculsum ferocior redit. Nec illi tulere impetum, sed ab effusa fuga flumen obiectum ab tergo arcebat. Quo postquam fuga inclinauit, alii arma 11
foede iactantes in aquam caeci ruebant, alii dum cunctantur in ripis inter fugae pugnaeque consilium oppressi. Non alia ante Romana pugna atrocior fuit.

Tum Albanus exercitus, spectator certaminis, deductus in 28
campos. Mettius Tullo deuictos hostes gratulatur; contra Tullus Mettium benigne adloquitur. Quod bene uertat, castra Albanos Romanis castris iungere iubet; sacrificium lustrale in diem posterum parat. Vbi inluxit, paratis omni- 2
bus ut adsolet, uocari ad contionem utrumque exercitum iubet. Praecones ab extremo orsi primos exciuere Albanos. Hi nouitate etiam rei moti ut regem Romanum contionantem audirent proximi constitere. Ex composito armata circum- 3
datur Romana legio; centurionibus datum negotium erat ut sine mora imperia exsequerentur. Tum ita Tullus infit: 4

'*ex scidis Coloniensibus*': erigere erigerent iubeat *M*: erigerent iubeat *PFUpBa*: erigere iubeat *Vorm.* $F^2OER^2D^2L^2$: eriere iubeat *H*: erigere erigerent iubet $M^2R?$ *L dett. aliq. et correctio aliqua similis ab* $D^3?$ *inserta sed postea erasa*: erigere iubet DM^4 *et fort.* O^4 9 ut quibus *Walters* (*cf.* 1. 40. 5 *cum adn.*): ut queis *Tan. Faber*: ut qui *MPFUpBOEHRnD*^{1} *uel* D^3: et qui *DL* Romani *Walters, Tan. Faberium secutus*: Romanis *MPFUpBOEHRnDL, quod nauiter defendit Iac. Gron. ex locis* 3. 1. 7; 4. 11. 4; 8. 14. 8; *inter quae tamen nihil ad linguae Latinae commercium satis pertinet* 10 perculsum M^3*PFUpBOEHRnDL*^{1}: percussum *ML dett. aliq.* redit *Vorm.? MPFUpBOEHD*^{3} *uel* D^1 *Edd. Rom.* 1469, 1470: rediit *RnDL*; *cf. e.g.* 7. 28. 9 *et adn. ad* 1. 3. 3 *supra*

28 2 ab extremo orsi] *Post haec uerba defit E; rursus incipit* indutiaeque inde 4. 30. 14; *u. praef. nostrae* § 18

'Romani, si unquam ante alias ullo in bello fuit quod primum dis immortalibus gratias ageretis, deinde uestrae ipsorum uirtuti, hesternum id proelium fuit. Dimicatum est enim non magis cum hostibus quam, quae dimicatio maior atque periculosior est, cum proditione ac perfidia sociorum. 5 Nam ne uos falsa opinio teneat, iniussu meo Albani subiere ad montes, nec imperium illud meum sed consilium et imperii simulatio fuit, ut nec uobis, ignorantibus deseri uos, auerteretur a certamine animus, et hostibus, circumueniri 6 se ab tergo ratis, terror ac fuga iniceretur. Nec ea culpa quam arguo omnium Albanorum est: ducem secuti sunt, ut et uos, si quo ego inde agmen declinare uoluissem, fecissetis. Mettius ille est ductor itineris huius, Mettius idem huius machinator belli, Mettius foederis Romani Albanique ruptor. Audeat deinde talia alius, nisi in hunc insigne iam documen- 7 tum mortalibus dedero.' Centuriones armati Mettium circumsistunt; rex cetera ut orsus erat peragit: 'Quod bonum faustum felixque sit populo Romano ac mihi uobisque, Albani, populum omnem Albanum Romam traducere in animo est, ciuitatem dare plebi, primores in patres legere, unam urbem, unam rem publicam facere; ut ex uno quondam in duos populos diuisa Albana res est, sic nunc in unum 8 redeat.' Ad haec Albana pubes, inermis ab armatis saepta, in uariis uoluntatibus communi tamen metu cogente, silen- 9 tium tenet. Tum Tullus 'Metti Fufeti' inquit, 'si ipse discere posses fidem ac foedera seruare, uiuo tibi ea disci-

4 hesternum *M? P²FUpBR²D³*: esternum *OD* : externum *M¹ in ras. PHR? L dett.* : hesterno (id proelio) *Novák* 5 subiere ad *PF UpBORnDL* : subiereat *M* : subierant *M²* : subicere ad *H* circumueniri *F? D dett.* : circumuenire *MPF²? UpBaOHRnD²L* 6 in hunc insigne *MPFUpBO²Rn Ed. Rom.* 1470 : in hunc signe *H* : hunc insigne *DL dett. Edd. uet. aliq.* : *in O* nisi in hunc insigne *primo atramento scriptum est sed alia manu non in rasura sed in spatio primum uacuo quod ad has litteras uix sufficit relicto* 7 redeat *PFUp BO²HRnDL* : redeant *MO* *Ad* § 9 *in Medicei margine manu saeculi undecimi adscriptum est* : Vltima Tulli locutio ad Mettium. hec ipsa deberet esse in archiepiscopum Mediolanum

plina a me adhibita esset; nunc quoniam tuum insanabile ingenium est, at tu tuo supplicio doce humanum genus ea sancta credere quae a te uiolata sunt. Vt igitur paulo ante animum inter Fidenatem Romanamque rem ancipitem gessisti, ita iam corpus passim distrahendum dabis.' Exinde 10 duabus admotis quadrigis, in currus earum distentum inligat Mettium; deinde in diuersum iter equi concitati, lacerum in utroque curru corpus, qua inhaeserant uinculis membra, portantes. Auertere omnes ab tanta foeditate spectaculi 11 oculos. Primum ultimumque illud supplicium apud Romanos exempli parum memoris legum humanarum fuit: in aliis gloriari licet nulli gentium mitiores placuisse poenas.

Inter haec iam praemissi Albam erant equites qui multi- 29
tudinem traducerent Romam. Legiones deinde ductae ad diruendam urbem. Quae ubi intrauere portas, non quidem 2
fuit tumultus ille nec pauor qualis captarum esse urbium solet, cum effractis portis, stratisue ariete muris, aut arce ui capta, clamor hostilis et cursus per urbem armatorum omnia ferro flammaque miscet; sed silentium triste ac tacita mae- 3
stitia ita defixit omnium animos, ut prae metu [obliti] quid relinquerent, quid secum ferrent, deficiente consilio rogitantesque alii alios, nunc in liminibus starent, nunc errabundi domos suas, ultimum illud uisuri peruagarentur. Vt uero 4
iam equitum clamor exire iubentium instabat, iam fragor tectorum quae diruebantur ultimis urbis partibus audiebatur pulsuisque ex distantibus locis ortus uelut nube inducta, omnia impleuerat, raptim quibus quisque poterat elatis, cum larem ac penates tectaque, in quibus natus quisque educatusque esset, relinquentes exirent, iam continens agmen migran- 5
tium impleuerat uias, et conspectus aliorum mutuā miseratione integrabat lacrimas, uocesque etiam miserabiles exaudiebantur, mulierum praecipue, cum obsessa ab armatis

29 1 Albam *MPFUpBHRnDL*: Albani M^3F^1 *uel* F^2O *dett. Edd. uet. aliq.* 3 obliti *MPFUpBOHRnDL*: *seclusit Madv., recte* 5 mulierum . . . deos *om. B* praecipue *PFUpORnDL*: praecipuae *MH*

templa augusta praeterirent ac uelut captos relinquerent
6 deos. Egressis urbē Albanis Romanus passim publica priuataque omnia tecta adaequat solo, unaque hora quadringentorum annorum opus quibus Alba steterat excidio ac ruinis dedit. Templis tamen deum—ita enim edictum ab rege fuerat—temperatum est.

30 Roma interim crescit Albae ruinīs. Duplicatur ciuium numerus; Caelius additur urbi mons, et quo frequentius habitaretur eam sedem Tullus regiae capit ibique habitauit.
2 Principes Albanorum in patres ut ea quoque pars rei publicae cresceret legit, Iulios, Seruilios, Quinctios, Geganios, Curiatios, Cloelios; templumque ordini ab se aucto curiam fecit quae Hostilia usque ad patrum nostrorum aetatem appellata
3 est. Et ut omnium ordinum uiribus aliquid ex nouo populo adiceretur equitum decem turmas ex Albanis legit, legiones et ueteres eodem supplemento expleuit et nouas scripsit.
4 Hac fiducia uirium Tullus Sabinis bellum indicit, genti eā tempestatē secundum Etruscos opulentissimae uiris armisque. Vtrimque iniuriae factae ac res nequiquam erant repetitae.
5 Tullus ad Feroniae fanum mercatu frequenti negotiatores Romanos comprehensos querebatur, Sabini suos prius in lucum confugisse ac Romae retentos. Hae causae belli
6 ferebantur. Sabini haud parum memores et suarum uirium partem Romae ab Tatio locatam et Romanam rem nuper

6 Egressis *MPFUpBOHD*^{2} : *add.* -que *RnL* : egressique *D* urbe *dett. aliq.* : urbem *MPFUpBOHRnDL sed v. Frigell.* (*Epileg. ad Lib. I.* 43 *sqq.*) *qui ablatiuum in talibus locis* (*i.e. ubi uerbum relinquendi tantum, non transgrediendi notionem habet*) *unice rectum esse demonstrauit*

30 1 ibique *PFUpBaOHRnDL Edd. uet.* : *add.* deinde *Vorm. M* 2 Iulios *Sabellicus, ex Dion. Hal.* 1. 70 *et* 2. 79 (*cf. C. I. L.* xiv. 2387 *inscriptionem arae Bouillis infra montem Albanum repertae et Tac. Ann.* 2. 41; *de Tullia gente v. inf.* 1. 39. 5) : Tullios *MPFUpBOHRn DL* ; *cf.* Tullus *pro* Iulus 4. 35. 4 *adn.* 3 Et ut *M*^{2}*PFUpBOH RnDL*^{1} : *om.* et *M* : *om.* ut *L* 5 suos *MPFUpBOHRnDL* (*sed* sabinis suos *P* : sabini suos *P*^{2} *uel* *P*^{1}) : seruos suos *Madv. perperam* ; '*cf. Dion. Hal.* 3. 32 *φυγάδας, non δραπέτας*' *Seeley*

etiam adiectionē populi Albani auctam, circumspicere et ipsi externa auxilia. Etruria erat uicina, proximi Etruscorum 7
Veientes. Inde ob residuas bellorum iras maxime sollicitatis ad defectionem animis uoluntarios traxere, et apud uagos quosdam ex inopi plebe etiam merces ualuit: publico auxilio nullo adiuti sunt ualuitque apud Veientes—nam de ceteris minus mirum est—pacta cum Romulo indutiarum fides. Cum bellum utrimque summa ope pararent uertique 8
in eo res uideretur utri prius arma inferrent, occupat Tullus in agrum Sabinum transire. Pugna atrox ad siluam Malitio- 9
sam fuit, ubi et peditum quidem roborē, ceterum equitatū auctō nuper plurimum Romana acies ualuit. Ab equitibus 10
repente inuectis, turbati ordines sunt Sabinorum, nec pugna deinde illis constare nec fuga explicari sine magna caede potuit.

Deuictis Sabinis cum in magna gloria magnisque opibus 31
regnum Tulli ac tota res Romana esset, nuntiatum regi patribusque est in monte Albano lapidibus pluuisse. Quod cum 2
credi uix posset, missis ad id uisendum prodigium, in conspectu haud aliter quam cum grandinem uenti glomeratam in terras agunt crebri cecidere caelo lapides. Visi etiam 3
audire uocem ingentem ex summi cacuminis luco ut patrio ritu sacra Albani facerent, quae uelut dis quoque simul cum patria relictis obliuioni dederant, et aut Romana sacra susceperant aut fortunae, ut fit, obirati cultum reliquerant deum. Romanis quoque ab eodem prodigio nouendiale sacrum 4
publice susceptum est, seu uoce caelesti ex Albano monte missa—nam id quoque traditur—seu haruspicum monitu;

7 Etruria *MHRnDL*: Etruriaque F^2BaO: Etruria quae *PF*: aetruriaque *Up* ualuit *PFUpBOHRnDL*: fuit ualuit *M*

31 1 pluuisse *sic iubet hunc locum citans Priscianus* x. 2. 11; *v. inf. adn. nostram ad* 7. 28. 7: pluisse *MPFBaOHRnD*^{1}*L dett.*: pliuisse *D?* 2 in conspectu *MPFUpBOH*: in conspectum *RnDL* 3 patrio M^3*PFBUpOHRnDL*: patriae *M* (*uix recte*) cum patria *MPFUpBORnDL sed in M maioribus litteris scriptum est*: patria *H*; *si* patriae *pro* patrio *supra recte se haberet, melius hic abesset* cum patria

mansit certe sollemne ut quandoque idem prodigium nuntiaretur feriae per nouem dies agerentur.

5 Haud ita multo post pestilentiā laboratum est. Vnde cum pigritia militandi oreretur, nulla tamen ab armis quies dabatur a bellicoso rege, salubriora etiam credente militiae quam domi iuuenum corpora esse, donec ipse quoque longin-
6 quo morbo est implicitus. Tunc adeo fracti simul cum corpore sunt spiritus illi feroces ut qui nihil ante ratus esset minus regium quam sacris dedere animum, repente omnibus magnis paruisque superstitionibus obnoxius degeret, religionibusque
7 etiam populum impleret. Volgo iam homines eum statum rerum qui sub Numa rege fuerat requirentes, unam opem aegris corporibus relictam si pax ueniaque ab dis impetrata
8 esset credebant. Ipsum regem tradunt uoluentem commentarios Numae, cum ibi quaedam occulta sollemnia sacrificia Ioui Elicio facta inuenisset, operatum his sacris se abdidisse; sed non rite initum aut curatum id sacrum esse, nec solum nullam ei oblatam caelestium speciem sed irā Iouis sollicitati praua religione fulminē ictum cum domo conflagrasse. Tullus magna gloria belli regnauit annos duos et triginta.

32 Mortuo Tullo res, ut institutum iam inde ab initio erat, ad patres redierat hique interregem nominauerant. Quo comitia habente Ancum Marcium regem populus creauit; patres fuere auctores. Numae Pompili regis nepos filiā ortus
2 Ancus Marcius erat. Qui ut regnare coepit et auitae gloriae memor et quia proximum regnum, cetera egregium, ab una parte haud satis prosperum fuerat aut neglectis religionibus

5 oreretur *MPFBa*: oriretur M^2F^3*UpOHRnDL*, *cf.* 2. 16. 2; 2. 39. 6; 4. 45. 4; 4. 50. 2 implicitus *PFUpOHRnDL Edd. uet.*: implicatus *M* 8 his *UpOHRnDL*: iis *Ed. Par.* 1510: is (h *suprascr.*) *M*: is M^1 *uel* M^2*PFB Ald.* initum MP^2 *marg. UpOHRnDL*: inritum *PFB* praua *MFUpRn*: praua a *BaD*^{2}: praui a M^3*OHL* (*sed secunda* u- *litterae hasta pleniore calamo, cf.* 1. 41. 4 *adn.*): praui (*uel* praue) a *D?*: prauia a *P* conflagrasse M^1 *uel* M^2*PFUpO*: confragrasset *MHRn*: conflaglasset *DL*: confraglasse D^3: *om. B in fine lineae*

32 2 cetera *MPFUpBOHRnD*^{2}*?*: ceterum *D? L*: ob cetera O^3: ceteris Rn^2 *Ald.*

aut praue cultis, longe antiquissimum ratus sacra publica ut ab Numa instituta erant facere, omnia ea ex commentariis regiis pontificem in album elata proponere in publico iubet. Inde et ciuibus otii cupidis et finitimis ciuitatibus facta spes in aui mores atque instituta regem abiturum. Igitur Latini 3 cum quibus Tullo regnante ictum foedus erat sustulerant animos, et cum incursionem in agrum Romanum fecissent repetentibus res Romanis superbe responsum reddunt, desidem Romanum regem inter sacella et aras acturum esse regnum rati. Medium erat in Anco ingenium, et Numae et 4 Romuli memor; et praeterquam quod aui regno magis necessariam fuisse pacem credebat cum in nouo tum feroci populo, etiam quod illi contigisset otium sine iniuria id se haud facile habiturum; temptari patientiam et temptatam contemni, temporaque esse Tullo regi aptiora quam Numae. Vt tamen, 5 quoniam Numa in pace religiones instituisset, a se bellicae caerimoniae proderentur, nec gererentur solum sed etiam indicerentur bella aliquo ritu, ius ab antiqua gente Aequicolis quod nunc fetiales habent descripsit, quo res repetuntur. Legatus ubi ad fines eorum uenit unde res repetuntur, capite 6 uelato filo—lanae uelamen est—'Audi, Iuppiter' inquit; 'audite, fines'—cuiuscumque gentis sunt, nominat—; 'audiat fas. Ego sum publicus nuntius populi Romani; iuste pieque legatus uenio, uerbisque meis fides sit.' Peragit deinde postulata. Inde Iouem testem facit: 'Si ego iniuste 7 impieque illos homines illasque res dedier mihi exposco, tum

2 longe *Gron.*, *dett. aliq.* : longeque *MPFUpBaOHRnDL* (*antiquum sane, sed, ut Gron. ostendit, uitiosum additamentum*) regiis *Madv.*, *et sic M habuisse sub rasura perspici potest* : regis M^3*PFUpBaOHRnDL* (*cf. c.* 31. 8 *supra*) in album *MPFUpBOHRn* : in albam M^3 : in auum *DL* : in altum D^3 elata *MPFUpBaOHRnDL* (*cf. codicum lectionem* efferebat *Cic. de Or.* 2. 12. 52) : elatam M^3 : relata *Sabellicus*, *Ed. Par.* 1510 6 nominat; audiat MP^2F^2*UpOH* : nominata audiat *PFB* : numina audiant *RnDL dett.* 7 dedier *MPFUpBH* : dedero *DL* : dedeier D^3 : dedi Rn^2 : *om. O* mihi *M* (*sed recentior manus supra* -dier *add.* p dari, *i.e.* '*pro* dari') *et Vorm.* (*sed post* res '*recentiore manu* Po Ro *suprascriptum*', *Rhen.*) : p. r. mihi *PFUpBa* :

8 patriae compotem me nunquam siris esse.' Haec, cum fines suprascandit, haec, quicumque ei primus uir obuius fuerit, haec portam ingrediens, haec forum ingressus, paucis uerbis 9 carminis concipiendique iuris iurandi mutatis, peragit. Si non deduntur quos exposcit diebus tribus et triginta—tot enim sollemnes sunt—peractis bellum ita indicit: 'Audi, Iuppiter, et tu, Iane Quirine, dique omnes caelestes, uosque 10 terrestres uosque inferni, audite; ego uos testor populum illum'—quicumque est, nominat—'iniustum esse neque ius persoluere; sed de istis rebus in patria maiores natu consulemus, quo pacto ius nostrum adipiscamur.' Cum † . . . . . † 11 nuntius Romam ad consulendum redit. Confestim rex his ferme uerbis patres consulebat: 'Quarum rerum litium causarum condixit pater patratus populi Romani Quiritium patri patrato Priscorum Latinorum hominibusque Priscis Latinis,

p. r. michi *O*: Po R mihi *RnDL*: populi romani mihi *H*: nuntio populi Romani mihi *dett. aliq. Ald.* (nuntio populi Romani *damnauit Rhenan.*): populo Romano mihique *Edd. uet.* siris *MPFBOHRnD?L* '*lectio uet.*' *Rhenan.*: siueris *Up*: sinas *Rn*^{2} *dett. aliq. Edd. uet. aliq. Ald.*: *in M suprascripsit manus recentior* (*eadem quae* p dari) p sciatis: sinis *D*^{3} 8 fuerit *MPFUpBOHRnDL*: fuit *Wesenberg; u. Riemann, Études*, 297–8; *Draeger, Hist. Synt.*^{2} ii. 544 *sqq.; contra Frigell. Epileg. ad Lib. I.* 49 9 bellum *PFUpBOHRnDL*: uerbum *M, ubi insequitur lineae spatium, non erasae, sed uacuum, lacunae quam infra statuimus indicium* Iane *J. Perizonius* (*cf.* 8. 9. 6 *et Macrob.* 1. 9. 15): iuno *MPFUpBOHRnDL* 10 Cum (*uel* Tum) . . . *Walters, lacunam statuens cuius saepe litterae* h. s. (*'hic supple'*) *in* his *corruptae signum praebent, u. Cl. Rev.* 1903, *p.* 161: Cum . . is M^1 *uel* M^2 *una uel duabus litteris post* Cum *erasis et ante* Cum *interuallum longius solito praebens*: cum his $P^2FUpBOHD^1L$, *sed in F post* adipiscamur *et post* nuntius *infra lineam additum est ab F uel* F^2^, *lacunae notam*: cum iis *D?* (*sed signum aliquod litterae* C- *circumscripsit et post erasit*): cum is *P*: cum *Rn*: Tum *Hachtmann* nuntius *MPFUpBOHRnDL* (*sed in D* -s *pleniore calamo scriptus*): (cum his) nuntiis *Madv. Ed.* iii 11 rex his *Gruter*: rex ex his *MPFUpBOHRnD*^{2}*L Edd. uet. aliq. Ald.*: rex exis *D* causarum *MPFUpBOHRnDL*: causam *dett. unus*: causa *Madv., sed u. Frigell. Epil. in Lib. I, p.* 50 hominibusque *Vorm. MPFUpBHD*^{1}: omnibusque *RnDL dett.* (*et sic iidem inf.* § 13 *ad fin.*): agminibusque *O* (*sed in* § 13 hominibus) Priscis Latinis *O dett. unus, Edd. uet.*: priscis † latinis *M, ubi* † '*uel*' *significare debet; sed transuersa linea ab* M^2 *addita esse potest; origo corruptelae*

quas res nec dederunt [nec soluerunt] nec fecerunt, quas res dari fieri [solui] oportuit, dic' inquit ei quem primum sententiam rogabat, 'quid censes?' Tum ille: 'Puro pioque 12 duello quaerendas censeo, itaque consentio consciscoque.' Inde ordine alii rogabantur; quandoque pars maior eorum qui aderant in eandem sententiam ibat, bellum erat consensum. Fieri solitum ut fetialis hastam ferratam aut praeustam sanguineam ad fines eorum ferret et non minus tribus puberibus praesentibus diceret: 'Quod populi Priscorum 13 Latinorum hominesque Prisci Latini aduersus populum Romanum Quiritium fecerunt, deliquerunt, quod populus Romanus Quiritium bellum cum Priscis Latinis iussit esse senatusque populi Romani Quiritium censuit consensit consciuit

certe fuit prima insequentis nominis littera duplicata) : priscis uel latinis *PFUpBaHRnDL dett.* : priscisue Latinis *Vorm.?* (' *ex ueteri uolumine sic apparet legendum* ', *Rhenan.*) quas res nec *usque ad* fecerunt *MP*^{3} *marg.* (*ad dextram*) *HRnDL* : *om. PO* : *post* oportuit *ponunt dett. aliq.* : *sic etiam P*^{2} (*summo margine*) *FUpBa, ita tamen ut* quas res *non ante* nec dederunt *sed post* fecerunt *ante* dic *demum statuant* quas res dari *MP*^{2} *in contextu P*^{3} *marg. FUpBOHRnDL* : quas redare *P* : quasi res dari *O*^{3} fieri solui *MPUpBOHRnDL dett. Edd. uet.* : *om.* fieri *F* : solui fieri *Ald.* *Locum ipse sic constitutum mallem* : Quarum litium causam condixit pater . . . *usque ad* Latinis, quas res nec dederunt nec fecerunt, quas res dari fieri oportuit, dic . . . quid censes? *Sed priorum additamentorum odorem modo aliquem, nondum plena argumenta, mihi uideor repperisse; quamquam* nec soluerunt *et* solui *secludere turbatus ordo cogit, manifestum uitii indicium. Et in D codice linea ea quae uoces ab* hominibusque (hom̄ibq *scriptum est*) *usque ad* solui *continet sat stipata est* (76 *litteras plene scriptas habet, cum pleraeque non plures quam* 67 *capiunt*). *Formula ap. Gell.* 16. 4. 1 *duo tantum uerba praebet* fecere deliqueruntque ei quem *M*^{1} *uel M*^{2}*Rn*^{2} *Ed. Rom.* 1470 : ei (t *suprascr.*) quem *M* : et quem *PFUpBOH? RnDL* : ecquem *D*^{2} *uel D*^{1} 12 pioque *MPFUpBOHD*^{2} : *om.* que *RDL* erat consensum fieri *MPBa* : erat consensu fieri *P*^{2}*FUpOHRnDL dett. aliq. Edd. uet. aliq. Ald.* praeustam sanguineam *Madv.*, *cf.* densa obsita uirgulta *c.* 14. 7 *sup. et Skutsch, Class. Quarterly* iv (1910), *p.* 270 : sanguineam praeustam *MPFUpOHRnDL dett. Edd. uet.* 13 hominesque *Sigonius ex* § 11 *et Gell.* 16. 4. 1–2 : hominesue *Vorm. UpOHRnD*^{4} : hominesuae *P*^{2}*F* : homines. ue. *Ba* : omenesue *D* : ominesue *D*^{3} : omnesue *L* : hominesu *P* : homines *M* fecerunt . . . Romani Quiritium *et* consensit *om. B* senatusque *Ed. Frob.* 1531 : senatus ue *M* : senatusue *PFUpOH RnDL Edd. uet. aliq.* : senatus *D*^{2} *dett. aliq.*

ut bellum cum Priscis Latinis fieret, ob eam rem ego populusque Romanus populis Priscorum Latinoruum hominibus-
14 que Priscis Latinis bellum indico facioque.' Id ubi dixisset, hastam in fines eorum emittebat. Hoc tum modo ab Latinis repetitae res ac bellum indictum, moremque eum posteri acceperunt.

33 Ancus demandata cura sacrorum flaminibus sacerdotibusque aliis, exercitu nouo conscripto profectus, Politorium, urbem Latinorum, ui cepit; secutusque morem regum priorum, qui rem Romanam auxerant hostibus in ciuitatem acci-
2 piendis, multitudinem omnem Romam traduxit. Et cum circa Palatium, sedem ueterum Romanorum, Sabini Capitolium atque arcem, Caelium montem Albani implessent, Auentinum nouae multitudini datum. Additi eodem haud ita multo
3 post, Tellenis Ficanaque captis, noui ciues. Politorium inde rursus bello repetitum quod uacuum occupauerant Prisci Latini, eaque causa diruendae urbis eius fuit Romanis ne
4 hostium semper receptaculum esset. Postremo omni bello Latino Medulliam compulso, aliquamdiu ibi Marte incerto, uariā uictoriā pugnatum est; nam et urbs tuta munitionibus praesidiōque firmata ualidō erat, et castris in aperto positis aliquotiens exercitus Latinus comminus cum Romanis signa
5 contulerat. Ad ultimum omnibus copiis conisus Ancus acie primum uincit; inde ingenti praedā potens Romam redit, tum quoque multis milibus Latinorum in ciuitatem acceptis, quibus, ut iungeretur Palatio Auentinum, ad Murciae datae

33 2 ueterum MP^2 *marg. OH* : ueterem *Vorm. PF*^{3}*UpBaRnDL dett.* : ue . . . erem *F* : ueteres *Edd. uet. Ald.* Romanorum *MPF UpBOHRnDL* : Romani *Ed. Rom.* 1470, *Ald.* eodem *MPFUp BOH* : eidem *RnDL dett. aliq. Edd. uet. Ald.* haud ita M^3*PF UpBOHD*^{x}(*D*^{1}*?*) *Edd. uet.* : aut ita *M* : addita *D* (*qui ante hoc uerbum interpunxit*) : *om. RnL* 5 uincit ; inde] *Inter haec uerba statuit lacunam Crevier* (*ita ut* 'deinde urbem ui cepit' *uel simile quid inserendum sit*), *sed ex c.* 38. 4 *potest uideri Liuius silentio rem dubiam praetermittere uoluisse* (*Seeley*) potens *Vorm. MPFUpBaOHRn DL, sed supra add.* uel potitus M^1 *uel* M^2 : potitus Rn^2 *Ald.* milibus MP^2*HRnDL* : militibus *PFUpBaO* ad Murciae *PFUpH* : ad murcie *BD* : at murcie *O* : ad murtiae *M? Rn ; sed in M* murt-

sedes. Ianiculum quoque adiectum, non inopia loci sed ne 6
quando ea arx hostium esset. Id non muro solum sed
etiam ob commoditatem itineris pontē subliciō, tum primum
in Tiberi facto, coniungi urbi placuit. Quiritium quoque 7
fossa, haud paruum munimentum a planioribus aditu locis,
Anci regis opus est. Ingenti incremento rebus auctis, cum 8
in tanta multitudine hominum, discrimine recte an perperam
facti confuso, facinora clandestina fierent, carcer ad terrorem
increscentis audaciae media urbe imminens foro aedificatur.
Nec urbs tantum hoc rege creuit sed etiam ager finesque. 9
Silua Maesia Veientibus adempta, usque ad mare imperium
prolatum et in ore Tiberis Ostia urbs condita, salinae circa
factae, egregieque rebus bello gestis, aedis Iouis Feretri am-
plificata.

Anco regnante Lucumo, uir impiger ac diuitiis potens, 34
Romam commigrauit cupidine maxime ac spe magni hono-
ris, cuius adipiscendi Tarquiniis—nam ibi quoque peregrinā
stirpē oriundus erat—facultas non fuerat. Demarati Corinthii 2
filius erat, qui ob seditiones domo profugus cum Tarquiniis
forte consedisset, uxore ibi ducta, duos filios genuit. Nomina
his Lucumo atque Arruns fuerunt. Lucumo superfuit patri
bonorum omnium heres: Arruns prior quam pater moritur
uxore grauida relicta. Nec diu manet superstes filio pater; 3
qui cum, ignorans nurum uentrem ferre, immemor in testan-
do nepotis decessisset, puero post aui mortem in nullam
sortem bonorum nato ab inopia Egerio inditum nomen.
Lucumoni contra, omnium heredi bonorum, cum diuitiae 4
iam animos facerent, auxit, ducta in matrimonium Tanaquil,

tantum certum est; quid deinde uoluerit M^1, *aut* M^2, *aut ambo, discernere nequii*: amurtiae *L* 6 arx M^1 *uel* M^2*PFUpH*: axr *B*: arax *M*: iarcs *O*: arua *RnDL* muro *MPFUpBOHRnDL*: muniri *dubitanter coniecit H. J. Mueller* in Tiberi (*uel* tyb-) *PFUpBOHRn DL*: in tiberim *M dett. aliq.* 9 aedis MP^1 *uel* P^2*FBaHRn*: aedes *UpOD*^{3} *uel* D^1 *Ald.*: aede *D*: aedimouis (*pro* aedis Iouis) *P*
34 2 Arruns M^3*PFUpBOHRnDL*: Aruns *M*, *utroque loco*
3 decessisset *MPFBHD*^{3}: discessisset *UpO*: incessisset *RnD? L*: is cessisset *D?*

summo loco nata et quae haud facile iis in quibus nata erat
5 humiliora sineret ea quo innupsisset. Spernentibus Etruscis
Lucumonem exsule aduena ortum, ferre indignitatem non
potuit, oblitaque ingenitae erga patriam caritatis dummodo
uirum honoratum uideret, consilium migrandi ab Tarquiniis
6 cepit. Roma est ad id potissima uisa: in nouo populo, ubi
omnis repentina atque ex uirtute nobilitas sit, futurum locum
forti ac strenuo uiro; regnasse Tatium Sabinum, arcessitum
in regnum Numam a Curibus, et Ancum Sabina matre ortum
7 nobilemque una imagine Numae esse. Facile persuadet ut
cupido honorum et cui Tarquinii materna tantum patria
8 esset. Sublatis itaque rebus amigrant Romam. Ad Ianicu-
lum forte uentum erat; ibi ei carpento sedenti cum uxore
aquila suspensis demissa leuiter alis pilleum aufert, superque
carpentum cum magno clangore uolitans rursus uelut mini-
sterio diuinitus missa capiti apte reponit; inde sublimis abiit.
9 Accepisse id augurium laeta dicitur Tanaquil, perita ut uolgo
Etrusci caelestium prodigiorum mulier. Excelsa et alta
sperare complexa uirum iubet: eam alitem ea regione caeli
et eius dei nuntiam uenisse; circa summum culmen hominis
auspicium fecisse; leuasse humano superpositum capiti decus

4 et quae haud facile iis in quibus nata *MF²UpO* (*sed* his *non* iis) *Rn²D⁵ marg.* (*sed* his): *om. PFBaHRnDL, sed uocem proximam* deerat *pro* erat *DL* (de- *erasit D⁵*) ea quo innupsisset *Weissenb.*: ac (?) cum innupisset *M*: hec cum innubisset *M²*: ea cum innupsisset *PFUpBaOHRnDL* '*lectio uet.*' *Rhenan.* (*sed* iã *pro* ea *D?*): ea cum nupsisset *Rn²D²*: ea cum illi nupsisset *dett. Edd. uet. Ald.*: ea in quae innupsisset *Alsch.* 5 exsule *R²F³ dett. unus Ald.*: exulem *MPF UpBaOHRnDL Edd. uet.* aduena *PFUpO¹ uel O²HRn*: addena *Ba*: aduenam *M³* (*M obscuratus est*) *O? DL* 6 potissima *Gron.* (*cf.* 5. 12. 12): potissimum *MPFUpBOHRnDL* (*nisi quod* potissimu *F²O*, potissimū *O²*; *unde colligo scribam perperam litterae* a *apertam formam* (*u*) *pro* u *accepisse*): apta potissimum *Buettner*: opportuna potissimum *Frigell.* sit *MPFBDL Ald.*: fit *UpHRn Edd. uet.*: fuit *O*: fit *O¹ uel O²* 8 leuiter *MPFUpBaOHRnDL*: leniter *dett. aliq. Edd. uet., fort. recte* (*cf.* 2. 50. 10; 3. 50. 12) abiit *PFUpBa OHRnDL Edd. uet.*: habit *M?*: habit (i *suprascr.*) *M¹ uel M²*: habit *M² uel M³*: abit *D^x dett. aliq., cf.* 1. 3. 3 *adn.* 9 hominis *MPF UpBORnDL*: homini *H* (*num recte?*) humano *PFUpBOHRnDL*: humo *M*: humane *Seeley*: humana manu *Wex.*

ut diuinitus eidem redderet. Has spes cogitationesque 10
secum portantes urbem ingressi sunt, domicilioque ibi comparato L. Tarquinium Priscum edidere nomen. Romanis con- 11
spicuum eum nouitas diuitiaeque faciebant; et ipse fortunam benignō adloquio, comitate inuitandi beneficiisque quos poterat sibi conciliando adiuuabat, donec in regiam quoque de eo fama perlata est. Notitiamque eam breui apud regem 12
liberaliter dextereque obeundo officia in familiaris amicitiae adduxerat iura, ut publicis pariter ac priuatis consiliis bello domique interesset et per omnia expertus postremo tutor etiam liberis regis testamento institueretur.

Regnauit Ancus annos quattuor et uiginti, cuilibet superio- 35
rum regum belli pacisque et artibus et gloria par. Iam filii prope puberem aetatem erant. Eo magis Tarquinius instare ut quam primum comitia regi creando fierent. Quibus in- 2
dictis sub tempus pueros uenatum ablegauit. Isque primus et petisse ambitiose regnum et orationem dicitur habuisse ad conciliandos plebis animos compositam: [cum] se non rem 3
nouam petere, quippe qui non primus, quod quisquam indignari mirariue posset, sed tertius Romae peregrinus regnum adfectet; et Tatium non ex peregrino solum sed etiam ex hoste regem factum, et Numam ignarum urbis, non petentem, in regnum ultro accitum: se ex quo sui potens fuerit Romam 4
cum coniuge ac fortunis omnibus commigrasse; maiorem

10 nomen *Vorm. MF*^{3}*UpOH*: nome *P*: Nome *Ba*: Numae *DL*: Nam et *Rn? D*^{1} *uel D*^{2} *dett.*: nomen. Nam et *D*^{4} *Ald.*: nomen. Iam et *Edd. uet. aliq.*: nomen. Iam *Edd. uet. plures* 12 bello *MP UpBOHRnDL Ald., cf.* 9. 26. 21: belli *Gron., F, fort. recte*

35 1 Eo magis *MPFUpBO*^{2}*HD*^{2} (*sed ab O*^{2} *littera* E *capitalis in rasura post punctum scripta est*): co magis *R*: cum eo magis *OR*^{2}*DL*: quo magis *Frigell, fort. recte* instare *M*^{2}*F*^{3}*UpOHD*^{x} *dett. aliq. Edd. Rom.* 1469 *et* 1470: instaret *MPFBaRnDL* 3 cum se *MPFUpBOH RnDL* (*sed in P* cum *pleniore calamo scriptum est quam cetera, cf.* 1. 41. 4 *adn.*): tum se *F*^{1}: cum *seclusit Duker, cf.* 1. 41. 7 *et* 3. 50. 10 *cum adn.* quisquam *MPFUpBOHRnDL*: quispiam *Kleine, sed cf.* 3. 38. 9 posset *MPFUpBOHRnDL*: possit *Siesebye, perperam, cum etiam in Or. Recta Imperfectum melius futurum fuerit*

partem aetatis eius qua ciuilibus officiis fungantur homines,
5 Romae se quam in uetere patria uixisse ; domi militiaeque sub haud paenitendo magistro, ipso Anco rege, Romana se iura, Romanos ritus didicisse ; obsequio et obseruantia in regem cum omnibus, benignitate erga alios cum rege ipso
6 certasse. Haec eum haud falsa memorantem ingenti consensu populus Romanus regnare iussit. Ergo uirum cetera egregium secuta, quam in petendo habuerat, etiam regnantem ambitio est ; nec minus regni sui firmandi quam augendae rei publicae memor centum in patres legit qui deinde minorum gentium sunt appellati, factio haud dubia regis cuius beneficiō in curiam uenerant.

7 Bellum primum cum Latinis gessit et oppidum ibi Apiolas ui cepit ; praedaque inde maiore quam quanta belli fama fuerat reuecta, ludos opulentius instructiusque quam priores
8 reges fecit. Tum primum circo qui nunc maximus dicitur designatus locus est. Loca diuisa patribus equitibusque ubi
9 spectacula sibi quisque facerent ; fori appellati ; spectauere furcis duodenos ab terra spectacula alta sustinentibus pedes. Ludicrum fuit equi pugilesque ex Etruria maxime acciti. Sollemnes deinde annui mansere ludi, Romani magnique
10 uarie appellati. Ab eodem rege et circa forum priuatis aedificanda diuisa sunt loca ; porticus tabernaeque factae.

36 Muro quoque lapideo circumdare urbem parabat cum Sabinum bellum coeptis interuenit. Adeoque ea subita res fuit ut prius Anienem transirent hostes quam obuiam ire ac pro-
2 hibere exercitus Romanus posset. Itaque trepidatum Romae est ; et primo dubia uictoria, magna utrimque caede pugnatum est. Reductis deinde in castra hostium copiis datoque

4 qua *M? P²FUpRnD^x* : quam *PBaOHDL* : cum *M³ in rasura*
8 Tum primum *PFUpBaOHRnDL dett. Ald.* : tunc primum *M*
locus est. Loca diuisa *MPFUpBORnL* (*sed in F* -s- *in* diuisa *pleniore calamo, cf.* 1. 41. 4 *adn.*) : est locus diuisa *HD dett. aliq., sed add.* loca *post* equitibusque *H dett. duo* : est loca diuisa *D³* ubi *P²F³ UpORn dett. aliq.* : urbis *MBaD^x*(*D⁴?*) *dett. duo* (*sed in Ba* urbis pectacula) : urbi *M²PF? HDL*

spatio Romanis ad comparandum de integro bellum, Tarquinius equitem maxime suis deesse uiribus ratus ad Ramnes, Titienses, Luceres, quas centurias Romulus scripserat, addere alias constituit suoque insignes relinquere nomine. Id quia 3 inaugurato Romulus fecerat, negare Attus Nauius, inclitus ea tempestate augur, neque mutari neque nouum constitui nisi aues addixissent posse. Ex eo ira regi mota; eludens- 4 que artem ut ferunt, 'Age dum' inquit, 'diuine tu, inaugura fierine possit quod nunc ego mente concipio.' Cum ille augurio rem expertus profecto futuram dixisset, 'Atqui hoc animo agitaui' inquit, 'te nouacula cotem discissurum. Cape haec et perage quod aues tuae fieri posse portendunt.' Tum illum haud cunctanter discidisse cotem ferunt. Statua 5 Atti capite uelato, quo in loco res acta est in comitio in gradibus ipsis ad laeuam curiae fuit; cotem quoque eodem loco sitam fuisse memorant ut esset ad posteros miraculi eius monumentum. Auguriis certe sacerdotioque augurum tantus 6 honos accessit ut nihil belli domique postea nisi auspicato gereretur, concilia populi, exercitus uocati, summa rerum, ubi aues non admisissent, dirimerentur. Neque tum Tarquinius 7 de equitum centuriis quicquam mutauit; numero alterum tantum adiecit, ut mille et octingenti equites in tribus cen-

36 2 Ramnes F^3Rn: Ramnis *MPFUpBHL*: Ramnīis D^3: Ramnenses OD^1 *dett. duo Ed. Rom.* 1469 *Ald.*: Ramnense *D?* 3 Attus *MPFUpBORnD*: Actus *H*: Atius *L* 4 mota, eludensque *MOH dett. aliq. Ald.* (*cf.* 2. 45. 6): mota ẽ ludensque P^2Rn: motae ludensque *L*: mote ludensque *D?*: mota ludensque *PFUpBaD*^{3} *dett.* artem *PFUpBOHRnD*^{3} *in ras.*: *add.* iubentq̄ *M et* iubensque M^2 (*ex dittographia praecedente* eludensque—ludensque *suprascr.—ortum*) tu inaugura $P^1FUpBaHRn$: tu inauguria *PD? L*: tu inaugurato D^3: inaugura *O*: tu inaugur *M*: tu augur M^2 *dett. aliq.*: inaugurato *Edd. uet.* augurio *Tan. Faber* (*cf. Flor.* 1. 5. *p.* 9 *Jahn*): in augurio *MPFUpOHRnDL Edd. uet.* rem *MPFUpBORnDL*: *om. H*

7 alterum tantum *Gron., Lipsio praeeunte*: tantum alterum *MPF UpOHRnD? L Edd. uet. Ald.* (*sed in D syllaba* -rū *litterae* u *formam insolitam praebuit*): tantum alteram *BaD*^{3} *dett. aliq.*: tamen alteram *dett. aliq.*: *om.* alterum *Ed. Rom.* 1470 et octingenti *Vorm. M* (et DCCC): et CCC (TI *suprascr.*) *L*: et CCC *PFUpBOHRnD dett. Edd. uet. Ald.* (*sed in O* et *siglo insolitae formae notatur*): DCCC *dett. aliq.*

8 turiis essent. Posteriores modo sub iisdem nominibus qui additi erant appellati sunt; quas nunc quia geminatae sunt sex uocant centurias.

37 Hac parte copiarum aucta iterum cum Sabinis confligitur. Sed praeterquam quod uiribus creuerat Romanus exercitus, ex occulto etiam additur dolus, missis qui magnam uim lignorum, in Anienis ripa iacentem, ardentem in flumen conicerent; uentoque iuuante accensa ligna et pleraque [in] ratibus impacta sublicis⟨que⟩ cum haererent, pontem in-
2 cendunt. Ea quoque res in pugna terrorem attulit Sabinis, et fusis eadem fugam impedit; multique mortales cum hostem effugissent in flumine ipso periere, quorum fluitantia arma ad urbem cognita in Tiberi prius paene quam nuntiari posset
3 insignem uictoriam fecere. Eo proelio praecipua equitum gloria fuit; utrimque ab cornibus positos, cum iam pelleretur media peditum suorum acies, ita incurrisse ab lateribus ferunt, ut non sisterent modo Sabinas legiones ferociter in-
4 stantes cedentibus, sed subito in fugam auerterent. Montes effuso cursu Sabini petebant, et pauci tenuere: maxima pars,
5 ut ante dictum est, ab equitibus in flumen acti sunt. Tarquinius, instandum perterritis ratus, praeda captiuisque Romam missis, spoliis hostium—id uotum Volcano erat—ingenti cumulo accensis, pergit porro in agrum Sabinum exercitum
6 inducere; et quamquam male gesta res erat nec gesturos melius sperare poterant, tamen, quia consulendi res non dabat

37 1 Hac parte *HRn²D¹*: ac parte *MPFUpBRnDL* (*sed in MP additum est* H *extra lineam ad initium*): at parte *O sed* hac parte *add. supra O¹* ratibus *M¹ Gron.*: in ratibus *M* (*corr. ipse eodem pessimo atramento*) *PFUpBOHRnDL* sublicisque cum *Gron.*, *cf. Class. Quarterly* iv (1910), *p.* 270: sublicis oum *M*: sublicis cum *Ed. Rom.* 1470: subliciis cum *PFUpBHDL*: sublitiis cum *Rn*: suppliciis cum *O*: sublicio cum *D²* haererent *MPFBO¹HRnD*: haerent *O*: inhererent *Up* 2 et fusis *Iac. Gron.*: effusis *MPFUpBOHRnDL Ald.* impedit *MPFUpBaOHRnDL* (*cf.* 1. 3. 3 *cum adn.*): impediit *Rn² dett. aliq. Ald.*: impediuit *Edd. uet.* hostem *PFUpBOHRnD*: hostes *M* Tiberi *P²UpRD¹*: tymberi *L*: Tiberim *MFBaHD*: Tiberis *P* 6 gesta res erat *PFUpHRnDL*: res gesta erat *O*: gestae res erant *M* (*non M² ut scribit Frig.*): gesta res est *Ba*

spatium, ire obuiam Sabini tumultuario milite ; iterumque ibi fusi, perditis iam prope rebus pacem petiere.

Collatia et quidquid citra Collatiam agri erat Sabinis 38
ademptum ; Egerius—fratris hic filius erat regis—Collatiae in praesidio relictus. Deditosque Collatinos ita accipio eamque deditionis formulam esse : rex interrogauit : 'Estis- 2
ne uos legati oratoresque missi a populo Collatino ut uos populumque Collatinum dederetis ?' — 'Sumus.' — 'Estne populus Collatinus in sua potestate ?'—'Est.'—'Deditisne uos populumque Collatinum, urbem, agros, aquam, terminos, delubra, utensilia, diuina humanaque omnia, in meam populique Romani dicionem ?' — 'Dedimus.' — 'At ego recipio.'

Bello Sabino perfecto Tarquinius triumphans Romam 3
redit. Inde Priscis Latinis bellum fecit ; ubi nusquam ad 4
uniuersae rei dimicationem uentum est, ad singula oppida circumferendo arma omne nomen Latinum domuit. Corniculum, Ficulea uetus, Cameria, Crustumerium, Ameriola, Medullia, Nomentum, haec de Priscis Latinis aut qui ad Latinos defecerant, capta oppida. Pax deinde est facta. 5
Maiore inde animo pacis opera incohata quam quanta mole gesserat bella, ut non quietior populus domi esset quam militiae fuisset. Nam et muro lapideo, cuius exordium 6
operis Sabino bello turbatum erat, urbem qua nondum munierat cingere parat, et infima urbis loca circa forum aliasque interiectas collibus conualles, quia ex planis locis

6 ire *MPFUpBaOHRnD et* D^3L : iere D^1 *uel* D^2Rn^2 *dett. unus* (*non P, ut Frig. et Alsch. silentio monent*)

38 2 dederetis *MHRnL Ed. Rom.* 1469 : dederitis *PFUp*^{2}*BaOD dett. aliq.* : dedatis *dett. aliq.* : dederatis *Up* At ego *Vorm. MPFUp BaO Ed. Rom.* 1469 : et ego *HRnDL dett. Edd. uet. plures Ald.* 4 Ficulea *MUp dett. aliq. Ed. Rom.* 1469 : ficuleam *PFOHRnL* : ficulneam *B* : ficlneam D^3 (*sed* -cln- *in ras.*) Medullia *Ald.* : medulia *dett. unus Ed. Venet.* 1470 : medulla *MPFUpBaOHRnDL* 5 deinde *Vorm. MOHRnDL* : inde *PFUpBa* 6 qua *Vorm.? PF*^{3}*OHRn DL* : quam *MFUpO*^{3} *dett.* : quia *BaD*^{3} munierat *MPFUpBOHRn DL* : munita erat *Wex, sed cf. c.* 36. 1

haud facile euehebant aquas, cloacis fastigiō in Tiberim
7 ductis siccat, et aream ad aedem in Capitolio Iouis quam
uouerat bello Sabino, iam praesagiente animō futuram olim
amplitudinem loci, occupat fundamentis.

39 Eo tempore in regia prodigium uisu euentuque mirabile
fuit. Puero dormienti, cui Seruio Tullio fuit nomen, caput
2 arsisse ferunt multorum in conspectu; plurimō igitur clamore
inde ad tantae rei miraculum ortō excitos reges, et cum qui-
dam familiarium aquam ad restinguendum ferret, ab regina
retentum, sedatoque eam tumultu moueri uetuisse puerum
donec sua sponte experrectus esset; mox cum somno et
3 flammam abisse. Tum abducto in secretum uiro Tanaquil
'Viden tu puerum hunc' inquit, 'quem tam humili cultu
educamus? Scire licet hunc lumen quondam rebus nostris
dubiis futurum praesidiumque regiae adflictae; proinde ma-
teriam ingentis publice priuatimque decoris omni indulgentiā
4 nostra nutriamus.' Inde puerum liberum loco coeptum ha-
beri erudirique artibus quibus ingenia ad magnae fortū-
nae cultum excitantur. Euenit facile quod dis cordi esset:

6 euehebant M^2 (*uel* M^1) $P^2FUpBaOHRn^2D^2$: eueebant *MP*: uenie-
bant *RnDL*: euehebantur *Heerwagen* (*v. inf.*) aquas, cloacis RD^x
dett. Edd. uet. aliq. Ald.: aqua se cloacis *O*: aquā se cloacis *M*: aquas
e cloacis $M^2PFUpBaO^3HDL$: aquae cloacis *Heerwagen fort. recte*
fastigio *MPFUpBORnD*: e fastigio Rn^2D^1 *dett. Ald.*: fastidio *L*:
uastigio *H*

39 1 uisu *O dett. aliq. Ald.*: uisum $MPFUpBaO^2$ (*marg.*) *HRnDL*
fuit. Puero dormienti cui Seruio Tullio fuit nomen *M dett. Edd.*
uet.: fuit hd nomen (*i.e.* '*hic defit*' *v. Walters, Class. Rev.* xvii (1903),
p. 161) *H*: fuit nomen (*cet. omissis*) *PFUpBa*: fuit omen *O*: pueri
cuiusdam seruio tullio fuit nomen F^3: *inter* Tullio *et* fuit *add.* Nam
prodigium seruio tullo dormienti *L*: fuit; puero dormienti cui
seruio tullio fuit; Nam prodigium seruio tullo nomen dormienti *D*
(*sed inter* tullio *et* fuit *supra lineam suppleuit siglum* nomen *significans*
$D^x(D^1?)$: fuit nam prodigium seruio tullo dormienti nomen *Rn*
2 eam *Gron. dett. duo teste Hearnio*: iam *MPFUpBaORnDL Ald.*:
om. H 3 Viden M^2 *dett. aliq. Gron.*: uidene D^x: uidine *MDL*:
uidi . . *P*: uidistine *H*: uidesne $P^2FUpBaOD^2$ *dett.* tu *om. FUpBa*
4 cordi esset $MPF^2UpOHRnDL$: cordis ẽet *FB*: cordi est *dett.*
unus Grut. (*cf. cum Lendrumio Pind. Pyth.* 9. 67); *sed cf.* 21. 58. 7 nec
quod statutum esset manebat, *et uide Kühnast, p.* 236, *Riemann*^{2}, *p.* 296.
Sed post iuue is *demum interpungit O*

iuuenis euasit uere indolis regiae nec, cum quaereretur gener Tarquinio, quisquam Romanae iuuentutis ulla arte conferri potuit, filiamque ei suam rex despondit. Hic quacumque de 5 causa tantus illi honos habitus credere prohibet seruā natum eum paruumque ipsum seruisse. Eorum magis sententiae sum qui Corniculo capto Ser. Tulli, qui princeps in illa urbe fuerat, grauidam uiro occisō uxorem, cum inter reliquas captiuas cognita esset, ob unicam nobilitatem ab regina Romana prohibitam ferunt seruitio partum Romae edidisse Prisci Tarquini ⟨in⟩ domo; inde tanto beneficio et inter mulieres 6 familiaritatem auctam et puerum, ut in domo a paruo eductum, in caritate atque honore fuisse; fortunam matris, quod capta patria in hostium manus uenerit, ut serua natus crederetur fecisse.

Duodequadragesimo ferme anno ex quo regnare coeperat 40 Tarquinius, non apud regem modo sed apud patres plebemque longe maximo honore Ser. Tullius erat. Tum Anci filii 2 duo etsi antea semper pro indignissimo habuerant se patrio regno tutoris fraude pulsos, regnare Romae aduenam non modo uicinae sed ne Italicae quidem stirpis, tum impensius iis indignitas crescere si ne ab Tarquinio quidem ad se rediret regnum, sed praeceps inde porro ad seruitia caderet, ut in 3 eadem ciuitate post centesimum fere annum quam Romulus deo prognatus deus ipse tenuerit regnum donec in terris fuerit,

5 Tarquini *MPFHRnDL* : Tarquinii *OD*^{1} *uel* *D*^{2} : Tarquilini *Ba* in domo *Ed. Basil.* 1549 (*ante* Prisci *inserebat* in *Grut.*) : domo *MPF UpOHRnDL Ald.* : domos *Ba* : domi *Madv.* 6 familiaritatem auctam *Vorm. D dett. aliq.* : familiaritate auctam *RnD*^{x}*L dett.* : familiaritate aucta *MOH* : familiaritatem acta *P* : familiaritate acta *P*^{2}*F UpB* ut in domo *MPFUpO* : *om.* ut *HDL* : *om.* in *Rn* : et in domo *B* in caritate . . . crederetur] *om. O* serua *Up*^{2}*RnL* : seruo *MPFUpBaHD*

40 2 uicinae *MPUpOHDL* : ciuine *Ba* : cinicae *Rn?* : ciuicae *FD*^{2} tum *MPFUpBHRnDL Edd. uet. Ald.* : tunc *O* : tamen *dett. aliq.* (*non H*) *Stroth* 3 quam Romulus *MPFUpBOHRnDL Edd. uet. Ald.* : quod Romulus *Madv. sane melius : tamen uide Frig. Epileg. ad Lib. I, p.* 58 *; certe nihili hic sunt audaciores coniecturae*

id seruus serua natus possideat. cum commune Romani nominis tum praecipue id domus suae dedecus fore, si Anci regis uirili stirpe salua non modo aduenis sed seruis etiam 4 regnum Romae pateret. Ferro igitur eam arcere contumeliam statuunt; sed et iniuriae dolor in Tarquinium ipsum magis quam in Seruium eos stimulabat, et quia grauior ultor caedis, si superesset, rex futurus erat quam priuatus; tum Seruio occiso, quemcumque alium generum delegisset, eundem regni heredem facturus uidebatur; ob haec ipsi regi 5 insidiae parantur. Ex pastoribus duo ferocissimi delecti ad facinus, quibus consueti erant uterque agrestibus ferramentis, in uestibulo regiae quam potuere tumultuosissime specie rixae in se omnes apparitores regios conuertunt; inde, cum ambo regem appellarent clamorque eorum penitus in regiam 6 peruenisset, uocati ad regem pergunt. Primo uterque uociferari et certatim alter alteri obstrepere; coerciti ab lictore et iussi in uicem dicere tandem obloqui desistunt; unus rem 7 ex composito orditur. Cum intentus in eum se rex totus auerteret, alter elatam securim in caput deiecit, relictoque in uolnere telo ambo se foras eiciunt.

41 Tarquinium moribundum cum qui circa erant excepissent, illos fugientes lictores comprehendunt. Clamor inde concursusque populi, mirantium quid rei esset. Tanaquil inter

3 seruus *FUpRn*^{2} *Ed. Rom.* 1469 (*cf. sententiam sequentem et c.* 47. 10) : Seruius *Vorm. MPUp*^{2}*BaOHRnDL* : *fort.* Seruius seruus *legendum* 4 sed et *MOHRnDL Ald.* : sed *PFUpBaD*^{3} *dett.* delegisset *MP*^{2}*OHRnDL* : *add.* et *PFUpBa* 5 quibus *Vorm. MPF UpBaOH* : qui *RnDL dett.* uterque *Vorm. MPFUpBOHD* : utrique *Rn*^{2}*L* : uterique *Rn* tumultuosissime *MPBORnDL* : tumultuosissimae *FH* uocati *Vorm.? MPFUpBOH Edd. uet.* : euocati *RnDL dett. Ald.* 7 cum *dett. unus, Gron.* (*cf. adn.* 2. 6. 8 ; 2. 47. 5) : dum *MPFUpBaOHRnDL Ald.* (*sed in M ex* tum *mutatum, ut uidetur, et in O capitalis* D *litterae forma angusta est et uix longius a* t *capitali discrepat quam per crucem* t *litterae propriam*) ; *cf.* 2. 47. 5 *cum adn.* ; 10. 18. 1 ; 39. 49. 8 ; *tutatur* dum *Kühnast, Hauptpünkte, p.* 236, *Val. Max.* 9. 12. 7 *conferendo*

41 1 populi *MPFUpBOHRnDL* : *damnat Madv.* mirantium *D*^{x}*Rn*^{2} *dett. Ed. Ven.* 1470 *Ald.* : mirantum *UpO* : mirandum *MPFBa HRnDL sed in M fort. ex* mirancium *mutatum ; cf.* 1. 48. 9 ; 1. 53. 3 ; 5. 15. 12 ; 5. 31. 4 ; 8. 17. 2 ; 9. 45. 8 rei *MPFUpBOD*^{1} : regi *HRnDL*

tumultum claudi regiam iubet, arbitros eiecit. Simul quae curando uolneri opus sunt, tamquam spes subesset, sedulo comparat, simul si destituat spes, alia praesidia molitur. Seruio propere accito cum paene exsanguem uirum ostendisset, dextram tenens orat ne inultam mortem soceri, ne socrum inimicis ludibrio esse sinat. 'Tuum est' inquit, 2 3 'Serui, si uir es, regnum, non eorum qui alienis manibus pessimum facinus fecere. Erige te deosque duces sequere qui clarum hoc fore caput (diuino quondam circumfuso igni) portenderunt. Nunc te illa caelestis excitet flamma; nunc expergiscere uere. Et nos peregrini regnauimus; qui sis, non unde natus sis, reputa. Si tua (re subita) consilia torpent, at tu mea consilia sequere.' Cum clamor impetusque multi- 4 tudinis uix sustineri posset, ex superiore parte aedium per fenestras in Nouam uiam uersas—habitabat enim rex ad Iouis Statoris—populum Tanaquil adloquitur. Iubet bono animo 5 esse; sopitum fuisse regem subito ictu; ferrum haud alte in corpus descendisse; iam ad se redisse; inspectum uolnus absterso cruore; omnia salubria esse; confidere propediem ipsum eos uisuros; interim Ser. Tullio iubere populum dicto audientem esse; eum iura redditurum obiturumque alia regis munia esse. Seruius cum trabea et lictoribus prodit ac sede 6 regia sedens alia decernit, de aliis consulturum se regem esse simulat. Itaque per aliquot dies cum iam exspirasset Tar-

1 eiecit *MPFUpBaOHRnDL* (*quod nos quidem pro genuina praesentis temporis forma ut habeamus et ubique inducamus uehementer inclinamur, cf.* 1. 48. 3; 2. 35. 4; 3. 44. 6; 4. 13. 12; 5. 7. 2; 10. 2. 10; 26. 19. 2 *cum adnn.*): eicit *uel* eiicit *Rn*^{2} *Ed. Parm.* 1480, *Grut.*
4 uersas *Ed. Frob.* 1535: uersus *MPFUpBOHRnDL Edd. uet. Ald. sed in O littera* u (*in D litterae* -sus h-) *in spatio uacuo relicto scripta est, eadem manu sed pleniore calamo quam aut* uers- *aut quae sequuntur; unde elucet scribam primo haesitauisse, postea demum* u *scripsisse, eodem errore quem supra c.* 34. 6 *deprehendimus. Alia exempla huius corruptelarum indicii in* 1. 12. 6; 1. 24. 7; 1. 35. 3 *et* 8; 4. 2. 13; 4. 9. 1; 4. 23. 3; 4. 26. 9; 4. 35. 4; 5. 4. 13; 5. 6. 3; 5. 8. 7; 5. 14. 4; 5. 24. 8; 5. 31. 4; 5. 39. 14; 5. 43. 8; 7. 39. 5; *et alibi* 5 absterso cruore *ODL Ald.* (*sed in D post* abs *in fine lineae aliquid erasum esse potest*): abiter socruore *M*: aliter socruore *B*: abterso cruore *PFUpHRn*

quinius celata morte per speciem alienae fungendae uicis suas opes firmauit; tum demum palam factum est comploratione in regia orta. Seruius praesidio firmo munitus, primus iniussu
7 populi, uoluntate patrum regnauit. Anci liberi iam tum comprensis sceleris ministris ut uiuere regem et tantas esse opes Serui nuntiatum est, Suessam Pometiam exsulatum ierant.

42 Nec iam publicis magis consiliis Seruius quam priuatis munire opes, et ne, qualis Anci liberum animus aduersus Tarquinium fuerat, talis aduersus se Tarquini liberum esset, duas filias iuuenibus regiis, Lucio atque Arrunti Tarquiniis
2 iungit; nec rupit tamen fati necessitatem humanis consiliis quin inuidia regni etiam inter domesticos infida omnia atque infesta faceret.

Peropportune ad praesentis quietem status bellum cum Veientibus—iam enim indutiae exierant—aliisque Etruscis
3 sumptum. In eo bello et uirtus et fortuna enituit Tulli; fusoque ingenti hostium exercitu haud dubius rex, seu patrum
4 seu plebis animos periclitaretur, Romam rediit. Adgrediturque inde ad pacis longe maximum opus, ut quemadmodum Numa diuini auctor iuris fuisset, ita Seruium conditorem omnis in ciuitate discriminis ordinumque quibus inter gradus dignitatis fortunaeque aliquid interlucet posteri fama ferrent.
5 Censum enim instituit, rem saluberrimam tanto futuro imperio, ex quo belli pacisque munia non uiritim, ut ante, sed

6 factum est *dett. unus*: factum et *Vorm. MPFUpBaORnD? L* (*sed in O littera* u *pleniore calamo scripta quam sequentes; cf. supra*) *quod tutatur Heerwagen: tutabatur et Rhenan.* comploratio *pro ablatiuo substituens, fort. recte*: facta et (*uel* factu et) D^x: factam et *H*: factum ex *Ed. Par.* 1510, *Grut.*: facto et *dett. Gron., punctum ad* firmauit *ponens, ad* orta *tollens* 7 comprensis *dett. aliq. Ald. rectissime*: comprehensis *Edd. uet.*: conpressis $Rn^2P^2(?)$: compressis *FUp*: cum conpressis *PBa*: cum conprensis (*uel* com-) *MHRnDL*: cum comprehensis *O*; *cf.* 1. 35. 3; 3. 50. 10 *cum adn. et Class. Quarterly* iv (1910), *p.* 270 ut uiuere *MPFUpBOHRnDL*: *om.* ut *dett. unus*

42 1 aduersus se *MPFUpBOHD²*: *om.* aduersus *RnDL* 2 quin P^2O^3HRnDL *dett.*: quicum *PBa*: quicum in *M* (*dittographiam ut solet seruans*): cuicum *Up*: c|uicum *F, ubi aliquid super primas litteras erasum est*: Q. ui. *O*: quin tum *Schenkl* 3 animos *MPFBHRn*: animus M^4F^2UpODL *Ald.* rediit *MPFBOHRnD¹L*: redit *UpD*

pro habitu pecuniarum fierent; tum classes centuriasque et hunc ordinem ex censu discripsit, uel paci decorum uel bello.

Ex iis qui centum milium aeris aut maiorem censum haberent octoginta confecit centurias, quadragenas seniorum ac iuniorum; prima classis omnes appellati; seniores ad urbis custodiam ut praesto essent, iuuenes ut foris bella gererent; arma his imperata galea, clipeum, ocreae, lorica, omnia ex aere; haec ut tegumenta corporis essent: tela in hostem hastaque et gladius. Additae huic classi duae fabrum centuriae quae sine armis stipendia facerent; datum munus ut machinas in bello ferrent. Secunda classis intra centum usque ad quinque et septuaginta milium censum instituta, et ex iis, senioribus iunioribusque, uiginti conscriptae centuriae; arma imperata scutum pro clipeo et praeter loricam omnia eadem. Tertiae classis [in] quinquaginta milium censum esse uoluit; totidem centuriae et hae eodemque discrimine aetatium factae; nec de armis quicquam mutatum, ocreae tantum ademptae. In quarta classe census quinque et uiginti milium, totidem centuriae factae, arma mutata: nihil praeter hastam et uerutum datum. Quinta classis

5 discripsit *R Madv. Ed.* 3 : descripsit *MPFUpBOHDL Edd. uet. Ald., ut et* 1. 19. 6 ; 4. 4. 2

43 1 Ex iis *Ald.* : ex his *MPFUpBOHRnDL, cf. c.* 4. 6 *cum adn.* 2 prima *dett. aliq. F*^{3}*Rn*^{2} : prime *Rn?* : primo *MPFUpBaOHDL* : primae *dett. aliq.* classis *MPFUpBaOHD* (*sed in O littera* i *pleniore calamo, cf. c.* 41. 4) : classes *RnD*^{x}*L* 3 machinas *MPF*^{3} (*et F*^{1}*?*) *UpBOHRnL* : *in D* chin *in ras. scripta, tum* -as *ultra lineam addita* : maunq; *D?* : machina *F* ferrent *MPFUpBOHRnDL* : ferrarent *Scheller* : offerrent *Frig.* : facerent *Lipsius* : fierent (*cum* machinae *pro* machinas) *Madv. Ed.* 3 4 et ex iis *MPF* : et ex is *F*^{3}*Ba* : et ex his *UpO*^{1}*RnD* : et his *O* : et ex *H* : ex his *L* 5 tertiae classis *M*^{3}*O*^{3} *dett. unus Ed. Rom.* 1469 : tertia classis *Vorm. MP FUpBaOHRnDL* (*sed D*^{2} *uel D*^{3} *hastam uerticalem per* -a *litteram duxit quam hastam rursus alius quidam paene deleuit*) : tertiam classem *dett. duo* : in tertia classe *Frig. Epileg. p.* 68, *Rhenano praeeunte* in quinquaginta *MPFUpBaOHRnDL Edd. uet.* : in *seclusit Sobius, cf. Frig. l. c.* : *tutatur Drak. cum* milia *pro* milium *fort. recte* et hae *dett. aliq. Grut.* : et haec *MPFUpBaOHRnD* (et hec) *L* (*cf. Neue-Wagener, Lat. Formenl.* 2. 417 f.) 6 uerutum *UpOF*^{3} *dett. aliq.* : uerrutum *MPFB HRnDL* datum *PFUpBO*(*uel O*^{1}*?*)*HRnDL* : datur *M* : datu *O?*

aucta; centuriae triginta factae; fundas lapidesque missiles hi secum gerebant; [in] his accensi cornicines tubicinesque in duas centurias distributi; undecim milibus haec clas-
8 sis censebatur. Hoc minor census reliquam multitudinem habuit; inde una centuria facta est, immunis militia. Ita pedestri exercitu ornato distributoque, equitum ex primori-
9 bus ciuitatis duodecim scripsit centurias; sex item alias centurias, tribus ab Romulo institutis, sub iisdem quibus inauguratae erant nominibus fecit. Ad equos emendos dena milia aeris ex publico data, et, quibus equos alerent, uiduae attributae quae bina milia aeris in annos singulos penderent. Haec omnia in dites a pauperibus inclinata
10 onera. Deinde est honos additus. Non enim, ut ab Romulo traditum ceteri seruauerant reges, uiritim suffragium eadem ui eodemque iure promisce omnibus datum est; sed gradus facti, ut neque exclusus quisquam suffragio uideretur et uis
11 omnis penes primores ciuitatis esset; equites enim uocabantur primi, octoginta inde primae classis centuriae; ibi si uariaret —quod raro incidebat—secundae classis; nec fere unquam

7 aucta *MRn? DL* : acta *OHUp* : *om. PFBa* in his *MPFUpB OHRnDL* : in *seclusit Iac. Perizonius* tubicines *Ed. Ascens.* 1513 : tobicines *M* : tybicines M^2 : tibicines *PFUpBaOHRnDL Ald.* duas *Sigonius ex Dion. Hal.* 4. 17. 3 : tres *MPFUpBOHRnDL*
9 quibus *MPFUpBOHRnDL* : qui *Gron. fort. recte; certe humanius erga uiduas* 10 promisce *MPF? UpBa* : promiscue $M^3P^2F^2OH$ *RnDL dett. Ald.; uide sis adn. ad* 3. 47. 7 11 equites MP^2F^2O *HRnDL* : quites *PB* : quirites *FUp* inde *in M littera capitali scribitur ut noua sententia incipiat* centuriae *dett. aliq.* : *add.* primum peditum uocabantur *MPFUpBOHRnDL dett. Edd. uet., sed in O supra* primum *signum* (*additum hac uoce incipere additamentum ex margine sumptum prodit, ut saepius in hoc codice* (*cf.* 1. 50. 4; 2. 36. 3; 2. 38. 2; 2. 52. 3; 3. 13. 4 *et praecipue* 8. 8. 4) secundae classis *Rn? D Ed. Rom.* 1469 : secundae classes $MPFUpBaOHD^2L$, *sed ante* secundae *addunt* ut *et post* classis (*uel* classes) *addunt* uocarentur *codd. omnes; sed in D ante* ut *et post* uocarentur *interpunctum est; et in O ante* ut *stat signum* √ ; *praeterea siglum* (ꝯ) *quo* -ur *in* uocarentur *denotatur, quoniam et pleniore calamo scriptum est quam sequentia et paulo aliud est atque illud* (ꝰ) *quo eadem syllaba denotatur in* uocabantur *supra, uidetur indicare uerbum* uocarentur *ab externo fonte in exemplar quod ante oculos O habebat inductum esse; plura uide sis in*

infra ita descenderunt ut ad infimos peruenirent. Nec mi- 12
rari oportet hunc ordinem qui nunc est post expletas quin-
que et triginta tribus, duplicato earum numero centuriis
iuniorum seniorumque, ad institutam ab Ser. Tullio sum-
mam non conuenire. Quadrifariam enim urbe diuisa [re- 13
gionibus] collibus qui habitabantur, partes eas tribus appel-
lauit, ut ego arbitror, ab tributo ; nam eius quoque aequaliter
ex censu conferendi ab eodem inita ratio est ; neque eae
tribus ad centuriarum distributionem numerumque quic-
quam pertinuere.

Censu perfecto quem maturauerat metu legis de incensis 44
latae cum uinculorum minis mortisque, edixit ut omnes ciues
Romani, equites peditesque, in suis quisque centuriis, in
campo Martio prima luce adessent. Ibi instructum exerci- 2
tum omnem suouetaurilibus lustrauit, idque conditum lu-
strum appellatum, quia is censendo finis factus est. Milia
octoginta eo lustro ciuium censa dicuntur ; adicit scriptorum
antiquissimus Fabius Pictor, eorum qui arma ferre possent
eum numerum fuisse. Ad eam multitudinem urbs quoque 3

Class. Quart. iv (1910), *p.* 270 ; *cf.* 2. 43. 5 ut . . . uocarentur *tutari temptat Novák addendo* institutum *ante* ut descenderunt *dett. unus Sigon.* : descenderent *MPFUpBaOHRnDL* 12 ad institutam *dett. aliq.* : *ante* ad *add.* se *MPFUpBaO*^{2}*(uel O*^{1}*)HRnD* : *add.* sed *L* : *add.* sese *O* 13 regionibus *FOHRnDL* : regionibusque *PUpBa* : regionibus · quae (*litteris solito maioribus*) *M* : *seclusit Winkler* collibus *MPFUpBa* : collibusque *OHRnDL dett.* : et collibus *Weissenb.* qui habitabantur *PFUpBaOHRnDL* : qui abitabantur *M* : quae habitabantur *Rn*^{2} *Ald.* (*ad* partes *referens*) eas tribus *MPFUpBOH* : tribus eas *RnDL* : *malim* eas *deletum* ab tributo *PFOHRnD*^{3}*L Edd. uet. Ald.* : ad tributo *Up* : adtributo *BaD* : pro A tributo *M* : A tributo *M*^{3} : a tributo *dett. aliq.* eae *MPFH* (*fort.* nequetae *P* neque eae *P*^{1}) : aeae *O* : hae *UpRn Ald.* : heae *DL* : aee *Ba*

44 1 metu *MPFUpBOHRnDL* (*sed* quem . . . late *substrinxit F*^{2}) : metus *Doujat, fort. recte* de incensis *MPFBOHRn? D?L* (*sed in O* de i- *in fine lineae et* -n- *fort. add. O*^{2}) : de censis *Up* : deinceps *D*^{2}*? dett. Ald.* 2 suouetaurilibus *Rhenan.* : sue oue taurilibus *M*^{3} (suae *M*) *P*^{2}*OHRnDL*, '*antiqua lectio*' *Rhenan.* : suioue taurilibus *P?* : sucouetaurilibus *P? F* (*substrinxit F*^{2}) : sucuuetaurilibus *Ba* : sucubaetaurilibus *Up* quia *MP*^{2}*UpOHRnDL* : qua *PFBa* : qui et *D*^{3} is censendo *Gron.* '*ex cod. Mureti*' : in censendo *Vorm.? MPFUp BaOHRnDL*

amplificanda uisa est. Addit duos colles, Quirinalem Viminalemque; Viminalem inde deinceps auget Esquiliis; ibique ipse, ut loco dignitas fieret, habitat; aggere et fossis et muro
4 circumdat urbem; ita pomerium profert. Pomerium uerbi uim solam intuentes postmoerium interpretantur esse; est autem magis circamoerium, locus quem in condendis urbibus quondam Etrusci qua murum ducturi erant certis circa terminis inaugurato consecrabant, ut neque interiore parte aedificia moenibus continuarentur, quae nunc uolgo etiam coniungunt, et extrinsecus puri aliquid ab humano cultu
5 pateret soli. Hoc spatium quod neque habitari neque arari fas erat, non magis quod post murum esset quam quod murus post id, pomerium Romani appellarunt; et in urbis incremento semper quantum moenia processura erant tantum termini hi consecrati proferebantur.

45 Aucta ciuitate magnitudine urbis, formatis omnibus domi et ad belli et ad pacis usus, ne semper armis opes adquirerentur, consilio augere imperium conatus est, simul et aliquod
2 addere urbi decus. Iam tum erat inclitum Dianae Ephesiae fanum; id communiter a ciuitatibus Asiae factum fama ferebat. Eum consensum deosque consociatos laudare mire Seruius inter proceres Latinorum, cum quibus publice priuatimque hospitia amicitiasque de industria iunxerat. Saepe

3 Viminalemque; Viminalem *O* (*sed hac uoce substricta*): uiminalemque *MPFUpBHD sed in D omnia nisi* -q *in ras. a* D^3 *arte scripta*: bimalemque *RnL* Esquiliis *Gron.*: Esquilias (*uel* Aes-) *MPFUp BOHRnD* (*sed v. inf.*) *L*; *tutatur Frig. Epileg. p.* 65; *cf.* 2. 32. 10 *ubi O solus Liuianum aliquid seruasse uidetur* esquilias ibique] esquilia sibique *D*: esquilias ubique D^2 ita *Vorm. OH*: ĩt (*i.e.* iter) *FBL*: iter *PUp*: ĩt (*i.e.* inter) *D*: inter Rn^2 *in ras. dett. aliq.*: item *dett. aliq. Ald.*: *om. M* profert. Pomerium *Vorm. PFUpORnDL*: *om. MH sed in M spatium sex uel octo litterarum uacuum relictum*

45 1 aucta ciuitate *PFUpBOHRnD*^{2}: aut a ciuitate *M*: auctam ciuitatem *DL*: *add.* et *Madv.* 2 iam tum erat *OHRnDL dett.*: tantum erat *M*: uel tam tum erat *P*: uel tantum erat P^2Ba: uel tantum. Erat *FUp* Eum consensum *MD*: cum consensum *PF UpOHRnD*^{2}*L Ed. Rom.* 1469 *Ald.*: cum consensu *Ba* laudare *MPFUpBaOHDL*: laudare hoc Rn^2: laudaret D^x *dett. unus Ed. Ven.* 1470 *Ald.*

iterando eadem perpulit tandem, ut Romae fanum Dianae
populi Latini cum populo Romano facerent. Ea erat con- 3
fessio caput rerum Romam esse, de quo totiens armis certa-
tum fuerat. Id quamquam omissum iam ex omnium cura
Latinorum ob rem totiens infeliciter temptatam armis uide-
batur, uni se ex Sabinis fors dare uisa est priuato consilio
imperii reciperandi. Bos in Sabinis nata cuidam patri fami- 4
liae dicitur miranda magnitudine ac specie; fixa per multas
aetates corpua in uestibulo templi Dianae monumentum ei
fuere miraculo. Habita, ut erat, res prodigii loco est, et 5
cecinere uates cuius ciuitatis eam ciuis Dianae immolasset,
ibi fore imperium; idque carmen peruenerat ad antistitem 6
fani Dianae Sabinusque ut prima apta dies sacrificio uisa
est, bouem Romam actam deducit ad fanum Dianae et ante
aram statuit. Ibi antistes Romanus, cum eum magnitudo
uictimae celebrata fama mouisset, memor responsi Sabinum
ita adloquitur: 'Quidnam tu, hospes, paras?' inquit, 'in-
ceste sacrificium Dianae facere? Quin tu ante uiuo perfun-
deris flumine? infima ualle praefluit Tiberis.' Religione 7
tactus hospes, qui omnia, ut prodigio responderet euentus,
cuperet rite facta, extemplo descendit ad Tiberim; interea
Romanus immolat Dianae bouem. Id mire gratum regi
atque ciuitati fuit.

3 Id quamquam] *supra add. O* ·1· ut imperium penes se esset *prima manu, optimum glossematis interlinearis exemplum* reciperandi *cf.* 1. 12. 1 *adn.*: recup- *hic etiam MPFH* 5 ciuis *Vorm. MPFD et* $D^{x}L$: ciues $M^{2}F^{3}$ *UpBaOHRnD*^{2} *Ald.* immolasset . . . antistitem fani Dianae *om. H* immolasset *Rhenan.* (*cf. Val. Max.* 7. 3. 1 quisquis eam . . . immolasset, eius patria etc.): immolassent *Vorm. MPFUpBaOHRnDL Ald.* 6 Sabinusque *Vorm.? M*^{2} *uel* $M^{1}PF$ *UpOHRnD*: Sabinus quae *ML*: *om.* -que D^{x} *Edd. uet. Ald.*: Sabinique *Ba* ut prima *MPUpO* (*sed tum* aupta) *HRnDL*: ut primum *Vorm.? FBaD*^{2} uisa est *MPUpOHRnDL*: est uisa *FBa Edd. uet.* magnitudo *MPFUpBOHRnL*: magnitudine *D dett. aliq.* uictimae celebrata M^{2}*RnD* (-me) *L dett. aliq.*: uictumae caelebrata *H*: uictum ecelebrata *M?*: uictimae et celebrata *FUpBa*: eccelebrata *P*: uellet uictum me celebrata *O* (*sed* uellet *punctis infra deletum a pr. manu*) paras *PFUpOHRnDL*: pares *B*: pararas *M* praefluit *Vorm.? PFUpBORnD*^{3}: prefuit (l *suprascr.*) *M*: praefluluit *D?*: praeluit *H*

46 Seruius quamquam iam usu haud dubie regnum possederat, tamen quia interdum iactari uoces a iuuene Tarquinio audiebat se iniussu populi regnare, conciliata prius uoluntate plebis agro capto ex hostibus uiritim diuiso, ausus est ferre ad populum, uellent iuberentne se regnare; tantoque consensu quanto haud quisquam alius ante rex est declaratus. 2 Neque ea res Tarquinio spem adfectandi regni minuit; immo eo impensius quia de agro plebis aduersa patrum uoluntate senserat agi, criminandi Serui apud patres crescendique in curia sibi occasionem datam ratus est, et ipse iuuenis ardentis animi et domi uxore Tullia inquietum animum stimulante. 3 Tulit enim et Romana regia sceleris tragici exemplum, ut taedio regum maturior ueniret libertas ultimumque regnum 4 esset quod scelere partum foret. Hic L. Tarquinius—Prisci Tarquini regis filius neposne fuerit parum liquet; pluribus tamen auctoribus filium ediderim—fratrem habuerat Arruntem 5 Tarquinium mitis ingenii iuuenem. His duobus, ut ante dictum est, duae Tulliae regis filiae nupserant, et ipsae longe dispares moribus. Forte ita inciderat ne duo uiolenta ingenia matrimonio iungerentur, fortuna, credo, populi Romani, quo diuturnius Serui regnum esset constituique ciuitatis 6 mores possent. Angebatur ferox Tullia nihil materiae in uiro neque ad cupiditatem neque ad audaciam esse; tota in alterum auersa Tarquinium eum mirari, eum uirum dicere ac regio sanguine ortum: spernere sororem, quod uirum 7 nacta muliebri cessaret audacia. Contrahit celeriter simili-

46 1 usu M^1 *uel* $M^2PFUpBOHRnD$: usum *ML* dubie M^1 *uel* M^2: dubiae *OD?*: dubiem *ML*: dubium *PFUpBaHD*^{1} *dett.* 2 regni minuit $M^3P^2FBaORn^2D^3$ *Ald.*: regnandiminuit *P*: regi diminuit *M*: regni diminuit *HUp*: rediminuit *RnD? L* aduersa M^2 *PO?*: aduersam MP^2FO(*uel* O^2)*HRnDL*: aduersum *UpBa dett. aliq. Ed. Rom.* 1469 *Ald.* uoluntate M^2 *Ed. Rom.* 1470: uoluntatem *MPFUpBaOHRnDL Ed. Rom.* 1469 *Ald.* 6 materiae in M^1 *uel* $M^2PFUpBORnDL$: materiem in *M*: *om.* in *H* auersa *dett. unus*: abuersa *D?*: uersa *P* (*initio lineae*) *FUpO Ed. Rom.* 1469: uersam *Ba*: aduersa *MHRnD*^{3}*L dett. Ald.* 7 nacta muliebri . . . audacia] nacta audacem muliebri cessaret

tudo eos, ut fere fit : malum malo aptissimum ; sed initium turbandi omnia a femina ortum est. Ea secretis uiri alieni adsuefacta sermonibus nullis uerborum contumeliis parcere de uiro ad fratrem, de sorore ad uirum ; et se rectius uiduam et illum caelibem futurum fuisse contendere, quam cum impari iungi ut elanguescendum aliena ignauia esset ; si sibi 8 eum quo digna esset di dedissent uirum, domi se propediem uisuram regnum fuisse quod apud patrem uideat. Celeriter 9 adulescentem suae temeritatis implet ; [Arruns Tarquinius et Tullia minor] prope continuatis funeribus cum domos uacuas nouo matrimonio fecissent, iunguntur nuptiis, magis non prohibente Seruio quam adprobante.

Tum uero in dies infestior Tulli senectus, infestius coepit 47
regnum esse ; iam enim ab scelere ad aliud spectare mulier scelus. Nec nocte nec interdiu uirum conquiescere pati, ne gratuita praeterita parricidia essent : non sibi defuisse cui 2 nupta diceretur, nec cum quo tacita seruiret ; defuisse qui se

ignauia *postulat Harrison* (*per litteras*), *sed cf.* 35. 35. 16 ; 42. 6. 8 *et Lucan.* 3. 451 *et* 4. 24 fit : malum *Madv.* : fit, malum *edd. priores* iungi ut *MPFBaHRnDL* : iungi et F^2 *uel* F^3*UpO* (*qui punctum ad* iungi *ponit*) : iungi aut D^2 *dett. aliq. Edd. uet.* : iungi haud *dett. aliq.* : iungi at P^2 ignauia esset *MO* : ignauia esse *PFUpBaHRnDL* 8 digna esset M^2P^2*FUpBaORnD Edd. uet.* : digna essent *MPL* : digna esse *H* domi se *MOHRnDL* : *om.* se *PFUpBa* 9 implet MP^2HRnD^3 : implerat *F* (*fort. recte*) : impleat *PO* : impleut *Ba* : implera(rruns) *D?* Arruns Tarquinius et Tullia minor *MPFUpB OHRnDL Edd. uet.* : *seclusit Walters* : ' *Liuius scribere debuit* Lucius Tarquinius ' *Madv.* (*et sic dett. unus*) : ita L. Tarquinius et Tullia minor *Perizonius* : maior *pro* minor *Sabellicus* : *glossema profectum fuisse posse uidetur a lectore qui uel* funeribus *breuiter explicare uel Cic. Cat.* 1. 6. 14 ; *Sall. Cat.* 15. 2 ; *Val. Max.* 9. 1. 5 *oblitus* (*ubi interfector, non interfecta, domum suam uacuam facere dicitur*) *nominatiuum uerbo* fecissent *supplere uoluit ; cf. Class. Quarterly* iv (1910), *p.* 271. *Re saepius cogitata ad genetiuos* (Arruntis Tarquini et Tulliae minoris) *scribendos et corruptionem Symmachis tribuendam ipse iam inclinor* (*cf.* 4. 30. 4 *et* 12 *adnn.*) fecissent, iunguntur] *Inter haec uerba conieci olim* uidui *excidisse, quod etiamnunc commendarem si iure nominatiuus requireretur* : *post* fecissent *add.* 1 tarquinius et tullia maior F^3

47 1 ad aliud MP^2*FUpBOHD*^{4} : aliud *PRnD*^{3}*L dett. aliq.* : aliut *D* 2 cui nupta *Vorm. P*^{2} *marg.* F^2*HRnDL* : cui nubta *M* : cui innupta *Vorm.*^{2} *PFUpBaO*

regno dignum putaret, qui meminisset se esse Prisci Tarquini
3 filium, qui habere quam sperare regnum mallet. 'Si tu is es
(cui nuptam esse me arbitror, et uirum et regem appello; sin
minus, eo nunc peius mutata res est quod istic cum ignauia
4 est scelus. Quin accingeris? Non tibi ab Corintho nec ab
Tarquiniis, ut patri tuo, peregrina regna moliri necesse est:
di te penates patriique et patris imago et domus regia et in
domo regale solium et nomen Tarquinium creat uocatque
5 regem. Aut si ad haec parum est animi, quid frustraris
ciuitatem? quid te ut regium iuuenem conspici sinis? Fa-
cesse hinc Tarquinios aut Corinthum; deuoluere retro ad
6 stirpem, fratri similior quam patri.' His aliisque increpando
iuuenem instigat, nec conquiescere ipsa potest si, cum Tana-
quil, peregrina mulier, tantum moliri potuisset animo ut duo
continua regna uiro ac deinceps genero dedisset, ipsa regio
semine orta nullum momentum in dando adimendoque regno
7 faceret. His muliebribus instinctus furiis Tarquinius cir-
cumire et prensare minorum maxime gentium patres; admo-
nere paterni beneficii ac pro eo gratiam repetere; allicere
donis iuuenes; cum de se ingentia pollicendo tum regis cri-
8 minibus omnibus locis crescere. Postremo ut iam agendae
rei tempus uisum est, stipatus agmine armatorum in forum
inrupit. Inde omnibus perculsis pauore, in regia sede pro
curia sedens patres in curiam per praeconem ad regem Tar-
9 quinium citari iussit. Conuenere extemplo, alii iam ante ad
hoc praeparati, alii metu ne non uenisse fraudi esset, nouitate
10 ac miraculo attoniti et iam de Seruio actum rati. Ibi Tar-

4 quin *OHRnDL* : quī *M* : qui M^2 : qui non *PFUpBa* : quia non F^3 Corintho *OHRnDL* : Chorintho *PUp* : Chorinto *FBa* : Chorinthiis *M* 5 conspici sinis $MP^2FUpBOH$: conspicis in his M^3 *PL* : conspicimus F^3 : conspici conspicis sinet *D?* : conspici sini D^2 patri $M^3PFUpBOHRnDL$: patris *M* (*qui antea* fratris imilior *dat*) 6 momentum D^xRn^2 *dett. aliq.* : momenmentum *D* : monumentum $MPFUpBaOD^2L$: monimentū *H* 7 omnibus $MP^2OHRnDL$: *om. PFUpBa* 8 ut iam $MOHRnD^3L$: ut et iam *PFD?* : ut etiam *Ba* : ut eciam *Up* inrupit $MPFUpBODL$: irrupit HD^3 : inrumpit *Rn dett. duo*

quinius maledicta ab stirpe ultima orsus : seruum seruaque natum post mortem indignam parentis sui, non interregno, ut antea, inito, non comitiis habitis, non per suffragium populi, non auctoribus patribus, muliebri dono regnum occupasse. ita natum, ita creatum regem, fautorem infimi 11 generis hominum ex quo ipse sit, odio alienae honestatis ereptum primoribus agrum sordidissimo cuique diuisisse ; omnia onera quae communia quondam fuerint inclinasse in 12 primores ciuitatis ; instituisse censum ut insignis ad inuidiam locupletiorum fortuna esset et parata unde, ubi uellet, egentissimis largiretur.

Huic orationi Seruius cum interuenisset trepido nuntio 48 excitatus, extemplo a uestibulo curiae magna uoce 'Quid hoc' inquit, 'Tarquini, rei est? quā tu audaciā me uiuo uocare ausus es patres aut in sede considere mea?' Cum 2 ille ferociter ad haec—se patris sui tenere sedem ; multo quam seruum potiorem filium regis regni heredem ; satis illum diu per licentiam eludentem insultasse dominis—, clamor ab utriusque fautoribus oritur et concursus populi fiebat in curiam, apparebatque regnaturum qui uicisset. Tum Tar- 3 quinius necessitate iam et ipsa cogente ultima audere, multo et aetate et uiribus ualidior, medium arripit Seruium elatumque e curia in inferiorem partem per gradus deiecit ; inde ad cogendum senatum in curiam rediit. Fit fuga regis apparitorum atque comitum ; ipse prope exsanguis cum sine regio 4

10 antea inito *MORnDL* : ante inito *PFUpBa* : ante ea ita *H* habitis *MOHRnDL* : *om. PFUpBa* 12 unde ubi *M* : *om.* unde *PFUpBOHRnDL Edd. uet.*

48 2 ad haec $M^2PFUpOHRnDL$: *om.* haec *M in fine lineae* (*fort. restituendum* adfirmaret?) ab utriusque *MPUpBOHD*^{3} : ab utrisque *FRnL* : abutrisque *D?* 3 iam et ipsa *Weissenb.* : iam etiam ipsa *Vorm.? MPFUpOHRn* : iam etiam ipsam *Ba* : iam ipsa *HDL dett. aliq. Ald.* gradus *MHRnD*^{2}*L* : gradum *PFUpBaOD* deiecit *MPFUpBaOHRnDL* : deicit *Rn*^{2} *Edd. uet., u. adn. ad* 1. 41. 1 rediit *MPFUpBHRn*^{2}*DL Ed. Rom.* 1469 *Ald.* : redit *O Edd. uet. aliq. ; cf. adn. ad* 1. 3. 3 : *om. Rn* 4 exsanguis cum sine regio comitatu domum se reciperet, ab iis *Alschefski. Archetypi scripturam*

comitatu domum se reciperet ab iis qui missi ab Tarquinio
5 fugientem consecuti erant interficitur. Creditur, quia non abhorret a cetero scelere, admonitu Tulliae id factum. Carpento certe, id quod satis constat, in forum inuecta nec reuerita coetum uirorum euocauit uirum e curia regemque
6 prima appellauit. A quo facessere iussa ex tanto tumultu cum se domum reciperet peruenissetque ad summum Cyprium uicum, ubi Dianium nuper fuit, flectenti carpentum dextra in Vrbium cliuum ut in collem Esquiliarum eueheretur, restitit pauidus atque inhibuit frenos is qui iumenta agebat iacentemque dominae Seruium trucidatum
7 ostendit. Foedum inhumanumque inde traditur scelus monumentoque locus est—Sceleratum uicum uocant—quo amens, agitantibus furiis sororis ac uiri, Tullia per patris corpus carpentum egisse fertur, partemque sanguinis ac caedis paternae cruento uehiculo, contaminata ipsa resper-

fuisse patet hanc : exsanguis cum semianimis (*uel* -mes) regio comitatu domum se reciperet peruenissetque ad summum cōs primum uicum. *Sic codd. minutiis exceptis* (semianimis P^2FBOHD : semianimes *Vorm. P* : *in M uocalis signum erasum est sed uidetur* -mis (e *suprascr.*) *primo stetisse ; et* recipere *pro* reciperet *M corr.* M^3 : reciperetur *B*) *praeterquam quod RnD*^{3} *in ras. cum* P^3F^4 Cyprium *pro* cōs primum *habent* (cip- D^3). *Corruptelae causam primam indicat Frigell.* (*Epileg. ad Lib. I, p.* 68) *quattuor uerba* cum se domum reciperet a *Liuio bis posita hic de Seruio infra de Tullia ; altera causa fort. fuit glossema* semianimis *ad* exsanguis *adscriptum. Verba* peruenissetque . . . uicum *secludunt omnes ; etiam* semianimis regio comitatu *damnabat Graeuius* : *tutatur* (*cum* semianimi) *Heerwagen* : *plura delent sed uix necessario recentiores* : se amisso regio comitatu domum reciperet *Frig.* : regio comitatu *in* § 6 *ante* se domum *transtulit Madv. Ed.* 3 *sed quo modo errorem hunc natum esse crediderit non intellegimus* 6 facessere . . . nuper fuit *omnia suo loco habet O eadem manu quam cetera sed nigriore atramento scripta, scil. quia primo difficilem locum praetermisit, spatium uacuum relinquens* cum se domum *et* Cyprium (*uel* cip-) *recte hoc in loco MPFUpBOHRnDL* Esquiliarum *Ba dett. unus Ald.* : esquiliarum (i *suprascr.*) *O* (*omnia ead. manu*) : esquiliarium *MPFUpHRnDL*, '*antiqua lectio*' *Rhenan., quam tutati sunt Grut. Gron.* 7 monumentoque *MPFBOH* : monimentoque *UpD*^{3} : momenmentoq. *D* : monumentique *RnL* Sceleratum *Vorm.? MPFUpBaOH* : quem sceleratum *RnDL dett. aliq. Ald.* ; '*quem pronomen asinus aliquis adsuit*,' *Rhenan.*

saque, tulisse ad penates suos uirique sui, quibus iratis malo regni principio similes propediem exitus sequerentur.

Ser. Tullius regnauit annos quattuor et quadraginta ita ut 8
bono etiam moderatoque succedenti regi difficilis aemulatio esset; ceterum id quoque ad gloriam accessit quod cum illo simul iusta ac legitima regna occiderunt. Id ipsum tam mite 9
ac tam moderatum imperium tamen quia unius esset deponere eum in animo habuisse quidam auctores sunt, ni scelus intestinum liberandae patriae consilia agitanti interuenisset.

Inde L. Tarquinius regnare occepit, cui Superbo cogno- 49
men facta indiderunt, quia socerum gener sepultura prohibuit, Romulum quoque insepultum perisse dictitans, pri- 2
moresque patrum, quos Serui rebus fauisse credebat, interfecit; conscius deinde male quaerendi regni ab se ipso aduersus se exemplum capi posse, armatis corpus circumsaepsit; neque enim ad ius regni quicquam praeter uim 3
habebat ut qui neque populi iussu neque auctoribus patribus regnaret. Eo accedebat ut (in caritate ciuium nihil spei 4
reponenti) metu regnum tutandum esset. Quem ut pluribus incuteret cognitiones capitalium rerum sine consiliis per se solus exercebat, perque eam causam occidere, in exsilium 5
agere, bonis multare poterat non suspectos modo aut inuisos sed unde nihil aliud quam praedam sperare posset. Praecipue 6
ita patrum numero imminuto statuit nullos in patres legere,

7 tulisse M^1 *uel* $M^2F^3D^2$ *dett. aliq.*: tulisset *MPF? UpBaOHRnDL* 8 quadraginta *PFUpBOHRnDL*: LX *M* 9 ac tam moderatum imperium tamen *MOHRnDL* (*sed hic* actū): *om. PFUpBa, et in O uerba ab* etiam moderatoque *in* § 8 *usque ad* eum in animo *artissime scribuntur* esset $MP^2OHRnD?$ *L*: est *PFUpBa*D^2 *uel* D^1 agitanti *Rn Ed. Rom.* 1469: agitanci *M?*: agitandi M^2*PFUpBa OHDL, cf.* I. 41. 1 *adn.*

49 1 occepit MP^2 *marg. F? Up*^{2}*HRn*^{2}*DL*^{2}: accepit *PUpRn*: coepit *BaO*: cepit *L* gener *PFUpBOHRnDL*: genere *M* 2 primoresque *Vorm.? MHRnL, Rhenan.*: *om.* -que *PFUpBaOD dett.* 3 ad ius regni *MOHRnDL*: *om. PFUpBa* 5 bonis M^3*PFUpB OHRnDL*: bonos *M* poterat *MPF*^{2}*BOHRnDL*: peterat *F*: quos poterat *Up*: *delere optabat Gron., fort. recte* 6 praecipue ita *Vorm. MPFUpBORn*: praecipue *post* patrum *demum ponunt HDL dett. Ald.*

quō contemptior paucitate ipsa ordo esset minusque per se
7 nihil agi indignarentur. Hic enim regum primus traditum a prioribus morem de omnibus senatum consulendi soluit; domesticis consiliis rem publicam administrauit; bellum, pacem, foedera, societates per se ipse, cum quibus uoluit,
8 iniussu populi ac senatus, fecit diremitque. Latinorum sibi maxime gentem conciliabat ut peregrinis quoque opibus tutior inter ciues esset, neque hospitia modo cum primoribus
9 eorum sed adfinitates quoque iungebat. Octauio Mamilio Tusculano—is longe princeps Latini nominis erat, si famae credimus, ab Vlixe deaque Circa oriundus—, ei Mamilio filiam nuptum dat, perque eas nuptias multos sibi cognatos amicosque eius conciliat.

50 Iam magna Tarquini auctoritas inter Latinorum proceres erat, cum in diem certam ut ad lucum Ferentinae conueniant indicit: esse, quae agere de rebus communibus uelit.
2 Conueniunt frequentes prima luce: ipse Tarquinius diem quidem seruauit, sed paulo ante quam sol occideret uenit. Multa ibi toto die in concilio uariis iactata sermonibus erant.
3 Turnus, Herdonius ab Aricia ferociter in absentem Tarquinium erat inuectus: haud mirum esse Superbo inditum Romae cognomen.—Iam enim ita clam quidem mussitantes, uolgo tamen eum appellabant.—an quicquam superbius
4 esse quam ludificari sic omne nomen Latinum? longe ab

7 traditum *Grynaeus, Ed. Froben.* 1531: ut traditur *MPFUpBO HRnDL Edd. uet., sed in O* ut *scribitur* Vt *solito maius, et* V *rubricatum, cuius causa ea erat quod uocula haec ex margine sumpta fuit; alia exempla huius generis, nondum satis obseruata, in* 1. 17. 9; 1. 55. 9; 2. 17. 4; 2. 32. 10; 2. 39. 3; 2. 40. 3; 2. 45. 16; 2. 47. 12; 2. 50. 1; 2. 60. 5; 4. 26. 7; 4. 44. 3; 8. 8. 8; 10. 7. 10 9 Circa *MPFBHRn DL*: Circe *F*³*Up dett. aliq. Ald.*: Circe (a *suprascr. ead. manu*) *O*: Circae *M*²*D*³ nuptum *MUpOHRnD*ˣ: nuptam *PFBaD*: nuptu *dett. aliq.*: nuptui *dett. duo* perque eas nuptias *M*²*F*⁴*OHRnDL*: per quem meas nuptias *M*: per quem et nuptias *PFUpBa*: per quem *Frig. Epileg.* 69 *fort. recte*

50 2 toto die *PUpOHD*: tota die *MFBaRn*: toto diei *L*
4 longe *M*: princib; longe *H*: principibus longe *PFBO*²*RnDL sed in D supra* pr- *stat* ∽ *signum uocum ex margine desumptarum; cf.* 1. 43. 11 *adn.*: principibui *O*: principibus enim *Up*: *post* domo *add.*

domo excitis, ipsum, qui concilium indixerit, non adesse. temptari profecto patientiam ut, si iugum acceperint, obnoxios premat. cui enim non apparere, adfectare eum imperium in Latinos? quod si sui bene crediderint ciues, 5 aut si creditum illud et non raptum parricidio sit, credere et Latinos quamquam ne sic quidem alienigenae debere: sin 6 suos eius paeniteat, quippe qui alii super alios trucidentur, exsulatum eant, bona amittant, quid spei melioris Latinis portendi? si se audiant, domum suam quemque inde abituros neque magis obseruaturos diem concilii quam ipse qui indixerit, obseruet. Haec atque alia eodem pertinentia 7 seditiosus facinorosusque homo hisque artibus opes domi nactus cum maxime dissereret, interuenit Tarquinius. Is 8 finis orationi fuit; auersi omnes ad Tarquinium salutandum. Qui silentio facto monitus a proximis ut purgaret se quod id temporis uenisset, disceptatorem ait se sumptum inter patrem et filium cura reconciliandi eos in gratiam moratum esse, et quia ea res exemisset illum diem, postero die acturum quae constituisset. Ne id quidem ab Turno tulisse 9 tacitum ferunt; dixisse enim nullam breuiorem esse cognitionem quam inter patrem et filium paucisque transigi uerbis posse: ni pareat patri, habiturum infortunium esse.

Haec Aricinus in regem Romanum increpans ex concilio 51 abiit. Quam rem Tarquinius aliquanto quam uidebatur aegrius

princib. M^2 *uel* M^3 *in marg.: ibidem add.* principibus *Ed. Rom.* 1470 concilium *MPFUpBOHD*^{1}: consilium *RnDL dett.* indixerit *MPFUpBOH*: indixerat D^1 *dett. aliq.*: dixerat *RnDL* apparere *Vorm.? PFUpBHRnDL*: apparerit *O*: appareret MD^2, *sed* -t *fort. ab* M^2 *additum* 5 debere *M*: deberet *PFUpBaO*: deberent P^4H *RnDL dett. Ald.* 6 sin F^3H *Ed. Rom.* 1469: si in *MPFUpBO RnDL*: si *dett. unus* qui indixerit P^1 *uel* P^2*FUpBOHD*^{1} *dett. aliq.*: quin dixerit *MP*: qui dixerit M^1 *uel* M^2*RnDL* 7 facinorosus M^1 *uel* M^2P^2*FUpBaOD*^{3} *dett.*: facinerosus *MPHRnDL* hisque *usque ad* nactus *in F erasa sunt sed supersunt uestigia; spatium tamen non omnia cepisse potest* hisque *UpO*: hiisque *M*: iisque *RnDL*: isque *PBaH* domi nactus $MO^3R^3D^5$: domi natus *PF? UpD*: dominatus *BaOHRL dett. aliq.* 8 monitus P^1 *uel* P^2*FUpB OHRnD*^{3}: munitus *MPDL* 9 ab Turno *MPF? UpBOHRnDL*: Turnum F^3 *in ras. dett. aliq.*

ferens, confestim Turno necem machinatur, ut eundem terrorem quō ciuium animos domi oppresserat Latinis iniceret. 2 Et quia pro imperio palam interfici non poterat, oblato falsō crimine insontem oppressit. Per aduersae factionis quosdam Aricinos seruum Turni auro corrupit, ut in deuersorium eius 3 uim magnam gladiorum inferri clam sineret. Ea cum una nocte perfecta essent, Tarquinius paulo ante lucem accitis ad se principibus Latinorum quasi re noua perturbatus, moram suam hesternam uelut deorum quādam prouidentia inlatam 4 ait saluti sibi atque illis fuisse. ab Turno dici sibi et primoribus populorum parari necem ut Latinorum solus imperium teneat. adgressurum fuisse hesterno die in concilio; dilatam rem esse, quod auctor concilii afuerit quem maxime 5 peteret. inde illam absentis insectationem esse natam quod morandō spem destituerit. non dubitare, si uera deferantur, quin prima luce, ubi uentum in concilium sit, instructus cum 6 coniuratorum manu armatusque uenturus sit. dici gladiorum ingentem esse numerum ad eum conuectum. id uanum necne sit, extemplo sciri posse. rogare eos ut inde secum ad 7 Turnum ueniant. Suspectam fecit rem et ingenium Turni ferox et oratio hesterna et mora Tarquini, quod uidebatur ob eam differri caedes potuisse. Eunt inclinatis quidem ad credendum animis, tamen, nisi gladiis deprehensis, cetera 8 uana existimaturi. Vbi est eo uentum, Turnum ex somno excitatum circumsistunt custodes; comprehensisque seruis qui caritate domini uim parabant, cum gladii abditi ex omnibus locis deuerticuli protraherentur, enimuero manifesta res uisa iniectaeque Turno catenae; et confestim Latinorum 9 concilium magno cum tumultu aduocatur. Ibi tam atrox inuidia orta est gladiis in medio positis, ut indicta causa,

51 2 seruum *MPFUpBOHRnDL* : seruos M^4 ut in *MRn*^{2} *Ald.* : tcin *O* : In *Vorm.* M^2*PFBO*^{2}*RnDL*, *fort. recte* deuersorium *MHL* (*sed in M* inde uersorium) : diuersorium *PFUpOD* : diuersorum *Ba* : deuersorum M^2 6 uanum *Vorm. MPFUpBOHDL*^{1} : uarum *Rn* : uerum *Rn*^{2}*L* 7 existimaturi *MPFUpBHRnD*^{1}*L* : existimatura *OD* : existimatur M^2 *uel* M^4 : existimantur M^3

nouo genere leti, deiectus ad caput aquae Ferentinae crate superne iniecta saxisque congestis mergeretur.

Reuocatis deinde ad concilium Latinis Tarquinius conlaudatisque qui Turnum nouantem res pro manifesto parricidio merita poena adfecissent, ita uerba fecit: posse quidem se uetustō iure agere, quod, cum omnes Latini ab Alba oriundi sint, [in] eo foedere teneantur, quo sub Tullo res omnis Albana cum colonis suis in Romanum cesserit imperium; ceterum se utilitatis id magis omnium causa censere ut renouetur id foedus, secundaque potius fortuna populi Romani ut participes Latini fruantur quam urbium excidia uastationesque agrorum, quas Anco prius, patre deinde suo regnante perpessi sint, semper aut exspectent aut patiantur. Haud difficulter persuasum Latinis, quamquam in ea foedere superior Romana res erat; ceterum et capita nominis Latini stare ac sentire cum rege uidebant, et [Turnus] sui cuique periculi, si aduersatus esset, recens erat documentum. Ita renouatum foedus, indictumque iunioribus Latinorum ut ex foedere die certa ad lucum Ferentinae armati frequentes adessent. Qui ubi ad edictum Romani regis ex omnibus populis conuenere, ne ducem suum neue secretum imperium propriaue signa haberent, miscuit manipulos ex Latinis Romanisque ut ex binis singulos faceret binosque ex singulis; ita geminatis manipulis centuriones imposuit.

9 leti *PBDL* : laeti *F* : loeti M^3P^2UpOH : letis *M* deiectus $RnD^x(D^1?)$ *dett. aliq.* : delectus *MPBaOHDL* : delatus P^4F : deletus M^2Up

52 2 in eo *MPFUpBOHRnDL* : in *seclusit Perizonius* quo sub *dubitanter Drak.* : quod ab *MPFUpOHRnDL* : quo ab *dett. aliq.* : qui ab *Ba* colonis *MPFUpBaOHRnDL* : coloniis *dett. unus* (*sed quas colonias nouimus Albanorum?*) 3 id magis *MPFUpBOHRnDL* : id *secludere uoluit Ussing, uix necessario* potius M^2OHD^2 : post ius *PFUpBa* : positius *M* : potitus *D* : positus *L* aut exspectent (*uel* exp-) *PFUpBH* : aut expectaent *M* : aut spectent *ORnD* : auspectent *L* 4 uidebant *Vorm.* M^2*? PFUpBOHRnDL* : uidebantur Rn^2D^2 *dett. aliq. Edd. uet. Ald., fort. etiam M, si recte* ˇ *supra erasum fuisse suspicor* Turnus M^4*PFUpBOHRnDL* : *om. M, recte, cf. c.* 25. 10

53 Nec ut iniustus in pace rex, ita dux belli prauus fuit ; quin ea arte aequasset superiores reges ni degeneratum in aliis 2 huic quoque decori offecisset. Is primus Volscis bellum in ducentos amplius post suam aetatem annos mouit, Suessam- 3 que Pometiam ex iis ui cepit. Vbi cum diuendita praeda quadraginta talenta argenti refecisset, concepit animo eam amplitudinem Iouis templi quae digna deum hominumque rege, quae Romano imperio, quae ipsius etiam loci maiestate esset ; captiuam pecuniam in aedificationem eius templi seposuit. 4 Excepit deinde lentius spe bellum, quo Gabios, propinquam urbem, nequiquam ui adortus, cum obsidendi quoque urbem spes pulso a moenibus adempta esset, postremo 5 minime arte Romana, fraude ac dolo, adgressus est. Nam cum uelut posito bello fundamentis templi iaciendis aliisque urbanis operibus intentum se esse simularet, Sextus filius eius, qui minimus ex tribus erat, transfugit ex composito 6 Gabios, patris in se saeuitiam intolerabilem conquerens : iam ab alienis in suos uertisse superbiam et liberorum quoque eum frequentiae taedere, ut quam in curia solitudinem fecerit domi quoque faciat, ne quam stirpem, ne quem here- 7 dem regni relinquat. se quidem inter tela et gladios patris elapsum nihil usquam sibi tutum nisi apud hostes L. Tarquini credidisse. nam ne errarent, manere iis bellum quod

53 1 prauus *PFUpBOHRnDL* : paruus *M dett. unus* quin *MPF UpORnDL* : qui in *BaH* 3 diuendita praeda *Ed. Mogunt.* 1518 : diuidenta preda *M* : diuidenda praeda *PFUpBaORnL* (*sed in O littera* i *ante* d *et litterae* nda *pleniore calamo, cf.* 1. 41. 4) : diuidē apraeda *H* : diuendenda *Gron. In D discernere nequii quid D, quid D*1 *uel D*2 *uoluerit* : *nunc quidem* diuidendā praeda *praebet* : *fort.* diuidendo praedā *D* refecisset *Gron., P*1 *uel P*2 *marg.* : refecisset coepisset *M* : refecisset ac recepisset *RnDL* (*sed in Rn* rescep-) : reque cepisset *PFBa* (*unde* aurique recepisset *D*4 *dett. aliq.*) : recepisset *P*3*F*3*H dett. aliq. Ald.* : recoepisset *Up* : cepisset *O* 4 deinde *M, cf.* 2. 61. 1 : *add.* eum *M*3*PFUpBOHRnDL* 5 iaciendis *Vascosanus et Ed. Parm.* 1480 : faciendis *M*1 *in ras. PFUpBaOHRnDL Ald.* 6 ne quem *MOHD*2 *dett. aliq.* : neque *PFUpBaRnD?* : ne quam *L* : ne qui *D?* 7 hostes *MHRnDL dett. aliq. Ald.* : hoste *BaO* : hostem *PFUpO*2 manere *MPFUpO* · manore *Ba* : manere enim *HRnDL* : monere *D*3 *deleto* enim

positum simuletur, et per occasionem eum incautos inuasurum. quod si apud eos supplicibus locus non sit, pererraturum se omne Latium, Volscosque se inde et Aequos et Hernicos petiturum donec ad eos perueniat qui a patrum crudelibus atque impiis suppliciis tegere liberos sciant. forsitan etiam ardoris aliquid ad bellum armaque se aduersus superbissimum regem ac ferocissimum populum inuenturum. Cum si nihil morarentur infensus ira porro inde abiturus uideretur, benigne ab Gabinis excipitur. Vetant mirari si, qualis in ciues, qualis in socios, talis ad ultimum in liberos esset; in se ipsum postremo saeuiturum, si alia desint. sibi uero gratum aduentum eius esse, futurumque credere breui ut illo adiuuante a portis Gabinis sub Romana moenia bellum transferatur. 8 9 10 11

Inde in consilia publica adhiberi. Vbi cum de aliis rebus adsentire se ueteribus Gabinis diceret quibus eae notiores essent, ipse identidem belli auctor esse et in eo sibi praecipuam prudentiam adsumere quod utriusque populi uires nosset, sciretque inuisam profecto superbiam regiam ciuibus esse quam ferre ne liberi quidem potuissent. Ita cum sensim ad rebellandum primores Gabinorum incitaret, ipse cum promptissimis iuuenum praedatum atque in expeditiones iret et dictis factisque omnibus ad fallendum instructis uana adcresceret fides, dux ad ultimum belli legitur. Ibi cum, inscia multitudine quid ageretur, proelia parua inter Romam Gabiosque fierent quibus plerumque Gabina res superior esset, tum certatim summi infimique Gabinorum Sex. Tarquinium dono deum sibi missum ducem credere. Apud milites uero obeundo pericula ac labores pariter, praedam munifice largiendo tanta caritate esse ut non pater Tarquinius 54 1 2 3 4

8 se inde *MPFUpBOHRnD*^{x}*L* : sesnde? *D* : *seclusit* [se] *Gron., fort. recte* 10 infensus *MPFUpBOHRnDL* : incensus *Madv. Ed.* 3 **54** 1 consilia *PFUpBOHRnDL* : concilia *M* esse et in *Alsch.* : esset in *MPFUpBaOHRnDL* : esse in *dett. aliq. Sigon.* 3 Gabiosque *PFBOHRnDL* : Gabinosque *M* : Gabiniosque *Up*

potentior Romae quam filius Gabiis esset. Itaque postquam satis uirium conlectum ad omnes conatus uidebat, tum ex suis unum sciscitatum Romam ad patrem mittit quidnam se facere uellet, quando quidem ut omnia unus publice Gabiis posset ei di dedissent. Huic nuntio, quia, credo, dubiae fidei uidebatur, nihil uoce responsum est; rex uelut deliberabundus in hortum aedium transit sequente nuntio filii; ibi inambulans tacitus summa papauerum capita dicitur baculo decussisse. Interrogando exspectandoque responsum nuntius fessus, ut re imperfecta, redit Gabios; quae dixerit ipse quaeque uiderit refert; seu ira seu odio seu superbia insita ingenio nullam eum uocem emisisse. Sexto ubi quid uellet parens quidue praeciperet tacitis ambagibus patuit, primores ciuitatis criminando alios apud populum, alios sua ipsos inuidia opportunos interemit. Multi palam, quidam in quibus minus speciosa criminatio erat futura clam interfecti. Patuit quibusdam uolentibus fuga, aut in exsilium acti sunt, absentiumque bona iuxta atque interemptorum diuisui fuere. Largitiones inde praedaeque; et dulcedine priuati commodi sensus malorum publicorum adimi, donec orba consilio auxilioque Gabina res regi Romano sine ulla dimicatione in manum traditur.

55 Gabiis receptis Tarquinius pacem cum Aequorum gente fecit, foedus cum Tuscis renouauit. Inde ad negotia urbana animum conuertit; quorum erat primum ut Iouis templum in monte Tarpeio monumentum regni sui nominisque relinqueret: Tarquinios reges ambos patrem uouisse, filium perfe-

5 ex suis *MPFUpBaOH*: e suis *RnDL dett.* publice Gabiis *Heerwagen, optime, cf.* 2. 2. 5 (*ubi pro* rei publicae uinceret *Ba* rei preuinceret *praebet*) *et* 22. 22. 13: P̄. gabiis *L*: Gabiis D^x *dett. aliq.*: p̄. (*i.e.* prae) Gabiis *MRD*: prae Gabiis *Vorm.* F^3: p. gabinis *PBa*: p'. (*uel* p.) gabinis *F*: P. gabinis *O*: populis Gabinis facere *Up*: pro Gabiis *H. J. Edwards* posset $M^3F^3UpORnDL$: posse *MPF? BH* 6 sequente M^2O (*uel* O^1) $HRnD^x$ *Ald.*: sequenti *MPFUp BaO? DL* 9 aut *MPFUpBOHRnD*^{x}*L* (*sed in M secunda* -u- *litterae hasta pleniore calamo* (1. 41. 4 *adn.*), *et in B* fugit, *in F* fugae ?, *in* F^3 fuga): ant *D*: alii *Cornelissen, non male* diuisui *M* (*ut credo*) P^2 *marg. RnDL*: diuisa $M^3F^3UpOHD^2$ *dett. aliq. Ald.*: diuisi *PFBa*

55 1 uouisse M^1 *uel* M^2HRn^2 *dett. duo*: uoluisse *MPFUpOHRnDL*

cisse. Et ut libera a ceteris religionibus area esset tota Iouis 2
templique eius quod inaedificaretur, exaugurare fana sacella-
que statuit quae aliquot ibi, a Tatio rege primum in ipso
discrimine aduersus Romulum pugnae uota, consecrata in-
auguratique postea fuerant. Inter principia condendi huius 3
operis mouisse numen ad indicandam tanti imperii molem
traditur deos; nam cum omnium sacellorum exaugurationes
admitterent aues, in Termini fano non addixere; idque 4
omen auguriumque ita acceptum est non motam Termini
sedem unumque eum deorum non euocatum sacratis sibi
finibus firma stabiliaque cuncta portendere. Hoc perpe- 5
tuitatis auspicio accepto, secutum aliud magnitudinem imperii
portendens prodigium est: caput humanum integra facie
aperientibus fundamenta templi dicitur apparuisse. Quae uisa 6
species haud per ambages arcem eam imperii caputque rerum
fore portendebat; idque ita cecinere uates quique in urbe erant
quosque ad eam rem consultandam ex Etruria acciuerant.

Augebatur ad impensas regis animus; itaque Pometinae 7
manubiae, quae perducendo ad culmen operi destinatae
erant, uix in fundamenta suppeditauere. Eo magis Fabio, 8
praeterquam quod antiquior est, crediderim quadraginta ea
sola talenta fuisse, quam Pisoni, qui quadraginta milia pondo 9
argenti seposita in eam rem scribit, summam pecuniae neque
ex unius tum urbis praeda sperandam et nullius ne horum
quidem operum fundamenta non exsuperaturam. Intentus 56

(*cf.* 2. 20. 12) : uduisse *Ba* 2 inaedificaretur *Vorm. MPFUpOH* : in ea aedificaretur *RnDL* : inae (*cum praec.* quod *coniunctum*) edificaretur *Ba* statuit quae *Vorm. PFUpBOH* : statuitque M^3D^3 : statuit qua *RnD?* : statuire *M?* aliquot *Vorm. MPUpOHD*^{3} : aliquod *FB* : aliquit *DL* : aliqua *Rn* 3 cum omnium $M^3HRnLUp$: cx omnium *M?* : cum ex omnium *PFBaODL*^{1} : *delet* ex *O*^{4} 4 sacratis sibi *Vorm.? MOHRnDL* : sacratis ibi PF^1 (*et* F^3) $UpBRn^2D^3$ *dett. aliq. Ald.*: sacrastis ibi *F* 7 Pometinae D^3 *Sabellicus, cf. c.* 53. 2 *et Verg. Aen.* 6. 775 : Pomptinae $MP^2FUpBaO$: Promptinae *P*: Pontinae *HRnDL dett. Ald.* 9 summam *Glarean.* : quia summam *Vorm. M? PFUpHRnDL* : ·Quia summam *O* (*cf. c.* 49. 7) : quia summa M^1 (*uel M*) *Ba* : quam summam *dett. aliq. Ed. Rom.* 1469 *Ald.* : quippe summam *Bekker* nullius ne horum *MPFUpBOHRnDL* : nullorum ne huius *Reiz* quidem] *add.* magnificentiae M^2P^1 *uel* P^2FUpBO

perficiendo templo, fabris undique ex Etruria accitis, non pecunia solum ad id publica est usus sed operis etiam ex plebe. Qui cum haud paruus et ipse militiae adderetur labor, minus tamen plebs grauabatur se templa deum exae-
2 dificare manibus suis quam postquam et ad alia, ut specie minora, sic laboris aliquanto maioris traducebantur opera, foros in circo faciendos, cloacamque maximam, receptaculum omnium purgamentorum urbis, sub terra agendam; quibus duobus operibus uix noua haec magnificentia quic-
3 quam adaequare potuit. His laboribus exercita plebe, quia et urbi multitudinem, ubi usus non esset, oneri rebatur esse et colonis mittendis occupari latius imperii fines uolebat, Signiam Circeiosque colonos misit, praesidia urbi futura terra marique.

4 Haec agenti portentum terribile uisum: anguis ex columna lignea elapsus cum terrorem fugamque in regia fecisset, ipsius regis non tam subito pauore perculit pectus quam anxiis im-
5 pleuit curis. Itaque cum ad publica prodigia Etrusci tantum uates adhiberentur, hoc uelut domestico exterritus uisu Delphos ad maxime inclitum in terris oraculum mittere statuit.
6 Neque responsa sortium ulli alii committere ausus, duos filios per ignotas ea tempestate terras, ignotiora maria in Graeciam
7 misit. Titus et Arruns profecti; comes iis additus L. Iunius

HRnDL (*sed in F* -ae *fort. separatius solito scripta et infra a uirgula sic posita*): magnifigcentiae? *P*: magnificentia *M Frigellium confirmans qui uocem ut glossema ex c.* 56. 2 *rectissime seclusit*: *tutatur* inauditae *addens Reiz*: magnificentiam operum [fundamenta] *Hayley*

56 1 paruus M^2P^3 *marg.* F^2 *uel* $F^3OHRn^2D^x$: patruus *MPF? Rn DL*: patrius P^2UpBa grauabatur $PFUpBORnD^3$ (*in ras.*) *L*, '*antiqua lectio*' *Rhenan.*: grauatur *M*: *om. H* 2 quam *Bekker*: quem *O*: que *D Ed. Rom.* 1469: quae *MPFUpBaHL Edd. uet. aliq. Ald.* postquam *MPFUpBOHRnDL*: posthac D^2 *dett. Ald.*: post *Ed. Rom.* 1479 aliquanto M^2OHRn^2: aliquando *MPFUpBaRnDL* (1. 41. 1 *adn.*) traducebantur *MPFUpBaOHRnL*: traducebatur Rn^2D sub terra *M? PUpO*: sub terram *M uel* M^2*? FBaHRnDL Edd. uet. aliq. Ald.* 4 in regia *Bauer, D?*: in regiam *MPFUpBOH RnD*^{1}*L* anxiis *MPFUpBOD*^{2}: *om. HRnDL* anxiis imple-] *Hic in Up desunt duo folia quae tamen suppleta sunt* '*multo recentiore manu scripta*' (*Häggström, Excerpta Liuiana, p.* 8) *usque ad* 2. 1. 10 in senatu fre-. *Hoc supplementum up nominamus*

Brutus, Tarquinia, sorore regis, natus, iuuenis longe alius ingenii quam cuius simulationem induerat. Is cum primores ciuitatis, in quibus fratrem suum, ab auunculo interfectum audisset, neque in animo suo quicquam regi timendum neque in fortuna concupiscendum relinquere statuit contemptuque tutus esse ubi in iure parum praesidii esset. Ergo ex industria 8 factus ad imitationem stultitiae, cum se suaque praedae esse regi sineret, Bruti quoque haud abnuit cognomen ut sub eius obtentu cognominis liberator ille populi Romani animus latens opperiretur tempora sua. Is tum ab Tarquiniis ductus 9 Delphos, ludibrium uerius quam comes, aureum baculum inclusum corneo cauato ad id baculo tulisse donum Apollini dicitur, per ambages effigiem ingenii sui. Quo postquam 10 uentum est, perfectis patris mandatis cupido incessit animos iuuenum sciscitandi ad quem eorum regnum Romanum esset uenturum. Ex infimo specu uocem redditam ferunt: imperium summum Romae habebit qui uestrum primus, o iuuenes, osculum matri tulerit. Tarquinii ut Sextus, qui 11 Romae relictus fuerat, ignarus responsi expersque imperii esset, rem summa ope taceri iubent; ipsi inter se uter prior, cum Romam redisset, matri osculum daret, sorti permittunt. Brutus alio ratus spectare Pythicam uocem, uelut si prolapsus 12 cecidisset, terram osculo contigit, scilicet quod ea communis mater omnium mortalium esset. Reditum inde Romam, ubi 13 aduersus Rutulos bellum summa ui parabatur.

Ardeam Rutuli habebant, gens, ut in ea regione atque in **57**

7 alius ingenii *Madv.*: alius ingenio *MPFupBORnDL*: aliis ingenio *H* interfectum *MPFupBOHRnDL*: interfectos *dett. unus* 8 opperiretur *POH*: operiretur *Vorm.? MFBaRnDL*: aperiretur *up dett. aliq. Edd. uet. Ald.* tempora sua *Vorm.? MPFBOHRnDL*: tempore suo *upD*^{x} *dett. aliq. Edd. uet. Ald.* 9 Is tum (*uel* istum) *upD dett. aliq.*: is cum *MPFBaOHL*: isq. *Rn* 11 Tarquinii ut Sextus *up Edd. uet.*: Tarquinius Sextus *MPFBHRnDL Ald.*: Tarquinius SEX *O*: ut Tarquinius Sextus *F*^{3} ignarus *FupBa Edd. uet.*: ut ignarus *MPOHRnDL* redisset *MP*^{2}*F*^{2}*OHRnDL*: reddisset *PBa*: reddidisset *F?*: redissent *M*^{2} (*uel M*^{1}) *dett. aliq.* matri *M*^{4} *F*^{3}*upBOHRn*^{2}*D*^{2} *dett. aliq. Edd. uet. aliq.*: patri *MPFRnDL* uelut si *MPFupBORnD*^{1}: uelutisi *D?*: uelut cii *L*: uelut *H*; *cf.* 1. 12. 7

ea aetate, diuitiis praepollens; eaque ipsa causa belli fuit, quod rex Romanus cum ipse ditari, exhaustus magnificentia publicorum operum, tum praeda delenire popularium animos
2 studebat, praeter aliam superbiam regno infestos etiam quod se in fabrorum ministeriis ac seruili tam diu habitos opere ab
3 rege indignabantur. Temptata res est, si primo impetu capi Ardea posset: ubi id parum processit, obsidione munitioni-
4 busque coepti premi hostes. In his statiuis, ut fit longo magis quam acri bello, satis liberi commeatus erant, primoribus
5 tamen magis quam militibus; regii quidem iuuenes interdum
6 otium conuiuiis comisationibusque inter se terebant. Forte potantibus his apud Sex. Tarquinium, ubi et Collatinus cenabat Tarquinius, Egeri filius, incidit de uxoribus mentio. Suam
7 quisque laudare miris modis; inde certamine accenso Collatinus negat uerbis opus esse; paucis id quidem horis posse sciri quantum ceteris praestet Lucretia sua. 'Quin, si uigor iuuentae inest, conscendimus equos inuisimusque praesentes nostrarum ingenia? id cuique spectatissimum sit quod neco-
8 pinato uiri aduentu occurrerit oculis.' Incaluerant uinō; 'Age sane' omnes; citatis equis auolant Romam. Quo cum primis se intendentibus tenebris peruenissent, pergunt
9 inde Collatiam, ubi Lucretiam haudquaquam ut regias nurus, quas in conuiuio luxuque cum aequalibus uiderant tempus terentes sed nocte sera deditam lanae inter lucu-

57 2 infestos M^2upOHD^2 : infestus *MPFB? RnDL* ministeriis *PFupBaOHRnDL Edd. uet. Ald.* : ministerio *Vorm.? M* 4 quam acri . . . tamen magis *om. M in initio paginae, add. M^1 uel M^2 in marg. superiore; haec cum linea insequenti* quam . . . regii qui *erasit M^4 (XII saeculi, ut uidetur, manus), eo scilicet ut rursus omnia in unius lineae spatium artissime comprimeret* tamen magis quam $M^4PFupBO$ RnD^1 : tum magis quam *DL* : quam magis *H* 5 comisationibusque *MP* : comissa- *Rn* : comessa- *FupBaD* (*sed in* iii. 29. 5 comisantium *B*) : comesa- P^2HR^2L : commessa- *O dett.* 6 Collatinus *upOH Rn* : Conlatinus *MPFD* (*ut fere semper hi quattuor*) *B* (*sed c.* 58. 7 Coll- *DB*) : c̄ Latinis *L* (-nus L^1) ; *sed* Collatia *semper MPFD, quae discrepantia uix ueri similis uidetur* 7 quin si $M^2PFupBOHRn^2$ D^3 : qui in si *M* : quis *RnL* necopinato Rn^2 *dett. aliq. Ald.* : necinopinato *MPFBOHRnDL* (*sed in P* nec inopinato) : inopinato P^2 *marg. up* : in necopinato *Heerwagen fort. recte*

brantes ancillas in medio aedium sedentem inueniunt. Muliebris certaminis laus penes Lucretiam fuit. Aduenientes 10
uir Tarquiniique excepti benigne; uictor maritus comiter inuitat regios iuuenes. Ibi Sex. Tarquinium mala libido Lucretiae per uim stuprandae capit; cum forma tum spectata castitas incitat. Et tum quidem ab nocturno iuuenali 11
ludo in castra redeunt.

Paucis interiectis diebus Sex. Tarquinius inscio Collatino 58
cum comite uno Collatiam uenit. Vbi exceptus benigne 2
ab ignaris consilii cum post cenam in hospitale cubiculum deductus esset, amore ardens, postquam satis tuta circa sopitique omnes uidebantur, stricto gladio ad dormientem Lucretiam uenit sinistraque manu mulieris pectore oppresso 'Tace, Lucretia' inquit; 'Sex. Tarquinius sum; ferrum in manu est; moriere, si emiseris uocem.' Cum pauida ex 3
somno mulier nullam opem, prope mortem imminentem uideret, tum Tarquinius fateri amorem, orare, miscere precibus minas, uersare in omnes partes muliebrem animum. Vbi ob- 4
stinatam uidebat et ne mortis quidem metu inclinari, addit ad metum dedecus: cum mortua iugulatum seruum nudum positurum ait, ut in sordido adulterio necata dicatur. Quo ter- 5
rore cum uicisset obstinatam pudicitiam uelut ⟨ui⟩ uictrix libido, profectusque inde Tarquinius ferox expugnato decore muliebri esset, Lucretia maesta tanto malo nuntium Romam eundem ad patrem Ardeamque ad uirum mittit, ut cum singulis fidelibus amicis ueniant; ita facto maturatoque opus esse; rem atrocem incidisse. Sp. Lucretius cum P. Valerio 6

10 comiter *MPFBHD*^{3}: comit̃ (*i.e.* comitur) *O*: comites *upRn DL* 11 iuuenali *MPFBOHRnDL*: iuuenili *F*^{3}*up dett. aliq.*

58 2 deductus *Vorm.? MHRnDL Rhenan.*: ductus *PFupBO* 3 ex somno *Vorm. MP*^{3}*HRnDL*: ex omni *PFB*: e somno *upO*: exanimis *F*^{3} 5 cum uicisset *MPFupOHRnDL*: conuicisset *B, sed in F* -ss- *aut pleniore calamo* (1. 41. 4 *adn.*) *aut a F*^{2} *rescripta; et signum aliquod* (c) *supra* -et *add. O*: *malim* cum mouisset uelut ⟨ui⟩ uictrix *M. Mueller*: uelut uictrix *MPFupBOHRnDL quod tutatur Frigell. Epileg.* 74 (*cf.* 22. 41. 8 *et inf.* §§ 7–8): uel ui uictrix *up Madv.*

Volesi filio, Collatinus cum L. Iunio Bruto uenit, cum quo forte Romam rediens ab nuntio uxoris erat conuentus. 7 Lucretiam sedentem maestam in cubiculo inueniunt. Aduentu suorum lacrimae obortae, quaerentique uiro 'Satin salue?' 'Minime' inquit; 'quid enim salui est mulieri amissa pudicitia? Vestigia uiri alieni, Collatine, in lecto sunt tuo; ceterum corpus est tantum uiolatum, animus insons; mors testis erit. Sed date dexteras fidemque haud impune 8 adultero fore. Sex. est Tarquinius qui hostis pro hospite priore nocte ui armatus mihi sibique, si uos uiri estis, pesti- 9 ferum hinc abstulit gaudium.' Dant ordine omnes fidem; consolantur aegram animi auertendo noxam ab coacta in auctorem delicti: mentem peccare, non corpus, et unde con- 10 silium afuerit culpam abesse. 'Vos' inquit 'uideritis quid illi debeatur: ego me etsi peccato absoluo, supplicio non libero; nec ulla deinde impudica Lucretiae exemplo uiuet.' 11 Cultrum, quem sub ueste abditum habebat, eum in corde 12 defigit, prolapsaque in uolnus moribunda cecidit. Conclamat 59 uir paterque; Brutus illis luctu occupatis cultrum ex uolnere Lucretiae extractum, manantem cruore prae se tenens, 'Per hunc' inquit 'castissimum ante regiam iniuriam sanguinem iuro, uosque, di, testes facio me L. Tarquinium Superbum cum scelerata coniuge et omni liberorum stirpe ferro igni quacumque dehinc ui possim exsecuturum, nec illos nec 2 alium quemquam regnare Romae passurum.' Cultrum deinde Collatino tradit, inde Lucretio ac Valerio, stupentibus mira-

7 obortae *PFUpBORnDL* : abortae *MH* salue *MPFBOHDL* : saluae *Rn* 9 noxam *MF*^{3}*upOHRnDL* : noxiam *PFB* 10 me etsi *MPFupOH* : me ets *B* (*sed cum* pectato, *ubi* i- *littera* p- *litterae suprascr. est*) : me si *RnDL*

59 1 manantem *upO* (*plene*) *dett. aliq. Edd. uet.* : manante *M*^{2}*PFB HRnDL Ald., fort. recte* : ma . . nante *M ubi duae litterae erasae sunt nec iam quae fuerint discerni potest* dehinc *MPFupBHRnDL* (*sed om.* ui *DL, corr. D*^{1}) : die hinc *O* : denique *Madv., sed v. Frigell. Epileg.* 75 *et cf.* iam inde § 2 possim *MPFBHRnDL Edd. uet.* : possum *upO dett. duo Rhenan.* (*?Vorm.*) exsecuturum *Vorm. MPFupBOH RnDL Ald.* : exacturum *Rhenan. Ed. Mogunt.* 1518 : exstincturum *dett. duo* 2 tradit *MPFBOHRnDL* : tradidit *up Edd. uet. aliq.*

culo rei, unde nouum in Bruti pectore ingenium. Vt praeceptum erat iurant; totique ab luctu uersi in iram, Brutum iam inde ad expugnandum regnum uocantem sequuntur ducem.

Elatum domo Lucretiae corpus in forum deferunt, con- 3
cientque miraculo, ut fit, rei nouae atque indignitate homines. Pro se quisque scelus regium ac uim queruntur. Mouet 4
cum patris maestitia, tum Brutus castigator lacrimarum atque inertium querellarum auctorque quod uiros, quod Romanos deceret, arma capiendi aduersus hostilia ausos. Ferocissimus quisque iuuenum cum armis uoluntarius adest; 5
sequitur et cetera iuuentus. Inde patre praeside relicto Collatiae [ad portas] custodibusque datis ne quis eum motum regibus nuntiaret, ceteri armati duce Bruto Romam profecti. Vbi eo uentum est, quacumque incedit armata multitudo, 6
pauorem ac tumultum facit; rursus ubi anteire primores ciuitatis uident, quidquid sit haud temere esse rentur. Nec 7
minorem motum animorum Romae tam atrox res facit quam Collatiae fecerat; ergo ex omnibus locis urbis in forum curritur. Quo simul uentum est, praeco ad tribunum celerum, in quo tum magistratu forte Brutus erat, populum aduocauit. Ibi oratio habita nequaquam eius pectoris ingeniique 8
quod simulatum ad eam diem fuerat, de ui ac libidine Sex. Tarquini, de stupro infando Lucretiae et miserabili caede, de orbitate Tricipitini cui morte filiae causa mortis indignior ac miserabilior esset. Addita superbia ipsius regis mise- 9
riaeque et labores plebis in fossas cloacasque exhauriendas demersae; Romanos homines, uictores omnium circa popu-

4 patris *upRn*^{2} *dett. unus*: patre *Rn*: patres *MPFBOHDL*
5 patre praeside *Walters, Class. Quarterly* iv (1910), *p.* 271: patri paris praesidio *FB*: pari praesidio *MP*^{3}*upRnDL dett. Ald.*: pars praesidio *OH Gron.*: paris praesidio *P*: patres praesidio *dett. unus*: parte praesidio *Heerwagen* relicto *MPFupBOHRnDL*: relicti *Gron.*: relicta *Heerwagen* ad portas custodibusque datis *PFupBOHRnDL*: ad portas custodibusquae et atis *M* (-qu edatis *M*^{2}): custodibusque ad portas locatis *H. J. Mueller*: ad portas *seclusit Walters*

10 lorum, opifices ac lapicidas pro bellatoribus factos. Indigna Ser. Tulli regis memorata caedes et inuecta corpori patris
11 nefando uehiculo filia, inuocatique ultores parentum di. His atrocioribusque, credo, aliis, quae praesens rerum indignitas haudquaquam relatu scriptoribus facilia subicit, memoratis incensam multitudinem perpulit ut imperium regi abrogaret exsulesque esse iuberet L. Tarquinium cum coniuge ac liberis.
12 Ipse iunioribus qui ultro nomina dabant lectis armatisque, ad concitandum inde aduersus regem exercitum Ardeam in castra est profectus: imperium in urbe Lucretio, praefecto
13 urbis iam ante ab rege instituto, relinquit. Inter hunc tumultum Tullia domo profugit exsecrantibus quacumque incedebat inuocantibusque parentum furias uiris mulieribusque.

60 Harum rerum nuntiis in castra perlatis cum re noua trepidus rex pergeret Romam ad comprimendos motus, flexit uiam Brutus—senserat enim aduentum—ne obuius fieret; eodemque fere tempore, diuersis itineribus, Brutus Ardeam,
2 Tarquinius Romam uenerunt. Tarquinio clausae portae exsiliumque indictum: liberatorem urbis laeta castra accepere, exactique inde liberi regis. Duo patrem secuti sunt qui exsulatum Caere in Etruscos ierunt. Sex. Tarquinius Gabios tamquam in suum regnum profectus ab ultoribus ueterum simultatium, quas sibi ipse caedibus rapinisque concierat, est interfectus.

3 L. Tarquinius Superbus regnauit annos quinque et uiginti. Regnatum Romae ab condita urbe ad liberatam annos du-

10 caedes et $M^2P^3F^3upOH$: caedis et $MRnDL$: caede sed PB: caede et D^2 *dett. aliq.* corpori BD *uel* D^1 *dett. aliq.*: corpore $MPF upOHD^1$ *uel* DL *dett. aliq.*, '*lectio uetus*,' *Rhenan.* nefando $MF^2up HRnDL$: *add.* que $PFBO$ 12 aduersus $MPFupBOH$: aduersum $RnDL$

60 1 perlatis $PFupBOHRnD^2$: prolatis DL: praelatis M
2 concierat M: conciuerat $HRnDL$ *dett. Ald.*: concitauerat $PFupBO$
3 quinque et uiginti M *dett. unus Edd. uet.*: v et XL $PFupBOHRn DL$ *dett.*: v et xxx *dett. unus*

centos quadraginta quattuor. Duo consules inde comitiis centuriatis a praefecto urbis ex commentariis Ser. Tulli creati sunt, L. Iunius Brutus et L. Tarquinius Collatinus.

Subscriptio: Titi Liui ab urbe condita (cod (s *suprascr.*) *in F*); Liber I explicit; incipit Liber II feliciter *PFBORnDL* (*sed deest* feliciter *in L*: *desunt omnia in MupH*) *Tum* Victorianus uo̅ [*pro* u(ir) c(larissimus)] emendabam domnis gymmachis *M*: Victorianus emendabam dominis symmachis *PFB* (*nisi quod* simm- in *F*): *deest in upOH RnDL*

T. LIVI
AB VRBE CONDITA
LIBER II

LIBERI iam hinc populi Romani res pace belloque gestas, 1
annuos magistratus, imperiaque legum potentiora quam homi-
num peragam. Quae libertas ut laetior esset proximi regis 2
superbia fecerat. Nam priores ita regnarunt ut haud immerito
omnes deinceps conditores partium certe urbis, quas nouas
ipsi sedes ab se auctae multitudinis addiderunt, numerentur; 3
neque ambigitur quin Brutus idem qui tantum gloriae superbo
exacto rege meruit pessimo publico id facturus fuerit, si liber-
tatis immaturae cupidine priorum regum alicui regnum extor-
sisset. Quid enim futurum fuit, si illa pastorum conuena- 4
rumque plebs, transfuga ex suis populis, sub tutela inuiolati
templi aut libertatem aut certe impunitatem adepta, soluta
regio metu agitari coepta esset tribuniciis procellis, et in 5
aliena urbe cum patribus serere certamina, priusquam pig-
nera coniugum ac liberorum caritasque ipsius soli, cui longo
tempore adsuescitur, animos eorum consociasset? Dissipatae 6
res nondum adultae discordia forent, quas fouit tranquilla
moderatio imperii eoque nutriendo perduxit ut bonam frugem
libertatis maturis iam uiribus ferre possent.

1 2 omnes deinceps *MPFBOHRnDL* : deinceps omnes *up Edd. uet. aliq.* ab se auctae *PFupBOHRnD*^{x} : absaucte *M* : abauctae *M*^{3} : ab aucte *DL* multitudinis *Vorm. MHRnDL* : multitudini *Vorm.*^{2} *M*^{3}*PFupBD*^{x} *Edd. uet. Ald.* : multitudine *O* : multitudini *O*^{1}*?* (ę *totum eodem atramento ; differt ab* ę *quod* ae *denotat*) 3 priorum *MPFBOHRnDL* : priori *up dett. unus Edd. uet. aliq.* regnum *PF upBOHRnDL* : *om. M, add. M*^{4} *post lineam* 4 conuenarumque *MP*^{2}*FBOHRnDL* : conuenerumque *P* : aduenarumque *up Edd. uet.* 5 pignera *MPFBOH* : pignora *upRnDL Edd. uet. aliq. Ald. ; cf.* 3. 38. 12 ; 9. 8. 17 6 libertatis *om. FB hic sed inserunt, adfixa uoce* haud (*cf.* 1. 39. 1 *adn.*), *post* posset (possent *F*^{3}) *sic,* ferre posset libertatis haud libertatis autem originem (*sed* aud *pro* autem *B*) maturis . .

7 Libertatis autem originem inde magis quia annuum imperium consulare factum est quam quod deminutum quic-
8 quam sit ex regia potestate numeres. Omnia iura, omnia insignia primi consules tenuere ; id modo cautum est ne, si ambo fasces haberent, duplicatus terror uideretur. Brutus prior, concedente collega, fasces habuit ; qui non acrior
9 uindex libertatis fuerat quam deinde custos fuit. Omnium primum auidum nouae libertatis populum, ne postmodum flecti precibus aut donis regiis posset, iure iurando adegit
10 neminem Romae passuros regnare. Deinde quo plus uirium in senatu frequentia etiam ordinis faceret, caedibus regis deminutum patrum numerum primoribus equestris gradus
11 lectis ad trecentorum summam expleuit, traditumque inde fertur ut in senatum uocarentur qui patres quique conscripti essent ; conscriptos uidelicet [nouum senatum] appellabant lectos. Id mirum quantum profuit ad concordiam ciuitatis iungendosque patribus plebis animos.

2 Rerum deinde diuinarum habita cura ; et quia quaedam publica sacra per ipsos reges factitata erant, necubi regum
2 desiderium esset, regem sacrificolum creant. Id sacerdotium pontifici subiecere, ne additus nomini honos aliquid libertati, cuius tunc prima erat cura, officeret. Ac nescio an nimium undique eam minimisque rebus muniendo modum ex-

libertatis *om. P, add. P²* *marg. sed perperam (quamuis ut patet, exemplari suo obtemperans) post* frugem *signum insitionis posuit: hoc P³ demum correxit, hoc signo deleto, altero post* libertatis *addito : hinc elucet confusionis in F origo* possent *F³ Ald.* : posset *MP² marg. FupB OHRnDL* 7 deminutum *PFBOHRnDL* : diminutum *MUp Edd. uet. aliq. Ald.* 10 uirium in *MP²FUpBOD²* : uirum in *P* : uirium *RnDL* lectis *Vorm.? MHRnDL* : electis *PFUpBOD² dett. Edd. uet. Ald.* 11 nouum *MPFUpBOHRnDL Edd. uet. Ald.* : nouum in *Drenckhahn* : in nouum *dett. aliq.* : nouum senatum *ut glossema ad* lectos *seclusimus*

2 1 necubi *M¹ uel M²H Edd. uet. aliq.* : necubi ubi *Vorm.* : necubi tibi *M* : necubi ibi *PFUpBORnDL* sacrificolum *MP²FUpBO Edd. uet. aliq., cf.* 6. 41. 6 *cum adn.* : sacrificorum *PHDL* : sacrificiorum *Rn dett. Ald.* : sacrificulum *Ed. Rom.* 1470 2 an nimium *scripsimus* : an·mi (*fort.* an umi) *M* : an nimii *OHL* : animi *PD* : an imis *M¹ uel M²* : an nimis *P²FUpBRnD² dett.* : ā nimis *M⁴* minimisque

cesserint. Consulis enim alterius, cum nihil aliud offenderet, 3
nomen inuisum ciuitati fuit: nimium Tarquinios regno
adsuesse; initium a Prisco factum; regnasse dein Ser.
Tullium; ne interuallo quidem facto oblitum, tamquam
alieni, regni, Superbum Tarquinium uelut hereditatem gentis
scelere ac ui repetisse; pulso Superbo penes Collatinum
imperium esse. nescire Tarquinios priuatos uiuere; non pla-
cere nomen, periculosum libertati esse. Hinc primo sensim 4
temptantium animos sermo per totam ciuitatem est datus,
sollicitamque suspicione plebem Brutus ad contionem uocat.
Ibi omnium primum ius iurandum populi recitat neminem 5
regnare passuros nec esse Romae unde periculum libertati
foret; id summa ope tuendum esse, neque ullam rem quae
eo pertineat contemnendam. inuitum se dicere hominis
causa, nec dicturum fuisse ni caritas rei publicae uinceret:
non credere populum Romanum solidam libertatem reci- 6
peratam esse; regium genus, regium nomen non solum in
ciuitate sed etiam in imperio esse; id officere, id obstare
libertati. 'Hunc tu' inquit 'tua uoluntate, L. Tarquini, 7
remoue metum. Meminimus, fatemur: eiecisti reges;
absolue beneficium tuum, aufer hinc regium nomen. Res
tuas tibi non solum reddent ciues tui auctore me, sed si quid
deest munifice augebunt. Amicus abi; exonera ciuitatem
uano forsitan metu; ita persuasum est animis cum gente
Tarquinia regnum hinc abiturum.' Consuli primo tam nouae 8
rei ac subitae admiratio incluserat uocem; dicere deinde
incipientem primores ciuitatis circumsistunt, eadem multis
precibus orant. Et ceteri quidem mouebant minus: post- 9

MP^3 *marg.* (*ut secundam lectionem*) *RnDL*: minimis quoque *OH Edd. uet. aliq. Ald.*: minimis *P*^{2}*FUpB*: minimus *P* 3 offenderet *Bauer*: offenderit *MPFUpBOHRnDL Edd. usque ad Alsch.* (*num recte?*) 4 Hinc primo *MPFUpBOHRnDL Ald.*: hic primo *Gruter* 6 reciperatam *M et M*^{x}*PFB*: recup- *M*^{1} *uel M*^{2}*F*^{2}*UpOHRnDL*, *cf.* 1. 12. 1 *adn.* 7 meminimus *F*^{3}*OHRn*^{2}*D*^{2}: memini ni eis *M*: memini meis *PF? B*: meminus *RnL*: memini mecū *Up*: *quid post* memini (*non plus quam duas litteras*) *habuerit D obscurum est* 8 circumsistunt] *omnia post hanc uocem om. B, nulla lacunae nota, usque ad* uis hominum *c.* 5. 3

quam Sp. Lucretius, maior aetate ac dignitate, socer praeterea ipsius, agere uarie rogando alternis suadendoque coepit ut
10 uinci se consensu ciuitatis pateretur, timens consul ne postmodum priuato sibi eadem illa cum bonorum amissione additaque alia insuper ignominia acciderent, abdicauit se consulatu rebusque suis omnibus Lauinium translatis ciuitate cessit.
11 Brutus ex senatus consulto ad populum tulit ut omnes Tarquiniae gentis exsules essent; collegam sibi comitiis centuriatis creauit P. Valerium, quo adiutore reges eiecerat.

3 Cum haud cuiquam in dubio esset bellum ab Tarquiniis imminere, id quidem spe omnium serius fuit; ceterum, id quod non timebant, per dolum ac proditionem prope libertas
2 amissa est. Erant in Romana iuuentute adulescentes aliquot, nec ii tenui loco orti, quorum in regno libido solutior fuerat, aequales sodalesque adulescentium Tarquiniorum, adsueti
3 more regio uiuere. Eam tum, aequato iure omnium, licentiam quaerentes, libertatem aliorum in suam uertisse seruitutem inter se conquerebantur: regem hominem esse, a quo impetres, ubi ius, ubi iniuria opus sit; esse gratiae locum, esse beneficio; et irasci et ignoscere posse; inter amicum atque
4 inimicum discrimen nosse; leges rem surdam, inexorabilem esse, salubriorem melioremque inopi quam potenti; nihil laxamenti nec ueniae habere, si modum excesseris; periculosum
5 esse in tot humanis erroribus sola innocentia uiuere. Ita iam sua sponte aegris animis legati ab regibus superueniunt, sine mentione reditus bona tantum repetentes. Eorum uerba postquam in senatu audita sunt, per aliquot dies ea consultatio tenuit, ne non reddita belli causa, reddita belli
6 materia et adiumentum essent. Interim legati alia moliri;

10 postmodum MP^2 *uel* F^3*UpHRnDL* : postmodo *PFO*
3 4 inexorabilem esse M^4*PFUpOHRnD*^{1}*L* : *om.* esse *M*, *fort. recte* (*sed idem supra in* § 3 regem *omiserat quod in margine demum additum est*) : exorabilem esse *D* 5 sua sponte *PFUpOHRnDL* : sponte *M* essent *PFUpD Edd. uet. aliq. Ald.* : esset *MHRnL* 5–6 essent . . . agi uidebatur *om. O* 6 alia *Crevier* : alia alia *P* : alii alia MP^2 *FUpHRnDL dett. Ald.* : alibi alia *Duker*

aperte bona repetentes clam reciperandi regni consilia struere ; et tamquam ad id quod agi uidebatur ambientes, nobilium adulescentium animos pertemptant. A quibus placide 7
oratio accepta est, iis litteras ab Tarquiniis reddunt et de accipiendis clam nocte in urbem regibus conloquuntur.

Vitelliis Aquiliisque fratribus primo commissa res est. 4
Vitelliorum soror consuli nupta Bruto erat, iamque ex eo matrimonio adulescentes erant liberi, Titus Tiberiusque ; eos quoque in societatem consilii auunculi adsumunt. Praeterea 2
aliquot nobiles adulescentes conscii adsumpti, quorum uetustate memoria abiit. Interim cum in senatu uicisset sententia 3
quae censebat reddenda bona, eamque ipsam causam morae in urbe haberent legati quod spatium ad uehicula comparanda a consulibus sumpsissent quibus regum asportarent res, omne id tempus cum coniuratis consultando absumunt, euincuntque instando ut litterae sibi ad Tarquinios darentur: nam aliter qui credituros eos non uana ab legatis super 4
rebus tantis adferri? Datae litterae ut pignus fidei essent, manifestum facinus fecerunt. Nam cum pridie quam legati 5
ad Tarquinios proficiscerentur cenatum forte apud Vitellios esset, coniuratique ibi, remotis arbitris, multa inter se de nouo, ut fit, consilio egissent, sermonem eorum ex seruis unus excepit, qui iam antea id senserat agi, sed eam occa- 6
sionem, ut litterae legatis darentur quae deprehensae rem coarguere possent, exspectabat. Postquam datas sensit, rem ad consules detulit. Consules ad deprehendendos 7
legatos coniuratosque profecti domo sine tumultu rem omnem oppressere ; litterarum in primis habita cura ne interciderent. Proditoribus extemplo in uincla coniectis, de legatis paululum

6 reciperandi (*uide sis adn. ad* 1. 12. 1) : recuperandi *MPFUp HRnDL*

4 2 aliquot nobiles *MHRnDL dett.* : aliquot et nobiles *PFUpO* : et aliquot nobiles *Edd. uet.* 5 cenatum *Duker, dett. unus* : et cenatum (*uel* caen-) *MPFUpOHRnDL* : et cenati (. . . essent) *Edd. uet. aliq.*

addubitatum est ; et quamquam uisi sunt commisisse ut hostium loco essent, ius tamen gentium ualuit.

5 De bonis regiis, quae reddi ante censuerant, res integra refertur ad patres. Ibi uicit ira ; uetuere reddi, uetuere in 2 publicum redigi. Diripienda plebi sunt data, ut contacta regia praeda spem in perpetuum cum iis pacis amitteret. Ager Tarquiniorum qui inter urbem ac Tiberim fuit, con- 3 secratus Marti, Martius deinde campus fuit. Forte ibi tum seges farris dicitur fuisse matura messi. Quem campi fructum quia religiosum erat consumere, desectam cum stramento segetem magna uis hominum simul immissa corbibus fudere in Tiberim tenui fluentem aqua, ut mediis caloribus solet. Ita in uadis haesitantes frumenti aceruos sedisse inlitos limo ; 4 insulam inde paulatim, et aliis quae fert temere flumen eodem inuectis, factam ; postea credo additas moles manuque adiutum, ut tam eminens area firmaque templis quoque ac porticibus sustinendis esset.

5 Direptis bonis regum damnati proditores sumptumque supplicium, conspectius eo quod poenae capiendae ministerium patri de liberis consulatus imposuit, et qui spectator erat amouendus, eum ipsum fortuna exactorem supplicii 6 dedit. Stabant deligati ad palum nobilissimi iuuenes ; sed a ceteris, uelut ab ignotis capitibus, consulis liberi omnium in se auerterant oculos, miserebatque non poenae magis

5 1 regiis *Gruter* : regis *MPFUpOHRnDL Ald.* (*sed in D* -s *pleniore calamo, cf.* 1. 41. 4) Ibi uicit ira *Frey* (*cf.* 5. 29. 7) : ibi uictã ra *M*(*?*) : ibi uicti ira *M*²*PFUpORn? Edd. uet. Ald.* (*num recte?*) : ibi uicti irã (*uel* ibi uicturã) *H* : ubi uicti ira (*uel* ubi uictura) *D* : sibi uicturã *L* (*sed cum* a patre *pro* ad patres *in praec.*) : ii uicti ira *Weissenb.* uetuere in publicum *MPFUpO Edd. uet. aliq.* : in publicum uetuere *HRnDL* 2 contacta *MP*³*OHRnDL* : contecta *PF?* : conuecta *F*³ : contracta *Up* consecratus . . . fuit *MP*² *marg. OHRnDL dett. Edd. uet. aliq.* : *om. PFUp sed add.* hd *PF quod in* hoc *corrupit Up, in* haud *Up*² ; *u. Walters, Class. Review* xvii (1903), *p.* 161 3 matura messi *MPFUpOH Edd. uet. aliq.* : maturae messi *M*³*DnL* : maturae messis *Rn* immissa (*uel* inm-) *MPFUpBRnDL* : immissam *OH* : inmissi *H. J. Mueller*

homines quam sceleris quo poenam meriti essent: illos eo 7
potissimum anno patriam liberatam, patrem liberatorem,
consulatum ortum ex domo Iunia, patres, plebem, quidquid
deorum hominumque Romanorum esset, induxisse in ani-
mum ut superbo quondam regi, tum infesto exsuli prode-
rent. Consules in sedem processere suam, missique lictores 8
ad sumendum supplicium. Nudatos uirgis caedunt securique
feriunt, cum inter omne tempus pater uoltusque et os eius
spectaculo esset, eminente animo patrio inter publicae
poenae ministerium. Secundum poenam nocentium, ut in 9
utramque partem arcendis sceleribus exemplum nobile esset,
praemium indici pecunia ex aerario, libertas et ciuitas data.
Ille primum dicitur uindicta liberatus; quidam uindictae 10
quoque nomen tractum ab illo putant; Vindicio ipsi nomen
fuisse. Post illum obseruatum ut qui ita liberati essent in
ciuitatem accepti uiderentur.

His sicut acta erant nuntiatis incensus Tarquinius non 6
dolore solum tantae ad inritum cadentis spei sed etiam odio
iraque, postquam dolo uiam obsaeptam uidit, bellum aperte
moliendum ratus circumire supplex Etruriae urbes; orare 2
maxime Veientes Tarquiniensesque, ne ⟨ex⟩ se ortum, eius-
dem sanguinis, extorrem, egentem ex tanto modo regno cum
liberis adulescentibus ante oculos suos perire sinerent: alios
peregre in regnum Romam accitos: se regem, augentem
bello Romanum imperium, a proximis scelerata coniuratione
pulsum. eos inter se, quia nemo unus satis dignus regno 3

10 uindictae F^3RnD^2 (-te D): uindiciae (*uel* -ie) *MPUpBOH*: uinditiae *L* obseruatum *Vorm.? MPFUpBOH*: obseruatum est *RnDL*: seruatum *Edd. uet. aliq.*

6 2 Tarquiniensesque $M^2PFUpBOHRnL$: Tarquiniensesqn? *M in fine lineae*: Tarquiniensesq M^3: Tarquiniensesique *D*: Tarquinenses . q . . D^2 ne ex se ortum *scripsi Drakenborchii coniecturam, ab ipso omissam, amplexus*: ni se ortum *M*: ne se ortum M^1 *uel* M^2PF^3UpB *OHRnDL* (*sed* ne se *F*, ortū F^3 *in rasura*): nq (?) se ortum M^4 (*ubi* n p *nunc stat*): ne se exortum *dett. unus*: ne se ortu *coniec. Rhenan.*: ne se ortum indidem *M. Mueller* (*fort. recte si* eiusdem sanguinis *excidetur*): se ex ipsis ortum *Zingerle. Cf. Class. Quarterly* iv (1910), *p.* 272

uisus sit, partes regni rapuisse; bona sua diripienda populo dedisse, ne quis expers sceleris esset. patriam se regnumque suum repetere et persequi ingratos ciues uelle. ferrent opem, adiuuarent; suas quoque ueteres iniurias ultum irent,
4 totiens caesas legiones, agrum ademptum. Haec mouerunt Veientes, ac pro se quisque Romano saltem duce ignominias demendas belloque amissa repetenda minaciter fremunt. Tarquinienses nomen ac cognatio mouet: pulchrum uidebatur suos Romae regnare.
5 Ita duo duarum ciuitatium exercitus ad repetendum regnum belloque persequendos Romanos secuti Tarquinium. Postquam in agrum Romanum uentum est, obuiam hosti
6 consules eunt. Valerius quadrato agmine peditem ducit: Brutus ad explorandum cum equitatu antecessit. Eodem modo primus eques hostium agminis fuit; praeerat Arruns Tarquinius filius regis, rex ipse cum legionibus sequebatur.
7 Arruns ubi ex lictoribus procul consulem esse, deinde iam propius ac certius facie quoque Brutum cognouit, inflammatus ira 'Ille est uir' inquit, 'qui nos extorres expulit patria. Ipse en ille nostris decoratus insignibus magnifice incedit.
8 Di regum ultores adeste.' Concitat calcaribus equum atque in ipsum infestus consulem derigit. Sensit in se iri Brutus; decorum erat tum ipsis capessere pugnam ducibus; auide
9 itaque se certamini offert; adeoque infestis animis concurrerunt, neuter dum hostem uolneraret sui protegendi corporis memor, ut contrario ictu per parmam uterque transfixus

4 duce *PFUpBOH*: duci *MRnDL dett.* 5 ciuitatium *MPUp HL*: citatium *B*: ciuitatum P^2ORnD^3: ciuitatem *D*: gentium F^3 (*sed* -um *ab F ipso*) 6 agminis *PFUpBOHRnDL*: agmini *M*: agmine *dett. unus* fuit *MPFBHRnDL*: fecit *Up*: *om. O* 7 en ille *MPFUpBOH*: ē (*i.e.* est) ille *Rn*: est ille *DL*: enim ille P^2 *marg.* 8 derigit *hic scripsimus Lachm.* (*ad Lucr.* 4. 609) *et Mommsenium* (*Anal. Veron. p.* 172) *secuti* (*cf. adn. ad c.* 49. 11 *inf.*): diregit *P*: dirigit $P^2FUpBOD^3$ *Edd. uet. duo Ald.*: regit *HRnDL*: ruggit *M?*: ruit M^3 tum $MP^3F^3OHRnDL$: dum *PF? B*: cum *Up dett. aliq.* (*cf.* 1. 40. 7)

duabus haerentes hastis moribundi ex equis lapsi sint. Simul et cetera equestris pugna coepit, neque ita multo post 10
et pedites superueniunt. Ibi uaria uictoria et uelut aequo Marte pugnatum est; dextera utrimque cornua uicere, laeua superata. Veientes, uinci ab Romano milite adsueti, fusi 11
fugatique: Tarquiniensis, nouus hostis, non stetit solum, sed etiam ab sua parte Romanum pepulit.

Ita cum pugnatum esset, tantus terror Tarquinium atque 7
Etruscos incessit ut omissa inrita re nocte ambo exercitus, Veiens Tarquiniensisque, suas quisque abirent domos. Adi- 2
ciunt miracula huic pugnae: silentio proximae noctis ex silua Arsia ingentem editam uocem; Siluani uocem eam creditam; haec dicta: uno plus Tuscorum cecidisse in acie; uincere bello Romanum. Ita certe inde abiere, Romani ut 3
uictores, Etrusci pro uictis; nam postquam inluxit nec quisquam hostium in conspectu erat, P. Valerius consul spolia legit triumphansque inde Romam rediit. Collegae funus 4
quanto tum potuit apparatu fecit; sed multo maius morti decus publica fuit maestitia, eo ante omnia insignis quia matronae annum ut parentem eum luxerunt, quod tam acer ultor uiolatae pudicitiae fuisset.

Consuli deinde qui superfuerat, ut sunt mutabiles uolgi 5
animi, ex fauore non inuidia modo sed suspicio etiam cum atroci crimine orta. Regnum eum adfectare fama ferebat, 6
quia nec collegam subrogauerat in locum Bruti et aedificabat in summa Velia: ibi alto atque munito loco arcem inexpugnabilem fieri. Haec dicta uolgo creditaque cum indignitate 7
angerent consulis animum, uocato ad concilium populo

7 3 quisquam *MPF*^{3}*UpBOHD*^{1} *Edd. uet. duo* : quicquam *FRnDL* 4 maius *MPFUpBOHD*^{3} : magis *RnD? L* 6 Velia *M*^{3}*F*^{3}*ORn* : uelea *HD?* : uellia *D*^{2} : uelliā *M?* (*uel* uellib ?) : uella *P* : uilla *F?UpB* : uelã *L* ibi alto *F*^{3}*UpOHRnD*^{1}*L Ald.* : ubi alto *PFBD?* : altoque *M* (*sed u. adn. praec.*) : alto *M*^{x} : ibique alto *dett. unus* fieri *scripsimus* : fore *D*^{1} *uel D*^{2} *dett. Edd. uet.* : fieri fore *MPFUpBOHRnDL* 7 concilium *OHRnDL Ald*^{e}. : consilium *MPFUpB Edd. uet. Ald.*

submissis fascibus in contionem escendit. Gratum multitudini spectaculum fuit, submissa sibi esse imperii insignia confessionemque factam populi quam consulis maiestatem
8 uimque maiorem esse. Ibi audire iussis consul laudare fortunam collegae, quod liberata patria, in summo honore, pro re publica dimicans, matura gloria necdum se uertente in inuidiam, mortem occubuisset: se superstitem gloriae suae ad crimen atque inuidiam superesse; ex liberatore
9 patriae ad Aquilios se Vitelliosque recidisse. 'Nunquamne ergo' inquit, 'ulla adeo uobis spectata uirtus erit, ut suspicione uiolari nequeat? Ego me, illum acerrimum regum hostem, ipsum cupiditatis regni crimen subiturum timerem?
10 Ego si in ipsa arce Capitolioque habitarem, metui me crederem posse a ciuibus meis? Tam leui momento mea apud uos fama pendet? Adeone est fundata leuiter fides ut ubi
11 sim quam qui sim magis referat? Non obstabunt Publi Valeri aedes libertati uestrae, Quirites; tuta erit uobis Velia; deferam non in planum modo aedes sed colli etiam subiciam, ut uos supra suspectum me ciuem habitetis; in Velia aedificent quibus melius quam P. Valerio creditur liber-
12 tas.' Delata confestim materia omnis infra Veliam et, ubi

7 escendit *MP et P*^{3}: ascendit *M*^{2}*P*^{2}*FUp*^{2}*BOHRnDL dett.*: uocat *Up* Gratum *scripsimus* (*Praef.* 5 *adn.*): gratum id *MHRnDL dett. Edd. uet.*: id gratum *O*: tum id gratum *PFUpB*: tum gratum id *dett. duo* 8 Ibi *MPFUpBOH*: ubi *RnDL Edd. uet. aliq. Ald.* '*antiqua lectio*,' *Rhen.* audire *MPFUpBOHD*^{3}: audere *D?*: audiere *RnL* iussis *MPFBOH*: iussi *M*^{3}*RnDL*: iussit *Up* in inuidiam *H? Rn D*^{3} (*qui et* morte *in* mortem *recte mutauit*): in inuidia *MP*^{2}*UpODL*^{1}: inuidia *PF*^{1}*B*: india *F*: in inuia *L* 9 uobis *Gron. L dett. unus*: a uobis *MPFUpBOHRnD* 10 si in *PFBOHRnDL dett. Edd. uet.*: si *MD*^{3}: in *Up* habitarem *MPFUpBOHRnD*^{3}: habitare *M? D? L* crederem posse *Vorm.? MPBOHD*^{1} *uel D*^{2}: credere possem *F*^{3}*Rn Edd. uet. Ald.*: credere posse *FD*: cedere possem *L* momento mea *MF*^{3}*OH Edd. uet.*: monumento mea *PFUpB*: momentaneaque *RnDL* pendet *MPFUpBH Edd. uet.*: pendere *RnDL*: perdent *O*: perdet *O*^{1} Adeone *MOHRnDL*: adeo non *PUpB*: adeon *F* 11 libertati *M*^{3}*P*^{2}*FUpBOHRnD*^{x}: libertatis *MPDL* Velia *M*^{2}*F*^{3}*OH* (*M ipsius lectio tota erasa est*): uella *PFB*: uellia *RDL*: uilla *Up* in Velia *OH*: in uellia *DL*: in uella *MPFB*: in ella *Up* 12 Veliam *M*^{2}*PFUpBOHRDL*: uellam *MD*^{2}

nunc Vicae Potae ⟨aedes⟩ est, domus in infimo cliuo aedificata.

Latae deinde leges, non solum quae regni suspicione con- 8
sulem absoluerent, sed quae adeo in contrarium uerterent ut popularem etiam facerent; inde cognomen factum Publicolae est. Ante omnes de prouocatione aduersus magistra- 2
tus ad populum sacrandoque cum bonis capite eius qui regni occupandi consilia inisset gratae in uolgus leges fuere. Quas 3
cum solus pertulisset, ut sua unius in his gratia esset, tum deinde comitia collegae subrogando habuit. Creatus Sp. 4
Lucretius consul, qui magno natu, non sufficientibus iam uiribus ad consularia munera obeunda, intra paucos dies moritur. Suffectus in Lucreti locum M. Horatius Puluillus. Apud quosdam ueteres auctores non inuenio Lucretium 5
consulem; Bruto statim Horatium suggerunt; credo, quia nulla gesta res insignem fecerit consulatum, memoria intercidisse.

Nondum dedicata erat in Capitolio Iouis aedes; Valerius 6
Horatiusque consules sortiti uter dedicaret. Horatio sorte euenit: Publicola ad Veientium bellum profectus. Aegrius 7
quam dignum erat tulere Valeri necessarii dedicationem tam incliti templi Horatio dari. Id omnibus modis impedire conati, postquam alia frustra temptata erant, postem iam tenenti consuli foedum inter precationem deum nuntium incutiunt, mortuum eius filium esse, funestaque familia dedicare

12 Vicae Potae aedes *Siesebye* : uicae potae *Lipsium secutus Klockius ex Cic. Leg.* 2. 11. 28 : uicę po . ae *M* : uice pocae *PFUpBHRnL* : uice poce *O* : *in D erasum* : uicus publicus M^4D^5 : uia publica Rn^2

8 2 gratae in uolgus leges fuere *MPFUpBOHRnDL ; sed cum uix quicquam noui sententiae in* § 1 *explicatae addant, aut (quod malim) post* Ante omnes *ponere aut omnino excidere iuuet ; et in M ante* gratae *fuit signum* ϗ, *iam erasum : ibid.* ⌐ *praebuit F quod ab* F^3 *in litteram* G *capitalem conuersum est :* G *capitalem etiam DL. Cui deletio placet, punctum ad* Publicolae est *tollat ut sequentia cum* quae adeo . . . facerent *cohaereant* 3 in his *MPFBHRnDL* : in iis *Madvig O fort. recte* tum deinde *MPFUpBOHRnDL* : tum demum *Alschefski* 5 memoria *MPFUpBOHRnDL* : memoriam *dett. unus, Ed. Par.* 1510, *fort. recte ; cf.* 9. 44. 4 *adn.*

8 eum templum non posse. Non crediderit factum an tantum animo roboris fuerit, nec traditur certum nec interpretatio est facilis. Nihil aliud ad eum nuntium a proposito auersus quam ut cadauer efferri iuberet, tenens postem precationem peragit et dedicat templum.

9 Haec post exactos reges domi militiaeque gesta primo anno.

9 Inde P. Valerius iterum T. Lucretius consules facti. Iam Tarquinii ad Lartem Porsennam, Clusinum regem, perfugerant. Ibi miscendo consilium precesque nunc orabant, ne se, oriundos ex Etruscis, eiusdem sanguinis nominisque, 2 egentes exsulare pateretur, nunc monebant etiam ne orientem morem pellendi reges inultum sineret. satis libertatem 3 ipsam habere dulcedinis. nisi quanta ui ciuitates eam expetant tanta regna reges defendant, aequari summa infimis · nihil excelsum, nihil quod supra cetera emineat, in ciuitatibus fore; adesse finem regnis, rei inter deos hominesque

9 1 Porsennam *MPFUpBOHRnDL dett. Hinc usque ad capitis* 15 *finem nomen huius Etrusci regis quater et deciens positum numerabis. In M octiens scribitur* Porsinna, *semel* Porsona (*c.* 12. 7), *quinquiens* Porsenna (*hic, inf.* §§ 4 *et* 5; *c.* 13. 1 : *c.* 14. 1); *in P nouiens* Porsinna, *quinquiens* (*ibidem ubi in M*) Porsenna; *in H et O et* (*nisi in c.* 13. 4) *F constanter* Porsenna, *et sic paene constanter in Rn et D et L* (*in L bis tantum* -inna, *c.* 15. 1 *et* 7). *Negare quidem uix audemus Liuium hoc nomen uarie scribere potuisse dum alibi, ut solet, alios auctores sequitur; fidem uero omnem transcendat si quis doceat ullum scriptorem in consuetudine aetatis suae denotanda sic uariasse ut in c.* 14. 1–4 *codd. MP. Lectionem autem* Porsinna *antiquam aliquam originem habuisse patet; aut igitur putandum est hoc ubique posuisse Liuium quinquiens corrupisse scribas archetypi nostri; aut* (*quod nos, ne rem adhuc dubiam praecidere uideamur, fecimus*) *primo* Porsennam *dixisse* (*ut Verg. Aen.* 8. 646; *Hor. Epod.* 16. 4 Porsĕna *praebet*), *mox in fabula dumtaxat Muciana* (*cc.* 11–13) *auctorem unum aliquem secutum* Porsinna *scripsisse, discrepantiamque hanc scribas quinti saeculi more suo deinceps in maius auxisse. Discrepantia eadem inter* 6. 40. 17 (-enn-) *et* 9. 11. 6 *cum* 10. 16. 7 (-inn-), *inter Put.* (-in-*uel* -inn-) *et Put.*[2] (-enn-) 26. 41. 10 *frueris. In tota re hoc fere solum interest, quem ad modum Liuium talia tractasse credendum sit; nam quod ad sonum ipsum attinet, satis iam apparet nec per* -enn- (*ut in* Sisenna) *nec per* -inn- (*ut in* Spurinna) *nec per* -in- (*ut in* Caecina) *sed per Brugmannianum illud* -nn- *syllabam Etruscam uere poni posse; cf. sis Schulze, Lat. Eigennamen* (*pp.* 90 *et* 64) 3 nihil quod *MOH RnDL* : quod *PFUpB* : nisi quod *dett. unus*

pulcherrimae. Porsenna cum regem esse Romae ⟨tutum⟩, 4
tum Etruscae gentis regem, amplum Tuscis ratus, Romam
infesto exercitu uenit. Non unquam alias ante tantus terror 5
senatum inuasit; adeo ualida res tum Clusina erat mag-
numque Porsennae nomen. Nec hostes modo timebant
sed suosmet ipsi ciues, ne Romana plebs, metu perculsa,
receptis in urbem regibus uel cum seruitute pacem accipe-
ret. Multa igitur blandimenta plebi per id tempus ab 6
senatu data. Annonae in primis habita cura, et ad frumen-
tum comparandum missi alii in Volscos, alii Cumas. Salis
quoque uendendi arbitrium, quia impenso pretio uenibat, in
publicum omne sumptum, ademptum priuatis; portoriisque
et tributo plebes liberata, ut diuites conferrent qui oneri
ferendo essent: pauperes satis stipendii pendere, si liberos
educent. Itaque haec indulgentia patrum asperis postmo- 7
dum rebus in obsidione ac fame adeo concordem ciuitatem
tenuit, ut regium nomen non summi magis quam infimi
horrerent, nec quisquam unus malis artibus postea tam 8
popularis esset quam tum bene imperando uniuersus sena-
tus fuit.

Cum hostes adessent, pro se quisque in urbem ex agris 10
demigrant; urbem ipsam saepiunt praesidiis. Alia muris,
alia Tiberi obiecto uidebantur tuta: pons sublicius iter 2
paene hostibus dedit, ni unus uir fuisset, Horatius Cocles;
id munimentum illo die fortuna urbis Romanae habuit.
Qui positus forte in statione pontis cum captum repentino 3

4 *et* 5 Porsenna, Porsennae *MPFUpBOHRnDL sed utrobique primae* -n- *litterae . . . suppingit D, ut delendae : v. sup.* 4 cum . . . ratus *substrinxit* F^2 ⟨tutum⟩ tum *scripsi, cf.* 2. 6. 4 ; 2. 23. 15 ; 23. 26. 10 ; *et Cl. Quart.* iv (1910), *p.* 272 : tum *MPFUpBOHRn* : fateretur tum *DL* 6 uenibat Rn^2 *dett. aliq. Ed. Rom.* 1469 : ueniebat *PFUpBOH RnDL* : ueniebant *M* omne sumptum *Gron.* : omni sumptum *B* : omni sumptu *MPFUpOHRnDL* (*sed substrinxit* F^2) portoriisque *OHDL* : portitoriisque *M* : portoriis quoque *UpRn?* D^3 *dett. aliq. Ald.* : portoriis quaeq. P^2FB (*sed hic* -aq-) : fortoriis queq. *P* plebes *Gron.* : plebe *MPFUpBOHRnDL Ald.* educent *MPFUpBOH RnDL Ald.* : educerent *Ed. Parm.* 1480, *Latinius* : educarent *Sigonius; sed uide sis editionem meam huius libri* (*Cantab.* 1901) *ad loc.*

impetu Ianiculum atque inde citatos decurrere hostes uidisset trepidamque turbam suorum arma ordinesque relinquere, reprehensans singulos, obsistens obtestansque deum et hominum fidem testabatur nequiquam deserto praesidio eos
4 fugere; si transitum [pontem] a tergo reliquissent, iam plus hostium in Palatio Capitolioque quam in Ianiculo fore. itaque monere, praedicere ut pontem ferro, igni, quacumque ui possint, interrumpant: se impetum hostium, quan-
5 tum corpore uno posset obsisti, excepturum. Vadit inde in primum aditum pontis, insignisque inter conspecta cedentium pugna terga obuersis comminus ad ineundum proelium
6 armis, ipso miraculo audaciae obstupefecit hostes. Duos tamen cum eo pudor tenuit, Sp. Larcium ac T. Herminium,
7 ambos claros genere factisque. Cum his primam periculi procellam et quod tumultuosissimum pugnae erat parumper sustinuit; deinde eos quoque ipsos exigua parte pontis re-

10 4 transitum pontem *MPFUpBOHRnDL*: pontem *seclusi*: transitum per pontem *dett. duo*: transitum ponte *Postgate, fort. recte* plus hostium *MPFUpBOH*: amplius hostem *RnDL Ald.* possint *MPFUpB*: possent *HRnDL*: possunt *O* 5 pugna *Gron., F?, ubi nunc* pugne terga *sed* -e t- *ab* F^3 *in rasura*: pugnae (*uel* -ne) *MPF*^{3} *UpBOHRnDL* 6 Larcium *MPFUpBO?H* (*et sic Dion. Hal.* 5. 23. 2): Lartium O^1 *uel ORnDL dett.*, '*uetus lectio*' *Rhenan.*: Largium F^2 *dett. duo, ut infra c.* 11. 7 *codd. optimi* (*an recte?*). *Hae tres gentes omnes Romae floruisse satis demonstrant inscc. Latinae; u. e. g. Indicem secundum Edit. meae relliquiarum dialectorum Italicarum* (*The Italic Dialects, Cantab.* 1897). *Quoniam autem in Fastorum tabulis antiquius scriptis—unde quos habemus* (*C. I. L.* i^2, *pp.* 99 ff.) *Fasti Capitolini Augusti demum aeuo tracti sunt—uno tantum signo et* c *et* g *denotabantur, in codd. uero nostris* -ti- *et* -ci- *saepissime confunduntur, miretur nemo si difficile est in unoquoque loco ueram formam dispicere. Loci praeterea conferendi sunt* (*cc.* 18. 1, 5, *et* 6; 29. 8; 30. 1 *bis*) *ubi codd.* T. Largium *praebent; et c.* 21. 1 *ubi* T. Larcium. *Officii igitur nostri esse duximus a codicum nostrorum testimonio nusquam discedere nisi ubi aut hi codices sibi ipsis discrepent* (*ut c.* 11. 7 *cum hoc loco*) *aut minima quadam mutatione facta* (*e.g. praenominis* L. *in* T. *et sim.*) *cum aliis testimoniis reconciliari possint. Quod uero nimis plures editorum sibi uidentur proposuisse ut postquam quid re uera factum sit omnibus adhibitis rationibus se scire sibi persuaserint, id textui Liuiano spretis codicibus inculcarent, hoc a consilio nostro longe abest. De ratione quam in ingrato hoc sed interdum satis graui nominum formarum perquirendarum studio secuti sumus haec semel monuisse lectorem sat erit*

licta reuocantibus qui rescindebant cedere in tutum coegit. Circumferens inde truces minaciter oculos ad proceres 8
Etruscorum nunc singulos prouocare, nunc increpare omnes: seruitia regum superborum, suae libertatis immemores alienam oppugnatum uenire. Cunctati aliquamdiu sunt, 9
dum alius alium, ut proelium incipiant, circumspectant; pudor deinde commouit aciem, et clamore sublato undique in unum hostem tela coniciunt. Quae cum in obiecto 10
cuncta scuto haesissent, neque ille minus obstinatus ingenti pontem obtineret gradu, iam impetu conabantur detrudere uirum, cum simul fragor rupti pontis, simul clamor Romanorum, alacritate perfecti operis sublatus, pauore subito impetum sustinuit. Tum Cocles 'Tiberine pater' inquit, 11
'te sancte precor, haec arma et hunc militem propitio flumine accipias.' Ita sic armatus in Tiberim desiluit multisque superincidentibus telis incolumis ad suos tranauit, rem ausus plus famae habituram ad posteros quam fidei. Grata erga tantam uirtutem ciuitas fuit; statua in comitio 12
posita; agri quantum uno die circumarauit, datum. Priuata 13
quoque inter publicos honores studia eminebant; nam in magna inopia pro domesticis copiis unusquisque ei aliquid, fraudans se ipse uictu suo, contulit.

Porsinna primo conatu repulsus, consiliis ab oppugnanda 11
urbe ad obsidendam uersis, praesidio in Ianiculo locato, ipse in plano ripisque Tiberis castra posuit, nauibus undique 2
accitis et ad custodiam ne quid Romam frumenti subuehi sineret, et ut praedatum milites trans flumen per occasiones aliis atque aliis locis traiceret; breuique adeo infestum 3
omnem Romanum agrum reddidit ut non cetera solum ex agris sed pecus quoque omne in urbem compelleretur, neque quisquam extra portas propellere auderet. Hoc tantum 4

11 inquit, te *Vorm.? MOHRnDL* : *om.* te *PFUpB*
11 1 Porsinna *MP*: Porsenna $M^2P^2FUpBOHRnDL$; *u. adn. ad c.* 9. 1 *sup.* repulsus $MP^2F^3OHRnDL$: repulsis *PF? UpB* : repulso Up^2
2 traiceret *Gron.* : traicerent *MPFUpBOHRnDL*

licentiae Etruscis non metu magis quam consilio concessum. Namque Valerius consul intentus in occasionem multos simul et effusos improuiso adoriundi, in paruis rebus neglegens ultor, grauem se ad maiora uindicem seruabat. 5 Itaque ut eliceret praedatores, edicit suis postero die frequentes porta Esquilina, quae auersissima ab hoste erat, expellerent pecus, scituros id hostes ratus, quod in obsi- 6 dione et fame seruitia infida transfugerent. Et sciere perfugae indicio; multoque plures, ut in spem uniuersae 7 praedae, flumen traiciunt. P. Valerius inde T. Herminium cum modicis copiis ad secundum lapidem Gabina uia occultum considere iubet, Sp. Larcium cum expedita iuuentute ad portam Collinam stare donec hostis praetereat; inde se 8 obicere ne sit ad flumen reditus. Consulum alter T. Lucretius porta Naeuia cum aliquot manipulis militum egressus; ipse Valerius Caelio monte cohortes delectas educit, hique 9 primi apparuere hosti. Herminius ubi tumultum sensit, concurrit ex insidiis, uersisque in Lucretium Etruscis terga caedit; dextra laeuaque, hinc a porta Collina, illinc ab 10 Naeuia, redditus clamor; ita caesi in medio praedatores, neque ad pugnam uiribus pares et ad fugam saeptis omnibus uiis. Finisque ille tam effuse euagandi Etruscis fuit.

5 eliceret *PFUpBO*^{1}*HRn*^{2}*D*^{2} : eligeret *M* : elicerent *O* : elicerat *Rn DL* 7 inde T. Herminium *Sobius* : iñ T. herminium *Rn* : m̄. t̄. (*uel* t.) hermenium *PF* (*B sed* mt̃.) *OHD? L* : m̄. t. herminium *Up* : m̄. herminium *M*: metium hermenium *D*^{2} Gabina uia *PUp* : gabinia uia *Vorm. FBORnD*^{x} : grabinia uia *H* : gabiniam uiam *MDL* Larcium *dett. aliq., ut c.* 10. 6, *ubi uide sis adn.* : Largium *MPFUpBOHRn DL fort. recte* 9 Lucretium *MPFUpBOHRnDL* : Valerium *Glareanus; sed quamquam* uersis *bene dici potest de exercitu quem dum eis qui* primi apparuere *confligit, a tergo noui hostes* (*Herminiani*) caedunt, *etiam melius tamen dicatur si cum Alschefskio statuas Etruscos prius a Valerianis in Lucretianos se uertisse quam ab Herminianis tertia exorta sit caedes. Cum portam qua usus est Valerius Liuius uideatur superiore loco* (§ 8) *consulto non nominasse, suspicari licet eum in fontibus suis confusionem aliquam inuenisse eamque, ut solet, prudenti de rebus minoribus silentio* (*cf. e.g.* 3. 24. 8–9 *cum Weissenbornii adn.*) *praeterire esse conatum* caedit] *Non hic sed ad* laeuaque *punctum ponit D* 10 euagandi *Vorm. MP*^{2}*FUpBOHRnDL* : auagandi *P* : uagandi *Ed. Parm.* 1480 *Ald.* (*num recte?*)

Obsidio erat nihilo minus et frumenti cum summa caritate 12
inopia, sedendoque expugnaturum se urbem spem Porsinna
habebat, cum C. Mucius, adulescens nobilis, cui indignum 2
uidebatur populum Romanum seruientem cum sub regibus
esset nullo bello nec ab hostibus ullis obsessum esse, libe-
rum eundem populum ab iisdem Etruscis obsideri quorum
saepe exercitus fuderit,—itaque magno audacique aliquo faci- 3
nore eam indignitatem uindicandam ratus, primo sua sponte
penetrare in hostium castra constituit; dein metuens ne si 4
consulum iniussu et ignaris omnibus iret, forte deprehensus
a custodibus Romanis retraheretur ut transfuga, fortuna tum
urbis crimen adfirmante, senatum adit. 'Transire Tiberim' 5
inquit, 'patres, et intrare, si possim, castra hostium uolo, non
praedo nec populationum in uicem ultor; maius si di iuuant
in animo est facinus.' Adprobant patres; abdito intra ues-
tem ferro proficiscitur. Vbi eo uenit, in confertissima turba 6
prope regium tribunal constitit. Ibi cum stipendium militi- 7
bus forte daretur et scriba cum rege sedens pari fere ornatu
multa ageret eum⟨que⟩ milites uolgo adirent, timens sci-
scitari uter Porsinna esset, ne ignorando regem semet ipse
aperiret quis esset, quo temere traxit fortuna facinus, scribam
pro rege obtruncat. Vadentem inde qua per trepidam tur- 8
bam cruento mucrone sibi ipse fecerat uiam, cum concursu
ad clamorem facto comprehensum regii satellites retraxissent,
ante tribunal regis destitutus, tum quoque inter tantas for-
tunae minas metuendus magis quam metuens, 'Romanus 9

12 1 Porsinna *MP*: Porsenna $M^2P^2FUpBOHRnDL$ (*cf. adn. c.* 9. 1 *sup.*) 2 cum sub regibus esset *MPFUpBOHRnDL*: *cum Karstenio malim deletum* 3 itaque *MPFUpBOHRnDL*: *secludit Madv., fort. recte; et in OD littera* I *capitalis et in D pleniore calamo scripta, in O rubricata est* (*cf.* 1. 41. 4 *et* 1. 49. 7 *adnn.*) 7 eumque *Ald.*: eumue *Rn*: eum no- *D et* eum ne- *L* (*in utroque cum* -milites *coniunctum, et, ut puto, ex* -MQ *uncialis uel etiam* -mq *minusculae scripturae natum*): eum *Vorm. MPFUpBOH Ed. Rom.* 1470: cum *Ed. Rom.* 1469 Porsinna M^2 *uel* M^1PRn: Porsona *M*: Porsenna $M^3P^2FBOHRn^2DL$ (*cf. c.* 9. 1 *adn.*) 8 regii MF^3OD *Ald.*: regi *PFUpBH*: regis *RnL Ed. Rom.* 1469

sum' inquit, 'ciuis; C. Mucium uocant. Hostis hostem occidere uolui, nec ad mortem minus animi est, quam fuit
10 ad caedem; et facere et pati fortia Romanum est. Nec unus in te ego hos animos gessi; longus post me ordo est idem petentium decus. Proinde in hoc discrimen, si iuuat, accingere, ut in singulas horas capite dimices tuo, ferrum hostemque in uestibulo habeas regiae. Hoc tibi iuuentus
11 Romana indicimus bellum. Nullam aciem, nullum proelium
12 timueris; uni tibi et cum singulis res erit.' Cum rex simul ira infensus periculoque conterritus circumdari ignes minitabundus iuberet nisi expromeret propere quas insidiarum
13 sibi minas per ambages iaceret, 'En tibi' inquit, 'ut sentias quam uile corpus sit iis qui magnam gloriam uident'; dextramque accenso ad sacrificium foculo inicit. Quam cum uelut alienato ab sensu torreret animo, prope attonitus miraculo rex cum ab sede sua prosiluisset amouerique ab
14 altaribus iuuenem iussisset, 'Tu uero abi' inquit, 'in te magis quam in me hostilia ausus. Iuberem macte uirtute esse, si pro mea patria ista uirtus staret; nunc iure belli
15 liberum te, intactum inuiolatumque hinc dimitto.' Tunc Mucius, quasi remunerans meritum, 'Quando quidem' inquit, 'est apud te uirtuti honos, ut beneficio tuleris a me quod minis nequisti, trecenti coniurauimus principes iuuen-
16 tutis Romanae ut in te hac uia grassaremur. Mea prima sors fuit; ceteri ut cuiusque ceciderit primi quoad te opportunum fortuna dederit, suo quisque tempore aderunt.'

13 Mucium dimissum, cui postea Scaeuolae a clade dextrae manus cognomen inditum, legati a Porsinna Romam secuti

12 infensus *MPFUpOHRnDL*[1] (*cf.* 1. 53. 10; 2. 46. 7; 4. 10. 3): infessus *BL?*: incensus *Madv.* 14 Tu uero *M dett. aliq. Ed. Rom.* 1469: tum uero *PFUpBOHRnDL dett. aliq.* 16 ut cuiusque *luculenter Madv.*: utcumque *Vorm.? MPFUpBOHRnDL Ald.* primi *MPFUpBOHL*: primo *D*: *in Rn littera ultima deleta* quoad *PF UpOHRn? D*[2]: quod a *B*: co ad *DL*: quot *M*

13 1 a clade *P*[3]*OHRnDL Ed. Rom.* 1469: *om.* a *MPFUpB* Porsinna *hic scripsimus ut in* § 4 *inf.* (*c.* 9. 1 *adn.*): Porsenna *MPFBOHRnDL*

sunt; adeo mouerat eum et primi periculi casus, ⟨a⟩ quo 2
nihil se praeter errorem insidiatoris texisset, et subeunda
dimicatio totiens quot coniurati superessent, ut pacis con-
diciones ultro ferret Romanis. Iactatum in condicionibus 3
nequiquam de Tarquiniis in regnum restituendis, magis
quia id negare ipse nequiuerat Tarquiniis quam quod nega-
tum iri sibi ab Romanis ignoraret. De agro Veientibus 4
restituendo impetratum, expressaque necessitas obsides dandi
Romanis, si Ianiculo praesidium deduci uellent. His con-
dicionibus composita pace, exercitum ab Ianiculo deduxit
Porsinna et agro Romano excessit. Patres C. Mucio uir- 5
tutis causa trans Tiberim agrum dono dedere, quae postea
sunt Mucia prata appellata. Ergo ita honorata uirtute, 6
feminae quoque ad publica decora excitatae, et Cloelia
uirgo una ex obsidibus, cum castra Etruscorum forte haud
procul ripa Tiberis locata essent, frustrata custodes, dux
agminis uirginum inter tela hostium Tiberim tranauit, sospi
tesque omnes Romam ad propinquos restituit. Quod ubi 7
regi nuntiatum est, primo incensus ira oratores Romam
misit ad Cloeliam obsidem deposcendam: alias haud magni
facere. Deinde in admirationem uersus, supra Coclites 8
Muciosque dicere id facinus esse, et prae se ferre quemad-
modum si non dedatur obses, pro rupto foedus se habitu-
rum, sic deditam ⟨intactam⟩ inuiolatamque ad suos remis-
surum. Vtrimque constitit fides; et Romani pignus pacis 9

2 a quo *Heumann, et in D uacat spatium ubi littera erasa esse potest*: quo *MPFUpBOHRnDL sed in P supra* q- *lineola ' a prima manu addita* texisset *MPOHRnDL*: exisset *F? B*: exuisset F^3Up quot $P^2FUpBOHRnD^3$: quod *MPDL* 3 ignoraret *MPFUpBOH* Rn^2D^2: ignoret *RnDL* 4 Porsinna *MPFB*: Porsenna M^2F^3O *HRnDL* (*cf. c.* 9. 1 *adn.*) 6 propinquos MPF^3UpOH *Edd. Rom.* 1469 *et* 1470: propinquas *FB*: propinquum *RnDL* 8 supra *MP FUpBOH*: super *RnDL* pro rupto . . . fides *om. B* intactam inuiolatamque *Ed. Frob.* 1531 *ex c.* 12. 14: inuiolatamque *MPFUpOH RnDL*: inuiolatam usque *dett. unus. Patet aut Frobenio parendum aut* -que *delendum; Frobenio fauet sane frequens epithetorum huius generis copulatio et apud Liuium et alibi, uelut* integer et intactus, integer inuio-latusque; *u. Lexica*

ex foedere restituerunt, et apud regem Etruscum non tuta solum sed honorata etiam uirtus fuit, laudatamque uirginem parte obsidum se donare dixit; ipsa quos uellet legeret. 10 Productis omnibus elegisse impubes dicitur; quod et uirginitati decorum et consensu obsidum ipsorum probabile erat eam aetatem potissimum liberari ab hoste quae maxime 11 opportuna iniuriae esset. Pace redintegrata Romani nouam in femina uirtutem nouo genere honoris, statua equestri, donauere; in summa Sacra uia fuit posita uirgo insidens equo.

14 Huic tam pacatae profectioni ab urbe regis Etrusci abhorrens mos traditus ab antiquis usque ad nostram aetatem inter cetera sollemnia manet, bona Porsennae regis uen- 2 dendi. Cuius originem moris necesse est aut inter bellum natam esse neque omissam in pace, aut a mitiore creuisse principio quam hic prae se ferat titulus bona hostiliter uen- 3 dendi. Proximum uero est ex iis quae traduntur Porsennam discedentem ab Ianiculo castra opulenta, conuecto ex propinquis ac fertilibus Etruriae aruis commeatu, Romanis 4 dono dedisse, inopi tum urbe ab longinqua obsidione; ea deinde, ne populo immisso diriperentur hostiliter, uenisse, bonaque Porsennae appellata, gratiam muneris magis significante titulo quam auctionem fortunae regiae quae ne in potestate quidem populi Romani esset.

5 Omisso Romano bello Porsenna, ne frustra in ea loca

10 quod et *PFUpBOHRnL* : quod *MD* (*scil.* quod *non ut pronomen sed ut coniunctiuum interpretati*) 11 nouo *UpRnD*^{2} (*non H*) *dett.* *unus* : nouo in *MPFBOHDL* : nouo inde *Alschef.* : *fort.* nouo tum, *sed potest* in *non ita magno conatu ex priore clausula* (nouam in femina) *huc inrepsisse*

14 1 Porsennae *MPFOHD*^{x} : porsenne *B* : porsennee *D?* : porsenna *L* 3 Porsennam *M*^{2}*P*^{2}*BOHDL* : porsinnam *M* : porsinna *P* 4 -que . . . gratiam *om. H* Porsennae *M*^{2}*P*^{2} *uel P*^{1}*FBOD* : porsenna *L* muneris magis *MPFUpBO Edd. uet.* : numeris *H* : magis muneris *RnDL* potestate *PFUpBOH Edd. uet.* : potestatem *MRn DL dett.* (*cf.* 6. 37. 6 *adn.*) 5 Porsenna *M*^{2}*P*^{2}*FBOHRnDL* : porsinna *MP*; *uide sup. adn. ad c.* 9. 1

exercitus adductus uideretur, cum parte copiarum filium Arruntem Ariciam oppugnatum mittit. Primo Aricinos res 6 necopinata perculerat; arcessita deinde auxilia et a Latinis populis et a Cumis tantum spei fecere, ut acie decernere auderent. Proelio inito, adeo concitato impetu se intulerant Etrusci ut funderent ipso incursu Aricinos: Cumanae 7 cohortes arte aduersus uim usae declinauere paululum, effuseque praelatos hostes conuersis signis ab tergo adortae sunt. Ita in medio prope iam uictores caesi Etrusci. Pars per- 8 exigua, duce amisso, quia nullum propius perfugium erat, Romam inermes et fortuna et specie supplicum delati sunt. Ibi benigne excepti diuisique in hospitia. Curatis uolneri- 9 bus, alii profecti domos, nuntii hospitalium beneficiorum: multos Romae hospitum urbisque caritas tenuit. His locus ad habitandum datus quem deinde Tuscum uicum appellarunt.

Sp. ⟨Larcius inde et⟩ T. Herminius, P. Lucretius inde et 15

6 concitato impetu se *MP*^{3}*HRnDL dett. Ed. Rom.* 1469: concitato impetus *PFB*: concitatos impetus *OUp*

15 1 Sp. ⟨Larcius inde et⟩ T. Herminius, P. Lucretius inde et *Madv. indagationem Gronouii secutus. Quomodo uero tam abundantem nominum messem concoxerint codices per tabellam demonstrari potest:*

(1)	(2)	(3)	*Codd.*
Purius (Spu- *M*^{3})	Publius Lucretius	inde et	*Vorm. M*
Spurius (Pu- *L*)	Lucretius	inde et T. Hermenius (Erm- *RnD*, -min- *Rn*)	*RnDL*
	Publius Lucretius	inde et T. Hermenius	*H dett.*
	Publius Lucretius	inde et	*PFUpBO*

Larcii *igitur nomen in nostris codd. non exstat; eiusdem praenomen praenomini* Lucretii *additur aut substituitur;* T. Herminius *in optimis periit;* P. Valerius Publicola *in omnibus superest nisi quod* Publicola *om. F. Cum uero a Dionysio* (5. 36) *et Cassiodoro* Sp. Larcius (Λάρκιος, Largus) *et* T. Hermenius *solum nominentur, reliquos damnat Mommsen* (*C. I. L.* i^{2}, *p.* 99). *De Larcio cf. cc.* 10. 6 *et* 21. 1 *adnn.*

P. Valerius Publicola consules facti. Eo anno postremum legati a Porsenna de reducendo in regnum Tarquinio uenerunt; quibus cum responsum esset missurum ad regem senatum legatos, missi confestim honoratissimus quisque ex
2 patribus. non quin breuiter reddi responsum potuerit non recipi reges, ideo potius delectos patrum ad eum missos quam legatis eius Romae daretur responsum, sed ut in perpetuum mentio eius rei finiretur, neu in tantis mutuis beneficiis in uicem animi sollicitarentur, cum ille peteret quod contra libertatem populi Romani esset, Romani, nisi in perniciem suam faciles esse uellent, negarent cui nihil ne-
3 gatum uellent. non in regno populum Romanum sed in libertate esse. ita induxisse in animum, hostibus portas potius quam regibus patefacere; ea esse uota omnium ut
4 qui libertati erit in illa urbe finis, idem urbi sit. proinde si saluam esse uellet Romam, ut patiatur liberam esse orare.
5 Rex uerecundia uictus 'Quando id certum atque obstinatum est' inquit, 'neque ego obtundam saepius eadem nequiquam agendo, nec Tarquinios spe auxilii, quod nullum in me est, frustrabor. Alium hinc, seu bello opus est seu quiete, exsilio quaerant locum, ne quid meam uobiscum pacem distineat.'
6 Dictis facta amiciora adiecit; obsidum quod reliquum erat reddidit; agrum Veientem, foedere ad Ianiculum icto ad-
7 emptum, restituit. Tarquinius spe omni reditus incisa ex-

1 Porsenna $M_1^2P^2FBOHRn$: Porsaenna *D*: Porsinna *MPL* (*hoc solo in loco in hoc codice*), *cf. c.* 9. 1 *adn.* ex patribus *dett. unus*: et patribus *MP*: e patribus M^3 *uel* $M^2P^2FUpBOHDL$ 2 ille peteret M^1 *uel* $M^2PUpBOD^2$: ille p̄teret (*i.e.* praeteret) *M*: ille petereret *H*: illi peterent *RnDL* 3 induxisse *MPFUpBOH*: *add.* se *RnDL* portas potius quam regibus *scripsi* (*cf. adn. in Ed. mea huius Libri ad c.* 41. 6, *uel Class. Rev.* xiv (1900), *p.* 357): potius quam portas regibus *Vorm. MPFUpBO Edd. uet.*: potius quam regibus portas *HRnDL Ald.*: potius portas quam regibus P^2, *non male* ea esse uota *Hertz*: eam ea esse uota esse uoluntatem *Vorm. M*: ea esse uoluntatem *P*: eam esse uoluntatem $P^2FUpBOHRnDL$ *Edd. uet. Ald.* 5 quiete M^3RnD^2 *Ald.*: quieto *MPFUpBOH*: quaeto *D? L* exilio P^2F^3 UpO^1RnD^x: ex illo *M? PFBOHD*: exiuo *L*: auxilio M^3

sulatum ad generum Mamilium Octauium Tusculum abiit. Romanis pax fida [ita] cum Porsenna fuit.

Consules M. Valerius P. Postumius. Eo anno bene 16
pugnatum cum Sabinis; consules triumpharunt. Maiore
inde mole Sabini bellum parabant. Aduersus eos et ne 2
quid simul ab Tusculo, unde etsi non apertum, suspectum
tamen bellum erat, repentini periculi oreretur, P. Valerius
quartum T. Lucretius iterum consules facti. Seditio inter 3
belli pacisque auctores orta in Sabinis aliquantum inde
uirium transtulit ad Romanos. Namque Attius Clausus, cui 4
postea Appio Claudio fuit Romae nomen, cum pacis ipse
auctor a turbatoribus belli premeretur nec par factioni esset,
ab Inregillo, magna clientium comitatus manu, Romam
transfugit. His ciuitas data agerque trans Anienem; Vetus 5
Claudia tribus—additis postea nouis tribulibus—qui ex eo
uenirent agro appellati. Appius inter patres lectus, haud
ita multo post in principum dignationem peruenit. Con- 6
sules infesto exercitu in agrum Sabinum profecti cum ita
uastatione, dein proelio adflixissent opes hostium ut diu
nihil inde rebellionis timeri posset, triumphantes Romam
redierunt.

P. Valerius, omnium consensu princeps belli pacisque 7
artibus, anno post Agrippa Menenio P. Postumio consuli-
bus moritur, gloria ingenti, copiis familiaribus adeo exiguis,

7 Octauium *PFUpBOHRnD²L*: octauum *MD* Romanis . . . fuit *om. H* fida ita *MPFUpBORnDL*: fida *Madv.*: *malim* firmata, *si quidem antiquior* r *litterae forma* (‘*the tall* r’) *pro* d *accepta fuit* Porsenna *M²P²FBOHD*: porsinna *MPL* (*c.* 9. 1 *adn.*)

16 2 oreretur *P³HRnL*: oretur *M*: oriretur *M²PFUpBORn²D Edd. uet. aliq., cf.* 1. 31. 5 *adn.*; 4. 7. 6 4 Attius *MPFUp²BORnDL*: accius *H*: atius *Up* Inregillo *Weissenb., cf. Momms. C. I. L.* i¹. 444: cin̄ rigillo *M*: cn̄ rigillo *M²PFUpO*: nc̄ rigillo *B*: c̄ rigillo *DL*: ḡrigillo *H*: . . . . . gillo *Rn*: Cn. Regillo *P² Edd. uet. aliq.* magna *MPFUp BOH*: magnam *RnDL* manu *M²PFUpBOH*: manum *MRnDL* 5 tribulibus *MPFUpBOHDL*: tribubus *M³Rn dett. aliq.* appellati *luculenter Madv.*: appellata *MPFUpBOHRnDL* (*uide sis adn. in Ed. mea huius Libri*) 6 timeri posset *Duker*: timere possent *MPFUp BOHRnDL*

ut funeri sumptus deesset; de publico est datus. Luxere
8 matronae ut Brutum. Eodem anno duae coloniae Latinae, Pometia et Cora, ad Auruncos deficiunt. Cum Auruncis bellum initum; fusoque ingenti exercitu, qui se ingredientibus fines consulibus ferociter obtulerat, omne Auruncum
9 bellum Pometiam compulsum est. Nec magis post proelium quam in proelio caedibus temperatum est; et caesi aliquanto plures erant quam capti, et captos passim trucidauerunt; ne ab obsidibus quidem, qui trecenti accepti numero erant, ira belli abstinuit. Et hoc anno Romae triumphatum.

17 Secuti consules Opiter Verginius Sp. Cassius Pometiam
2 primo ui, deinde uineis aliisque operibus oppugnarunt. In quos Aurunci magis iam inexpiabili odio quam spe aliqua aut occasione coorti, cum plures igni quam ferro armati
3 excucurrissent, caede incendioque cuncta complent. Vineis incensis, multis hostium uolneratis et occisis, consulum quoque alterum—sed utrum auctores non adiciunt—graui
4 uolnere ex equo deiectum prope interfecerunt. Romam inde male gesta re reditum; inter multos saucios consul spe incerta uitae relatus. Interiecto deinde haud magno spatio, quod uolneribus curandis supplendoque exercitui satis esset, cum ira maiore, tum uiribus etiam auctis Pometiae arma
5 inlata. Et cum uineis refectis aliaque mole belli iam in eo
6 esset ut in muros euaderet miles, deditio est facta. Ceterum nihilo minus foeda, dedita urbe, quam si capta foret,

7 funeri *MPFUpBOHD*^{x} : funeris *RnDL* 9 caedibus *MPFUpBOHDL* : a caedibus *H. J. Mueller* (*cf.* 25. 25. 9) *uix necessario*

17 1 primo ui *M*^{3}*HRn* : primo uim *O* : primo ut *MPFUpBDL* 2 inexpiabili *M*^{1} *uel M*^{2}*PFUpBOHRnDL* : inexpugnabili *M* 3 sed utrum *Hertz optime* : sed uerum nomen *MPFUpBOHRnDL dett. Edd. uet. aliq. Ald.* : uerum nomen *Alsch.* : sed nomen *Madv.* 4 relatus *Duker* : relictus *MPFUpBOHRnDL* maiore *Edd. uet.* : *add.* bellum *MPFUpBOHRDL, sed in M litteris solito maioribus quod saepius signum est glossematis ex margine in textum translati* (*cf.* 1. 49. 7 *adn.*) : maiore belli *R*^{x} *dett. aliq. Ald.* : maiore bellantium *Zingerle* 6 foeda . . . passi *Madv. optime* : foede (*uel* fede) . . . passim *MPFUpBOHRnDL* (*cf. cc.* 34. 3 *et* 60. 2 *inf.*)

Aurunci passi; principes securi percussi, sub corona uenie-
runt coloni alii, oppidum dirutum, ager ueniit. Consules 7
magis ob iras grauiter ultas quam ob magnitudinem perfecti
belli triumpharunt.

Insequens annus Postumum Cominium et T. Largium 18
consules habuit. Eo anno Romae, cum per ludos ab Sabi- 2
norum iuuentute per lasciuiam scorta raperentur, concursu
hominum rixa ac prope proelium fuit, paruaque ex re ad
rebellionem spectare [res] uidebatur. [Supra belli Latini 3
metum.] Id quoque accesserat quod triginta iam coniurasse
populos concitante Octauio Mamilio satis constabat. In hac 4
tantarum exspectatione rerum sollicita ciuitate, dictatoris
primum creandi mentio orta. Sed nec quibus consulibus
quia ex factione Tarquiniana essent—id quoque enim tradi-

6 dirutum $M^2P^2FUpBOHD^x$: diritum M : diruitum P : diruptum $RnDL$ ueniit $M^3PFUpDL$: uenit $MBOHRn$ 7 quam ob . . . Cominium (*c.* 18. 1) *om. H*

18 1 Postumum *Sigonius* : Postumium $MPFUpBORnDL$ Cominium MP^2OD^2 *uel* D^1 *dett.* : quominium $RnDL$: comunium $PFUpB$ Largium $MPFUpBOHRnDL$ *dett., cf.* § 5 : Larginum *dett. duo* : Larcium *Madv. ex c.* 21. 1 *cum Dion. Hal.* 5. 50. 1, *sed* Largus *Cassiod. Mommsen, C. I. L.* i², *p.* 99. *Vide sis adn. ad c.* 10. 6 2 ex re] *add.* res $HRnDL$ *dett., quod post* spectare *demum sed nihilo felicius ponunt* $MPFUpBO$ *Edd. uet. aliq.* : paruaque ea res *dubitanter Drak.* : *inter multa exempla huius uocis a Liuio repetitae quae congessere Gron. et Drak. proxime accedunt* 29. 6. 2; 30. 34. 2, *sed ne haec quidem omnino similia; igitur cum turbatus ordo saepissime* (*cf. Praef.* 5 *adn.*) *interpolationem prodat, Gronouium libenter secutus seclusi. Multus fuit in hac capituli parte otiosissimus aliquis glossemator* uidebatur $MP^2FUpBOHRnDL$: uidebantur *Gron., P, uix recte*

3 Supra belli Latini metum $MPFUpBOHRnDL$ *dett.* : super belli Latini metum *Duker* : supra belli Sabini metum Rn^2 *dett. duo Ed. Rom.* 1469 : *seclusi ut summarium marginale sequentis sententiae; cf. e.g.* 2. 36. 3; 3. 49. 5 quod triginta MP^3RnDL : quadraginta $OHUp^2$: quodringinta *PF?* : quadringinta F^3B (*sed* -enta) : quadriginta *Up* Octauio *UpHRn dett. aliq.* : Octauo *MPFODL* 4 Sed nec *Madv.* : sed nec quo anno nec *Vorm.* $M^2PFUpBOHRnDL$: sed nio quo | no nec *M quod ex male lecto glossemate aut ab ipso M aut in archetypo eius natum erit Madvigiumque optime confirmat* quibus *Vorm.* : quibus factum *H* : quibus facti *MPFBRnDL*, '*antiqua lectio*' *Rhenan.* : quibus facta *UpO* : quibus factis D^3 *dett. Edd. uet. Ald. In F alterum* nec *cum* N *capitali incipit* (1. 49. 7 *adn.*). *Locum turbauit* quo anno factum *glossema interpolatum* Tarquiniana *PUpOHDL* : Tarquinia *MRn* : Tarquiniani *FB*

tur—parum creditum sit, nec quis primum dictator creatus
5 sit, satis constat. Apud ueterrimos tamen auctores T. Largium dictatorem primum, Sp. Cassium magistrum equitum creatos inuenio. Consulares legere; ita lex iubebat de dicta-
6 tore creando lata. Eo magis adducor ut credam Largium, qui consularis erat, potius quam M'. Valerium Marci filium Volesi nepotem, qui nondum consul fuerat, moderatorem
7 et magistrum consulibus appositum; quin si maxime ex ea familia legi dictatorem uellent, patrem multo potius M. Valerium spectatae uirtutis et consularem uirum legissent.
8 Creato dictatore primum Romae, postquam praeferri secures uiderunt, magnus plebem metus incessit, ut intentiores essent ad dicto parendum; neque enim ut in consulibus qui pari potestate essent, alterius auxilium neque prouocatio erat
9 neque ullum usquam nisi in cura parendi auxilium. Sabinis etiam creatus Romae dictator, eo magis quod propter se creatum crediderant, metum incussit. Itaque legatos de
10 pace mittunt. Quibus orantibus dictatorem senatumque ut ueniam erroris hominibus adulescentibus darent, responsum ignosci adulescentibus posse, senibus non posse qui bella ex
11 bellis sererent. Actum tamen est de pace, impetrataque foret si, quod impensae factum in bellum erat, praestare Sabini—id enim postulatum erat—in animum induxissent. Bellum indictum: tacitae indutiae quietum annum tenuere.
19 Consules Ser. Sulpicius M'. Tullius; nihil dignum memo-

5 *et* 6 Largium *MPFBOHRnDL dett. plures Ed. Rom.* 1469: Larcium *Up Edd. uet. aliq.; cf. adn. ad* § 1 6 M'. Valerium *Gruter, Festum s. u.* '*optima lex*' (*Müll.* 198, *Thewrewk de Ponor* 234) *secutus*: m̄. (*i.e.* Marcum) ualerium *Vorm. MPFBOHDL* (*sed in B* m.) Marci filium *Rhenan.*: marci fufium *M*: m̄. fufium *FB*: m̄. f. ufium *P*: fufium *HRnDL*: f̄. ufium *O*: Fusium *Edd. uet. aliq.*, '*uetus lectio*' *Rhenan.*: m̄. ū. filium *Up* 7 quin si *Lehnert*: qui si MP^2FUpB *OHRnDL*: quis in *P*: quia si *dett. unus* 11 praestare . . . erat *om. H* Sabini P^3 *marg. ORnDL*: Sabini . . . . *F* (4 *aut* 5 *litteris erasis*): Sabinium *M*, '*antiqua lectio*' *Rhenan.*, *unde ille* Sabini tum: Sabinum *PUpB*

19 1 Ser. *Sigonius ex Cic. Brut.* 16. 62, *cf. Cassiod. Momms. C. I. L.*

ria actum ; T. Aebutius deinde et C. Vetusius. His consu- 2
libus Fidenae obsessae, Crustumeria capta ; Praeneste ab
Latinis ad Romanos desciuit, nec ultra bellum Latinum,
gliscens iam per aliquot annos, dilatum. A. Postumius 3
dictator, T. Aebutius magister equitum, magnis copiis
peditum equitumque profecti, ad lacum Regillum in agro
Tusculano agmini hostium occurrerunt, et quia Tarquinios 4
esse in exercitu Latinorum auditum est, sustineri ira non
potuit quin extemplo confligerent. Ergo etiam proelium 5
aliquanto quam cetera grauius atque atrocius fuit. Non
enim duces ad regendam modo consilio rem adfuere, sed
suismet ipsi corporibus dimicantes miscuere certamina, nec
quisquam procerum ferme hac aut illa ex acie sine uolnere
praeter dictatorem Romanum excessit. In Postumium 6
prima in acie suos adhortantem instruentemque Tarquinius
Superbus, quamquam iam aetate et uiribus erat grauior,
equum infestus admisit, ictusque ab latere concursu suorum
receptus in tutum est. Et ad alterum cornu Aebutius 7
magister equitum in Octauium Mamilium impetum dederat ;
nec fefellit ueniens Tusculanum ducem, contraque et ille
concitat equum. Tantaque uis infestis uenientium hastis 8
fuit ut brachium Aebutio traiectum sit, Mamilio pectus

i², *p.* 99 : Seruilius *MPFUpBOHRnDL et sic Dion. Hal.* 5. 52. 1 M'. Tullius *Sigon. ex Dion. Hal. ibid.* : m̄. manlius tullus *MO* : m̄. mālius tullus *PH* : m̄. mamlius tullus *F* : m. m̄ alius tullus *B* : m̄. manilius tullus *RnD* : m. mimlius tullus *L* : m̄. manilius tullus *Up* deinde et] *om.* et *M* : *tutantur PFUpBOHRnDL* C. Vetusius *PF UpBOH* : c. uetusius ueturius uetusius *M* : c. uetusius ueturius uetirius *Vorm.* : censorius uetusius *RnDL* 3 A. Postumius *Sabellicus ex Dion. Hal.* 6. 2. 1 (*ubi consul tertio post anno nominatur*) : aurelius postumius *MPFUpBOHRDL* 5 ipsi *Gron.* : ipsis *MPFUpBOH RnDL*, *ut saepe* (*e.g. c.* 9. 5 ; *c.* 12. 7 ; *c.* 44. 3 *et* 8) *in tali uerborum conlocatione ; optimus tamen Drak. pro codicibus hic legendus* (*etiamsi hoc in loco uix persuadet*) *nam casus obliquus pronominis saepe, ut docet, e.g. in c.* 42. 9 *et* 3. 61. 1 *sententiam melius exprimit* 6 adhortantem *MPUpBOH* (*sed in B* adort-) : hortantem *RnD*¹ *uel D*² : ortantem *FDL* 7 Et ad *MPFUpBOD*² : et *HRnDL* contraque *Madv.* : contra quem *MPFUpBOHRnDL* 8 uenientium *MPF*²*UpBOH* : nienientium *F* : inuenientium *RnDL*

9 percussum. Hunc quidem in secundam aciem Latini recepere; Aebutius cum saucio brachio tenere telum non
10 posset, pugna excessit. Latinus dux nihil deterritus uolnere proelium ciet et quia suos perculsos uidebat, arcessit cohortem exsulum Romanorum, cui L. Tarquini filius praeerat. Ea quo maiore pugnabat ira ob erepta bona patriamque ademptam, pugnam parumper restituit.

20 Referentibus iam pedem ab ea parte Romanis, M. Valerius Publicolae frater, conspicatus ferocem iuuenem Tarquinium ostentantem se in prima exsulum acie, domestica etiam gloria accensus ut cuius familiae decus eiecti reges erant,
2 eiusdem interfecti forent, subdit calcaria equo et Tarqui-
3 nium infesto spiculo petit. Tarquinius retro in agmen suorum infenso cessit hosti: Valerium temere inuectum in exsulum aciem ex transuerso quidam adortus transfigit, nec quicquam equitis uolnere equo retardato, moribundus Romanus labentibus super corpus armis ad terram defluxit.
4 Dictator Postumius postquam cecidisse talem uirum, exsules ferociter citato agmine inuehi, suos perculsos cedere
5 animaduertit, cohorti suae, quam delectam manum praesidii causa circa se habebat, dat signum ut quem suorum fugientem uiderint, pro hoste habeant. Ita metu ancipiti
6 uersi a fuga Romani in hostem et restituta acies. Cohors dictatoris tum primum proelium iniit; integris corporibus
7 animisque fessos adorti exsules caedunt. Ibi alia inter proceres coorta pugna. Imperator Latinus, ubi cohortem exsulum a dictatore Romano prope circumuentam uidit, ex subsidiariis manipulos aliquot in primam aciem secum
8 rapit. Hos agmine uenientes T. Herminius legatus con-

10 Ea quo *MPRnD*: ea $\overline{\text{quo}}$ *HL*: ea quoniam *O*: eo quo P^2FUpB: eoque M^3

20 1 eiecti M^2 *uel* M^1UpOH: electi *M*: lecti *PFBRnDL* 2 infesto *MPFUpBOHRnDL*: infenso *dett. unus* 5 delectam manum *OHRnDL*: delecta manu $PFUpBD^x$ *Edd. uet. Ald.*: de electa manu *Rhenan.*: detectam manum electa manu *M fide, ut solet, indefessa*

spicatus, interque eos insignem ueste armisque Mamilium noscitans, tanto ui maiore quam paulo ante magister equitum cum hostium duce proelium iniit, ut et uno ictu 9
transfixum per latus occiderit Mamilium et ipse inter spoliandum corpus hostis ueruto percussus, cum uictor in castra esset relatus, inter primam curationem exspirauerit. Tum ad equites dictator aduolat, obtestans ut fesso iam 10
pedite descendant ex equis et pugnam capessant. Dicto paruere; desiliunt ex equis, prouolant in primum et pro antesignanis parmas obiciunt. Recipit extemplo animum 11
pedestris acies, postquam iuuentutis proceres aequato genere pugnae secum partem periculi sustinentes uidit. Tum demum impulsi Latini perculsaque inclinauit acies. Equiti 12
admoti equi, ut persequi hostem posset; secuta et pedestris acies. Ibi nihil nec diuinae nec humanae opis dictator praetermittens aedem Castori uouisse fertur ac pronuntiasse militi praemia, qui primus, qui secundus castra hostium intrasset; tantusque ardor fuit ut eodem impetu quo fude- 13
rant hostem Romani castra caperent. Hoc modo ad lacum Regillum pugnatum est. Dictator et magister equitum triumphantes in urbem rediere.

Triennio deinde nec certa pax nec bellum fuit. Consules 21
Q. Cloelius et T. Larcius, inde A. Sempronius et M. Minucius. His consulibus aedis Saturno dedicata, Saturnalia 2
institutus festus dies. A. deinde Postumius et T. Verginius consules facti. Hoc demum anno ad Regillum lacum 3
pugnatum apud quosdam inuenio; A. Postumium, quia

9 iniit ut *MPFBORDL* : init ut *H* relatus *MPFUpBOHRn*^{2} *D*^{3} : relictus *RD? L* (*cf. c.* 17. 4) 12 uouisse *M*^{2}*PFUpBOHD*^{1}*L* : uouissent *MD?* : uoluisse *Rn* (*cf.* 1. 55. 1)

21 1 Larcius *MPFBHRnDL* : Lartius *UpO* : Largius *dett. aliq., sed, nisi si alius homo fuit quam ille* T. Largius *c.* 18. 1 *nominatus*, iterum *addendum erat* : Largus *Cassiod. Momms. C. I. L.* i^2, *p.* 99, *sed* Λάρκιος *Dion. Hal.* 5. 59. 1 ; *cf. c.* 10. 6 *adn.* 2 aedis *MPFBRn DL* (*sed* edis *D*) : aedes *UpO* : edes *D*^{2} : edos *H; de forma uide sis adn. in edit. mea huius Libri* (*Cantab.* 1901)

collega dubiae fidei fuerit, se consulatu abdicasse; dicta-
4 torem inde factum. Tanti errores implicant temporum, aliter apud alios ordinatis magistratibus, ut nec qui consules secundum quos, nec quid quoque anno actum sit, in tanta uetustate non rerum modo sed etiam auctorum digerere possis.

5 Ap. Claudius deinde et P. Seruilius consules facti. Insignis hic annus est nuntio Tarquini mortis. Mortuus Cumis, quo se post fractas opes Latinorum ad Aristode-
6 mum tyrannum contulerat. Eo nuntio erecti patres, erecta plebes; sed patribus nimis luxuriosa ea fuit laetitia; plebi, cui ad eam diem summa ope inseruitum erat, iniuriae a
7 primoribus fieri coepere. Eodem anno Signia colonia, quam rex Tarquinius deduxerat, suppleto numero colonorum iterum deducta est. Romae tribus una et uiginti factae. Aedes Mercuri dedicata est idibus Maiis.

22 Cum Volscorum gente Latino bello neque pax neque bellum fuerat; nam et Volsci comparauerant auxilia quae mitterent Latinis, ni maturatum ab dictatore Romano esset, et maturauit Romanus ne proelio uno cum Latino Volsco-
2 que contenderet. Hac ira consules in Volscum agrum legiones duxere. Volscos consilii poenam non metuentes necopinata res perculit; armorum immemores obsides dant trecentos principum a Cora atque Pometia liberos. Ita sine
3 certamine inde abductae legiones. Nec ita multo post Volscis leuatis metu suum rediit ingenium. Rursus occultum parant bellum, Hernicis in societatem armorum ad-
4 sumptis. Legatos quoque ad sollicitandum Latium passim

4 quos *Crevier*: quosdam *MPFUpBOHRnDL dett. Edd. uet. duo*: quosnam *Haupt* nec quid *MPFUpBOH*: ne quid *RnDL* 5 Cumis quo *MOHRnL*: Cumis et quo *PF?UpB*: est Cumis quoque D^2: Cumis est quo F^3, *Alsch., fort. recte*: ciuis quoque *D?* 7 una *PFUpB OHRnDL*: *om. M* uiginti *FB*: xxx *MPUpOHRnDL* aedes *MPFUpBOHRnL*: edes *D* idibus Maiis *RnD*^{2} *Edd. uet.*: idibus mais *PO*: idibus magis *MHDL*: *om. FUpB*: idibus Maii M^3O^1 *uel* O^2

dimittunt; sed recens ad Regillum lacum accepta cladis Latinos ira odioque eius, quicumque arma suaderet, ne ab legatis quidem uiolandis abstinuit; comprehensos Volscos Romam duxere. Ibi traditi consulibus indicatumque est Volscos Hernicosque parare bellum Romanis. Relata re 5 ad senatum adeo fuit gratum patribus ut et captiuorum sex milia Latinis remitterent et de foedere, quod prope in perpetuum negatum fuerat, rem ad nouos magistratus traicerent. Enimuero tum Latini gaudere facto; pacis auctores 6 in ingenti gloria esse. Coronam auream Ioui donum in Capitolium mittunt. Cum legatis donoque qui captiuorum remissi ad suos fuerant, magna circumfusa multitudo, uenit. Pergunt domos eorum apud quem quisque seruierant; gra- 7 tias agunt liberaliter habiti cultique in calamitate sua; inde hospitia iungunt. Nunquam alias ante publice priuatimque Latinum nomen Romano imperio coniunctius fuit.

Sed et bellum Volscum imminebat et ciuitas secum ipsa 23 discors intestino inter patres plebemque flagrabat odio, maxime propter nexos ob aes alienum. Fremebant se, 2 foris pro libertate et imperio dimicantes, domi a ciuibus captos et oppressos esse, tutioremque in bello quam in pace et inter hostes quam inter ciues libertatem plebis esse; inuidiamque eam sua sponte gliscentem insignis unius calamitas accendit. Magno natu quidam cum omnium malo- 3 rum suorum insignibus se in forum proiecit. Obsita erat squalore uestis, foedior corporis habitus pallore ac macie perempti; ad hoc promissa barba et capilli efferauerant 4 speciem oris. Noscitabatur tamen in tanta deformitate, et

22 4 cladis *MPFBRnDL* (*cf.* aedis, *c.* 21. 2 *adn.*) : clades *UpOH* 5 re *MP²FUpO Edd. uet.* : res *PHRnDL* : *om. B* gratum *MPFUp BOHRnDL* : grata *Rn² dett. aliq.* ut et *MPFUpBOH* : *om.* et *Rn DL dett.* traicerent *MPFUpOHRnDL Ald.* (*cf. Cic. Div. in Caec.* 14. 46; *Ov. Met.* 12. 628) : traie erent *B* : reicerent *Ed. Frob.* 1535

23 2 et inter *MPFUpBOH Edd. Rom.* 1469 *et* 1470 : *om.* et *RnDL dett., fort. recte* 3 malorum *Lipsius* : maiorum *MPFUpBOH RnDL*

ordines duxisse aiebant, aliaque militiae decora uolgo miserantes eum iactabant; ipse testes honestarum aliquot locis
5 pugnarum cicatrices aduerso pectore ostentabat. Sciscitantibus unde ille habitus, unde deformitas, cum circumfusa turba esset prope in contionis modum, Sabino bello ait se militantem, quia propter populationes agri non fructu modo caruerit, sed uilla incensa fuerit, direpta omnia, pecora abacta, tributum iniquo suo tempore imperatum, aes alie-
6 num fecisse. id cumulatum usuris primo se agro paterno auitoque exuisse, deinde fortunis aliis; postremo uelut tabem peruenisse ad corpus; ductum se ab creditore non in
7 seruitium, sed in ergastulum et carnificinam esse. Inde ostentare tergum foedum recentibus uestigiis uerberum. Ad haec uisa auditaque clamor ingens oritur. Non iam foro se tumultus tenet, sed passim totam urbem peruadit.
8 Nexi, uincti solutique, se undique in publicum proripiunt, implorant Quiritium fidem. Nullo loco deest seditionis uoluntarius comes; multis passim agminibus per omnes
9 uias cum clamore in forum curritur. Magno cum periculo suo qui forte patrum in foro erant in eam turbam incide-
10 runt; nec temperatum manibus foret, ni propere consules, P. Seruilius et Ap. Claudius, ad comprimendam seditionem interuenissent. At in eos multitudo uersa ostentare
11 uincula sua deformitatemque aliam. Haec se meritos dicere, exprobrantes suam quisque alius alibi militiam; postulare multo minaciter magis quam suppliciter ut senatum uocarent; curiamque ipsi futuri arbitri moderatoresque
12 publici consilii circumsistunt. Pauci admodum patrum, quos casus obtulerat, contracti ab consulibus; ceteros metus

4 ordines *MUpRnD*^{1} (*cf. c.* 55. 4): ordinē *FOH fort. recte*: ordine *PBDL* 7 tenet *Madv.*: sustinet *MPFUpBOHRnDL*: continet *Edd. uet. duo* 8 Nexi *Rn*^{2} *dett. duo*: inexsui *M*: nexu *PFUpBOHDL dett. aliq. Ald.* 10 At in eos *M*^{2}*HRnD*^{2} *dett. Ald.*: ad meos *D?*: ad in eos *ML*: in eos *PFUpBO Edd. uet. aliq.* 11 multo minaciter magis *Vorm.? MHRnDL*: minaciter magis *PFUpBO fort. recte*: multo magis minaciter *dett. duo*: magis minaciter *Edd. uet. aliq.*

non curia modo sed etiam foro arcebat, nec agi quicquam per infrequentiam poterat senatus. Tum uero eludi atque 13
extrahi se multitudo putare, et patrum qui abessent, non casu, non metu, sed impediendae rei causa abesse, et consules ipsos tergiuersari, nec dubie ludibrio esse miserias suas. Iam prope erat ut ne consulum quidem maiestas 14
coerceret iras hominum, cum incerti morando an ueniendo plus periculi contraherent, tandem in senatum ueniunt. Frequentique tandem curia non modo inter patres sed ne inter consules quidem ipsos satis conueniebat. Appius, 15
uehementis ingenii uir, imperio consulari rem agendam censebat; uno aut altero arrepto, quieturos alios: Seruilius, lenibus remediis aptior, concitatos animos flecti quam frangi putabat cum tutius tum facilius esse.

Inter haec maior alius terror: Latini equites cum tumul- 24
tuoso aduolant nuntio Volscos infesto exercitu ad urbem oppugnandam uenire. Quae audita—adeo duas ex una ciuitate discordia fecerat—longe aliter patres ac plebem adfecere. Exsultare gaudio plebes; ultores superbiae patrum 2
adesse dicere deos; alius alium confirmare ne nomina darent; cum omnibus potius quam solos perituros; patres militarent, patres arma caperent, ut penes eosdem pericula belli, penes quos praemia, essent. At uero curia, maesta ac 3
trepida ancipiti metu et ab ciue et ab hoste, Seruilium consulem, cui ingenium magis populare erat, orare ut tantis circumuentam terroribus expediret rem publicam. Tum 4
consul misso senatu in contionem prodit. Ibi curae esse patribus ostendit ut consulatur plebi; ceterum deliberationi

13 Tum uero *MFBOHDL Edd. uet. duo*: cum uero *PF*^{3}*UpRn* putare *HD*^{2} *dett. Ed. Rom.* 1469: putaret *MPFUpBORnDL* 14 tandem curia *MPFBOHRnDL* (*sed* -riam *D*, -ria *D*^{1}): $\frac{\text{tandem}}{\text{inde}}$ curia *Up*: iam curia *dubitanter Gron.*: *delet* tandem *Madv.* 15 arrepto *Up OD*^{1} (*et sic codd. meliores longe saepius ut* 2. 27. 12): adrepto *MPFB HDL*: abrepto *F*^{3}; *cf. Hale & Buck, Lat. Gram. p.* 25

24 2 plebes *MP*^{1}*FUpBOH*: plebis *PDL*: plebs *D*^{2} *uel D*^{4}

de maxima quidem illa sed tamen parte ciuitatis metum
5 pro uniuersa re publica interuenisse; nec posse, cum prope
ad portas essent, bello praeuerti quicquam, nec, si sit laxa-
menti aliquid, aut plebi honestum esse, nisi mercede prius
accepta, arma pro patria non cepisse, neque patribus satis
decorum per metum potius quam postmodo uoluntate ad-
6 flictis ciuium suorum fortunis consuluisse. Contioni deinde
edicto addidit fidem quo edixit ne quis ciuem Romanum
uinctum aut clausum teneret, quo minus ei nominis edendi
apud consules potestas fieret, neu quis militis, donec in
castris esset, bona possideret aut uenderet, liberos nepo-
7 tesue eius moraretur. Hoc proposito edicto, et qui aderant
nexi profiteri extemplo nomina, et undique ex tota urbe
proripientium se ex priuato, cum retinendi ius creditori non
esset, concursus in forum ut sacramento dicerent fieri.
8 Magna ea manus fuit, neque aliorum magis in Volsco bello
uirtus atque opera enituit.

Consul copias contra hostem educit; paruo dirimente
25 interuallo castra ponit. Proxima inde nocte Volsci, dis-
cordia Romana freti, si qua nocturna transitio proditioue
fieri posset, temptant castra. Sensere uigiles; excitatus
exercitus; signo dato concursum est ad arma; ita frustra
2 id inceptum Volscis fuit. Reliquum noctis utrimque quieti
datum. Postero die prima luce Volsci fossis repletis uallum
3 inuadunt. Iamque ab omni parte munimenta uellebantur,

5 praeuerti *Hertz* (3. 22. 2): praeuertisse *PFUpBOHRnDL Ald.*: puetisse (*i.e.* peruetisse) *M*: praeuerti se *Weissenb.* quicquam nec si sit $PF^3UpBOHRnD^2$ *uel* D^4: necquicquam nec sit *M*: quicquam nec sit *F?*: quicquam nexi sit *L*: quicquam ne sit (*uel* nec sit) *D?* aut *MPFUpBOHRnD et* D^xL: haut D^2: *delere uolt Vielhaber, uix necessario*
6 quo edixit $P^2FUpBOHRnD$: quo | dixit *M*: quedixit *P*: quae dixit *L* edendi *UpOHD*^{x}: sedendi *MPFBRnDL* neu quis *PFUpBO Ed. Rom.* 1469: ne quis *MHRnDL Ed. Rom.* 1470 esset *MPFUpBOHD*^{3}: essent *RnD? L*
25 1 posset *MPFUpBO Edd. uet.*: possit *HRnDL Ald. fort. recte* temptant castra *MRnD*^{2}: temptant et castra *PFUpB Edd. uet. aliq.* (*fort. ex temere duplicato* -t *ortum, an recte?*): temptant a castra *DL*: temptant ad castra *O*: temptant. Ad castra *H*

cum consul, quamquam cuncti undique et nexi ante omnes ut signum daret clamabant, experiendi animos militum causa parumper moratus, postquam satis apparebat ingens ardor, dato tandem ad erumpendum signo militem auidum certaminis emittit. Primo statim incursu pulsi hostes ; 4 fugientibus, quoad insequi pedes potuit, terga caesa ; eques usque ad castra pauidos egit. Mox ipsa castra legionibus circumdatis, cum Volscos inde etiam pauor expulisset, capta direptaque. Postero die ad Suessam Pometiam quo confu- 5 gerant hostes legionibus ductis, intra paucos dies oppidum capitur ; captum praedae datum. Inde paulum recreatus egens miles ; consul cum maxima gloria sua uictorem exer- 6 citum Romam reducit. Decedentem Romam Ecetranorum Volscorum legati, rebus suis timentes post Pometiam captam, adeunt. His ex senatus consulto data pax, ager ademptus.

Confestim et Sabini Romanos territauere ; tumultus enim **26** fuit uerius quam bellum. Nocte in urbem nuntiatum est exercitum Sabinum praedabundum ad Anienem amnem peruenisse ; ibi passim diripi atque incendi uillas. Missus 2 extemplo eo cum omnibus copiis equitum A. Postumius, qui dictator bello Latino fuerat ; secutus consul Seruilius cum delecta peditum manu. Plerosque palantes eques cir- 3 cumuenit, nec aduenienti peditum agmini restitit Sabina legio. Fessi cum itinere tum populatione nocturna, magna pars in uillis repleti cibo uinoque, uix fugae quod satis esset uirium habuere.

Nocte una audito perfectoque bello Sabino, postero die 4 in magna iam spe undique partae pacis, legati Aurunci sena-

6 Romam Ecetranorum *F? L* (*sed* ec etr-), *Ed. Frob.* 1531 : roma mecetranorum *MPRn* : roma matranorum (ce *supra* -at- *suprascr.*) *B* : roman cetranorum *D* : romam mecetranorum *OH* : romam macetranorum D^2 *dett. Edd. uet. plures* : Romam *delere uolt Crevier*

26 1 Nocte in urbem *Vorm.? MPB* (*sed* -e B^1 *in ras.*) : nocte in urbe *FUpORnDL Ald.* : noctem urbe *H* 2 qui dictator . . . fuerat *substrinxit* F^2 *uel* F^1 (*cf.* 2. 9. 4 *adn.*) 4 partae *Vorm.? M Ed. Rom.* 1469 : paratae (*uel* -te) *UpOHRnDL* : parata *PF* : paratam? F^1 *qui correctionem aliquam uidetur temptasse* : parati *B*

tum adeunt, ni decedatur Volsco agro bellum indicentes.
5 Cum legatis simul exercitus Auruncorum domo profectus erat; cuius fama haud procul iam ab Aricia uisi tanto tumultu conciuit Romanos ut nec consuli ordine patres nec pacatum responsum arma inferentibus arma ipsi capientes
6 dare possent. Ariciam infesto agmine itur; nec procul inde cum Auruncis signa conlata, proelioque uno debellatum est.
27 Fusis Auruncis, uictor tot intra paucos dies bellis Romanus promissa consulis fidemque senatus exspectabat, cum Appius et insita superbia animo et ut collegae uanam faceret fidem, quam asperrime poterat ius de creditis pecuniis dicere. Deinceps et qui ante nexi fuerant creditoribus
2 tradebantur et nectebantur alii. Quod ubi cui militi inciderat, collegam appellabat. Concursus ad Seruilium fiebat; illius promissa iactabant; illi exprobrabant sua quisque belli merita cicatricesque acceptas. Postulabant ut [aut] referret ad senatum, [aut] ut auxilio esset consul ciuibus suis, impe-
3 rator militibus. Mouebant consulem haec, sed tergiuersari res cogebat; adeo in alteram causam non collega solum praeceps erat sed omnis factio nobilium. Ita medium se gerendo nec plebis uitauit odium nec apud patres gratiam
4 iniit. Patres mollem consulem et ambitiosum rati, plebes fallacem, breuique apparuit aequasse eum Appi odium.

5 uisi *PRnDL* : *in M deletum* : uisa *OH Ed. Rom.* 1469 : uis *FUpB*

27 1 dicere *MUpOHRnD* : di | dicere *L* : diceret *PFB* qui ante *P*^{2}*F*^{1} *uel F*^{2}*UpBOHRnD*^{2}*?* : quante *MPFDL* : quanti *M*^{3} 2 exprobrabant *MF*^{3}*OHRnDL Edd. uet. aliq.* : exprobrant *PUpB* : exprobrabat *F?* ut aut *MPFUpBOHRnDL* : *delebant* aut *Grut. Gron.* (*scil.* '*postulabant, alius ut . . . alius ut . . .*'), *optime* aut ut *MPFUpB OHRnDL* : *delebat* aut *Gron.*, *optime* : *delebat* ut *Madv.* : *si quis codicum lectionem tutari malit, conferat Cic. Orator* 44. 149, *Acad.* 2. 4. 12 *cum Reidii adn.* 3 cogebat *MP*^{2}*O*^{1}*HRnDL* : cogebant *PFUpB* : cogitabat *O* praeceps erat *Vorm.*^{2} *marg. F*^{3} *dett. aliq. Ed. Rom.* 1470 : praeceperat (*uel* pre-) *Vorm. MPFUpBOHRnDL dett. Edd. uet. aliq.* : praeceps ierat *R*^{2} *Sabellicus, probantibus Gron. Drak.* (*an recte?*) : (ui alteram causam) praeceperat *Rhenan.* 4 aequasse *PFUpBOHRn DL dett. Edd. uet. Ald.* (*cf.* 10. 19. 8) : adaequasse *M dett. aliq.* (*cf. Caes. B. G.* 5. 8. 4)

Certamen consulibus inciderat, uter dedicaret Mercuri 5
aedem. Senatus a se rem ad populum reiecit: utri eorum
dedicatio iussu populi data esset, eum praeesse annonae,
mercatorum collegium instituere, sollemnia pro pontifice
iussit suscipere. Populus dedicationem aedis dat M. Lae- 6
torio, primi pili centurioni, quod facile appareret non tam
ad honorem eius cui curatio altior fastigio suo data esset
factum quam ad consulum ignominiam. Saeuire inde uti- 7
que consulum alter patresque; sed plebi creuerant animi
et longe alia quam primo instituerant uia grassabantur.
Desperato enim consulum senatusque auxilio, cum in ius 8
duci debitorem uidissent, undique conuolabant. Neque
decretum exaudiri consulis prae strepitu et clamore poterat,
neque cum decresset quisquam obtemperabat. Vi age- 9
batur, metusque omnis et periculum, cum in conspectu
consulis singuli a pluribus uiolarentur, in creditores a
debitoribus uerterant. Super haec timor incessit Sabini 10
belli; dilectuque decreto nemo nomen dedit, furente Ap-
pio et insectante ambitionem collegae, qui populari silentio
rem publicam proderet et ad id quod de credita pecunia ius
non dixisset, adiceret ut ne dilectum quidem ex senatus
consulto haberet; non esse tamen desertam omnino rem 11
publicam neque proiectum consulare imperium; se unum
et suae et patrum maiestatis uindicem fore. Cum circum- 12
staret cotidiana multitudo licentia accensa, arripi unum
insignem ducem seditionum iussit. Ille cum a lictoribus
iam traheretur prouocauit; nec cessisset prouocationi con-
sul, quia non dubium erat populi iudicium, nisi aegre uicta

6 appareret *MOHRnD* (*scil.* '*nobis si adfuissemus*') : apparetret *P* : appararet *FB* : appares et *L* : apparet *Up* (*fort. recte*) 7 utique *MPOHRnDL* : utrimque FP^2 : utrumque *UpB* 9 periculum *M* : periculum libertatis *PFUpBOHRnDL dett. Edd. uet. uix recte* 12 cotidiana *PFUpBOHRnDL et sic fere semper* : cott- *M*, *ut in* cottidie. *Sed maiori parti codicum obtemperamus hanc discrepantiam inter formas aduerbii et adiectiui, ex phoneticis rationibus non adeo improbabilem, statuentium* arripi *MPFUpBOHRnDL* (*cf.* 2. 23. 15 *adn.*)

pertinacia foret consilio magis et auctoritate principum quam populi clamore; adeo supererant animi ad sustinen-
13 dam inuidiam. Crescere inde malum in dies, non clamoribus modo apertis sed, quod multo perniciosius erat, secessione occultisque conloquiis. Tandem inuisi plebi consules magistratu abeunt, Seruilius neutris, Appius patribus mire gratus.

28 A. Verginius inde et T. Vetusius consulatum ineunt. Tum uero plebs incerta quales habitura consules esset, coetus nocturnos, pars Esquiliis, pars in Auentino facere, ne in foro subitis trepidaret consiliis et omnia temere ac
2 fortuito ageret. Eam rem consules rati, ut erat, perniciosam ad patres deferunt, sed delatam consulere ordine non licuit; adeo tumultuose excepta est clamoribus undique et indignatione patrum, si quod imperio consulari exsequendum esset, inuidiam eius consules ad senatum
3 reicerent: profecto si essent in re publica magistratus, nullum futurum fuisse Romae nisi publicum concilium; nunc in mille curias contionesque [cum alia in Esquiliis, alia in Auentino fiant concilia] dispersam et dissipatam
4 esse rem publicam. unum hercule uirum—id enim plus esse quam consulem—qualis Ap. Claudius fuerit, mo-
5 mento temporis discussurum illos coetus fuisse. Correpti consules cum, quid ergo se facere uellent—nihil enim segnius molliusue quam patribus placeat acturos—percontarentur, decernunt ut dilectum quam acerrimum habeant:

12 et auctoritate *PFUpBOHRnDL* : *om.* et *M* : *fort. uoces ambae secludendae*

28 1 plebs *MPFUpBOHD*^{2} *uel D*^{1} : plebis *RnD? L* : plebes *Rn*^{2} 2 ut erat *P*^{2}*FUpBOHRnD*^{3} : ut erant *MPDL* delatam *MPFUp BOHRnDL* : delata senatum *Zingerle : melius* de delata *Walters si quid mutandum est, sed cf. e.g. Verg. Aen.* 11. 344 consulere *PFUpBO HRnDL* (*in F una littera ante erasa*) : consululere *M* : consuli *M*^{3} 3 concilium *MPFUpBOHRnDL Edd. uet. aliq.* : consilium *dett. aliq. Edd. uet. duo* cum alia in Esquiliis, alia in Auentino fiant concilia (*MPFUpBOHRnDL*), *glossema ex* § 1 *petitum seclusit Wecklein* : in *ante* Esquiliis *seclusit Madv.* dissipatam *MPFUpBOH* : dispensatam *RnDL*

otio lasciuire plebem. Dimisso senatu consules in tribunal 6
escendunt; citant nominatim iuniores. Cum ad nomen
nemo responderet, circumfusa multitudo in contionis mo-
dum negare ultra decipi plebem posse; nunquam unum 7
militem habituros ni praestaretur fides publica; libertatem
unicuique prius reddendam esse quam arma danda, ut pro
patria ciuibusque, non pro dominis pugnent. Consules 8
quid mandatum esset a senatu uidebant, sed eorum, qui
intra parietes curiae ferociter loquerentur, neminem adesse
inuidiae suae participem; et apparebat atrox cum plebe
certamen. Prius itaque quam ultima experirentur senatum 9
iterum consulere placuit. Tum uero ad sellas consulum
prope conuolare minimus quisque natu patrum, abdicare
consulatum iubentes et deponere imperium, ad quod tuen-
dum animus deesset.

Vtraque re satis experta tum demum consules: 'Ne prae- 29
dictum negetis, patres conscripti, adest ingens seditio. Po-
stulamus ut hi qui maxime ignauiam increpant adsint nobis
habentibus dilectum. Acerrimi cuiusque arbitrio, quando
ita placet, rem agemus.' Redeunt in tribunal; citari nomi- 2
natim unum ex iis qui in conspectu erant dedita opera
iubent. Cum staret tacitus et circa eum aliquot hominum,
ne forte uiolaretur, constitisset globus, lictorem ad eum
consules mittunt. Quo repulso, tum uero indignum facinus 3
esse clamitantes qui patrum consulibus aderant, deuolant
de tribunali ut lictori auxilio essent. Sed ab lictore nihil 4
aliud quam prendere prohibito cum conuersus in patres
impetus esset, consulum intercursu rixa sedata est, in qua
tamen sine lapide, sine telo plus clamoris atque irarum

6 escendunt *MP et F*^{3} *dett. aliq.*: ascendunt *P*^{2}*FUpBOH Edd. uet.*: descendunt *RnD*^{1}*L dett.* negare *M dett. aliq.*: negaret *PFUpBOH RnDL Edd. uet. aliq.* 9 prope *Vorm.? MPFUpBOHRnDL*: propere *M*^{3}*D*^{2} *Ald.* conuolare *Vorm. M*: conuolauere *PFUpBOHRnDL Edd. uet. Ald., fort. recte*

29 1 hi *UpOH*: hii (*i.e.* ii) *MPFBRnDL*: ii *Ed. Rom.* 146
2 erant *PFUpBOH*: erat *MRnDL*

quam iniuriae fuerat. Senatus tumultuose uocatus tumultuosius consulitur, quaestionem postulantibus iis qui pulsati fuerant, decernente ferocissimo quoque non sententiis magis quam clamore et strepitu. Tandem cum irae resedissent, exprobrantibus consulibus nihilo plus sanitatis in curia quam in foro esse, ordine consuli coepit. Tres fuere sententiae. P. Verginius rem non uolgabat; de iis tantum qui fidem secuti P. Seruili consulis Volsco Aurunco Sabinoque militassent bello, agendum censebat. T. Largius, non id tempus esse ut merita tantummodo exsoluerentur; totam plebem aere alieno demersam esse, nec sisti posse ni omnibus consulatur; quin si alia aliorum sit condicio, accendi magis discordiam quam sedari. Ap. Claudius, et natura immitis et efferatus hinc plebis odio, illinc patrum laudibus, non miseriis ait sed licentia tantum concitum turbarum et lasciuire magis plebem quam saeuire. id adeo malum ex prouocatione natum; quippe minas esse consulum, non imperium, ubi ad eos qui una peccauerint prouocare liceat. 'Agedum' inquit, 'dictatorem, a quo prouocatio non est, creemus; iam hic quo nunc omnia ardent conticescet furor. Pulset tum mihi lictorem qui sciet ius de tergo uitaque sua penes unum illum esse cuius maiestatem uiolarit.'

30 Multis, ut erat, horrida et atrox uidebatur Appi sententia; rursus Vergini Largique exemplo haud salubres, utique Largi

6 irae *PFUpBOHRnDL* : ira *M* 8 Largius *MPFUpBOHRnDL* : Larcius *uel* Lartius *Edd.* ; *cf. c.* 10. 6 *adn.* posse ni *UpRn Ed. Rom.* 1469 : possent *MPFBD*^{1}*L* : posse in *O* : possenib. *D* (*omisso* ni om-) : posse *H* 11 Agedum *M*^{3}*P*^{3}*F*^{3}*HRnD* : agendum *MPFUpBOL* conticescet *P*^{2}*FBOD*^{3} : conticesset *Up* : conticiscet *MPHDL* : contis et *Rn* 12 Pulset *MOHRnDL* : pulset et *PF? UpB* (*sed* pul- *F*, -set *F*^{3} : et *F*) uiolarit *Rn*^{2} *dett. aliq.* (*cf. c.* 38. 5 *adn.*) : uiolauerit *dett. duo Ed. Rom.* 1470 : uiolauit *Vorm.?* (*ex silentio Rhenani, qui* uiolabit *proposuit, si iudicare licet*) *MPFUpBOHRnDL Edd. uet.*

30 1 Multis ut *PFUpBOHRnDL* : *om.* ut *M* Largique (*uel* -iique) *PFUpBOHRnDL* : largi | itaque *M* salubres *MPFUpBRnDL* : salubrem *OHF*^{3}*D*^{2} *dett. duo* Largi (*uel* -ii) *MPFUpBOHRnDL, uide sup.*

[putabant sententiam], quae totam fidem tolleret. Medium maxime et moderatum utroque consilium Vergini habebatur; sed factione respectuque rerum priuatarum, quae sem- 2
per offecere officientque publicis consiliis, Appius uicit, ac prope fuit ut dictator ille idem crearetur; quae res utique 3
alienasset plebem periculosissimo tempore, cum Volsci Aequique et Sabini forte una omnes in armis essent. Sed curae 4
fuit consulibus et senioribus patrum, ut imperium sua ui uehemens mansueto permitteretur ingenio: M'. Valerium 5
dictatorem Volesi filium creant. Plebes etsi aduersus se creatum dictatorem uidebat, tamen cum prouocationem fratris lege haberet, nihil ex ea familia triste nec superbum timebat; edictum deinde a dictatore propositum confirmauit 6
animos, Seruili fere consulis edicto conueniens; sed et homini et potestati melius rati credi, omisso certamine nomina dedere. Quantus nunquam ante exercitus, legiones 7
decem effectae; ternae inde datae consulibus, quattuor dictator usus.

Nec iam poterat bellum differri. Aequi Latinum agrum 8
inuaserant. Oratores Latinorum ab senatu petebant ut aut mitterent subsidium aut se ipsos tuendorum finium causa capere arma sinerent. Tutius uisum est defendi inermes 9
Latinos quam pati retractare arma. Vetusius consul missus est; is finis populationibus fuit. Cessere Aequi campis,

1 putabant sententiam *MPFUpBOHRnDL*: *deleuit Gebhard, rectissime*: putauit esse eam *M. Mueller* 4 imperium sua ui uehemens *Frigell. luculenter* (*cf.* 3. 26. 12): imperium sua uihemens (*uel* itihemens) *M*: imperio suo uehemens $M^1PFUpBHRnDL$, '*antiqua lectio*' *Rhenan.*: imperium suo uehemens ORn^2 *Edd. uet. aliq. Ald.*: imperium sua natura uehemens *dett. duo*: imperii uis uehemens *Madv.* 6 animos *PFUpOHRnDL*: animas *B*: *om. M, post* edictum *non post* timebat *interpungens* 9 is finis *M dett. unus* (*Portug.*): *add.* nibil *L*: *add.* nihil *PF? BOHRnD* (*sed in PFB* his *pro* is) *dett.*: *add.* illis nihil *Up sed delet* nihil Up^1 (*uel* Up^{2}*?*): his finitis nihil D^3 *Scilicet uoci insequenti* populationibus *in* populationis (*sic* BRn^2D^x *dett. aliq.*) *corruptae syllabam* -nib. *corrector aliquis suprascripsit; hanc successores eius pro* nihil *interpretati sunt; in L tamen mansit litterae* -b- *uestigium fideliter descriptae; cf. adn.* 1. 7. 5

locoque magis quam armis freti summis se iugis montium
10 tutabantur. Alter consul in Volscos profectus, ne et ipse
tereret tempus, uastandis maxime agris hostem ad confe-
11 renda propius castra dimicandumque acie exciuit. Medio
inter castra campo ante suum quisque uallum infestis signis
12 constitere. Multitudine aliquantum Volsci superabant; ita-
que effusi et contemptim pugnam iniere. Consul Romanus
nec promouit aciem, nec clamorem reddi passus defixis
pilis stare suos iussit: ubi ad manum uenisset hostis, tum
13 coortos tota ui gladiis rem gerere. Volsci cursu et clamore
fessi cum se uelut stupentibus metu intulissent Romanis,
postquam impressionem sensere ex aduerso factam et ante
oculos micare gladios, haud secus quam si in insidias inci-
dissent, turbati uertunt terga; et ne ad fugam quidem satis
14 uirium fuit, quia cursu in proelium ierant. Romani contra,
quia principio pugnae quieti steterant, uigentes corporibus,
facile adepti fessos, et castra impetu ceperunt et castris
exutum hostem Velitras persecuti uno agmine uictores cum
15 uictis in urbem inrupere; plusque ibi sanguinis promiscua
omnium generum caede quam in ipsa dimicatione factum.
Paucis data uenia, qui inermes in deditionem uenerunt.

31 Dum haec in Volscis geruntur, dictator Sabinos, ubi
longe plurimum belli fuerat, fundit [fugatque] exuitque cas-
2 tris. Equitatu immisso mediam turbauerat hostium aciem,
quam, dum se cornua latius pandunt, parum apte introrsum

10 tereret *PORnDL*: etereret *M* (*per casum duplicato* -e *ex* ipse): terreret *FBH*: detereret M^2 12 iniere *PFUpBORnDL*: ingere *H*: inire *Vorm. M* coortos *Vorm.?*: cohortos *MPRnD*^{1}*L*: cohortes P^2*FUpBOHD dett. Ed. Rom.* 1469 *Ald.*: cohortis M^3 13 quam si in D^x *Ed. Mediol.* 1495 *Ald.*: quam *M*: quam si *Vorm. PFUpOHRnDL*: quam se *B* 14 Velitras M^3*Rn*: ueliras *ML*: uel atras *H*: uelires *PFB*: uelites F^2 *uel* F^1*UpO*

31 1 exuitque *Walters*: fugatque exuit M^3*PFUpBOHRnDL*, '*antiqua lectio' Rhenan. Edd. uet. aliq.*: fugaque exuitque *M*: fugatque exuitque *Edd. uet. aliq. Ald.*: fugatque et exuit *Gron.* 2 quam *D* (*ut puto*), *Salmasium et Gronouium confirmans*: qua *MPFUpBO*^{3}*Rn* D^2*L Edd. uet. Ald.*: quia *OH* se cornua *MPFUpOHRnD*: se

ordinibus [aciem] firmauerant; turbatos pedes inuasit. Eodem impetu castra capta debellatumque est. Post pugnam 3
ad Regillum lacum non alia illis annis pugna clarior fuit. Dictator triumphans urbem inuehitur. Super solitos honores locus in circo ipsi posterisque ad spectaculum datus; sella in eo loco curulis posita. Volscis deuictis Veliternus 4
ager ademptus; Velitras coloni ab urbe missi et colonia deducta. Cum Aequis post aliquanto pugnatum est, inuite quidem consule quia loco iniquo subeundum erat ad hostes; sed milites extrahi rem criminantes ut dictator priusquam 5
ipsi redirent in urbem magistratu abiret inritaque, sicut ante consulis, promissa eius caderent, perpulere ut forte temere in aduersos montes agmen erigeret. Id male com- 6
missum ignauia hostium in bonum uertit, qui priusquam ad coniectum teli ueniretur, obstupefacti audacia Romanorum, relictis castris quae munitissimis tenuerant locis, in auersas ualles desiluere. Ibi satis praedae et uictoria incruenta fuit.

Ita trifariam re bello bene gesta, de domesticarum rerum 7
euentu nec patribus nec plebi cura decesserat: tanta cum gratia tum arte praeparauerant feneratores quae non modo plebem, sed ipsum etiam dictatorem frustrarentur. Namque 8
Valerius post Vetusi consulis reditum omnium actionum in senatu primam habuit pro uictore populo, rettulitque quid de nexis fieri placeret. Quae cum reiecta relatio 9
esset, 'Non placeo' inquit, 'concordiae auctor. Optabitis,

comua *L*: se *ante* dum *ponit B*: *delent* se *Klock. et Gron.; et ex marginali* se *ab aliis alibi inlato proxima uerba corruptelas suas traxisse possunt* latius pandunt, parum $M^3PFUpBORnD^3$ *Edd. uet. Ald.*: latiuri spandunt se parum *M?*: latius scandunt parum *H*: latium spandunt parum *L* ordinibus *Gron. optime*: *add.* aciem *MPFUpB OHRnDL Edd. uet. Ald.* 6 auersas *Tan. Faber*: aduersas *MPF UpBOHRnDL, ut saepe* desiluere *MPFUpBOH*: disiluere *RnL*: dissiluere *D* Ibi *dett. unus, Tan. Faber*: ubi *MPFUpBOHRnDL Ald.* 7 gratia MF^3OHRnD: gratiam *PFUpB*: grã *L* tum arte M^3FOD^x *dett. Ed. Rom.* 1469: tam arte *H*: tum artem *PUpB RnDL*: cum arte *M* 8 in senatu F^3Up *Ed. Frob.* 1535: in senatum *MPFBOHRnDL Ald.*

mediusfidius, propediem, ut mei similes Romana plebis patronos habeat. Quod ad me attinet, neque frustrabor
10 ultra ciues meos neque ipse frustra dictator ero. Discordiae intestinae, bellum externum fecere ut hoc magistratu egeret res publica: pax foris parta est, domi impeditur; priuatus potius quam dictator seditioni interero.' Ita curia egressus
11 dictatura se abdicauit. Apparuit causa plebi, suam uicem indignantem magistratu abisse; itaque uelut persoluta fide, quoniam per eum non stetisset quin praestaretur, decedentem domum cum fauore ac laudibus prosecuti sunt.

32 Timor inde patres incessit ne, si dimissus exercitus foret, rursus coetus occulti coniurationesque fierent. Itaque quamquam per dictatorem dilectus habitus esset, tamen quoniam in consulum uerba iurassent sacramento teneri militem rati, per causam renouati ab Aequis belli educi ex urbe legiones
2 iussere. Quo facto maturata est seditio. Et primo agitatum dicitur de consulum caede, ut soluerentur sacramento; doctos deinde nullam scelere religionem exsolui, Sicinio quodam auctore iniussu consulum in Sacrum montem secessisse. Trans Anienem amnem est, tria ab urbe milia passuum.
3 Ea frequentior fama est quam cuius Piso auctor est, in
4 Auentinum secessionem factam esse. Ibi sine ullo duce uallo fossaque communitis castris quieti, rem nullam nisi necessariam ad uictum sumendo, per aliquot dies neque
5 lacessiti neque lacessentes sese tenuere. Pauor ingens in urbe, metuque mutuo suspensa erant omnia. Timere relicta ab suis plebis uiolentiam patrum; timere patres residem in
6 urbe plebem, incerti manere eam an abire mallent: quamdiu autem tranquillam quae secesserit multitudinem fore? quid futurum deinde si quod externum interim bellum

9 plebis *MPHRn? DL* : plebes M^2P^2FUpBO : plebs *dett.* 11 plebi *Vorm.? MFUpBHDL* : plebis PF^3O *dett. aliq. Ald.*

32 1 iurassent *MPFUpBOHRnDL* : iurasset *Ussing, fort recte* 2 amnem est *Vorm.? MHRnD* : annem est *L* : amnem *PFUpBO* Rn^2D^x *Edd. uet. duo* : an nē F^3 5 plebis *MPRnDL* : plebes M^2P^2 $FUpBOHD^3$, *cf.* 1. 1. 11; 2. 21. 2 (*ubi cf. adn. in edit. mea huius Libri*)

exsistat? Nullam profecto nisi in concordia ciuium spem 7
reliquam ducere; eam per aequa, per iniqua reconciliandam
ciuitati esse.

Placuit igitur oratorem ad plebem mitti Menenium Agrip- 8
pam, facundum uirum et quod inde oriundus erat plebi
carum. Is intromissus in castra prisco illo dicendi et hor-
rido modo nihil aliud quam hoc narrasse fertur: tempore 9
quo in homine non ut nunc omnia in unum consentiant,
sed singulis membris suum cuique consilium, suus sermo
fuerit, indignatas reliquas partes sua cura, suo labore ac
ministerio uentri omnia quaeri, uentrem in medio quietum
nihil aliud quam datis uoluptatibus frui; conspirasse inde 10
ne manus ad os cibum ferrent, nec os acciperet datum, nec
dentes quae acciperent conficerent. hac ira, dum uentrem
fame domare uellent, ipsa una membra totumque corpus ad
extremam tabem uenisse. inde apparuisse uentris quoque 11
haud segne ministerium esse, nec magis ali quam alere eum,
reddentem in omnes corporis partes hunc quo uiuimus uige-
musque, diuisum pariter in uenas maturum confecto cibo
sanguinem. Comparando hinc quam intestina corporis 12
seditio similis esset irae plebis in patres, flexisse mentes
hominum.

8 Placuit *PFUpBOHRnL* (*sed post hoc demum uerbum in his codd.* (*praeter O*) *interpunctum est*): sic placuit *Vorm. M* (*et in M lineam incipit sequens* Igitur *littera capitali*): *num etiam* igitur *secludendum?*
9 consentiant (*uel* -nci-) *Vorm. MPBOHRnDL*: consentiunt *Up*: consentiebant F^3 *dett. aliq. Edd. uet. aliq. Ald.*: consenserant *dett. aliq.*: consentirent *Rhenan.* (*uix necessario*): consentientia *Heerwagen* fuerit *Vorm. MP²FUpBRnDL*: fuerat *OPF³H Edd. uet. aliq.* 10 nec dentes quae acciperent conficerent *Walters*: nec dentes acciperent · que conficerent *O*: nec dentesq. conficerent *M*: nec dentes quae conficerent M^3*HRnDL* (*in H* nec *scribitur* Nec, *nota saepe clausulae ex margine sumptae, cf.* 1. 49. 7 *adn.*): ne dentes conficerent *Up*: nec dentes conficerent *PFBD³ dett. Edd. uet. aliq. Ald. In O punctum notat ut saepe initium uel finem clausulae ex margine desumptae* (*cf. adnn. ad c.* 38. 2; 3. 13. 4; 3. 67. 2; 4. 44. 3; 8. 8. 8; 10. 36. 2), *quae hoc quidem in loco uere Liuiana uidetur, sed ceteris in codd. intercidisse. Plura uide sis in Class. Quarterly*, iv (1910), *p.* 273
11 hunc *MPFUpBOH*: hinc *RnDL*

33 Agi deinde de concordia coeptum, concessumque in conditiones ut plebi sui magistratus essent sacrosancti quibus auxilii latio aduersus consules esset, neue cui patrum capere
2 eum magistratum liceret. Ita tribuni plebei creati duo, C. Licinius et L. Albinus ; ii tres collegas sibi creauerunt. In his Sicinium fuisse, seditionis auctorem : de duobus, qui
3 fuerint minus conuenit. Sunt qui duos tantum in Sacro monte creatos tribunos esse dicant, ibique sacratam legem latam.

Per secessionem plebis Sp. Cassius et Postumius Comi-
4 nius consulatum inierunt. Iis consulibus cum Latinis populis ictum foedus. Ad id feriendum consul alter Romae mansit : alter ad Volscum bellum missus Antiates Volscos fundit fugatque ; compulsos in oppidum Longulam per-
5 secutus moenibus potitur. Inde protinus Poluscam, item Volscorum, cepit ; tum magna ui adortus est Coriolos. Erat tum in castris inter primores iuuenum Cn. Marcius, adulescens et consilio et manu promptus, cui cognomen
6 postea Coriolano fuit. Cum subito exercitum Romanum Coriolos obsidentem atque in oppidanos quos intus clausos habebat intentum, sine ullo metu extrinsecus [imminentis]

33 2 Albinus *MPFUpBOHRnDL* (*cf. gentilicia* Alfinus, Alfienus, Albienus, *nec non plurima alia uelut* Labienus, Longanus) : Albinius *dett. duo, Sigon.* Ii *scripsimus* (*cf.* 1. 4. 6 *adn.*) : hii *MPFBRn DL* : hi *UpOH Ed. Rom.* 1469 his *MUpOHDL* : is *P* : iis P^2FB 3 Postumius *Vorm. MPFUpBOHRnDL* (*cf.* § 9 *et praenomina* Manius, Lucius *cet.*) : Postumus *dett. unus Sigon., sed non iam licet tam confidenter antiquiorum nominum formam in recentiorum modulum* (*et ne recentiorum quidem omnium*) *redigere* Cominius *Vorm.* MP^2 *dett. aliq. Ed. Rom.* 1469 (*cf.* § 9 ; *sic etiam Dion. Hal.* 6. 49. 1, *Cassiod. ap. C. I. L.* i², *p.* 99) : comminius *ORnDL* : comunius *PF UpB* : comminus cōnss noui *H* inierunt *MPFUpBOHRnDL* : inierant *Reiz* 4 Iis *MPFBO* : his *RnDL* : hiis *UpH dett. aliq. Ed. Rom.* 1469 5 protinus Poluscam, item *Cluverius Sigonium sequens* (*cf.* 2. 39. 3 *et Dion. Hal.* 6. 91. 3) : protinus mus camitem *P* : protimus mucamitem *M* : protinus mucamitem $M^2P^2FUpBOHRnDL$ *dett. aliq. Edd. uet. duo* : Poluscam item *Sigon.* Cn. Marcius *dett. aliq., cf. c.* 35. 1 ; *c.* 39. 1 *et* 9 : lc̄ martius *M* : c. marcius M^2 *uel* M^1PFUpB (*sed* -rt-) *OHL* : c̄. martius *D* 6 imminentis (*uel* inm-) *MP marg. UpOHRnD*² ; imminentes *DL* (*sed* inm-) ; *om. PFB, recte, ut credo*

belli, Volscae legiones profectae ab Antio inuasissent, eodemque tempore ex oppido erupissent hostes, forte in statione Marcius fuit. Is cum delecta militum manu non 7
modo impetum erumpentium rettudit, sed per patentem portam ferox inrupit in proxima urbis, caedeque facta ignem temere arreptum imminentibus muro aedificiis iniecit. Cla- 8
mor inde oppidanorum mixtus muliebri puerilique ploratu ad terrorem, ut solet, primum orto et Romanis auxit animum et turbauit Volscos utpote capta urbe cui ad ferendam opem uenerant. Ita fusi Volsci Antiates, Corioli oppidum captum ; 9
tantumque sua laude obstitit famae consulis Marcius ut, nisi foedus cum Latinis ⟨in⟩ columna aenea insculptum monumento esset ab Sp. Cassio uno, quia collega afuerat, ictum, Postumium Cominium bellum gessisse cum Volscis memoria cessisset.

Eodem anno Agrippa Menenius moritur, uir omni in uita 10
pariter patribus ac plebi carus, post secessionem carior plebi factus. Huic interpreti arbitroque concordiae ciuium, legato 11
patrum ad plebem, reductori plebis Romanae in urbem sumptus funeri defuit ; extulit eum plebs sextantibus conlatis in capita.

Consules deinde T. Geganius P. Minucius facti. Eo anno 34

7 Is cum $M^3P^2OHRnDL$: his cum M : quis cum PFB : qui cum Up rettudit D, *Madvigium confirmans* : retrudit RnL *Ald.* : retudit MP^2OHD^3 : retulit $PFUpB$ in proxima urbis caedeque *Madv.*, *optime* (*nisi forte* in proxima urbis *omnino secludere mauis*) : caedeque in proxima urbis *Vorm.?* $MPFUpBOHRnDL$: caedeque in proximo urbis *Ed. Par.* 1510 *Ald.* arreptum *Ald.* : abreptum *Vorm.?* $MPFUpBOHRnDL$, *cf. c.* 23. 15 *adn.* 8 primum orto *Madv. optime* : primo ortu $MPFUpBOHRnDL$ *dett. aliq.*, '*antiqua lectio*' *Rhenan.* : primo ortus *dett. aliq. Ald.* : primum ortus *olim Weissenb.* cui *Ed. Mogunt.* 1518 : qui $MPFUpBOHRnDL$ *Edd. uet. aliq.* 9 Latinis $MPFUpBO$ (*in fine lineae*) $HRnDL$: *add.* in *H. J. Mueller* afuerat $MP^2OHRnD?$ (*fort.* adf-) L : fuerat $PFUpBD^x$ Postumium $MPFUpBOHRnDL$, *cf. adn. ad* § 3 Cominium $MHDL$: comminium P^2ORn : communium PFB : comunium Up 10 omni in *dett. unus*, *Iac. Gron.* : omnium $MPFUpBOHRnDL$ *dett.* : omni *dett. aliq. Edd. uet.* 11 sextantibus *Ed. Rom.* 1469 : extantibus $MPFUpBOHRnDL$ *dett.*

cum et foris quieta omnia a bello essent et domi sanata dis-
2 cordia, aliud multo grauius malum ciuitatem inuasit, caritas primum annonae ex incultis per secessionem plebis agris,
3 fames deinde, qualis clausis solet. Ventumque ad interitum seruitiorum utique et plebis esset, ni consules prouidissent dimissis passim ad frumentum coemendum, non in Etruriam modo dextris ab Ostia litoribus laeuoque per Volscos mari usque ad Cumas, sed quaesitum in Sicilia quoque; adeo finitimorum odia longinquis coegerant indigere auxiliis.
4 Frumentum Cumis cum coemptum esset, naues pro bonis Tarquiniorum ab Aristodemo tyranno, qui heres erat, retentae sunt; in Volscis Pomptinoque ne emi quidem potuit; periculum quoque ab impetu hominum ipsis frumentatoribus
5 fuit; ex Tuscis frumentum Tiberi uenit; eo sustentata est plebs. Incommodo bello in tam artis commeatibus uexati forent, ni Volscos iam mouentes arma pestilentia ingens
6 inuasisset. Ea clade conterritis hostium animis, ut etiam ubi ea remisisset terrore aliquo tenerentur, et Velitris auxere numerum colonorum Romani, et Norbam in montes nouam coloniam, quae arx in Pomptino esset, miserunt.

34 1 a bello *MHRnDL* : *om.* a *PFUpBO dett. aliq. Ald.* malum *MP²FUpBOHRnDL* : *om. P* (*uix recte*) 2 clausis *MPFUpBO RnDL* : clausus *H* : esse clausis *Madv.*, *sed cf.* 1. 25. 9 3 passim *M²PFUpBOHRnDL* : passis *M* (*cf. cc.* 17. 6; 60. 2 *inf. et adn.* 2. 35. 4; 5. 43. 1) frumentum *MOHRnDL* : *add.* sed tantum *PF? UpB* (*sed hic* sed . . . Etruriam *in ras.*) ; *fort. natum ex glossemate aliquo* '*seu ad frumentandum*'*?* per Volscos (*uel* uul-) *MP marg. OHRnDL* : post uolscos (*scil.* p' *pro* p̄) *PFUpB* mari *MUpOHRnD*^{x} : marique *PFB D?* : maris *D? L* : marisque *P²* quaesitum in Sicilia *FBO*, *Aldum confirmantes* (*recte*, *nam frumentum tum quaesitum postero demum* (§ 7) *anno aduenit*) : quaesitum in siciliam *Vorm.? MPUpHRnDL* : in Siciliam *Crevier* 4 Pomptinoque *P²UpOD* : pontinoque *FB* : promptinoque *MPHRnDL* 5 sustentata *M²P²FUpBOD* : sustenta *MPHRnL*, '*antiqua lectio*' *Rhenan.* (*sed in H supra* -nt- *tenuis aliqua linea ducta est*) 6 Ea clade *MPFUpBOHD*^{x}*L* : eam clade *RnD* conterritis *MPFUpBHDL* (*sed* -tr̃itis *scriptum*) : contritis *O* (*an recte?*) ubi ea *UpRnD*^{x} *Ed. Rom.* 1469 : ubi eam *MPFBOHDL* Norbam *Duker* : norbae (-be) *MPFUpBHRnDL* : morbae *O?* Pomptino *MP²FUpBD*^{3} : promptino *POHRnDL* (*cf.* § 4)

M. Minucio deinde et A. Sempronio consulibus magna 7
uis frumenti ex Sicilia aduecta, agitatumque in senatu quanti plebi daretur. Multi uenisse tempus premendae plebis 8
putabant reciperandique iura quae extorta secessione ac ui patribus essent. In primis Marcius Coriolanus, hostis tribuniciae potestatis, 'Si annonam' inquit, 'ueterem uolunt, 9
ius pristinum reddant patribus. Cur ego plebeios magistratus, cur Sicinium potentem uideo, sub iugum missus, tamquam ab latronibus redemptus? Egone has indignitates 10
diutius patiar quam necesse est? Tarquinium regem qui non tulerim, Sicinium feram? Secedat nunc; auocet plebem; patet uia in Sacrum montem aliosque colles; rapiant frumenta ex agris nostris, quemadmodum tertio anno rapuere. Fruantur annona quam furore suo fecere. Audeo 11
dicere hoc malo domitos ipsos potius cultores agrorum fore quam ut armati per secessionem coli prohibeant.' Haud 12
tam facile dictu est faciendumne fuerit quam potuisse arbitror fieri ut condicionibus laxandi annonam et tribuniciam potestatem et omnia inuitis iura imposita patres demerent sibi.

Et senatui nimis atrox uisa sententia est et plebem ira 35
prope armauit. Fame se iam sicut hostes peti, cibo uictuque

9 uolunt ius *PFUpBORnD*^{3} (*sed hic* -unt ius *in rasura septem litterarum*) : uolent ius *H* : uoluent ius *L* : soluentium *M* : soluere uolunt ius *Alsch. qui eatenus originem corruptelae perspexisse uidetur, uocem tamen* soluere *glossematori rectius quam Liuio tribuisset* Cur ego *MP*^{2}*FUpBRnD*^{2} : cur ergo *PHD* et *sic OL ubi* g (o *suprascr.*) *scriptum est* potentem *Vorm. MHRnDL dett. aliq.* : pollentem *PFUpBO Edd. uet. duo Ald., fort. recte* : potentem pollentemque *dett. duo, Grut.* tamquam *MPFUpBOHRnDL* : et tamquam *Postgatius, fort. recte, sed in tali oratione tale asyndeton uix intolerabile uidetur* 10 auocet *MOHRnL* : amuocet *D* : uocet *PFUpB* tertio anno *MPFUpBOH RnDL* (*cf. Sall. Iug.* 11. 6) : tertio ante anno *Wesenberg fort. recte* 11 Fruantur *Alsch. dett. duo* : fruantur utantur *Vorm. M* : utantur *PFUpBOHRnDL Ald.* cultores agrorum *M*^{2}*P marg. OHRnDL* : cultore sacrorum *M* : cultores sacrorum *P*^{2}*FUpB* (*totam sententiam* Audeo . . . prohibeant *substrinxit F*^{3}) : cultures sacrorum *P* 12 dictu est *F* (*ut uidetur*) *UpRn* : dictum est *MPBOHDL et tutatur Alsch.*

35 1 ira *MPFUp*^{2}*BOHDL* : *om. Up, uix recte*

fraudari ; peregrinum frumentum, quae sola alimenta ex insperato fortuna dederit, ab ore rapi nisi Cn. Marcio uincti dedantur tribuni, nisi de tergo plebis Romanae satisfiat ; eum sibi carnificem nouum exortum, qui aut mori aut seruire 2 iubeat. In exeuntem e curia impetus factus esset, ni peropportune tribuni diem dixissent. Ibi ira est suppressa ; se iudicem quisque, se dominum uitae necisque inimici factum 3 uidebat. Contemptim primo Marcius audiebat minas tribunicias : auxilii, non poenae ius datum illi potestati, plebisque, non patrum tribunos esse. Sed adeo infensa erat coorta 4 plebs ut unius poena defungendum esset patribus. Restiterunt tamen aduersa inuidia, usique sunt qua suis quisque, qua totius ordinis uiribus. Ac primo temptata res est si dispositis clientibus absterrendo singulos a coitionibus con- 5 ciliisque disicere rem possent. Vniuersi deinde processere —quidquid erat patrum, reos diceres—precibus plebem exposcentes, unum sibi ciuem, unum senatorem, si innocentem 6 absoluere nollent, pro nocente donarent. Ipse cum die dicta non adesset, perseueratum in ira est. Damnatus absens in Volscos exsulatum abiit, minitans patriae hostilesque iam tum spiritus gerens.

Venientem Volsci benigne excepere, benigniusque in dies colebant, quo maior ira in suos eminebat crebraeque nunc 7 querellae, nunc minae percipiebantur. Hospitio utebatur

1 rapi nisi Cn. *Ed. Rom.* 1469 : rapi nisi gneo $M^2PFUpORnD^3L$: rapini signeo *B* : rapinis igneo *MHD* 2 Ibi *MPFUpBOHRnD* : ubi Rn^2D^3 *dett. aliq* : tibi *L* 3 poena *P et* $P^xF^3L^1$ *dett. aliq. Edd. uet. duo* : poenae P^2UpH : poene *MFBRnL* (*sed in F* -s p- *pleniore calamo, cf.* 1. 41. 4 *adn.*) : penae *O* : pene *D Ed. Rom.* 1469 4 aduersa inuidia *MPFBOHDL* : aduersae inuidiae *H. J. Mueller* coitionibus *Vorm.? MPFBHRnDL* : contionibus $UpOD^3$ *Edd. uet. duo Ald., cf.* 5. 43. 1 *adn.* disicere *UpRnDL* : dissicere $PFUp^2BO$: dissecere *H* : disiicere *M dett. aliq. ; u.* 1. 41. 1 *adn.* 5 quidquid *PFUpBH* : quid *M* (*ad initium lineae*) : quicquid *ORnDL* 6 minitans *PFUpBOHRnDL* : ministrans *M* benigne M^2P^2FUp $BORn^2D^2$ *Edd. uet. aliq. Ald.* : benigni *MPHRnDL* suos eminebat $P^2FUpBOHRnD^3L$: suo seminabat *MPD* (*sed hic* -eb-) percipiebantur *Ald.*^{e} : praecipiebantur *MPFUpBOHD* (*uix recte ; an conferenda* 10. 26. 4 *et Anton. ap. Cic. Phil.* 13. 20. 45 *?*) : praeciebantur *L*

Atti Tulli. Longe is tum princeps Volsci nominis erat Romanisque semper infestus. Ita cum alterum uetus odium, alterum ira recens stimularet, consilia conferunt de Romano bello. Haud facile credebant plebem suam impelli posse, 8 ut totiens infeliciter temptata arma caperent: multis saepe bellis, pestilentia postremo amissa iuuentute fractos spiritus esse; arte agendum in exoleto iam uetustate odio, ut recenti aliqua ira exacerbarentur animi.

Ludi forte ex instauratione magni Romae parabantur. 36 Instaurandi haec causa fuerat. Ludis mane seruum quidam pater familiae, nondum commisso spectaculo, sub furca caesum medio egerat circo; coepti inde ludi, uelut ea res nihil ad religionem pertinuisset. Haud ita multo post Tito 2 Latinio, de plebe homini, somnium fuit; uisus Iuppiter dicere sibi ludis praesultatorem displicuisse; nisi magnifice instaurarentur ii ludi, periculum urbi fore; iret, ea consulibus nuntiaret. Quamquam haud sane liber erat religione 3 animus, uerecundia tamen maiestatis magistratuum [timorem] uicit, ne in ora hominum pro ludibrio abiret. Magno 4

36 1 Instaurandi *Vorm. MPFBOHRnDL* : instaurandis M^3P^2Up Rn^2 *Ed. Rom.* 1469 *Ald.* (*qui post* ludis *demum interpunxit*) 2 Latinio *MRnDL*, '*uetus lectio*' *Rhenan.* : Latino *PFUpBOH Ed. Rom.* 1469 : Lacinio P^2 *marg.* instaurarentur *PFUpBOHRn DL* : instaurentur *M fort. recte* (*cf.* 'malum tibi, nisi caues'; *uide sis Edit. meam huius Libri, p.* 194) iret, ea *MPFUpBOHRn DL* : iret et *Weissenb., male* : iret ac *Novák, etiam peius* 3 Quamquam haud] *Inter haec uerba addunt summarium ex margine Vorm. M* (*cf.* 2. 18. 3; 3. 41. 1; 3. 50. 16; 4. 31. 7; 5. 17. 1; 7. 3. 5; 7. 11. 3; 7. 20. 2; 9. 17. 7) : ludi ex instauratione, quos displicuisse ioui latinius ab eo per somnium monitus ut nuntiaret debereq. repeti dum non (*Vorm.* nondum *M*) uult magistratib. nuntiare, taciturnitas orbitate punita est. *In M ante* quos *stat* ', *supra* est ' ; *quorum siglorum illud probabiliter, hoc paene certe interpolationem a correctore aliquo uel exemplaris illius quo usus est scriba Mediceus uel prioris alicuius cognitam denotat. In M codicis margine scatent talia saepe a prima manu scripta sed certe non ab illo conficta* timorem *MPFUpBOHRnDL* : *deleuit Madv. in Ed. sua altera, recte* : cum timore *M. Mueller* : et timor *Madv., Ed. tertia* : timorque *H. J. Mueller* : timorem (*scil.* deorum) *sensum quidem recte effert, cum autem sequatur* ne . . . abiret *ex tota sententia dependens, non ex* timorem, *uidetur haec uox potius ab interpolatore quam a Liuio profecta esse*

illi ea cunctatio stetit; filium namque intra paucos dies amisit. Cuius repentinae cladis ne causa ei dubia esset, aegro animi eadem illa in somnis obuersata species uisa est rogitare, satin' magnam spreti numinis haberet mercedem; 5 maiorem instare ni eat propere ac nuntiet consulibus. Iam praesentior res erat. Cunctantem tamen ac prolatantem 6 ingens uis morbi adorta est debilitate subita. Tunc enimuero deorum cura ⟨ea⟩ admonuit. Fessus igitur malis praeteritis instantibusque, consilio propinquorum adhibito, cum uisa atque audita et obuersatum totiens somno Iouem, minas irasque caelestes repraesentatas casibus suis exposuisset, consensu inde haud dubio omnium qui aderant in forum 7 ad consules lectica defertur. Inde in curiam iussu consulum delatus, eadem illa cum patribus ingenti omnium admiratione 8 enarrasset, ecce aliud miraculum: qui captus omnibus membris delatus in curiam esset, eum functum officio pedibus suis domum redisse traditum memoriae est.

37 Ludi quam amplissimi ut fierent senatus decreuit. Ad eos ludos auctore Attio Tullio uis magna Volscorum uenit. 2 Priusquam committerentur ludi, Tullius, ut domi compositum cum Marcio fuerat, ad consules uenit; dicit esse quae 3 secreto agere de re publica uelit. Arbitris remotis, 'Inuitus' inquit, 'quod sequius sit, de meis ciuibus loquor. Non tamen admissum quicquam ab iis criminatum uenio, sed 4 cautum ne admittant. Nimio plus quam uelim, nostrorum

4 ne causa ei *scripsimus* : ne causae *P* : ne causi *FB* : nem causa *M* : ne causa P^2*UpOHRnDL* : nemini causa M^3 : ne cui causa *Alsch.* eat propere ac nuntiet *PFUpOHRnL Ald.* : ea propere annuntiet *MRn*^{2}*D* 6 cura ⟨ea⟩ *scripsi* (*scil.* de morbo, *cf.* admonuerunt religionum 5. 51. 8) : cura *M* : iura M^3 : ira *PFUpOHRn*^{2}*D*^{3} : *om. RnDL; cf. Class. Quarterly*, iv (1910), *p.* 273 consilio *MPFUpB Edd. uet. aliq.* : consilioque *OHRnDL* (*num recte?*) minas *MOH RnDL* : minasse *PFUpB* repraesentatas (*uel* -pre-) M^2*PFUpB OH* : prepresentatas *M* : repraesentatis *RnDL* dubio *Ald.* : dubiae (*uel* -ie) *MPFUpBOHRnDL* defertur *MPFUpBO Edd. uet. duo* : adfertur *HRn? DL*

37 3 sequius sit *PFBRn* : sequi quod sequius ussit *M* : quod sequi usus sit M^3 : sequi iussit *DL* : aequius sequi iussit P^2 : aequius sit *Up* : nequius sit *OH* 4 uelim *MPFUpBOHRnDL* : uellem

ingenia sunt mobilia. Multis id cladibus sensimus, quippe 5
qui non nostro merito sed uestra patientia incolumes simus.
Magna hic nunc Volscorum multitudo est; ludi sunt; spec-
taculo intenta ciuitas erit. Memini quid per eandem occa- 6
sionem ab Sabinorum iuuentute in hac urbe commissum
sit; horret animus, ne quid inconsulte ac temere fiat. Haec
nostra uestraque causa prius dicenda uobis, consules, ratus
sum. Quod ad me attinet, extemplo hinc domum abire in 7
animo est, ne cuius facti dictiue contagione praesens uioler.'
Haec locutus abiit. Consules cum ad patres rem dubiam 8
sub auctore certo detulissent, auctor magis, ut fit, quam res
ad praecauendum uel ex superuacuo mouit, factoque senatus
consulto ut urbe excederent Volsci, praecones dimittuntur
qui omnes eos proficisci ante noctem iuberent. Ingens 9
pauor primo discurrentes ad suas res tollendas in hospitia
perculit; proficiscentibus deinde indignatio oborta, se ut
consceleratos contaminatosque ab ludis, festis diebus, coetu
quodam modo hominum deorumque abactos esse.

Cum prope continuato agmine irent, praegressus Tullius 38
ad caput Ferentinum, ut quisque ueniret, primores eorum
excipiens querendo indignandoque, et eos ipsos, sedulo
audientes secunda irae uerba, et per eos multitudinem
aliam in subiectum uiae campum deduxit. Ibi in contionis 2
modum orationem exorsus 'Vt omnia' inquit, 'obliuiscamini
alia, ueteres populi Romani iniurias cladesque gentis Vol-
scorum, hodiernam hanc contumeliam quo tandem animo

Wesenberg, sine causa 8 urbe *H dett. aliq. Edd. uet. aliq.* (*cf. adn. ad* 1. 29. 6) : urbem *MPFUpBORnDL*

38 1 ueniret *dett. unus* : eueniret *MPFUpBOHRnDL dett. Edd. uet. duo Ald.* 2 exorsus 'Vt omnia . . . Volscorum' *sic ordinat Walters* : ueteres . . . uolscorum *post* exorsus *ante* ut *ponunt MPFUp BOHRnDL dett. Edd. uet. Ald., sed plura turbati ordinis supersunt uestigia; in M uoces* ueteres . . . gentis *largioribus spatiis lineam unam et dimidiam occupant* : *in D supra* ueteres ', *quod erasit* D^3 Veteres (*cum capitali*) *scribens* : *ante* ueteres *in H uacat spatium, in F et O interpunctum est* (*cf. c.* 32. 10) : *qui ordinem traditum tutantur, post* exorsus *add.* Vt *Drak.*, in *Duker*, aduersus *Madv.* : *post* Volscorum

3 fertis, qua per nostram ignominiam ludos commisere? An non sensistis triumphatum hodie de uobis esse? uos omnibus, ciuibus, peregrinis, tot finitimis populis, spectaculo abeuntes fuisse? uestras coniuges, uestros liberos traductos
4 per ora hominum? Quid eos qui audiuere uocem praeconis, quid, qui nos uidere abeuntes, quid eos qui huic ignominioso agmini fuere obuii, existimasse putatis nisi aliquod profecto nefas esse quo, si intersimus spectaculo, uiolaturi simus ludos piaculumque merituri; ideo nos ab
5 sede piorum, coetu concilioque abigi? Quid deinde? illud non succurrit, uiuere nos quod maturarimus proficisci? si hoc profectio et non fuga est. Et hanc urbem uos non hostium ducitis, ubi si unum diem morati essetis, moriendum omnibus fuit? Bellum uobis indictum est, magno
6 eorum malo qui indixere si uiri estis.' Ita et sua sponte irarum pleni et incitati domos inde digressi sunt, instigandoque suos quisque populos effecere ut omne Volscum nomen deficeret.

39 Imperatores ad id bellum de omnium populorum sententia lecti Attius Tullius et Cn. Marcius, exsul Romanus, in
2 quo aliquanto plus spei repositum. Quam spem nequaquam fefellit, ut facile appareret ducibus ualidiorem quam exercitu rem Romanam esse. Circeios profectus primum colonos inde Romanos expulit liberamque eam urbem Volscis tradi-
3 dit; Satricum, Longulam, Poluscam, Coriolos, nouella haec Romanis oppida ademit; inde Lauinium recepit; inde in

add. commemorauit. Tum *M. Mueller. Cf. Cl. Quart.* iv (1910), *p.* 273 *et* 8. 31. 6 *adn.* 4 nos *MPFUpBOHRnDL*: uos *Drak.* (*casune?*) quo si *Ed. Paris.* 1510: quod si *MPFUpBOHRnDL Ald.* 5 maturarimus *MPFUpBRnDL Ald.*: *add.* ^{v} *supra* -r- F^1 *uel* F^2: maturauimus *OH Edd. uet.; cf. c.* 29. 12 6 effecere *PFUpOHRnDL*: effeceret *B*: efficere *M*

39 2 Volscis] *add.* ualidiorem . . . esse *ex priore clausula O, substrinxit* O^1 3 Longulam $PF^3UpBOHD^3$: longalam *F?*: longu iam *Vorm. M*: longa iam *Rn*: longo iam *L* nouella *Sigon. quem iam confirmant OH*: nouellam *Vorm. MPFUpBRnDL Edd. uet. duo Ald.*: Mugillam *ex Dion. Hal.* 8. 36. 2 (*ubi* μοσεγιλαίνους *A*, μογιλαινοὺς *BC*) *Iac. Gron. fort. recte*: Bouillas *Gron.* recepit *M. Edd. uet. aliq. Ald.*: recipit *Vorm. PFUpBOHRnDL* inde in Latinam

Latinam uiam transuersis tramitibus transgressus, tunc dein- 4
ceps Corbionem, Veteliam, Trebium, Labicos, Pedum cepit.
Postremum ad urbem a Pedo ducit, et ad fossas Cluilias 5
quinque ab urbe milia passuum castris positis, populatur
inde agrum Romanum, custodibus inter populatores missis
qui patriciorum agros intactos seruarent, siue infensus plebi 6
magis, siue ut discordia inde inter patres plebemque oreretur.
Quae profecto orta esset—adeo tribuni iam ferocem per se 7
plebem criminando in primores ciuitatis instigabant—; sed
externus timor, maximum concordiae uinculum, quamuis
suspectos infensosque inter se iungebat animos. Id modo 8
non conueniebat quod senatus consulesque nusquam alibi
spem quam in armis ponebant, plebes omnia quam bellum
malebat. Sp. Nautius iam et Sex. Furius consules erant. 9
Eos recensentes legiones, praesidia per muros aliaque in

. . . transgressus *hic ponimus, Niebuhrio praeeunte* (*qui post* deinceps *inserere uoluit ut errori geographico mederetur*) : *inter* tradidit *et* Satricum *ponunt codd. omnes, quos scimus. Sed in M clausula maioribus litteris* (INde in) *incipit, clausulae ex margine desumptae signum* (1. 49. 7 *adn.*) : *om.* inde *FB. Nos archetypi scribam oculos suos sic fefellisse remur ut post* recepit *sequentia usque ad* . . . Pedum cepit *primo omiserit deinde* (*aut ipse aut proximus ab illo*) *in marg. rursus addiderit ; eaque ibi in duas partes* (*cf.* 8. 31. 6–7 *adn.*) *dilapsa perperam in textum reposita. Plura uide sis in Class. Quarterly*, iv (1910), *p.* 274 *et* 8. 31. 6 *adn.* 4 tunc deinceps *MPFUpBOHRnD dett. Edd. uet. aliq. Ald.* : tum deinceps *L Ed. Rom.* 1470 : tunc *si quis expellere uelit ut transpositionis sequelam, per nos quidem licet* Veteliam *Vorm. MPFUpBOHRnDL* (*sed* O^1 *supra* -t- *add.*^{c}) : Vetelliam *Weissenb.* : Vitelliam *Grut., meridionalem nominis uel* '*Old-ham*' *uel* '*Yarling-ham*' *significantis formam reponens* (*unde Graeci* Ἰταλία, *Osci Vítelliú traxere*) *pro uera Latina* Vet- (*ut in* uetus *Gr.* ϝέτος) *; plura quaeri possunt in* '*The Italic Dialects*' (*Cantab.* 1897), *p.* 48. '*Vetellia*' *uero nec Bruttia neque Osca neque Graeca nec Latina sed Weissenbornica tota est* Labicos *Vorm. MPFUpBOHDL et sic saepius quam* Laui- *codd. meliores quod semel monuisse satis erit* : Lauicos *Rn et saepe alibi plures codicum* 5 Cluilias *Glareanus, cf.* 1. 22. 4 *ff.* : cluuilias *Vorm. P* : cluuillas $MP^2UpHRn?$ *DL Ald.* : cliuillas (*uel* cluull-) *O* : duuillias *FB* 6 plebi magis *MPFUpBOHD*^{3} *Ed. Rom.* 1470 *Ald.* : plebei magis *RnDL* : magis plebi *Edd. uet. aliq.* : plebi ratus *dett. unus* oreretur *MPFBRnDL* : oriretur $F^3UpOHRn^2$ *dett. aliq. Edd. uet. aliq., cf. c.* 16. 2

quibus stationes uigiliasque esse placuerat loca distribuentes, multitudo ingens pacem poscentium primum seditioso clamore conterruit, deinde uocare senatum, referre de legatis
10 ad Cn. Marcium mittendis coegit. Acceperunt relationem patres, postquam apparuit labare plebis animos; missique de pace ad Marcium oratores atrox responsum rettulerunt:
11 si Volscis ager redderetur, posse agi de pace: si praeda belli per otium frui uelint, memorem se et ciuium iniuriae et hospitum beneficii adnisurum, ut appareat exsilio sibi
12 inritatos, non fractos animos esse. Iterum deinde iidem missi non recipiuntur in castra. Sacerdotes quoque suis insignibus uelatos isse supplices ad castra hostium traditum est; nihilo magis quam legatos flexisse animum.

40 Tum matronae ad Veturiam matrem Coriolani Volumniamque uxorem frequentes coeunt. Id publicum consilium
2 an muliebris timor fuerit, parum inuenio: peruicere certe, ut et Veturia, magno natu mulier, et Volumnia duos paruos ex Marcio ferens filios secum in castra hostium irent et, quoniam armis uiri defendere urbem non possent, mulieres
3 precibus lacrimisque defenderent. Vbi ad castra uentum est nuntiatumque Coriolano est adesse ingens mulierum agmen, ut qui nec publica maiestate in legatis nec in sacerdotibus tanta offusa oculis animoque religione motus esset,
4 multo obstinatior aduersus lacrimas muliebres erat; dein familiarium quidam qui insignem maestitia inter ceteras cognouerat Veturiam, inter nurum nepotesque stantem, 'Nisi me frustrantur' inquit, 'oculi, mater tibi coniunxque
5 et liberi adsunt.' Coriolanus prope ut amens consternatus ab sede sua cum ferret matri obuiae complexum, mulier in

40 3 agmen, ut *O Edd. uet.*: *inter has uoces add.* in primo *MPF UpHRnDL*, ut primo *B; sed in M largius et nigrius scripta* (*cf. cc.* 17. 4; 39. 3 *et* 1. 49. 7 *adn.*), *sane lutulentam appendicem*: primo *dett. unus Ald.*: inde primo *dett. duo. Cf.* 3. 72. 6; 5. 36. 2; 8. 10. 13 *ubi eadem prudentia O alia glossemata spreuit* 4 coniunxque (*hic et in* § 7) *MPFBHL*[1]: coniuxque *ORnDL*

iram ex precibus uersa 'Sine, priusquam complexum accipio, sciam' inquit, 'ad hostem an ad filium uenerim, captiua materne in castris tuis sim. In hoc me longa uita et infelix 6
senecta traxit ut exsulem te deinde hostem uiderem? Potuisti populari hanc terram quae te genuit atque aluit? Non 7
tibi, quamuis infesto animo et minaci perueneras, ingredienti fines ira cecidit? Non, cum in conspectu Roma fuit, succurrit: Intra illa moenia domus ac penates mei sunt, mater coniunx liberique? Ergo ego nisi peperissem, Roma non 8
oppugnaretur; nisi filium haberem, libera in libera patria mortua essem. Sed ego mihi miserius nihil iam pati nec tibi turpius ⟨us⟩quam possum, nec ut sum miserrima, diu futu- 9
ra sum: de his uideris, quos, si pergis, aut immatura mors aut longa seruitus manet.' Vxor deinde ac liberi amplexi, fletusque ab omni turba mulierum ortus et comploratio sui patriaeque fregere tandem uirum. Complexus inde suos 10
dimittit: ipse retro ab urbe castra mouit. Abductis deinde legionibus ex agro Romano, inuidia rei oppressum perisse tradunt, alii alio leto. Apud Fabium, longe antiquissimum auctorem, usque ad senectutem uixisse eundem inuenio; refert certe hanc saepe eum exacta aetate usurpasse uocem 11
multo miserius seni exsilium esse. Non inuiderunt laude sua mulieribus uiri Romani—adeo sine obtrectatione gloriae alienae uiuebatur—; monumento quoque quod esset, tem- 12
plum Fortunae muliebri aedificatum dedicatumque est.

8 nisi (*post* ego) P^2 *marg. ORnDL dett. Edd. uet. duo* : msi *M* : si *H* : si non *PFUpB* : misi *Edd. uet. duo* ego mihi miserius nihil iam pati nec tibi turpius usquam possum *sic locum constituimus, uoces* mihi miserius *quas post* quam *ponunt MPFUpBOHRnDL ante* nihil *in marginem excidisse rati, inde perperam relatas; u. Cl. Quarterly*, iv (1910), *p.* 275 *et* 8. 31. 6 *adn.* turpius ⟨us⟩quam *M. Mueller, qui cum Bekkerio* nec *ante* mihi miserius *addidit* : turpius quam *MPFUpB OHRnDL dett. Edd. uet., sed* turpius *in M in fine lineae* possum nec *MPFUpBORnDL* : possum et *H* 9 ut sum *M* : ut sim *PFUp BOHRnDL dett. Edd. uet. Ald.; uide sis adn. in Edit. mea huius Libri* 10 ipse *PFUpBOHRnDL* : et ipse *M fort. recte* 11 laude sua *MPFUpBOHRnDL* : laudes suas D^2 *Ald.* 12 monumento quoque *MPFUpBOHRnDL Ald.* : monumentoque *Gron.*

Rediere deinde Volsci adiunctis Aequis in agrum Romanum; sed Aequi Attium Tullium haud ultra tulere ducem.
13 Hinc ex certamine Volsci Aequine imperatorem coniuncto exercitui darent, seditio, deinde atrox proelium ortum. Ibi fortuna populi Romani duos hostium exercitus haud minus pernicioso quam pertinaci certamine confecit.
14 Consules T. Sicinius et C. Aquilius. Sicinio Volsci, Aquilio Hernici—nam ii quoque in armis erant—prouincia euenit. Eo anno Hernici deuicti; cum Volscis aequo Marte discessum est.
41 Sp. Cassius deinde et Proculus Verginius consules facti. Cum Hernicis foedus ictum; agri partes duae ademptae. Inde dimidium Latinis, dimidium plebi diuisurus consul
2 Cassius erat. Adiciebat huic muneri agri aliquantum, quem publicum possideri a priuatis criminabatur. Id multos quidem patrum, ipsos possessores, periculo rerum suarum terrebat; sed et publica patribus sollicitudo inerat largitione
3 consulem periculosas libertati opes struere. Tum primum lex agraria promulgata est, nunquam deinde usque ad hanc
4 memoriam sine maximis motibus rerum agitata. Consul alter largitioni resistebat auctoribus patribus nec omni plebe aduersante, quae primo coeperat fastidire munus
5 uolgatum †a ciuibus isse in socios†; saepe deinde et Verginium consulem in contionibus uelut uaticinantem audiebat pestilens collegae munus esse; agros illos seruitutem iis
6 qui acceperint laturos; regno uiam fieri. quid ita enim adsumi socios et nomen Latinum, quid attinuisset Hernicis,

12 Rediere *MPUpBORnD*^{x} : redire *FHDL*

41 4 isse *Vorm.? PFUpBOHD*^{x} : egisse *M* : esse *Vorm.*^{2} *RnDL* : exisse *Weissenb. Ed.* 6 : *delet.* a ciuibus *H. J. Mueller* : *nobis Infinitiuus post* fastidire *inelegans uidetur et* a ciuibus in socios *glossematis pars esse posse. An, ut suspicor, in* a ciuib. egisse *latet* ambitiose (*cf.* § 8)?
5 acceperint *Grynaeus* : acceperant *MPFUpBOHRnDL Ed. Rom.* 1469 *Ald.* 6 attinuisset *MPFUpBOHRnDL Ed. Rom.* 1469 : attinuisse *R*^{2}*D*^{2} *dett. aliq., fort. recte. De textura sententiae* ('Interweaving') *uide sis adn. in Edit. mea huius Libri, uel Class. Review*, xiv (1900), *p.* 357

paulo ante hostibus, capti agri partem tertiam reddi, nisi ut hae gentes pro Coriolano duce Cassium habeant? Popu- 7
laris iam esse dissuasor et intercessor legis agrariae coeperat. Vterque deinde consul, ut certatim, plebi indulgere. Verginius dicere passurum se adsignari agros, dum ne cui nisi ciui Romano adsignentur: Cassius, quia in agraria largitione 8
ambitiosus in socios eoque ciuibus uilior erat, ut alio munere sibi reconciliaret ciuium animos, iubere pro Siculo frumento pecuniam acceptam retribui populo. Id uero haud secus 9
quam praesentem mercedem regni aspernata plebes; adeo propter suspicionem insitam regni, uelut abundarent omnia, munera eius [in animis hominum] respuebantur. Quem ubi 10
primum magistratu abiit damnatum necatumque constat. Sunt qui patrem auctorem eius supplicii ferant: eum cognita domi causa uerberasse ac necasse peculiumque filii Cereri consecrauisse; signum inde factum esse et inscriptum: 'Ex Cassia familia datum.' Inuenio apud quosdam, 11
idque propius fidem est, a quaestoribus Caesone Fabio et L. Valerio diem dictam perduellionis, damnatumque populi iudicio, dirutas publice aedes. Ea est area ante Telluris aedem. Ceterum siue illud domesticum siue publicum fuit 12
iudicium, damnatur Seruio Cornelio Q. Fabio consulibus.

Haud diuturna ira populi in Cassium fuit. Dulcedo 42
agrariae legis ipsa per se, dempto auctore, subibat animos,

6 hae gentes P^2FB (*sed hic* ha eg-) *dett. duo Ald.* : he gentes *UpO* : aegentes *PH* : egentes *MRn? DL* duce *MUpOHDL Ed. Rom.* 1470 *Ald.* : ducem *PFBRn?* habeant *MPFUpBOD*^{x} : aberant *DL* : *om. H* 7 ut certatim *Vorm. MHD? L* (*sed in D fort.* accertatim) : certatim *PFUpBORnD*^{2} 8 reconciliaret *MPFUpBOH* : conciliaret *RnDL dett. aliq.* 9 in animis hominum *MPFUpBOHRn DL* : *seclusi praeeunte Vielhaber, qui etiam* insitam *damnat, quod uerbum glossematori potius ansam uidetur praebuisse* 10 damnatum necatumque *MPFUpBOH* : damnatumque negatum *dett. unus* : necatum dampnatumque *Rn* : negatum damnatumque *DL* (nec-$^{\cdot\cdot}D^3$) : necatumque *malimus seclusum* supplicii ferant *MPF*^{2}(*uel F*^{1})*BORn* : supplicii fuerant *F* : supplicii ferunt *UpD* : suppliciis erunt *H* : sulpicii fuerant *L* 11 a quaestoribus *MOHRnDL* : e quaestoribus (*uel* que-) *PFUpB* (*non D*)

accensaque ea cupiditas est malignitate patrum, qui deuictis eo anno Volscis Aequisque, militem praeda fraudauere.
2 Quidquid captum ex hostibus est, uendidit Fabius consul ac redegit in publicum.

Inuisum erat Fabium nomen plebi propter nouissimum consulem; tenuere tamen patres ut cum L. Aemilio Caeso
3 Fabius consul crearetur. Eo infestior facta plebes seditione domestica bellum externum exciuit. Bello deinde ciuiles discordiae intermissae; uno animo patres ac plebs rebellantes Volscos et Aequos duce Aemilio prospera pugna
4 uicere. Plus tamen hostium fuga quam proelium absump-
5 sit; adeo pertinaciter fusos insecuti sunt equites. Castoris aedis eodem anno idibus Quintilibus dedicata est; uota erat Latino bello ⟨a⟩ Postumio dictatore; filius eius duumuir
6 ad id ipsum creatus dedicauit. Sollicitati et eo anno sunt dulcedine agrariae legis animi plebis. Tribuni plebi popularem potestatem lege populari celebrabant: patres, satis superque gratuiti furoris in multitudine credentes esse, largitiones temeritatisque inuitamenta horrebant. Acerrimi
7 patribus duces ad resistendum consules fuere. Ea igitur pars rei publicae uicit, nec in praesens modo sed in uenientem etiam annum M. Fabium, Caesonis fratrem, et magis inuisum alterum plebi accusatione Sp. Cassi, L. Valerium, consules dedit.

8 Certatum eo quoque anno cum tribunis est. Vana lex uanique legis auctores iactando inritum munus facti. Fabium inde nomen ingens post tres continuos consulatus unoque uelut tenore omnes expertos tribuniciis certaminibus habitum; itaque, ut bene locatus, mansit in ea familia
9 aliquamdiu honos. Bellum inde Veiens initum, et Volsci

42 5 ⟨a⟩ Postumio *du Rieu*: Postumio *MPFUpBOHRnDL Ed. Rom.* 1469 *Ald.* 6 furoris *PFUpBRnD*^{2} *Edd. uet. aliq.*: fauoris *Vorm.? MOHDL* in multitudine *PFUpBHRnDL*: in multitudinem *Vorm.? MO* (*sed in M* immult-) largitiones *MPFUpBOHD*: largitionis *RnL*

rebellarunt; sed ad bella externa prope supererant uires, abutebanturque iis inter semet ipsos certando. Accessere 10
ad aegras iam omnium mentes prodigia caelestia, prope cotidianas in urbe agrisque ostentantia minas; motique ita numinis causam nullam aliam uates canebant publice priuatimque nunc extis, nunc per aues consulti, quam haud rite sacra fieri; qui terrores tamen eo euasere ut Oppia uirgo 11
Vestalis damnata incesti poenas dederit.

Q. Fabius inde et C. Iulius consules facti. Eo anno non 43
segnior discordia domi et bellum foris atrocius fuit. Ab Aequis arma sumpta; Veientes agrum quoque Romanorum populantes inierunt. Quorum bellorum crescente cura, Caeso Fabius et Sp. Furius consules fiunt. Ortonam, 2
Latinam urbem, Aequi oppugnabant: Veientes, pleni iam populationum, Romam ipsam se oppugnaturos minabantur. Qui terrores cum compescere deberent, auxere insuper ani- 3
mos plebis, redibatque non sua sponte plebi mos detractandi militiam, sed Sp. Licinius tribunus plebis, uenisse tempus ratus per ultimam necessitatem legis agrariae patribus iniungendae, susceperat rem militarem impediendam. Ceterum tota inuidia tribuniciae potestatis uersa in aucto- 4
rem est, nec in eum consules acrius quam ipsius collegae coorti sunt, auxilioque eorum dilectum consules habent.

Ad duo simul bella exercitus scribitur; ducendus Fabio 5
in Aequos, Furio datur in Veientes. ⟨In Veientes⟩ nihil

10 cotidianas *MOHRnDL dett. aliq.* (cotti- *MHD*) : cotidiana *PFUp B; de* -tt- *cf. c.* 27. 12 *adn.* ita *MPFUpBO²HDL* : ira *Rn dett. duo Edd. uet. duo Ald.* : iam *O* 11 tamen *MPFUpBHRnDL* : *om. O* : tandem *Madv. fort. recte*

43 1 Iulius *Sigon. ex Dion. Hal.* 8. 90. 5 *et Cassiod. Mommsen, C. I. L.* i², *p.* 101 : tullius *MPFUpBOHRnDL* ; *cf.* 4. 35. 4 *adn.* anno non *PFUpBOHRnDL* : anno *M* (*fort. recte; cf.* § 4) 2 Ortonam *Vorm. MRnD* : optonam *HL* : artonam *PFUpB* : arctonam *O* 3 detractandi *MPFOHDL, et sic fere semper meliores codd. quod semel monuisse sat erit* : detrectandi *UpRn* sed Sp. *MPFUpBO* : sed sp. p. *Rn Ald.* : sed spurius $\overline{p}$ *H* : sed spurius publius *DL* 4 acrius . . . consules *om. H* ipsius *M dett. unus* : ipsius eius *PF UpBORnDL dett. Edd. uet. aliq. Ald.* 5 Furio *Vorm.? MHRnDL* :

6 dignum memoria gestum [est]; et in Aequis quidem Fabio aliquanto plus negotii cum ciuibus quam cum hostibus fuit. Vnus ille uir, ipse consul, rem publicam sustinuit, quam 7 exercitus odio consulis, quantum in se fuit, prodebat. Nam cum consul praeter ceteras imperatorias artes, quas parando gerendoque bello edidit plurimas, ita instruxisset aciem ut solo equitatu emisso exercitum hostium funderet, insequi 8 fusos pedes noluit; nec illos, et si non adhortatio inuisi ducis, suum saltem flagitium et publicum in praesentia dedecus, postmodo periculum, si animus hosti redisset, cogere potuit 9 gradum adcelerare aut si aliud nihil, stare instructos. Iniussu signa referunt, maestique—crederes uictos—exsecrantes nunc imperatorem, nunc nauatam ab equite operam, redeunt in 10 castra. Nec huic tam pestilenti exemplo remedia ulla ab imperatore quaesita sunt; adeo excellentibus ingeniis citius defuerit ars qua ciuem regant quam qua hostem superent. 11 Consul Romam rediit non tam belli gloria aucta quam inri-

Spurio *PFUpBO*. *Ceterum in codd. melioribus clausulae hae sic ordinantur* (*quamquam ex cc.* 44. 11 *et* 46. 1 *constat Fabium contra Aequos, Furium contra Veientes pugnasse*): ducendus (ducentea *M*, *corr.* M^2: dicendus *O*) Fabio in Veientes (uenientes *MFB*, *corr.* M^2F^2), in Aequos Furio datur (dat. *B*), et in Aequis quidem nihil dignum memoria (memoria dignum *PB*: memora *D*) gestum est; Fabio aliquanto plus negotii cum ciuibus quam cum hostibus fuit *MPFUpBOHRnDL*: Fabio in Aequos, in Veientes Furio datur et in Veientibus quidem *dett. aliq. Sigon. Glar. Drak. Rationem mutationis nostrae plenius confirmatam in Class. Quart.* iv (1910), *p.* 276 *reperies; quam ualde confirmatam duximus postquam Maio demum mense anni* 1911 *inueni in M signa ″ quae et alibi clausulas transponendas denotant* (*e.g.* § 7 *inf.*) *post* datur (*hac forma* ≲) *et post* gestum *ab M scripta, ab* M^x *erasa; et inter* gestum *et* est *trium litterarum spatium quo stetit olim hoc siglum*; datur *in fine lineae stat. In OD interpunctum est post* inueientes, datur, est. *In F signum aliquod supra et ante* ducendus (d̄uc-) *erasum, aliudque* (*fort. ex casu ortum*) *inter lineas sic* ^{1} *ductum infra* Fabio *quod ante* in ue(n)ientes *stat supra* Fabio *quod ante* aliquanto *stat. In P ″* memoria *″* dignum *sic notata et ante* ·gestum est *spatium solito largius; etiam post* datur *et ante* in aequos. *Cf. Praef.* 1; 1. 43. 11; 2. 38. 2; 8. 8. 4; 8. 31. 5 7 bello edidit *MPFUpBO Rn*: edidit bello *HDL*, *sed in D ante* edidit *et post* bello *add.* ≲ D^2 8 postmodo *MPFBODL*: postmodum *UpH* stare *Muretus*, D^2*?*: instare *MPFUpBHRnDL*: instrare *O* 9 iniussu *Vorm.? MPFUp BRnDL*: iniussi F^1H: inuisi *O*

tato exacerbatoque in se militum odio. Obtinuere tamen patres ut in Fabia gente consulatus maneret : M. Fabium consulem creant ; Fabio collega Cn. Manlius datur.

Et hic annus tribunum auctorem legis agrariae habuit. 44
Tib. Pontificius fuit. Is eandem uiam, uelut processisset
Sp. Licinio, ingressus dilectum paulisper impediit. Pertur- 2
batis iterum patribus Ap. Claudius uictam tribuniciam
potestatem dicere priore anno, in praesentia re, exemplo in
perpetuum, quando inuentum sit suis ipsam uiribus dissolui.
neque enim unquam defuturum qui et ex collega uictoriam 3
sibi et gratiam melioris partis bono publico uelit quaesitam ;
et plures, si pluribus opus sit, tribunos ad auxilium consulum
paratos fore, et unum uel aduersus omnes satis esse. darent 4
modo et consules et primores patrum operam ut, si minus
omnes, aliquos tamen ex tribunis rei publicae ac senatui
conciliarent. Praeceptis Appi moniti patres et uniuersi 5
comiter ac benigne tribunos appellare, et consulares ut
cuique eorum priuatim aliquid iuris aduersus singulos erat,
partim gratia, partim auctoritate obtinuere ut tribuniciae
potestatis uires salubres uellent rei publicae esse, quattuor- 6
que tribunorum aduersus unum moratorem publici com-
modi auxilio dilectum consules habent.

Inde ad Veiens bellum profecti, quo undique ex Etruria 7
auxilia conuenerant, non tam Veientium gratia concitata
quam quod in spem uentum erat discordia intestina dissolui
rem Romanam posse. Principesque in omnium Etruriae 8
populorum conciliis fremebant aeternas opes esse Romanas
nisi inter semet ipsi seditionibus saeuiant; id unum uene-

11 Manlius *Ald. ex c.* 47. 1 *inf.*, *sic etiam Dion. Hal.* 9. 5. 1, *Diod.* 11. 50 (Cn. Mallius *Cassiod. Mommsen, C. I. L.* i², *p.* 101) : Manilius *MPFUpBHRnL* : Mamilius *OD* : Mamilcus *D*³*?*

44 3 qui et ex *MPUpOHDL*: *om.* et *FBRn Edd. uet. aliq.* 5 eorum *MPFUpBOH* : *om. RnDL dett., fort. recte* 6 quattuorque *dett. aliq., Sigon.* (*cf.* 2. 33. 2 ; 3. 30. 7) : noque *M* : nouemque *M*²*PFUpB OHRnDL dett. Edd. uet. duo* (*IX pro IV facillimo scribarum errore*) moratorem *MPFUpBOH* : oratorem *M*³*RnDL*

9 num, eam labem ciuitatibus opulentis repertam ut magna imperia mortalia essent. diu sustentatum id malum, partim patrum consiliis, partim patientia plebis, iam ad extrema uenisse. duas ciuitates ex una factas; suos cuique parti
10 magistratus, suas leges esse. primum in dilectibus saeuire solitos, eosdem in bello tamen paruisse ducibus. qualicumque urbis statu, manente disciplina militari sisti potuisse; iam non parendi magistratibus morem in castra quoque Romanum militem sequi. proximo bello in ipsa acie, in
11 ipso certamine, consensu exercitus traditam ultro uictoriam uictis Aequis, signa deserta, imperatorem in acie relictum,
12 iniussu in castra reditum. profecto si instetur, suo milite uinci Romam posse. nihil aliud opus esse quam indici ostendique bellum; cetera sua sponte fata et deos gesturos. Hae spes Etruscos armauerant, multis in uicem casibus uictos uictoresque.

45 Consules quoque Romani nihil praeterea aliud quam suas uires, sua arma horrebant; memoria pessimi proximo bello exempli terrebat ne rem committerent eo ubi duae simul
2 acies timendae essent. Itaque castris se tenebant, tam ancipiti periculo auersi: diem tempusque forsitan ipsum
3 leniturum iras sanitatemque animis allaturum. Veiens hostis Etruscique eo magis praepropere agere; lacessere ad pugnam primo obequitando castris prouocandoque, postremo ut nihil mouebant, qua consules ipsos, qua exerci-
4 tum increpando: simulationem intestinae discordiae remedium timoris inuentum, et consules magis non confidere quam non credere suis militibus; nouum seditionis genus, silentium otiumque inter armatos. Ad haec in nouitatem
5 generis originisque qua falsa, qua uera iacere. Haec cum

45 1 Consules ... proximo *om. B* proximo *Vorm.? PFUpOHRn DL*: proximi *M* exempli M^1*PFUpBOHRnDL*: exemplo *M* terrebat *Vorm.*^{2} *MPUpOH Edd. uet.*: tenebat *FB*: terrebant *RnDL*: terrebantur *Vorm. D*^{2} *dett. Ald.* 4 non confidere *PFUpBORn DL*: confidere *M*: non coN *in fine lineae,* fidere *omittens H, cf.* 4. 27. 6; 8. 4. 10; 10. 7. 10 *adnn.*

sub ipso uallo portisque streperent, haud aegre consules pati; at imperitae multitudini nunc indignatio, nunc pudor pectora uersare et ab intestinis auertere malis; nolle inultos hostes, nolle successum non patribus, non consulibus; externa et domestica odia certare in animis. Tandem superant externa; adeo superbe insolenterque hostis eludebat. Frequentes in praetorium conueniunt; poscunt pugnam, postulant ut signum detur. Consules uelut deliberabundi capita conferunt, diu conloquuntur. Pugnare cupiebant, sed retro reuocanda et abdenda cupiditas erat, ut aduersando remorandoque incitato semel militi adderent impetum. Redditur responsum immaturam rem agi; nondum tempus pugnae esse; castris se tenerent. Edicunt inde ut abstineant pugna; si quis iniussu pugnauerit, ut in hostem animaduersuros. Ita dimissis, quo minus consules uelle credunt, crescit ardor pugnandi. Accendunt insuper hostes ferocius multo, ut statuisse non pugnare consules cognitum est: quippe impune se insultaturos; non credi militi arma; rem ad ultimum seditionis erupturam, finemque uenisse Romano imperio. His freti occursant portis, ingerunt probra; aegre abstinent quin castra oppugnent. Enimuero non ultra contumeliam pati Romanus posse; totis castris undique ad consules curritur; non iam sensim, ut ante, per centurionum principes postulant, sed passim omnes clamoribus agunt. Matura res erat; tergiuersantur tamen. Fabius deinde ad crescentem tumultum iam metu seditionis collega concedente, cum silentium classico fecisset: 'Ego istos, Cn. Manli, posse uincere scio: uelle ne scirem, ipsi fecerunt.

5 multitudini *MPFUpBO Edd. uet. aliq.*: multitudinis M^3*HRnDL dett. aliq. Ald.* 7 retro reuocanda *MPFBORnDL*: retro uocando *H*: retro uocanda *dett. aliq.*: reuocanda *Up* abdenda *dett. unus, Gebhard*: addenda *MPFUpBOHRnDL Edd. uet. duo Ald.* 9 Accendunt *MPFUpBRnDL Edd. uet. duo Ald.*: accendit *OH*: accedunt *dett. aliq.* 11 Romanus *MPFUpBL*: Romanos M^3*OH Edd. uet.*: Romanis *D*: Romani D^3 non iam *Rn dett. aliq. Ald.*: non tam *MPFUpBO*^{x} *in ras. HDL* 12 Manli *Ed. Frob.* 1535: Manili *MP FUpBOHRnDL*

13 Itaque certum est non dare signum nisi uictores se redituros ex hac pugna iurant. Consulem Romanum miles semel in acie fefellit: deos nunquam fallet.' Centurio erat M. Flauo-
14 leius, inter primores pugnae flagitator. 'Victor' inquit, 'M. Fabi, reuertar ex acie'; si fallat, Iouem patrem Gradiuumque Martem aliosque iratos inuocat deos. Idem deinceps omnis exercitus in se quisque iurat. Iuratis datur signum; arma capiunt; eunt in pugnam irarum speique
15 pleni. Nunc iubent Etruscos probra iacere, nunc armati
16 sibi quisque lingua promptum hostem offerri. Omnium illo die, qua plebis, qua patrum, eximia uirtus fuit; Fabium nomen [Fabia gens] maxime enituit; multis ciuilibus certaminibus infensos plebis animos illa pugna sibi reconciliare statuunt.

46 Instruitur acies, nec Veiens hostis Etruscaeque legiones detractant. Prope certa spes erat non magis secum pugnaturos quam cum Aequis; maius quoque aliquod in tam inritatis animis et occasione ancipiti haud desperan-
2 dum esse facinus. Res aliter longe euenit; nam non alio

13 itaque *MPFUpBOH*: ita *RnDL dett. aliq. Ald.* certum est *P, optime* (*in tali oratione*): certum atque decretum est *MOHRn DL*: certum est atque decretum P^2FUpB; *glossema, ut fieri solet, aliter in alios codices inrepsit* (*Praef.* 5 *adn.*) iurant *Vorm.* M^1PF *BOHRnDL*: iurant esse *M?*: iurent UpD^2 *dett. Edd. uet. Ald.* 14 iratos *Vorm. MPFUpO*D^2*? Edd. uet. plures*: iuratos *dett. unus Edd. uet. aliq. Ald.*: ratos *HRnDL*: iratus D^3: natos *Ed. Rom.* 1469 15 Nunc iubent *PFUpBORn*D^1: nuncque iubent *M*: nunc iubentes *H fort. recte*: nunc iubent et *D*: nunc iubente *L* armati sibi *Vorm. M uel* M^1*PFBOHRnL Ed. Rom.* 1470: armatis ibi *M? D*: armatis sibi Rn^2D^2 *dett. Ald.*: armato sibi *Up Edd. uet.* 16 Fabia gens *seclusit Madv.* (*in M maioribus litteris scriptum est, cf. adn. ad* 1. 49. 7). *Et in hanc textus partem plura inrepsisse probabile uidetur ex D codicis condicione ubi* 8 *lineae quae c.* 45. 16—*c.* 46. 2 *continent tot in se quaeque litteras habent*: 59, 58, 65, 66, 67, 63, 53, 55; *in illa quae* 67 *praebet, stat uox* pugnauerint; *uide infra*: *et in O* .fabium nomen. *sci ad fin. lineae* maxime *MPFBORnDL*: *om. UpH dett. unus*

46 1 detractant *OHRn*: detrectant $M^2PFUpBDL$: detraectant *M, cf.* 2. 43. 3 *adn.* quam *H*: *add.* pugnarint *M*, pugnauerint *PFUpB RnDL*, pugnauerunt *O*; *Harleianum iam confirmat Dominicani abundantia, uide adn. c.* 45. 16 *sup.* aliquod *MOHD* (*in H* aliqd): aliquot *PFBL*: aliud *Up*: *om. Rn*

ante bello infestior Romanus—adeo hinc contumeliis hostes, hinc consules mora exacerbauerant—proelium iniit. Vix 3 explicandi ordinis spatium Etruscis fuit, cum pilis inter primam trepidationem abiectis temere magis quam emissis, pugna iam in manus, iam ad gladios, ubi Mars est atrocissimus, uenerat. Inter primores genus Fabium insigne specta- 4 culo exemploque ciuibus erat. Ex his Q. Fabium—tertio hic anno ante consul fuerat—principem in confertos Veientes euntem ferox uiribus et armorum arte Tuscus, incautum inter multas uersantem hostium manus, gladio per pectus transfigit; telo extracto praeceps Fabius in uolnus abiit. Sensit utraque acies unius uiri casum, cedebatque inde 5 Romanus cum M. Fabius consul transiluit iacentis corpus obiectaque parma, 'Hoc iurastis' inquit, 'milites, fugientes uos in castra redituros? Adeo ignauissimos hostes magis timetis quam Iouem Martemque per quos iurastis? At ego 6 iniuratus aut uictor reuertar aut prope te hic, Q. Fabi, dimicans cadam.' Consuli tum Caeso Fabius, prioris anni consul: 'Verbisne istis, frater, ut pugnent, te impetraturum credis? Di impetrabunt per quos iurauere; et nos, ut 7 decet proceres, ut Fabio nomine est dignum, pugnando potius quam adhortando accendamus militum animos.' Sic in primum infensis hastis prouolant duo Fabii, totamque mouerunt secum aciem.

Proelio ex parte una restituto, nihilo segnius in cornu **47** altero Cn. Manlius consul pugnam ciebat, ubi prope similis fortuna est uersata. Nam ut altero in cornu Q. Fabium, 2

3 ordinis *MPFUpBOHRnDL Ald.*: ordines Rn^2, *Gron.* 4 insigne *MPFUpBOHRnDL*: insigni *Reiz*, *male* uersantem D^2 (*uel* D^1) *dett. Ed. Rom.* 1469 *Ald.*: uersantes *MPFUpBOHRnDL* 5 transiluit *MPFBOHRn*: transiliuit *UpDL*: transiliit *dett. aliq. Edd. uet.* 6 Caeso *dett. unus, cf. c.* 43. 1: gaius *MPFBORnDL*: c̄. *Up*: graus *H* 7 infensis *MPFUpBHRnDL Ald.* (*cf.* 4. 10. 3): infestis *O*, *Sobius* (*cf. c.* 20. 2): in infensos M^2: *plura uide sis in Ed. mea huius Libri*

47 1 Manlius *MPFBHDL et sic infra*: Manilius *UpO*D^2: '*ter* Manlius, *semel* Manilius *habet Vorm.*' *Rhenan.*

sic in hoc ipsum consulem Manlium iam uelut fusos agentem hostes et impigre milites secuti sunt et, ut ille graui uolnere ictus ex acie cessit, interfectum rati gradum rettulere;
3 cessissentque loco, ni consul alter cum aliquot turmis equitum in eam partem citato equo aduectus, uiuere clamitans collegam, se uictorem fuso altero cornu adesse, rem inclina-
4 tam sustinuisset. Manlius quoque ad restituendam aciem se ipse coram offert. Duorum consulum cognita ora accendunt militum animos. Simul et uanior iam erat hostium acies, dum abundante multitudine freti, subtracta subsidia
5 mittunt ad castra oppugnanda. In quae haud magno certamine impetu facto cum praedae magis quam pugnae memores tererent tempus, triarii Romani qui primam inruptionem sustinere non potuerant, missis ad consules nuntiis quo loco res essent, conglobati ad praetorium redeunt et sua sponte
6 ipsi proelium renouant. Et Manlius consul reuectus in castra, ad omnes portas milite opposito hostibus uiam clauserat. Ea desperatio Tuscis rabiem magis quam audaciam accendit. Nam cum incursantes quacumque exitum ostenderet spes uano aliquotiens impetu issent, globus iuuenum
7 unus in ipsum consulem insignem armis inuadit. Prima excepta a circumstantibus tela; sustineri deinde uis nequit; consul mortifero uolnere ictus cadit, fusique circa omnes.
8 Tuscis crescit audacia; Romanos terror per tota castra trepidos agit, et ad extrema uentum foret ni legati rapto con-
9 sulis corpore patefecissent una porta hostibus uiam. Ea erumpunt; consternatoque agmine abeuntes in uictorem alterum incidunt consulem; ibi iterum caesi fusique passim.

Victoria egregia parta, tristis tamen duobus tam claris
10 funeribus. Itaque consul decernente senatu triumphum,

5 In quae *MOHRnD*^{1} : in que *L* : in quo *D* : inde *PFUpB* cum *Gron.*, *M* : dum *M*^{2} *uel* *M*^{1}*PFUpBOHRnDL Edd. uet. Ald.* ; *cf.* 1. 40. 7 *adn.*, *et* 2. 6. 8 tererent *MPF*^{3}*UpO*^{3}*HD*^{2} : terrerent *FOL* : terrerentur *B* : terrent *RnD* : terunt *R*^{2} *dett. aliq.* potuerant *MOHD*^{1} *Edd. uet. duo* : potuerunt *PFUpB* : poterant *RnDL* 7 sustineri *PFUpBOHL* : sustinere *MD* 10 consul *MOHRnL Ed. Rom.*

si exercitus sine imperatore triumphare possit, pro eximia eo bello opera facile passurum respondit; se familia funesta Q. Fabi fratris morte, re publica ex parte orba [consule altero amisso] publico priuatoque deformem luctu lauream non accepturum. Omni acto triumpho depositus triumphus 11 clarior fuit; adeo spreta in tempore gloria interdum cumulatior rediit. Funera deinde duo deinceps collegae fratrisque ducit, idem in utroque laudator, cum concedendo illis suas laudes ipse maximam partem earum ferret. Neque imme- 12 mor eius quod initio consulatus imbiberat, reconciliandi animos plebis, saucios milites curandos diuidit patribus. Fabiis plurimi dati, nec alibi maiore cura habiti. Inde populares iam esse Fabii, nec hoc ulla nisi salubri rei publicae arte.

Igitur non patrum magis quam plebis studiis K. Fabius 48 cum T. Verginio consul factus neque belli neque dilectus neque ullam aliam priorem curam agere quam ut iam aliqua ex parte incohata concordiae spe, primo quoque tempore cum patribus coalescerent animi plebis. Itaque principio 2 anni censuit priusquam quisquam agrariae legis auctor tribunus exsisteret, occuparent patres ipsi suum munus facere; captiuum agrum plebi quam maxime aequaliter darent; uerum esse habere eos quorum sanguine ac sudore partus sit. Aspernati patres sunt; questi quoque quidam nimia 3

1469 : consuli *PFUpB dett.* : cons. *D* consule altero amisso *seclusi* : *in FOD inter puncta stat, quae in F rara sunt* amisso F^1*RnDL dett. Ed. Rom.* 1469 : omisso *MPFUpBOH* 11 rediit *MPFUpB OHRnDL* : redit D^2 *dett. unus Edd. uet. duo Ald.* 12 ulla *Gruter* : ulla re MP^2*UpOHRn sed in M* re *maioribus litteris* (*cf. c.* 1. 49. 7 *adn.*) : nulla re *PFB* : ualerem (*uel* cal-) *D* : ualerem *L*. *Voce* arte *in* parte *corrupta*, *additamentum* re *necessarium fuit* reipublicae arte *Gruter, iam ab FB* (reiparte *in utroque*) *confirmatus* : reip. parte *MP UpOHRnDL Ald.*

48 1 K. Fabius] Ceso Fabius Rn^2 *dett. duo et sic Fasti Capitol. per plura testimonia, Momms. C. I. L.* i^2, *p.* 101 : c. fabius *UpHDL* : g. fabius *Vorm. PBO* : q. fabius F^3 *in rasura* : c, fabius (*sic*) *M* (*fort. ex* cę- *i.e.* cae- *natum*) belli *Hearne, iam a D* (*ut puto*) *confirmatus* : bella *MPFUpBOHRn*D^1*L*

gloria luxuriare et euanescere uiuidum quondam illud Caesonis ingenium.

4 Nullae deinde urbanae factiones fuere; uexabantur incursionibus Aequorum Latini. Eo cum exercitu Caeso missus in ipsorum Aequorum agrum depopulandum transit. Aequi se in oppida receperunt murisque se tenebant; eo nulla 5 pugna memorabilis fuit. At a Veiente hoste clades accepta temeritate alterius consulis, actumque de exercitu foret, ni K. Fabius in tempore subsidio uenisset. Ex eo tempore neque pax neque bellum cum Veientibus fuit; res proxime 6 formam latrocinii uenerat. Legionibus Romanis cedebant in urbem; ubi abductas senserant legiones, agros incursabant, bellum quiete, quietem bello in uicem eludentes. Ita neque omitti tota res nec perfici poterat; et alia bella aut praesentia instabant, ut ab Aequis Volscisque, non diutius quam recens dolor proximae cladis transiret quiescentibus, aut mox moturos [se] apparebat Sabinos semper infestos 7 Etruriamque omnem. Sed Veiens hostis, adsiduus magis quam grauis, contumeliis saepius quam periculo animos agitabat, quod nullo tempore neglegi poterat aut auerti alio 8 sinebat. Tum Fabia gens senatum adiit. Consul pro gente loquitur: 'Adsiduo magis quam magno praesidio, ut scitis, patres conscripti, bellum Veiens eget. Vos alia bella curate, Fabios hostes Veientibus date. Auctores sumus tutam ibi 9 maiestatem Romani nominis fore. Nostrum id nobis uelut familiare bellum priuato sumptu gerere in animo est; res publica et milite illic et pecunia uacet.' Gratiae ingentes 10 actae. Consul e curia egressus comitante Fabiorum agmine, qui in uestibulo curiae senatus consultum exspectantes

5 proxime *Ed. Frob.* 1535 (*cf. e.g. c.* 41. 11) : proxime in *PFUpBH RnDL Ed. Rom.* 1469 *Ald.* : proximae in *M* : proxima in *O* : proxime iam *Zingerle* 6 quam *MPFUpBOHRnDL* : *add.* dum *M. Mueller ex abundantia sua* moturos se *MPFUpBOHRnDL* : se *delet Madv. recte: nam etiam si* alia bella aut *pro* aut alia bella *Liuiana licentia* (*cf. c.* 27. 2) *poni putes, ne sic quidem recte currat sententia*

steterant, domum redit. Iussi armati postero die ad limen consulis adesse; domos inde discedunt.

Manat tota urbe rumor; Fabios ad caelum laudibus 49
ferunt: familiam unam subisse ciuitatis onus; Veiens bellum in priuatam curam, in priuata arma uersum. si sint 2
duae roboris eiusdem in urbe gentes, deposcant haec Volscos sibi, illa Aequos: populo Romano tranquillam pacem agente omnes finitimos subigi populos posse. Fabii postera die arma capiunt; quo iussi erant conueniunt. Consul palu- 3
datus egrediens in uestibulo gentem omnem suam instructo agmine uidet; acceptus in medium signa ferri iubet. Nunquam exercitus neque minor numero neque clarior fama et admiratione hominum per urbem incessit. Sex et trecenti 4
milites, omnes patricii, omnes unius gentis, quorum neminem ducem sperneres, egregius quibuslibet temporibus senatus, ibant, unius familiae uiribus Veienti populo pestem minitantes. Sequebatur turba propria alia cognatorum sodalium- 5
que, nihil medium, nec spem nec curam, sed immensa omnia uoluentium animo, alia publica sollicitudine excitata, fauore et admiratione stupens. Ire fortes, ire felices iubent, 6
inceptis euentus pares reddere; consulatus inde ac triumphos, omnia praemia ab se, omnes honores sperare. Prae- 7
tereuntibus Capitolium arcemque et alia templa, quidquid deorum oculis, quidquid animo occurrit, precantur ut illud agmen faustum atque felix mittant, sospites breui in patriam ad parentes restituant. In cassum missae preces. Infelici 8
uia, dextro iano portae Carmentalis, profecti ad Cremeram flumen perueniunt. Is opportunus uisus locus communiendo praesidio.

10 redit *MHRnDL Ald.*: rediit *PFUpBO Edd. uet. duo*

49 3 minor *PFBOHRnDL*: ut minorin *M*: ut minor M^1: minor in *Up* 4 sperneres, egregius *sane diuinitus Madvig* (*cf. Ov. F.* 2. 200 e quis dux fieri quilibet aptus erat; *et Eutrop.* 1. 14): sperneret egregius *MFUpBOHRnDL Edd. uet. Ald.* 5 alia publica *PFUp BORnDL*: aliqua publica *H*: publica *M* fauore *Vorm.? MPFUp BOH Ed. Rom.* 1469: ex fauore *RnDL Ald.*

9 L. Aemilius inde et C. Seruilius consules facti. Et donec nihil aliud quam in populationibus res fuit, non ad praesidium modo tutandum Fabii satis erant, sed tota regione qua Tuscus ager Romano adiacet, sua tuta omnia, infesta hostium, 10 uagantes per utrumque finem, fecere. Interuallum deinde haud magnum populationibus fuit, dum et Veientes accito ex Etruria exercitu praesidium Cremerae oppugnant, et Romanae legiones ab L. Aemilio consule adductae cominus 11 cum Etruscis dimicant acie; quamquam uix dirigendi aciem spatium Veientibus fuit; adeo inter primam trepidationem, dum post signa ordines introeunt subsidiaque locant, inuecta subito ab latere Romana equitum ala non pugnae modo in- 12 cipiendae sed consistendi ademit locum. Ita fusi retro ad saxa Rubra—ibi castra habebant—, pacem supplices petunt. Cuius impetratae, ab insita animis leuitate, ante deductum Cremera Romanum praesidium paenituit.

50 Rursus cum Fabiis erat Veienti populo, sine ullo maioris belli apparatu, certamen; nec erant incursiones modo in agros aut subiti impetus ⟨in⟩ incursantes, sed aliquotiens 2 aequo campo conlatisque signis certatum, gensque una populi Romani saepe ex opulentissima, ut tum res erant, 3 Etrusca ciuitate uictoriam tulit. Id primo acerbum indignumque Veientibus est uisum; inde consilium ex re natum insidiis ferocem hostem captandi; gaudere etiam multo suc- 4 cessu Fabiis audaciam crescere. Itaque et pecora praedan-

10 dum et *MOHRnDL Ed. Rom.* 1469 : et dum *P* : dum *FUpB*
11 dirigendi *MPFUpBOHRnDL, hic rectissime* (*i.e.* '*in rectum ordinem redigendi*'; *contra* derigere *significat* '*in certum finem intendere*'); *cf. c.* 6. 8 *adn.*

50 1 modo . . . incursantes *om. RnDL sed in D hiatus siglum* ⅂d (*ex* h. d. '*hic defit*' *correptum*) *quod deleuit* D^4, *omissa in marg. supplens* : incursiones id *L*; *tum pro* sed, se *DL*, sed D^2. *Plura huius sigli exempla praebet Walters, Class. Review*, xvii (1903), *p.* 161; *cf.* 1. 39. 1 *adn.* ⟨in⟩ incursantes *Goebel* : incursantes ium *P* : incursantes lupi *M* (*sed* lupi *maioribus litteris, cf. c.* 39. 3 *adn.*) : incursantium $P^2FUpBOHD^4$ *marg. dett. aliq.* : occursantium *Karsten* : *malim totum absit, sed si interpolatio est, antiquior esse quam omissio in RnDL debet*

tibus aliquotiens, uelut casu incidissent, obuiam acta, et agrestium fuga uasti relicti agri, et subsidia armatorum ad arcendas populationes missa saepius simulato quam uero pauore refugerunt. Iamque Fabii adeo contempserant hostem ut sua inuicta arma neque loco neque tempore ullo crederent sustineri posse. Haec spes prouexit ut ad conspecta procul a Cremera magno campi interuallo pecora, quamquam rara hostium apparebant arma, decurrerent. Et cum improuidi effuso cursu insidias circa ipsum iter locatas superassent palatique passim uaga, ut fit pauore iniecto, raperent pecora, subito ex insidiis consurgitur; et aduersi et undique hostes erant. Primo clamor circumlatus exterruit, dein tela ab omni parte accidebant; coeuntibusque Etruscis, iam continenti agmine armatorum saepti, quo magis se hostis inferebat, cogebantur breuiore spatio et ipsi orbem colligere, quae res et paucitatem eorum insignem et multitudinem Etruscorum, multiplicatis in arto ordinibus, faciebat. Tum omissa pugna, quam in omnes partes parem intenderant, in unum locum se omnes inclinant; eo nisi corporibus armisque rupere cuneo uiam. Duxit uia in editum leniter collem. Inde primo restitere; mox, ut respirandi superior locus spatium dedit recipiendique a pauore tanto animum, pepulere etiam subeuntes, uincebatque auxilio loci paucitas, ni iugo circummissus Veiens in uerticem collis euasisset. Ita superior rursus hostis factus. Fabii caesi ad unum omnes praesidiumque expugnatum. Trecentos sex perisse satis conuenit, unum prope puberem aetate relictum, stirpem genti Fabiae dubiisque rebus populi Romani saepe domi bellique uel maximum futurum auxilium.

7 accidebant *Gebhard*: accedebant *MPFUpBOHRnDL Edd. uet. Ald.* 8 et paucitatem *Vorm.? M Ed. Rom.* 1470: *om.* et *PFUp BOHRnDL Edd. uet. aliq. Ald.* 10 leniter *dett. aliq. Ed. Rom.* 1469: leuiter *MPFUpBOHRnDL* (*cf.* 1. 34. 8) uincebatque *MF*^{3}*UpRnD*^{3} *Ed. Rom.* 1469 *Ald.*: uincebantque *PFBOHDL* 11 aetate *M*^{1}(*uel M*^{2}) *PFBOHRnDL dett. Edd. uet. duo Ald.*: aetatem *MUp, fort. recte* (*cf.* 1. 3. 1; 1. 35. 1)

51 Cum haec accepta clades est, iam C. Horatius et T. Menenius consules erant. Menenius aduersus Tuscos uictoria
2 elatos confestim missus. Tum quoque male pugnatum est, et Ianiculum hostes occupauere; obsessaque urbs foret, super bellum annona premente—transierant enim Etrusci Tiberim—, ni Horatius consul ex Volscis esset reuocatus. Adeoque id bellum ipsis institit moenibus, ut primo pugnatum ad Spei sit aequo Marte, iterum ad portam Collinam.
3 Ibi quamquam paruo momento superior Romana res fuit, meliorem tamen militem, recepto pristino animo, in futura proelia id certamen fecit.
4 A. Verginius et Sp. Seruilius consules fiunt. Post acceptam proxima pugna cladem Veientes abstinuere acie; populationes erant, et uelut ab arce Ianiculo passim in Romanum agrum impetus dabant; non usquam pecora tuta, non
5 agrestes erant. Capti deinde eadem arte sunt qua ceperant Fabios. Secuti dedita opera passim ad inlecebras propulsa pecora praecipitauere in insidias; quo plures erant, maior
6 caedes fuit. Ex hac clade atrox ira maioris cladis causa atque initium fuit. Traiecto enim nocte Tiberi, castra Seruili consulis adorti sunt oppugnare. Inde fusi magna caede
7 in Ianiculum se aegre recepere. Confestim consul et ipse transit Tiberim, castra sub Ianiculo communit. Postero die luce orta nonnihil et hesterna felicitate pugnae ferox, magis

51 1 clades est iam *Crevier*: clades esset iam *MPFUpBOHRn²D³* (*sed Rn² in ras. amplius trium litterarum*): clade se etiam *DL*, *quod tamen proxime ex* ẽẽt (*i. e.* esset) *potius quam ex* ẽ (*i. e.* est) *natum erit. Putandum est igitur* est *primo in* eet *per lituram aliquam mutatum* T. Menenius *MPFUpB*: t. meneius *O*: ī. menenius *H*: l. menenius *RnDL*: *meliorum codicum lectionem comprobant etiam Fastorum laterculi fontes C. I. L.* i², *p.* 101 4 Sp. Seruilius *Rn dett. unus, cf. c.* 52. 6 (*et sic Cassiod. C. I. L. ib.*): p. seruilius *MPFUpBOHDL* proxima pugna *Gron., D?*: proxime pugna *D uel D¹*: proxime pugnae *D²*: proximam pugnae (*uel* -gne) *MPFUpBOHRnL* acie *MRnD³*: aciem *PFUpBOHDL* ab arce *MPFUpBOHRnL*: *om. H*: ararce *D?* Ianiculo *Madv.*: Ianiculi *MPFUpBOHRnDL* 7 Postero *MPFBOHRnDL*: postera (*ut et codd. meliores in c.* 49. 2) *Up* (*ut fere semper*) *Ed. Rom.* 1469 *Ald.* felicitate *MOHRnDL*: felicitas *P²F*

tamen quod inopia frumenti quamuis in praecipitia, dum celeriora essent, agebat consilia, temere aduerso Ianiculo ad 8 castra hostium aciem erexit, foediusque inde pulsus quam pridie pepulerat, interuentu collegae ipse exercitusque est seruatus. Inter duas acies Etrusci, cum in uicem his atque 9 illis terga darent, occidione occisi. Ita oppressum temeritate felici Veiens bellum.

Vrbi cum pace laxior etiam annona rediit, et aduecto ex 52 Campania frumento, et postquam timor sibi cuique futurae inopiae abiit, eo quod abditum fuerat prolato. Ex copia 2 deinde otioque lasciuire rursus animi et pristina mala, postquam foris deerant, domi quaerere. Tribuni plebem agitare suo ueneno, agraria lege; in resistentes incitare patres, nec in uniuersos modo sed in singulos. Q. Considius et T. 3 Genucius, auctores agrariae legis, T. Menenio diem dicunt. Inuidiae erat amissum Cremerae praesidium, cum haud procul inde statiua consul habuisset; ea oppressit, cum et 4 patres haud minus quam pro Coriolano adnisi essent et patris Agrippae fauor hauddum exoleuisset. In multa tem- 5 perarunt tribuni; cum capitis anquisissent, duorum milium aeris damnato multam dixerunt. Ea in caput uertit; negant tulisse ignominiam aegritudinemque; inde morbo absumptum.

UpB: felicitates M^1P in praecipitia *Vorm. MPFUpBD*^{1}: *om.* in *OHRnD et* D^3L *dett. aliq. Edd. Rom.* 1469, 1470 *Ald.* dum *MPF UpBOHRnDL* (*sed fort.* cum *M* dum M^1) agebat R^2D^2*Up dett. Rhenan.*: agebant *Vorm. MPFBOHRnDL Ald.*

52 2 in uniuersos *MPFUpBOD*^{x}: *om.* in *RnDL* 3 ea oppressit *Gron. optime, et sic M, ut credo*: eam oppressit M^1 *uel* M^2*PFUpBHD*^{3} (*ut secundam lect.*): eam oppresserunt *ORnDL* (*sed ante* eam *add. siglum* ⌐, *saepe corruptelae notam, D, rursus deleuit* D^x): eum oppresserunt *dett. aliq.* 4 hauddum *OH Ed. Rom.* 1469 *Ald.*: hauddudum *MPFUpBRnDL* 5 duorum milium *J. S. Reid optime* (*in Edit. mea huius Lib.*): duo milia *MPFHDL* (*plene in omnibus*): duo mil *B*: duo *O* multam dixerunt *dett. unus*: multa dixerunt Rn^2: multam edixerunt *MPFUpBODL*: multa edixerunt *Rn*: multam eduxerunt *H*: multae dixerunt *olim Madv. ex marg. dett. unius*: *uide sis adn. in Ed. mea* absumptum *M* (*et uacat spatium quod* esse

6 Alius deinde reus, Sp. Seruilius, ut consulatu abiit, C. Nautio et P. Valerio consulibus, initio statim anni ab L. Caedicio et T. Statio tribunis die dicta, non ut Menenius, precibus suis aut patrum sed cum multa fiducia innocentiae
7 gratiaeque tribunicios impetus tulit. Et huic proelium cum Tuscis ad Ianiculum erat crimini. Sed feruidi animi uir ut in publico periculo ante, sic tum in suo, non tribunos modo sed plebem oratione feroci refutando exprobrandoque T. Meneni damnationem mortemque, cuius patris munere restituta quondam plebs eos ipsos quibus tum saeuiret magistratus,
8 eas leges haberet, periculum audacia discussit. Iuuit et Verginius collega testis productus, participando laudes; magis tamen Menenianum—adeo mutauerant animum—profuit iudicium.

53 Certamina domi finita: Veiens bellum exortum, quibus Sabini arma coniunxerant. P. Valerius consul accitis Latinorum Hernicorumque auxiliis cum exercitu Veios missus castra Sabina, quae pro moenibus sociorum locata erant, confestim adgreditur; tantamque trepidationem iniecit ut dum dispersi alii alia manipulatim excurrunt ad arcendam hostium uim, ea porta cui signa primum intulerat caperetur.
2 Intra uallum deinde caedes magis quam proelium esse. Tumultus e castris et in urbem penetrat; tamquam Veiis captis, ita pauidi Veientes ad arma currunt. Pars Sabinis eunt subsidio, pars Romanos toto impetu intentos in castra
3 adoriuntur. Paulisper auersi turbatique sunt; deinde et

capere potest sed nihil erasum est) : absumptum esse PF^3HDL (*sed in P*-m *pleniore calamo, cf.* 1. 41. 4 *adn.*) : absumptum est *F?* : adsumptum est *B* : assumptum est *O* 6 L. Caedicio *HRn* (*cf. Dion. Hal.* 9. 28. 1) : l. cęditio *ODL* : t. caeditio *PFB* : t. caedicio *Up* : ceditio *M* 7 ante sic tum M^3HR^{n2} *dett. Ed. Rom.* 1469 : antes ictum *M* : ante se ictum *L* : ante se ictu *D* : ante ictum *PFB* (*sed in F linea infra has uoces ducta*) : ante id tum *Up* : ante sicut tum *O* saeuiret *MPFUpBORn* : seuire *HDL* : seruiret D^3

53 1 alii alia *MPFBRnD*^{3} *uel* D^1L, '*lectio uetus*' *Rhenan.* (*quod Drak. hic de Vorm. intellegit*) *Ed. Rom.* 1469 : alialia *D?* : alii alii *OH dett. aliq.* : alii alio *dett. unus* : alii *Up*

ipsi utroque uersis signis resistunt, et eques ab consule immissus Tuscos fundit fugatque, eademque hora duo exercitus, duae potentissimae et maxime finitimae gentes superatae sunt. Dum haec ad Veios geruntur, Volsci Aequique 4 in Latino agro posuerant castra populatique fines erant. Eos per se ipsi Latini adsumptis Hernicis, sine Romano aut duce aut auxilio castris exuerunt; ingenti praeda praeter 5 suas reciperatas res potiti sunt. Missus tamen ab Roma consul in Volscos C. Nautius; mos, credo, non placebat, sine Romano duce exercituque socios propriis uiribus consiliisque bella gerere. Nullum genus calamitatis contume- 6 liaeque non editum in Volscos est, nec tamen perpelli potuere ut acie dimicarent.

L. Furius inde et C. Manlius consules. Manlio Veientes 54 prouincia euenit; non tamen bellatum; indutiae in annos quadraginta petentibus datae frumento stipendioque imperato. Paci externae confestim continuatur discordia domi. 2 Agrariae legis tribuniciis stimulis plebs furebat. Consules, nihil Meneni damnatione, nihil periculo deterriti Seruili, summa ui resistunt. Abeuntes magistratu Cn. Genucius tribunus plebis arripuit.

L. Aemilius et Opiter Verginius consulatum ineunt; 3 Vopiscum Iulium pro Verginio in quibusdam annalibus consulem inuenio. Hoc anno, quoscumque consules habuit, rei ad populum Furius et Manlius circumeunt sordidati non plebem magis quam iuniores patrum. Suadent 4

3 maxime finitumae *MPFBHDL* (*in DL* finitū egentes : *in B* finitum agentes) : maxumae finitimae *O* 4 posuerant *MODL* : posuerunt *PFUpBH*; *sed pluribus in locis Plusquamperfecto utitur Liuius ubi tempus actionis accuratius statuere nequit, e.g.* 3. 24. 9; 7. 25. 10; 9. 21. 1; 9. 23. 2; *cf. etiam Imperfecti usum* 2. 39. 9; 2. 51. 1 5 reciperatas *MPFBH* : recuperatas $P^2F^1UpORnDL$ 6 perpelli Rn^2 *dett. unus Ald.* : perpeti (*ex* perpeli *natum*) *Vorm. MPFUpBOH RnDL dett.* : perlici *Edd. uet.*

54 1 Manlius *O* (*cf.* § 3) : manilius *MPFUpHRnDL* (*et sic Cassiod., cf. C. I. L.* i², *p.* 103) : manibus *B* Manlio *MO* : manilio *PFUpB HRnDL* 2 Paci $P^2F^2Rn^2D^2$: pacis *PF? UpBOHRnDL* : facis *M* 3 Manlius *MOHRnDL* : manilius *PFUpB* sordidati *MO*

monent honoribus et administratione rei publicae abstineant; consulares uero fasces, praetextam, curulemque sellam nihil aliud quam pompam funeris putent; claris insignibus uelut infulis uelatos ad mortem destinari. quod si consulatus tanta dulcedo sit, iam nunc ita in animum inducant consulatum captum et oppressum ab tribunicia potestate esse; consuli, uelut apparitori tribunicio, omnia ad nutum imperiumque tribuni agenda esse; si se commouerit, si respexerit patres, si aliud quam plebem esse in re publica crediderit, exsilium Cn. Marci, Meneni damnationem et mortem sibi proponat ante oculos. His accensi uocibus patres consilia inde non publica sed in priuato seductaque a plurium conscientia habuere, ubi cum id modo constaret, iure an iniuria, eripiendos esse reos, atrocissima quaeque maxime placebat sententia, nec auctor quamuis audaci facinori deerat. Igitur iudicii die, cum plebs in foro erecta exspectatione staret, mirari primo quod non descenderet tribunus; dein cum iam mora suspectior fieret, deterritum a primoribus credere et desertam ac proditam causam publicam queri; tandem qui obuersati uestibulo tribuni fuerant nuntiant domi mortuum esse inuentum. Quod ubi in totam contionem pertulit rumor, sicut acies funditur duce occiso, ita dilapsi passim alii alio. Praecipuus pauor tribunos inuaserat, quam nihil auxilii sacratae leges haberent morte collegae monitos. Nec patres satis moderate ferre laetitiam, adeoque neminem noxiae paenitebat, ut etiam insontes fecisse uideri uellent, palamque ferretur malo domandam tribuniciam potestatem.

Ed. Rom. 1469 : sordidatim *PFUpB* : sordidaque *HRnDL* (*nam in noni saeculi scriptura haud procul distat* ꝙ -ti *ab* -q) : sordidatique D^3 5 nunc *MOHDL Ald., cf.* 3. 39. 9 *adn.* : tunc *PFUpB* 6 proponat *Up* (*Häggström*) *uel* Up^2 (*Frig.*)*? Ald.* : proponant *MPFBOH RnDL* 7 consilia *MPFUpBOHRnDL Ald.* : concilia *Gron. fort. recte, cf. c.* 28. 3 habuere *MOHRn*^{2}*DL dett. aliq. Ed. Rom.* 1469 *Ald.* : habere *PFUpBRnD*^{2}, *fort. recte* 10 malo *PFUpBOH RnDL* : malam *M* : malam malo *Alsch. fort. recte, cf.* 7. 4. 7

Sub hac pessimi exempli uictoria dilectus edicitur, pauen- 55
tibusque tribunis sine intercessione ulla consules rem pera-
gunt. Tum uero irasci plebs tribunorum magis silentio 2
quam consulum imperio, et dicere actum esse de libertate
sua; rursus ad antiqua reditum; cum Genucio una mortuam
ac sepultam tribuniciam potestatem. aliud agendum ac
cogitandum quomodo resistatur patribus; id autem unum 3
consilium esse ut se ipsa plebs, quando aliud nihil auxilii
habeat, defendat. quattuor et uiginti lictores apparere
consulibus et eos ipsos plebis homines; nihil contemptius
neque infirmius, si sint qui contemnant; sibi quemque ea
magna atque horrenda facere. His uocibus alii alios cum 4
incitassent, ad Voleronem Publilium de plebe hominem
quia, quod ordines duxisset, negaret se militem fieri debere,
lictor missus est a consulibus. Volero appellat tribunos.
Cum auxilio nemo esset, consules spoliari hominem et uirgas 5
expediri iubent. 'Prouoco' inquit, 'ad populum' Volero,
'quoniam tribuni ciuem Romanum in conspectu suo uirgis
caedi malunt quam ipsi in lecto suo a uobis trucidari.' Quo
ferocius clamitabat, eo infestius circumscindere et spoliare
lictor. Tum Volero et praeualens ipse et adiuuantibus 6
aduocatis repulso lictore, ubi indignantium pro se acerri-
mus erat clamor, eo se in turbam confertissimam recipit
clamitans: 'Prouoco et fidem plebis imploro. Adeste, 7
ciues; adeste, commilitones; nihil est quod exspectetis
tribunos quibus ipsis uestro auxilio opus est.' Concitati 8
homines ueluti ad proelium se expediunt, apparebatque
omne discrimen adesse; nihil cuiquam sanctum, non pub-
lici fore, non priuati iuris. Huic tantae tempestati cum se 9

55 1 sub hac . . . uictoria *MPF*^{3}*UpBOHRnDL Ald., cf.* 27. 15. 8 (*Put.*) *et Caesar, B. Civ.* 1. 27. 3 : sub hanc uictoriam *Gron., fort. recte* 2 quomodo *PFUpBOHRnDL* : modo *M* 3 sint *PFUpBOH RDL* : sunt *M* (*uix recte, sed cf.* 2. 15. 3 ; 2. 58. 5 ; 3. 2. 3) 6 Tum Volero . . . lictore *om. O* Tum *MP*^{2}*FUpBHDL* : *om. P* recipit *MPUpOH Ed. Rom.* 1469 *Ald.* : recepit *FBRnDL*

consules obtulissent, facile experti sunt parum tutam maiestatem sine uiribus esse. Violatis lictoribus, fascibus fractis, e foro in curiam compelluntur, incerti quatenus Volero exer-
10 ceret uictoriam. Conticescente deinde tumultu cum in senatum uocari iussissent, queruntur iniurias suas, uim
11 plebis, Voleronis audaciam. Multis ferociter dictis sententiis, uicere seniores quibus ira patrum aduersus temeritatem plebis certari non placuit.

56 Voleronem amplexa fauore plebs proximis comitiis tribunum plebi creat in eum annum qui L. Pinarium P. Furium
2 consules habuit. Contraque omnium opinionem, qui eum uexandis prioris anni consulibus permissurum tribunatum credebant, post publicam causam priuato dolore habito, ne uerbo quidem uiolatis consulibus, rogationem tulit ad popu-
3 lum ut plebeii magistratus tributis comitiis fierent. Haud parua res sub titulo prima specie minime atroci ferebatur, sed quae patriciis omnem potestatem per clientium suffragia
4 creandi quos uellent tribunos auferret. Huic actioni gratissimae plebi cum summa ui resisterent patres, nec quae una uis ad resistendum erat, ut intercederet aliquis ex collegio, auctoritate aut consulum aut principum adduci posset, res tamen suo ipsa molimine grauis certaminibus in annum
5 extrahitur. Plebs Voleronem tribunum reficit: patres, ad ultimum dimicationis rati rem uenturam, Ap. Claudium Appi filium, iam inde a paternis certaminibus inuisum infestumque plebi, consulem faciunt. Collega ei T. Quinctius datur.

56 1 plebi (*plene*) *MPFBOHRnDL*: plebis Rn^2D^2 2 permissurum *HRnDL Ald.*: permissurum administraturum *Vorm. M*: administraturum permissurum *PUpB*: administraturum F^2 *et* (*ut uidetur*) *FO Edd. uet.*: pertinacissimum administraturum *Ed. Rom.* 1470 plebeii *O*: plebei *MUpHRnDL*: plebi et *PFB* 4 nec quae *Up Ed. Ven.* 1470 *Ald.*: neque (*uel* neq.) *MPFBOHRnDL dett. Edd. Rom.* 1469 *et* 1470 uis *MPFUpBOHRnDL dett. Edd. uet. Ald.*: uia *Koch, pessime* ipsa molimine *PFUpBOD*²: ipsā olimine *RnL?*: ipsa olimine *MHDL?*

Principio statim anni nihil prius quam de lege agebatur. 6
Sed ut inuentor legis Volero, sic Laetorius, collega eius,
auctor cum recentior tum acrior erat. Ferocem faciebat 7
belli gloria ingens, quod aetatis eius haud quisquam manu
promptior erat. Is, cum Volero nihil praeterquam de lege
loqueretur, insectatione abstinens consulum, ipse [in] accu-
sationem Appi familiaeque superbissimae ac crudelissimae
in plebem Romanam exorsus, cum a patribus non consu-
lem, sed carnificem ad uexandam et lacerandam plebem 8
creatum esse contenderet, rudis in militari homine lingua
non suppetebat libertati animoque. Itaque deficiente ora- 9
tione, 'Quando quidem non facile loquor' inquit, 'Quirites,
quam quod locutus sum praesto, crastino die adeste; ego
hic aut in conspectu uestro moriar aut perferam legem'.
Occupant tribuni templum postero die; consules nobilitas- 10
que ad impediendam legem in contione consistunt. Sum-
moueri Laetorius iubet, praeterquam qui suffragium ineant.
Adulescentes nobiles stabant nihil cedentes uiatori. Tum 11
ex his prendi quosdam Laetorius iubet. Consul Appius
negare ius esse tribuno in quemquam nisi in plebeium;
non enim populi sed plebis eum magistratum esse; nec 12
illam ipsam submouere pro imperio posse more maiorum,
quia ita dicatur: 'Si uobis uidetur, discedite, Quirites.'
Facile contemptim de iure disserendo perturbare Laetorium
poterat. Ardens igitur ira tribunus uiatorem mittit ad con- 13
sulem, consul lictorem ad tribunum, priuatum esse clami-
tans, sine imperio, sine magistratu; uiolatusque esset tribu- 14

6 auctor . . . aetatis eius *om. L* auctor *MPFUpBOHRnD Ed. Rom.* 1469 *Ald. Gron., rectissime*: actor *dett. aliq.* 7 [in] accusationem *Vorm. MPFUpBOHRnDL Ald.*: in *seclusit Crevier, cf. c.* 38. 2: iam accusationem *C. Schenkl* ac crudelissimae *MPFUpBOHDL*: *om. Rn* 9 facile *MPFBOHRnDL Ald. Gron.* (*cf. e.g.* 25. 15. 9; *Verg. G.* 3. 309): facile et *Up*: tam facile *Ed. Mogunt.* 1518 10 occupant *PFUpBOHRnDL*: occupabant *M* 11 ius esse M^1P^2 *UpOD*^{1}: ius esset *MPHRnDL*: iussit *FB* 12 illam ipsam *scripsi, cf.* 3. 9. 10 *et* 4. 51. 8: illum ipsum *MPFUpBORnDL dett. Edd. uet.*: ullum ipsum *H* facile *Drak., dett. unus*: facile et *MPFUpBOHRnDL Ald.*

nus, ni et contio omnis atrox coorta pro tribuno in consulem esset, et concursus hominum in forum ex tota urbe concitatae multitudinis fieret. Sustinebat tamen Appius pertinacia
15 tantam tempestatem, certatumque haud incruento proelio foret, ni Quinctius, consul alter, consularibus negotio dato ut collegam ui, si aliter non possent, de foro abducerent, ipse nunc plebem saeuientem precibus lenisset, nunc orasset tribunos ut concilium dimitterent; darent irae spatium;
16 non uim suam illis tempus adempturum, sed consilium uiribus additurum; et patres in populi et consulem in patrum fore potestate.

57 Aegre sedata ab Quinctio plebs, multo aegrius consul alter a patribus. Dimisso tandem concilio plebis senatum
2 consules habent. Vbi cum timor atque ira in uicem sententias uariassent, quo magis spatio interposito ab impetu ad consultandum auocabantur, eo plus abhorrebant a certatione animi, adeo ut Quinctio gratias agerent quod eius opera
3 mitigata discordia esset. Ab Appio petitur ut tantam consularem maiestatem esse uellet quanta esse in concordi ciuitate posset; dum tribunique et consules ad se quisque omnia trahant, nihil relictum esse uirium in medio; distractam laceratamque rem publicam; magis quorum in
4 manu sit quam ut incolumis sit quaeri. Appius contra testari deos atque homines rem publicam prodi per metum ac deseri; non consulem senatui sed senatum consuli deesse; grauiores accipi leges quam in Sacro monte acceptae sint. Victus tamen patrum consensu quieuit; lex silentio perfertur.

56 14 hominum *MPFUpBOHRnD*^{3}*L* : hominu *D* : *secl. Forchham., fort. recte*

57 2 auocabantur *dett. unus* : aduocabantur *PFUpBOHDL* : aduocabatur *M* 3 concordi ciuitate *PFUpBOHRnD*^{x} : concordi ciuitatem *DL* (-em *fort. ex praec.* maiestatem *repetitum*) : cordia ciuitatem *M* : concordia ciuitate *M*^{1} *uel M*^{2} : concordia ciuitatis *M*^{3} tribunique et consules *Alsch.* : tribuniq· consules *M* : tribunique consules *PDL* '*antiqua lectio*' *Rhenan.* : tribuni et consules *OH* : tribuni consulesque *P*^{2}*FUpBRn*^{2} *dett. aliq.* : tribunique consulesque *D*^{2}, *Rhenan.* : *fort.* consules tribunique (*cf.* 3. 2. 11 odioque ira *in F*) distractam *MF*^{3}*ORnDL Edd. uet.* : distructam *H* : districtam *PFUpB*

Tum primum tributis comitiis creati tribuni sunt. Nu- 58
mero etiam additos tres, perinde ac duo antea fuerint, Piso
auctor est. Nominat quoque tribunos, Cn. Siccium, L. 2
Numitorium, M. Duillium, Sp. Icilium, L. Maecilium.

Volscum Aequicumque inter seditionem Romanam est 3
bellum coortum. Vastauerant agros ut si qua secessio ple-
bis fieret ad se receptum haberet; compositis deinde rebus
castra retro mouere. Ap. Claudius in Volscos missus, 4
Quinctio Aequi prouincia euenit. Eadem in militia saeuitia
Appi quae domi esse, liberior quod sine tribuniciis uinculis
erat. Odisse plebem plus quam paterno odio: se uictum 5
ab ea; se unico consule electo aduersus tribuniciam potes-

58 1 additos F^3 *Ed. Mogunt.* 1519 : addito· *D* : addito *MP²FUpBO HRnD^xL* : adtito *P* 2 Duillium F^2 *Madv.* : Duellium *MPFUpB OHRnDL delt.; sed c.* 61. 2 *inf. idem homo* Duillius *uocatur in MPFUp HRnDL*, Diullius *in PB*, Duellius *in O; in* 3. 35. 5 *eadem gens* Duellia *sed nouiens eodem in Libro tribunus plebis* M. Duillius *uel* Duilius *nominatur* (3. 52. 1 *et* 2; 54. 12 *et* 13; 55. 14; 59. 1; 64. 4 *et* 6 *et* 11), *semel* Kaeso Duilius (*uel* Duillius) *decemuir* 3. 35. 11; *in sequentibus, quinque locos cognouimus quorum in uno* (7. 21. 6) C. Duellius *quinqueuir* (*paene certe plebeius*), *in quattuor* (5. 13. 3; 7. 16. 1; 8. 16. 1 *et* 14) Duiiii *uel* Duillii *nominantur. Constat autem* Duiliam *et* Duilliam *gentem unam et eandem fuisse, ultimo reipublicae saeculo per* -ll- *scriptam, prius per* -l- *tantum. Sed per leges phoneticas sermonis Latini quo in urbe homines utebantur non licet hanc formam cum* Duellio *conciliare. Aut igitur* Duellii (*quicumque et quandocumque exstitere*) *originem aliam habuere; aut nulli omnino fuere* (*quod credi uetat Cic. Orator, c.* 45. 153); *aut, si diuinare licet, haec familia plebeia et fortasse rustica* -i- *suum pingui sono enuntiare* (*cum Aequis Volscis Oscis*) *solita, non ante periit quam hanc sermonis sui proprietatem fabulae maxime populari, et certe prius ore quam per scripta traditae, imposuerunt; cum tamen interea scripti Fasti* (*cf. C.I.L.* i², *p.* 348) Duilios (*postea* Duillios) *solos agnoscere uoluerint. Ex codicum testimoniis Liuium* (*uel saltem Nicomachos*) *una tantum scribendi ratione usum esse cum nos uix adfirmare audeamus, officii esse nostri duximus lectori uarietatem codicum et locorum simpliciter submittere* Icilium *Edd. uet.* (*cf.* 3. 32. 7 *et seq. et Dion. Hal.* 10, *e.g. c.* 49) : ilicium *MPFUpBOH* : illicium *RnDL* Maecilium *scripsi* (*cf. The Italic Dialects, pp.* 573 *et* 575) : Mecilium *MPFUpO* : melicium *BHRnDL* 3 Aequicumque M^3 (eq-) D^5 *marg. Rn* : et quicumque *M? PFUpBOHDL* est bellum M^3 *Ed. Rom.* 1469 : et bellum *MPFUpBOHRnDL* 5 odio *Vorm.? M* (*spatio dehinc relicto, cf. c.* 52. 5) : odio quod *M²PFUpBOHRnL* : odio qđ *D* (quid *an* quod?) : odio. Quid? *Weissenb. fort. recte* electo *Vorm.? MRn* : eiecto *PFUpBOHDL* : iecto D^2

tatem perlatam legem esse, quam minore conatu, nequa-
6 quam tanta patrum spe, priores impedierint consules. Haec ira indignatioque ferocem animum ad uexandum saeuo imperio exercitum stimulabat. Nec ulla ui domari poterat;
7 tantum certamen animis imbiberant. Segniter, otiose, neglegenter, contumaciter omnia agere; nec pudor nec metus coercebat. Si citius agi uellet agmen, tardius sedulo incedere; si adhortator operis adesset, omnes sua sponte motam
8 remittere industriam; praesenti uoltus demittere, tacite praetereuntem exsecrari, ut inuictus ille odio plebeio animus
9 interdum moueretur. Omni nequiquam acerbitate prompta, nihil iam cum militibus agere; a centurionibus corruptum exercitum dicere; tribunos plebei cauillans interdum et Volerones uocare.

59 Nihil eorum Volsci nesciebant, instabantque eo magis, sperantes idem certamen animorum aduersus Appium habiturum exercitum Romanum quod aduersus Fabium consulem
2 habuisset. Ceterum multo Appio quam Fabio uiolentior fuit; non enim uincere tantum noluit, ut Fabianus exercitus, sed uinci uoluit. Productus in aciem turpi fuga petit castra, nec ante restitit quam signa inferentem Volscum munimentis
3 uidit foedamque extremi agminis caedem. Tum expressa uis ad pugnandum, ut uictor iam a uallo submoueretur hostis, satis tamen appareret capi tantum castra militem Romanum noluisse, alioqui gaudere sua clade atque igno-

5 impedierint *Rhenan.* : impedierant *D Ald.* : impedierunt *Vorm. MPFUpBOH? RnD*^{1}*L* (*sed in H signum dubium* -er^{7} ; *sed* -runt *per* -r̄ *uel saepius* -rt̄ *denotatur: et in O hasta secunda* -u- *litterae pleniore calamo scripta est, quod scribae haesitationem indicare saepius repperimus* (1. 41. 4 *adn.*). *Cum haec ita sint, indicatiuum hic per* erit 2. 15. 3 (*et* 3. 2. 3 ; 8. 31. 5 ; 9. 41. 16) *defendere uix audemus* 6 imbiberant (*uel* inb-) *MPFUpBOHD*^{3} : imbiberat *Rn* : imbiberauit *DL* 7 omnes *F*^{2} *uel F*^{4} *UpO Ed. Rom.* 1469 : omne *MPFB* : omnem *M*^{2}*HRnDL* 8 demittere *Ed. Rom.* 1470 : dimittere *MP FUpBOHRnDL* 9 plebei *Vorm. MPFBDL* : plebeios *UpOH*

59 3 alioqui *Walters dett. unius* (*Portugallensis*) *correctorem secutus* : alio *Portug.* : alii *MPFUpBOHRnDL* (*scil.* alioq (i *suprascr.*) *in* alio (i *suprascr.*) *casu mutatum est*) : alibi *Weissenb.* : alia *Crevier*

minia. Quibus nihil infractus ferox Appi animus cum in- 4
super saeuire uellet contionemque aduocaret, concurrunt ad
eum legati tribunique, monentes ne utique experiri uellet
imperium, cuius uis omnis in consensu oboedientium esset;
negare uolgo milites se ad contionem ituros passimque ex- 5
audiri uoces postulantium ut castra ex Volsco agro moueantur; hostem uictorem paulo ante prope in portis ac uallo
fuisse, ingentisque mali non suspicionem modo sed apertam
speciem obuersari ante oculos. Victus tandem, quando qui- 6
dem nihil praeter tempus noxae lucrarentur, remissa contione
iter in insequentem diem pronuntiari cum iussisset, prima
luce classico signum profectionis dedit. Cum maxime agmen 7
e castris explicaretur, Volsci, ut eodem signo excitati, nouissimos adoriuntur. A quibus perlatus ad primos tumultus eo
pauore signaque et ordines turbauit ut neque imperia exaudiri
neque instrui acies posset. Nemo ullius nisi fugae memor. 8
Ita effuso agmine per stragem corporum armorumque euasere
ut prius hostis desisteret sequi quam Romanus fugere. Tan- 9
dem conlectis ex dissipato cursu militibus consul, cum reuocando nequiquam suos persecutus esset, in pacato agro castra
posuit; aduocataque contione inuectus haud falso in proditorem exercitum militaris disciplinae, desertorem signorum, 10
ubi signa, ubi arma essent singulos rogitans, inermes milites,
signo amisso signiferos, ad hoc centuriones duplicariosque 11
qui reliquerant ordines, uirgis caesos securi percussit: cetera
multitudo sorte decimus quisque ad supplicium lecti.

Contra ea in Aequis inter consulem ac milites comitate ac **60**

5 exaudiri *MOHRnDL*: exaudire *PFUpB* obuersari *PFUpOB HD*³: ac uersari *M*: obseruari *RnDL* 6 remissa *MPFUpBOHRn DL* (*cf.* 7. 11. 9; *Cic. Phil.* viii. 8. 25 *et* 9. 27): omissa *Madv.* 7 e castris *PUpBOHRn*: castris *MFDL* (*sed hi ambo* agmine *pro* agmen) perlatus *MOHDL* (platus): prolatus *PFUp* (platus): platus *B* 9 consul *PFUpBOHL*: ·consul *D*: *om. M* falso *MUpOHRnDL*: falsa *PFB* 10 duplicariosque *Vorm. MUp dett. unus Ald.*: dupliciariosque *Vorm.*² *PFBOHRnDL Edd. uet.*; *in inscc. fere semper* -car- (*u. e. g. C. I. L. iii Ind. Munerum Milit.*), *raro* -ciar- (*ibid.* x. 1873)
60 1 milites *MPFUpBOH*: militem *RnDL Edd. uet. aliq. Ald.*

beneficiis certatum est. Et natura Quinctius erat lenior, et saeuitia infelix collegae quo is magis gauderet ingenio suo
2 effecerat. Huic tantae concordiae ducis exercitusque non ausi offerre se Aequi, uagari populabundum hostem per agros passi; nec ullo ante bello latius inde acta est praeda.
3 Ea omnis militi data est. Addebantur et laudes, quibus haud minus quam praemio gaudent militum animi. Cum duci, tum propter ducem patribus quoque placatior exercitus rediit, sibi parentem, alteri exercitui dominum datum ab senatu memorans.
4 Varia fortuna belli, atroci discordia domi forisque annum exactum insignem maxime comitia tributa efficiunt, res
5 maior uictoria suscepti certaminis quam usu. Plus enim dignitatis comitiis ipsis detractum est patres ex concilio submouendo, quam uirium aut plebi additum est aut demptum patribus.

61 Turbulentior inde annus excepit L. Valerio T. Aemilio consulibus, cum propter certamina ordinum de lege agraria
2 tum propter iudicium Ap. Claudi, cui acerrimo aduersario legis causamque possessorum publici agri tamquam tertio consuli sustinenti M. Duillius et Cn. Siccius diem dixere.

2 offerre *MP²FUp* : auferre *B* : aufere *P*: efferre *OHRnDL* passi *M³UpOH Edd. uet.* : passim *MPFBRn? DL* (*cf. cc.* 17. 6 *et* 34. 3) acta est praeda. Ea omnis *scripsi*: acte praede ea domn *M*: acte praede ea omnis *M²* *uel* *M¹*, '*antiqua lectio*' *Rhenan.*: acte praedae omnis *PRn*: acte praede omnis *FBDL* : actae praedae omnis *UpO* : actae praedae omnes *H*: acta praeda. Omnis *Ald.* 3 rediit *PFUpBOH* : redit *Vorm. MRnDL* 5 suscepti *MOHRnDL*: suscepta *PFUpB* patres *Alsch. praeeunte dett. unius* (*Pal. sec.*) *correctore* : patribus *PFUp BOHRnDL Ald.*: patrib. (*i.e.* patribus) *M sed* -ib. *extra lineam et litteris maioribus* (*cf. c.* 50. 1 *adn.*) submouendo *MPFUpBOHRnDL* : submouendis *Ald.*

61 1 L. Valerio *PFUpBO Ald.* : l. p. ualerio *Vorm. MHRnDL* T. Aemilio (*uel* em-) *MPFUpBORnDL* : t ac milio *H*: Ti. Aemilio *Sigon. ex Dion. Hal.* 9. 51. 1 *et* 59. 1 2 consuli *MUp? OHRnDL Edd. Rom.* 1469 *et* 1470: consulibus *PFB* sustinenti *F³OHRn DL Edd. Rom.* 1469 *et* 1470: sustinente *MPFUpB* Duillius *MFUpHRnDL* : diullius *PB* : duellius *O*; *uide sis c.* 58. 2 *adn.*

Nunquam ante tam inuisus plebi reus ad iudicium uocatus 3
populi est, plenus suarum, plenus paternarum irarum. Patres 4
quoque non temere pro ullo aeque adnisi sunt: propugnatorem senatus maiestatisque uindicem suae, ad omnes tribunicios plebeiosque oppositum tumultus, modum dumtaxat in certamine egressum, iratae obici plebi. Vnus e patribus ipse 5
Ap. Claudius et tribunos et plebem et suum iudicium pro nihilo habebat. Illum non minae plebis, non senatus preces perpellere unquam potuere, non modo ut uestem mutaret aut supplex prensaret homines, sed ne ut ex consueta quidem asperitate orationis, cum ad populum agenda causa esset, aliquid leniret atque submitteret. Idem habitus oris, eadem 6
contumacia in uoltu, idem in oratione spiritus erat, adeo ut magna pars plebis Appium non minus reum timeret quam consulem timuerat. Semel causam dixit, quo semper agere 7
omnia solitus erat, accusatorio spiritu, adeoque constantia sua et tribunos obstupefecit et plebem ut diem ipsi sua uoluntate prodicerent, trahi deinde rem sinerent. Haud ita 8
multum interim temporis fuit; ante tamen quam prodicta dies ueniret, morbo moritur. Cuius laudationem cum tribu- 9
nus plebis impedire conaretur, plebs fraudari sollemni honore

3 plenus paternarum $F^3UpOHDL$: ·m· plenus paternarum P: ·m̄· plepaternarum B: paternarum M. *Scil. altera haec uox* plenus *in marginem archetypi exciderat, unde eam M recipere noluit, P cum ansa* (*cf. Class. Quarterly*, v (1911), *p.* 6) *rursus intulit. Nam* ·m· *illud Parisiense aut ex* -ũ *ultima uocis* suarum *littera, aut ex* om(issum) *uel* n(ota) *uel* h. s. *uel similibus* (1. 39. 1) *ortum erit* 7 quo *MOHRn DL dett. Edd. Rom.* 1469, 1470: quoque *PFUpB, quod tutatur Alsch.* '*et quo*' *interpretans* et plebem MF^2 (*uel* F^1) *UpOHRnDL*: plebem *PFB* prodicerent *OH*: prodiicerent *M*: producerent *PFUpB RnD* (*et* D^3) *Edd. Rom.* 1469 *et* 1470 *Ald.*: praeducerent D^2: praedicerent *dett. aliq.*: *om. L* 8 prodicta *MPB*: pdicta (*pro* ꝑdicta) *F*: prodicit *H*: ꝑdicta F^3 (*i.e.* postdicta): praedicta *ORnDL dett. Ald.* 9 laudationem cum *Vorm.*: cum laudationem *MPFUpBOH Edd. uet. duo*: conlaudationem cum *RnD Ald.*: conlaudationem *L* tribunus plebis *dett. aliq.* (*cum Fragm. Haverk.*) *Ed. Rom.* 1470: tr. pl. *MPFUpBOHRnDL Ed. Rom.* 1469: tribuni plebis *Vorm.? dett. unus Ald.* conaretur *MPFUpBOHRnDL dett. Ed. Rom.* 1470:

supremum diem tanti uiri noluit, et laudationem tam aequis auribus mortui audiuit quam uiui accusationem audierat et exsequias frequens celebrauit.

62 Eodem anno Valerius consul cum exercitu in Aequos profectus, cum hostem ad proelium elicere non posset, castra oppugnare est adortus. Prohibuit foeda tempestas cum gran-
2 dine ac tonitribus caelo deiecta. Admirationem deinde auxit signo receptui dato adeo tranquilla serenitas reddita ut uelut numine aliquo defensa castra oppugnare iterum religio fuerit.
3 Omnis ira belli ad populationem agri uertit. Alter consul Aemilius in Sabinis bellum gessit. Et ibi, quia hostis moeni-
4 bus se tenebat, uastati agri sunt. Incendiis deinde non uillarum modo sed etiam uicorum quibus frequenter habitabatur Sabini exciti cum praedatoribus occurrissent, ancipiti proelio digressi postero die rettulere castra in tutiora loca.
5 Id satis consuli uisum cur pro uicto relinqueret hostem, integro inde decedens bello.

63 Inter haec bella manente discordia domi, consules T.
2 Numicius Priscus A. Verginius facti. Non ultra uidebatur latura plebes dilationem agrariae legis, ultimaque uis parabatur, cum Volscos adesse fumo ex incendiis uillarum fugaque agrestium cognitum est. Ea res maturam iam seditionem ac
3 prope erumpentem repressit. Consules coacti extemplo ab senatu ad bellum educta ex urbe iuuentute tranquilliorem
4 ceteram plebem fecerunt. Et hostes quidem nihil aliud quam perfusis uano timore Romanis citato agmine abeunt:
5 Numicius Antium aduersus Volscos, Verginius contra Aequos profectus. Ibi ex insidiis prope magna accepta clade uirtus

conarentur *Vorm.? M*^{3} *dett. aliq. Ed. Rom.* 1469 *Ald. Satis comparet archetypum Nicomachianum* tr. pl. conaretur *habuisse: si quis tamen Dionysio* 9. 54. 6 *confisus cum Rhenano, Drak. Madv. putare malit Liuium ipsum plurali numero* (-rē-, *non* -re-) *usum esse, minimum sane obstat*

62 2 uelut *HRn*^{2}*D*^{2} (*uel D*^{1} : *D obscuratus*) *dett. aliq. Edd. Rom.* 1469, 1470 *Ald.* : uel *MPFUpBORn? L*

militum rem prolapsam neglegentia consulis restituit. Melius 6
in Volscis imperatum est; fusi primo proelio hostes fugaque
in urbem Antium, ut tum res erant opulentissimam, acti.
Quam consul oppugnare non ausus Caenonem, aliud oppi-
dum nequaquam tam opulentum, ab Antiatibus cepit. Dum 7
Aequi Volscique Romanos exercitus tenent, Sabini usque ad
portas urbis populantes incessere. Deinde ipsi paucis post
diebus ab duobus exercitibus, utroque per iram consule
ingresso in fines, plus cladium quam intulerant acceperunt.

Extremo anno pacis aliquid fuit, sed, ut semper alias, sol- 64
licitae [pacis] certamine patrum et plebis. Irata plebs inter- 2
esse consularibus comitiis noluit; per patres clientesque
patrum consules creati T. Quinctius Q. Seruilius. Similem
annum priori [consules] habent, seditiosa initia, bello deinde
externo tranquilla. Sabini Crustuminos campos citato agmine 3
transgressi cum caedes et incendia circum Anienem flumen
fecissent, a porta prope Collina moenibusque pulsi ingentes
tamen praedas hominum pecorumque egere. Quos Seruilius 4
consul infesto exercitu insecutus ipsum quidem agmen adi-
pisci aequis locis non potuit, populationem adeo effuse fecit,
ut nihil bello intactum relinquerent multiplicique capta
praeda rediret.

Et in Volscis res publica egregie gesta cum ducis tum 5
militum opera. Primum aequo campo signis conlatis pugna-
tum, ingenti caede utrimque, plurimo sanguine; et Romani, 6

63 7 in fines $F^2UpD?$: in finis *MPFBO? RnD*^{1}*L* : *in O dubium signum* ꝛ *fideliter redditur, cf.* 1. 7. 5 *adn.* : *om. H*

64 1 sollicitae pacis *MPFUpBOHRnDL dett. Edd. uet.* : sollicitae pacis fuit *dett. unus* : sollicitae *dett. unus* (*Lipsiensis*) *Ald.*^{e}, *recte* 2 consularibus *MPFUpBOHDL* : *om. Rn* (*optime sed fortasse per casum*) : *add. Rn*^{2} *post* comitiis T. Quinctius *PFUpB* (*ubi* -ntus) *O* (*ubi* -ntius) : t. p. quinctius (*uel* -nt-) *MHRnDL*, '*antiqua lectio*' *Rhenan.* consules *MPFUpOHL* : cŏs *B* : conS *D* : *deleuit Gron. rectissime. Locum condire uoluisse uidetur nugator aliquis ex salino uix minus copioso quam quod in cc.* 45–6 *perpessi sumus* 4 relinquerent *MPFBRnDL* (*scil.* populantes) : relinqueret F^2 *uel* F^1*UpOHD*^{3}, *fort. recte* (*non tamen certe*) *cum* rediret *praebeant MPFUpBOHRnDL*

quia paucitas damno sentiendo propior erat, gradum rettulissent, ni salubri mendacio consul fugere hostes ab cornu altero clamitans concitasset aciem. Impetu facto dum se 7 putant uincere uicere. Consul metuens ne nimis instando 8 renouaret certamen, signum receptui dedit. Intercessere pauci dies, uelut tacitis indutiis utrimque quiete sumpta, per quos ingens uis hominum ex omnibus Volscis Aequisque populis 9 in castra uenit, haud dubitans si senserint Romanos nocte abituros. Itaque tertia fere uigilia ad castra oppugnanda ueniunt. Quinctius sedato tumultu quem terror subitus exciuerat, cum manere in tentoriis quietum militem iussis- 10 set, Hernicorum cohortem in stationem educit, cornicines tubicinesque in equos impositos canere ante uallum iubet 11 sollicitumque hostem ad lucem tenere. Reliquum noctis adeo tranquilla omnia in castris fuere ut somni quoque Romanis copia esset. Volscos species armatorum peditum, quos et plures esse et Romanos putabant, fremitus hinnitusque equorum, qui et insueto sedente equite et insuper aures agitante sonitu saeuiebant, intentos uelut ad impetum hostium tenuit.

65 Vbi inluxit, Romanus integer satiatusque somno productus in aciem fessum stando et uigiliis Volscum primo 2 impetu perculit; quamquam cessere magis quam pulsi hostes sunt, quia ab tergo erant cliui in quos post principia integris ordinibus tutus receptus fuit. Consul ubi ad iniquum locum uentum est, sistit aciem. Miles aegre teneri, clamare et 3 poscere ut perculsis instare liceat. Ferocius agunt equites; circumfusi duci uociferantur se ante signa ituros. Dum cunctatur consul uirtute militum fretus, loco parum fidens,

6 uincere, uicere *Vorm.?* (*'germana lectio' Rhenan.*) *RnD? L* (*fort. in D* uinceret uicere): uincere uincere *MP*: uincere P^2*FUpBOH*: uinci uicere D^3 (*qui Maronis* (*Aen.* 5. 231) *minus memor fuit quam Liuius, cf.* 1. 42. 2; 2. 6. 2; 2. 50. 9 *ubi plura in adn. Edit. meae huius Libri reperiri possunt*) 10 tubicinesque *Vorm.? PFB* (*ubi* tuu-) *OH dett.*: tibicinesque *MUpRnDL dett. aliq.* 11 esse et *MOHRnDL*: esset *PFB*: esse *Up*

conclamant se ituros clamoremque res est secuta. Fixis in terram pilis quo leuiores ardua euaderent, cursu subeunt. Volscus effusis ad primum impetum missilibus telis, saxa 4 obiacentia pedibus ingerit in subeuntes, turbatosque ictibus crebris urget ex superiore loco. Sic prope oneratum est sinistrum Romanis cornu, ni referentibus iam gradum consul increpando simul temeritatem, simul ignauiam, pudore metum excussisset. Restitere primo obstinatis animis ; 5 deinde ut obtinentes locum uim ⟨pro ui⟩ referebant, audent ultro gradum inferre et clamore renouato commouent aciem ; tum rursus impetu capto enituntur atque exsuperant iniquitatem loci. Iam prope erat ut ui summum cliui iugum 6 euaderent cum terga hostes dedere, effusoque cursu paene agmine uno fugientes sequentesque castris incidere. In eo pauore castra capiuntur : qui Volscorum effugere potuerunt, Antium petunt. Antium et Romanus exercitus ductus. 7 Paucos circumsessum dies deditur, nulla oppugnantium noua ui, sed quod iam inde ab infelici pugna castrisque amissis ceciderant animi.

65 4 obiacentia *Vorm.?* (*'reponendum' Rhenan.*) *MPFUpBOH* : abiacentia *RnDL* : adiacentia Rn^2 Sic *MPFUpBOH* : *om. Rn DL* 5 Restitere *ORnL Edd. uet.* : restistere *P?* : resistere *M* P^2 *uel* P^1*FUpBHD* uim ⟨pro ui⟩ referebant *scripsimus* (*cf.* 3. 13. 4 ; 10. 33. 4 ; *Cic. Mil.* 4. 9 ; *et praecipue* par pro pari referto *Ter. Eun.* 3. 1. 55) : uires ferebant *MPFUpBOHRnDL Ald.* : uires refecerant *Weissenb.* : uires reficiebant *Madv.* ; *plura in Class. Quarterly*, v (1911), *p.* 1 *reperientur*

Subscriptio : Titi Liuii ab Vrbe Cond. Lib. II explicit incip Lib. III Felicit *M* : incip̄ liber III· Feliciter *P* : e͡xp͡c ·· (*tum, uersa pagina*) Incipit liber tertius *F* : Incip̄. lib̄. tertius *Up* : explicit Liber Titi Liuii II. Incipit Liber III *O* : *silet B, Librum III per lineam capitalibus scriptam dumtaxat incipiens* *His uel horum similibus praeponunt* Victorianus ũc̃ emendabam dominis Symmachis *HRnDL*

T. LIVI

AB VRBE CONDITA

LIBER III

ANTIO capto, T. Aemilius et Q. Fabius consules fiunt. 1
Hic erat Fabius qui unus exstinctae ad Cremeram genti
superfuerat. Iam priore consulatu Aemilius dandi agri plebi 2
fuerat auctor; itaque secundo quoque consulatu eius et
agrarii se in spem legis erexerant, et tribuni, rem contra
consules saepe temptatam adiutore utique consule obtineri
posse rati, suscipiunt, et consul manebat in sententia sua.
Possessores et magna pars patrum, tribuniciis se iactare 3
actionibus principem ciuitatis et largiendo de alieno popula-
rem fieri querentes, totius inuidiam rei a tribunis in consu-
lem auerterant. Atrox certamen aderat, ni Fabius consilio 4
neutri parti acerbo rem expedisset: T. Quincti ductu et
auspicio agri captum priore anno aliquantum a Volscis esse;
Antium, [propinquam] opportunam et maritimam urbem, 5
coloniam deduci posse; ita sine querellis possessorum ple-
bem in agros ituram, ciuitatem in concordia fore. Haec 6

1 1 T. Aemilius *OHRnD*: Titus Aemilius *MPUpB* (*sed hic* -mel-): inde Titus Aemilius F^3: Titus Amelius *L*: Ti(berius) Aemilius *Sigon. ex Dion. Hal.* 9. 51. 1 *et* 59. 1 Fabius qui unus *Ald.*^{e}: Fabius Quinctius (*uel* -nt-) qui unus *MPFUpBOHRnDL* 3 Possessores et magna *MP*^{2}*FUpBORnDL*: possessorem et magna *P*: possessores, magna *H fort. recte* 4 T. Quincti *Rn Ald.*^{e}, *dett. unus* (*Carinthiensis a Zingerleo conlatus*): L. et Vinctii *dett. alius* (*Lips.*): L. Quincti (*uel* Quint-) *MPFUpBOHDL*; *cf.* § 6 *et c.* 2. 2 *et* 2. 64. 2 *cum adn.* captum *Cobet, optime*: capti *MPFUpBOHRnDL* 5 propinquam opportunam *MPFUpBOH* '*lectio uetus*' *Rhenan.* (*sed in PB* oportunam): propinqũa ! apportunã (*sic*) *DL*: propinqua oportunã D^2: propinquum *Ald.*: opportunam *Madv.*

sententia accepta est. Triumuiros agro dando creat T. Quinctium A. Verginium P. Furium ; iussi nomina dare
7 qui agrum accipere uellent. Fecit statim, ut fit, fastidium copia adeoque pauci nomina dedere ut ad explendum numerum coloni Volsci adderentur ; cetera multitudo poscere
8 Romae agrum malle quam alibi accipere. Aequi a Q. Fabio —is eo cum exercitu uenerat—pacem petiere, inritamque eam ipsi subita incursione in agrum Latinum fecere.

2 Q. Seruilius insequenti anno—is enim cum Sp. Postumio consul fuit—in Aequos missus in Latino agro statiua habuit. Quies necessaria morbo implicitum exercitum tenuit.
2 Extractum in tertium annum bellum est Q. Fabio et T. Quinctio consulibus. Fabio extra ordinem, quia is uictor
3 pacem Aequis dederat, ea prouincia data. Qui haud dubia spe profectus famam nominis sui pacaturam Aequos, legatos in concilium gentis missos nuntiare iussit Q. Fabium consulem dicere se ex Aequis pacem Romam tulisse, ab Roma Aequis bellum adferre eadem dextera armata quam pacatam
4 illis antea dederat. quorum id perfidia et periurio fiat, deos nunc testes esse, mox fore ultores. se tamen, utcumque sit, etiam nunc paenitere sua sponte Aequos quam pati
5 hostilia malle. si paeniteat, tutum receptum ad expertam clementiam fore : sin periurio gaudeant, dis magis iratis quam
6 hostibus gesturos bellum. Haec dicta adeo nihil mouerunt quemquam ut legati prope uiolati sint exercitusque in Algi-
7 dum aduersus Romanos missus. Quae ubi Romam sunt nuntiata, indignitas rei magis quam periculum consulem alterum ab urbe exciuit. Ita duo consulares exercitus ad

2 1 Q. Seruilius *dett. aliq. Edd. uet.* : Quintius Seruilius *MFUpOH RnDL* : Quinctius Seruilius *PB* statiua habuit *POH Ed. Rom.* 1469 : statiua habuit castra *MUpRnDL dett.* : statiua habiit castra *B* : statiua abiit ; castra *F* 2 et T. Quinctio *MPFUpBORnDL* (*sed in B* -nt-) : *om.* et *H fort. recte* quia is *MOHRnD*^{1} : quais *PFB* : quia his *DL* 3 profectus *PFUpBOHRnDL* : *add.* est *M* pacatam *PFUpRnDL* : pacatorum *?B* (-toř *in fine lineae*) : paccatam *O* : pacata *M* : pacta *H* 5 gaudeant *UpRnD*^{2} *dett.* : gaudeat *MPFBOHDL* 6 sint *M*^{1} *uel M*^{2}*PFUp*^{2}*BORnD* : sunt *MUpHL*

hostem accessere acie instructa ut confestim dimicarent. Sed cum forte haud multum diei superesset, unus ab sta- 8
tione hostium exclamat: 'Ostentare hoc est, Romani, non gerere bellum. In noctem imminentem aciem instruitis; 9
longiore luce ad id certamen quod instat nobis opus est. Crastino die oriente sole redite in aciem; erit copia pugnandi; ne timete.' His uocibus inritatus miles in diem 10
posterum in castra reducitur, longam uenire noctem ratus quae moram certamini faceret. Tum quidem corpora cibo somnoque curant; ubi inluxit postero die, prior aliquanto constitit Romana acies; tandem et Aequi processere. Proe- 11
lium fuit utrimque uehemens, quod et Romanus ira odioque pugnabat et Aequos conscientia contracti culpa periculi et desperatio futurae sibi postea fidei ultima audere et experiri cogebat. Non tamen sustinuere aciem Romanam Aequi; 12
pulsique cum in fines suos se recepissent, nihilo inclinatioribus ad pacem animis ferox multitudo increpare duces quod in aciem, qua pugnandi arte Romanus excellat, commissa res sit; Aequos populationibus incursionibusque meliores 13
esse et multas passim manus quam magnam molem unius exercitus rectius bella gerere.

Relicto itaque castris praesidio egressi tanto cum tumultu 3
inuasere fines Romanos, ut ad urbem quoque terrorem pertulerint. Necopinata etiam res plus trepidationis fecit, quod 2
nihil minus quam ne uictus ac prope in castris obsessus hostis memor populationis esset timeri poterat; agrestesque 3
pauidi incidentes portis non populationem nec praedonum paruas manus, sed omnia uano augentes timore exercitus et

9 certamen *PFUpBORnD*^{x} : certamen in *MHDL* 10 certamini M^{1} (*uel M*) *PFUpBHD Ed. Rom.* 1469 : certamine (i *suprascr.*) *O* : certaminis M^{1} *uel* $M^{2}RnD^{3}L$ 11 quod et *MPFUpBORnDL* : *om.* et *H* ira odioque *MPUp*^{2}*BOHRnDL* : odioque ira *F* (*cf.* 2. 57. 3 *adn.*) : ira odia *Up* 12 sustinuere *MUpOHDL* : sustinere *PFB* suos se *MF*^{2}*UpORnDL* : *om.* se *PFBH*

3 2 uictus *PFUpBOHRnDL* : uinctus *M*

legiones adesse hostium et infesto agmine ruere ad urbem
4 clamabant. Ab his proximi audita incerta eoque uaniora ferre ad alios. Cursus clamorque uocantium ad arma haud multum a pauore captae urbis abesse. Forte ab Algido
5 Quinctius consul redierat Romam. Id remedium timori fuit; tumultuque sedato uictos timeri increpans hostes,
6 praesidia portis imposuit. Vocato dein senatu cum ex auctoritate patrum iustitio indicto profectus ad tutandos fines esset Q. Seruilio praefecto urbis relicto, hostem in
7 agris non inuenit. Ab altero consule res gesta egregie est; qui, qua uenturum hostem sciebat, grauem praeda eoque impeditiore agmine incedentem adgressus, funestam popula-
8 tionem fecit. Pauci hostium euasere ex insidiis, praeda omnis recepta est. Sic finem iustitio, quod quadriduum
9 fuit, reditus Quincti consulis in urbem fecit. Census deinde actus et conditum ab Quinctio lustrum. Censa ciuium capita centum quattuor milia septingenta quattuordecim
10 dicuntur praeter orbos orbasque. In Aequis nihil deinde memorabile actum; in oppida sua se recepere, uri sua popularique passi. Consul cum aliquotiens per omnem hostium agrum infesto agmine populabundus isset, cum ingenti laude praedaque Romam rediit.

4 Consules inde A. Postumius Albus Sp. Furius Fusus.

4 proximi *Ald.*^{e} : proxume *MRnD* : proxime *Vorm. L dett.* : proximum *PFUpBO* : proxumum *H* ; *corruptela fort. inde orta quod quis* audita *in* auditu *mutare uoluit, ab eoque suprascriptum* -u *quod in* proximi *postea translatum est* 7 qui qua *MORnD*^{1} *uel D*^{2}*L* : qui quam *D* : qui quia *PFUpBO*^{1} *uel O*^{2}*H* incedentem *P*^{2}*FUpBOH Rn* : incidentem *MPDL* 8 quadriduum *MPFBOHRnDL* : quatriduum *Up Edd. uet.* in urbem *MHRnDL* : in urbe *PFUpBO* 9 actus *MPFUpBO* : factus *HRnDL* septingenta *Weissenb. ex periocha* : acc *Vorm. MPFUpBOH* : et cc *RnL* : et cc (TI *suprascr.*) *D* ; *signum* 10 *saepissime in* a (*nonnunquam in* & = et) *abit, cf. e.g. c.* 5. 13 *et* 10. 14. 21 *cum adn.* 10 uri *M*^{1} *uel M*^{2}*OH* : uiri *PFUpB* : urit *M* : *om. RnDL*

4 1 A. Postumius *R?, Pighius ex Fastorum fontibus* (*cf. C. I. L.* i^{2}, *p.* 103) : an postumius *M* : Postumius *PFUpBOHDL* Fusus *Sigon. ex Fast. Cap. anni* 403 *a. C. n.* (*C. I. L.* i^{2}, *p.* 116) : Fuscus *MPFUp BOHRnDL* : Fusius *Ed. Rom.* 1469

—Furios Fusios scripsere quidam ; id admoneo ne quis immutationem uirorum ipsorum esse quae nominum est putet. —Haud dubium erat quin cum Aequis alter consulum bel- 2
lum gereret. Itaque Aequi ab Ecetranis Volscis praesidium petiere ; quo cupide oblato—adeo ciuitates hae perpetuo in Romanos odio certauere—bellum summa ui parabatur. Sentiunt Hernici et praedicunt Romanis Ecetranum ad 3
Aequos descisse. Suspecta et colonia Antium fuit, quod magna uis hominum inde, cum oppidum captum esset, confugisset ad Aequos ; isque miles per bellum Aequicum uel acerrimus fuit ; compulsis deinde in oppida Aequis, ea mul- 4
titudo dilapsa cum Antium redisset, sua sponte iam infidos colonos Romanis abalienauit. Necdum matura re cum 5
defectionem parari delatum ad senatum esset, datum negotium est consulibus ut principibus coloniae Romam excitis quaererent quid rei esset. Qui cum haud grauate uenissent, 6
introducti a consulibus ad senatum ita responderunt ad interrogata ut magis suspecti quam uenerant dimitterentur. Bellum inde haud dubium haberi. Sp. Furius consulum 7
alter cui ea prouincia euenerat profectus in Aequos, Hernicorum in agro populabundum hostem inuenit, ignarusque multitudinis, quia nusquam uniuersa conspecta fuerat, imparem copiis exercitum temere pugnae commisit. Primo 8
concursu pulsus se intra castra recepit. Neque is finis periculi fuit ; namque et proxima nocte et postero die tanta ui castra sunt circumsessa atque oppugnata ut ne nuntius quidem inde mitti Romam posset. Hernici et male pugnatum 9

1 Furios Fusios *Ald.*^{e} : Furios Fusios Fabios *PUpBOHRnDL* : Furius Fusios Fabios *MF* : Furios Fusios Fabius et quidam (*sic mutato sequentium ordine*) *Sabellicus* 2 ciuitates hae *O* : ciuitates haec *H* : ciuitates ae *Rn* : ciuitatesaee *M* : ciuitates aee M^{4} : ciuitates eae *Vorm.* D^{3} : ciuitate ae *D? L* : ciuitate se *PFB* : ciuitates *Up* 4 ea multitudo *MHRnDL Ald.* : emultitudo *PFB* (*quod* F^{2} *in* (Aequi) se multit. *diuisit*) : multitudo *UpO* 6 haud grauate *PFUpOH* (*sed in H* -tae) : aud grauate *B* : aut grauatae *M* : aut grauata *D* : aut gratuata *L* : adgrauta *Rn* : haud grauati Rn^{2}

et consulem exercitumque obsideri nuntiauerunt, tantumque terrorem incussere patribus ut, quae forma senatus consulti ultimae semper necessitatis habita est, Postumio, alteri consulum, negotium daretur uideret ne quid res publica detri-
10 menti caperet. Ipsum consulem Romae manere ad conscribendos omnes qui arma ferre possent optimum uisum est: pro consule T. Quinctium subsidio castris cum sociali
11 exercitu mitti; ad eum explendum Latini Hernicique et colonia Antium dare Quinctio subitarios milites—ita tum repentina auxilia appellabant—iussi.

5 Multi per eos dies motus multique impetus hinc atque illinc facti, quia superante multitudine hostes carpere multifariam uires Romanas, ut non suffecturas ad omnia, adgressi
2 sunt; simul castra oppugnabantur, simul pars exercitus ad populandum agrum Romanum missa urbemque ipsam, si
3 qua fortuna daret, temptandam. L. Valerius ad praesidium urbis relictus, consul Postumius ad arcendas populationes
4 finium missus. Nihil remissum ab ulla parte curae aut laboris; uigiliae in urbe, stationes ante portas praesidiaque in muris disposita, et, quod necesse erat in tanto tumultu,
5 iustitium per aliquot dies seruatum. Interim in castris Furius consul, cum primo quietus obsidionem passus esset, in incautum hostem decumana porta erupit et, cum persequi posset, metu substitit ne qua ex parte altera in castra uis
6 fieret. Furium legatum—frater idem consulis erat—longius extulit cursus; nec suos ille redeuntes persequendi studio neque hostium ab tergo incursum uidit. Ita exclusus multis saepe frustra conatibus captis ut uiam sibi ad castra faceret,

10 Quinctium *MRnDL*: Quintium *O*: Quincium *H*: Quintius *PFUpB* 51 Multi M^3*PFUpBOHRnD*^{3}*L*: ulti *MD* facti *M? PFUpBOH RnDL*: acti M^1 *uel* M^2 carpere *MHRnDL Edd. uet.*: capere *PFUpBO Ald.* castra oppugnabantur *MPFUpBHRnDL*: *ordinem inuert. O* 2 urbemque *PFUpBOHRnDL*: urbem *M uix recte* 5 in incautum *UpOHRnD*^{3} *Edd. uet.*: incautum *Vorm. MPFDL*: incatũ *B* altera *MPFUpBHRnDL*: *om. O, add.* O^1 *uel* O^2 *marg.* in castra uis *MPFUpBHRnDL*: uis in castra *O* 6 ab tergo *MOHRnDL*: a tergo *PFUpB*

acriter dimicans cecidit. Et consul nuntio circumuenti fra- 7
tris conuersus ad pugnam, dum se temere magis quam satis
caute in mediam dimicationem infert, uolnere accepto aegre
ab circumstantibus ereptus et suorum animos turbauit et
ferociores hostes fecit; qui caede legati et consulis uolnere 8
accensi nulla deinde ui sustineri potuere, ut compulsi in
castra Romani rursus obsiderentur nec spe nec uiribus pares;
uenissetque in periculum summa rerum, ni T. Quinctius
peregrinis copiis, †cum Latino Hernicoque exercitu, sub-
uenisset. Is intentos in castra Romana Aequos legatique 9
caput ferociter ostentantes ab tergo adortus simul ad signum
ab se procul editum ex castris eruptione facta, magnam uim
hostium circumuenit. Minor caedis, fuga effusior Aequo- 10
rum in agro fuit Romano, in quos palatos praedam agentes
Postumius aliquot locis, quibus opportuna imposuerat prae-
sidia, impetum dedit. Hi uagi dissipato agmine fugientes
in Quinctium uictorem cum saucio consule reuertentem
incidere; tum consularis exercitus egregia pugna consulis 11
uolnus, legati et cohortium ultus est caedem. Magnae
clades ultro citroque illis diebus et inlatae et acceptae.
Difficile ad fidem est in tam antiqua re quot pugnauerint 12
ceciderintue exacto adfirmare numero; audet tamen Antias

7 pugnam, dum *dett. aliq. Ed. Rom.* 1470: pugnandum *MPFUpBOH RnDL* mediam *PFUpBOHRnDL*: medio *M* dimicationem infert *PFUpBO*: dimicationem fert *HRnDL*: dimicationeem infert *M?*: dimicationis infert M^3 8 ut compulsi *scripsimus, cf.* § 10 *inf. et* 1. 41. 7; 3. 50. 10: cum compulsi *MPFUpBOHRnDL*: quin compulsi *dett. duo*: quin pulsi *dett. unus*: Compulsi (*cum* obsidebantur *in seq.*) *Ed. Ven.* 1495 cum Latino Hernicoque exercitu *MPFUpBO HRnDL*: *totum seclusum malim ut glossema ad* peregrinis copiis *ex c.* 4. 11 *petitum*: cum *tantum expulit Madv.* 9 ab se *scripsimus*: ad se *M*: a se *PUpBOHRnDL*: se *F* 10 Minor . . . dedit *om. H* (*in F duas ad amussim lineas explet*) caedis *MPFBRnDL*: caedes (*uel* ce-) *OUpD*^{3}, *cf.* 2. 21. 2 *adn.* cum saucio D^2 *dett. aliq. Ald.*: a saucio *O*: cum a saucio *MPFBHD*: cum a sautio *L*: cum ausatio *Rn*: tum a saucio *Up*: una cum saucio *Alsch., sed* a *ex male scripto* cũ *facile nasci potest* 11 egregia *PFUpBOHRnDL*: egregiae *M quod si quis pro* egregie *scriptum interpretatus uocem* pugna *expellere uelit, haud scio an comprobem*

13 Valerius concipere summas : Romanos cecidisse in Hernico agro quinque milia octingentos : ex praedatoribus Aequorum qui populabundi in finibus Romanis uagabantur ab A. Postumio consule duo milia et quadringentos caesos : ceteram multitudinem praedam agentem quae inciderit in Quinctium nequaquam pari defunctam esse caede : interfecta inde quattuor milia et, exsequendo subtiliter numerum, ducentos ait et triginta.

14 Vt Romam reditum est et iustitium remissum, caelum uisum est ardere plurimo igni, portentaque alia aut obuersata oculis aut uanas exterritis ostentauere species. His auertendis terroribus in triduum feriae indictae, per quas omnia delubra pacem deum exposcentium uirorum mulie-
15 rumque turba implebantur. Cohortes inde Latinae Hernicaeque ab senatu gratiis ob impigram militiam actis remissae domos. Antiates mille milites, quia serum auxilium post proelium uenerant, prope cum ignominia dimissi.

6 Comitia inde habita ; creati consules L. Aebutius P. Seruilius. Kalendis Sextilibus, ut tunc principium anni
2 agebatur, consulatum ineunt. Graue tempus et forte annus pestilens erat urbi agrisque, nec hominibus magis quam pecori, et auxere uim morbi terrore populationis pecoribus
3 agrestibusque in urbem acceptis. Ea conluuio mixtorum

13 octingentos (*i.e.* IↃCCC) *MOHL* (*signum in his ante* CCC *non* a *sed* ∧ *uel* a) : a CCC *PFUpBD* (*sed in D* et *pro praec.* quinque milia *quod in* II et *mutauit* D^3) : CCC *RnD*^{3} ; *cf. c.* 3. 9 *sup.* duo milia (*i.e.* CIↃ CIↃ) *MPHL et sic paene FB* (CX̄CX) : tria milia *Rn? D* : C̄X̄C̄ *Up* : *om. O* quadringentos *MPUpOHRnDL* : trecentos (*i.e.* CCC) *FB* 14 Vt Romam *Vorm.? MPFUpBOHD*^{3} : in romam *RnD? L* : inde romam *Rn*^{2} *Ald.* reditum est et *scripsimus* : reditum est *Vorm.? MPFUpB OHRnDL* : reditum et *dett. aliq.* remissum] *add.* est *MPFUpBO HRnDL* : *secl. Gruter* caelum uisum est *PFUpBOHRnDL* : *om. M* 15 domos *MPFBOH* : domus *UpRnDL* quia serum *MpFUpB RnD*^{3} : qui ad serum *OH* : quia seꝝ (*quod* quia serunt *significare debet*) *L* : quia seru *D?* proelium *MPFUpOH* : praelium *B* : praedam *RnDL dett. aliq.* : *tu, si sapias, iterum atque iterum dubites utrum* post proelium *a Liuio profectum sit an a glossematore* serum *interpretante*

6 2 populationis *Vorm.? MF*^{3}*ORnDL* : populationes *PF? BUp* : populationibusque *H* 3 conluuio *Ed. Mogunt.* 1518 : conluuione *MPF*

omnis generis animantium et odore insolito urbanos et agrestem confertum in arta tecta aestu ac uigiliis angebat, ministeriaque in uicem ac contagio ipsa uolgabant morbos. Vix instantes sustinentibus clades repente legati Hernici 4 nuntiant in agro suo Aequos Volscosque coniunctis copiis castra posuisse, inde exercitu ingenti fines suos depopulari. Praeterquam quod infrequens senatus indicio erat sociis 5 adflictam ciuitatem pestilentia esse, maestum etiam responsum tulere, ut per se ipsi Hernici cum Latinis res suas tutarentur; urbem Romanam subita deum ira morbo populari; si qua eius mali quies ueniat, ut anno ante, ut semper alias, sociis opem laturos. Discessere socii, pro tristi nuntio 6 tristiorem domum referentes, quippe quibus per se sustinendum bellum erat quod uix Romanis fulti uiribus sustinuissent. Non diutius se in Hernico hostis continuit; pergit 7 inde infestus in agros Romanos, etiam sine belli iniuria uastatos. Vbi cum obuius nemo ne inermis quidem fieret, perque omnia non praesidiis modo deserta sed etiam cultu agresti transirent, peruenere ad tertium lapidem Gabina uia. Mortuus Aebutius erat Romanus consul; collega eius Ser- 8 uilius exigua in spe trahebat animam; adfecti plerique principum, patrum maior pars, militaris fere aetas omnis, ut non modo ad expeditiones quas in tanto tumultu res poscebat, sed uix ad quietas stationes uiribus sufficerent. Munus uigi- 9 liarum senatores, qui per aetatem ac ualetudinem poterant, per se ipsi obibant; circumitio ac cura aedilium plebi erat; ad eos summa rerum ac maiestas consularis imperii uenerat.

Deserta omnia, sine capite, sine uiribus, di praesides ac 7

Up(*ubi* coll-) *BOHRnDL Edd. Rom.* 1469 *et* 1470 *Ald.* angebat *MPFBOHRnDL*: angebant *Up dett. unus* contagio *MOHDL*: contagia *PFUpB* 5 ueniat ut anno] *hic incipiunt fragmenta Veronensia, a Mommsenio reciperata de quibus uide sis Praefationem nostram* § 7 opem *MPFUpBOHRnDL*: opes *Ver.* 6 referentes *MPFUpBOH RnDL*: reportantes *Ver.* 7 se in $MP^2F^2UpOHRnD^x$: sed in *PFBDL*: se . . . *Ver.* 8 -ultu res pos-] *hic defit Ver. usque ad c.* 7. 3 (*praeterquam quod uox* imperii *in* § 9 *adhuc exstat, unaque et altera in* §§ 1–2 *inter quae* mente quam *pro* mentem quam)

fortuna urbis tutata est, quae Volscis Aequisque praedonum
2 potius mentem quam hostium dedit. Adeo enim nullam spem non potiundi modo sed ne adeundi quidem Romana moenia animus eorum cepit tectaque procul uisa atque imminentes tumuli auertere mentes eorum, ut totis passim
3 castris fremitu orto quid in uasto ac deserto agro inter tabem pecorum hominumque desides sine praeda tempus tererent, cum integra loca, Tusculanum agrum opimum copiis, petere possent, signa repente conuellerent transuersisque itineribus per Labicanos agros in Tusculanos colles transirent. Eo uis omnis tempestasque belli conuersa est.
4 Interim Hernici Latinique pudore etiam, non misericordia solum, moti si nec obstitissent communibus hostibus infesto agmine Romanam urbem petentibus nec opem ullam obsessis sociis ferrent, coniuncto exercitu Romam pergunt.
5 Vbi cum hostes non inuenissent, secuti famam ac uestigia obuii fiunt descendentibus ab Tusculana in Albanam uallem. Ibi haudquaquam aequo proelio pugnatum est, fidesque sua
6 sociis parum felix in praesentia fuit. Haud minor Romae fit morbo strages quam quanta ferro sociorum facta erat. Consul qui unus supererat moritur; mortui et alii clari uiri, M. Valerius, T. Verginius Rutulus augures, Ser. Sulpicius

7 2 nullam spem *Ver. MPFBOHRnDL* : nulla spes *UpRn*^{2} *dett. aliq.* animus *dett. aliq.* : animos *MPFUpBOHRnDL* : *defit Ver. post* spem no- -tere mentes eorum] *sic rursus inc. Ver.* 3 Labicanos *Ver. cf.* 2. 39. 4 : lauicanos *MPFUpBOHRnDL* 4 moti, si nec *Ver. M*^{3}*PFUpBOD?* : moti si net *M* : motis nec *Rn? D? L* : moti nec *H* : moti quod nec *D*^{4} 5 Tusculana *Ver. MH RnDL* : Tusculano *PFUpBOD*^{3} *fort. recte, cf. c.* 8. 6. *inf.; sed si* Tusculana *corruptum est, uetustissima sane corruptio, Nicomachiana aetate antiquior, et a Nicomachis, ut uidetur, comprobata* 6 quam quanta *MPFUpBOHRnDL* : quamquam tam *Ver., qui post* sociorum *etiam add.* quamquam clari *MPFBOHRnDL* : circa *Ver.* : uiri clari *Up, pro* clari uiri M. Valerius *Ver. MPFBOHRnDL* : M'. Valerius *Pighius, ut idem homo sit qui* 2. 30. 5 *abhinc* xxx *annos memorabatur, et* (*si recte se habet Sigonii coniectura*) *c.* 25. 2 *inf. memorabitur, fort. recte* Rutulus *scripsi* : Rutulus *Sigonius* : Rutilius *Ver. MPFUp BOHRnDL quod ex antiquiore forma* Rutulus *natum erit, cf.* 4. 35. 4; 4. 44. 13; 4. 47. 8; 4. 52. 4; 4. 61. 4; 7. 17. 6; 7. 22. 7; 7. 28. 6; 9. 17. 8; 9. 33. 1; 9. 38. 1; 10. 8. 8 (*in* 7. 38. 8 *exstat* Rutulus *in H*), *et* Paculus 4. 12. 1 Ser. *MPFBOHRnDL* : Seruilius *Ver.*

curio maximus; et per ignota capita late uagata est uis 7
morbi, inopsque senatus auxilii humani ad deos populum
ac uota uertit. Iussi cum coniugibus ac liberis supplicatum
ire pacemque exposcere deum, ad id quod sua quemque 8
mala cogebant auctoritate publica euocati omnia delubra
implent. Stratae passim matres, crinibus templa uerrentes,
ueniam irarum caelestium finemque pesti exposcunt.

Inde paulatim, seu pace deum impetrata seu grauiore 8
tempore anni iam circumacto, defuncta morbis corpora
salubriora esse incipere, uersisque animis iam ad publicam 2
curam, cum aliquot interregna exissent, P. Valerius Publi-
cola tertio die quam interregnum inierat consules creat L.
Lucretium Tricipitinum et T. Veturium Geminum, siue ille
Vetusius fuit. Ante diem tertium idus Sextiles consulatum 3
ineunt, iam satis ualida ciuitate ut non solum arcere bellum
sed ultro etiam inferre posset. Igitur nuntiantibus Hernicis 4
in fines suos transcendisse hostes impigre promissum auxi-
lium. Duo consulares exercitus scripti. Veturius missus in
Volscos ad bellum ultro inferendum: Tricipitinus popula- 5
tionibus arcendis sociorum agro oppositus non ultra quam
in Hernicos procedit. Veturius primo proelio hostes fundit 6
fugatque: Lucretium dum in Hernicis sedet praedonum
agmen fefellit supra montes Praenestinos ductum, inde
demissum in campos. Vastauere agros Praenestinum Gabi-

7 humani *MPFUpBOHRnDL*: Romani *Ver.* uertit. Iussi *sic interpunxit, punctumque ad* deum *sustulit Perizonius* Iussi *MP FUpBORnD*[1] *uel D*[2]: iussis *HDL Portug. quod ut* iussi s(unt) *interpretatus est Drak., fort. recte*: iussos *Ver.* (*ad* populum *respiciens*) *non inepte, si modo plenior fides huic codici tribui posset*: iussit *Luterbacher*
8 publica euocati *PUpORnD* (*sed in P uoces non separatae*): publicae uocati *FBH*: publice uocati *ML*: publice uocat *Ver.* implent *MPFUpBOHRnDL*: impleant *Ver.*
8 2 Tricipitinum *Ver. MPFO et sic Fasti, cf. C.I.L.* i[2], *p.* 104: tricipitini *HRnDL* (*sed in D* -nī): tricipitinu *D*[3]: tricipitrinum *Up* (*ut saepius*): triciptinū *B* 5 agro *MPFUpBOHRnDL*: agros *uel* agris *Ver.* procedit *MPFUpBOHRnDL*: prodit *Ver.* 6 inde demissum *Up, Gron.*: inde missum *Ver. H*: inde dimissum *MPFBO RnDL* Gabinumque *Ver. FBRnD*: gabiniumque *MPUpOHL*

7 numque; ex Gabino in Tusculanos flexere colles. Vrbi quoque Romae ingens praebitus terror, magis in re subita quam quod ad arcendam uim parum uirium esset. Q. Fabius praeerat urbi; is armata iuuentute dispositisque
8 praesidiis tuta omnia ac tranquilla fecit. Itaque hostes praeda ex proximis locis rapta adpropinquare urbi non ausi, cum circumacto agmine redirent quanto longius ab urbe hostium abscederent eo solutiore cura, in Lucretium incidunt consulem iam ante exploratis itineribus suis in-
9 structum et ad certamen intentum. Igitur praeparatis animis repentino pauore perculsos adorti aliquanto pauciores multitudinem ingentem fundunt fugantque et compulsos in cauas ualles, cum exitus haud in facili essent, circumueniunt.
10 Ibi Volscum nomen prope deletum est. Tredecim milia quadringentos septuaginta cecidisse in acie ac fuga, mille septingentos quinquaginta uiuos captos, signa uiginti septem militaria relata in quibusdam annalibus inuenio, ubi etsi ad-
11 iectum aliquid numero sit, magna certe caedes fuit. Victor consul ingenti praeda potitus eodem in statiua rediit. Tum consules castra coniungunt, et Volsci Aequique adflictas uires suas in unum contulere. Tertia illa pugna eo anno fuit. Eadem fortuna uictoriam dedit; fusis hostibus etiam castra capta.

6 Gabino *MOHRnDL*: gabinos *Ver. P* (*sed in Ver. prima littera dubia*): gabinis P^2FUpB; *scil. dittographia* -no (-nis *suprascr.*) *in Ver. et P eodem modo corrupta est* 7 in re *MPFUpBOHRnDL*: res *Ver.*: re *Nannius, fort. recte, sed cf. cum Luterbachero* 4. 29. 6 praeerat urbi; is *MOHRnDL*: praeerat urbis *PFB*: praeerat urbi P^2F^2 *Up*: praefectus erat urbis *Ver.* 8 locis] *post haec defit Ver.* (*praeter* -pin- *et* ur- *in uocibus sequentibus*) *usque ad* § 9 suis *MPFUpBOH RnDL*: satis *Soergel*: *delet Madv., sed recte cum* consulem . . . instructum *cohaerent Ablatiui* 9 in facili *Vorm.?* $M^3PFUpBORnDL$ *Ald.*: in facilem *M?*: in facile *H*: inde faciles *dett. unus* (*cod. Sigonii*): inde facilis *dett. aliq.* (*cum* esset) 10 septingentos *Madv.*: dcc *MH* (*in ambobus primum signum neque* a *neque* d *solitae formae est*): acc *PFUpBL*: ac c P^2: cccc *O Edd. uet.*: cc RnD^3; *cf. c.* 5. 13 inuenio] *hac uoce inc. rursus Ver. sed defit iterum usque ad* magna certe 11 pugna eo *MPFUpBOHRnDL*: pugna ea *Ver.*

Sic res Romana in antiquum statum rediit, secundaeque 9
belli res extemplo urbanos motus excitauerunt. C. Teren- 2
tilius Harsa tribunus plebis eo anno fuit. Is consulibus
absentibus ratus locum tribuniciis actionibus datum, per
aliquot dies patrum superbiam ad plebem criminatus, ma-
xime in consulare imperium tamquam nimium nec tolerabile
liberae ciuitati inuehebatur: nomine enim tantum minus 3
inuidiosum, re ipsa prope atrocius quam regium esse; quippe 4
duos pro uno dominos acceptos, immoderata, infinita pote-
state, qui soluti atque effrenati ipsi omnes metus legum
omniaque supplicia uerterent in plebem. quae ne aeterna 5
illis licentia sit, legem se promulgaturum ut quinque uiri
creentur legibus de imperio consulari scribendis; quod po-
pulus in se ius dederit, eo consulem usurum, non ipsos libi-
dinem ac licentiam suam pro lege habituros. Qua pro- 6
mulgata lege cum timerent patres ne absentibus consulibus
iugum acciperent, senatus a praefecto urbis Q. Fabio uoca-
tur, qui adeo atrociter in rogationem latoremque ipsum est
inuectus ut nihil, si ambo consules infesti circumstarent
tribunum, relictum minarum atque terroris sit: insidiatum 7
eum et tempore capto adortum rem publicam. si quem

9 1 belli res *MPFUpBOHRnDL* : belli uires *Ver.* 2 Terentilius *PFB*: Terrentilius *O* : Terentillius *MHRnDL* : Terentillus F^3Up : *defit Ver.* ; *cf.* § 13 *et c.* 10. 5 Harsa *MF? O* : Arsa *HD? L* : Hrasa *PUpB* fuit. is *PFUpBOHRnDL* : fuitis *M* : fuistis *Ver.* 3 inuidiosum *MPFUp* (*sed supra lineam*) *BORnDL* : inuidioso *H*: *in Ver.* ..... m *tantum superest* quam regium] *post haec uerba defit Ver. usque ad c.* 11. 6 4 prope . . . qui soluti *om. Rn* dominos *M? PFUpBO* : domino *M uel* M^1*HDL, utrumque pari iure, cf.* 2. 24. 1; 3. 14. 4; 4. 4. 10 5 creentur *MPFUpBO Edd. Rom.* 1469 *et* 1470 (*in M* cre- *lineam concludit*) : crearentur *HRnDL* ipsos *MOHRnDL* : ipso *P* : ipse P^2*FUpB* habituros *MPOHRnDL* : habiturus P^2*FUpB* 6 acciperent M^3 *dett. aliq. Ald.* : acciperet *MPFUpBHRnDL* (*scil. ut cum sequenti uoce coniungeretur*) : accipere *O?* (*sic Edd. uet. aliq. omisso* ne *post* patres), *sed in O* accipe' *quod fort. ex* acciperetur *natum est; hoc etiam coniecit Drak., fort. recte* circumstarent *UpH Ed. Rom.* 1469 : circuminstarent *MPFBORnDL dett. aliq.* (*fort. ex dittographia* { circum / instarent } *natum; in M* circum instarent *separata sunt*)

similem eius priore anno inter morbum bellumque irati di
8 tribunum dedissent, non potuisse sisti. mortuis duobus consulibus, iacente aegra ciuitate, in conluuione omnium rerum, ad tollendum rei publicae consulare imperium laturum leges fuisse, ducem Volscis Aequisque ad oppugnandam
9 urbem futurum. quid tandem? illi non licere, si quid consules superbe in aliquem ciuium aut crudeliter fecerint, diem dicere, accusare iis ipsis iudicibus quorum in aliquem
10 saeuitum sit? non illum consulare imperium sed tribuniciam potestatem inuisam intolerandamque facere; quam placatam reconciliatamque patribus de integro in antiqua redigi mala. neque illum se deprecari quo minus pergat
11 ut coeperit. 'Vos' inquit Fabius, 'ceteri tribuni, oramus, ut primum omnium cogitetis potestatem istam ad singulorum auxilium, non ad perniciem uniuersorum comparatam esse; tribunos plebis uos creatos, non hostes patribus.
12 Nobis miserum, inuidiosum uobis est, desertam rem publicam inuadi. Non ius uestrum, sed inuidiam minueritis. Agite cum collega ut rem integram in aduentum consulum differat. Ne Aequi quidem ac Volsci, morbo absumptis priore anno consulibus, crudeli superboque nobis bello insti-
13 tere.' Agunt cum Terentilio tribuni, dilataque in speciem actione, re ipsa sublata, consules extemplo arcessiti.

10 Lucretius cum ingenti praeda, maiore multo gloria rediit. Et auget gloriam adueniens exposita omni in campo Martio praeda, ut suum quisque per triduum cognitum abduceret.
2 Reliqua uendita, quibus domini non exstitere. Debebatur

8 rei publicae *uel* reip̃ *PFBOHRnDL Ald.*: reimp. *uel* reimp̃ (*ubi* p̃ = publicae) *M* (~ *fort. add. M*²): rep̃ *Up*: e re publica *Sobius*
9 licere *M* (*in fine lineae*) *OHRnDL Ed. Rom.* 1469: liceret *PFUpB*
10 non illum *Ed. Frob.* 1531: non illud *MPFUpBOHRnDL dett. Edd. uet. Ald.* (*scil.* diem dicere, accusare etc., *quod intellegi quidem potest huic tamen loco alienum est*); *longe facilius creditur perperam accommodasse aliquem pronomen ad* consulare imperium, *cf.* 2. 56. 12 *adn.* placatam *M* (*cf.* 2. 60. 3): pacatam *PFUpBOHRnDL dett. Edd. uet. Ald. fort. recte* 13 Terentilio *F, Niebuhr*: terentillo *MPF*³*UpBHRn*: terrentillo *ODL*; *cf.* § 2 *et c.* 10. 5

omnium consensu consuli triumphus; sed dilata res est, tribuno de lege agente; id antiquius consuli fuit. Iactata 3 per aliquot dies cum in senatu res tum apud populum est; cessit ad ultimum maiestati consulis tribunus et destitit. Tum imperatori exercituique honos suus redditus. Trium- 4 phauit de Volscis Aequisque; triumphantem secutae suae legiones. Alteri consuli datum ut ouans sine militibus urbem iniret.

Anno deinde insequenti lex Terentilia ab toto relata 5 collegio nouos adgressa consules est; erant consules P. Volumnius Ser. Sulpicius. Eo anno caelum ardere uisum, 6 terra ingenti concussa motu est. Bouem locutam, cui rei priore anno fides non fuerat, creditum. Inter alia prodigia et carne pluit, quem imbrem ingens numerus auium interuolitando rapuisse fertur; quod intercidit, sparsum ita iacuisse per aliquot dies ut nihil odor mutaret. Libri per duumuiros 7 sacrorum aditi; pericula a conuentu alienigenarum praedicta, ne qui in loca summa urbis impetus caedesque inde fierent; inter cetera monitum ut seditionibus abstineretur. Id factum ad impediendam legem tribuni criminabantur, ingensque aderat certamen. Ecce, ut idem in singulos annos orbis 8 uolueretur, Hernici nuntiant Volscos et Aequos, etsi abscisae res sint, reficere exercitus; Antii summam rei positam; Ecetrae Antiates colonos palam concilia facere; id caput, eas uires belli esse. Vt haec dicta in senatu sunt, dilectus 9 edicitur; consules belli administrationem inter se dispertiri iussi, alteri ut Volsci, alteri ut Aequi prouincia esset. Tri- 10

10 5 Terentilia *Edd. ex c.* 9 ; terentilla *MPFBOHRnDL* : tarentilla *Up* 6 carne *Vorm.? MOH Edd. uet. aliq.* : carnem *PFUpBRnDL Ed. Rom.* 1469; *cf.* 10. 7. 8 *et* 28. 27. 16 *ubi idem dubium* pluit *MPFUpBOHRnDL* : pluisse (*uel* pluuisse) *dett. Ald., fort. recte* 8 abscisae res sint *Vorm. MOHRnD*^{2} *marg. L dett. Edd. uet.* : abscisse res sint *P dett. aliq. Ald.* : abscesserint P^2F^3Up : abscesae sint .... *D* : abcesserint FUp^2B : accisae res sint *Rhenan., uix necessario* Ecetrae *Vorm.?* : eceterae *MRn* : ecetere *D? L* : ecetera D^3 (*add.* -nos D^4) : aeceterae *H* : ceteras *PFB* : caeteros *Up* : ceteros F^2O : eiicere *dett.*

buni coram in foro personare, fabulam compositam Volsci belli, Hernicos ad partes paratos. iam ne uirtute quidem
11 premi libertatem populi Romani sed arte eludi. quia occidione prope occisos Volscos et Aequos mouere sua sponte arma posse iam fides abierit, nouos hostes quaeri; coloniam
12 fidam propinquam infamem fieri. bellum innoxiis Antiatibus indici, geri cum plebe Romana, quam oneratam armis ex urbe praecipiti agmine acturi essent, exsilio et relegatione
13 ciuium ulciscentes tribunos. sic, ne quid aliud actum putent, uictam legem esse, nisi dum in integro res sit, dum domi, dum togati sint, caueant ne possessione urbis pellan-
14 tur, ne iugum accipiant. si animus sit, non defore auxilium; consentire omnes tribunos. nullum terrorem externum, nullum periculum esse; cauisse deos priore anno ut tuto libertas defendi posset. Haec tribuni.

11 At ex parte altera consules in conspectu eorum positis sellis dilectum habebant. Eo decurrunt tribuni contionemque secum trahunt. Citati pauci uelut rei experiundae causa,
2 et statim uis coorta. Quemcumque lictor iussu consulis prendisset, tribunus mitti iubebat; neque suum cuique ius modum faciebat sed uirium spes, et manu obtinendum erat quod intenderes.

3 Quemadmodum se tribuni gessissent in prohibendo dilectu, sic patres se in lege, quae per omnes comitiales dies ferebatur, impedienda gerebant. Initium erat rixae, cum discedere
4 populum iussissent tribuni, quod patres se submoueri haud sinebant. Nec fere seniores rei intererant, quippe quae non

10 arte eludi *D? Ed. Frob.* 1535 : arte ludi *MPFUpBOHRnD*^{1}*L* 13 dum domi *PFUpBOHRnDL* (*sed in D hasta aliqua supra inter* domi *et* dum, *quae post a D*^{2} *erasa est*) : dum domit *M* : dum dormit *M*^{2} (*scil.* t *ex* t(ogati) *omissum uel obscuratum in exemplari, tum perperam repositum*) togati *P*^{2}*FUpBHRnDL* : dogati *P* : ogati *M* : togae *O*

11 2 spes, et *PFUpB* : spe et *MP*^{2}*HRnDL dett.* '*antiqua lectio*' *Rhenan.* : spe sed *O Edd. uet. Ald.* 3 sic patres se *Luterbacher, quem iam confirmat D ubi* sic patress : sic patres *MPFUpBORnD*^{x}*L* : sic se patres *H. J. Mueller*

consilio regenda sed permissa temeritati audaciaeque esset. Multum et consules se abstinebant, ne cui in conluuione 5
rerum maiestatem suam contumeliae offerrent. Caeso erat 6
Quinctius, ferox iuuenis qua nobilitate gentis, qua corporis magnitudine et uiribus. Ad ea munera data a dis et ipse addiderat multa belli decora facundiamque in foro, ut nemo, non lingua, non manu promptior in ciuitate haberetur. Hic 7
cum in medio patrum agmine constitisset, eminens inter alios, uelut omnes dictaturas consulatusque gerens in uoce ac uiribus suis, unus impetus tribunicios popularesque procellas sustinebat. Hoc duce saepe pulsi foro tribuni, fusa 8
ac fugata plebes est; qui obuius fuerat, mulcatus nudatusque abibat, ut satis appareret, si sic agi liceret, uictam legem esse. Tum prope iam perculsis aliis tribunis A. Verginius, 9
ex collegio unus, Caesoni capitis diem dicit. Atrox ingenium accenderat eo facto magis quam conterruerat; eo acrius obstare legi, agitare plebem, tribunos uelut iusto persequi bello. Accusator pati reum ruere inuidiaeque flammam ac 10
materiam criminibus suis suggerere; legem interim non tam ad spem perferendi quam ad lacessendam Caesonis temeri-

4 esset F^3Rn^2 *dett. aliq. Ed. Rom.* 1469: essent *MPF? UpB*[1] *in ras. OHRnDL dett.* 5 offerrent] *hac uoce rursus incipit Ver. et sic PFUpORnD*[3]*L*: offerent *MBH*: offererent *D* 6 -que in foro ut nemo *MPFUpBOHRnDL*: *def. Ver. ubi linea perit, Mommsenio uero prior linea olim* facundiamq. *habuisse uidetur. Sed spatio uix sufficiunt uerba* in foro ut nemo, *quoniam linea Veronensis plerumque* 18 *uel* 20, *interdum* 16, *rarissime minus quam* 14 *litteras exhibeat. Post* nemo *igitur fort. aliquid addendum* (*e.g.* eo *conicit Walters*), *praesertim cum et in M duae lineae* (belli . . . manu) *et in D* (*ubi non per columnas sed continuo scribitur*) *una solito breuiores sint. Certe minus dura erit structura sententiae si* nemo *aliquo modo a* non *seiungere licet* 7 popularesque *MP*[2]*FUpBOHRnDL*: populares *P*: *in Ver. periit linea* 8 mulcatus *PFBOH*: mulgatus *MRnDL*: multatus *D*[3]*Up*: *in Ver. periit linea* abibat *MPUpBOHD*[3]: habitabat *F* (*ut uidetur*): hibat *DL*: ibat *Rn* uictam *MF*[3]*UpOHRnDL*: uotam *PF? B*: *in Ver. periit* 9 perculsis *Ver. MPFUpBOHRnD*[3]: perpulsis *DL* acrius *MPFUpBOHD*[3]: carius *RnDL*: *defit Ver.* 10 ruere *M*[1] *uel M*[2]*F*[3]*OHRnDL*: ruerem *M?*: reuere *PFB* (*ex praec.* reum): re uera *Up*: *defit Ver.* 10-11 Caesonis temeritatem . . . in unius *MP*[2] *FUpBOHRnDL*: *om. P*

11 tatem ferre. Ibi multa saepe ab iuuentute inconsulte dicta factaque in unius Caesonis suspectum incidunt ingenium. 12 Tamen legi resistebat. Et A. Verginius identidem plebi: 'Ecquid sentitis iam, uos, Quirites, Caesonem simul ciuem 13 et legem quam cupitis habere non posse? Quamquam quid ego legem loquor? Libertati obstat; omnes Tarquinios superbia exsuperat. Exspectate dum consul aut dictator fiat, quem priuatum uiribus et audacia regnantem uidetis.' Adsentiebantur multi pulsatos se querentes, et tribunum ad rem peragendam ultro incitabant.

12 Iam aderat iudicio dies apparebatque uolgo homines in damnatione Caesonis libertatem agi credere. Tum demum coactus cum multa indignitate prensabat singulos. Seque- 2 bantur necessarii, principes ciuitatis. T. Quinctius Capitolinus, qui ter consul fuerat, cum multa referret sua familiaeque 3 decora, adfirmabat neque in Quinctia gente neque in ciuitate Romana tantam indolem tam maturae uirtutis unquam exstitisse; suum primum militem fuisse, se saepe uidente pug- 4 nasse in hostem. Sp. Furius, missum ab Quinctio Capitolino sibi eum in dubiis suis rebus uenisse subsidio; neminem

11 Ibi multa *MP²FUpBOHRnDL* : multa ibi *Ver.* suspectum incidunt *MPUpBOHDL* : susceptu cadunt F^3 (*ubi in secunda uoce* -a- *tantum ab F ipso scriptum superest*) : suscept . . . . *Ver. ubi uix plus* 8 *litterae, uix minus* 4 *in fine lineae perierunt* : inclinant *uel* (*non recte*) incumbunt *Karsten* 12 resistebat . Et A.Verginius *Karsten* : resisteb . . . . . ginius *Ver.*, *uix plus* 8 *litteris deperditis* : resistebatur. Et A.Verginius *MPFUpBOHRnDL*, *fort. recte* Ecquid *MPF³UpH Rn* : et quid *Ver. F? OD³L* : hec quid *B* 13 quid ego *Ver. MUp OHRnDL* : quidem ego D^3 : ego *PFB* rem peragendam *MPFUp BOHRnDL* : . . . . . agendam *Ver.* : reum peragendum *Cobet* (*cf.* 4. 42. 6), *fort. recte*

12 1 cum multa *MPFUpBORnDL* (*cf.* 5. 26. 8) : cum *H* : multa *dett. plures* : *defit Ver. sed spatium* cum multa *commendat* 3 uidente *MPFUpBOHRnDL* : uident *Ver.*, *ubi inter* militem *et* -aepe *est lacuna* 7 *uel* 8 *tantum litterarum; potest igitur* se *omisisse* 4 Sp. Furius *Ver. UpRn²* *dett. aliq. Edd. Rom.* 1469 *et* 1470 : Sp. Furium *MPBOH RnDL* : *in F rasura* Sp. . . . Capitolino *hausit* missum *Ver. O Ed. Rom.* 1469 *Ald.* : ipsum missum *MPUpBHRnDL* : et ipsum missum *dett. aliq. Ed. Rom.* 1470 neminem unum esse cuius *MOH* : neminum esse cum eius *Ver.* : nem in em in unum esse cuius *L* : nec inem inunum esse cuius *D* : neminem unum cuius *PF³UpB* : neminem unum cui (*uel* cum) *F?* : *totum erasum in Rn*

unum esse cuius magis opera putet rem restitutam. L. Lu- 5
cretius, consul anni prioris, recenti gloria nitens, suas laudes
participare cum Caesone, memorare pugnas, referre egregia
facinora nunc in expeditionibus, nunc in acie; suadere et 6
monere iuuenem egregium, instructum naturae fortunaeque
omnibus bonis, maximum momentum rerum eius ciuitatis in
quamcumque uenisset, suum quam alienum mallent ciuem
esse. quod offendat in eo, feruorem et audaciam, aetatem 7
cottidie auferre : quod desideretur, consilium, id in dies
crescere. senescentibus uitiis, maturescente uirtute, sinerent
tantum uirum senem in ciuitate fieri. Pater inter hos L. 8
Quinctius, cui Cincinnato cognomen erat, non iterando
laudes, ne cumularet inuidiam, sed ueniam errori atque
adulescentiae petendo, sibi qui non dicto, non facto quem-
quam offendisset, ut condonarent filium orabat. Sed alii 9
auersabantur preces aut uerecundia aut metu, alii se suos-
que mulcatos querentes atroci responso iudicium suum
praeferebant.

Premebat reum praeter uolgatam inuidiam crimen unum, 13
quod M. Volscius Fictor, qui ante aliquot annos tribunus
plebis fuerat, testis exstiterat se, haud multo post quam pesti- 2
lentia in urbe fuerat, in iuuentutem grassantem in Subura
incidisse. ibi rixam natam esse fratremque suum maiorem
natu, necdum ex morbo satis ualidum, pugno ictum ab
Caesone cecidisse; semianimem inter manus domum abla- 3
tum, mortuumque inde arbitrari, nec sibi rem exsequi tam

5 L. Lucretius *Ver.* (*cf. c.* 8. 2 *sup.*) : p. lucretius M^1 *uel* M^2*PUpB OHRnDL Edd. uet. Ald.* : p. f. lucretius *M et fort. F*: rē p̄ Lucretius F^3
6 fortunaeque *PFUpBOHR*$n^2$$D^3$: . . . . tunaequae *Ver.*: portunaeque *M* : oportunaequae M^3 : formaeque *RnDL* mallent *MPFUpOH RnDL* : malet *Ver.* auferre $MF^3Up^2OHRn^2$: offerre *PF? UpB RnDL* : magis auferre *Ver.?* (*ubi* m *et* i *dubia*, -s *periit*)
13 1 M. Volscius MP^1UpOH : m. volcius *FB* : m. volcios *P* : m. vulscius *RnDL* : c. viscius *Ver.* 2 se *MPFUpBOHRnDL* : *om. Ver.* in iuuentutem *Ver. dett. aliq. Ald.* : iuuentutem *Vorm. MPFUp BOHDL* incidisse *MPFUpBOHDL* : incidisset *Ver.* necdum] *ante hanc uocem* infirmum *dubitanter inserebat H. J. Mueller, sed cf.* 4. 13. 5 3 rem exsequi *MPFUpBOHRnDL : ord. inuerso Ver.*

atrocem per consules superiorum annorum licuisse. Haec Volscio clamitante adeo concitati homines sunt ut haud
4 multum afuerit quin impetu populi Caeso interiret. Verginius arripi iubet hominem et in uincula duci. Patricii ui contra uim resistunt. T. Quinctius clamitat, cui rei capitalis dies dicta sit et de quo futurum propediem iudicium, eum
5 indemnatum indicta causa non debere uiolari. Tribunus supplicium negat sumpturum se de indemnato; seruaturum tamen in uinculis esse ad iudicii diem ut, qui hominem necauerit, de eo supplicii sumendi copia populo Romano fiat.
6 Appellati tribuni medio decreto ius auxilii sui expediunt: in uincla conici uetant; sisti reum pecuniamque ni sistatur
7 populo promitti placere pronuntiant. Summam pecuniae quantam aequum esset promitti, ueniebat in dubium; id ad senatum reicitur: reus, dum consulerentur patres, reten-
8 tus in publico est. Vades dari placuit; unum uadem tribus milibus aeris obligarunt; quot darentur permissum tribunis est. Decem finierunt; tot uadibus accusator uadatus est reum. Hic primus uades publico dedit. Dimissus e foro

3 afuerit *PFUpBORnD*: abfuerit *H*: affuerit *L*: fuerit *M*: *defit Ver. ante* -rit 4 in uincula duci *MPFUpBOHRnDL* (*cf.* § 6; 4. 26. 9 *adn.*): *defit Ver. post* uin- patricii ui *Ver. PF*^{3}(*fort. et F*)*UpBOH* (*sed in H* ui *inter* · · *quae uidentur uocem ex margine sumptam denotare; post* patricii *facile excidere potuit*): patricii uis *M*: patri cuius *RnDL* T. Quinctius *MPFUpBOHRnDL*: *om.* T. *Ver.* rei *Ver. Vorm.? MPFUpBRnDL*: reo *OHRn*^{2} *Edd. uet. Ald.* 5 in uinculis *MPF UpBOHRnDL*: *defit Ver. ante* -lis 6 in uincla *MPFBHRnD*^{3} *in ras. Ed. Rom.* 1469: in uincula *Ver. UpOL* ni sistatur *Ver. Up*: nisi sistatur *MPFBOHRnD*^{3}*L*: nistasistatur *D?* 8 dari *Madv.*: dare *MPFUpBOHRnDL* (*sed cf. e.g.* 1. 5. 5; 1. 9. 11; 1. 17. 3; 1. 20. 3; 4. 58. 4; 5. 1. 8): *defit Ver.* tribus millibus *Gruter*: ∞ ∞ ∞ *MPF BHRnDL* (*nisi quod tertio loco M* ∞ *habet*): cx cx cx *Up*: · ria milia *Ver.* (*num recte?*): trium millium *dett. aliq. Edd. uet. aliq.*: *in O clausula corrupta in* V. m̄. uadem aeris *sed ante* V. m̄ *add.* unū *O*^{1} *marg.* obligarunt *OHRnDL Ed. Rom.* 1469: obligarent *PF? UpB*: obligauerunt *M*: *in Ver.* -unt *tantum seruatum sed Harleianam potius quam Mediceam lectionem commendat spatii ratio* quot *MOHRn*^{2}*D*^{3} *Edd. Rom.* 1469 *et* 1470: quod *Ver. RnDL*: quae *FUpB*: que *P* publico *Gron.*: publicos *MPFUpBOHRnDL* (*sed Up teste Frigellio, tacente Häggströmio*): public. *Ver.* (*si* 18 *litteras habuit linea, una tantum littera periit*): publicos *etiam nota antiquissima in M margine, codici, ut puto, aequalis*

nocte proxima in Tuscos in exsilium abiit. Iudicii die cum 9
excusaretur solum uertisse exsilii causa, nihilo minus Verginio comitia habente, collegae appellati dimisere concilium. Pecunia a patre exacta crudeliter, ut diuenditis omnibus 10
bonis aliquamdiu trans Tiberim ueluti relegatus deuio quodam tugurio uiueret.

Hoc iudicium et promulgata lex exercuit ciuitatem : ab 14
externis armis otium fuit. Cum uelut uictores tribuni per- 2
culsis patribus Caesonis exsilio prope perlatam esse crederent legem, et quod ad seniores patrum pertineret cessissent possessione rei publicae, iuniores, id maxime quod Caesonis 3
sodalium fuit, auxere iras in plebem, non minuerunt animos ; sed ibi plurimum profectum est quod modo quodam temperauere impetus suos. Cum primo post Caesonis exsilium 4
lex coepta ferri est, instructi paratique cum ingenti clientium exercitu sic tribunos, ubi primum submouentes praebuere causam, adorti sunt ut nemo unus inde praecipuum quicquam gloriae domum inuidiaeue ferret, mille pro uno Caesones exstitisse plebes quereretur. Mediis diebus quibus 5
tribuni de lege non agerent, nihil eisdem illis placidius aut quietius erat. Benigne salutare, adloqui plebis homines,

8 in Tuscos *Ver. M*^{3}*P*^{2}*UpO* : intuscōs *F* (*postea erasum*) : intus cōs *MPBH* : intus consules *RnDL* 10 ueluti *MPFUpBOHRnDL* : uelut *Ver.* deuio *Ver. coniecturam Campani et Rhenani confirmans, quamquam in Ver.* -o *minus certum est* : deuo *Vorm. M* : de ullo *PF? UpBOHRnDL*

14 1 iudicium et *MPFUpBOHRnDL* : *om.* et *Ver.* 2 perlatam *MOHRnDL* : prolatam *PFUpB* : . . . lat . . *Ver.* cessissent *Ver. MPFUpBORnDL* : cessisse *H, fort. recte* 3 sodalium *MPFUpB OHRnDL* : sodalicium *Ver., uix recte* auxere iras in plebem, non minuerunt animos *MPFUpBOHRnDL* : *secludit* non minuerunt animos *Karsten* : *si quid mutandum sit, malimus* auxere iras in plebem *secludere* : *in Ver. post* sodalicium fuit ause- *perierunt* -re iras in plebem non, *et* -urimum pro-, *et* -d modo, *ita tamen ut his uocibus bene sufficiat spatium ; sed post* impetus suos *omnia perierunt usque ad c.* 18. 9 4 cum ingenti *MPFUpBORnDL* : *om.* cum *H, uix recte, cf. c.* 12. 1 *adn.* quicquam *MP*^{2}*FUpBOHRnDL* : quicquam odie *P* : quicquam eo die *Alsch., sed potest illud* odie *ex uoce* gloriae *male audita natum et mox correctum sed non deletum sic in dittographiam abiisse quam postea recte deleuit P*^{2} 5 agerent *MPFUpBOHD*^{3} : haberent *RnDL*

domum inuitare, adesse in foro, tribunos ipsos cetera pati sine interpellatione concilia habere, nunquam ulli neque publice neque priuatim truces esse, nisi cum de lege agi
6 coeptum esset; alibi popularis iuuentus erat. Ne uoce quidem incommoda, nedum ut ulla uis fieret, paulatim permulcendo tractandoque mansuefecerant plebem. His per totum annum artibus lex elusa est. Nec cetera modo tribuni tranquillo peregere, sed refecti quoque in insequentem annum.
15 Accipiunt ciuitatem placidiorem consules C. Claudius Appi filius et P. Valerius Publicola. Nihil noui nouus annus attulerat; legis ferendae aut accipiendae cura ciuitatem tene-
2 bat. Quantum iuniores patrum plebi se magis insinuabant, eo acrius contra tribuni tendebant ut plebi suspectos eos cri-
3 minando facerent: coniurationem factam; Caesonem Romae esse; interficiendorum tribunorum, trucidandae plebis consilia inita; id negotii datum ab senioribus patrum ut iuuentus tribuniciam potestatem e re publica tolleret formaque eadem ciuitatis esset quae ante Sacrum montem occupatum
4 fuerat. Et ab Volscis et Aequis statum iam ac prope sollemne in singulos annos bellum timebatur, propiusque aliud
5 nouum malum necopinato exortum. Exsules seruique, ad duo milia hominum et quingenti, duce Appio Herdonio
6 Sabino nocte Capitolium atque arcem occupauere. Con-

5 iuuentus erat] *sequitur in MPFUpBOHRnDL sententia de tribunis* Nec cetera . . . annum *quam in finem capituli transtulimus; uide sis Class. Quarterly*, v (1901), *p.* 1 6 uoce *MPFUpBOH Rn²D¹* : uocem *RnDL* incommoda *MPFUpBOHRn²D? L* : incommodam *RnD* (*fort., sed non puto*) : *meliorum codicum lectionem ut nominatiuum recte tutatur Harant* : incommodi *Siesebye et Madv.* ulla *Up²ORn² Edd. uet.* : illa *MPFUpBHRnDL* mansuefecerant *MPF UpBOHRnDL* : mansuefecerat *Harant, uix necessario, cf. e.g.* 2. 5. 3 peregere *F³UpORnL Edd. uet.* : peregre *MPBD* : peraegre *H*

15 4 ab Volscis *P²FUpBO* : ad Volscis *P* : a Volscis *MHRnDL* 5 duo milia *Edd. uet.*, *'lectio uetus' Rhenan.* : ∞ ∞ milia *MHRnDL* : co co milia *PD?* : ccc milia *O* : cccc milia *P²FUpBD³* (*sed in F spatium* 6 *uel* 7 *litterarum ante* ad *uacuum relictum*) : quattuor milia *dett.* (*et sic Dion. Hal.* 10. 14. 1) occupauere *MHRnDL* : occupauēr (*i.e.* -runt) *O* : occupauerunt *PFUpB*

festim in arce facta caedes eorum qui coniurare et simul capere arma noluerant: alii inter tumultum praecipites pauore in forum deuolant: alternae uoces 'Ad arma' et 'Hostes in urbe sunt' audiebantur. Consules et armare 7 plebem et inermem pati timebant, incerti quod malum repentinum, externum an intestinum, ab odio plebis an ab seruili fraude, urbem inuasisset; sedabant tumultus, sedando interdum mouebant; nec enim poterat pauida et consternata multitudo regi imperio. Dant tamen arma, non uolgo, tantum 8 ut incerto hoste praesidium satis fidum ad omnia esset. Solliciti reliquum noctis incertique qui homines, quantus numerus hostium esset, in stationibus disponendis ad opportuna omnis urbis loca egere. Lux deinde aperuit bellum ducemque 9 belli. Seruos ad libertatem Appius Herdonius ex Capitolio uocabat: se miserrimi cuiusque suscepisse causam, ut exsules iniuria pulsos in patriam reduceret et seruitiis graue iugum demeret; id malle populo Romano auctore fieri: si ibi spes non sit, se Volscos et Aequos et omnia extrema temptaturum et concitaturum.

Dilucere res magis patribus atque consulibus. Praeter ea 16 tamen quae denuntiabantur, ne Veientium neu Sabinorum id consilium esset timere et, cum tantum in urbe hostium 2 esset, mox Sabinae Etruscaeque legiones ex composito adessent, tum aeterni hostes, Volsci et Aequi, non ad populandos, ut ante, fines sed ad urbem ut ex parte captam uenirent. Multi et uarii timores; inter ceteros eminebat terror seruilis 3 ne suus cuique domi hostis esset, cui nec credere nec non credendo, ne infestior fieret, fidem abrogare satis erat tutum; uixque concordia sisti uidebatur posse. Tantum superanti- 4 bus aliis ac mergentibus malis nemo tribunos aut plebem

6 'Ad arma' et *MRnDL*: et arma et *H*: ad arma ad *PF? UpBO*: et ad arma et *dett. unus* in urbe sunt *MPFBHRnDL*: sunt in urbe *Up*: in urbe (*om.* sunt) *O*, *fort. recte*

16 3 non credendo *MPFUpBHRnDL*: *om.* non *O* ne infestior *MP²FUpBOHRnDL*: nec infestior *P*

timebat; mansuetum id malum et per aliorum quietem malorum semper exoriens tum quiesse peregrino terrore
5 sopitum uidebatur. At id prope unum maxime inclinatis rebus incubuit. Tantus enim tribunos furor tenuit ut non bellum, sed uanam imaginem belli ad auertendos ab legis cura plebis animos Capitolium insedisse contenderent; patriciorum hospites clientesque si perlata lege frustra tumultuatos esse se sentiant, maiore quam uenerint silentio
6 abituros. Concilium inde legis perferendae habere, auocato populo ab armis. Senatum interim consules habent, alio se maiore ab tribunis metu ostendente quam quem nocturnus hostis intulerat.

17 Postquam arma poni et discedere homines ab stationibus nuntiatum est, P. Valerius, collega senatum retinente, se ex
2 curia proripit, inde in templum ad tribunos uenit. 'Quid hoc rei est' inquit, 'tribuni? Appi Herdoni ductu et auspicio rem publicam euersuri estis? Tam felix uobis corrumpendis fuit qui seruitia non commouit auctor? Cum hostes supra caput sint, discedi ab armis legesque ferri placet?'
3 Inde ad multitudinem oratione uersa: 'Si uos urbis, Quirites, si uestri nulla cura tangit, at uos ueremini deos uestros ab hostibus captos. Iuppiter optimus maximus, Iuno regina et Minerua, alii di deaeque obsidentur; castra seruorum publicos uestros penates tenent; haec uobis forma sanae ciuitatis

4 tum quiesse *Scheller*: tumque esse *MPUpBOHRnL Edd. uet.*: tum quĩ esse *D?*: tum q: esse *F* (*ubi* -que *constanter per* q; *exprimitur*): tum esse *Sigon.*: tum quiescere *Linsmayer* 5 At id *Ald., Up*: ad id *MPFBOHRnDL* auertendos *MPFUpO*: uertendos *BHRnDL* abituros MP^2OD^3: habituros $PF^3BHRnDL$ (*in F stat* h- *in rasura*: *quid subsit non apparet*) 6 legis *O dett. unus*: legi *MUpDL*: lege *PFB*; *pro genetiuo cf.* 9. 9. 19 *cum adn.*; 9. 11. 12, *Caes. B. G.* 4. 17. 10 perferendae *MPF? BOHDL*: proferenda F^3 auocato *Ald.*, F^3Up^2: aduocato *Vorm.? MPFUpBOHRnDL*

17 1 retinente se ex $PFUpBORnD^4$: retinentes ex *DL*: retinentes et ex *M*: retinente ex M^2 *uel* M^1H 3 urbis, Quirites *Sabellicus uel 'aliquis' a Sabellico citatus* (*cf. c.* 67. 1; 5. 3. 2; 5. 6. 15; 5. 18. 3; 5. 52. 1; 9. 34. 3): urbisque $MPFUpBOHRnD^2$ *uel* D^1L: urbisq:s *D* Iuno *MPFUpBOHRnDL*: Iunoque *Madv.*

uidetur? Tantum hostium non solum intra muros est sed 4
in arce supra forum curiamque; comitia interim in foro sunt,
senatus in curia est; uelut cum otium superat, senator sen-
tentiam dicit, alii Quirites suffragium ineunt. Non quidquid 5
patrum plebisque est, consules, tribunos, deos hominesque
omnes armatos opem ferre, in Capitolium currere, liberare
ac pacare augustissimam illam domum Iouis optimi maximi
decuit? Romule pater, tu mentem tuam, qua quondam 6
arcem ab his iisdem Sabinis auro captam recepisti, da stirpi
tuae; iube hanc ingredi uiam, quam tu dux, quam tuus
ingressus exercitus est. Primus en ego consul, quantum
mortalis deum possum, te ac tua uestigia sequar.' Vltimum 7
orationis fuit, se arma capere, uocare omnes Quirites ad
arma; si qui impediat, iam se consularis imperii, iam tribu-
niciae potestatis sacratarumque legum oblitum, quisquis ille
sit, ubicumque sit, in Capitolio, in foro, pro hoste habiturum.
iuberent tribuni, quoniam in Appium Herdonium uetarent, 8
in P. Valerium consulem sumi arma; ausurum se in tribunis,
quod princeps familiae suae ausus in regibus esset. Vim 9
ultimam apparebat futuram spectaculoque seditionem Ro-
manam hostibus fore. Nec lex tamen ferri nec ire in Capi-
tolium consul potuit; nox certamina coepta oppressit;
tribuni cessere nocti, timentes consulum arma. Amotis 10
inde seditionis auctoribus patres circumire plebem inseren-
tesque se in circulos sermones tempori aptos serere; admo-
nere ut uiderent in quod discrimen rem publicam adducerent.
non inter patres ac plebem certamen esse, sed simul patres 11
plebemque, arcem urbis, templa deorum, penates publicos
priuatosque hostibus dedi. Dum haec in foro sedandae 12
discordiae causa aguntur, consules interim, ne Sabini neue
Veiens hostis moueretur, circa portas murosque discesserant.

12 neue Veiens *MHRn* : ne ueiens *PF*[1]*UpODL* : ne ueniens *F*? *B*

18 Eadem nocte et Tusculum de arce capta Capitolioque occupato et alio turbatae urbis statu nuntii ueniunt. 2 L. Mamilius Tusculi tum dictator erat. Is confestim conuocato senatu atque introductis nuntiis magnopere cen- 3 set, ne exspectent dum ab Roma legati auxilium petentes ueniant; periculum ipsum discrimenque ac sociales deos fidemque foederum id poscere; demerendi beneficio tam potentem, tam propinquam ciuitatem nunquam parem 4 occasionem daturos deos. Placet ferri auxilium; iuuentus conscribitur, arma dantur. Romam prima luce uenientes procul speciem hostium praebuere; Aequi aut Volsci uenire uisi sunt; deinde ubi uanus terror abiit, accepti in urbem 5 agmine in forum descendunt. Ibi iam P. Valerius relicto 6 ad portarum praesidia collega instruebat aciem. Auctoritas uiri mouerat, adfirmantis Capitolio reciperato et urbe pacata si edoceri se sissent quae fraus ab tribunis occulta in lege ferretur, memorem se maiorum suorum, memorem cognominis quo populi colendi uelut hereditaria cura sibi a maioribus tradita esset, concilium plebis non impediturum. 7 Hunc ducem secuti nequiquam reclamantibus tribunis in cliuum Capitolinum erigunt aciem. Adiungitur et Tusculana legio. Certare socii ciuesque utri reciperatae arcis 8 suum decus facerent; dux uterque suos adhortatur. Trepidare tum hostes nec ulli satis rei praeterquam loco fidere; trepidantibus inferunt signa Romani sociique. Iam in uestibulum perruperant templi cum P. Valerius inter primores 9 pugnam ciens interficitur. P. Volumnius consularis uidit cadentem. Is dato negotio suis ut corpus obtegerent, ipse

18 1 et Tusculum *MPFUpBHRnDL* (*sed in B* tust-) : in Tusculum *O* : Tusculum *Madv.* 3 id poscere . . . ciuitatem *om. H* demerendi *Ed. Rom.* 1470 : demerendo *MPDL* : de merendo *UpORn* : demorendo *B* : deuintiendam F^3 *in rasura* 6 reciperato] *uide sis* 1. 12. 1 *adn.* : recuperato *MPFUpBOHRnDL* si edoceri se sissent *Rhenan.* : si se doceri sensissent *Vorm. MPFUpBOHRnDL* (*sed* sensis sent *D*) : si se doceri siuissent Up^2 *dett. aliq. Edd. uet.* quo populi *Gron.* : quod populi *MPFUpBOHRnDL; tutatur Alsch. ad* cognominis *referens* (*cf.* 3. 34. 6 *adn.*) 7 reciperatae] *ut supra* : recup- *MPFUpBOHRnDL*

in locum uicemque consulis prouolat. Prae ardore impetu-
que tantae rei sensus non peruenit ad militem; prius uicit
quam se pugnare sine duce sentiret. Multi exsulum caede 10
sua foedauere templum, multi uiui capti, Herdonius inter-
fectus. Ita Capitolium reciperatum. De captiuis, ut quisque
liber aut seruus esset, suae fortunae a quoque sumptum
supplicium est. Tusculanis gratiae actae, Capitolium pur-
gatum atque lustratum. In consulis domum plebes quad- 11
rantes ut funere ampliore efferretur iactasse fertur.

Pace parta, instare tum tribuni patribus, ut P. Valeri 19
fidem exsoluerent, instare ⟨C.⟩ Claudio, ut collegae deos
manes fraude liberaret, agi de lege sineret. Consul ante-
quam collegam sibi subrogasset negare passurum agi de
lege. Hae tenuere contentiones usque ad comitia consulis 2
subrogandi. Decembri mense summo patrum studio L.
Quinctius Cincinnatus, pater Caesonis, consul creatur qui
magistratum statim occiperet. Perculsa erat plebes con- 3
sulem habitura iratum, potentem fauore patrum, uirtute sua,
tribus liberis, quorum nemo Caesoni cedebat magnitudine
animi, consilium et modum adhibendo ubi res posceret
priores erant. Is ut magistratum iniit, adsiduis contionibus 4
pro tribunali non in plebe coercenda quam senatu castigando
uehementior fuit, cuius ordinis languore perpetui iam tribuni

9 prius uicit] *his uocibus rursus inc. Ver.* 10 templum *MPFUp BOHRnD*^{3} : templa *Ver.* : templi *DL* reciperatum *Ver.* (*uide sup.* § 6) : recuperatum *MPUpBOHRnDL* 11 efferretur *F*^{3} *in rasura Edd. uet. aliq.* : referretur *RnDL* : ferretur *Ver. MPUpBOH* (*sed in H* amplio referretur, *quod originem corruptelae monstrat*)

19 1 Pace parta *Ver. Vorm. OHDL* : parta pace *MF*^{3}*Up* : parte pace *PF?* : partea pace *B* P. Valeri *MPFUpBOHRnDL* : Valeri *Ver.* C. Claudio *H. J. Mueller* : claudio *Ver. MPFOHRnDL* (*sed in F* -o *in rasura*) : claudi *B* deos *Ver. MPFUpBOHRnDL* : *delere uolt Novák* 3 et modum *MPFUpBOHRnDL* : *delet Mommsen, indicia secutus lectionis Veronensis ubi* -ne animi co- *in initio lineae seruata spatium non facile uidentur relinquere pluribus litteris quam* -nsilium *: et in D ante et post* et modum *duarum litterarum spatium utrimque uacat, glossematis fort. indicium, ut in M* 2. 43. 5 4 perpetui *MPFUpBRnDL* : perpetu *Ver.* (*scil.* i *ante* iam *omisso*) : perpetuo *F*^{3}*OH*

plebis, non ut in re publica populi Romani sed ut in perdita
5 domo lingua criminibusque regnarent: cum Caesone filio
suo uirtutem, constantiam, omnia iuuentutis belli domique
decora pulsa ex urbe Romana et fugata esse; loquaces,
seditiosos, semina discordiarum, iterum ac tertium tribunos,
6 pessimis artibus, regia licentia uiuere. 'Aulus' inquit, 'ille
Verginius, quia in Capitolio non fuit, minus supplicii quam
Appius Herdonius meruit? Plus hercule aliquanto, qui uere
rem aestimare uelit. Herdonius, si nihil aliud, hostem se
fatendo prope denuntiauit ut arma caperetis; hic negando
bellum esse arma uobis ademit nudosque seruis uestris et
7 exsulibus obiecit. Et uos—C. Claudi pace et P. Valeri
mortui loquar—prius in cliuum Capitolinum signa intulistis
quam hos hostes de foro tolleretis? Pudet deorum homi-
numque. Cum hostes in arce, in Capitolio essent, exsulum
et seruorum dux profanatis omnibus in cella Iouis optimi
maximi habitaret, Tusculi ante quam Romae sumpta sunt
8 arma. In dubio fuit utrum L. Mamilius, Tusculanus dux,
an P. Valerius et C. Claudius consules Romanam arcem
liberarent; et qui ante Latinos ne pro se quidem ipsis, cum
in finibus hostem haberent, attingere arma passi sumus,
nunc, nisi Latini sua sponte arma sumpsissent, capti et deleti
9 eramus. Hoc est, tribuni, auxilium plebi ferre, inermem eam
hosti trucidandam obicere? Scilicet si quis uobis humil-
limus homo de uestra plebe, quam partem uelut abruptam a
cetero populo uestram patriam peculiaremque rem publicam
fecistis, si quis ex his domum suam obsessam a familia
10 armata nuntiaret, ferendum auxilium putaretis: Iuppiter
optimus maximus exsulum atque seruorum saeptus armis
nulla humana ope dignus erat? Et hi postulant, ut sacro-

4 domo *Ver. BD*^{3} *Ed. Rom.* 1469 *Ald.*: modo *MPFUpOHRnD? L*: domo modo *dett. aliq.* 6 bellum *Madv.* (*cf. c.* 16. 5): bella *MPF UpBOHRnDL*: *in Ver. periit* uobis *PFUpBOHRnDL*: nouis *M*: nobis *M*^{3}: *periit in Ver.* 7 quam Romae su-] *hinc defit Ver. usque ad* § 9, *rursus incipiens a uoce* uelut 9 obsessam *MPFUpB OHRnDL*: oppressam *Ver.* 10 humana ope *MPFUpBOHRnDL*: ope humana *Ver.*

sancti habeantur, quibus ipsi di neque sacri neque sancti sunt? At enim, diuinis humanisque obruti sceleribus, legem 11 uos hoc anno perlaturos dictitatis. Tum hercule illo die quo ego consul sum creatus, male gesta res publica est, peius multo quam cum P. Valerius consul periit,—si tuleritis. Iam 12 primum omnium' inquit, 'Quirites, in Volscos et Aequos mihi atque collegae legiones ducere in animo est. Nescio quo fato magis bellantes quam pacati propitios habemus deos. Quantum periculum ab illis populis fuerit si Capitolium ab exsulibus obsessum scissent, suspicari de praeterito quam re ipsa experiri est melius.'

Mouerat plebem oratio consulis; erecti patres restitutam 20 credebant rem publicam. Consul alter, comes animosior quam auctor, suscepisse collegam priorem actiones tam graues facile passus, in peragendis consularis officii partem ad se uindicabat. Tum tribuni, eludentes uelut uana dicta, 2 persequi quaerendo quonam modo exercitum educturi consules essent quos dilectum habere nemo passurus sit. 'Nobis uero' inquit Quinctius, 'nihil dilectu opus est, cum, 3 quo tempore P. Valerius ad recipiundum Capitolium arma

10 neque sacri neque *MPFUpBO* : neque sac . . . . . *Ver.* : sacri neque *H* : neque *RnDL* 11 At enim *Ver.* M^2 *uel* M^1*PFUpBO* : atq nim *M* : etenim *RnDL dett.* die quo *MPFUpBOHRnDL* : die cum *Ver.* periit *MPFUpBOHRnDL* : perit *Ver.* si tuleritis *Ver. MPFUpBOHRnDL* : *delet Madv., sed cf.* 2. 38. 5 *; in* PF^3D *stat ante* si *punctum* 12 fato *Ver.* P^2*UpBO* : facto *MPFHRnDL* (*sed in F* -cto *solum superest*) : pacto F^3

20 1 actiones tam graues facile *dett. unus* (*Vindobonensis, teste Frig.*) : actio . . . . . grauis facile *Ver.*[1] (pacile *Ver.*) : actionem tam grauis facile *MPFUpBHRnDL* : actionem tam grauis faciles *O* : actionem tam grauis rei D^4 *marg. dett. aliq. Edd. uet.* : actionem tam grauem *dett. ; corruptio ex repetito fine praec. uocis* priorem *orta est, ut monet Madv.* in peragendis consularis *Vorm. OHRnDL dett.* : in peragentis consularis *M* : in peragendis c . . . . . *Ver.* : in peragendis consularis consularem *PF? B* : in peragendis consularibus consularem F^3 *Up* : *post* peragendis *add.* consiliis *Sigon.* officii *Vorm. MPF UpBOHRnDL* : offici *Ver.* : officiis *Frig., cum* consularibus 2 passurus sit *PFUpBO Edd. uet., recte* (*nam post* essent *quis* esset *in* sit *mutauisset? Vide sis App. II, Edit. meae Lib. II. Cantab.* 1901) : passurus esset *MHRnDL dett.* : passur . . . . . *Ver.* 3 recipiundum *Vorm. MOH* : recipiendum *PFUpBRnDL* : *periit syllaba* (-en- *uel* n-) *in Ver.*

plebi dedit, omnes in uerba iurauerint conuenturos se iussu
4 consulis nec iniussu abituros. Edicimus itaque, omnes qui
in uerba iurastis crastina die armati ad lacum Regillum
adsitis.' Cauillari tum tribuni et populum exsoluere reli-
gione uelle: priuatum eo tempore Quinctium fuisse cum
5 sacramento adacti sint. Sed nondum haec quae nunc tenet
saeculum neglegentia deum uenerat, nec interpretando sibi
quisque ius iurandum et leges aptas faciebat, sed suos potius
6 mores ad ea accommodabat. Igitur tribuni, ut impediendae
rei nulla spes erat, de proferendo exitu agere, eo magis quod
et augures iussos adesse ad Regillum lacum fama exierat,
locumque inaugurari ubi auspicato cum populo agi posset,
ut quidquid Romae ui tribunicia rogatum esset id comitiis
7 ibi abrogaretur: omnes id iussuros quod consules uelint;
neque enim prouocationem esse longius ab urbe mille
passuum, et tribunos, si eo ueniant, in alia turba Quiritium
8 subiectos fore consulari imperio. Terrebant haec; sed ille
maximus terror animos agitabat, quod saepius Quinctius
dictitabat se consulum comitia non habiturum; non ita ciui-
tatem aegram esse ut consuetis remediis sisti possit; dicta-
tore opus esse rei publicae, ut, qui se mouerit ad sollicitandum
statum ciuitatis, sentiat sine prouocatione dictaturam esse.
21 Senatus in Capitolio erat; eo tribuni cum perturbata
plebe ueniunt. Multitudo clamore ingenti nunc consulum,
nunc patrum fidem implorant; nec ante mouerunt de sen-
tentia consulem quam tribuni se in auctoritate patrum
2 futuros esse polliciti sunt. Tunc referente consule de tribu-
norum et plebis postulatis senatus consulta fiunt ut neque

4 iurastis $M^3PFBORnDL$: . . . astis *Ver.* : iurauistis *Up* : iuratis *M* : *om. H* 6 de proferendo exitu *Perizonius* : de proferendo . . . . . u *Ver.* : de proferendo exercitu *MPFUpBOHDL* : de proferenda (*scilicet* re) *coniecit Lipsius* 7 uelint *Ver.* : uellent *MPFUpBOHRnDL*, *sed cf. adn. ad* § 2 ueniant *MPFUpBO*, '*lectio uetus*,' *Rhenan.* : aduenient *HD dett.* : aueniant *RnL* : *defit Ver. ante* -ant 8 possit *Ed. Frob.* 1535 : posset *MPFUpBOHRnDL* : *defit Ver.*

21 2 senatus consulta fiunt ut *Ver.* : *om.* ut *Vorm. MPFUpBOHRn DL Ald.* : senatus consultum fit ut *cod. Sigonii*

tribuni legem eo anno ferrent neque consules ab urbe exercitum educerent; in reliquum magistratus continuari et eosdem tribunos refici iudicare senatum contra rem publicam esse. Consules fuere in patrum potestate: tribuni reclaman- 3
tibus consulibus refecti. Patres quoque, ne quid cederent plebi, et ipsi L. Quinctium consulem reficiebant. Nulla toto anno uehementior actio consulis fuit. 'Mirer' inquit, 'si 4
uana uestra, patres conscripti, auctoritas ad plebem est? Vos eleuatis eam quippe qui, quia plebs senatus consultum continuandis magistratibus soluit, ipsi quoque solutum uoltis, ne temeritati multitudinis cedatis, tamquam id sit plus posse 5
in ciuitate, plus leuitatis ac licentiae habere. Leuius enim uaniusque profecto est sua decreta et consulta tollere quam aliorum. Imitamini, patres conscripti, turbam inconsultam, 6
et qui exemplo aliis esse debetis, aliorum exemplo peccate potius quam alii uestro recte faciant, dum ego ne imiter tribunos nec me contra senatus consultum consulem renuntiari patiar. Te uero, C. Claudi, adhortor ut et ipse populum 7
Romanum hac licentia arceas, et de me hoc tibi persuadeas me ita accepturum ut non honorem meum a te impeditum, sed gloriam spreti honoris auctam, inuidiam quae ex continuato eo impenderet leuatam putem.' Communiter inde 8
edicunt ne quis L. Quinctium consulem faceret; si quis fecisset, se id suffragium non obseruaturos.

Consules creati Q. Fabius Vibulanus tertium et L. Cor- 22
nelius Maluginensis. Census actus eo anno: lustrum

2 eosdem *Ver. Ed. Frob.* 1535 : eos *MPFUpBOHRnDL* (*sed in M* eos *in fine lineae tribus litteris breuioris quam et quae praecedit et quae insequitur*) 4 qui quia *Madv.* (*cf.* 5. 16. 2) : quia quia *Ver.* : quia *MPFUpBOHRnDL* senatus consultum continuandis *Madv.* : senatum consultum in continuandis *Ver.* : s. c̄m. in continuandis *O* : s. m. c. in continuandis *MPF? BHRnDL* (*in F* s̄c *ab F*³ *in ras.* : *in B* sm̄. c. *et* -endis) cedatis *MPFUpBOHRnDL* : ceditis *Ver.* 6 peccate *Klock* (*cf. c.* 11. 13 ; 4. 49. 15) : peccatis *Ver. MPFUpBOHRnDL Edd. uet. Ald.* : peccetis *Grut.* 7 et ipse *Ver. MHRnDL Ald.* : ipse *PF UpBO Ed. Rom.* 1469 inuidiam quae *Ver. H* : inuidiamque quae *MPFUpBORnD*³ (*ubi* ;que *in ras.*) : inuidiam quaeq. *D? L* impenderet *MPFUpBOHRnDL* (*sed* inp- *in FB*) : inpenderit *Ver.*

22 1 actus *Ver. RnDL Ald.* : auctus *MP*²*FUpBOH* : auctos *P*

propter Capitolium captum, consulem occisum condi religiosum fuit.

2 Q. Fabio L. Cornelio consulibus principio anni statim res turbulentae. Instigabant plebem tribuni: bellum ingens a Volscis et Aequis Latini atque Hernici nuntiabant: iam Antii Volscorum legiones esse. Et ipsam coloniam ingens metus erat defecturam; aegreque impetratum a tribunis ut 3 bellum praeuerti sinerent. Consules inde partiti prouincias: Fabio ut legiones Antium duceret datum, Cornelius ut Romae praesidio esset, ne qua pars hostium, qui Aequis 4 mos erat, ad populandum ueniret. Hernici et Latini iussi milites dare ex foedere, duaeque partes sociorum in exercitu, tertia ciuium fuit. Postquam ad diem praestitutum uenerunt socii, consul extra portam Capenam castra locat. Inde lustrato exercitu Antium profectus haud procul oppido stati- 5 uisque hostium consedit. Vbi cum Volsci, quia nondum ab Aequis uenisset exercitus, dimicare non ausi, quemadmodum quieti uallo se tutarentur, pararent, postero die Fabius non permixtam unam sociorum ciuiumque sed trium populorum tres separatim acies circa uallum hostium 6 instruxit; ipse erat medius cum legionibus Romanis. Inde signum obseruari iussit, ut pariter et socii rem inciperent referrentque pedem, si receptui cecinisset. Equites item 7 suae cuique parti post principia conlocat. Ita trifariam adortus castra circumuenit et cum undique instaret non sustinentes impetum Volscos uallo deturbat. Transgressus inde munitiones pauidam turbam inclinatamque in partem 8 unam castris expellit. Inde effuse fugientes eques, cui superare uallum haud facile fuerat, cum ad id spectator

2 anni statim *Ver. MPFUpBOHL*[1] : anni *DL sed add.* statim *post* res *D* : statim anni *Novák, sed, si uox* statim *retinenda est, ordo inusitatus hic melior ob uerbum omissum* 3 Cornelius *Ver. MPFUpBOHRn DL* (*cf. c.* 25. 9) : Cornelio *Ed. Paris.* 1510, *Sigon.* 5 nondum ab Aequis] *post haec defit Ver. usque ad* § 8 6 obseruari *dett. duo, Madv.* : obseruare *MPFUpBOHRnDL* 8 -de effuse] *his uocibus rursus inc. Ver., sed per fragmenta tantum*

pugnae adstitisset, libero campo adeptus parte uictoriae fruitur territos caedendo. Magna et in castris et extra 9
munimenta caedes fugientium fuit sed praeda maior, quia uix arma secum efferre hostis potuit; deletusque exercitus foret ni fugientes siluae texissent.

Dum ad Antium haec geruntur, interim Aequi robore 23
iuuentutis praemisso arcem Tusculanam improuiso nocte capiunt, reliquo exercitu haud procul moenibus Tusculi considunt ut distenderent hostium copias. Haec celeriter 2
Romam, ab Roma in castra Antium perlata mouent Romanos haud secus quam si Capitolium captum nuntiaretur; adeo et recens erat Tusculanorum meritum et similitudo ipsa periculi reposcere datum auxilium uidebatur. Fabius omissis omnibus praedam ex castris raptim Antium 3
conuehit; ibi modico praesidio relicto, citatum agmen Tusculum rapit. Nihil praeter arma et quod cocti ad manum fuit cibi ferre militi licuit; commeatum ab Roma consul Cornelius subuehit. Aliquot menses Tusculi bellatum. 4
Parte exercitus consul castra Aequorum oppugnabat; partem Tusculanis dederat ad arcem reciperandam. Vi nunquam eo subiri potuit: fames postremo inde detraxit hostem. Qua postquam uentum ad extremum est, inermes nudique 5
omnes sub iugum ab Tusculanis missi. Hos ignominiosa fuga domum se recipientes Romanus consul in Algido consecutus ad unum omnes occidit. Victor ad Columen—id 6

9 caedes M^3F^3UpOH: cedes D : caedis PF^1 *uel* F^2RnL : caede M : caedi *F? B* : *periit in Ver.* hostis M^2 *uel* $M^1P^2FUpBOHD$: hostes *MPL* : *defit Ver.* foret ni *Ver.* $M^3PFOHRnDL$: foret nisi *UpB* : fore nisi *M* siluae texissent *PFUpBOHD* : silua etexissent *M* : silua et exissent *L* : silue et exissent *Rn* : silue excepissent Rn^2 : ..... set *Ver.*

23 3 Tusculum rapit] *post haec defit Ver. usque ad* § 5 cocti D^1 *uel* D^2 *dett. aliq. Edd. uet.* : coacti *MPFUpBOHRnDL* 4 reciperandam *H* (*cf.* 1. 12. 1) : recuperandam *MPFUpBORnDL* subiri *Up, Gron. confirmans* : subire *MPFBOHRnDL* detraxit *MPFB ORnDL* : traxit *UpH* (*num recte?*) 5 Qua *M?, Gron.* : quo $M^1PFUpBOHRnDL$ recipientes] *hac uoce rursus inc. Ver.*
6 ad Columen $MP^2UpBOHRnDL$: ad columem *F* : ad colume *Ver.* : Incolumen *P*

loco nomen est—exercitu reducto castra locat. Et alter consul, postquam moenibus iam Romanis pulso hoste peri-
7 culum esse desierat, et ipse ab Roma profectus. Ita bifariam consules ingressi hostium fines ingenti certamine hinc Volscos, hinc Aequos populantur. Eodem anno descisse Antiates apud plerosque auctores inuenio; L. Cornelium consulem id bellum gessisse oppidumque cepisse. Certum adfirmare, quia nulla apud uetustiores scriptores eius rei mentio est, non ausim.

24 Hoc bello perfecto tribunicium domi bellum patres territat. Clamant fraude fieri quod foris teneatur exercitus; frustrationem eam legis tollendae esse; se nihilo minus rem
2 susceptam peracturos. Obtinuit tamen L. Lucretius praefectus urbis ut actiones tribuniciae in aduentum consulum
3 differrentur. Erat et noua exorta causa motus. A. Cornelius et Q. Seruilius quaestores M. Volscio, quod falsus haud
4 dubie testis in Caesonem exstitisset, diem dixerant. Multis enim emanabat indiciis neque fratrem Volsci ex quo semel fuerit aeger unquam non modo uisum in publico, sed ne adsurrexisse quidem ex morbo, multorumque tabe
5 mensum mortuum; nec iis temporibus in quae testis crimen coniecisset Caesonem Romae uisum, adfirmantibus qui una meruerant secum eum tum frequentemque ad signa sine ullo commeatu fuisse. Nisi ita esset multi priuatim ferebant

6 reducto *Ver.*, *Rubenium et Crevierum confirmans*: relicto *MPF UpBOHRnDL* 7 id bellum *Ver. MPFUpBOH*: hic bellum *RnDL* 24 1 esse; se *MPFUpBOHRnDL*: esse *Ver.* 2 L. Lucretius *Ver.*: p. l. lucretius *M*: p. lucretius *PFUpBOHRnL Edd. uet.*: p (i *uel* l *suprascr.*) lucretius *D* differrentur *Ver. UpOHRnDL*: differentur *MPFB* 3 diem dixerant M^3F^3*OHRnD*^{4}: diem dixerat *MPFUpBDL*: dicens dixerat *Ver.* 4 uisum in publico *MPFUpB OHRnDL*: in publico uisum *Ver.* mensum *Ver. MPF? BRnL*: mensuum *D*: mensium F^3*UpOH dett.* 5 nec iis *Madv.*: nec his *Ver. MPFUpBORnDL*: ne his *H* meruerant *Ver. MHRnDL*: meruerunt *PFUpBO* frequentemque *MPF? UpBOHRnDL Ald.*: frequentem F^1 *uel* F^2 *dett. duo, fort. recte*: frequente *Ver.* ullo commea-] *hinc defit Ver. usque ad c.* 26. 8 multi priuatim *Vorm.? OHRnDL dett. Edd. uet.*: *add. uoces* multis priuatis *B et easdem miris modis intermistas MPFUp* (*e.g. in M* multi multis priuatim is priuatis, *ubi* multis *in* multi *mutauit* M^1 *uel* M^2), *sed* priuati (*non* priuatim) *F*

Volscio iudicem. Cum ad iudicium ire non auderet, omnes 6
eae res in unum congruentes haud magis dubiam damnationem Volsci quam Caesonis Volscio teste fuerat faciebant. 7
In mora tribuni erant, qui comitia quaestores habere de reo, nisi prius habita de lege essent, passuros negabant. Ita extracta utraque res in consulum aduentum est. Qui ubi 8
triumphantes uictore cum exercitu urbem inierunt, quia silentium de lege erat, perculsos magna pars credebant tribunos; at illi—etenim extremum anni iam erat—quartum 9
adfectantes tribunatum, in comitiorum disceptationem ab lege certamen auerterant. Et cum consules nihilo minus aduersus continuationem tribunatus quam si lex minuendae suae maiestatis causa promulgata ferretur tetendissent uictoria certaminis penes tribunos fuit.

Eodem anno Aequis pax est petentibus data. Census, 10
res priore anno incohata, perficitur, idque lustrum ab origine urbis decimum conditum ferunt. Censa ciuium capita centum septendecim milia trecenta undeuiginti. Consulum 11
magna domi bellique eo anno gloria fuit, quod et foris pacem peperere, et domi, etsi non concors, minus tamen quam alias infesta ciuitas fuit.

L. Minucius inde et C. Nautius consules facti duas resi- 25
duas anni prioris causas exceperunt. Eodem modo consules legem, tribuni iudicium de Volscio impediebant; sed in

5 iudicem *MPFUpBOHRnDL* : iudices *dett. aliq. Edd. uet. duo* 6 eae res F^3D^3 *in ras. dett. aliq. Ed. Rom.* 1469 : ease res *M* : eas res *Vorm.? M*^{2} *uel M*^{1}*PFUpBOHRnD? L* fuerat F^3OD^3 *dett. aliq.* : fuerant *MPF? UpBHRnDL* 9 causa *delere uolt Karsten, sine causa* tetendissent *UpHD*^{4} *Edd. uet.* : tetedissent *O* : tetendisset *MPFBD*^{3} : tetendisse *DL* 10 idque *MOHRnDL* : atque *PFUpB* ferunt. Censa *dett. aliq.* : fuerunt censa *MPFUpBOHRnL* : fuerant censa *D* centum septendecim milia (*i.e.* $\overline{\text{CXVII}}$) *MPFUpB* : $\overline{\text{CXIIII}}$ *O* : $\overline{\text{CXXXII}}$ *H Edd. uet. Ald.* : *Harleianam et Mediceam lectionem conflant RnDL* (*sed in D* CXXXII CCCXVIII) trecenta undeuiginti (*i.e.* CCCXVIIII) *MO* : CCCXVIII *PFUpB in ras. H* : *iterum conflant RnDL* (*sed in D* CXVII CCCXVIIII) : CCCCXIX *Edd. uet. Ald.*

25 1 C. Nautius *Glareanus et Sigonius ex Dionys.* (x. 22. 1), *Diod.* (xi. 88. 1), *Fastisque Cap., uide C. I. L.* i^2, *p.* 104 : L. Nautius *MPF UpBOHDL*

2 quaestoribus nouis maior uis, maior auctoritas erat. Cum M. Valerio Mani filio Volesi nepote quaestor erat T. Quinc-
3 tius Capitolinus qui ter consul fuerat. Is, quoniam neque Quinctiae familiae Caeso neque rei publicae maximus iuuenum restitui posset, falsum testem qui dicendae causae innoxio potestatem ademisset, iusto ac pio bello perseque-
4 batur. Cum Verginius maxime ex tribunis de lege ageret, duum mensum spatium consulibus datum est ad inspiciendam legem ut cum edocuissent populum quid fraudis occultae ferretur, sinerent deinde suffragium inire. Hoc
5 interualli datum res tranquillas in urbe fecit. Nec diuturnam quietem Aequi dederunt, qui rupto foedere quod ictum erat priore anno cum Romanis, imperium ad Gracchum Cloelium deferunt; is tum longe princeps in Aequis erat.
6 Graccho duce in Labicanum agrum, inde in Tusculanum hostili populatione ueniunt, plenique praedae in Algido castra locant. In ea castra Q. Fabius, P. Volumnius, A. Postumius legati ab Roma uenerunt questum iniurias
7 et ex eo foedere res repetitum. Eos Aequorum imperator, quae mandata habeant ab senatu Romano, ad quercum iubet dicere; se alia interim acturum. Quercus ingens arbor
8 praetorio imminebat, cuius umbra opaca sedes erat. Tum ex legatis unus abiens 'Et haec' inquit, 'sacrata quercus et quidquid deorum est audiant foedus a uobis ruptum, nostrisque et nunc querellis adsint et mox armis, cum deorum
9 hominumque simul uiolata iura exsequemur.' Romam ut

1 maior uis *PFUpBOHDL* : *om. M* 2 Mani *Sigonius, cf. c.* 7. 6 *cum adn.* : ualeri *MBHRnDL* (*sed* uelerio ualeri *H*) : ualerii *O* : ueleri *PF* : uoleri *Up* 4 ex tribunis *MPO Edd. uet.* : et tribunis *H* : et tribuni *RnDL dett. Ald.* : et tribuni ex tribunis *FUp* : et tribunis ex tribunis *B* ageret *MPFBOHRnDL* : agerent *Up dett. Ald.* mensum *MHRnL* : mensuum *PD* : mensium P^2FUpBO *dett.* 6 Labicanum *Cluv. et Grut., cf. c.* 7. 3 : lanuuinum MP^2FUp *BOHRnDL* : lanum uinum *P* ex eo foedere *MPFUpBOHRnDL Edd. uet.* : ex foedere *dett. aliq.* (*non D*). *Scilicet Q. Fabius consul* (*cc.* 22. 2 ; 24. 10 ; 25. 5) *id foedus imposuerat quod ipse nunc legatus uindicat* 9 Romam ut *Vorm.? M Ed. Rom.* 1470 : Romam *PFUpBOHRnDL*

rediere legati, senatus iussit alterum consulem contra Gracchum in Algidum exercitum ducere, alteri populationem finium Aequorum prouinciam dedit. Tribuni suo more impedire dilectum, et forsitan ad ultimum impedissent; sed nouus subito additus terror est. Vis Sabinorum ingens prope 26
ad moenia urbis infesta populatione uenit; foedati agri, terror iniectus urbi est. Tum plebs benigne arma cepit; reclamantibus frustra tribunis magni duo exercitus scripti. Alterum Nautius contra Sabinos duxit, castrisque ad Eretum 2
positis, per expeditiones paruas, plerumque nocturnis incursionibus, tantam uastitatem in Sabino agro reddidit ut comparati ad eam prope intacti bello fines Romani uiderentur. Minucio neque fortuna nec uis animi eadem in gerendo 3
negotio fuit; nam cum haud procul ab hoste castra posuisset, nulla magnopere clade accepta castris se pauidus tenebat. Quod ubi senserant hostes, creuit ex metu alieno, ut fit, 4
audacia, et nocte adorti castra postquam parum uis aperta profecerat, munitiones postero die circumdant. Quae priusquam undique uallo obiectae clauderent exitus quinque equites inter stationes hostium emissi Romam pertulere consulem exercitumque obsideri. Nihil tam inopinatum 5
nec tam insperatum accidere potuit. Itaque tantus pauor, tanta trepidatio fuit quanta si urbem, non castra hostes obsiderent. Nautium consulem arcessunt. In quo cum 6
parum praesidii uideretur dictatoremque dici placeret qui rem perculsam restitueret, L. Quinctius Cincinnatus consensu omnium dicitur.

9 rediere *PFUpBOH Rhenan.*: redi ere *D* (*sed* -e- *littera perperam facta a* D^3 *demum completa est*): redigere *RnL*: redire *M*, '*uetus lectio*' *Rhenan.*

26 2 reddidit *MPFUpBOHRnDL*: edidit *Cobet* 4 senserant *Vorm. MPFUpBORnL*: senserat *BH*: senserunt *D Ald.*, *sed cf.* 3. 44. 4; 23. 27. 3; 25. 23. 8; 33. 7. 9 5 tam inopinatum P^2F *UpB*: tam inopinatam *P*: tam necopinatum *Vorm.*: tam nec inopinatum *MOHRnDL Edd. uet. Ald. Gron.* (*num recte?*): nec tam inopinatum *dett. aliq.* nec tam insperatum M^1 *uel* M^2*PFUpBOHDL* (*sed in B* -spi-): nec tamen insperatum *M*: nec insperatum *Gron.*

7 Operae pretium est audire qui omnia prae diuitiis humana spernunt neque honori magno locum neque uirtuti putant
8 esse, nisi ubi effuse afluant opes. Spes unica imperii populi Romani, L. Quinctius trans Tiberim, contra eum ipsum locum ubi nunc naualia sunt, quattuor iugerum colebat
9 agrum, quae prata Quinctia uocantur. Ibi ab legatis—seu fossam fodiens palae innixus, seu cum araret, operi certe, id quod constat, agresti intentus—salute data in uicem reddi-taque rogatus ut, quod bene uerteret ipsi reique publicae, togatus mandata senatus audiret, admiratus rogitansque 'Satin salue?' togam propere e tugurio proferre uxorem
10 Raciliam iubet. Qua simul absterso puluere ac sudore uelatus processit, dictatorem eum legati gratulantes consalutant, in urbem uocant; qui terror sit in exercitu exponunt.
11 Nauis Quinctio publice parata fuit, transuectumque tres obuiam egressi filii excipiunt, inde alii propinqui atque amici, tum patrum maior pars. Ea frequentia stipatus ante-
12 cedentibus lictoribus deductus est domum. Et plebis concursus ingens fuit; sed ea nequaquam tam laeta Quinctium uidit, et imperium nimium et uirum ipso imperio uehementiorem rata. Et illa quidem nocte nihil praeterquam uigilatum est in urbe.

27 Postero die dictator cum ante lucem in forum uenisset,

7 effuse *Vorm.? FB* : effusae *MPOHRnDL, fort. recte* afluant *M* (*cf.* 6. 15. 9; *Cic. Sest.* § 18; *Gell.* 5. 16. 3 : *et u. Dombart, N. Jahrb. Philol.* 1877, *p.* 341) : affluant *Vorm.* F^3OHRnD^3L : effluant *D?* : afluent *P* : affluent $P^2F?$ *UpB* 8 iugerum colebat] *his uocibus rursus inc. Ver.* 9 palae *Sabellicus* : paleae *Ver.* : palo *Vorm. MPFUpBHRnDL* : paulo *O* uerteret *Ver.* F^3UpOHD^3 : uerterat *MPF? BL* : euerterat $RnDL^1$ Satin salue *Ver. P* : satisne salua essent omnia *FUpBOD dett. Edd. uet.* : satine salua essent omnia P^2H *RL* : sat iam satisne salua essent omnia in saluem *M* : sat iam satisne salua essent omnia *Vorm.* 10 absterso *Ver. OHRnDL* : abterso *MPFUpB* 11 amici tum *MPFUpBOHRnDL* : amici tui et tum *Ver.* 12 et imperi . . . . rata *om. H* imperium *Walters, cf. c.* 35. 7 *cum adn.* : imperi (*uel* -rii) *Ver. MPFUpBORnDL* (-erii *F BOD*, -eru (ii *suprascr.*) F^3) uirum ipso *I. F. Christ, dett. unus* : uirum in ipso *Ver. MPFBORnDL dett.* : uirium in ipso *Up dett. aliq.*

magistrum equitum dicit L. Tarquitium, patriciae gentis, sed qui [cum] stipendia pedibus propter paupertatem fecisset, bello tamen primus longe Romanae iuuentutis habitus esset. Cum magistro equitum in contionem uenit, iustitium edicit, 2 claudi tabernas tota urbe iubet, uetat quemquam priuatae quicquam rei agere; tum quicumque aetate militari essent 3 armati cum cibariis in dies quinque coctis uallisque duodenis ante solis occasum Martio in campo adessent; quibus aetas 4 ad militandum grauior esset, uicino militi, dum is arma pararet uallumque peteret, cibaria coquere iussit. Sic iuuentus 5 discurrit ad uallum petendum. Sumpsere unde cuique proximum fuit; prohibitus nemo est; impigreque omnes ad edictum dictatoris praesto fuere. Inde composito agmine non 6 itineri magis apti quam proelio si res ita tulisset, legiones ipse dictator, magister equitum suos equites ducit. In utroque agmine quas tempus ipsum poscebat adhortationes erant: adderent gradum; maturato opus esse, ut nocte ad hostem 7 perueniri posset; consulem exercitumque Romanum obsideri, tertium diem iam clausos esse; quid quaeque nox aut dies ferat incertum esse; puncto saepe temporis maximarum rerum momenta uerti. 'Adcelera, signifer,' 'sequere, miles,' 8 inter se quoque, gratificantes ducibus, clamabant. Media nocte in Algidum perueniunt et ut sensere se iam prope hostes esse, signa constituunt.

Ibi dictator quantum nocte prospici poterat equo circum- **28**

27 1 magistrum equitum] *post has uoces in M exciderunt omnia usque ad c.* 28. 7, *nulla lacunae nota* Tarquitium *Sigonius ex Fast. Cap.* (*C. I. L.* i², *p.* 16) : Tarquinium *Ver. PFUpBOHRnDL* gentis sed *Ver. PFUpBOHRnDL* : gentis et *dett. duo, fort. recte* qui cum *Ver. Vorm. Rn?* : qui tum *PFUpBODL Ald.* : tum qui *H, unde* cum *seclusi, cf. Praef.* 5 *et c.* 50. 10 *adn.; sed si quis retinendum putat, scribat* et *pro* sed *ante* qui 3 Martio *om. dett. unus* : *tutantur Ver. PFUpBOHRnDL; cf. Luterb. Ed. Lib. III, App. p.* 122 6 apti *PFBHRnDL dett. Edd. uet. Ald.* : acti *O* : apto *Up* : apte *Madv.* : *periit in Ver.* 7 perueniri F^3 *dett. unus* : peruenire *PFUpOHRnDL dett.* : peruenere *B* : *periit in Ver.* posset *PFUp BOHRnDL* : possent *dett.* : *periit in Ver.* obsideri *Ver. PFUpB OHD* : obsederit *RnL* quaeque nox aut] *post has uoces defit Ver. usque ad c.* 29. 5

uectus contemplatusque qui tractus castrorum quaeque forma esset, tribunis militum imperauit ut sarcinas in unum conici iubeant, militem cum armis ualloque redire in ordines
2 suos. Facta quae imperauit. Tum quo fuerant ordine in uia, exercitum omnem longo agmine circumdat hostium castris et ubi signum datum sit clamorem omnes tollere iubet; clamore sublato ante se quemque ducere fossam et
3 iacere uallum. Edito imperio, signum secutum est. Iussa miles exsequitur; clamor hostes circumsonat. Superat inde castra hostium et in castra consulis uenit; alibi pauorem,
4 alibi gaudium ingens facit. Romani ciuilem esse clamorem atque auxilium adesse inter se gratulantes, ultro ex stationi-
5 bus ac uigiliis territant hostem. Consul differendum negat; illo clamore non aduentum modo significari sed rem ab suis coeptam, mirumque esse ni iam exteriore parte castra hostium oppugnentur. Itaque arma suos capere et se subsequi
6 iubet. Nocte initum proelium est; legionibus dictatoris clamore significant ab ea quoque parte rem in discrimine
7 esse. Iam se ad prohibenda circumdari opera Aequi parabant cum ab interiore hoste proelio coepto, ne per media sua castra fieret eruptio, a munientibus ad pugnantes introrsum uersi uacuam noctem operi dedere, pugnatumque cum
8 consule ad lucem est. Luce prima iam circumuallati ab dictatore erant et uix aduersus unum exercitum pugnam sustinebant. Tum a Quinctiano exercitu, qui confestim a perfecto opere ad arma rediit, inuaditur uallum. Hic
9 instabat noua pugna: illa nihil remiserat prior. Tum anciputi malo urgente, a proelio ad preces uersi hinc dictatorem,

28 2 iacere *HRnDL dett. Edd. uet.*: facere *PFUpBO* 6 legionibus *PFOH*: ligionibus *B*: legiones *Up*: a legionibus *Vorm.? RnDL*, *quod qui tutantur cum* initum proelium est *coniungunt* dictatoris $PF^3UpBOHRnDL$ *dett. Edd. uet.*: dictatori *F dett. unus* significant *PFUpBHRnDL* (*sed* clamore *F*, clamores F^3): significantibus *O Edd. uet.* 7 circumdari *Vorm.? UpOHRnDL*: circumdare $PFBD^3$ per media] *his uocibus pergit M post* equitum (*c.* 27. 1) 8 qui *MOHRnDL*: quia *PFUpB*

hinc consulem orare, ne in occidione uictoriam ponerent, ut inermes se inde abire sinerent. Ab consule ad dictatorem ire iussi; is ignominiam infensus addidit; Gracchum Cloe- 10
lium ducem principesque alios uinctos ad se adduci iubet, oppido Corbione decedi. Sanguinis se Aequorum non egere; licere abire, sed ut exprimatur tandem confessio subactam domitamque esse gentem, sub iugum abituros. Tribus hastis iugum fit, humi fixis duabus superque eas 11
transuersa una deligata. Sub hoc iugo dictator Aequos misit.

Castris hostium receptis plenis omnium rerum—nudos 29
enim emiserat—praedam omnem suo tantum militi dedit; consularem exercitum ipsumque consulem increpans 'Care- 2
bis' inquit 'praedae parte, miles, ex eo hoste cui prope praedae fuisti. Et tu, L. Minuci, donec consularem animum incipias habere, legatus his legionibus praeeris.' Ita se 3
Minucius abdicat consulatu iussusque ad exercitum manet. Sed adeo tum imperio meliori animus mansuete oboediens erat, ut beneficii magis quam ignominiae hic exercitus memor et coronam auream dictatori, libram pondo, decreuerit et proficiscentem eum patronum salutauerit. Romae 4
a Q. Fabio praefecto urbis senatus habitus triumphantem Quinctium quo ueniebat agmine urbem ingredi iussit. Ducti ante currum hostium duces; militaria signa praelata; secutus exercitus praeda onustus. Epulae instructae di- 5
cuntur fuisse ante omnium domos, epulantesque cum

9 iussi; is *Ruperti*: iussis *MPFUpBOHRnDL* infensus *HRn? D Ald.*: insensus *ML*: incensus *PUpBOD*^{4}: *periit in F* 10 sub iugum *PFUpBOHRnDL* (*cf.* 3. 23. 5): *om. M et P*^{2} *marg. adnotat* '*sub iug̃ del.*' 11 superque *M*^{1}*PFUpBORnDL*: super *MHP*^{2} (*in M* -q. *extra lineam scriptum est sed ab M*^{1}) hoc iugo *MP*^{2}*FUpB OHRnDL*, *cf.* 9. 6. 12, *Caes. B. G.* 1. 7 (*secundum codd. aliquot*): hiugo *P*: hoc iugum *Duker, fort. recte*

29 2 his legionibus *FUpBRn*^{2}*DL*: is legionibus *MPRn*: iis legionibus *P*^{2}: sis legionibus *OH*: istis legionibus *dubitanter Alsch., fort. recte* 5 domos *MP*^{2}*FUpBO*: domus *PHDL* cum carmine] *his uocibus rursus inc. Ver.*

carmine triumphali et sollemnibus iocis comisantium modo
6 currum secuti sunt. Eo die L. Mamilio Tusculano adprobantibus cunctis ciuitas data est. Confestim se dictator magistratu abdicasset ni comitia M. Volsci, falsi testis, tenuissent. Ea ne impedirent tribuni dictatoris obstitit metus;
7 Volscius damnatus Lanuuium in exsilium abiit. Quinctius sexto decimo die dictatura in sex menses accepta se abdicauit. Per eos dies consul Nautius ad Eretum cum Sabinis egregie pugnat; ad uastatos agros ea quoque clades accessit Sabinis. Minucio Fabius successor in Algidum missus.
8 Extremo anno agitatum de lege ab tribunis est; sed quia duo exercitus aberant, ne quid ferretur ad populum patres tenuere; plebes uicit ut quintum eosdem tribunos crearent.
9 Lupos uisos in Capitolio ferunt a canibus fugatos; ob id prodigium lustratum Capitolium esse. Haec eo anno gesta.
30 Sequuntur consules Q. Minucius M. Horatius Puluillus.
2 Cuius initio anni cum foris otium esset, domi seditiones iidem tribuni, eadem lex faciebat; ulteriusque uentum foret —adeo exarserant animis—ni, uelut dedita opera, nocturno impetu Aequorum Corbione amissum praesidium nuntiatum
3 esset. Senatum consules uocant; iubentur subitarium scribere exercitum atque in Algidum ducere. Inde posito legis

5 triumphali et *Ver. D*[4]: triumphali ex *MPFUpBOHDL* iocis *Ver. RnD*[4]: locis *MPFUpBOHDL* comisantium *Ver. PB*: commisantium *M*: comesantium *UpRnL*: commessantium *OD*: comessancium *H dett.*: comessantium *F*[3] *in ras.* 6 data est *MPFUpBOH RnDL*: data *Ver.* Lanuuium *MPFUpBOHD*[3]: Lanuuio *RnDL* in exsilium *dett. aliq.*: exsilium *Ver. Vorm. MPFUpB* (*sed* exil-) *OHRnDL*: exsulatum *Ed. Rom.* 1469 *Ald.* 7 Per eos *MPF UpBO*: praeter eos *HRnDL*: *defit V, sed spatii ratio* per *commendat* Fabius *Ed. Frob.* 1531: Fabius Quinctius (*uel* Quint-) *Ver. MPFUp BHRnDL*: Fabius Quintus *O dett. aliq.*: Q. Fabius *dett. aliq., cf.* 3. 1. 1 8 duo exercitus aberant *MPFUpBOHRnDL*: .....rcitu . aberat *Ver.* crearent *MPFUpBOHRnDL*: crearet *Ver.*

30 1 M. Horatius *MPFUpBOHRnDL* (*et sic Diodor.* 11. 91. 1): C. Horatius *Glar. et Sigon. ex Fastis Cap.* (*C. I. L.* i[2], *p.* 104) *et Dion. Hal.* 10. 26. 1 2 animis *Ver. MPFUpBOHRnD*[1] *uel D*[3]*L*: animi *D dett. aliq., Cobet*

certamine noua de dilectu contentio orta; uincebaturque 4
consulare imperium tribunicio auxilio cum alius additur
terror, Sabinum exercitum praedatum descendisse in agros
Romanos, inde ad urbem uenire. Is metus perculit ut scribi 5
militem tribuni sinerent, non sine pactione tamen ut quo-
niam ipsi quinquennium elusi essent paruumque id plebi
praesidium foret, decem deinde tribuni plebis crearentur.
Expressit hoc necessitas patribus: id modo excepere ne postea 6
eosdem tribunos uiderent. Tribunicia comitia, ne id quoque
post bellum ut cetera uanum esset, extemplo habita. Tri- 7
censimo sexto anno a primis tribuni plebis decem creati sunt,
bini ex singulis classibus; itaque cautum est ut postea
crearentur. Dilectu deinde habito Minucius contra Sabinos 8
profectus non inuenit hostem. Horatius, cum iam Aequi
Corbione interfecto praesidio Ortonam etiam cepissent, in
Algido pugnat; multos mortales occidit; fugat hostem non
ex Algido modo sed a Corbione Ortonaque. Corbionem
etiam diruit propter proditum praesidium.

Deinde M. Valerius Sp. Verginius consules facti. Domi 31
forisque otium fuit; annona propter aquarum intemperiem
laboratum est. De Auentino publicando lata lex est. Tri-
buni plebis iidem refecti. Hi sequente anno, T. Romilio 2
C. Veturio consulibus, legem omnibus contionibus suis

4 uincebaturque *MPFUpBOHRnD*^{1} : uincebanturque *Ver. DL* additur terror *MPFBORnL* (*sed in F* -ror *in ras.*) : additur terro *D* (-ror *D*^{1}*?*) : additus terror *H*, *fort. recte* : .. ditur terros *Ver.* agros Romanos *MPFUpBOHRnDL* : agrum Romano . . . . . m *Ver.*
5 percu'it *MPFUpBOHRnL*, *cf. c.* 38. 6 : pertulit *D* : perpulit *Gron.*, *fort. recte* : *defit Ver.* tribuni sinerent *MPFUpBOHRnDL* : tribunis silerent *Ver.* ipsi *MPFUpBOHRnDL* : ipsis *Ver.* elusi essent *MPFUpBOHRnDL* (*sed* e- *a D*^{3}) : elusesset *Ver.* 6 uiderent *Ver. MPFUpBOHRnDL* : iuberent *Ed. Mediolan.* 1480, *Ald.* 8 Ortonam *Ver. ORnDL* : hortonam *MH* : hortanam *PFUpB* pugnat *Ver. MHORnDL dett.* : pugnant *PFB* : pugnans *Up* Ortonaque *Ver. OHD* : hortonaque *PF* : hortonãque *B* : hortanaque *Up* : ortonamque *M* : ornatique *L*

31 1 laboratum est *MPFUpBOHRnDL* : *om.* est *Ver.* refecti. Hi sequente *MPFB* (*sed hic* -nti) *OH* : refecti i sequente *D* : refecti insequente *Up* : refecti sequente *RnD*^{x}*L* : refectis his sequente *Ver.*

celebrant: pudere se numeri sui nequiquam aucti, si ea res aeque suo biennio iaceret ac toto superiore lustro iacuisset.
3 Cum maxime haec agerent, trepidi nuntii ab Tusculo ueniunt Aequos in agro Tusculano esse. Fecit pudorem recens eius populi meritum morandi auxilii. Ambo consules cum exer-
4 citu missi hostem in sua sede, in Algido inueniunt. Ibi pugnatum. Supra septem milia hostium caesa, alii fugati; praeda parta ingens. Eam propter inopiam aerarii consules uendiderunt. Inuidiae tamen res ad exercitum fuit, eademque tribunis materiam criminandi ad plebem consules praebuit.
5 Itaque ergo, ut magistratu abiere, Sp. Tarpeio A. Aternio consulibus dies dicta est Romilio ab C. Caluio Cicerone tribuno plebis, Veturio ab L. Alieno aedile plebis.
6 Vterque magna patrum indignatione damnatus, Romilius decem milibus aeris, Veturius quindecim. Nec haec priorum calamitas consulum segniores nouos fecerat consules. Et se damnari posse aiebant, et plebem et tribunos legem
7 ferre non posse. Tum abiecta lege quae promulgata consenuerat, tribuni lenius agere cum patribus: finem tandem certaminum facerent. si plebeiae leges displicerent, at illi communiter legum latores et ex plebe et ex patribus, qui utrisque utilia ferrent quaeque aequandae libertatis essent,
8 sinerent creari. Rem non aspernabantur patres; daturum leges neminem nisi ex patribus aiebant. Cum de legibus conueniret, de latore tantum discreparet, missi legati Athenas

2 celebrant *MPFUpBO Edd. uet. Ald.* : celebrabant *Ver. HRnDL dett.* suo biennio iaceret] *post* iace- *defit Ver. usque ad c.* 34. 6 4 eademque *UpOH dett. aliq.* : ea denique *MPFBRnDL* 5 Sp. Tarpeio *dett. unus*: spurio p. tarpeio *MPFOHRnDL* : p. tarpeio *Up* : spuerio p̃ tarpio *B* A. Aternio *Pighius ex Fastis Cap.* (*C. I. L.* i², *p.* 104): a. aeternio (*uel* et-) *MPFBOHRnL* : a. ethernio *Up*: aeternio *D* Caluio *RnDL* : caluio claudio *MH* : claudio *PFUpBO* 6 quindecim (*i.e.* xv) *MOHDL dett. Ed. Rom.* 1470 *Ald.* : xu *Rn* : xii *PFUpB Edd. uet.* damnari *MPFUpBOD*⁴ : *om. HRnDL* 7 facerent *MPFUpBORnDL*: facere *H* 8 daturum *MPFUpB OHRnDL dett. Ed. Rom.* 1469 *Ald.* : laturum *Klockius, ex codice aliquo, ut adfirmat*

Sp. Postumius Albus A. Manlius P. Sulpicius Camerinus, iussique inclitas leges Solonis describere et aliarum Graeciae ciuitatium instituta mores iuraque noscere.

Ab externis bellis quietus annus fuit, quietior insequens 32
P. Curiatio et Sex. Quinctilio consulibus, perpetuo silentio tribunorum, quod primo legatorum qui Athenas ierant legumque peregrinarum exspectatio praebuit, dein duo simul 2
mala ingentia exorta, fames pestilentiaque, foeda homini, foeda pecori. Vastati agri sunt, urbs adsiduis exhausta funeribus; multae et clarae lugubres domus. Flamen 3
Quirinalis Ser. Cornelius mortuus, augur C. Horatius Pulluillus, in cuius locum C. Veturium, eo cupidius quia damnatus a plebe erat, augures legere. Mortuus consul Quinctilius, 4
quattuor tribuni plebi. Multiplici clade foedatus annus; ab hoste otium fuit. Inde consules C. Menenius P. Sestius 5
Capitolinus. Neque eo anno quicquam belli externi fuit: domi motus orti. Iam redierant legati cum Atticis legibus. 6
Eo intentius instabant tribuni ut tandem scribendarum legum initium fieret. Placet creari decemuiros sine prouocatione, et ne quis eo anno alius magistratus esset. Ad- 7
miscerenturne plebeii controuersia aliquamdiu fuit; postremo concessum patribus, modo ne lex Icilia de Auentino aliaeque sacratae leges abrogarentur.

Anno trecentensimo altero quam condita Roma erat iterum 33

8 iussique *MPFUpBORnDL* : iussi *H, fort. recte*

32 1 Curiatio *dett. aliq., cf. c.* 33. 3 *; et sic Fasti Cap.* (*C. I. L.* i², *p.* 104, *cf. etiam, p.* 105) : curatio *MPFOBRnDL* : curacio *H* : curario *Up* 3 Puluillus *Ed. Rom.* 1469 : puluilius *MPFUpBOHRn DL Ald.* locum *MP²FUpBOH Ed. Rom.* 1469 : iocum *P* : loco tum *RnD* : locatum *L* 5 Sestius *Sigon. ex c.* 33. 4 *et Fast. Cap.* (*C. I. L.* i², *p.* 104) : sextius *Vorm. MFUpBOHRnL* : textius *P* : sextilius *D* 6 Placet *MPFUpBOHD*¹ : placeret *RnDL* 7 Admiscerenturne *MP²FUpBO¹HRnD* : admiscerendumne *P* : admiscerenturque *O* : admiscerentur nec *L?* plebeii *Rn? Ald.*ᵉ : plebi *MP FUpBOHDL* Icilia *Glareanus, dett. aliq.* : acilia *MPUpHRnDL* : ialia *O* : acilicia *FBD*² : *cf.* 35. 5 *cum adn.*

33 1 Anno trecentensimo *scripsimus* (-ens- *ut semper; cf. Hale & Buck, Lat. Gram.* § 52. 5) : anno trecentesimo *MPFUpB* (*sed in P* -tessi-, *et in F* tricentesi-, *in B* tricesi-) : trecentesimo anno *HRnDL* : anno trecentesimo anno *O, ubi in marg. add.* alio *O*²

mutatur forma ciuitatis, ab consulibus ad decemuiros, quem-
admodum ab regibus ante ad consules uenerat, translato
2 imperio. Minus insignis, quia non diuturna, mutatio fuit.
Laeta enim principia magistratus eius nimis luxuriauere; eo
citius lapsa res est repetitumque duobus uti mandaretur
3 consulum nomen imperiumque. Decemuiri creati Ap.
Claudius, T. Genucius, P. Sestius, L. Veturius, C. Iulius,
A. Manlius, P. Sulpicius, P. Curiatius, T. Romilius, Sp.
4 Postumius. Claudio et Genucio, quia designati consules in
eum annum fuerant, pro honore honos redditus, et Sestio,
alteri consulum prioris anni, quod eam rem collega inuito
5 ad patres rettulerat. His proximi habiti legati tres qui
Athenas ierant, simul ut pro legatione tam longinqua prae-
mio esset honos, simul peritos legum peregrinarum ad con-
6 denda noua iura usui fore credebant. Suppleuere ceteri
numerum. Graues quoque aetate electos nouissimis suffra-
giis ferunt, quo minus ferociter aliorum scitis aduersarentur.
7 Regimen totius magistratus penes Appium erat fauore plebis,
adeoque nouum sibi ingenium induerat ut plebicola repente
omnisque aurae popularis captator euaderet pro truci saeuo-
8 que insectatore plebis. Decimo die ius populo singuli
reddebant. Eo die penes praefectum iuris fasces duodecim
erant: collegis nouem singuli accensi apparebant. Et in
unica concordia inter ipsos, qui consensus priuatis interdum
9 inutilis est, summa aduersus alios aequitas erat. Modera-

3 Sestius *Sigon. ut c.* 32. 5 *ubi u. adn.*: Sextius *MPFUpBOHRn DL, sed u. inf.* § 4 Romilius *D dett. unus et sic c.* 31. 2 *sup. et Dion. Hal.* 10. 56. 2 (*cf. Schulze, Lat. Eigennamen, p.* 579): Romulius *MP FBOHRn* (*et Up secundum Frig.*): Romolius *L* 4 Sestio *MPF UpBOHRnDL*: Sextio F^2 5 habiti *MPFUpBOHRnDL*: additi *Harant perperam* honos, simul *MPFUpBOHRnDL*: *add.* quod *Harant male, cf.* 5. 47. 8 7 fauore P^3 *marg.* $F^3ORn^2D^1$ *dett. aliq.*: pauore *MUpHRnDL*: auore *P*: $^{l}_{p}$auore P^1: p. l. auore *B* plebis $M^3PFUpBOHRnDL$: plebi *M* 8 populo *MOHRnDL*: populi *PFUpB* apparebant *MOHRnD? L*: appellabant *PFUpBD*^{3}: apparebat D^5 *marg.* inutilis *MPFUpOHRn*^{2}*D*^{1}*?*: utilis *RnD et* D^3*? L*: inutulis *B* est *Doering*: esset *Vorm.? MPFUpBOHRnDL*

tionis eorum argumentum exemplo unius rei notasse satis erit. Cum sine prouocatione creati essent, defosso cadauere domi apud P. Sestium, patriciae gentis uirum, inuento pro- 10
latoque in contionem, in re iuxta manifesta atque atroci C. Iulius decemuir diem Sestio dixit et accusator ad populum exstitit, cuius rei iudex legitimus erat, decessitque iure suo, ut demptum de ui magistratus populi libertati adiceret.

Cum promptum hoc ius uelut ex oraculo incorruptum 34
pariter ab iis summi infimique ferrent, tum legibus condendis opera dabatur ; ingentique hominum exspectatione propositis decem tabulis, populum ad contionem aduocauerunt et, 2
quod bonum faustum felixque rei publicae ipsis liberisque eorum esset, ire et legere leges propositas iussere : se, 3
quantum decem hominum ingeniis prouideri potuerit, omnibus, summis infimisque, iura aequasse : plus pollere multorum ingenia consiliaque. uersarent in animis secum 4
unamquamque rem, agitarent deinde sermonibus, atque in medium quid in quaque re plus minusue esset conferrent. eas leges habiturum populum Romanum quas consensus 5
omnium non iussisse latas magis quam tulisse uideri posset.

Cum ad rumores hominum de unoquoque legum capite 6
editos satis correctae uiderentur, centuriatis comitiis decem tabularum leges perlatae sunt, qui nunc quoque, in hoc immenso aliarum super alias aceruatarum legum cumulo, fons omnis publici priuatique est iuris.

Volgatur deinde rumor duas deesse tabulas quibus 7

9 satis erit *MPUpBOH* : satis erat *FRnDL* P. Sestium *Edd. uet.* : p. sextium *PFUpBOHRnDL dett.* : sextium *Vorm. M* ; *cf.* § 3 *sup.* 10 Sestio *PFUpHL* : festio *M* : sextio *BOD* iure *Edd. uet., cf. c.* 46. 3 : ex iure *MPFUpBOHRnDL dett. Ald.* (*num recte?*) 34 5 non iussisse *PFUpBD*^{5} : inuasisse non iussisse *Vorm. M* (*sed in M* ñ *pro* non, *ut saepe*) : non inuasisse *OHRnDL* tulisse *Vorm.? P*^{2}*FUpBOHRnDL* : tulisset *MP* 6 -que legum] *his uocibus rursus inc. Ver.* editos *Duker* : edito *Ver. MPFUpBOHRnDL* qui nunc *Ver. D? Ed. Frob.* 1535 : quae (*uel* que) nunc *MP*^{2}*FUp BOHRnD*^{1}*L Ald.* : nunc *P* fons *Ver. F*^{3}*RnD*^{x} : frons *MPF? Up BOHDL* 7 Volgatur (uulg-) *MP*^{2}*FUpBORnD* : uulgator *PHL* : mulgatur *Ver.*

adiectis absolui posse uelut corpus omnis Romani iuris. Ea exspectatio, cum dies comitiorum adpropinquaret, desiderium
8 decemuiros iterum creandi fecit. Iam plebs, praeterquam quod consulum nomen haud secus quam regum perosa erat, ne tribunicium quidem auxilium, cedentibus in uicem
35 appellationi decemuiris, quaerebat. Postquam uero comitia
2 decemuiris creandis in trinum nundinum indicta sunt, tanta exarsit ambitio, ut primores quoque ciuitatis—metu, credo, ne tanti possessio imperii, uacuo ab se relicto loco, haud satis dignis pateret—prensarent homines, honorem summa ope a se impugnatum ab ea plebe, cum qua contenderant,
3 suppliciter petentes. Demissa iam in discrimen dignitas ea aetate iisque honoribus actis stimulabat Ap. Claudium. Nescires utrum inter decemuiros an inter candidatos numerare;
4 propior interdum petendo quam gerendo magistratui erat. Criminari optimates, extollere candidatorum leuissimum quemque humillimumque, ipse medius inter tribunicios,
5 Duillios Iciliosque, in foro uolitare, per illos se plebi uendi-

7 Ea M^1 *extra lineam PFUpBOHRnDL* : *om. Ver. M* 8 perosa erat *Ver. F*^{3}*RnDL dett. Ald.* : peroserat *MB* : per oserat *P* : per hos erat *H* : perosum erat *M*^{3}*Up* : per ora erat *O* appellationi *dubitanter Drak.* (*cf.* 8. 33. 8 *et* plebe *pro* plebi *in Ver. c.* 35. 5) : appellatione *Ver. MPFUpOHRnDL* (*an recte, pro* 'quotiens appellatio facta est'?) : appellationem *BD*^{3}. *De re cf. c.* 36. 6

35 1 trinum nundinum *Ver. PF? B* (*sed hic* mund-) '*antiqua lectio*' *Rhenan.* : trinum nundinium *MOHRnDL* : trinundinum *Up dett. aliq.* 2 uacuo ab se relicto *Ver. PF*^{3} *in ras. UpBRnDL* (*sed in Ver. periere* -b se) : uacua ab se relicta *OH* pateret prensarent *M*^{3}*Up ORn* (*sed* prensarent *F*^{3} *in ras.*) : paterent prensarent *Ver. H*^{1} *marg.* : pateret prensaret *L* : pateret pensaret *PBD* : paterent *H* contenderant *Rn*^{2} *Edd. uet.* : contenderent *Ver. MPFUpBOHRnDL dett. Ald., uix recte* 3 Demissa *Gron., dett. duo* : dimissa *MPFUpOH RnDL Ald.* (*sed in F* di- *ab F*^{2} *uel F*^{3} *retractatum est, fort. corruptum*) : dīmissa *B* : *periit in Ver.* 3–4 inter candidatos numerares propior *om. M* propior *PUpOHRnDL* : proprior *Ver. FB* 5 Duillios *F*^{3} *Madv.* (*uide* 2. 58. 2 *cum adn.*) : duellios *MPFUpBOHRnDL* : *periit in Ver.* Iciliosque *Ald.* (*cf. c.* 32. 7), *fort. Ver.* (*ubi linea quae ante* siciliosque *desinit satis expleta erit si per* duillio (*non* duillios) *finitam esse statues*) : iciliosque *H* : silicisosque *MPUpBRnDL* : silitiosque *O* : sicciosque *F*^{3} *in ras.* plebi *Vorm.? MPFUpBORnDL* : plebe *Ver.*

tare, donec collegae quoque, qui unice illi dediti fuerant ad id tempus, coniecere in eum oculos, mirantes quid sibi uellet: apparere nihil sinceri esse; profecto haud gratuitam 6 in tanta superbia comitatem fore; nimium in ordinem se ipsum cogere et uolgari cum priuatis non tam properantis abire magistratu quam uiam ad continuandum magistratum quaerentis esse. Propalam obuiam ire cupiditati parum 7 ausi, obsecundando mollire impetum adgrediuntur. Comitiorum illi habendorum, quando minimus natu sit, munus consensu iniungunt. Ars haec erat, ne semet ipse creare 8 posset, quod praeter tribunos plebi—et id ipsum pessimo exemplo—nemo unquam fecisset. Ille enimuero, quod bene uertat, habiturum se comitia professus, impedimentum pro occasione arripuit; deiectisque honore per coitionem duo- 9 bus Quinctiis, Capitolino et Cincinnato, et patruo suo C. Claudio, constantissimo uiro in optimatium causa, et aliis eiusdem fastigii ciuibus, nequaquam splendore uitae pares decemuiros creat, se in primis, quod haud secus factum 10 improbabant boni quam nemo facere ausurum crediderat. Creati cum eo M. Cornelius Maluginensis M. Sergius L. 11 Minucius Q. Fabius Vibulanus Q. Poetelius T. Anto-

6 -gari cum priuatis non tam properantis abi- *perierunt in Ver. sed uacat una tantum linea; apparet igitur quaedam* (*fort.* -iuatis non tam pr-) *ibi omissa fuisse* continuandum *Ver. M*^{3}*Up*^{2} *dett. unus*: contionandum (*uel* conc-) *M? PFUpBOHRnDL* 7 obsecundando *Ver. OHRnDL*: *huic uerbo in B praefixum est, in Vorm. MPFUp uarie inculcatur glossema* obsequendo (-cundo), *e.g.* obsequendo secum dando *Vorm. M*: obsequendo de (moliri) *F*^{3} natu sit, munus *MOHRnD*^{1}: natu fit, munus *D? L*: natu sit minus *Ver. dett. unus*: *om. PF? UpB*: *in F post* habendorum *rasura usque ad* iniungunt, *quam non expleuit F*^{3} *uoces* ex consensu munus *inserendo* consensu iniungunt *MPUpOD*^{3}: concessu iniungunt *H*: consensum iungunt *RnDL*: consensui iungunt *Ver.*: iniungunt *B* (*sed cum ras. parua post* in-) 8 Ars haec *Ver. Vorm. MPFUpOH Edd. uet.*: ars ea haec *RnDL dett. Ald.*: hars haec *B* 9 coitionem *Sigon.* (*cf.* 2. 35. 4; 5. 43. 1 *adn.*; 7. 32. 12; 9. 26. 22): contionem (*uel* conc-) *Ver. PFUp BOHRnDL*: contentionem *M* optimatium *MP*^{2}*FUpBOHRnDL*: optimatum *P*: optima . um (*an* optima . . um?) *Ver.* 10 improbabant (*uel* inp-) *PFBHRnDL*: improbrabant *O*: improbant *Vorm. Ver. M*: improbrant *Up* 11 Poetelius *Sigon.* (*ex Fast. Cap. annorum* 360 (*Liu.* 7. 11. 2) *et* 314 (*Liu.* 9. 24. 1) *uide C. I. L.* i^{2}, *pp.* 126,

nius Merenda K. Duillius Sp. Oppius Cornicen M'. Rabuleius.

36 Ille finis Appio alienae personae ferendae fuit. Suo iam inde uiuere ingenio coepit nouosque collegas, iam priusquam 2 inirent magistratum, in suos mores formare. Cottidie coibant remotis arbitris; inde impotentibus instructi consiliis, quae secreto ab aliis coquebant, iam haud dissimulando superbiam, rari aditus, conloquentibus difficiles, ad idus Maias rem per- 3 duxere. Idus tum Maiae sollemnes ineundis magistratibus erant. Inito igitur magistratu primum honoris diem denuntiatione ingentis terroris insignem fecere. Nam cum ita priores decemuiri seruassent ut unus fasces haberet et hoc insigne regium in orbem, suam cuiusque uicem, per omnes 4 iret, subito omnes cum duodenis fascibus prodiere. Centum uiginti lictores forum impleuerant et cum fascibus secures inligatas praeferebant; nec attinuisse demi securem, cum 5 sine prouocatione creati essent, interpretabantur. Decem regum species erat, multiplicatusque terror non infimis solum sed primoribus patrum, ratis caedis causam ac principium quaeri, ut si quis memorem libertatis uocem aut in senatu aut in populo misisset statim uirgae securesque etiam

130) : poetilius *Ver. MPF*^{3}*UpBHDL* (*et sic in* 3. 41. 9; 4. 12. 3; 7. 11. 2 *codicum plerique: contra in* 9. 24. 1 *PTLA et in* 9. 28. 2 *MPF OTDLA* -e- *in syllaba secunda praebent*) : petilius *O* : paecilius *F?*

K. Duillius *dett. aliq.* (*cf. c.* 41. 10 *et Dion. Hal.* 10. 58. 4) : c. duillius *M* : c. duilius *Ver. PFUpB* (*sed* diu-) *OHL* : eduilius *RnD* (*de nomine cf.* 2. 58. 1 *adn.*) Sp. Oppius *MPFUpBOHRnDL* : p. oppius *Ver.* M'. Rabuleius *Sigon. ex Dion. Hal.* 10. 58. 4 (Μάνιος Ῥαβόλιος) *et* 11. 23. 1 (Μάνιος Ῥαβολήιος); *cf. c.* 41. 10 : m. rabuleius *MPBHRnDL* : m. rabulius *Ver.* : m. rabulegius *O* : m. rabileius *F*

36 1 alienae personae] *post has uoces defit Ver. usque ad c.* 37. 8 2 Cottidie *MPFBOD* (*ut fere semper, quamquam adiectiuum* cotidianus *saepius scribitur quam* cott-; *cf.* 2. 42. 10 *adn.*) : cotidie *HL* : quotidie *Rn* 3 Inito igitur magistratu *Madv. praeeunte Dukero* : initio igitur magistratus *MPFUpBOHRnDL Edd. uet. Ald., mira concordia* denuntiatione *PFUpBOHD*^{3}*L* : denunciationem *MRnD* regium in orbem *PFUpBOHRnDL* : *om.* in *M* 4 impleuerant *MFBOH RnDL dett.* : impleuerat *P* : impleuerunt *Up* inligatas *MPFUp BD*^{4} : inlicatas *RnDL* : inligates *H* : illigatae (*uel* -te) *O Edd. uet. aliq.* (*cum* praeferebantur) praeferebant *MPFUpB* : proferebant *RnDL Ald.* : perferrebantur *H* : praeferebantur *O Edd. uet. aliq.* 5 in senatu *MPFUpBHRnDL* : in senatum *M*^{3}*O* in populo *Ed. Par.* 1510, *Ald.* : in populum *MPFUpBOHRnDL*

ad ceterorum metum expedirentur. Nam praeterquam quod 6
in populo nihil erat praesidii sublata prouocatione, intercessionem quoque consensu sustulerant, cum priores decemuiri appellatione collegae corrigi reddita ab se iura tulissent et quaedam, quae sui iudicii uideri possent, ad populum reiecissent. Aliquamdiu aequatus inter omnes terror fuit; 7
paulatim totus uertere in plebem coepit; abstinebatur a patribus; in humiliores libidinose crudeliterque consulebatur. Hominum, non causarum toti erant, ut apud quos gratia uim aequi haberet. Iudicia domi conflabant, pro- 8
nuntiabant in foro. Si quis collegam appellasset, ab eo ad quem uenerat ita discedebat ut paeniteret non prioris decreto stetisse. Opinio etiam sine auctore exierat non in 9
praesentis modo temporis eos iniuriam conspirasse, sed foedus clandestinum inter ipsos iure iurando ictum, ne comitia haberent perpetuoque decemuiratu possessum semel obtinerent imperium.

Circumspectare tum patriciorum uoltus plebeii et inde **37**
libertatis captare auram, unde seruitutem timendo in eum statum rem publicam adduxerant. Primores patrum odisse 2
decemuiros, odisse plebem; nec probare quae fierent, et credere haud indignis accidere; auide ruendo ad libertatem in seruitutem elapsos iuuare nolle; cumulari quoque iniurias, 3
ut taedio praesentium consules duo tandem et status pristinus rerum in desiderium ueniant. Iam et processerat 4
pars maior anni et duae tabulae legum ad prioris anni decem

6 ab se *L Ald.* : a se *OD*: ad se *MPFUpBHRnD*[1] (*pleniore calamo, cf.* 1. 41. 4 *adn.*) quae sui iudicii uideri *PFUpBOHRnDL* (*sed in F* uidere) : quae sui iudicii quae uideri *M* 8 pronuntiabant *MPFUpBOD*[x] '*antiqua lectio*' *Rhenan.* : pronunciabantur *RnDL*: pernunciabantur *H* (*cum* p *pro* p)

37 2 elapsos *MPFUpBOHRnDL* : lapsos *Madv. ed.* 3, *fort. recte* nolle ;] *sic interpunximus, eo ut* 'a dis' *ante* cumulari *subaudiatur*; *cf.* 4. 20. 9; 5. 33. 11; 7. 27. 1 (ne nimis laetae res essent, pestilentia ciuitatem adorta coegit senatum etc.); 10. 6. 3 cumulari *Madv., cf. c.* 27. 7; 28. 7 *al.* : cumulare *MPFUpBORnDL* : cummulare *H* 3 ueniant *MPFUpBORnDL* : ueniat *H, fort. recte* 4 Iam et *MPFUpBOH*: iam *RDL*

tabulas erant adiectae, nec quicquam iam supererat, si eae quoque leges centuriatis comitiis perlatae essent, cur eo
5 magistratu rei publicae opus esset. Exspectabant quam mox consulibus creandis comitia edicerentur; id modo plebes agitabat quonam modo tribuniciam potestatem, munimentum libertati, rem intermissam, repararent; cum
6 interim mentio comitiorum nulla fieri. Et decemuiri, qui primo tribunicios homines, quia id populare habebatur, circum se ostentauerant plebi, patriciis iuuenibus saepserant
7 latera. Eorum cateruae tribunalia obsederant; hi ferre agere plebem plebisque res, cum fortuna, qua quidquid
8 cupitum foret, potentioris esset. Et iam ne tergo quidem abstinebatur; uirgis caedi, alii securi subici; et, ne gratuita crudelitas esset, bonorum donatio sequi domini supplicium. Hac mercede iuuentus nobilis corrupta non modo non ire obuiam iniuriae, sed propalam licentiam suam malle quam omnium libertatem.

38 Idus Maiae uenere. Nullis subrogatis magistratibus, priuati pro decemuiris, neque animis ad imperium inhibendum imminutis neque ad speciem honoris insignibus prodeunt.
2 Id uero regnum haud dubie uideri. Deploratur in perpetuum libertas, nec uindex quisquam exsistit aut futurus uidetur. Nec ipsi solum desponderant animos, sed contemni coepti erant a finitimis populis, imperiumque ibi esse

5 modo plebes agitabat quonam *om. M* plebes *HRn*^{2} : plebs *O Ed. Rom.* 1469 : plebe *PRn? DL* : plebem *P*^{2}*FUpBD*^{3} *dett., fort. recte* 6 quia id populare *OH* : *ante haec add.* quia populares *MPFBL, sed eiecit P*^{3} : quia populares id popopulare *D* (popul- *D*^{3}) obsederant *PFUpBOHRnDL dett.* : obsedebant *M* : obsidebant *Ed. Frob.* 1535 7 qua quidquid *MPFBUpORnDL Ald.* (*sed in PB* -cq-) : qui quicquid *H* : quidquid *Duker* : aequa quicquid *Madv.* : -que et quidquid *Harant; sed cf. Lucr.* 1. 289 *et plura quaeras in Class. Quarterly*, v (1911), *p.* 3 8 caedi, alii *Vorm. MPFUpBHOD*^{3} : caedi aliis *RnDL* : caedi alii, alii *Ed. Parm.* 1480, *sed cf.* 5. 21. 5 *et Caes. B. G.* 1. 8. 4 Hac mercede *MF*^{3}*UpOHD*^{4} : ac mercede *PFRnDL* nobilis corrupta] *his uocibus rursus inc. Ver., sed per fragmenta usque ad c.* 38. 1 corrupta *Ver. MPFUpBOHD*^{3} : correpta *RnDL*

38 1 regnum haud] *post has uoces defit Ver. usque ad* § 3 atque pecudum *quibus rursus inc.*

ubi non esset libertas, indignabantur. Sabini magna manu 3
incursionem in agrum Romanum fecere; lateque populati
cum hominum atque pecudum inulti praedas egissent, re-
cepto ad Eretum quod passim uagatum erat agmine castra
locant, spem in discordia Romana ponentes: eam impedi-
mentum dilectui fore. Non nuntii solum sed per urbem 4
agrestium fuga trepidationem iniecit. Decemuiri consultant
quid opus facto sit, destituti inter patrum et plebis odia.
Addidit terrorem insuper alium fortuna. Aequi alia ex parte 5
castra in Algido locant depopulanturque inde excursioni-
bus Tusculanum agrum; legati ea ab Tusculo, praesidium
orantes, nuntiant. Is pauor perculit decemuiros ut senatum, 6
simul duobus circumstantibus urbem bellis, consulerent.
Citari iubent in curiam patres, haud ignari quanta inuidiae
immineret tempestas: omnes uastati agri periculorumque 7
imminentium causas in se congesturos; temptationemque
eam fore abolendi sibi magistratus, ni consensu resisterent
imperioque inhibendo acriter in paucos praeferocis animi co-
natus aliorum comprimerent. Postquam audita uox in foro 8
est praeconis patres in curiam ad decemuiros uocantis, uelut
noua res, quia intermiserant iam diu morem consulendi
senatus, mirabundam plebem conuertit quidnam incidisset
cur ex tanto interuallo rem desuetam usurparent; hostibus 9
belloque gratiam habendam quod solitum quicquam liberae
ciuitati fieret. Circumspectare omnibus fori partibus sena-

3 ad Eretum *dett. unus Ed. Venet.* 1495 : ad fretum *Ver. M*[1]*BOH RnDL* : ac eretum *M?* : ad efretum *PFUp* : ad feretum *D*[3] eam *MPFUpBOHRnDL* : ea *Ver.* 4 Addidit *Ver. HRnDL dett.* : addit *MPFUpBO Edd. uet., fort. recte* 5 excursionibus *MOHRnDL dett.* : exincursionibus *PFUpB* : excursationibus *Ver.* legati ea *Ver.* : legatie *D?* : legati *MPFUpBOHRnD*[1]*L* : legatique *Edd. uet.* ab Tusculo *MPFUpBOHD*[3] (*sed in B* o *infra* a- *scriptum est*) : ob Tusculo *RnDL* 6 perculit *Ver. MPFUpOHRn? D*[3] *Edd. uet.* : pertulit *B* : perculis *L* : percul.. *D* : perpulit *Gron. et Ed. Mediol.* 1480, *sed cf. c.* 30. 5 7 temptationemque *Ver. MPFUpBOH* (*sed in P* -umque, *corr. P*[2]) : *om.* -que *RnDL* 8 uocantis *Ver. BO RnD*[3] (*sed in Ver.* uo- *periit*) : ..uocantis *M* : conuocantis *M*[3] : uocantes *PFDL* 9 ciuitati *Drak., iam a Ver. confirmatus* : ciuitatis *MPFUpBOHRnDL*

torem, raroque usquam noscitare; curiam inde ac solitu-
10 dinem circa decemuiros intueri, cum et ipsi suum inuisum consensu imperium, et plebs, quia priuatis ius non esset uocandi senatum, non conuenire patres interpretarentur; iam caput fieri libertatem repetentium, si se plebs comitem senatui det et quemadmodum patres uocati non coeant in senatum, sic plebs abnuat dilectum. Haec fremunt plebes.
11 Patrum haud fere quisquam in foro, in urbe rari erant. Indignitate rerum cesserant in agros, suarumque rerum erant amissa publica, tantum ab iniuria se abesse rati quantum a coetu congressuque impotentium dominorum se amouis-
12 sent. Postquam citati non conueniebant, dimissi circa domos apparitores simul ad pignera capienda sciscitandumque num consulto detractarent referunt senatum in agris esse. Laetius id decemuiris accidit quam si praesentes detractare
13 imperium referrent. Iubent acciri omnes, senatumque in diem posterum edicunt; qui aliquanto spe ipsorum frequentior conuenit. Quo facto proditam a patribus plebs libertatem rata, quod iis qui iam magistratu abissent priuatisque si uis abesset, tamquam iure cogentibus, senatus paruisset.

39 Sed magis oboedienter uentum in curiam esse quam ob-
2 noxie dictas sententias accepimus. L. Valerium Potitum

9 raroque us-] *post haec defit Ver. usque ad c.* 42. 3 10 ipsi suum *scripsimus*: ipsis *M*: ipsi M^1 *uel* M^2*PFUpBOHRnDL*; -uũ *facile ante* inuisum *uel* imperium *excidere poterat* inuisum consensu *HRnDL Ald.*: consensu inuisum *MUpO, fort. recte*: concensu inuisum *P*: concessu inuisum *FB*; *has duas uoces post* suum *in marginem excidisse, deinde uariato ordine restitutas esse conicimus* quia *MPF UpBORnDL*: qua *H* caput fieri libertatem repetentium *MPFUp BOHRnDL* (*sed in D* capud, *corr.* D^3) *Edd. uet.* (*cf. e.g.* 4. 56. 5): patefieri libertatem repetendi uiam *Madv.* 12 apparitores *UpO*D^3: adparitores M^1 *uel* M^2: adparatores *MPFBD* (*sed in B* -ra- *in ras.*): apparatores *H*: aparatores *L* pignera MP^2*OHRnDL*: pignora *PFUpB* (*cf.* 2. 1. 5) 13 edicunt PF^3(*F?*)*UpBOHRnDL*: dicunt *Vorm. M* si uis F^3*UpB? OH*: si us *M*: suis M^3*PRnDL*: si ius P^2*B?* (*ubi* si i- *in ras.*)

39 1 esse (*i.e.* ẽẽ) *Gaertner apud Drak. et sic M primo scripsit*: est M^1*PFUpBOHRnDL*: *secludit Madv., fort. recte*

proditum memoriae est post relationem Ap. Claudi, priusquam ordine sententiae rogarentur, postulando ut de re publica liceret dicere, prohibentibus minaciter decemuiris prodituram se ad plebem denuntiantem, tumultum exciuisse. Nec minus ferociter M. Horatium Barbatum isse in cer- 3
tamen, decem Tarquinios appellantem admonentemque Valeriis et Horatiis ducibus pulsos reges. nec nominis 4
homines tum pertaesum esse, quippe quo Iouem appellari fas sit, quo Romulum, conditorem urbis, deincepsque reges, quod sacris etiam ut sollemne retentum sit: superbiam uiolentiamque tum perosos regis. quae si in rege tum [eodem] 5
aut in filio regis ferenda non fuerint, quem ⟨eadem⟩ laturum in tot priuatis? uiderent ne uetando in curia libere homi- 6
nes loqui extra curiam etiam mouerent uocem; neque se uidere qui sibi minus priuato ad contionem populum uocare quam illis senatum cogere liceat. ubi uellent experirentur 7
quanto fortior dolor libertate sua uindicanda quam cupiditas in iniusta dominatione esset. de bello Sabino eos referre, 8
tamquam maius ullum populo Romano bellum sit quam cum iis qui legum ferendarum causa creati nihil iuris in ciuitate reliquerint; qui comitia, qui annuos magistratus, qui uicissitudinem imperitandi, quod unum exaequandae sit libertatis, sustulerint; qui priuati fasces et regium im-

4 nominis *UpOHRn*^{2} *Edd. uet.* : nomen is *P* : nom̄ his *FB* : nomen *Vorm. MRnDL* reges *Madv. optime* : reges appellatos *MPFUpBO HRnDL* 5 rege tum *Walters* (*u. inf.*) : rege tum eodem *MPF UpBOHRnD*^{3}*L* (*in D ex prima scriptura superest* -e- *cum prima parte litterae* -m) : rege *Bekker* : rege et uno eodem *Madv. Emend.*^{2} *p.* 94 (*sed in Ed. sua tertia* rege et in eadem audenti *scripsit, mire*) : rege et uno quondam *Zingerle* quem eadem laturum *Walters, qui* eadem *hic excidisse et in superiorem uersum perperam repositum et in* eodem *corruptum esse conicit* : quem laturum *MPFUpBOH* : qua laturiam *Rn* : quam laturiam *DL* (*in D* -i- *pleniore calamo, cf.* 1. 41. 4 *adn.*); *hanc uocis* laturum *corruptionem cum praecedente aliquo modo conexam esse suspicamur* 6 qui sibi *UpORn*^{2} *Edd. uet.* : quin sibi *MPF?B O*^{1}*HRnDL* : cur sibi *F*^{3} 7 fortior *Vorm. MPFUpBO Ed. Ven.* 1470 : forcior *H* : ferocior *DL dett. aliq. Ald.* libertate *Vorm. MP FUpBOHRnDL* : in libertate *Rn*^{2}*D*^{4} *Edd. uet. aliq.* in iniusta *PFBOHRnDL dett. aliq. Edd. uet. aliq.* (*sed in D* i- *in praepositione* in *a D*^{3}) : iniusta *Vorm. MUp* 8 iis *Ald.* : is *MPO* : his *FUpBHRn DL, fort. recte*

9 perium habeant. fuisse regibus exactis patricios magistratus; creatos postea post secessionem plebis plebeios; cuius illi partis essent, rogitare. populares? quid enim eos per populum egisse? optimates? qui anno iam prope senatum non habuerint, tunc ita habeant ut de re publica loqui
10 prohibeant? ne nimium in metu alieno spei ponerent; grauiora quae patiantur uideri iam hominibus quam quae metuant.

40 Haec uociferante Horatio cum decemuiri nec irae nec ignoscendi modum reperirent nec quo euasura res esset
2 cernerent, C. Claudi, qui patruus Appi decemuiri erat, oratio fuit precibus quam iurgio similior, orantis per sui
3 fratris parentisque eius manes ut ciuilis potius societatis in qua natus esset, quam foederis nefarie icti cum collegis meminisset. multo id magis se illius causa orare quam rei
4 publicae; quippe rem publicam, si a uolentibus nequeat, ab inuitis ius expetituram; sed ex magno certamine magnas
5 excitari ferme iras; earum euentum se horrere. Cum aliud praeterquam de quo rettulissent decemuiri dicere prohiberent, Claudium interpellandi uerecundia fuit. Sententiam igitur peregit nullum placere senatus consultum fieri.
6 Omnesque ita accipiebant priuatos eos a Claudio iudicatos;
7 multique ex consularibus uerbo adsensi sunt. Alia sententia, asperior in speciem, uim minorem aliquanto habuit, quae patricios coire ad prodendum interregem iubebat. Censendo enim quodcumque, magistratus esse qui senatum

9 tunc *MPFUpBOHRnDL* : nunc *Scheller, fort. recte ; cf.* 2. 54. 5
40 1 uociferante *MPFUpBOH* : uociferanti *RnDL* 2 similior *Rn*^{2}, *Ascensius* : similis *MPFUpBOHRnDL Ald., sed in M uox in fine lineae stat ubi* -s *facile addi (a prima manu) poterat ; quibus gradus positiuus placet conferant Tac. Hist.* 4. 83 ; *Val. Max.* 1. 1. 5 orantis *P*^{2}*FB* : perorantis *MPUpOHRnDL* 3 nefarie *MPUpHRn* : nefariae *BODL* : nefarii *P*^{2}*F* 5 aliud *MPFUpBOHRnDL* : alios *Madv., optime quidem sed uix necessario* 7 coire *P*^{2}*FUpB Edd. uet. aliq.* : coniuere *OHD*^{3} : coniuere coire *M* : comiuere *RnDL* : cocomiuere ire *P* ; *si originem corruptelae quaeris, Quintil.* 1. 5. 69 *et* 1. 6. 17 *conferendum esse monet Walters* quodcumque *luculenter Madv.* :

haberent iudicabat, quos priuatos fecerat auctor nullius senatus consulti faciendi. Ita labente iam causa decemuirorum, 8
L. Cornelius Maluginensis, M. Corneli decemuiri frater, cum ex consularibus ad ultimum dicendi locum consulto seruatus esset, simulando curam belli fratrem collegasque eius tuebatur, quonam fato incidisset mirari se dictitans ut decem- 9
uiros, qui decemuiratum petissent—aut soli ii aut maxime—oppugnarent, aut quid ita, cum per tot menses uacua ciuitate 10
nemo iustine magistratus summae rerum praeessent controuersiam fecerit, nunc demum cum hostes prope ad portas sint, ciuiles discordias serant, nisi quod in turbido minus perspicuum fore putent quid agatur. ceterum—nonne enim 11
maiore cura occupatis animis uerum esse praeiudicium rei tantae auferri?—sibi placere de eo quod Valerius Horatiusque ante idus Maias decemuiros abisse magistratu insimulent, bellis quae immineant perfectis, re publica in tranquillum redacta, senatu disceptante agi, et iam nunc ita se parare 12
Ap. Claudium ut comitiorum quae decemuiris creandis decemuirum ipse habuerit sciat sibi rationem reddendam esse utrum in unum annum creati sint, an donec leges quae deessent perferrentur. in praesentia omnia praeter bellum 13

quoscunque *MPUpBOHRnDL*: quiscunque *F* iudicabat *Ed. Rom.* 1469: iudicabant *MPFUpBOHRnDL* 8 labente *MPFUpBOHRnD*: habente *L*: labante *Ed. Frob.* 1535, *Grut., sed cf. Praef.* 9 *adn.* seruatus esset simulando *PFUpBOHRnDL*: *om. M, ubi* consulto *in* consulib. *mutauit* M^1, *ut uidetur* 9 fato $MP^2FUpBOHDL$: facto *PRn* aut soli ii aut *scripsi*: aut soli aut ii *Crevier*: aut solii aut hi *dett. unus*: aut socii aut ii (*uel* hī) *MPFUpBOHRnDL* 10 fecerit F^3Up: fecerint *MPFBHRnDL*: fecerunt *O* (fecerūt) 11 nonne enim *Walters*: neminem *Vorm.* $M^2PFUpBOHRnDL$ *dett. Edd. uet.*: nemini se (*uel* neminum) *M?*: nec enim *Weissenb.*: etenim *Madv.*; *nobis uidetur* n̄ neenim *in* nēenim *inde in* nēinem *corruptum esse* auferri *Vorm. MPFUpBOHRnDL dett.* (*uide sis Class. Quarterly* v (1911), *p.* 3): haud fieri *Madv.*: adferre *dett. unus Edd. uet. aliq.*: fieri (*cum* passurum *pro* uerum) *H. J. Mueller* quod *FBD? dett. Rhenan. Edd. uet. aliq.*: quo *Vorm. MPUpOHRn?*D^1L magistratu F^3 *uel* F^2D^x *dett. aliq.*: magistratum *MPFUpBOHRnDL* 12 decemuirum (*gen. plur., scil.* unus) *MPBRnDL* (*cf.* 9. 34. 1; 27. 8. 4 *cum adn. Weissenbornii*): decemuir *UpOHRn*$^2D^x$: *in F totum erasum*

omitti placere ; cuius si falso famam uolgatam, uanaque non nuntios solum sed Tusculanorum etiam legatos attulisse putent, speculatores mittendos censere qui certius explorata
14 referant: sin fides et nuntiis et legatis habeatur, dilectum primo quoque tempore haberi et decemuiros quo cuique eorum uideatur exercitus ducere, nec rem aliam praeuerti.
41 In hanc sententiam ut discederetur iuniores patrum euincebant. Ferocioresque iterum coorti Valerius Horatiusque uociferari ut de re publica liceret dicere ; dicturos ad populum, si in senatu per factionem non liceat ; neque enim sibi priuatos aut in curia aut in contione posse obstare,
2 neque se imaginariis fascibus eorum cessuros esse. Tum Appius iam prope esse ratus ut ni uiolentiae eorum pari
3 resisteretur audacia, uictum imperium esset, 'Non erit melius' inquit, 'nisi de quo consulimus, uocem misisse,' et ad Valerium, negantem se priuato reticere, lictorem acce-
4 dere iussit. Iam Quiritium fidem implorante Valerio a curiae limine, L. Cornelius complexus Appium, non cui simulabat consulendo, diremit certamen ; factaque per Cornelium Valerio dicendi gratia quae uellet, cum libertas non ultra
5 uocem excessisset, decemuiri propositum tenuere. Consulares quoque ac seniores ab residuo tribuniciae potestatis odio, cuius desiderium plebi multo acrius quam consularis imperii rebantur esse, prope malebant postmodo ipsos decemuiros uoluntate abire magistratu quam inuidia eorum ex-

14 et decemuiros *PFUpBOHRnDL dett. Edd. uet. Ald.*: *om.* et *M*
41 1 Valerius Horatiusque (*uel* -ciusque) HD^4 *dett. aliq.* : ualerius ualerius horatiusque contra sententiam maluginensis oratiusque *M* : ualerius enim oratiusque *PFUpB* (*ubi* hor-) *O* : ualerius horatius *D* : ualerius u horatius *L* (*sed delet* u L^1) : ualerius H horatius *Rn* : ualerius et horatius Rn^2 3 reticere *MOHRnD*^{5} *marg. L dett. aliq.* : redicere *PFB* : rem dicere UpD^3 *in ras.* 4 non cui *Vorm.?* (*Rhenan.*) : non quid cui *M* : non quid *PFBOHRnDL dett. aliq.* (*sed in O* qd) : non quod *Up dett. aliq. Edd. uet. Ald.* diremit *PFUpB OHRnDL* : dimittit diremit *M* 5 malebant F^3UpOD^x : mallebant *MPFBHRnDL* (*fort.* malle, *Inf. Historicus, legendum*) exsurgere MF^2HRnDL : exsurgeret P^1 *uel* $P^2F?$ $UpOD^3$: exurgeret *B* : exurgueret *P*

surgere rursus plebem: si leniter ducta res sine populari 6
strepitu ad consules redisset, aut bellis interpositis aut moderatione consulum in imperiis exercendis posse in obliuionem tribunorum plebem adduci.

Silentio patrum edicitur dilectus. Iuniores cum sine pro- 7
uocatione imperium esset ad nomina respondent. Legionibus scriptis, inter se decemuiri comparabant quos ire ad bellum, quos praeesse exercitibus oporteret. Principes inter 8
decemuiros erant Q. Fabius et Ap. Claudius. Bellum domi maius quam foris apparebat. Appi uiolentiam aptiorem rati ad comprimendos urbanos motus: in Fabio minus in bono constans quam nauum in malitia ingenium esse. Hunc 9
enim uirum, egregium olim domi militiaeque, decemuiratus collegaeque ita mutauerant ut Appi quam sui similis mallet esse. Huic bellum in Sabinis, M'. Rabuleio et Q. Poetelio additis collegis, mandatum. M. Cornelius in Algidum missus 10
cum L. Minucio et T. Antonio et K. Duillio et M. Sergio. Sp. Oppium Ap. Claudio adiutorem ad urbem tuendam, aequo omnium decemuirorum imperio, decernunt.

Nihilo militiae quam domi melius res publica administrata 42
est. Illa modo in ducibus culpa quod ut odio essent ciui- 2

7 comparabant *MPF? UpBOHRnDL*: comparant *Cobet*: computabant F^3 8 maius *MOHRnDL*: magis P^2FUpB: *ante* domi *ponunt Edd. uet. duo*: *om. P* foris $MP^2FUpBHRnDL$: foagis *P*: *om. O, cf.* 3. 44. 5; 5. 4. 13; 6. 17. 3 constans quam *Vorm. MPFUpBOHRnDL*: constans potius quam *H. J. Mueller, mire*: potius *ante* minus *Madv.* nauum *Vorm.* $MP^2BOHRnDL$: nauium *P*: gnauum F^3Up: ignauum *F?*: nouum D^4 malitia *MPFUpB OHRnDL*: militia *dett. aliq.*: in militia *Edd. uet. duo, sed post* ingenium. *Scilicet uiros doctos fefellit* malitia *hic a Liuio decemuirorum sermoni ita insertum esse ut supra* Appi uiolentiam; *nam quod illi leuiore aliquo nomine appellabant, Liuius uerius sed minus proprie sic ponit ut si ipse hic de uitiis decemuirorum loqueretur* 9 M'. Rabuleio *Rn Sigon. ex c.* 35. 11, *ubi uide sis adn. et Dion. Hal.* 10. 58. 4: m̄. rabulleio *MPFBOHDL* (*sed in D* -bule-) Poetelio] *uide adn. c.* 35. 11: poetilio *MPOHDL*: poetioli *B*: petilio F^3 (petelio *F?*) 10 K.] caesone *uel* cesone *MPFBOHRnDL* Duillio *MPFBOH*: duellio *RnDL*: duilio *Up*; *uide sis adn. ad* 2. 58. 1 M. Sergio *Edd. uet. ex c.* 35. 11: l. sergio *Vorm. MPFBOHRnDL*: Sergio *Up*

bus fecerant: alia omnis penes milites noxia erat, qui ne quid ductu atque auspicio decemuirorum prospere usquam gereretur uinci se per suum atque illorum dedecus patieban-
3 tur. Fusi et ab Sabinis ad Eretum et in Algido ab Aequis exercitus erant. Ab Ereto per silentium noctis profugi propius urbem, inter Fidenas Crustumeriamque, loco edito
4 castra communierant; persecutis hostibus nusquam se aequo certamine committentes, natura loci ac uallo, non uirtute aut
5 armis tutabantur. Maius flagitium in Algido, maior etiam clades accepta; castra quoque amissa erant, exutusque omnibus utensilibus miles Tusculum se, fide misericordiaque uicturus hospitum, quae tamen non fefellerunt, contulerat.
6 Romam tanti erant terrores allati, ut posito iam decemuirali odio patres uigilias in urbe habendas censerent, omnes qui per aetatem arma ferre possent custodire moenia ac pro
7 portis stationes agere iuberent, arma Tusculum ad supplementum decernerent, decemuirosque ab arce Tusculi digressos in castris militem habere, castra alia a Fidenis in Sabinum agrum transferri, belloque ultro inferendo deterreri hostes a consilio urbis oppugnandae.

43 Ad clades ab hostibus acceptas duo nefanda facinora

42 2 noxia *Vorm. M*: noxa *PFUpBOHRnDL dett.* 3 Eretum *dett. unus* (*Barberinianus*): fretum *MPFUpBOHRnDL*: efretum F^3: feretum D^4 Ereto *M Barb.*: efreto *PFUpB*: freto *OHRnDL*: fereto D^4 inter Fidenas] *his uocibus rursus inc. Ver.* 4 nusquam *MPFBOH*: nunquam *Ver. UpRnDL* certamine *MPFUpBO HRnDL*: certamini *Ver. dett. unus, sed cf.* 5. 18. 8 5 quae tamen *Ver. MPBOHRnDL, Edd. uet. Ald.*: *uocem* contulerat (-rant) *ex sequentibus transponunt* P^2FUpB *Ed. Rom.* 1470 *ita ut ante* quae *stet* contulerat *Up Ed. Rom.* 1470: contulerant *MPFBOHRnDL*: *defit Ver. sed nostrae potius lectioni fauet spatii ratio* 6 allati (*non* adl-) *Ver. MPFBOHRnDL et sic in hac uoce fere semper; sed contra* 5. 48. 9 abl- *ex* adl- *natum esse potest* arma ferre *MPF UpBOHRnDL*: ferre arma *Ver.* 7 ad supplementum M^1PF *UpB* (*sed hic* supl-) *OHRnDL* (*cf. e.g.* 26. 47. 3; 28. 37. 4): ac supplementum *Ver. M. Cum neminem adhuc Accus.* Tusculum *offen-disse uideatur, fort. nulla suspicio mouenda est; sed difficilis est etiam constructio Acc. cum Inf. post* decernerent. *Num hoc uerbum insiticium est et Inf. aliquem uelut* deduci *extrusit? Sed cum Veronensis et Nicomachei conspirent, si mendum est, ualde antiquum fuisse patet* digressos *Ver. MPFUpOHRnD*^{3} *in ras. L Ald.*: degressos *D? Gron.*

decemuiri belli domique adiciunt. L. Siccium in Sabinis, 2
per inuidiam decemuiralem tribunorum creandorum secessionisque mentiones ad uolgus militum sermonibus occultis serentem, prospeculatum ad locum castris capiendum mittunt. Datur negotium militibus quos miserant expedi- 3
tionis eius comites, ut eum opportuno adorti loco interficerent. Haud inultum interfecere; nam circa repugnantem 4
aliquot insidiatores cecidere, cum ipse se praeualidus, pari uiribus animo, circumuentus tutaretur. Nuntiant in castra 5
ceteri praecipitatum in insidias esse; Siccium egregie pugnantem militesque quosdam cum eo amissos. Primo fides 6
nuntiantibus fuit; profecta deinde cohors ad sepeliendos qui ceciderant decemuirorum permissu, postquam nullum spoliatum ibi corpus Sicciumque in medio iacentem armatum omnibus in eum uersis corporibus uidere, hostium neque corpus ullum nec uestigia abeuntium, profecto ab suis interfectum memorantes rettulere corpus. Inuidiaeque 7
plena castra erant, et Romam ferri protinus Siccium placebat, ni decemuiri funus militare ei publica impensa facere maturassent. Sepultus ingenti militum maestitia, pessima decemuirorum in uolgus fama est.

Sequitur aliud in urbe nefas, ab libidine ortum, haud 44
minus foedo euentu quam quod per stuprum caedemque Lucretiae urbe regnoque Tarquinios expulerat, ut non finis solum idem decemuiris qui regibus sed causa etiam eadem imperii amittendi esset. Ap. Claudium uirginis plebeiae stu- 2
prandae libido cepit. Pater uirginis, L. Verginius, honestum ordinem in Algido ducebat, uir exempli recti domi

43 1 belli *Ver. MPFUpBORnD*^{x}*L*: bellique *D?* : bello *H* 4 ipse se *Ver. MPFUpBOHD*^{3} : ipse *RnDL dett.* pari *MPFUpBOHRnDL* : par *Ver. M*^{2} 6 armatum *Ver.* (*cf.* densa obsita 1. 14. 7 *adn.*) : armatumque *MPFUpBOHRnDL* rettulere *M* : retulere *Ver. PFUpOHRnDL* : seculere *B* 7 castra erant *MPFUpBOHRnDL* : erant castra *Ver.* pessim a *Ver. MPFUpBOHRnDL* : in pessima *Vorm.*

44 1 urbe nefas . . . Lucretiae *om. F* ab libidine *MPBOH* : ab libine *Up* : a libidine *Ver. RnDL*

militiaeque. Perinde uxor instituta fuerat liberique instituebantur. Desponderat filiam L. Icilio tribunicio, uiro acri et pro causa plebis expertae uirtutis. Hanc uirginem adultam forma excellentem Appius amore amens pretio ac spe perlicere adortus, postquam omnia pudore saepta animaduerterat, ad crudelem superbamque uim animum conuertit. M. Claudio clienti negotium dedit, ut uirginem in seruitutem adsereret neque cederet secundum libertatem postulantibus uindicias, quod pater puellae abesset locum iniuriae esse ratus. Virgini uenienti in forum—ibi namque in tabernaculis litterarum ludi erant—minister decemuiri libidinis manum iniecit, serua sua natam seruamque appellans, sequique se iubebat: cunctantem ui abstracturum. Pauida puella stupente, ad clamorem nutricis fidem Quiritium implorantis fit concursus; Vergini patris sponsique Icili populare nomen celebrabatur. Notos gratia eorum, turbam indignitas rei uirgini conciliat. Iam a ui tuta erat, cum adsertor nihil opus esse multitudine concitata ait; se iure

3 Desponderat *MPFUpBOHRnDL*: desponderant *Ver.* 4 amens *Ver. PFUpBOD*^{x} *marg. Edd. uet.*: ardens mens *Vorm. M*: ardens *HRnDL dett.*: ardens et eius mentem M^{3} perlicere *MPFBO HDL* (pell- D^{3}) animaduerterat *MPFUpBOHRnDL*: animaduertit *Ver.*, *sed cf. c.* 26. 4 *adn.* 5 cederet *MPFUpBO*^{1}*RnDL*: cedere *H*: crederet *O*: ederet *Ver.* secundum *Ver. MHRnDL*: sec̄ *PB*: sic̄ *F*: sic̄ F^{3}: sequi *Up*: *om. O* (*cf. c.* 41. 8) postulantibus *MPFUpBOHRnDL*: petentibus *Ver.* uindicias *Ver. PFUpBHD*^{x} *marg.*: uinditias *O*: uindictis *MRnDL*: inducias F^{3} ratus *MPFUpOHRnDL*: *om. Ver.* 6 tabernaculis *Ver. Vorm. MO dett. aliq.* (*cf. Mommsen, Cod. Ver. Edit. p.* 188): tabernis *PFUpBHRnDL Edd. uet.*: uernaculi *Rhenan.* manum iniecit *MPFUpBOHRnDL* (*cf.* 1. 41. 1 *adn.*): magnum inicit *Ver.* serua sua *Ver. D*^{x} *dett. aliq. Edd. uet.*: seruam suam *MPFUpBOH RnDL* sequique se iubebat *Gron.*: esse sequique se iubebat *MPFUpBOHRnD*^{3}: sequi iubebat *Ver. Edd. uet.*: esse sequique seuiebat *DL* cunctantem ui *MPFUpBOHRnDL* (*sed* -tē̃mui *B*): cunctantem qui (*pro* cunctantemq. ui) *Ver.* 7 Vergini *MPUp HRn*: uirginii F^{3} (*fort. F etiam*) *OD*^{3}*L*: uirgini *B*: uirginis *Ver.D?* celebrabatur *MPFUpBH*: celebratur *ORnDL Edd. uet.*: celebratum *Ver.* uirgini *MPFUpBOHRnDL*: uirginis *Ver. more suo* conciliat *Ver. MPFUpBOHD*^{3}: consilia *RnDL* 8 iam a ui tuta *PF UpB*^{1}*OHRn*^{2}*L* (*sed* ha ui B^{1}): iam habitata *B*: iam ui tuta *M*: ia ui tuta *Rn*: iam a ui ui (*uel* iam aut ut) *Ver.* concitata *MPFUpO HRnDL*: concitatae *B*: concita *Ver.*

grassari, non ui. Vocat puellam in ius. Auctoribus qui 9
aderant ut sequerentur, ad tribunal Appi peruentum est.
Notam iudici fabulam petitor, quippe apud ipsum auctorem
argumenti, peragit: puellam domi suae natam furtoque inde
in domum Vergini translatam suppositam ei esse; id se 10
indicio compertum adferre probaturumque uel ipso Verginio
iudice, ad quem maior pars iniuriae eius pertineat; interim
dominum sequi ancillam aequum esse. Aduocati puellae, 11
cum Verginium rei publicae causa dixissent abesse, biduo
adfuturum si nuntiatum ei sit, iniquum esse absentem de
liberis dimicare, postulant ut rem integram in patris ad- 12
uentum differat, lege ab ipso lata uindicias det secundum
libertatem, neu patiatur uirginem adultam famae prius quam
libertatis periculum adire.

Appius decreto praefatur quam libertati fauerit eam ipsam 45
legem declarare quam Vergini amici postulationi suae prae-
tendant; ceterum ita in ea firmum libertati fore praesidium, 2
si nec causis nec personis uariet. in iis enim qui adserantur
in libertatem, quia quiuis lege agere possit, id iuris esse: in
ea quae in patris manu sit, neminem esse alium cui dominus
possessione cedat. placere itaque patrem arcessiri; interea 3

9 Auctoribus *Ver. MPFUpBOHRnDL* : *add.* iis *H. J. Mueller, sed cf. Luterb. ad loc.* ut sequerentur *MPFBOHD*^{x} (*sed* ut *in ras.*) (*i. e.* et puella et nutrix) : adsequerentur (*uel* ass-) *RnDL* : ut sequeretur *Up Edd. uet.* : . . sequeretur *Ver.* : assequentibus *Rn*^{2} apud *MP FUpBOHRnDL* : aut *Ver.* 10 probaturumque uel ipso *MPFUp BOHRnDL* : probaturum quae uel ipsa *Ver.* iudice *MPFUpB OHRnDL* (*sed in B-* caae) : iudicem *Ver.*

45 1 praefatur *F, Luterb.* (*nam in F* -aţ *et hic et alibi—ut in* patiatur, *undecima ante uoce—scriptum est*) : praefatus *Ver. MPUpBOHRnDL, sed in M* -s *littera solito minor et propius ad* -r *litterae formam accedit. Videntur igitur haesitauisse inter compendia* -ur *et* -us *denotantia et uncialium et minusculorum scribae* 2 si nec *Ver. MF? UpORnD*^{3} : sine *PBHDL* in iis *Rn dett.* : in his *MPFUpBOHDL* : *defit Ver.* : in aliis *Karsten, non male* qui adserantur *Ver. MPFUpB OHD*^{3} : *om.* qui *RnDL* : quae adserantur *Ed. Frob.* 1535 in libertatem *Ver. MPFUpBOHD*^{3} : *om.* in *RnDL* agere *MPFUpB OHRnDL* : adsignare *Ver., litteris uiginti una in lineam unam compressis* in patris *Ver. MOHRnDL* : *om.* in *PFUpB* 3 arcessiri *Ver. MPORnDL* (*sed in D aliquid erasum ante* arc-) : accersiri *UpH* : arcersiri *FB*; *cf. Neue-Wagener Lat. Formenl.* iii^{2}, *p.* 248

iuris sui iacturam adsertorem non facere quin ducat puellam sistendamque in aduentum eius qui pater dicatur promittat. 4 Aduersus iniuriam decreti cum multi magis fremerent quam quisquam unus recusare auderet, P. Numitorius puellae auus 5 et sponsus Icilius interueniunt; dataque inter turbam uia, cum multitudo Icili maxime interuentu resisti posse Appio crederet, lictor decresse ait uociferantemque Icilium sub- 6 mouet. Placidum quoque ingenium tam atrox iniuria accendisset. 'Ferro hinc tibi submouendus sum, Appi' inquit, 'ut tacitum feras quod celari uis. Virginem ego hanc sum 7 ducturus nuptamque pudicam habiturus. Proinde omnes collegarum quoque lictores conuoca; expediri uirgas et secures iube; non manebit extra domum patris sponsa 8 Icili. Non si tribunicium auxilium et prouocationem plebi Romanae, duas arces libertatis tuendae, ademistis, ideo in liberos quoque nostros coniugesque regnum uestrae libidini 9 datum est. Saeuite in tergum et in ceruices nostras: pudicitia saltem in tuto sit. Huic si uis adferetur, ego praesentium Quiritium pro sponsa, Verginius militum pro unica filia, omnes deorum hominumque implorabimus fidem, neque tu 10 istud unquam decretum sine caede nostra referes. Postulo, 11 Appi, etiam atque etiam consideres quo progrediare. Verginius uiderit de filia ubi uenerit quid agat; hoc tantum sciat sibi si huius uindiciis cesserit condicionem filiae quaerendam esse. Me uindicantem sponsam in libertatem uita 46 citius deseret quam fides.' Concitata multitudo erat certa-

4 auus *Ver. Vorm. MPFUpBOHRnDL*: auunculus *Edd. uet. aliq. Dion. Hal.* 11. 28. 7 *secuti* 6 ingenium *Ver. MPFBORnDL*: ingenium cum *UpH* iniuria ac-] *hinc defit Ver. usque ad c.* 50. 13 nuptamque pudicam *MPFUpBOHD*^{x}: nuptam pudicamque *Rn DL* 7 conuoca *MPFUpBOHD*^{3}: conuocans *RnDL* 8 ademistis *M* (*in fine lineae*) *PFUpBOHD*^{x}: ademisti *RnDL dett. aliq.* 9 Saeuite *MOHRnDL*: seui *PFB*: saeui *Up* implorabimus *MF*^{3}*Up ORnDL*: implorauimus *PFB*: implorabibus *H* fidem *MF*^{3}*OH RnDL*: fide *PFB* referes *MPFUpOHRnDL*: referens *B*: perferes *Madv. Ed.* 3 *praef. uix recte; nam facile creditur uoluisse Liuius notam illam phrasin* uictoriam referre *lectoris animo subici* 11 huius *MPFUpBRnDL*: ipse huius *OH* deseret *PFUpBOHRnDL*: desereret *M*

menque instare uidebatur. Lictores Icilium circumsteterant; nec ultra minas tamen processum est, cum Appius non 2 Verginiam defendi ab Icilio, sed inquietum hominem et tribunatum etiam nunc spirantem locum seditionis quaerere diceret. non praebiturum se illi eo die materiam, sed, ut 3 iam sciret non id petulantiae suae sed Verginio absenti et patrio nomini et libertati datum, ius eo die se non dicturum neque decretum interpositurum: a M. Claudio petiturum ut decederet iure suo uindicarique puellam in posterum diem pateretur; quod nisi pater postero die adfuisset, denuntiare 4 se Icilio similibusque Icili neque legi suae latorem neque decemuiro constantiam defore; nec se utique collegarum lictores conuocaturum ad coercendos seditionis auctores: contentum se suis lictoribus fore.

Cum dilatum tempus iniuriae esset secessissentque aduo- 5 cati puellae, placuit omnium primum fratrem Icili filiumque Numitori, impigros iuuenes, pergere inde recta ad portam, et quantum adcelerari posset Verginium acciri e castris; in 6 eo uerti puellae salutem, si postero die uindex iniuriae ad tempus praesto esset. Iussi pergunt citatisque equis nuntium ad patrem perferunt. Cum instaret adsertor puellae ut 7 uindicaret sponsoresque daret, atque id ipsum agi diceret Icilius, sedulo tempus terens dum praeciperent iter nuntii missi in castra, manus tollere undique multitudo et se quisque paratum ad spondendum Icilio ostendere. Atque ille 8 lacrimabundus 'Gratum est' inquit; 'crastina die uestra opera utar; sponsorum nunc satis est.' Ita uindicatur Verginia spondentibus propinquis. Appius paulisper moratus 9 ne eius rei causa sedisse uideretur, postquam omissis rebus

46 2 seditionis *MPFUpBOHRnDL*: seditioni *Gron., fort. recte, cf. c.* 50. 14 *inf. cum adn.* 3 non id *MPFUpBOH*: non ut *RnDL* ius eo *PFUpBOH*: iusto *MRnL*: ius se eo D^3 *in ras.* decederet *MPFUpBO*^{1}D^3: deceret *O*: decedere *H*: dederet *RnDL* 5 adcelerari *MPFBRnDL*: accelerari *OH* 7 daret *MOHRnDL*: darent *PFUpB* iter nuntii *Vorm.?* D^4 *dett. aliq. Edd. uet.*: internuntii *MPFUpBOHDL* (*sed in M littera* -n- *post* i- *peculiarem formam habet, quasi dubitanter scripta*)

aliis prae cura unius nemo adibat, domum se recepit collegisque in castra scribit, ne Verginio commeatum dent atque
10 etiam in custodia habeant. Improbum consilium serum, ut debuit, fuit et iam commeatu sumpto profectus Verginius prima uigilia erat, cum postero die mane de retinendo eo nequiquam litterae redduntur.

47 At in urbe prima luce cum ciuitas in foro exspectatione erecta staret, Verginius sordidatus filiam secum obsoleta ueste comitantibus aliquot matronis cum ingenti aduocatione
2 in forum deducit. Circumire ibi et prensare homines coepit et non orare solum precariam opem, sed pro debita petere: se pro liberis eorum ac coniugibus cottidie in acie stare, nec alium uirum esse cuius strenue ac ferociter facta in bello plura memorari possent: quid prodesse si, incolumi urbe, quae capta ultima timeantur liberis suis sint patienda? Haec
3 prope contionabundus circumibat homines. Similia his ab Icilio iactabantur. Comitatus muliebris plus tacito fletu
4 quam ulla uox mouebat. Aduersus quae omnia obstinato animo Appius—tanta uis amentiae uerius quam amoris mentem turbauerat—in tribunal escendit, et ultro querente pauca petitore quod ius sibi pridie per ambitionem dictum non esset, priusquam aut ille postulatum perageret aut Ver-
5 ginio respondendi daretur locus, Appius interfatur. Quem decreto sermonem praetenderit, forsan aliquem uerum auctores antiqui tradiderint: quia nusquam ullum in tanta foeditate decreti ueri similem inuenio, id quod constat nudum uidetur proponendum, decresse uindicias secundum serui-
6 tutem. Primo stupor omnes admiratione rei tam atrocis

9 adibat *Vorm. MPFUpBRnDL*: eum adibat *OH*

47 2 non orare *MF*^{3}*OHDL* (*sed in O inter has uoces uox sequens* solum *posita est*): non onorare *P*: non honorare *B*: non onororare *F?*: non onerare *Up* ferociter *MPFUpBOHRnDL*: fortiter *Doujat, fort. recte, cf. c.* 39. 7 *cum adn. et Wölfflin, Liv. Krit. p.* 22 4 escendit *MP*: ascendit *P*^{2}*FUpBOHRnDL* ius sibi *D*^{4} *Ed. Rom.* 1469: sibi *Vorm. MPFUpBOHRnDL dett.*: *sed plures dett.* ius *alicubi adsuunt, post* pridie *uel post* dictum 5 antiqui *PFUpBO HRnDL*: qui *M*

defixit; silentium inde aliquamdiu tenuit. Dein cum M. Claudius, circumstantibus matronis, iret ad prehendendam uirginem, lamentabilisque eum mulierum comploratio excepisset, Verginius intentans in Appium manus, 'Icilio' inquit, 7 'Appi, non tibi filiam despondi et ad nuptias, non ad stuprum educaui. Placet pecudum ferarumque ritu promisce in concubitus ruere? Passurine haec isti sint nescio: non spero esse passuros illos qui arma habent.'

Cum repelleretur adsertor uirginis a globo mulierum cir- 8 cumstantiumque aduocatorum, silentium factum per praeconem. Decemuir alienatus ad libidinem animo negat ex 48 hesterno tantum conuicio Icili uiolentiaque Vergini, cuius testem populum Romanum habeat, sed certis quoque indiciis compertum se habere nocte tota coetus in urbe factos esse ad mouendam seditionem. itaque se haud inscium 2 eius dimicationis cum armatis descendisse, non ut quemquam quietum uiolaret, sed ut turbantes ciuitatis otium pro maiestate imperii coerceret. 'Proinde quiesse erit melius. 3 I,' inquit, 'lictor, submoue turbam et da uiam domino ad prehendendum mancipium.' Cum haec intonuisset plenus irae, multitudo ipsa se sua sponte dimouit desertaque praeda

6 prehendendam *Vorm.? UpOHRnL*: comprehendendam *D*: prehendam *PFB* (*in B* p̃-, *i. e.* prae-): prendendam *M*; *cf. c.* 48. 3 *inf.*, 1. 51. 8 *aliosque locos plurimos* 7 promisce *MPF? BHRnDL*: promiscue $M^3F^3UpORn^2D^3$; *scilicet aduerbium* promisce (*ut Plautinum illud* promiscam) *adiectiuum autem* promiscuus, -ua, -uum *melior pars codicum tutatur in iis saltem locis quot notauimus paene omnibus;* promisce *hic et* 1. 43. 10; 4. 43. 12; 5. 48. 3; 5. 55. 2: promiscuus 2. 30. 15; 4. 2. 6; 4. 25. 4; 4. 56. 12; 5. 13. 7 (*quamquam in* 4. 6. 8 promiscuae *aduerbii loco praebent MPFBDL*, promiscue *H*) sint *MPFUp²BORnDL*: sunt *UpH*

48 1 alienatus *MPFUpBOHRnDL*, *'uetus lectio' Rhenan.* (*cf.* 25. 39. 4): alienato *Edd. uet. Ald.* ex hesterno *Vorm.?*: ex haesterno *M*: ex sterno *P*: esterno *Up*: hesterno F^3OD^4 *Edd. uet. aliq. Ald.*: externo *BHRnDL* populum Romanum *Vorm. OHD⁴*: populum rom̄ o͞r (*i.e.*? Romanorum) *M*: populum romor *P*: populum rumor P^2F *UpB*: populum romae *RnDL* 3 'I,' inquit Rn^2D^2 *dett. aliq. Ald.* (*cf.* 1. 26. 7): ii inquit *RnDL*: inquit *MPFUpOHD⁴*: inquid *B* submoue *MPFBOHRnDL*: summoue D^4 prehendendum *PFB Ed. Rom.* 1470 *Ald.*: prendendum *MOHRnDL dett.* (*cf. c.* 47. 6 *sup.*)

4 iniuriae puella stabat. Tum Verginius ubi nihil usquam auxilii uidit, 'Quaeso' inquit, 'Appi, primum ignosce patrio dolori, si quo inclementius in te sum inuectus; deinde sinas hic coram uirgine nutricem percontari quid hoc rei sit, ut si falso pater dictus sum aequiore hinc animo discedam.' 5 Data uenia seducit filiam ac nutricem prope Cloacinae ad tabernas, quibus nunc Nouis est nomen, atque ibi ab lanio cultro arrepto, 'Hoc te uno quo possum' ait, 'modo, filia, in libertatem uindico.' Pectus deinde puellae transfigit, respectansque ad tribunal 'Te' inquit, 'Appi, tuumque 6 caput sanguine hoc consecro.' Clamore ad tam atrox facinus orto excitus Appius comprehendi Verginium iubet. Ille ferro quacumque ibat uiam facere, donec multitudine etiam 7 prosequentium tuente ad portam perrexit. Icilius Numitoriusque exsangue corpus sublatum ostentant populo; scelus Appi, puellae infelicem formam, necessitatem patris deplo- 8 rant. Sequentes clamitant matronae, eamne liberorum procreandorum condicionem, ea pudicitiae praemia esse?— cetera, quae in tali re muliebris dolor, quo est maestior imbecillo animo, eo miserabilia magis querentibus subicit. 9 Virorum et maxime Icili uox tota tribuniciae potestatis ac prouocationis ad populum ereptae publicarumque indignationum erat.

49 Concitatur multitudo partim atrocitate sceleris, partim spe 2 per occasionem repetendae libertatis. Appius nunc uocari Icilium, nunc retractantem arripi, postremo, cum locus adeundi apparitoribus non daretur, ipse cum agmine patri-

4 si quo *Weissenb.* 4. 1. 5 *secutus*: si quod *MPFUpBOHD*^{3} (*in H* si qđ *scriptum*): si quot *RnDL*: si quid *dett. Ed. Rom.* 1469 *Ald.*: si *Alschefski*, quod *glossema uoci* si *adscriptum ratus*, *non male* dictus *MPFUpBOHD*^{x}: ductus *RnDL* 5 ad tabernas *MOH RnD?L* (*sed* ad *a* D^4 *in ras.*): *om.* ad *PFUpB* filia in *PUpD*^{x}: filiam in *Vorm. MP*^{2}*FBOHRnDL* (*sed in M lineola qua* -m *scribitur multo longior solito*): filia mi in *dubitanter Rhenan.* 6 comprehendi *PFUpBOHD dett. Ald.*: comprendi *MRnL* 8 magis *MP FBOHRnDL*: *om. Up* 9 uox tota *PFUpBOHRnDL*: uota *M* ac prouocationis *MPFUbBOH*· *om.* ac *RnDL* (procat- *DL*, *corr.* D^4)

ciorum iuuenum per turbam uadens, in uincula duci iubet. Iam circa Icilium non solum multitudo sed duces quoque 3 multitudinis erant, L. Valerius et M. Horatius, qui repulso lictore, si iure ageret, uindicare se a priuato Icilium aiebant; si uim adferre conaretur, ibi quoque haud impares fore. Hinc atrox rixa oritur. Valerium Horatiumque lictor de- 4 cemuiri inuadit: franguntur a multitudine fasces. In contionem Appius escendit: sequuntur Horatius Valeriusque. Eos contio audit: decemuiro obstrepitur. Iam pro imperio 5 Valerius discedere a priuato lictores iubebat, cum fractis animis Appius, uitae metuens, in domum se propinquam foro insciis aduersariis capite obuoluto recipit. Sp. Oppius, 6 ut auxilio collegae esset, in forum ex altera parte inrumpit. Videt imperium ui uictum. Agitatus deinde consiliis ad quae ex omni parte adsentiendo multis auctoribus trepidauerat, senatum postremo uocari iussit. Ea res, quod magnae 7 parti patrum displicere acta decemuirorum uidebantur, spe per senatum finiendae potestatis eius multitudinem sedauit. Senatus nec plebem inritandam censuit et multo magis pro- 8 uidendum ne quid Vergini aduentus in exercitu motus faceret. Itaque missi iuniores patrum in castra, quae tum in 50 monte Vecilio erant, nuntiant decemuiris ut omni ope ab seditione milites contineant

Ibi Verginius maiorem quam reliquerat in urbe motum 2 exciuit. Nam praeterquam quod agmine prope quadringen-

49 2 uincula *MPFUpHRnDL* : uincla *O*, *fort. recte* ; *cf.* 4. 26. 9 *adn.* 3 aiebant $M^1F^3UpO^1D^3$: aiebat *M* : agebant *PBOHD* : agebat *RnL* conaretur *UpOH dett. aliq. Ed. Rom.* 1470 : conarentur *MPFBRnDL dett. aliq. Ald.* quoque *Vorm ? M dett. duo* : quoque se $PF^3UpBOHRnDL$, *fort. recte* fore $P^1FUpBOHRnDL$: foro *P* (*ut uidetur*) : *om. M* 4 escendit PM^2 : aescendit *M* : ascendit $P^2FUpBOHRnDL$ 5 metuens *FUpBOHRnDL* : *add. manifestum glossema* Appius fugit *M* (Appius figit *P*) recipit *MPFB* O^1HRnDL : recepit *UpO* 6 inrumpit MP^2BOD^4 : irrumpit *F* : inrumpet *P* : irrupit *H* : rumpit *RnD?L* Videt *PFUpBOH RnDL* : uidit *M* ad quae *Stroth* : atque *MPFUpBOHRnDL*, *quod tutatur Luterb. post* trepidauerat *interpungens*

50 2 Ibi MF^3 *Ed. Rom.* 1470 : ubi *PFUpBOHRnD*

torum hominum ueniens, qui ab urbe indignitate rei accensi
3 comites ei se dederant, conspectus est, strictum etiam telum respersusque ipse cruore tota in se castra conuertit. Et togae multifariam in castris uisae maioris aliquanto quam
4 erat speciem urbanae multitudinis fecerant. Quaerentibus quid rei esset, flens diu uocem non misit ; tandem, ut iam ex trepidatione concurrentium turba constitit ac silentium
5 fuit, ordine cuncta, ut gesta erant, exposuit. Supinas deinde tendens manus, commilitones appellans orabat ne quod scelus Ap. Claudi esset sibi attribuerent neu se ut parrici-
6 dam liberum auersarentur. sibi uitam filiae sua cariorem fuisse, si liberae ac pudicae uiuere licitum fuisset : cum uelut seruam ad stuprum rapi uideret, morte amitti melius ratum quam contumelia liberos, misericordia se in speciem
7 crudelitatis lapsum ; nec superstitem filiae futurum fuisse, nisi spem ulciscendae mortis eius in auxilio commilitonum habuisset. illis quoque filias sorores coniugesque esse, nec cum filia sua libidinem Ap. Claudi exstinctam esse, sed quo
8 impunitior sit eo effrenatiorem fore. aliena calamitate documentum datum illis cauendae similis iniuriae. quod ad se attineat, uxorem sibi fato ereptam, filiam, quia non ultra pudica uictura fuerit, miseram sed honestam mortem occubuis-
9 se ; non esse iam Appi libidini locum in domo sua : ab alia uiolentia eius eodem se animo suum corpus uindicaturum quo uindicauerit filiae : ceteri sibi ac liberis suis consulerent.
10 Haec Verginio uociferanti succlamabat multitudo nec illius dolori nec suae libertati se defuturos. Et immixti

6 filiae sua *dett. aliq. Ed. Rom.* 1469 : filiae suae *MPFUpBOH RnDL* liberae ac pudicae *Ed. Frob.* 1535, *Gron.* : libere ac pudicae *F dett. unus* : libere ac pudice *MPUpBOHRnDL Ald.* : libere ac pudicem '*lectio uetus*' *Rhenan., unde ipse* libere ac pudicam (*cf. cum Drak.* 2. 30. 12) 7 nec *PFUpBO Ed. Rom.* 1469 : nec se *MHRn DL dett. aliq. Ald., sed cf. c.* 49. 3 illis quoque F^3*UpBO Ed. Rom.* 1469 : illis quoque enim *MPFHDL Ald.* : illis enim quoque *Rn* 8 miseram sed honestam mortem *MPFUpBOHRnD*^{x}*L* (*nisi quod* honestam O^1: honestate *O* ; *et* morte *P* : mortem P^2 *habent*) : misera sed honesta morte M^2D 10 immixti *UpOH* : inmixti F^3 : inmixtae *MPRnD* : inmixte *FB* : immixtae *L*

turbae militum togati, eadem illa querendo docendoque quanto uisa quam audita indigniora potuerint uideri, simul profligatam iam rem nuntiando Romae esse, insecutis qui 11 Appium prope interemptum in exsilium abisse dicerent, perpulerunt ut ad arma conclamaretur uellerentque signa et Romam proficiscerentur. Decemuiri simul iis quae uide- 12 bant iisque quae acta Romae audierant perturbati, alius in aliam partem castrorum ad sedandos motus discurrunt. Et leniter agentibus responsum non redditur : imperium si quis inhiberet, et uiros et armatos se esse respondetur. Eunt agmine ad urbem et Auentinum insidunt, ut quisque 13 occurrerat plebem ad repetendam libertatem creandosque tribunos plebis adhortantes. Alia uox nulla uiolenta audita est. Senatum Sp. Oppius habet. Nihil placet aspere agi ; 14 quippe ab ipsis datum locum seditioni esse. Mittuntur tres 15 legati consulares, Sp. Tarpeius C. Iulius P. Sulpicius, qui quaererent senatus uerbis cuius iussu castra deseruissent aut quid sibi uellent qui armati Auentinum obsedissent belloque auerso ab hostibus patriam suam cepissent. Non defuit 16 quod responderetur : deerat qui daret responsum, nullodum certo duce nec satis audentibus singulis inuidiae se offerre. Id modo a multitudine conclamatum est ut L. Valerium et M. Horatium ad se mitterent : his se daturos responsum.

10 eadem *dett. aliq.* : cum eadem *MPFUpBOHRnDL quod tutatur Gron.* : simul eadem *Zingerle; cf.* 1. 6. 4 ; 1. 35. 3; 1. 41. 7 ; 3. 27. 1; 5. 27. 2 ; 6. 14. 11, *cum adnn. nostris* potuerint *MPFUpBHRnDL* : potuerunt *O* : oportuerit *Madv.* 11 insecutis *Walters* (*Alschefskio praeeunte*) : insecutosque *MPFUpBOHRnDL* : insecutique *dett. unus* Appium *MPFBOHRnDL* : Icilium *Up, more suo* 12 Et leniter *dett. aliq.? Ed. Rom.* 1469 *Ald.* : et leuiter *MPFUpBOHRnDL* (*cf.* 1. 34. 8) : Sed leniter *Madv.* 13 -tinum insidunt] *his litteris rursus inc. Ver.* uiolenta *Ver. MPORnDL* : uiolentia *FUpBH* 14 seditioni *Glareanus, Ver.* (*cf.* 5. 18. 3) : seditionis *MPFUpBOHRnDL* (*sed in M et D* -s *fort. postea additum ab* M^1D^1) 15 obsedissent *Ver. MPFUpBORnDL* : insidunt *H, ex* § 13 *ut monet Walters* 16 Non defuit *PFUpBOHRnDL* (*in L in fine lin.*) : *defit Ver.* : on defuit *M* : N *in margine adstat ab* M^1 *additum sed non sic ut cum* on *cohaereat* quod *Ver.* : quid *MPFUpBOD*^{4} : quid non *H* : qui *RnDL* his se *MHRnDL* : iis se *PFBO* : *defit Ver.*

51 Dimissis legatis, admonet milites Verginius in re non maxima paulo ante trepidatum esse, quia sine capite multitudo fuerit, responsumque, quamquam non inutiliter, fortuito 2 tamen magis consensu quam communi consilio esse ; placere decem creari qui summae rei praeessent militarique honore 3 tribunos militum appellari. Cum ad eum ipsum primum is honos deferretur, 'Melioribus meis uestrisque rebus reser- 4 uate' inquit, 'ista de me iudicia. Nec mihi filia inulta honorem ullum iucundum esse patitur, nec in perturbata re publica eos utile est praeesse uobis qui proximi inuidiae 5 sint. Si quis usus mei est, nihilo minor ex priuato capietur.' 6 Ita decem numero tribunos militares creant.

7 Neque in Sabinis quieuit exercitus. Ibi quoque auctore Icilio Numitorioque secessio ab decemuiris facta est, non minore motu animorum Sicci caedis memoria renouata quam quem noua fama de uirgine adeo foede ad libidinem petita 8 accenderat. Icilius ubi audiuit tribunos militum in Auentino creatos, ne comitiorum militarium praerogatiuam urbana 9 comitia iisdem tribunis plebis creandis sequerentur, peritus

51 1 fuerit *MF³OHRnDL Edd. uet.* : fuerint *PFB* : *defit Ver., sed spatii ratio Mediceanae lectioni fauet, uel etiam breuiori alicui* (*ut* fuit ?) responsumque *Ver. MPFUpBOH* : *om.* -que *RDL dett.* **2** rei praeessent *Edd. uet.* : . . i praeessent *Ver.* : reip̄ (*i.e.* reipublicae) praeessent *MPFUpBOHRnDL* appellari *Ed. Frob.*1531 : *defit Ver.* : appellare *MPFUpBOHRnDL* (*sed in M littera* -e *singularem formam habet ; ipsa quidem non ex* -i *mutata est, sed uidetur ad amussim facta in similitudinem* -i *litterae sic mutatae in exemplari ; uide sis adn. ad* 1. 9. 14 4 inulta *Ver. dett. aliq. Edd. uet.* : inuita *MPFUpBOH RnDL* iucundum *MPFBOH Edd. uet.* : *defit Ver.* : iocundum *F³ UpDL dett.* 7 quieuit *MPF³UpBORnD³ in ras.* : quieū *F* (*i.e.* qui eum (*sed fort. uoluit scriba* quieuit)) : qui fuit *Ver.* : qui et iit *L* : qui *H* decemuiris] -uiris . . . renouata *desunt in H* renouata *Ver. Vorm. MPFUpBO Edd. uet.* : reuocata *RnDL dett. aliq.* quam quem *Vorm.* : quamque *Ver. MBHRnDL* : quam quae *PFUpO* accenderat *Vorm. HDL* : . . . . nderat *Ver.* : acci accenderat *M* : acciderat *PFUp²BO* : fama acciderat *Up* 8 ne *Ver. MOHRnDL* : ae *PB* : e *Up* : et *Up²* : ut *F³* praerogatiuam *MF³O Edd. uet.* : praeroga . . . . m *Ver.* : praerogatiua *M² uel M¹PF UpBRnDL* : prorogatiua *H* urbana *PFUpBOHRnDL* : urbanam *Ver. M*

rerum popularium imminensque ei potestati et ipse, priusquam iretur ad urbem, pari potestate eundem numerum ab suis creandum curat. Porta Collina urbem intrauere sub 10 signis, mediaque urbe agmine in Auentinum pergunt. Ibi coniuncti alteri exercitui uiginti tribunis militum negotium dederunt ut ex suo numero duos crearent qui summae rerum praeessent. M. Oppium Sex. Manilium creant. 11

Patres solliciti de summa rerum cum senatus cottidie esset iurgiis saepius terunt tempus quam consiliis. Sicci caedes 12 decemuiris et Appiana libido et dedecora militiae obiciebantur. Placebat Valerium Horatiumque ire in Auentinum. Illi negabant se aliter ituros quam si decemuiri deponerent insignia magistratus eius quo anno iam ante abissent. De- 13 cemuiri querentes se in ordinem cogi, non ante quam perlatis legibus quarum causa creati essent deposituros imperium se aiebant.

Per M. Duillium qui tribunus plebis fuerat certior facta **52** plebs contentionibus adsiduis nihil transigi, in Sacrum montem ex Auentino transit, adfirmante Duillio non prius quam 2 deseri urbem uideant curam in animos patrum descensuram; admoniturum Sacrum montem constantiae plebis sciturosqua sine restituta potestate redigi in concordiam res ne-

9 imminensque ei *Rhenan.* : *defit Ver.* : imminensque et *MPFUpB* (*sed hic* inm-)*RnDL* '*antiqua lectio*' *Rhenan.* : imminensque *OH dett. aliq.* 10 Porta Collina *MPFUpBOHD*^{x} *Edd. uet.* (*sed potest in M primo* collinā *scriptum fuisse*) : . . . rtam collina *Ver.* : p portam collina *RnDL* : per portam collinam *Rn*^{2} agmine *MPFUpBOHRn DL* : . . . entia agmine *Ver.* : . . . enti agmine *Ver.*^{1} : *unde* ingenti agmine *Mommsen* : silenti agmine *Wodrig* : *si Veronensi confidendum esset, Mommseni coniectura optima uideretur* 13 se aiebant *PFUpB OHRnD*^{x} : se alebant *M* : se agebant *DL* : aiebant *Ver.* (*fort. recte, cf. c.* 50. 7) *qui hinc defit usque ad c.* 56. 11

52 1 Duillium *F*^{3} *Edd. uet.* (*cf. adn. ad* 2. 58. 2) : duilium *MPUp OHRnDL* : diluluum *B* : diluiuum *B*^{1} 2 Duillio *F*^{3}*O Edd. uet.* : duellio *Vorm.* : duilio *PUpRn* : c. duilio *MF? BHDL* sciturosqua *scripsi* (*cf.* 2. 23. 11) *praeeunte Madvigio* (*qui* sciturosque qua *dedit conferens e.g.* 5. 4. 4) : sciturosque sine *Vorm. MPFUpBOHRn DL* (*sed in RnL* -quae) : sciturosquod sine *dett. unus Edd. uet. Ald.* nequeant *MPF*^{3}*UpBO*^{1}*HRnDL dett. Edd. uet.* (*in PL* neque antui

3 queant. Via Nomentana, cui tum Ficulensi nomen fuit, profecti castra in monte Sacro locauere, modestiam patrum suo-
4 rum nihil uiolando imitati. Secuta exercitum plebs, nullo qui per aetatem ire posset retractante. Prosequuntur coniuges liberique, cuinam se relinquerent in ea urbe in qua nec pudicitia nec libertas sancta esset miserabiliter rogitantes.
5 Cum uasta Romae omnia insueta solitudo fecisset, in foro praeter paucos seniorum nemo esset, uocatis utique in senatum patribus desertum apparuisset forum, plures iam quam
6 Horatius ac Valerius uociferabantur: 'Quid exspectabitis, patres conscripti? Si decemuiri finem pertinaciae non faciunt, ruere ac deflagrare omnia passuri estis? Quod autem istud imperium est, decemuiri, quod amplexi tenetis? Tectis
7 ac parietibus iura dicturi estis? Non pudet lictorum uestrorum maiorem prope numerum in foro conspici quam togatorum aliorum? Quid si hostes ad urbem ueniant facturi estis? Quid si plebs mox, ubi parum secessione moueamur, armata ueniat? Occasune urbis uoltis finire imperium?
8 Atqui aut plebs non est habenda aut habendi sunt tribuni plebis. Nos citius caruerimus patriciis magistratibus quam
9 illi plebeiis. Nouam inexpertamque eam potestatem eripuere patribus nostris, ne nunc dulcedine semel capti ferant deside-

anomentana: *diuisit* P^2) : queant *O* : nequeat *dett. unus* : *quid F habuerit discernere nequeo. Inter alias coniecturas citari debent* : scituros que nisi .... nequire *Alschefski* : sciturosque quam sine ..... nequeant *Rhenan.* : scituros qua restituta .... queant *Luterb.* : sciturosque sine restituta potestate tribunicia (*hanc uocem addebat Gron.*) ..... resne queant *Harant* 3 Ficulensi *Ed. Rom.* 1469 (*cf.* Ficulea 1. 38. 4) : ficolensi *O* : figulensi *PFUpBHDL* : figulensi figulensi *M* : fingulensi *Rn* 5 plures *dett. Ed. Rom.* 1470 *Ald.* : pluresque *MP FUpBOHRnDL* (*cf. c.* 43. 6) : *excidisse aliquid* (*ut* plures ⟨ferociores⟩ -que) *uolt Weissenb.* 6 Quod autem *MHRnDL* : quid autem *O* : quod lr *P* : quid hoc *Up* (*ubi* lr *et* hoc *ex male intellecto compendio* lc = autem *nata sunt; cf.* 1. 39. 1 *adn.*) : quod *FB* 7 in foro *MPFUp BORnDL* : ·c· in foro *H* aliorum *Ed. Frob.* 1531 : aliorumque *MP FUpBOHRnDL* (*uix recte, quamquam Alschefskius ad mulieres liberosque* (§ 4) *refert*) 7 moueamur *HDL dett. duo Ed. Rom.* 1469 *Ald.* : moueatur *Vorm. MPFUpBRn* : moueantur *O* 8 plebs *MPFUpBO HL* : plebes *RnD* 9 ne nunc *MPFUpBOHRnDL Edd. uet. optime, cf. e.g. Sall. Cat.* 11. 8, *Cic. Fam.* 9. 26. 2 : nedum nunc *Novák* : nunc *H. J. Mueller, Ursinum infeliciter secutus*

rium, cum praesertim nec nos temperemus imperiis, quo
minus illi auxilii egeant.' Cum haec ex omni parte iactaren- 10
tur, uicti consensu decemuiri futuros se, quando ita uideatur,
in potestate patrum adfirmant. Id modo simul orant ac 11
monent ut ipsis ab inuidia caueatur nec suo sanguine ad
supplicia patrum plebem adsuefaciant.

Tum Valerius Horatiusque missi ad plebem condicionibus **53**
quibus uideretur reuocandam componendasque res, decem-
uiris quoque ab ira et impetu multitudinis praecauere iuben-
tur. Profecti gaudio ingenti plebis in castra accipiuntur, 2
quippe liberatores haud dubie et motus initio et exitu rei.
Ob haec iis aduenientibus gratiae actae; Icilius pro multi-
tudine uerba facit. Idem, cum de condicionibus ageretur, 3
quaerentibus legatis quae postulata plebis essent, composito
iam ante aduentum legatorum consilio ea postulauit ut
appareret in aequitate rerum plus quam in armis reponi spei.
Potestatem enim tribuniciam prouocationemque repetebant, 4
quae ante decemuiros creatos auxilia plebis fuerant, et ne
cui fraudi esset concisse milites aut plebem ad repetendam
per secessionem libertatem. De decemuirorum modo sup- 5
plicio atrox postulatum fuit; dedi quippe eos aequum cen-
sebant uiuosque igni concrematuros minabantur. Legati ad 6
ea: 'Quae consilii fuerunt adeo aequa postulastis ut ultro
uobis deferenda fuerint; libertati enim ea praesidia petitis,
non licentiae ad impugnandos alios. Irae uestrae magis 7
ignoscendum quam indulgendum est, quippe qui crudeli-
tatis odio in crudelitatem ruitis et prius paene quam ipsi

53 1 Tum *Vorm. MPFUpB^{x}OH* : tunc *B^{1}RnDL Ald.* Valerius Horatiusque *Vorm. M* (*sed* Orat-) *PF^{3}UpB? OD^{4}* : *praefigit* c *B?* : *om.* -que *F? HDL* : ualerius et oratius *Rn dett. unus* : horatius ualeriusque *dett. plures* 2 et exitu *PFUpBHRnDL dett.* : et eitu *O* : exitu *Vorm. M* (*sed in M spatium relıquit scriba notulis minutis infra additis eodem quo cetera atramento*) haec iis *Edd. uet. Ald.* : haec his *MP FUpBOH* : haec *RnDL* 3 ea postulauit *PFUpRnL* : expostulauit *O dett. unus* : exapostulauit *M* : aī (*uel* uı̄ *i.e.* uel) ex ea postulauit *H* 4 concisse *M Ed. Venet.* 1495 : conscisse *PFUpBOHRnDL Edd. uet.* 6 postulastis *MPUpBORnDL* : postulatis *FH dett.*

8 liberi sitis dominari iam in aduersarios uoltis. Nunquamne quiescet ciuitas nostra a suppliciis aut patrum in plebem Romanam aut plebis in patres? Scuto uobis magis quam 9 gladio opus est. Satis superque humili est, qui iure aequo 10 in ciuitate uiuit, nec inferendo iniuriam nec patiendo. Etiam si quando metuendos uos praebituri estis, cum reciperatis magistratibus legibusque uestris iudicia penes uos erunt de capite nostro fortunisque, tunc ut quaeque causa erit sta-
54 tuetis: nunc libertatem repeti satis est.' Facerent ut uellent permittentibus cunctis, mox redituros se legati rebus per- 2 fectis adfirmant. Profecti cum mandata plebis patribus exposuissent, alii decemuiri, quando quidem praeter spem ipsorum supplicii sui nulla mentio fieret, haud quicquam 3 abnuere: Appius truci ingenio et inuidia praecipua odium in se aliorum suo in eos metiens odio, 'Haud ignaro' inquit, 4 'imminet fortuna. Video donec arma aduersariis tradantur differri aduersus nos certamen. Dandus inuidiae est sanguis. Nihil ne ego quidem moror quo minus decemuiratu abeam.' 5 Factum senatus consultum ut decemuiri se primo quoque tempore magistratu abdicarent, Q. Furius pontifex maximus tribunos plebis crearet; et ne cui fraudi esset secessio militum plebisque.

6 His senatus consultis perfectis dimisso senatu, decemuiri prodeunt in contionem abdicantque se magistratu, ingenti 7 hominum laetitia. Nuntiantur haec plebi. Legatos quidquid in urbe hominum supererat prosequitur. Huic multitudini laeta alia turba ex castris occurrit. Congratulantur liber-

8 quiescet Rn^2 *Ed. Parm.* 1480 *Ald.*: quiesctt *M* (*signum dubium fideliter imitatus, ut solet, cf. e. g. c.* 51. 2): quiescit *PFUpBOHRnDL* (*uix recte*) 9 humili *PD?*: humilis *MFUpBOHRnD*^{3}*L* (-s ẽ D^3 *in ras.*) 10 reciperatis *MPFBH* (*uide sis adn. ad* 1. 12. 1): receperatis *RnDL*: recuperatis $M^2F^3UpOD^2$ penes uos M^1 *uel* M^2 $UpOHD^x$: penes suos *MPFBRnDL* nunc $MP^2FUpBOH$: non *P*

54 2 spem *MOHRnDL dett.*: spes *PFUpB* 4 decemuiratu F^3HD^x: decemuiratum *MPFUpBORnDL* (*unde* habeam *pro* abeam *dett. unus*) 5 decemuiri se ... dimisso senatu *om. H* militum *MORnDL*: militis *PFUpB* plebisque *ORn*: tr̄. plebisque *MPFUp* BD^1 *in ras. L* (*sed* TR̃ PL *L*: *add.* -bisque L^1)

tatem concordiamque ciuitati restitutam. Legati pro con- 8
tione: 'Quod bonum faustum felixque sit uobis reique publicae, redite in patriam ad penates coniuges liberosque uestros; sed qua hic modestia fuistis, ubi nullius ager in tot rerum usu necessario tantae multitudini est uiolatus, eam modestiam ferte in urbem. In Auentinum ite, unde profecti 9
estis; ibi felici loco, ubi prima initia incohastis libertatis uestrae, tribunos plebi creabitis. Praesto erit pontifex maximus qui comitia habeat.' Ingens adsensus alacritasque 10
cuncta adprobantium fuit. Conuellunt inde signa profectique Romam certant cum obuiis gaudio. Armati per urbem silentio in Auentinum perueniunt. Ibi extemplo 11
pontifice maximo comitia habente tribunos plebis creauerunt, omnium primum L. Verginium, inde L. Icilium et P. Numitorium, auunculum Verginiae, auctores secessionis, tum C. 12
Sicinium, progeniem eius quem primum tribunum plebis creatum in Sacro monte proditum memoriae est, et M. Duillium, qui tribunatum insignem ante decemuiros creatos gesserat nec in decemuiralibus certaminibus plebi defuerat.

7 ciuitati *MF*^{3}*UpORnDL*: *add.* l (*uel simile quid*) *H*: ciuitate *PFB* 8 pro contione. Quod *MPFUpBRnDL*: procontionantur quod *O*: pro contione onantur quod *H* 9 ibi felici loco ubi *PF UpBOHRnDL*: ubi felici loco ubi *M?* (*ut uidetur*): ibi felici loco ibi *M*^{1} plebi *MPFUpBOHRnDL*: plebis *dett. aliq.* 10 conuellunt *Vorm. marg. P*^{2} *marg. O Ed. Rom.* 1469: conuertunt *Vorm. MPFUp BHDL Ald.* 11 tribunos plebis . . . quem primum *om. H* L. Verginium *Sigon. ex* 3. 44. 2 *et* 58. 5: aulum uerginium *MPFUpBORn DL* Verginiae *D? Sabellicus* (*cf. c.* 46. 5): uergini (*uel* -ii) *M*^{1} *uel M*^{2}*PFUpBORnD*^{1}*L. In M erasa esse uidetur lineola paene horizontalis et puncto terminata quae* -i *in* uergini *cum* a- *in* auctores *coniungebat; ante oculos scriba, ut credo, habuit rasuram* -e *litterae cum longa lingula* (-ɛ́) *quae ipsa rasura superfuit* auctores *MORnDL*: auctores et *PFB* (et *ex* -ę *littera in* Verginiae *primo deleta mox in margine uel supra addita natum esse acute coniecit Alschefskius*): auctoris *Up* 12 progeniem *F*^{3}*UpRn*: progenie *dett. unus quod et coniecit Rhenan.*: progenies '*scriptura uetus*' *Rhenan. MPBODL*: progenie C (*uel simile quid*) *F* memoriae est *MPUpOH*: memoria est *FBD*^{x}: memoriae *Rn*: memoriã esse *D*: memoria esse *L* Duillium *MP F*^{3}*HRnDL*: due . . . . *F?*: duilium *BO*: duulium *Up* (*cf.* 2. 58. 2 *adn.*) qui *MPFUpBOHD*^{4}: *om. RnDL*

13 Spe deinde magis quam meritis electi M. Titinius M.
14 Pomponius C. Apronius P. Villius C. Oppius. Tribunatu inito L. Icilius extemplo plebem rogauit et plebs sciuit ne
15 cui fraudi esset secessio ab decemuiris facta. Confestim de consulibus creandis cum prouocatione M. Duillius rogationem pertulit. Ea omnia in pratis Flaminiis concilio plebis acta, quem nunc circum Flaminium appellant.

55 Per interregem deinde consules creati L. Valerius M. Horatius, qui extemplo magistratum occeperunt. Quorum consulatus popularis sine ulla patrum iniuria nec sine offen-
2 sione fuit; quidquid enim libertati plebis caueretur, id suis
3 decedere opibus credebant. Omnium primum, cum uelut in controuerso iure esset tenerenturne patres plebi scitis, legem centuriatis comitiis tulere ut quod tributim plebes iussisset populum teneret; qua lege tribuniciis rogationibus
4 telum acerrimum datum est. Aliam deinde consularem legem de prouocatione, unicum praesidium libertatis, decemuirali potestate euersam, non restituunt modo, sed etiam in
5 posterum muniunt sanciendo nouam legem, ne quis ullum magistratum sine prouocatione crearet; qui creasset, eum ius fasque esset occidi, neue ea caedes capitalis noxae
6 haberetur. Et cum plebem hinc prouocatione, hinc tribunicio auxilio satis firmassent, ipsis quoque tribunis, ut sacrosancti uiderentur, cuius rei prope iam memoria aboleuerat,

13 P. Villius *Sigon.* (*Sabinis tantum proprium esse cognomen Appium recte monens*) : appius uillius *MPFUpBOH* (*sed in M* -pius *extra lineam stat*) : appius esilius *RnDL* C. Oppius *MD* (coppius *scriptum*) ; copius *O* : gopius *PFB* : g̃. opius *Up* : soppius *HRnL* 15 Duillius *MPF* (*clare hic*) *UpHRnDL* : duilius *BO* quem *MPF UpBOD* : quam *HRnL*

55 3 cum uelut *MDL* : cum uelud *H* (*i. e.* uelud *H*, uelut H^1) : cum ueluti *PFUpBO* : uelut *Rn* plebi *MPFB*^{1}*OHRnDL* : plebis *Up* : plebe *B* tulere *MPFUpBORnDL* : rogationibus *H* plebes F^3O : plebis *Vorm. MPFUpBRnDL* : plebe *H* 4 restituunt *MOHRnDL* : resistunt *PFUpB* posterum *MPFUpBOH* : postremum *RnDL* 5 qui creasset *OH* : quis creasset *MPFUpBRnDL* noxae *MHRnL dett. Ed. Rom.* 1469 : noxe F^3D : noxiae *PFUpBO* 6 ipsis quoque tribunis] *his uocibus incipit codex Agenensis* (*A*) *de quo uide sis praefationem nostram*, § 29

relatis quibusdam ex magno interuallo caerimoniis renouarunt, et cum religione inuiolatos eos, tum lege etiam fecerunt, 7
sanciendo ut qui tribunis plebis aedilibus iudicibus decemuiris nocuisset, eius caput Ioui sacrum esset, familia ad aedem Cereris Liberi Liberaeque uenum iret.

Hac lege iuris interpretes negant quemquam sacrosanctum 8
esse, sed eum qui eorum cui nocuerit Ioui sacrum sanciri; 9
itaque aedilem prendi ducique a maioribus magistratibus, quod, etsi non iure fiat—noceri enim ei cui hac lege non liceat—tamen argumentum esse non haberi pro sacrosancto aedilem; tribunos uetere iure iurando plebis, cum primum 10
eam potestatem creauit, sacrosanctos esse. Fuere qui inter- 11
pretarentur eadem hac Horatia lege consulibus quoque et praetoribus, quia eisdem auspiciis quibus consules crearentur, cautum esse: iudicem enim consulem appellari. Quae 12
refellitur interpretatio, quod iis temporibus nondum consulem iudicem sed praetorem appellari mos fuerit.

Hae consulares leges fuere. Institutum etiam ab iisdem 13

8 lege iuris M^2 *uel* M^1 : iuris lege *MPFUpBOHD*^{x}*A* : iuris legem *RnDL* : *in M notae transpositionis eodem, ut uidetur, atramento, sed leuiore ductu scriptae* : *fort.* iuris *secludendum erit ut glossema* eum qui eorum *Rhenan.*, *O* : eum qui eoum *A* : eum qui deorum *Vorm. MFUpBO*^{1}*RnD Edd. uet. Ald.* (*sed fort.* cum qui deorum *M*, eum qui deorum M^2) : eum quid eorum *PHL* : eum quid eum A^2 : cum qui deorum *dett. unus* : cum quis eorum *Doujat* : eius qui eorum *Gron.* cui *dett. duo Gron.* : cuiquam cui *FB* : quecui *P* : cuiquem MP^2 : cuiquam *UpD*^{4} *ut secundam lectionem dett. aliq. Edd. uet. Ald.* : quem *OHRnDLA dett. aliq.* (*sed in A* qūe *scriptum pro* quē) : quemquam *dett. unus Edd. uet. aliq.* : cuipiam *Madv.* Ioui sacrum *H. J. Mueller* : id sacrum *Vorm. MPFUpBOHRnA*^{1} *uel* A^2 : id ad sacrum *DLA dett. unus Ald.* : ideo sacrum *dubitanter Drak.* : sacrum *Rhenan. Sensum, ut credimus, recte ostendit Muelleri coniectura, sed in loco difficili hanc unam et solam corruptelam esse adfirmare uix audemus* 9 cui *Vorm.? MPFUpBOH* : cum *RnDLA* hac *Vorm.? PUpO HRnDLA* : haec *M* : ac (*cum* legem *pro* lege) *FB* sacrosancto *PFUpBOHDA dett. Edd. uet. Ald.* : sacro sanctoque *MRnDL* 10 uetere *Edd. uet. aliq.*: ueteres *MPFUpBOHRnDLA Ald.; discrimen est inter poenam hac lege institutam iudicioque exsequendam et poenam instantem si quis tribunum pl. uiolasset quam plebeii se ipsos a uiolatore exacturos esse olim se iure iurando obstrinxerant* 12 fuerit MP^2*FUpBOHRnDLA* : fuerat *P* 13 Hae *UpOD*^{x} : haec *MPFB HRnDLA*

consulibus ut senatus consulta in aedem Cereris ad aediles plebis deferrentur, quae antea arbitrio consulum supprime-
14 bantur uitiabanturque. M. Duillius deinde tribunus plebis plebem rogauit plebesque sciuit qui plebem sine tribunis reliquisset, quique magistratum sine prouocatione creasset,
15 tergo ac capite puniretur. Haec omnia ut inuitis, ita non aduersantibus patriciis transacta, quia nondum in quemquam unum saeuiebatur.

56 Fundata deinde et potestate tribunicia et plebis libertate, tum tribuni adgredi singulos tutum maturumque iam rati, accusatorem primum Verginium et Appium reum deligunt.
2 Cum diem Appio Verginius dixisset et Appius stipatus patriciis iuuenibus in forum descendisset, redintegrata extemplo est omnibus memoria foedissimae potestatis, cum
3 ipsum satellitesque eius uidissent. Tum Verginius 'Oratio' inquit, 'rebus dubiis inuenta est; itaque neque ego accusando apud uos eum tempus teram, a cuius crudelitate uosmet ipsi armis uindicastis, nec istum ad cetera scelera
4 impudentiam in defendendo se adicere patiar. Omnium igitur tibi, Appi Claudi, quae impie nefarieque per biennium alia super alia es ausus, gratiam facio. Vnius tantum criminis nisi iudicem dices, te ab libertate in seruitutem contra leges
5 uindicias non dedisse, in uincla te duci iubebo.' Nec in tribunicio auxilio Appius nec in iudicio populi ullam spem habebat; tamen et tribunos appellauit et, nullo morante

13 deferrentur *MFORnDL*: deferentur *A*: defferentur *P*: defferrentur P^2B: differrentur *UpH* antea *MOHRnDLA*: ante *PFUpB* 14 Duillius *MPRnDLA*: Duilius *FUpBO*; *uide sis adn. ad* 2. 58. 2 magistratum *MOHRnDLA*: magistratus *PFUpB* creasset *Vorm.? OHD²A dett. Edd. Rom.* 1469: creassent *MPFUpBRnDL* tergo ac $M^3OHRnDA^2$: tergo hac *L*: tergo a *A*: ergo ac *MPFB*: ergo *Up* puniretur *MPFUpBOHDLA*: punirentur *Rn*

56 2 redintegrata $MP^2F^3UpORnDLA^2$: sedintegrata *F? BH*: sedintegratae *P* 4 dices, te *MPFUpBORnDLA*: uindices te *Vorm.*: dices *H* uincla *MPFBHRnDLA*: uincula *OUp dett. aliq.* te duci *MHRnDLA*: deduci *PFUpBO* 5 habebat *PFUpBOHRnDLA*: habeat *M* tamen *Madv.*: attamen *MPFUpBOHRnDLA Edd. uet.*

arreptus a uiatore, 'Prouoco' inquit. Audita uox una uindex 6
libertatis, ex eo missa ore quo uindiciae nuper ab libertate
dictae erant, silentium fecit. Et dum pro se quisque deos 7
tandem esse et non neglegere humana fremunt et superbiae
crudelitatique etsi seras, non leues tamen uenire poenas—
prouocare qui prouocationem sustulisset, et implorare prae- 8
sidium populi qui omnia iura populi obtrisset, rapique in uin-
cla egentem iure libertatis qui liberum corpus in seruitutem
addixisset,—ipsius Appi inter contionis murmur fidem populi
Romani implorantis uox audiebatur: maiorum merita in rem 9
publicam domi militiaeque commemorabat, suum infelix erga
plebem Romanam studium, quo aequandarum legum causa
cum maxima offensione patrum consulatu abisset, suas leges,
quibus manentibus lator earum in uincla ducatur. ceterum 10
sua propria bona malaque, cum causae dicendae data facultas
sit, tum se experturum; in praesentia se communi iure
ciuitatis ciuem Romanum die dicta postulare ut dicere liceat,
ut iudicium populi Romani experiri. non ita se inuidiam 11
pertimuisse, ut nihil in aequitate et misericordia ciuium
suorum spei habeat. quod si indicta causa in uincla ducatur,
iterum se tribunos plebei appellare et monere ne imitentur
quos oderint. quod si tribuni eodem foedere obligatos se 12
fateantur tollendae appellationis in quod conspirasse decem-

6 dictae *MPFUpBOHD*^{5} *marg. A* : *om. RnDL* 7 neglegere *MP FUpHDA* : neglere *BO* : necglere *RnL* : negligere $F^3Rn^2D^3A^3$ *dett. aliq.* 8 implorare $MF^3UpORnD^2A^2$: imploraret $M^2PFBHADL$ uincla *hic et in* § 9 *MPFBOHRnDLA* : uincula *hic*, uincla *in* § 9 *Up* contionis *PFBOHRnDLA* : contiones *MUp* audiebatur *MPFUpB ORnDLA* : exaudiebatur *H* 9 quo aequandarum *D? L* : coae-quandarum (*uel* coeq-) $MPF^3UpBHRnD^3A^2$: de equandarum *F?* : coquandarum *A* : exequendarum *fragm. Haverk.* in uincla *uide supra* ducatur *PFUpBOHRnLA*^{2} : ducitur *MDA* : *in F* ducatur *cum* 'a *aperto*' (cc) *scriptum est quod* F^3 *in* a *mutauit* 10 populi Romani (*i.e.* p̄. r̄. *uel* pr̄.) *PFUpBRnDA* : P.R. *O* : r. p̄. (*i.e.* reipub-licae) *MHL* 11 et misericordia] *his uocibus rursus inc. Ver.* indicta causa *Ver. M*^{2}*PFUpBOHD*^{x}*A* : indictam causam *MDL* (*scriba* in dictam *uidetur uoluisse*) uincla *Ver. MPFBOHDLA* : uincula *Up* 12 quod si *Ver. MPFUpBOHDA* : *om.* si *RnL* appella-tionis *Ver.* : *add.* causa *MPFUpBOHA* : *add.* causam *RnDL* (causa D^x) in quod *Crevier, dett. unus* (*cod. Carinth., teste Zingerle*) : in

uiros criminati sint, at se prouocare ad populum, implorare leges de prouocatione et consulares et tribunicias, eo ipso
13 anno latas. quem enim prouocaturum, si hoc indemnato indicta causa non liceat? cui plebeio et humili praesidium in legibus fore, si Ap. Claudio non sit? se documento futurum utrum nouis legibus dominatio an libertas firmata sit, et appellatio prouocatioque aduersus iniuriam magistratuum ostentata tantum inanibus litteris an uere data sit.

57 Contra ea Verginius unum Ap. Claudium et legum ex-
2 pertem et ciuilis et humani foederis esse aiebat: respicerent tribunal homines, castellum omnium scelerum, ubi decemuir ille perpetuus, bonis, tergo, sanguini ciuium infestus, uirgas securesque omnibus minitans, deorum hominumque con-
3 temptor, carnificibus, non lictoribus stipatus, iam ab rapinis et caedibus animo ad libidinem uerso uirginem ingenuam in oculis populi Romani, uelut bello captam, ab complexu patris abreptam ministro cubiculi sui clienti dono
4 dederit; ubi crudeli decreto nefandisque uindiciis dextram patris in filiam armauerit; ubi tollentes corpus semianime uirginis sponsum auumque in carcerem duci iusserit, stupro interpellato magis quam caede motus. et illi carcerem aedificatum esse quod domicilium plebis Romanae uocare
5 sit solitus. proinde ut ille iterum ac saepius prouocet, sic se iterum ac saepius iudicem illi ferre ni uindicias ab libertate

quam *Ver. PFUpOHRnDLA*: in qua *BD*^{x}: inquam in quã *M* sint *Ver. Vorm.? MPFUpBO*^{1} (*uel O*^{2}) *H*: sunt *ORnDLA dett. Ald.* at se *Iac. Gron.*: ait se *Ver. MPFUpBOHRnDLA* 13 nouis *M*^{3}*PF UpBORnDLA*: nobis *Ver.*: niuis *H*: nuis *M* an libertas *MPF UpBOHRnDLA*: ac libertas *Ver.* aduersus *Ver. MOHRnDLA*: ei aduersus *PFUpB* litteris *MPFUpBOHRnDLA*: litteras *Ver.*

57 3 dono *Ver. Vorm. MPFUpBOHA*: *add.* uindiciis *Rn*^{2} *dett. unus*: *add.* indiciis *RnDL* 4 semianime *Ver. MPFHA*: semianimae *UpB ORnDL* (*sed Up teste Frig., silente Häggstr.*) auumque *Ver. Vorm. MPF*^{3}*UpBOHRnDLA*: auunculumque *Sabellicus Edd. uet. aliq. fort. recte* (*cf. cc.* 45. 4 *cum adn.*; 46. 5; 48. 7; 54. 11) quod *Ver. MPFUp BOHD*^{3}*A*: quo *RnDL* 5 proinde *Ver. OHRnDLA*: siro inde *M* (*fort. in rasura sed quid prius scriptum fuerit non liquet*): deinde *PF UpB* ferre ni *Ver.. dett. unus* (*cod. Klock.*): ferrent *PFB*: ferre ut *Up*: ferre ne *MOHRnDLA dett.* uindicias *Ver. MUpOHRnDLA*: indicias *PFB*

in seruitutem dederit; si ad iudicem non eat, pro damnato in uincla duci iubere. Vt haud quoquam improbante, sic 6 magno motu animorum, cum tanti uiri supplicio suamet plebi iam nimia libertas uideretur, in carcerem est coniectus; tribunus ei diem prodixit.

Inter haec ab Latinis et Hernicis legati gratulatum de 7 concordia patrum ac plebis Romam uenerunt, donumque ob eam Ioui optumo maximo coronam auream in Capitolium tulere parui ponderis, prout res haud opulentae erant colebanturque religiones pie magis quam magnifice. Iisdem 8 auctoribus cognitum est Aequos Volscosque summa ui bellum apparare. Itaque partiri prouincias consules iussi. 9 Horatio Sabini, Valerio Aequi euenere. Cum ad ea bella dilectum edixissent, fauore plebis non iuniores modo sed emeritis etiam stipendiis pars magna uoluntariorum ad nomina danda praesto fuere, eoque non copia modo sed genere etiam militum, ueteranis admixtis, firmior exercitus fuit. Priusquam urbe egrederentur, leges decemuirales, quibus 10 tabulis duodecim est nomen, in aes incisas in publico proposuerunt. Sunt qui iussu tribunorum aediles functos eo ministerio scribant.

C. Claudius, qui perosus decemuirorum scelera et ante **58** omnes fratris filii superbiae infestus Regillum, antiquam in patriam, se contulerat, is magno iam natu cum ad pericula eius deprecanda redisset cuius uitia fugerat, sordidatus cum gentilibus clientibusque in foro prensabat singulos orabatque

5 dederit *Ver. UpOHRnDLA*: dederint *MPFB* uincla *MPFB OHDLA*: uincula *Up* 6 suamet *Ver. Vorm.? PRnD*: suã et *MFB LA?*: sua et F^2UpOHA^2? (*sed in O* plebeia *pro* plebi iam) prodixit *Ver. MPFBOH*: produxit *Up*: praedixit *RnDLA dett.* 7 ob eam *MPFUpBOHRnDLA*: ab ea *Ver.* optumo *MPFBHRnD*: otumo *A*: optimo *UpO*: obtimo *L*: *in Ver. nomen* I.O.M. *scribitur* maximo *MPFBOHRnDLA*: maximoque *Up* 8 apparare MP^2FB $UpHRnD^3LA$: apparere *Ver. POD* 9 euenere *MPFUpBHRnD LA*: uenere *O*: .uen. runt *Ver.* 10 urbe *PFUpB*: urbem *Ver. MOHRnDLA, sed uide sis adn. ad* 1. 29. 6 decemuirales quib] *post haec defit Ver. usque ad c.* 60. 10

58 1 superbiae $MPFUpBOHD^3A$: superbiam *RnD? L* clientibusque *MPFUpBORnDLA*: clientibus *H*

2 ne Claudiae genti eam inustam maculam uellent ut carcere et uinculis uiderentur digni. uirum honoratissimae imaginis futurum ad posteros, legum latorem conditoremque Romani 3 iuris, iacere uinctum inter fures nocturnos ac latrones. auerterent ab ira parumper ad cognitionem cogitationemque animos, et potius unum tot Claudiis deprecantibus condonarent quam propter unius odium multorum preces aspernarentur. 4 se quoque id generi ac nomini dare nec cum eo in gratiam redisse, cuius aduersae fortunae uelit succursum. uirtute libertatem reciperatam esse: clementia concordiam 5 ordinum stabiliri posse. Erant quos moueret sua magis pietate quam eius pro quo agebat causa; sed Verginius sui potius ut misererentur orabat filiaeque, nec gentis Claudiae regnum in plebem sortitae sed necessariorum Verginiae trium tribunorum preces audirent, qui ad auxilium plebis 6 creati ipsi plebis fidem atque auxilium implorarent. Iustiores hae lacrimae uidebantur. Itaque spe incisa, priusquam prodicta dies adesset, Appius mortem sibi consciuit.

7 Subinde arreptus a P. Numitorio Sp. Oppius, proximus inuidiae, quod in urbe fuerat cum iniustae uindiciae a collega 8 dicerentur. Plus tamen facta iniuria Oppio quam non prohibita inuidiae fecit. Testis productus, qui septem et uiginti enumeratis stipendiis, octiens extra ordinem donatus donaque ea gerens in conspectu populi, scissa ueste, tergum laceratum uirgis ostendit, nihilum deprecans quin si quam suam noxam 9 reus dicere posset, priuatus iterum in se saeuiret. Oppius quoque ductus in uincula est, et ante iudicii diem finem ibi uitae fecit. Bona Claudi Oppique tribuni publicauere. Collegae eorum exsilii causa solum uerterunt; bona publicata

2 uirum O^3A^3 *dett. duo Ed. Rom.* 1469: uerum *MPFUpBOHRnD LA* 4 generi *PFUpBOHRnDLA*: generis *M* ac nomini *MUpOHRnDA*: agnomini *PFB*: ac nomine *L* reciperatam] *cf.* 1. 12. 1: recuperatam *MPFBOHRnDLA*: recuperandam *Up* clementia M^1 *uel* M^2*UpOHRnD*^{x}*A*: clementiam *MPFBDL* concordiam *MP FUpBORnDLA*: concordia *H* 5 agebat *MPOHRnDL*: aiebat P^2*FUpBA* causa *MPFUpBOD*^{3}*A*: causam *HRnDL* 9 uincula *MPFUpBOHRnDLA*

sunt. Et M. Claudius, adsertor Verginiae, die dicta dam- 10
natus, ipso remittente Verginio ultimam poenam dimissus
Tibur exsulatum abiit, manesque Verginiae, mortuae quam 11
uiuae felicioris, per tot domos ad petendas poenas uagati,
nullo relicto sonte tandem quieuerunt.

Ingens metus incesserat patres, uoltusque iam iidem tri- 59
bunorum erant qui decemuirorum fuerant, cum M. Duillius
tribunus plebis, inhibito salubriter modo nimiae potestati,
'Et libertatis' inquit, 'nostrae et poenarum ex inimicis satis 2
est; itaque hoc anno nec diem dici cuiquam nec in uincla
duci quemquam sum passurus. Nam neque uetera peccata 3
repeti iam oblitterata placet, cum noua expiata sint decem-
uirorum suppliciis, et nihil admissum iri quod uim tribuni-
ciam desideret spondet perpetua consulum amborum in
libertate uestra tuenda cura.' Ea primum moderatio tribuni 4
metum patribus dempsit, eademque auxit consulum inuidiam,
quod adeo toti plebis fuissent ut patrum salutis libertatisque
prior plebeio magistratui quam patricio cura fuisset, et ante
inimicos satietas poenarum suarum cepisset quam obuiam
ituros licentiae eorum consules appareret. Multique erant 5
qui mollius consultum dicerent, quod legum ab iis latarum
patres auctores fuissent; neque erat dubium quin turbato
rei publicae statu tempori succubuissent.

Consules rebus urbanis compositis fundatoque plebis 60

11 felicioris *Gulielmus, dett. duo*: feliciores *MPFUpBOHRnDLA*
59 1 iidem D^4 *et* (*ut secundam lectionem*) D^2 *marg. dett. aliq.*: idem *dett. aliq. Ald.*: inde *MPFUpBOHD?A*^{2} *'lectio uetus' Rhen.*: indies (*uel* indie) *Rn*: indie *D? L*: iam die *A* qui M^4*PFUpBOHRnDL*: *om. M* Duillius *MUpH*: duilius *PORnDL et sic scribere debebant FB qui* diulius *praebent* potestati *Gron. MFD*: potestatis M^1PF^1*UpBOHRnD*^{3}*LA* (*in D* Et *a* D^3 *in* et *mutatum*) 2 uincla *MPFBOHRnDLA*: uincula *Up* (*teste Frig.*) 3 uetera D^4 *dett. aliq. Ed. Rom.* 1469: ūrā (= uestra) *MPFUpBOHRnD? LA* iam *MFUpBHRnDLA*: am *O* (*cum* repeti *coniunctum*): iam iam *P* (*uix recte*) placet, cum *dett. unus* (*cod. Gaertn.*) *Rhenan.*: placet et cum *Vorm. M*: placet cum et *PFUpBOHRnDLA*: placet cum etiam *Ed. Rom.* 1469 4 dempsit MP^2*FUpBHRnD*^{1}*A*: demsit *DL*: demisit *P*: depressit *O* (*ex* dēpsit *pro* dēpsit *natum*)

statu, in prouincias diuersi abiere. Valerius aduersus coniunctos iam in Algido exercitus Aequorum Volscorumque
2 sustinuit consilio bellum; quod si extemplo rem fortunae commisisset, haud scio an, qui tum animi ab decemuirorum infelicibus auspiciis Romanis hostibusque erant, magno detri-
3 mento certamen staturum fuerit. Castris mille passuum ab hoste positis copias continebat. Hostes medium inter bina castra spatium acie instructa complebant, prouocantibusque
4 ad proelium responsum Romanus nemo reddebat. Tandem fatigati stando ac nequiquam exspectando certamen Aequi Volscique, postquam concessum propemodum de uictoria credebant, pars in Hernicos, pars in Latinos praedatum abeunt; relinquitur magis castris praesidium quam satis
5 uirium ad certamen. Quod ubi consul sensit, reddit inlatum antea terrorem, instructaque acie ultro hostem laces-
6 sit. Vbi illi, conscientia quid abesset uirium, detractauere pugnam, creuit extemplo Romanis animus, et pro uictis habe-
7 bant pauentes intra uallum. Cum per totum diem stetissent intenti ad certamen, nocti cessere. Et Romani quidem pleni spei corpora curabant: haudquaquam pari hostes animo nuntios passim trepidi ad reuocandos praedatores dimittunt.
8 Recurritur ex proximis locis: ulteriores non inuenti. Vbi inluxit, egreditur castris Romanus, uallum inuasurus ni copia pugnae fieret. Et postquam multa iam dies erat neque mouebatur quicquam ab hoste, iubet signa inferri consul; motaque acie, indignatio Aequos et Volscos incessit, si uictores exercitus uallum potius quam uirtus et arma tegerent. Igitur et ipsi efflagitatum ab ducibus signum pugnae accepere.

60 1 abiere $M^1PFUpB^1ORnDLA$: abire *MBH* 2 an qui tum $MPFUp^2BOHD^3A^2$: antiquum *RnDLA* : anquia tum *Up* animi ab $PFUpBD^3A^2$: *om.* ab *MOH*: animalib. *RnDLA* 3 continebat Rn^2A^3 *dett. unus* : continebant *MPFUpBOHRnDLA* 5 reddit *MOHRnDL Ed. Rom.* 1469 : reddidit $PFUpBD^xA$ *dett. aliq.* 6 detractauere *MPFUpBRnDLA*^{1} : detracuere *H*: detrectauere ORn^2A? 8 tegerent *MPFUpBOD*^{1}*A* (*sed in M* armate gerent): egerent *HRnDL*

Iamque pars egressa portis erat deincepsque alii seruabant 9
ordinem, in suum quisque locum descendentes, cum consul
Romanus, priusquam totis uiribus fulta constaret hostium
acies, intulit signa; adortusque nec omnes dum eductos 10
nec, qui erant, satis explicatis ordinibus, prope fluctuantem
turbam trepidantium huc atque illuc circumspectantiumque
se ac suos, addito turbatis mentibus clamore atque impetu
inuadit. Rettulere primo pedem hostes; deinde cum animos 11
collegissent et undique duces uictisne cessuri essent increparent, restituitur pugna.

Consul ex altera parte Romanos meminisse iubebat illo **61**
die primum liberos pro libera urbe Romana pugnare: sibimet
ipsis uicturos, non ut decemuirorum uictores praemium
essent. non Appio duce rem geri, sed consule Valerio, ab 2
liberatoribus populi Romani orto, liberatore ipso. ostenderent prioribus proeliis per duces non per militēs stetisse
ne uincerent. turpe esse contra ciues plus animi habuisse 3
quam contra hostes et domi quam foris seruitutem magis
timuisse. unam Verginiam fuisse cuius pudicitiae in pace 4
periculum esset, unum Appium ciuem periculosae libidinis;
at si fortuna belli inclinet, omnium liberis ab tot milibus
hostium periculum fore; nolle ominari quae nec Iuppiter 5
nec Mars pater passuri sint iis auspiciis conditae urbi accidere. Auentini Sacrique montis admonebat, ut ubi libertas
parta esset paucis ante mensibus, eo imperium inlibatum

9 fulta $M^2P^2FUpBHD^xA$: fuilta P : fuita $MRnD?$: fuit a L : fuit aut O constaret $PFUpBOHRnDLA$: contrastaret M 10 nec omnes dum $MPOHRnDLA$: necdum omnes P^2FUpBA^2 *uel* A^3 -tem turbam] *sic rursus inc. Ver.* 11 Rettulere *Ver.* M : retulere $PUpOHRnDLA$: pertulere FB

61 1 ipsis $MPUpOHRn^2DLA$: ipsi *Ver.* : ipsos $FBRn$ 2 Valerio *Ver.* M^1 *uel* $M^2PFUpBOHRnD^xLA$: m ualerio *Vorm.* MD (*ubi* consulem ualerio) ab $MPFUpBOHD^x$: ac $RnDL$: a. *Ver.* : a A 4 belli M^1 *uel* $M^2PFBOHRnDLA$: libelli M : bellum Up 5 iis auspiciis *Ver.* PFB (*sed hic* -pitiis) : hiis auspiciis A : his auspiciis $MUpHRnDL$: auspiciis O urbi *Ver.* $MP^2FUpBORnD?$ A^1 : ubbi P : urbis HD *uel* D^1LA inlibatum $MPFUpBD^3$ (*sed hic* illi-) A^2 : inliba . . . *Ver.* : in libatum A : inlibertum $RnDL$: in libertatem H : in libertate O (*qui mox* ostenderent referrentque)

6 referrent, ostenderentque eandem indolem militibus Romanis post exactos decemuiros esse quae ante creatos fuerit, nec aequatis legibus imminutam uirtutem populi Romani
7 esse. Haec ubi inter signa peditum dicta dedit, auolat deinde ad equites. 'Agite, iuuenes' inquit, 'praestate uirtute
8 peditem ut honore atque ordine praestatis. Primo concursu pedes mouit hostem; pulsum uos immissis equis exigite e campo. Non sustinebunt impetum, et nunc cunctantur magis
9 quam resistunt'. Concitant equos permittuntque in hostem pedestri iam turbatum pugna, et perruptis ordinibus elati ad nouissimam aciem, pars libero spatio circumuecti, iam fugam undique capessentes plerosque a castris auertunt
10 praeterequitantesque absterrent. Peditum acies et consul ipse uisque omnis belli fertur in castra, captisque cum ingenti caede, maiore praeda potitur.
11 Huius pugnae fama perlata non in urbem modo sed in Sabinos ad alterum exercitum, in urbe laetitia modo celebrata est, in castris animos militum ad aemulandum decus ac-
12 cendit. Iam Horatius eos excursionibus †sufficiendo† proe-

7 dicta dedit *MPFUpBOHRnDLA* : dedit dic . . *Ver.* auolat *HRnDL*: aduolat *MPFUpBOD*^{2} *uel D*^{4}*A* : *defit Ver. sed tam arto spatio relicto ut Harleianam lectionem ualde commendet, cuius et significatio hic melior* ordine *Ver. MOHRnDLA* : *om. PFUpB* 8 mouit *PFUpBOHRnDLA* : mouebit *MA*^{2} : . . uit (*uel* . . . uit, *uel* . . . . uit) *Ver.* e campo *PUpHRnDLA* : ae campo *FB* : e campos *O* : de campo *Ver. M* (*fort. recte*) sustinebunt impetum *MPFUpBOH RnDLA* : sustinebant impetu *Ver.* 9 auertunt *Ver. MOHRnD LA* : euertunt *PFUpB* praeterequitantesque *Ver. Vorm.? MPFUp BOHRnL* : praeterequitantesqui *D* (*ubi* q = qui) *A* : praeequitantesque *M*^{1} *uel M*^{2}*A*^{2} 10 caede *Ver. MPFUpOD*^{3}*A* : foede *RnDL* : fede *H* 11 laetitia modo *MPFUpBOHRnDLA* : *om.* modo *Ver.* 12 excursionibus sufficiendo *MPFBOHRnDLA* (*num recte ? Cf. Verg. G.* 2. 424 *et* 436; *Aen.* 2. 618 *et* 9. 803) : excursionibus *Ver.* (*fort. recte, si modo origo interpolationis inueniri possit*) : excursionibus assuefaciendo *dett. unus* (*cod. Haverk.*) : ex incursionibus sufficiendo *Up*; *si quid mutandum, lectio uel potius correctio Haverkampiana teneri possit si pro* adsuefecerat *substituatur uerbum aliud, quale* docuerat, *cuius prima syllaba in uocibus praecedentibus se perdere potuerit. Sed corruptelae quarto saeculo antiquioris medicina non leuis*

liisque leuibus experiundo adsuefecerat sibi potius fidere quam meminisse ignominiae decemuirorum ductu acceptae, paruaque certamina in summam totius profecerant spei. Nec 13 cessabant Sabini, feroces ab re priore anno bene gesta, lacessere atque instare, rogitantes quid latrocinii modo procursantes pauci recurrentesque tererent tempus et in multa proelia paruaque carperent summam unius belli? quin illi 14 congrederentur acie inclinandamque semel fortunae rem darent?

Ad id, quod sua sponte satis collectum animorum erat, **62** indignitate etiam Romani accendebantur: iam alterum exercitum uictorem in urbem rediturum; sibi ultro per contumelias hostem insultare; quando autem se, si tum non sint, pares hostibus fore? Vbi haec fremere militem in 2 castris consul sensit, contione aduocata, 'Quemadmodum' inquit, 'in Algido res gesta sit, arbitror uos, milites, audisse. Qualem liberi populi exercitum decuit esse, talis fuit; consilio collegae, uirtute militum uictoria parta est. Quod ad 3 me attinet, id consilii animique habiturus sum, quod uos mihi feceritis. Et trahi bellum salubriter et mature perfici potest. Si trahendum est, ego ut in dies spes uirtusque 4

12 leuibus *Ver.* A^3 *uel* A^4 *Ed. Rom.* 1469: lenibus *MOHRnDLA*: lenius *PFUpB* 13 nec cessabant *MPFUpBORnDLA*: necessabant *Ver. H* latrocinii *MPFBOHD*^{3}*A* (*in D?* -niis): latronicii *Up*: latrocinio *Ver. RnL* pauci recurrentesque *MPFUpBOHD*^{4}*A* (*sed in B* paci): *om. L*: *om.* pauci recurrentes *RnD*: pauci recursantesque *Ver.* tererent *MP*^{2}*F*^{3}*UpHRnD*^{4}*A*: terrerent *PFBODL*: terrentes *Ver.* et in *MPFUpBOHD*^{4}*A*^{2}: *om.* et *Ver.*: *om.* in *RnDLA* carperent *MPFUpBRnDLA*: caperent *Ver. OH*

62 1 se si *MPFUpBOHD*^{x} (*D*^{2}, *ut credo*) A^4: sensi *RnDL*: si *Ver.* 2 consilio P^2A^2 *Ald.*: . . . *Ver.* (*ut uidetur*): Gy (*nota incerta*) consulto *H*: consilio consulto *ML*: consul consilto *P*: consilto *FB*: consulto *UpORnDLA* 3 mihi feceritis *Crevier*: . . hi f . . eritis . . . . . s *Ver.*: milites geritis *Vorm. MA*^{2} (*ut lectionem secundam*): tegeritis *H*: mihi tegaritis feceritis *O* (*qui* feceritis *add. iterum post* bellum): mihi tegeritis *RnL*: mihi . . . . feceritis *P*: mihi effeceritis *P*^{2}*FUpBD*^{3} (*sed in D*^{3} michi): michi . . . . geritis (*fort.* lete geritis) *D*: milites mihi effeceritis *Edd. uet. Ald.*: mihi, milites, feceritis *Frigell. Mendum totum ortum est ex* F *in* T, C *in* G *corruptis in scriptura unciali correctionibusque eo adhibitis*

uestra crescat, eadem qua institui disciplina efficiam : si iam satis animi est decernique placet, agite dum, clamorem qualem in acie sublaturi estis, tollite hic indicem uoluntatis
5 uirtutisque uestrae.' Postquam ingenti alacritate clamor est sublatus, quod bene uertat gesturum se illis morem posteroque die in aciem deducturum adfirmat. Reliquum diei apparandis armis consumptum est.

6 Postero die simul instrui Romanam aciem Sabini uidere, et ipsi, iam pridem auidi certaminis, procedunt. Proelium fuit, quale inter fidentes sibimet ambo exercitus, ueteris perpetuaeque alterum gloriae, alterum nuper noua uictoria
7 elatum. Consilio etiam Sabini uires adiuuere ; nam cum aequassent aciem, duo extra ordinem milia quae in sinistrum cornu Romanorum in ipso certamine impressionem facerent
8 tenuere. Quae ubi inlatis ex transuerso signis degrauabant prope circumuentum cornu, equites duarum legionum, sescenti fere, ex equis desiliunt cedentibusque iam suis prouolant in primum, simulque et hosti se opponunt et aequato primum
9 periculo, pudore deinde animos peditum accendunt. Verecundiae erat equitem suo alienoque Marte pugnare, peditem ne ad pedes quidem degresso equiti parem esse.

63 Vadunt igitur in proelium ab sua parte omissum et locum ex quo cesserant repetunt ; momentoque non restituta
2 modo pugna, sed inclinatur etiam Sabinis cornu. Eques inter ordines peditum tectus se ad equos recipit ; transuolat

4 agite dum *Vorm. ? MPFUp²BOHD²A²* : agedum *Up* : agite cum *RnDLA* : agite *Ver.* acie *Ver. Vorm.? MPFUpBOHA²* (*sed in B* aciae, *in O* quale minatiae) : aciem *RnDLA* hic *MPFUpHRn LA²* : hinc *Ver. BDA* : *in O* candicem *pro* hic indicem 5 die in aciem . . . postero *om. Ver. A* (*corr. A²*) diei *MUpOHDLA²* : die *PF* : diae *B* est *MOHRnDLA²* : *om. PFUpB* 6 gloriae *MPFUpBOHRnDLA* : uictoriae *Ver.* nuper noua *MPFUpBO HRnDLA* : noua nuper *Ver.* : *fort.* noua *secludendum* 7 milia *Ver. MP²OHRnDLA* : militia *PFB* : militiae *Up* cornu *MPF UpOHRnDLA* : cornum *Ver. B* 8 cornu *M¹ uel M²UpORnA* : cornum *Ver. MPFBHDL* duarum *MPFUpBOHRnDLA* : earum *Ver.* sescenti *Edd. uet.* : sescentis *Ver.* : ac (*uel* a$\overline{c}$ *uel* a$\hat{c}$) *i.e.* DC *MPFUpBOHRnDLA* desiliunt *MPFUpBOHRnDLA* : exiliunt *Ver.*

inde in partem alteram suis uictoriae nuntius ; simul et in hostes iam pauidos, quippe fuso suae partis ualidiore cornu, impetum facit. Non aliorum eo proelio uirtus magis enituit. Consul prouidere omnia, laudare fortes, increpare sicubi 3 segnior pugna esset. Castigati fortium statim uirorum opera edebant tantumque hos pudor quantum alios laudes excitabant. Redintegrato clamore undique omnes conisi hostem 4 auertunt, nec deinde Romana uis sustineri potuit. Sabini fusi passim per agros castra hosti ad praedam relinquunt. Ibi non sociorum sicut in Algido res, sed suas Romanus populationibus agrorum amissas recipit.

Gemina uictoria duobus bifariam proeliis parta, maligne 5 senatus in unum diem supplicationes consulum nomine decreuit. Populus iniussu et altero die frequens iit supplicatum ; et haec uaga popularisque supplicatio studiis prope celebratior fuit. Consules ex composito eodem biduo ad 6 urbem accessere senatumque in Martium campum euocauere. Vbi cum de rebus ab se gestis agerent, questi primores patrum senatum inter milites dedita opera terroris causa haberi. Itaque inde consules, ne criminationi locus 7 esset, in prata Flaminia, ubi nunc aedes Apollinis est—iam tum Apollinare appellabant—, auocauere senatum. Vbi cum 8

63 2 et in hostes *MPFUpBOHRnDLA* : et hostis *Ver.* fuso *Ver. PFUpBORnD*^{1} *uel D*^{2}*A*^{3} : fusos *MHDL dett. aliq.* : fuse *A* 3 opera *Ver. MPFUpBOHRnLA*^{x} *Ald.* (*cf.* 5. 4. 7 ; 29. 9. 12) : operam *DA Ed. Rom.* 1470 edebant *MPFUpBOHRnDA* : edebat *L* : debebant *Ver.* 4 conisi *Ver. PUpOHRnDLA* : quonisi *FB* : consii *Vorm.* : ĉ sii *M* : conixi *A*^{2} *uel A*^{3} recipit *MPFUpBOHRn DLA* : recepit *Ver.* 5 in unum *MPFUpBOHRnDLA* : *om.* in *Ver.* Populus iniussu *MPFUpBOHRnDLA* : populi iussu *Ver* frequens iit *MPFUpO*^{1}*DLA* : frequens ut *OHRn* : *om. Ver.* supplicatum *Ed. Frob.* 1531 : supplicatumque est *Ver. MPFUpBOHD*^{1} *uel D*^{3}*LA dett.* : supplicatumque e *D* 6 Martium campum *Ver. MPFUpOHRnL* (*sed* -rc- *BOHL*) : campum martium *DA dett.*, *sed cf.* 2. 5. 2 ; 3. 27. 3 euocauere *MPFUpBOHRnDLA* : uocauere *Ver.* 7 iam tum *Ver. Vorm. MPFUpBOHRnDLA Edd. uet.* : iam tum circum *dett. duo* : circum iam tum *Rn*^{2} *Ald.* Apollinare *Ver. dett. duo* (*cf.* Dianium 1. 48. 6) : apollinar *Gron.* (*cf. Varro, L. Lat.* 5. 52) : apollinarem *Vorm. P*^{2}*FUpBHRnL* : apollinarum *P* : appollinarem *MODA*

ingenti consensu patrum negaretur triumphus, L. Icilius tribunus plebis tulit ad populum de triumpho consulum, multis dissuasum prodeuntibus, maxime C. Claudio uociferante de
9 patribus, non de hostibus consules triumphare uelle gratiamque pro priuato merito in tribunum, non pro uirtute honorem peti. nunquam ante de triumpho per populum actum; semper aestimationem arbitriumque eius honoris
10 penes senatum fuisse; ne reges quidem maiestatem summi ordinis imminuisse. ne ita omnia tribuni potestatis suae implerent, ut nullum publicum consilium sinerent esse. ita demum liberam ciuitatem fore, ita aequatas leges, si sua
11 quisque iura ordo, suam maiestatem teneat. In eandem sententiam multa et a ceteris senioribus patrum cum essent dicta, omnes tribus eam rogationem acceperunt. Tum primum sine auctoritate senatus populi iussu triumphatum est.

64 Haec uictoria tribunorum plebisque prope in haud salubrem luxuriam uertit, conspiratione inter tribunos facta ut iidem tribuni reficerentur, et, quo sua minus cupiditas emi-
2 neret, consulibus quoque continuarent magistratum. Consensum patrum causabantur, quo per contumeliam consulum
3 iura plebis labefactata essent. quid futurum nondum firmatis legibus, si nouos tribunos per factionis suae consules

8 L. Icilius *MPFUpBOHRnDLA* : Q. Silicius *Ver.* 9 tribunum *Ver. M*[3] : tributum *MPFUpBOHRnDLA*[2] : tributo *A* : tribunos *A*[2] *marg.* (*ut secundam lectionem*) 11 eandem *Ver. Vorm. MP*[2] *FUpBOHD*[2]*A* : eadem *PRnDL*, *qui tamen* sententiam *praebent* a ceteris *Ver. PFUpBORn*[2]*D*[2]*A dett. Edd. uet.* : ceteris *Vorm. MHRn DL* ; *cf. c.* 65. 11 *inf.*

64 1 Haec *Ver. MPFBHRnDLA* : *add.* triumphata *UpO* (*cuius glossematis originem prodit A*[3] *uel A*[2] *qui in marg. add.* triumphus decretus per populum) uertit *Ver. MPFUpBOD*[1]*A* : uerti *H* (*sed ita prolongata ultima* -i- *litterae linea ut ad altitudinem* l- *litterae propriam surgat ; unde probabile uidetur hoc signum ex male scripto* -it *ortum esse*) : uerti *RnDL* iidem *Ver. RnA*[3] *Ed. Rom.* 1469 : idem *MPFUpB OHDLA* consulibus *MPFUpBOHRnDLA* : conss̄ *Ver.* : consules *Madv.* 2 labefactata *DA*[3] *dett. aliq. Edd. uet.* : labe factata *A* : labefacta tum *Ver.* : labefactor *F* : labefacta *Vorm. MPUpB* (*sed hic* lebe-) *OHRnL*, *fort. recte* 3 quid . . . adorti essent *om. F* Quid *Ver. M*[3]*PUpBOHRnDLA* : quod *M* factionis suae *Madv.*, *M* (*ut mihi persuasum est ; nam* factionis *certo discernitur ;* suae *paullo minus certum, tamen probabile*) : factionis sua *Ver.* : factiones suas *M*[2] *uel*

adorti essent ? non enim semper Valerios Horatiosque consules fore, qui libertati plebis suas opes postferrent. Forte 4
quadam utili ad tempus, ut comitiis praeesset potissimum M. Duillio sorte euenit, uiro prudenti et ex continuatione magistratus inuidiam imminentem cernenti. Qui cum ex ueteri- 5
bus tribunis negaret se ullius rationem habiturum, pugnarentque collegae ut liberas tribus in suffragium mitteret aut concederet sortem comitiorum collegis, habituris e lege potius comitia quam ex uoluntate patrum, iniecta contentione Duil- 6
lius consules ad subsellia accitos cum interrogasset quid de comitiis consularibus in animo haberent, respondissentque se nouos consules creaturos, auctores populares sententiae haud popularis nactus in contionem cum iis processit. Vbi 7
cum consules producti ad populum interrogatique, si eos populus Romanus, memor libertatis per illos receptae domi, memor militiae rerum gestarum, consules iterum faceret, quidnam facturi essent, nihil sententiae suae mutassent, con- 8
laudatis consulibus quod perseuerarent ad ultimum dissimiles decemuirorum esse, comitia habuit; et quinque tribunis plebi creatis cum prae studiis aperte petentium nouem tribunorum alii candidati tribus non explerent, concilium dimisit nec deinde comitiorum causa habuit. Satisfactum 9
legi aiebat, quae numero nusquam praefinito tribuni modo ut relinquerentur sanciret et ab iis qui creati essent cooptari collegas iuberet; recitabatque rogationis carmen in quo 10

M[1]*PUpBOHRnDLA* (*sed in D* s- *in* suas *pleniore calamo, cf.* 1. 41. 4 *adn.*) 4 Duillio *Ver. MHDL*: Duilio *PFUpBO*[1]*Rn*: dulio *O* 6 Duillius *Ver. MPOHRnDL*: Duilius *FUpB* (*sed in F* -s *ab F*[3] *additum*); *uide sis* 2. 58. 2 *adn.* populares sententiae haud popularis *Stroth*: popularis sententiae haud popularis *dett. unus* (*Cod. Vat.* 1840 *saec. XIV teste Frig.*): popularis sententiae haud populari *Ver.*: popularis sententiae haud populares *MPFUpBOHRnDLA* (*sed in F* auc, *in BL* aut, *pro* haud) 7 militiae rerum *Iac. Gron.*: militiae quae rerum *Ver.*: militiae rerumque *MPFUpBOHRnDLA*, *cf. Praef.* 5 *adn.* 8 causa *Vorm.? MPFBRnDLA* (*in A* c̄a., *non* c̄ā): causam *Ver. UpOH*, *cf. c.* 67. 7 *inf.* 9 tribuni *Klockius, Ver. M*[1] *uel M*[2]: tribunis *MPFUpB OHRnDLA* 10 in quo sic esset: Si *scripsimus*: in quo si *Ver. MPF UpBOHRnDLA*: in quo sic erat *H. J. Mueller*: in quo est *Madv. Ed.* 3

⟨sic esset :⟩ 'Si tribunos plebei decem rogabo, si qui uos minus hodie decem tribunos plebei feceritis, tum ut ii quos hi sibi collegas cooptassint legitimi eadem lege tribuni
11 plebei sint ut illi quos hodie tribunos plebei feceritis.' Duillius cum ad ultimum perseuerasset negando quindecim tribunos plebei rem publicam habere posse, uicta collegarum cupiditate pariter patribus plebeique acceptus magistratu abiit.

65 Noui tribuni plebis in cooptandis collegis patrum uoluntatem fouerunt; duos etiam patricios consularesque, Sp.
2 Tarpeium et A. Aternium, cooptauere. Consules creati Sp. Herminius T. Verginius Caelimontanus, nihil magnopere ad patrum aut plebis causam inclinati, otium domi ac foris
3 habuere. L. Trebonius tribunus plebis, infestus patribus quod se ab iis in cooptandis tribunis fraude captum proditumque a collegis aiebat, rogationem tulit ut qui plebem Romanam tribunos plebei rogaret, is usque eo rogaret dum decem tribunos plebei faceret; insectandisque patribus, unde Aspero etiam inditum est cognomen, tribunatum gessit.

10 decem tribunos *MPFUpBOHRnDLA* : ex tribuni *Ver.* feceritis *Ver.? Fragm. Haverk.*[2] : fecerit hii *Fr. Haverk.* : fecerint iis *PFBOH* : fecerint his *Up* : fecerint ii *Vorm. MRnD*[3]*L sed in M* íí *scribitur pro* ii *eque* -íf *in exemplari ipso mutato natum esse potest* : fecerint. ut *D? A* : fecerint hi *A*[4] tum ut ii *Weissenb.* : tum uti *Ver.? Vorm. MPFUp BOHRnDLA* : tum utique *Edd. uet. aliq. Ald.* quos hi sibi *Ver. Up* : *om.* hi *Vorm. MPFBOHRnDLA* cooptassint *Rhenan.* : cooptassent *Ver.* : cooptassent ut illi *MPFBOHRnDLA* : coaptassent ut illi *Up* ; *uerba* ut illi *ex linea sequente perperam in archetypo Nicomachiano uidentur arrepta* 11 Duillius *Ver. MPFBOHDL* : Duilius *Up. cf.* § 6 *sup. adn.* plebei *MPFUpBOHDA*[3] : plebeis *RnLA* (*sed in* § 10 plebei, *ut et D*) : *defit Ver. sed spatium uix plus quam* pl. *cepisse potest* plebeique *Ver. MPFBOHRnDLA* : plebique *UpA*[3]

65 1 Noui] *in Ver. defit haec linca post* no . . . . . *litteris circa sex deletis ; proxima linea* pariciosnetl (?) *tantum praebet ; tum pergit* cooptauere, *ceteris omnibus omissis* A. Aternium *D? Alsch., cf. c.* 31. 5 : a. aeternium *MPFORnL* : a. aethernium *Up* : a. aeternum *H* : a. eternium *BD*[3]*A* 3 ab iis *Ver.?* : ab hiis *A* : ab his *MPFBOHRn DL* 4 usque eo *MOHD*[1] *uel D*[3]*A Edd. uet.* : uso eo *RnDL* : usque *PFUpB* : adeo *Ver.* inditum est *M*[1] *uel M*[2] *POHRnD*[1]*LA* : indictum est *MFUpB* : inditum ei *D* : . . . . . m *Ver.*

Inde M. Geganius Macerinus et C. Iulius consules facti 5
contentiones tribunorum aduersus nobilium iuuentutem
ortas, sine insectatione potestatis eius conseruata maiestate
patrum, sedauere; plebem, decreto ad bellum Volscorum 6
et Aequorum dilectu, sustinendo rem ab seditionibus con-
tinuere, urbano otio foris quoque omnia tranquilla esse ad-
firmantes, per discordias ciuiles externos tollere animos. Cu- 7
ra pacis concordiae quoque intestinae causa fuit. Sed alter
semper ordo grauis alterius modestiae erat; quiescenti plebi
ab iunioribus patrum iniuriae fieri coeptae. Vbi tribuni 8
auxilio humilioribus essent, in primis parum proderat; deinde
ne ipsi quidem inuiolati erant, utique postremis mensibus,
cum et per coitiones potentiorum iniuria fieret et uis potes-
tatis omnis aliquanto posteriore anni parte languidior ferme
esset. Iamque plebs ita in tribunatu ponere aliquid spei, si 9
similes Icilio tribunos haberet: nomina tantum se biennio
habuisse. Seniores contra patrum ut nimis feroces suos cre- 10
dere iuuenes, ita malle, si modus excedendus esset, suis
quam aduersariis superesse animos. Adeo moderatio tuen- 11
dae libertatis, dum aequari uelle simulando ita se quisque
extollit ut deprimat alium, in difficili est, cauendoque ne
metuant, homines metuendos ultro se efficiunt, et iniuriam
ab nobis repulsam, tamquam aut facere aut pati necesse sit,
iniungimus aliis.

5 M. Geganius *Ver. PFUpBOHRnDLA* : cn gaeganius *M* Macerinus *Sigon. ex* 4. 8. 1 *et* 4. 17. 7, *cf. etiam Fast. Capit. anni* 367 *a. C. n. C. I. L.* i², *p.* 124 (*Liv.* 6. 42. 3) : macrinus *UpO cum aliquot Fastorum fontibus hoc anno* (*desunt ipsi Fasti*) *C. I. L.* i², *p.* 106 : m̄. acrinus *MPFB* : m̄. agrinus *HRnDLA* contentiones *Ver. A*³ *uel A*²: contiones (*uel* conc-) *MPFUpBOHRnDLA* 6 otio foris quoque *Ver.*: quoque otio foris *MPFUpBOHRnDLA* : *malim* quoque *hic seclusum cum tam cito in proxima sententia sequatur* 10 iuuenes *PFUpBOHA Ed. Rom.* 1469 : iuuenes esse *A*³ *dett. aliq.* : iuuenes essent *MRnDL* : *defit Ver. ubi spatii ratio* essent *uel* esse *neque postulat neque excludit* excedendus *MPFUpBO* : exercendus *HRnD LA* : *defit Ver.* : excedendi *D*⁴ (*ut secundam lectionem*) 11 extollit *Ver. MPUpOH* : extollat *RnDLA* : se extollit *FB* ab nobis *MH* : a nobis *PFUpBORnDLA* : nobis *Ver.* (*cf. c.* 63. 11 *sup.*)

66 T. Quinctius Capitolinus quartum et Agrippa Furius consules inde facti nec seditionem domi nec foris bellum acce-
2 perunt; sed imminebat utrumque. Iam non ultra discordia ciuium reprimi poterat, et tribunis et plebe incitata in patres, cum dies alicui nobilium dicta nouis semper certaminibus
3 contiones turbaret. Ad quarum primum strepitum, uelut signo accepto, arma cepere Aequi ac Volsci, simul quod persuaserant iis duces, cupidi praedarum, biennio ante dilectum indictum haberi non potuisse, abnuente iam plebe imperium:
4 eo aduersus se non esse missos exercitus. dissolui licentia militandi morem, nec pro communi iam patria Romam esse. quicquid irarum simultatiumque cum externis fuerit in ipsos uerti. occaecatos lupos intestina rabie opprimendi occasio-
5 nem esse. Coniunctis exercitibus Latinum primum agrum perpopulati sunt; deinde postquam ibi nemo uindex occurrebat, tum uero exsultantibus belli auctoribus ad moenia ipsa Romae populabundi regione portae Esquilinae accessere, uastationem agrorum per contumeliam urbi ostentantes.
6 Vnde postquam inulti, praedam prae se agentes, retro ad Corbionem agmine iere, Quinctius consul ad contionem populum uocauit.

67 Ibi in hanc sententiam locutum accipio: 'Etsi mihi nullius noxae conscius, Quirites, sum, tamen cum pudore summo in contionem in conspectum uestrum processi. Hoc uos scire, hoc posteris memoriae traditum iri Aequos et Volscos,

66 2 non ultra *MPFUpBOHRnDLA*: nec ultra *Ver.* 3 Aequi ac Volsci *MPFUpBOHD*^{3}*A* (*sed in A* equi): acui ac uolsci *RnDL*: aequi uolsciquae *Ver.* haberi *Ver. MPUpOHA*^{3}: habere habere *F*: habere *BRnDLA* non esse *MPFUpBOHRnDLA*: non nosse *Ver.* 4 simultatiumque *MPFUpBOA*: sim . . . . . m . ue *Ver.*: simultaciumque D^x: simultaque tumque *H*: simul tacitumque *RnDL* 5 perpopulati *MOHA*^{2} *uel* *A*^{3}: propopulati *B*: propulati *PFUp*: . . . . . populati *Ver.*: populati *RnDLA dett.* Esquilinae *Up*: Esquiline *FB*: aes . . . . . *Ver.*: exquilinae (*uel* -ne) *MPOHRnDLA* 6 Vnde *Ver. MPUpOHDLA*: undique *Rn*: inde *P*^{2}*FB*

67 1 Quirites *MPFUpBOHRnDLA* (*sed in B* -ten): *om. Ver.* in contionem in conspectum uestrum *Walters*: in contionem uestram (*uel* conc-) *MPFUpBOHRnDLA*: in conspectum ues . . . m *Ver.*

uix Hernicis modo pares, T. Quinctio quartum consule ad moenia urbis Romae impune armatos uenisse! Hanc ego 2 ignominiam, quamquam iam diu ita uiuitur [is status rerum est] ut nihil boni diuinet animus, si huic potissimum imminere anno scissem, uel exsilio uel morte, si alia fuga honoris non esset, uitassem. Ergo si uiri arma illa habuissent quae 3 in portis fuere nostris, capi Roma me consule potuit? Satis honorum, satis superque uitae erat; mori consulem tertium oportuit. Quem tandem ignauissimi hostium contempsere? 4 nos consules an uos Quirites? Si culpa in nobis est, auferte imperium indignis et, si id parum est, insuper poenas expetite: si in uobis, nemo deorum nec hominum sit, qui uestra pu- 5 niat peccata, Quirites: uosmet tantum eorum paeniteat. Non illi uestram ignauiam contempsere nec suae uirtuti confisi sunt; quippe totiens fusi fugatique, castris exuti, agro multati, sub iugum missi, et se et uos nouere: discordia ordinum 6 et uenenum urbis huius, patrum ac plebis certamina, dum nec nobis imperii nec uobis libertatis est modus, dum taedet uos patriciorum, nos plebeiorum magistratuum, sustulere illis animos. Pro deum fidem, quid uobis uoltis? Tribunos 7 plebis concupistis; concordiae causa concessimus. Decemuiros desiderastis; creari passi sumus. Decemuirorum uos pertaesum est; coegimus abire magistratu. Manente in eos- 8

1 pares *MPFUpBOHRnDA*: praes *L*: pars *Ver.* 2 uiuitur is status *MPFUpBOHRnDLA* (*in F* uiuituris, *in B* -tiris): uictu .... atus *Ver.* is status rerum est *seclusit Karsten quem confirmant et D sic interpungendo* --is status rerũ ẽ--(*cf.* 2. 32. 10 *adn.*) *et M ubi plures hic lineae solito pleniores sunt; et B ubi linea quae his uocibus finitur in marg. excurrit multum stipata* si huic *Ver. MOHRnDLA*: *om.* si *PF UpB* 4 hostium *MPFUpBOHRnDLA*: hi hostium *Ver., fort. recte* an uos *Ver. HRnDLA*^{1}: annos *M*: annuos *PUpO*: annuas *FB*: annosos *M*^{3}: Quirites *post* an *ponit A, sed corr. ipse* 5 si in *Ver. Up ORnD*^{3}*A*: sin *MPFH, et D* (*sed cum* expetitis *? pro* expetite): s in *L*: sint *B* nouere *MPFUpBOH*^{1}*RnDLA*: mouere *H*: non uere *Ver.* 6 et uenenum *Madv., Ver. D?*: est uenenum *MPFUp BOHRnD*^{x}*LA* urbis huius *MPFBOHRnDLA*: huius urbis *Ver. Up, in corruptela, ut saepe, soli conspirantes* modus dum *MPFUp BOHRnDLA*: modus *Ver.* nos *Ver., Gruterum confirmans*: hos *MPFUpBOHRnDLA Ald.* illis *Clericus, optime*: illi *Ver. MPF UpBHRnDLA*: *om. O, solito acumine* 7 causa *M*^{1} *uel M*^{2}*PF UpBOHRnD*^{x}*A* (*ubi* c̄a *non* c̄a̅): causam *Ver. MDL, cf. c.* 64. 8 *sup.*

dem priuatos ira uestra, mori atque exulare nobilissimos
9 uiros honoratissimosque passi sumus. Tribunos plebis creare iterum uoluistis ; creastis. Consules facere uestrarum partium ; etsi patribus uidebamus iniquos, patricium quoque magistratum plebi donum fieri uidimus. Auxilium tribunicium, prouocationem ad populum, scita plebis iniuncta patribus, sub titulo aequandarum legum nostra iura oppressa
10 tulimus et ferimus. Qui finis erit discordiarum ? ecquando unam urbem habere, ecquando communem hanc esse patriam licebit ? Victi nos aequiore animo quiescimus quam uos uic-
11 tores. Satisne est nobis uos metuendos esse ? Aduersus nos Auentinum capitur, aduersus nos Sacer occupatur mons ; Esquilias uidimus ab hoste prope captas et scandentem in aggerem Volscum. Hostem nemo submouit : in nos uiri, in nos armati estis.

68 Agitedum, ubi hic curiam circumsederitis et forum in-
2 festum feceritis et carcerem impleueritis principibus, iisdem istis ferocibus animis egredimini extra portam Esquilinam, aut, si ne hoc quidem audetis, ex muris uisite agros uestros ferro ignique uastatos, praedam abigi, fumare incensa passim
3 tecta. At enim communis res per haec loco est peiore ; ager uritur, urbs obsidetur, belli gloria penes hostes est. Quid tandem ? priuatae res uestrae quo statu sunt ? Iam unicui-
4 que ex agris sua damna nuntiabuntur. Quid est tandem

8 exulare *UpRnA*^{2} *uel* A^3 : exulari *MPFBOHLA* : exulari- *D qui correctionem litterae* -e (*uel* -i) *in exemplari suo repperisse uidetur et fideliter descripsisse* (*cf.* 1. 7. 5 *adn.*) 9 uidebamus *Ver. MPFBO HRnDLA* : uidebatur *Up* iniquos *POHDL* : iniquum *MP*^{2}*F*^{2}*UpB D*^{2}*A* : *defit Ver.* 10 ecquando *Ed. Frob.* 1531 : et quando *Ver. semel sed bis MPFUpBOHRnDLA* unam urbem habere ecquando *om. Ver.* 11 Esquilias *FBA* : aesquilias *MPUpOHRnDL* : exquilias *Ver.* : Esquiliae *Gron.* uidimus *Welz* (*an potius* uidemus ?) : quidem *MPFUpBOHRnDLA* : quid . . *Ver.* captas et *PFUpBHD*^{3} : capta set *M* (*ubi* capta *in fine lin.*) : capta esset M^3 : capta se *RnDL* : captas *O* : captae et *Gron.* Volscum. Hostem *sic interpunxit Madv.* : hostem *secl. Gron.* submouit *Ver. MPOHRnDLA* : subcubuit *B* : subuit *F*

68 3 uestrae *Ver. MPFUpBOHRnD*^{1}*LA* : *om. D* quo statu *Vorm. MPFBO* (*cf. e. g.* 22. 22. 10) : in quo statu *Ver. HRnDLA* : quo in statu *Up Edd. uet. aliq.* nuntiabuntur *MPFUpBOHRnD LA* : nuntiabantur *Ver.*

domi unde ea expleatis? Tribuni uobis amissa reddent ac restituent? Vocis uerborumque quantum uoletis ingerent, et criminum in principes et legum aliarum super alias ut contionum; sed ex illis contionibus nunquam uestrum quisquam re [fortuna] domum auctior rediit. Ecquis rettulit aliquid 5 ad coniugem ac liberos praeter odia offensiones simultates publicas priuatasque, a quibus semper non uestra uirtute innocentiaque, sed auxilio alieno tuti sitis? At hercules, cum 6 stipendia nobis consulibus, non tribunis ducibus, et in castris, non in foro faciebatis, et in acie uestrum clamorem hostes, non in contione patres Romani horrebant, praeda parta agro ex hoste capto pleni fortunarum gloriaeque simul publicae simul priuatae triumphantes domum ad penates redibatis: nunc oneratum uestris fortunis hostem abire sinitis. Haerete adfixi contionibus et in foro uiuite: sequitur uos 7 necessitas militandi quam fugitis. Graue erat in Aequos et Volscos proficisci: ante portas est bellum. Si inde non pellitur, iam intra moenia erit et arcem et Capitolium scandet et in domos uestras uos persequetur. Biennio ante senatus 8 dilectum haberi et educi exercitum in Algidum iussit: sedemus desides domi mulierum ritu inter nos altercantes, praesenti pace laeti nec cernentes ex otio illo breui multiplex 9 bellum rediturum. His ego gratiora dictu alia esse scio; sed me uera pro gratis loqui, etsi meum ingenium non moneret,

4 expleatis *MPUpBOHRnDLA* (*sed in B* -tiš, *i. e.* -ti sunt): expletis *F*: expletas *Ver.* re fortuna *Ver. Vorm. MPFUpBO*: fortuna re *HRnDLA?*: fortuna *dett.*: re fortunaque A^2 *uel* A^3 *Ald.* (*sed si coniunctione opus est, melius* re et): re *Rhenan. recte, ut puto; fort. etiam* auctiore *pro* auctior *malis* 5 Ecquis *M, Ed. Mediol.* 1495 (*i. e. Sabellicus*): et quis $M^3PFUpBO$: ac quis *HRnDLA*: *defit Ver.* 6 hercules *MPFORnDLA*: herculae *H*: hercule P^2Up: *defit Ver.*: adercules *B*, *pro* At herc. redibatis *Ver.* D^xA^1: rediebatis *MPF UpBOHRnDLA* 7 sequitur *MPFUpBOHRnDLA* (*sed in D sic*; Sequitur ~Vos, *quasi ad lectorem, non ad Quirites spectaret uerbum*): sequetur *Ver.* (*sed cf. e. g. Horatianum illud* Merses profundo; pulchrior euenit) pellitur *MPFBOHRnDLA*: repellitur *Up*: *defit Ver.* persequetur *MPFUpBOHRnDLA*: persequentur *Ver.* 8 exercitum in Algidum] *post has uoces defit Ver. usque ad* nequirent 4. 7. 2

necessitas cogit. Vellem equidem uobis placere, Quirites; sed multo malo uos saluos esse, qualicumque erga me animo
10 futuri estis. Natura hoc ita comparatum est, ut qui apud multitudinem sua causa loquitur gratior eo sit cuius mens nihil praeter publicum commodum uidet; nisi forte adsentatores publicos, plebicolas istos, qui uos nec in armis nec in otio esse sinunt, uestra uos causa incitare et stimulare puta-
11 tis. Concitati aut honori aut quaestui illis estis; et quia in concordia ordinum nullos se usquam esse uident, malae rei se quam nullius, turbarum ac seditionum duces esse
12 uolunt. Quarum rerum si uos taedium tandem capere potest et patrum uestrosque antiquos mores uoltis pro his
13 nouis sumere, nulla supplicia recuso, nisi paucis diebus hos populatores agrorum nostrorum fusos fugatosque castris exuero et a portis nostris moenibusque ad illorum urbes hunc belli terrorem quo nunc uos attoniti estis transtulero.'

69 Raro alias tribuni popularis oratio acceptior plebi quam
2 tunc seuerissimi consulis fuit. Iuuentus quoque, quae inter tales metus detractationem militiae telum acerrimum aduersus patres habere solita erat, arma et bellum spectabat. Et agrestium fuga spoliatique in agris et uolnerati, foediora iis quae subiciebantur oculis nuntiantes, totam urbem ira im-
3 pleuere. In senatum ubi uentum est, ibi uero in Quinctium omnes uersi ut unum uindicem maiestatis Romanae intueri, et primores patrum dignam dicere contionem imperio consulari, dignam tot consulatibus ante actis, dignam uita omni,
4 plena honorum saepe gestorum, saepius meritorum. Alios consules aut per proditionem dignitatis patrum plebi adulatos

10 plebicolas *MPFUpBOHDLA* : *om. Rn*
69 1 alias *MPFUpBOA*^{3} : alia *HRnDLA* 2 quoque *MPOHRnDLA*: *om. FUpB*: *post* quoque *repetit* popularis . . . . . seuerissimi *P* detractationem *PFUpBHRnA*^{2} : detractionem *MODLA*: detrectationem *delt. unus; uide sis adn. ad* 2. 43. 3 iis quae *PFB* (*ubi* -que) *ORn* : hiisque *A* : hisquae (*uel* -que) *MUpHDL* 3 unum *MOHRnDLA Edd. uet.* : in unum *PFUpB* uita *PFUpB*^{1}*OD*^{1}*A* : uitam *MBHRnD? L* (*et in M* omni *in* omnium *mutauit M*^{1} *uel M*^{2}) plena *PFUpBOHD*^{1}*A* : plenam *MRnDL*

aut acerbe tuendo iura ordinis asperiorem domando multitudinem fecisse : T. Quinctium orationem memorem maiestatis patrum concordiaeque ordinum et temporum in primis habuisse. Orare eum collegamque ut capesserent rem pub- 5
licam ; orare tribunos ut uno animo cum consulibus bellum ab urbe ac moenibus propulsari uellent plebemque oboedientem in re tam trepida patribus praeberent ; appellare tribunos communem patriam auxiliumque eorum implorare uastatis agris, urbe prope oppugnata. Consensu omnium di- 6
lectus decernitur habeturque. Cum in contione pronuntiassent tempus non esse causas cognoscendi, omnes iuniores postero die prima luce in campo Martio adessent ; cogno- 7
scendis causis eorum qui nomina non dedissent bello perfecto se daturos tempus ; pro desertore futurum, cuius non probassent causam,—omnis iuuentus adfuit postero die. Cohortes sibi quaeque centuriones legerunt ; bini senatores 8
singulis cohortibus praepositi. Haec omnia adeo mature perfecta accepimus ut signa, eo ipso die a quaestoribus ex aerario prompta delataque in campum, quarta diei hora mota ex campo sint, exercitusque nouus, paucis cohortibus ueterum militum uoluntate sequentibus, manserit ad decimum lapidem. Insequens dies hostem in conspectum dedit, cas- 9
traque ad Corbionem castris sunt coniuncta. Tertio die, 10
cum ira Romanos, illos, cum totiens rebellassent, conscientia culpae ac desperatio inritaret, mora dimicandi nulla est facta.

In exercitu Romano cum duo consules essent potestate 70
pari, quod saluberrimum in administratione magnarum rerum est, summa imperii concedente Agrippa penes colle-

4 fecisse M^1 *uel* M^2OHA^1 *uel* A^2 : fecisset *MPFBRnDLA* : fecissent *Up* 6 Cum in contione M^2*RnDL* : cum consules in contione *Vorm. OH* : cum consules cum in contione *P* : consules cum in contione P^2 D^3*A Edd. uet. aliq.*: consules cum in contentione *FB* : consules in contione *Up* : *in M post* cum *signa dubia* (∝ 1150) *fideliter descripta deleuit recte* M^2 ; *ordo uerborum in P uocem ex margine sumptam arguit, cf.* 4. 7. 10 8 quaeque *MOHRnL* : quoque *PFUpBDA*

gam erat; et praelatus ille facilitati submittentis se comiter respondebat communicando consilia laudesque et aequando
2 imparem sibi. In acie Quinctius dextrum cornu, Agrippa sinistrum tenuit; Sp. Postumio Albo legato datur media acies tuenda; legatum alterum P. Sulpicium equitibus prae-
3 ficiunt. Pedites ab dextro cornu egregie pugnauere, haud
4 segniter resistentibus Volscis. P. Sulpicius per mediam hostium aciem cum equitatu perrupit. Vnde cum eadem reuerti posset ad suos, priusquam hostis turbatos ordines reficeret terga impugnare hostium satius uisum est; momentoque temporis in auersam incursando aciem ancipiti terrore dissipasset hostes, ni suo proprio eum proelio equites Vol-
5 scorum et Aequorum exceptum aliquamdiu tenuissent. Ibi uero Sulpicius negare cunctandi tempus esse, circumuentos interclusosque ab suis uociferans, ni equestre proelium
6 conixi omni ui perficerent; nec fugare equitem integrum satis esse: conficerent equos uirosque, ne quis reueheretur inde ad proelium aut integraret pugnam; non posse illos
7 resistere sibi, quibus conferta peditum acies cessisset. Haud surdis auribus dicta. Impressione una totum equitatum fudere, magnam uim ex equis praecipitauere, ipsos equosque
8 spiculis confodere. Is finis pugnae equestris fuit. Tunc adorti peditum aciem, nuntios ad consules rei gestae mittunt, ubi iam inclinabatur hostium acies. Nuntius deinde et uincentibus Romanis animos auxit et referentes gradum
9 perculit Aequos. In media primum acie uinci coepti, qua
10 permissus equitatus turbauerat ordines; sinistrum deinde

70 1 facilitati *Up, Ald.* : facilitate *MPFBOHRnDLA* 4 auersam *RnA*^{2} *uel A*^{3} : aduersam *MPFUpBOHDLA* 6 integrum *MA*^{2} *Edd. uet.* : interdum *PFUpBOHA Ed. Rom.* 1469 : in tertium *RnL* : interqū *D* reueheretur *MP*^{2}*FUpB Edd. uet.* : reuehereatur *P* : reuereatur *HRnDLA* : reuehatur *O* : reuerteretur *A*^{2} sibi quibus *OHRnD*^{1} *uel D*^{3}*LA* : quibus sibi *MPFUpB* : *fort.* sibi *secludendum* 8 nuntios *MPOHRnDLA* : nuntiis *FB* (*sed in F* -nc-) : nuntii *P*^{2} : nuncii *Up Ed. Rom.* 1469 mittunt *MOHRnDLA* : mittuntur *PFUpB Ed. Rom.* 1469 9 ordines *MHRnD*^{1}*LA* : ordine *P?* : ordinem *P*^{2}*FUpBO Ed. Rom.* 1469 : *om. D*

cornu ab Quinctio consule pelli coeptum ; in dextro plurimum laboris fuit. Ibi Agrippa, aetate uiribusque ferox, cum omni parte pugnae melius rem geri quam apud se uideret, arrepta signa ab signiferis ipse inferre, quaedam iacere etiam in confertos hostes coepit ; cuius ignominiae metu concitati 11 milites inuasere hostem. Ita aequata ex omni parte uictoria est. Nuntius tum a Quinctio uenit uictorem iam se imminere hostium castris ; nolle inrumpere antequam sciat debellatum et in sinistro cornu esse : si iam fudisset hostes, con- 12 ferret ad se signa, ut simul omnis exercitus praeda potiretur. Victor Agrippa cum mutua gratulatione ad uictorem colle- 13 gam castraque hostium uenit. Ibi paucis defendentibus momentoque fusis, sine certamine in munitiones inrumpunt, praedaque ingenti compotem exercitum suis etiam rebus reciperatis quae populatione agrorum amissae erant reducunt. Triumphum nec ipsos postulasse nec delatum iis ab senatu 14 accipio, nec traditur causa spreti aut non sperati honoris. Ego quantum in tanto interuallo temporum conicio, cum 15 Valerio atque Horatio consulibus qui praeter Volscos et Aequos Sabini etiam belli perfecti gloriam pepererant negatus ab senatu triumphus esset, uerecundiae fuit pro parte dimidia rerum consulibus petere triumphum, ne etiamsi impetrassent magis hominum ratio quam meritorum habita uideretur.

Victoriam honestam ex hostibus partam turpe domi de 71 finibus sociorum iudicium populi deformauit. Aricini at- 2 que Ardeates de ambiguo agro cum saepe bello certassent, multis in uicem cladibus fessi iudicem populum Romanum cepere. Cum ad causam orandam uenissent, concilio populi 3 a magistratibus dato magna contentione actum. Iamque editis testibus, cum tribus uocari et populum inire suffragium

10 arrepta *Duker*: accepta *MPFUpOHRnDLA Ed. Rom.* 1469 *Ald.*
13 reciperatis (1. 12. 1 *adn.*): recuperatis *MPFUpBORnDLA*: recom paratis *H*
71 1 ex hostibus *MPFUpBOA*^{2} : *om. HRnDLA*

oporteret, consurgit P. Scaptius de plebe, magno natu, et 'Si licet' inquit, 'consules, de re publica dicere, errare ego
4 populum in hac causa non patiar.' Cum ut uanum eum negarent consules audiendum esse uociferantemque prodi publicam causam submoueri iussissent, tribunos appellat.
5 Tribuni, ut fere semper reguntur a multitudine magis quam regunt, dedere cupidae audiendi plebi ut quae uellet Scap-
6 tius diceret. Ibi infit annum se tertium et octogensimum agere, et in eo agro de quo agitur militasse, non iuuenem, uicesima iam stipendia merentem, cum ad Coriolos sit bella-
7 tum. eo rem se uetustate oblitteratam, ceterum suae memoriae infixam adferre agrum de quo ambigitur finium Coriolanorum fuisse captisque Coriolis iure belli publicum populi Romani factum. mirari se quonam ore Ardeates Aricinique, cuius agri ius nunquam usurpauerint incolumi Coriolana re, eum se a populo Romano, quem pro domino iudicem fe-
8 cerint, intercepturos sperent. sibi exiguum uitae tempus superesse; non potuisse se tamen inducere in animum quin, quem agrum miles pro parte uirili manu cepisset, eum senex quoque uoce, qua una posset, uindicaret. magnopere se suadere populo ne inutili pudore suam ipse causam damnaret.

72 Consules cum Scaptium non silentio modo, sed cum ad-
sensu etiam audiri animaduertissent, deos hominesque testantes flagitium ingens fieri, patrum primores arcessunt.
2 Cum iis circumire tribus, orare ne pessimum facinus peiore exemplo admitterent iudices in suam rem litem uertendo,

3 Scaptius *MPFUpBOA*^{2}: captius *HRnDLA* Si licet *M*^{1} *uel* *M*^{2}*PFORnDLA*: scilicet *MBH*: licet *Up* dicere *MPFUpBOD*^{4} *A*: diceret *H*: *om. RnDL* 6 octogensimum (*sed* -ges-) *MP*^{2}*FUp* *BH* (*Hale & Buck, p.* 26): octagessimum *P*: nonagesimum *O*; *quod ante* annum *add. Vorm. marg. RnDLA* 7 quonam ore *M? D*^{3}*?*, *Klockius*: quonam in more *D*: quonam more *M*^{2} (*uel M*) *PFUpBOH* *RnLA* 8 eum senex *PFUpBOA*^{1} *uel A*^{2}: tum senex *MHRnDLA*
suadere] *hac uoce desinit in M scriba Leo; u. sis praef. nostram* § 9.
72 2 tribus *Perizonius*: tribunos *MPFUpBOHRnDLA* peiore exemplo] *post has uoces defit H usque ad libri finem*

cum praesertim etiamsi fas sit curam emolumenti sui iudici
esse, nequaquam tantum agro intercipiendo adquiratur, quan-
tum amittatur alienandis iniuria sociorum animis. nam famae 3
quidem ac fidei damna maiora esse quam quae aestimari pos-
sent : hoc legatos referre domum, hoc uolgari, hoc socios au-
dire, hoc hostes, quo cum dolore hos, quo cum gaudio illos ?
Scaptione hoc, contionali seni, adsignaturos putarent finitimos 4
populos ? clarum hac fore imagine Scaptium ; sed populum
Romanum quadruplatoris et interceptoris litis alienae perso-
nam laturum. quem enim hoc priuatae rei iudicem fecisse 5
ut sibi controuersiosam adiudicaret rem ? Scaptium ipsum
id quidem, etsi praemortui iam sit pudoris, non facturum.

Haec consules, haec patres uociferantur ; sed plus cupiditas 6
et auctor cupiditatis [Scaptius] ualet. Vocatae tribus iudica-
uerunt agrum publicum populi Romani esse. Nec abnuitur 7
ita fuisse, si ad iudices alios itum foret ; nunc haud sane
quicquam bono causae leuatur dedecus iudicii ; idque non
Aricinis Ardeatibusque quam patribus Romanis foedius atque
acerbius uisum. Reliquum anni quietum ab urbanis motibus
et ab externis mansit.

2 iudici *UpA*^{1} *uel A*^{2} *Ed. Mediol.* 1478 : iudicis *MPFBORnDLA Edd. uet. priores Ald.* adquiratur *MPFUpBORnDLA* : acq- *D*^{x} *dett.* 4 Scaptione *Rn*^{2}*A*^{2} *uel A*^{3}: scaptioni *MPFUpBRnL* : scaptio ni *O* : sp cationi *D* : spacioni *A* hac fore *Up Nonnius* : hoc fore *MPF BORnDLA*^{2} *uel A*^{3} *dett.* : fore *A* Scaptium ; sed *Alschefski* : scaptium esse *MPFUpBORnDLA dett.* : Scaptium *Gron.* 5 quem enim *MPFBOA*^{1} *uel A*^{2} : quem *UpDA* : quem ⫩ *RnL* 6 Scaptius *PFUpBRnDLA* (*sed in F primum* s- *et ultimum* -s *pleniore calamo*) : scapsius *M* (*sed* scap- *ab M*^{1} *in ras.*) : *om. O, recte, ut credimus ; cf.* 2. 40. 3 *adn. et Class. Quarterly* v (1911), *p.* 4 ualet. Vocatae *ORnD*^{4}*A Ed. Parm.* 1480 : uoc . . . . . ualet *M* : uoce ualet *M*^{3} : uocate uallet *P* : uocaret ualet *Up* : uocate ualet *P*^{2}*FBD? L. Nisi uox* ualet *omnino delendum, quod durius uidetur, ex ordine suo detrusa per glossema* Scaptius *uideri potest*

In MPFUpBO deest subscriptio Nicomachea, quae tamen recurrit solita forma (*et Nicomachum Dexterum et Victorianum nominans*) *in HRn DLA. In M et P spatium uacuum relictum sed nunquam repletum est : in O haec tantum* : Explicit Lib. iii, *tum in capite paginae sequentis* Titi Liuii Liber Quartus Incipit Feliciter : *in PFB* Inc. Lib. IIII Feliciter ; *in Up* Titi Liuii quartus liber incipit

T. LIVI

AB VRBE CONDITA

LIBER IV

Hos secuti M. Genucius et C. Curtius consules. Fuit 1
annus domi forisque infestus. Nam [anni] principio et de
conubio patrum et plebis C. Canuleius tribunus plebis roga-
tionem promulgauit, qua contaminari sanguinem suum patres 2
confundique iura gentium rebantur, et mentio primo sensim
inlata a tribunis ut alterum ex plebe consulem liceret fieri,
eo processit deinde ut rogationem nouem tribuni promulga-
rent, ut populo potestas esset, seu de plebe seu de patribus
uellet, consules faciendi. Id uero si fieret, non uolgari modo 3
cum infimis, sed prorsus auferri a primoribus ad plebem
summum imperium credebant. Laeti ergo audiere patres 4
Ardeatium populum ob iniuriam agri abiudicati descisse, et
Veientes depopulatos extrema agri Romani, et Volscos
Aequosque ob communitam Verruginem fremere ; adeo uel
infelix bellum ignominiosae paci praeferebant. His itaque 5
in maius etiam acceptis, ut inter strepitum tot bellorum
conticescerent actiones tribuniciae, dilectus haberi, bellum
armaque ui summa apparari iubent, si quo intentius possit
quam T. Quinctio consule apparatum sit. Tum C. Canu- 6
leius, pauca in senatu uociferatus, nequiquam territando

1 1 C. Curtius *Sigon. ex aliquot Fastorum fontibus (uide C. I. L.* i², *p.* 108) *et Diodor.* 12. 31. 1 (*qui tamen praenomen* Ἀγριππαν *dat*), *Varr. L. Lat.* 5. 150 : p. curatius *MPFUpBOHDL* : p. curactius *A* : p. curiactus A^2 Nam anni $P^2FUp^2B^1OHDLA$: nam ani *B* : nam animi *PUp* : anni nam *M* '*uetus lectio*,' *Rhenan.* : anni *seclusimus* (*Praef.* 5 *adn.*) 3 si fieret $MP^2FUpBOHDLA$: *om.* si *P* 5 conticescerent $FBOHA^1$ *uel* A^2 : conticesserent *Up* : conticiscerent *MPDLA* 6 nequiquam *POHDL* : nequaquam *M* : nequicquam $FUpBD^4A$

consules auertere plebem a cura nouarum legum, nunquam eos se uiuo dilectum habituros, antequam ea quae promulgata ab se collegisque essent plebes sciuisset, confestim ad contionem aduocauit.

2 Eodem tempore et consules senatum in tribunum et tribunus populum in consules incitabat. Negabant consules iam ultra ferri posse furores tribunicios; uentum iam ad finem esse; domi plus belli concitari quam foris. id adeo non plebis quam patrum neque tribunorum magis quam 2 consulum culpa accidere. cuius rei praemium sit in ciuitate, eam maximis semper auctibus crescere; sic pace bonos, sic 3 bello fieri. maximum Romae praemium seditionum esse; 4 ideo ⟨eas⟩ singulis uniuersisque semper honori fuisse. [reminiscerentur quam maiestatem senatus ipsi a patribus accepissent, quam liberis tradituri essent, ut quem ad modum plebs gloriari posset auctiorem amplioremque esse.] finem ergo non fieri, nec futuram donec quam felices seditiones tam 5 honorati seditionum auctores essent. quas quantasque res C. Canuleium adgressum! conluuionem gentium, perturbationem auspiciorum publicorum priuatorumque adferre, ne quid sinceri, ne quid incontaminati sit, ut discrimine 6 omni sublato nec se quisquam nec suos nouerit. quam enim aliam uim conubia promiscua habere nisi ut ferarum

1 6 sciuisset *Ed. Frob.* 1531 : sciuisset et *MPFUpBOHDLA* 2 1 ferri *PFUpBOHDLA* : ferre MA^2 adeo non *PFUpBOHDLA* : non adeo *M* 3 ideo *F?*, *Weissenb.* : id et $MPUpBOHDLA^1$ (*et fort. F ubi tres litterae* ets- (*uel* eos *uel* eas?) *arte coniunguntur*) : idem *A* : inde *Postgate* : id *Madv.* *Post hanc uocem* ⟨eas⟩ *addidimus, quod ante* singulis *et post* ideo *facile excidere potuit.* *Proximam sententiam intra* §§ 10 *et* 11 *infra, ante repetitum illud* finem non fieri, *posuimus, leuiter emendatam; hic habes intra* [] *codicum lectionem; ubi uariet* (ipsi ; ut quem ; posset ; auctiorem ; esse) *infra apparebit.* *De toto loco consulas oramus Class. Quarterly* v (1911), *p.* 5 4 futuram *MPFBOHDLA* : futurum *Up* 5 ne quid (*secundo in loco*) $MPFUpBOA^1$ *uel* A^2 : neque *HDLA* incontaminati sit $PFUpB^1OHDLA$: incontaminata sit *B* : incontaminatis *M* 6 conubia $MPFUpBOHDA^2$: conubii *LA?* : connubii *dett. aliq.* promiscua *MPFUpBOHDLA* : *uide sis* 3. 47. 7 *adn.*

prope ritu uolgentur concubitus plebis patrumque? ut qui natus sit ignoret, cuius sanguinis, quorum sacrorum sit; dimidius patrum sit, dimidius plebis, ne secum quidem ipse concors. parum id uideri quod omnia diuina humanaque 7
turbentur: iam ad consulatum uolgi turbatores accingi. et primo ut alter consul ex plebe fieret, id modo sermonibus temptasse; nunc rogari ut seu ex patribus seu ex plebe uelit populus consules creet. et creaturos haud dubie ex plebe seditiosissimum quemque; Canuleios igitur Iciliosque consules fore. ne id Iuppiter optimus maximus sineret regiae 8
maiestatis imperium eo recidere; et se miliens morituros potius quam ut tantum dedecoris admitti patiantur. certum 9
habere maiores quoque, si diuinassent concedendo omnia non mitiorem in se plebem, sed asperiorem alia ex aliis iniquiora postulando cum prima impetrasset futuram, primo 10
quamlibet dimicationem subituros fuisse potius quam eas leges sibi imponi paterentur. quia tum concessum sit de tribunis, iterum concessum esse. ⟨reminiscerentur quam maiestatem senatus ipsi a patribus accepissent, quam liberis tradituri essent, uel quem ad modum plebs gloriari posset ⟨se⟩ auctiorem amplioremque esse.⟩ finem non fieri posse 11

6 uolgentur (*sed* uulg- *MP²FUpBOHDLA* : uulgerent *P* 7 parum *PFUpBOHLA¹ uel A²* : patrum *MDA dett. aliq.* nunc *MHDLA* : nuc *O* : non *PUpB* : deinde *F³* rogari ut *PFUpBOHDLA* : rogari *M* ex plebe *MPFUpBOHDLA* : plebe *M. Mueller* (*cf.* 4. 26. 7) Iciliosque *MUpOHDLA* : ciliosque *PB* : alios quoque *F³* (*sed* ali- *ab F*) 10 quia tum *MHDLA* : quia dum *PFUpBO* reminiscerentur . . . esse *ex* § 4 *transtulimus ubi u. adn.* ipsi *PFUpBOHDLA*: *om. M, fort. recte* uel (*i.e.* uĩ) quem ad modum *scripsimus* : ut quem ad modum *Vorm. MPFUpBOHDLA* : et quem ad modum *dett. duo Ald.* gloriari posset *Vorm. MPUpHDL* : gloriari possent *F³B* : *fort.* gloriaretur *F??* ⟨se⟩ *hic addidimus* auctiorem *Vorm. MF? UpD⁴* (*ut secundam lectionem*) *A* : auctorem *PBODL dett. aliq.* : auctam rem *F³ in ras.* esse *MPFUpBOHD^xLA* : se ē (*i.e.* se est) *D* : se esse *dett. aliq.* 11 finem non fieri *MPFUpBOHDLA* finem fieri non *tres dett.* : *seclusit Madv.* : sinere non fieri *Edd. uet. aliq.* posse si in *scripsi* : posse sin *F* : posse ĩn *M* (*quod ex obscurato* ſin *accurate descriptum esse potest*) : posse in *Vorm. ? PUpBOHDLA* : in *dett. aliq.* : non posse in *Madv.*

si in eadem ciuitate tribuni plebis et patres essent; aut hunc ordinem aut illum magistratum tollendum esse, potiusque sero quam nunquam obuiam eundum audaciae temeri-
12 tatique. illine ut impune primo discordias serentes concitent finitima bella, deinde aduersus ea quae concitauerint armari ciuitatem defendique prohibeant, et cum hostes tantum non arcessierint, exercitus conscribi aduersus hostes
13 non patiantur, sed audeat Canuleius in senatu proloqui se nisi suas leges tamquam uictoris patres accipi sinant dilectum haberi prohibiturum? quid esse aliud quam minari se prodituram patriam, oppugnari atque capi passurum? quid eam uocem animorum, non plebi Romanae, sed Volscis et
14 Aequis et Veientibus allaturam? nonne Canuleio duce se speraturos Capitolium atque arcem scandere posse? ni patribus tribuni cum iure ac maiestate adempta animos etiam eripuerint, consules paratos esse duces prius aduersus scelus ciuium quam aduersus hostium arma.

3 Cum maxime haec in senatu agerentur, Canuleius pro
2 legibus suis et aduersus consules ita disseruit: 'Quanto opere uos, Quirites, contemnerent patres, quam indignos ducerent qui una secum urbe intra eadem moenia uiueretis,
3 saepe equidem et ante uideor animaduertisse, nunc tamen maxime quod adeo atroces in has rogationes nostras coorti sunt, quibus quid aliud quam admonemus ciues nos eorum

11 tribuni *PFBD*: tribunos F^3*UpOH Madv.*: tr̄. *MLA* essent *scripsi*: ēē (*i.e.*? essem) *ML*: eē (*i.e.* esse) M^2 *uel* M^1B: esse *PFUpO HDA Madv.* 12 non arcessierint . . . hostes *MPFBODLA*^{2} *marg.*: *om. HA*: *add.* tantum (*repetitum*) *ante* non patiantur *DL dett. aliq.*: *om.* non *ante* arcessierint *Up dett. unus* (*Praef.* 1 *adn.*) 13 quid esse *MP*^{2}*FUpBOHDLA*: quid est *P* se *MPF*^{2} (*uel* F^1 *sed* s- *pleniore calamo*, 1. 41. 4) *UpBODA*: sed *H*: e *F?*: se . . . oppugnari *om. L* plebi *FUpOHD*^{3}A^1: plebis *MPF*^{2}*BDLA dett. aliq.* 14 Ni *Madv.*: si *MPFUpBOHDLA Edd. uet. cum praecedentibus coniungentes ut et suadebat Gron.*: nisi *Luterb.* adempta *PFUpBOHDLA*: adepta *M*

3 2 qui una *UpA*^{2} *marg.* (*ut secundam lectionem*) *dett. aliq.*: quia una *MPFBOHDLA dett. aliq.* secum *PFUpBOHDLA*: septum *M*: septi *dett. aliq.*: secti A^2

esse et, si non easdem opes habere, eandem tamen patriam incolere? Altera conubium petimus, quod finitimis exter- 4
nisque dari solet; nos quidem ciuitatem, quae plus quam conubium est, hostibus etiam uictis dedimus: altera nihil 5
noui ferimus, sed id quod populi est repetimus atque usurpamus, ut quibus uelit populus Romanus honores mandet. Quid tandem est cur caelum ac terras misceant, cur in me 6
impetus modo paene in senatu sit factus, negent se manibus temperaturos, uiolaturosque denuntient sacrosanctam potestatem? Si populo Romano liberum suffragium datur, ut 7
quibus uelit consulatum mandet, et non praeciditur spes plebeio quoque, si dignus summo honore erit, apiscendi summi honoris, stare urbs haec non poterit? de imperio actum est? et perinde hoc ualet, plebeiusne consul fiat, tamquam seruum aut libertinum aliquis consulem futurum dicat? Ecquid sentitis in quanto contemptu uiuatis? Lucis 8
uobis huius partem, si liceat, adimant; quod spiratis, quod uocem mittitis, quod formas hominum habetis, indignantur. Quin etiam, si dis placet, nefas aiunt esse consulem ple- 9
beium fieri. Obsecro uos, si non ad fastos, non ad commentarios pontificum admittimur, ne ea quidem scimus quae omnes peregrini etiam sciunt, consules in locum regum successisse nec aut iuris aut maiestatis quicquam habere quod non in regibus ante fuerit? En unquam creditis 10
fando auditum esse, Numam Pompilium, non modo non

6 negent se *MPFUpBOH*: negentes *L*: negantes *DA dett. aliq.* temperaturos *MPFUp²BOHDLA*: temperantes *Up* 7 actum est *PFUpBOHDLA*: factum est *M* et perinde *MP²FOHDLA*: et post inde *P*: inde *Up*: et per *B* plebeiusne *UpH Ed. Lugud.* 1553 (*Drak. teste*): plebeius ne *PFBODLA Edd. uet.*: plebeius nec *M*: plebeius non *dett. aliq.* 8 Ecquid *M*: et quid *PFUpBOHDLA* 9 fastos *MPFUpBO¹ uel O²DLA*: fatos *H*: factos *O*: fastus *A³* ne ea *UpO²HDLA et A⁴*: ne aea *O?*: nec ea *MPFBA³* 10 En unquam *MA¹ uel A²*: en umquam *O*: enim quam *PB*: en inquam *P²F²Up*: ennumquam *HDLA*: nunquam *Karsten*: et unquam *F?*; *cf.* 10. 8. 10 *cum adn.*; 24. 14. 3; 30. 21. 8; *Verg. Ecl.* 1. 67 *et* 8. 7

patricium sed ne ciuem quidem Romanum, ex Sabino agro accitum, populi iussu, patribus auctoribus Romae regnasse? 11 L. deinde Tarquinium, non Romanae modo sed ne Italicae quidem gentis, Demarati Corinthii filium, incolam ab Tar- 12 quiniis, uiuis liberis Anci, regem factum? Ser. Tullium post hunc, captiua Corniculana natum, patre nullo, matre serua, ingenio, uirtute regnum tenuisse? Quid enim de T. Tatio Sabino dicam, quem ipse Romulus, parens urbis, in 13 societatem regni accepit? Ergo dum nullum fastiditur genus in quo eniteret uirtus, creuit imperium Romanum. Paeniteat nunc uos plebeii consulis, cum maiores nostri aduenas reges non fastidierint, et ne regibus quidem exactis clausa urbs 14 fuerit peregrinae uirtuti? Claudiam certe gentem post reges exactos ex Sabinis non in ciuitatem modo accepimus sed 15 etiam in patriciorum numerum. Ex peregrinone patricius, deinde consul fiat, ciuis Romanus si sit ex plebe, praecisa 16 consulatus spes erit? Vtrum tandem non credimus fieri posse, ut uir fortis ac strenuus, pace belloque bonus, ex 17 plebe sit, Numae, L. Tarquinio, Ser. Tullio similis, an, ne si sit quidem, ad gubernacula rei publicae accedere eum patiemur, potiusque decemuiris, taeterrimis mortalium, qui tum omnes ex patribus erant, quam optimis regum, nouis hominibus, similes consules sumus habituri?

4 At enim nemo post reges exactos de plebe consul fuit.

10 accitum *MP²FBOHDLA* : acsitum *P* : ancum *Up* auctoribus *dett. duo Edd. uet.* : *om. MPFUpBOHDLA, sed in F ante* patribus *erasum est uel* a *uel* et 11 Romanae modo *Vorm. MHDLA* : modo Romanae *PFUpBO* : *fort.* modo *delendum* ab *PFBOH DL* : a *MUpA* 12 Corniculana *MPOD³ in ras.* : cornicula nam *HL* : cornicula non *A* : cornicula *UpBA¹ uel A² dett.* : corniculo (*cum* captiuo *pro* captiua) *F³* 13 eniteret *M²PFUpBOD³ in ras. A* : enuteret *M* : enunterret *D? L?* : enim terret *HD? L?* nunc uos *PFUpBOHDLA* : uos nunc *dett. aliq.* : uos *M, fort. recte* 15 fiat *MPFUpBOHDLA* : fiet *dett. duo* 16 fieri posse *MPFUpBOD LA* : fieri non posse *H* (*cf.* 5. 49. 5 *adn.*) 17 an ne si sit *PFUp BOLA* : annae si sit *D* : anne sit *M dett. aliq.* tum *MPFUpBO HDLA* : tamen *dett. aliq.* quam *MOHDLA* : quasi *PFUpB* (*cf.* 5. 43. 1 *adn.*)

4 1 At enim *MP²FUpBOHDLA* : at enim uero *P, quod probat Luterb.*

Quid postea? Nullane res noua institui debet? et quod nondum est factum—multa enim nondum sunt facta in nouo populo—, ea ne si utilia quidem sunt fieri oportet? Ponti- 2
fices, augures Romulo regnante nulli erant; ab Numa Pompilio creati sunt. Census in ciuitate et discriptio centuriarum classiumque non erat; ab Ser. Tullio est facta. Consules 3
nunquam fuerant; regibus exactis creati sunt. Dictatoris nec imperium nec nomen fuerat; apud patres esse coepit. Tribuni plebi, aediles, quaestores nulli erant; institutum est ut fierent. Decemuiros legibus scribendis intra decem hos annos et creauimus et e re publica sustulimus. Quis dubitat 4
quin in aeternum urbe condita, in immensum crescente noua imperia, sacerdotia, iura gentium hominumque instituantur? Hoc ipsum, ne conubium patribus cum plebe esset, non 5
decemuiri tulerunt paucis his annis pessimo publico, cum summa iniuria plebis? An esse ulla maior aut insignitior contumelia potest quam partem ciuitatis uelut contaminatam indignam conubio haberi? Quid est aliud quam exsilium 6
intra eadem moenia, quam relegationem pati? Ne adfinitatibus, ne propinquitatibus immisceamur cauent, ne societur sanguis. Quid? hoc si polluit nobilitatem istam uestram, 7
quam plerique oriundi ex Albanis et Sabinis non genere nec

1 sunt $M^1PFUpBOHDLA$: siint M: sint *Edd. uet.* 2 ab Numa $PFUp^2BOHDL$: ab nununa *Up*: a numa *MA* discriptio *H. J. Mueller*: descriptio $MPFUpBOHDLA$; *cf. adn. ad* 1. 19. 6 classiumque $MP^2UpODLA$: clausiumque H: classi usque P: *in F* cl . . . . . que *a manu prima*; -assium- *add.* F^3 *in rasura*: classumque B 3 fuerant F^3 *in ras. dett. aliq. Edd. uet.*: fuerunt $MPF?UpBOHDLA$ plebi $MPFUpBHDLA$: plebis F^3OA^2 5 pessimo publico *Klockius*: pessimo exemplo publico *Vorm.* MA^2: pessimo exemplo $PFUpBOHDLA$: publico *add.* P^2 *in marg. sed non liquet utrum textui superadditum an pro* exemplo *substitutum uoluerit* insignitior *Vorm.* $MPFDLA$ (*sed in A* -cior): insignitor B: insignior P^2UpOHA^2 *dett.* (*cf.* 7. 15. 10) 6 cauent *dett. unus* (*Lovel.* 4) *Ed. Rom.* 1470 *Ald.*: caueant *Vorm.* $MPFUpBOHD^3LA^3$ *Ed. Rom.* 1469: caueamur D: caueantur A: cauetur *dett. aliq.*: cauetis *dett. unus* (*Lovel.* 5) 7 quam plerique $MOHDLA$: qum plerique P: cum plerique FB: quin plerique *Up*

sanguine sed per cooptationem in patres habetis, aut ab regibus lecti aut post reges exactos iussu populi, sinceram seruare priuatis consiliis non poteratis, nec ducendo ex plebe neque uestras filias sororesque ecnubere sinendo e patribus? 8 Nemo plebeius patriciae uirgini uim adferret; patriciorum ista libido est; nemo inuitum pactionem nuptialem quem- 9 quam facere coegisset. Verum enimuero lege id prohiberi et conubium tolli patrum ac plebis, id demum contumeliosum plebi est. Cur enim non fertis, ne sit conubium diuiti- 10 bus ac pauperibus? Quod priuatorum consiliorum ubique semper fuit, ut in quam cuique feminae conuenisset domum nuberet, ex qua pactus esset uir domo, in matrimonium duceret, id uos sub legis superbissimae uincula conicitis, qua dirimatis societatem ciuilem duasque ex una ciuitate 11 faciatis. Cur non sancitis ne uicinus patricio sit plebeius nec eodem itinere eat, ne idem conuiuium ineat, ne in foro eodem consistat? Quid enim in re est aliud, si plebeiam patricius duxerit, si patriciam plebeius? Quid iuris tandem 12 immutatur? Nempe patrem sequuntur liberi. Nec quod nos ex conubio uestro petamus quicquam est, praeterquam ut hominum, ut ciuium numero simus, nec uos, nisi in contumeliam ignominiamque nostram certare iuuat, quod contendatis quicquam est.

5 Denique utrum tandem populi Romani an uestrum sum-

7 habetis *MPFBOHDLA* : habeatis *Up* ecnubere *M* : enubere *Rhenan. dett. unus* (*Portug.*) : et nubere *Vorm. PFBOHDLA* : nubere *Up dett. aliq.* : e nubere A^2 : ei nubere A^3 9 Cur enim non fertis *Madv.* : cur enim non confertis *MOHDLA* : cur ent (*uel in F* enc*?*) n̄ confertis *FB* : curent non confertis *P* : cur non confertis *Up* 10 pactus *MPFUpBO*A^2 : factus *HDLA dett.* ex una *MPFBOH DLA* : una *Up* ciuitate *PFUpBOHDLA* (*cf.* 2. 24. 1) : ciuitates *MA*^{2} (*cf.* 3. 9. 4) 11 sancitis *PFUpODLA*^{2} : sanatis *B* : sanctitis *M* : sanccitis *A* : facitis *H* nec eodem *MPFBOHDLA dett.* : ne eodem *Up Edd. uet.* itinere eat ne idem *MPFDLA* : itinere erat ne idem *B*: itinere eat nec idem *O* : *om. H* (*om.* ne idem conuiuium ineat *Up*) immutatur *M Ed. Rom.* 1470 : imitatur *dett. aliq.* : mutatur *PFUpBOHDLA* 12 nostram *MPFUpOD*^{3}*A* : uestram *BDL dett. aliq.*

mum imperium est? Regibus exactis utrum uobis dominatio an omnibus aequa libertas parta est? Oportet licere populo 2 Romano, si uelit, iubere legem, an ut quaeque rogatio promulgata erit uos dilectum pro poena decernetis, et simul ego tribunus uocare tribus in suffragium coepero, tu statim consul sacramento iuniores adiges et in castra educes, et minaberis plebi, minaberis tribuno? Quid si non quantum 3 istae minae aduersus plebis consensum ualerent bis iam experti essetis? Scilicet quia nobis consultum uolebatis, certamine abstinuistis; an ideo non est dimicatum, quod quae pars firmior eadem modestior fuit? Nec nunc erit 4 certamen, Quirites; animos uestros illi temptabunt semper, uires non experientur. Itaque ad bella ista, seu falsa seu 5 uera sunt, consules, parata uobis plebes est, si conubiis redditis unam hanc ciuitatem tandem facitis, si coalescere, si iungi miscerique uobis priuatis necessitudinibus possunt, si spes, si aditus ad honores uiris strenuis et fortibus datur, si in consortio, si in societate rei publicae esse, si, quod aequae libertatis est, in uicem annuis magistratibus parere atque imperitare licet. Si haec impediet aliquis, ferte ser- 6 monibus et multiplicate fama bella; nemo est nomen daturus, nemo arma capturus, nemo dimicaturus pro superbis dominis, cum quibus nec in re publica honorum nec in priuata conubii societas est.'

Cum in contionem et consules processissent et res a per- 6

5 2 decernetis *MOH*^{1}*L* : decernitis *PFBDA* : decertis *H* : decertatis *Up* : decernatis *Up*^{2} ego . . . coepero *PFUpBOHDLA* (*nisi quod* cepero *FB*) : ergo . . . coeperit *MA*^{2} *marg.* (*ut secundam lectionem*) 3 Quid si non quantum *MOHDLA* : quid si nunquam tum *P* : quod si nunquam tum *FB* : quod si non quantum *Up* quia nobis *Edd. uet.* (*non D*) : quia uobis *MPFUpBOHDLA* : *fort. scribendum* qui a uobis nobis *ita ut* (uos) qui . . . uolebatis *alteri illi clausulae* quae pars firmior *respondeat* 5 si spes si *MPFUpBO HD*^{3}(*in ras.*)*A*^{2} : si sessi *LA* : si sensim *dett. aliq.* 6 impediet *MPFUpBDL* : impedit *OH* : impedierit *A* fama *M*^{2}*PFUpBO D*^{x}*L* : famam *MDA dett. aliq.*

petuis orationibus in altercationem uertisset, interroganti tri-
2 buno cur plebeium consulem fieri non oporteret, ut fortasse uere, sic parum utiliter ⟨alter⟩ in praesens certamen respondit, quod nemo plebeius auspicia haberet, ideoque decemuiros conubium diremisse ne incerta prole auspicia turbarentur.
3 Plebes ad id maxime indignatione exarsit, quod auspicari, tamquam inuisi dis immortalibus, negarentur posse ; nec ante finis contentionum fuit, cum et tribunum acerrimum auctorem plebes nacta esset et ipsa cum eo pertinacia certaret, quam uicti tandem patres ut de conubio ferretur con-
4 cessere, ita maxime rati contentionem de plebeiis consulibus tribunos aut totam deposituros aut post bellum dilaturos esse, contentamque interim conubio plebem paratam dilectui fore.
5 Cum Canuleius uictoria de patribus et plebis fauore ingens esset, accensi alii tribuni ad certamen pro rogatione sua summa ui pugnant et crescente in dies fama belli dilectum
6 impediunt. Consules, cum per senatum intercedentibus tribunis nihil agi posset, concilia principum domi habebant. Apparebat aut hostibus aut ciuibus de uictoria concedendum

6 1 uertisset *PF²UpBOHD³* : uertisset et consul *dett. duo* : uertissent *MFA²* *dett.* (*sed in F aliquid erasum, fort. primo fuit* -ss&tinter-): uertisse *DLA* interroganti *MPFUpBOHDLA* : alter roganti *Harant* 2 utiliter ⟨alter⟩ *scripsi* (*scil.* altercantium alter) ; *uide sis Class. Quarterly* v (1911), *p.* 5 : utiliter *MPFUpBOHDLA* respondit *MPFUpOHDLA*, *et sic uoluit B qui siglum* γχ *posuit* (*quamquam scribis saeculi undecimi, secundum Lindsay, Contract. in Lat. Minusc. pp.* 3-4. 10, *in iuristicis tantum formulis notum erat*) : responderunt *dett. unus* : *nomen alteriusutrius consulis excidisse uolt Madvig* : in praesens Curtius *coniecerat Walters* 3 exarsit *MOH DLA* : *om. PFUpB* : moueri *dett. aliq.* nec ante *PUpBOHD LA* : negante *M* : nonante *F³ in ras.* concessere *Rhenan.* : consensere concessere *Vorm.?* : consenserere concessere *M* : consensere *PF³* (*et F?*) *UpBOHDLA quod tutatur Drak.* 4 contentionem *MA²* *marg.* (*ut secundam lectionem*) : contionem *PFUpBOHDLA*, *cf.* § 11 *inf. et* 3. 65. 5 5 uictoria *PFUpBOHDLA* : uictoriam *M* plebis *MPFUpBODLA* : de plebis *H* belli *PFUpBOHDLA* : *om. M* 6 posset *PFUpBOHDLA* : possit *M* concilia *Gron.* : consilia *MPFUpBOHDLA* (*num recte? cf. inf. et* 2. 54. 7)

esse. Soli ex consularibus Valerius atque Horatius non 7
intererant consiliis. C. Claudi sententia consules armabat in
tribunos, Quinctiorum Cincinnatique et Capitolini sententiae
abhorrebant a caede uiolandisque quos foedere icto cum
plebe sacrosanctos accepissent. Per haec consilia eo deducta 8
est res, ut tribunos militum consulari potestate promisce ex
patribus ac plebe creari sinerent, de consulibus creandis
nihil mutaretur; eoque contenti tribuni, contenta plebs fuit.
Comitia tribunis consulari potestate tribus creandis indicun- 9
tur. Quibus indictis, extemplo quicumque aliquid seditiose
dixerat aut fecerat unquam, maxime tribunicii, et prensare
homines et concursare toto foro candidati coepere, ut patri- 10
cios desperatio primo inritata plebe apiscendi honoris, deinde
indignatio, si cum his gerendus esset honos, deterreret. Pos-
tremo coacti tamen a primoribus petiere, ne cessisse posses-
sione rei publicae uiderentur. Euentus eorum comitiorum 11
docuit alios animos in contentione libertatis dignitatisque,
alios secundum deposita certamina incorrupto iudicio esse;
tribunos enim omnes patricios creauit populus, contentus eo
quod ratio habita plebeiorum esset. Hanc modestiam aequi- 12
tatemque et altitudinem animi ubi nunc in uno inueneris,
quae tum populi uniuersi fuit?

Anno trecentesimo decimo quam urbs Roma condita erat **7**

7 consiliis *MPFUpOHDLA* (*cf.* 35. 18. 2) : conciliis *Edd. uet.* : consulis *B* Quinctiorum (*uel* -nt-) *PFUpBOHDL* : quinciorum *A* : quintianorum *M* 8 consilia *MPFUpBOHDLA* : concilia *Madv.* deducta est res *PF*[1]*UpBODLA* : ducta est res *F* : deducta est *H*[1] : deductu est *H* : deducta res est *M* : *fort.* est *omittendum cum dett. uno* (*Lovel.* 5) promisce *scripsi* (*cf.* 3. 47. 7 *adn.*) : promiscue *UpOHA Edd. uet.* : promiscuae *MPFBDL* 9 indicuntur *M*[2]*PFUpBOH DLA*[2] : inducuntur *M dett. aliq.* : indiciuntur *A* unquam *Crevier* : hunc quam *MPFUpBOHDLA* : quam *Edd. uet.* 10 apiscendi *PUpBA*[2] (*sed in P spatium unius litterae ante* ap- *uacuum est*) : adipiscendi *F*[3]*OHDLA* : adpiscendi *M* petiere *PFUpBOHD LA* : petire *M* : petere *M*[2] possessione *MPFUpBOD*[x]*A* : possessiones *HDL* 11 contentione *OH* : contione *MPUpB DLA* : concione *F* libertatis *PFUpBOHDLA* : libertati *M*

7 1 decimo *MOHDLA* : *cm. PF*[3]*UpB* (*sed in F*[3] trecentesimo postquam *in ras.*; *et in D* xxx *a D*[1] *in* xxxmo, *a D*[3] *in* cccmo *mutatum*)

primum tribuni militum pro consulibus magistratum ineunt, A. Sempronius Atratinus, L. Atilius, T. Cloelius, quorum in magistratu concordia domi pacem etiam foris praebuit. 2 Sunt qui propter adiectum Aequorum Volscorumque bello et Ardeatium defectioni Veiens bellum, quia duo consules obire tot simul bella nequirent, tribunos militum tres creatos dicant, sine mentione promulgatae legis de consulibus creandis ex plebe, et imperio et insignibus consularibus usos. 3 Non tamen pro firmato iam stetit magistratus eius ius, quia tertio mense quam inierunt, augurum decreto perinde ac uitio creati, honore abiere, quod C. Curtius qui comitiis eorum praefuerat parum recte tabernaculum cepisset. 4 Legati ab Ardea Romam uenerunt, ita de iniuria querentes ut si demeretur ea in foedere atque amicitia mansuros 5 restituto agro appareret. Ab senatu responsum est iudicium populi rescindi ab senatu non posse, praeterquam quod nullo nec exemplo nec iure fieret, concordiae etiam ordinum 6 causa: si Ardeates sua tempora exspectare uelint arbitriumque senatui leuandae iniuriae suae permittant, fore ut postmodo gaudeant se irae moderatos, sciantque patribus aeque curae fuisse ne qua iniuria in eos oreretur ac ne orta diu- 7 turna esset. Ita legati cum se rem integram relaturos dixissent, comiter dimissi.

Patricii cum sine curuli magistratu res publica esset,

1 Atilius *MPFUpBODL* (*et sic Diod.* 12. 32. 1): altilius *H*: attilius *A* (Ἀτέλιος *Dion. Hal.* 11. 61. 3) Cloelius *Sigon. ex Dion. Hal.* 11. 61. 3: caecilius *MH*: cecilius *PFUpBOA*^{2}: caelius *DL*: celius *A dett.* 2 tribunos militum] *his uocibus rursus inc. Ver.* usos M^1*? PFUpBOHDLA*: usi s *M?*: usi sunt *Ver.* 3 firmato *UpA*^{2} *uel* A^3 *dett. aliq.*: famato *Ver.*: formato *MPFBOHDA*: for . . mato *L* C. Curtius *Sigon.* (*uide c.* 1. 1 *sup. adn.*): centum curiatius *MA*^{2}: c. curiatius *PFUpBOHDLA*: c. curatius *Ver.* 4 Ardea *Ver.* P^1*F UpBOHDLA*: ardeatibus *M*: ardeat *P* 5 nullo nec *Ver. PFUpBOHDLA*: nullo haec *M* 6 ut . . . irae *Ver. PFUpBH DLA* (*sed uide inf.*): *om. M*: *om.* ut *O* irae *H*: ire *ODLA*: iram *Ver. PFUpB* oreretur *Ver. MPFBHL*: oriretur *UpODA* (*cf.* 2. 16. 2 *adn.*) 7 comiter dimissi *Ver. MP*^{2}*FUpBOHD*^{3}*A*: comiter dimiter dimisit *P*: cuncte dimissi *D?*: cum iter *L* (*om.* dimissi)

coiere et interregem creauere. Contentio consulesne an tribuni militum crearentur in interregno rem dies complures tenuit. Interrex ac senatus, consulum comitia, tribuni plebis 8
et plebs, tribunorum militum ut habeantur, tendunt. Vicere patres, quia et plebs, patriciis seu hunc seu illum delatura honorem, frustra certare supersedit, et principes plebis ea 9
comitia malebant, quibus non haberetur ratio sua, quam quibus ut indigni praeterirentur. Tribuni quoque plebi certamen sine effectu in beneficio apud primores patrum reliquere.
T. Quinctius Barbatus interrex consules creat L. Papirium 10
Mugillanum, L. Sempronium Atratinum. ⟨Suffectis⟩ his consulibus cum Ardeatibus foedus renouatum est; idque monumenti est consules eos illo anno fuisse, qui neque in annalibus priscis neque in libris magistratuum inueniuntur.
Credo, quod tribuni militum initio anni fuerunt, eo perinde 11
ac totum annum in imperio fuerint, [suffectis iis consulibus]

7 coiere *P²F³UpOHA*: coire *Ver. FB*: coierere *MDL*: colere *P* an *Ver. PF³ in ras. UpBOHDLA*: ante *M*; *cum idem mendum* 4. 12. 4 *ante eandem uocem recurrat credo utrobique scribae comitem aliquem in dictando balbutientem in causa fuisse; cf. etiam cc.* 10. 1; 13. 10; 24. 4 8 plebs *MPFUpBHA² uel A³*: pleps *Ver.*: plebi *DLA*: plebes *O* Vicere *Ver. F*: uicerunt *MPF²UpBOHDLA* et plebs *MPFUpBOHDLA*: *om.* et *Ver.* delatura *MPFUpBOHDLA*: delaturam *Ver.* 9 ratio sua *Ver. MPFUpBOHDLA*: ratio sui *dett. aliq.* 9–10 reliquere. Titus *O*: reliquere Tit's *Ver.*: reliquere. t̄ *PF³UpHDLA*: relinquere. t̄ *B dett. aliq.*: reliqueretur *MF?*

10 Mugillanum *dett. aliq. Sigon.* (*cf. c.* 42. 2 *ubi codd.* mugilianus *praebent*) *et sic inscc. e.g. Fasti Capit. anno* 422 *a. C. n. C. I. L.* i², *p.* 112 *et Dion. Hal.* 11. 62. 2 (Μογιλλ-): mugilanum *Ver. MPFUpB¹OHDLA cf. cc.* 43. 9 *et* 47. 8; *nec pro certo adfirmare ausim Liuium uetustiore huius nominis scriptura consonantis* -l- *signo non geminato nusquam usum esse; cf. e.g.* 1. 24. 6 *cum* 3. 4. 1 ⟨Suffectis⟩ *addidit Walters ex loco deprauato qui in* § 11 *inf. sequitur ubi uide adn.; et in M ubi linea* 33 *litterarum cum* his cons. *incipit, linea praecedens* 26 *tantum habet nec spatium suum explet; neque est ulla alia in tota columna quae minus* 29 *habet, contra plures sunt quae* 34 *uel* 35 *exhibent; probabile est igitur aliquid aliquando hic excidisse* eos *MPFUpBOHDLA*: eo *Ver.* 11 fuerunt, eo *M¹PFUpBOHDLA*: fuerunta . . ? *Ver.*: fuit eo *M* perinde ac *Ver.*: perinde ac si *MF² uel F³OH DLA*: postinde ac si *PFUpB* suffectis iis consulibus praetermissa *MPFUpBOHDLA* (*sed in Up* suffecti, *in O* his): s . . fec . i . s iis conss. praetermissa *Ver.*: *Creverium secutus delet Walters* (*eo*

12 praetermissa nomina consulum horum. Licinius Macer auctor est et in foedere Ardeatino et in linteis libris ad Monetae ea inuenta. Et foris, cum tot terrores a finitimis ostentati essent, et domi otium fuit.

8 Hunc annum, seu tribunos modo seu tribunis suffectos consules quoque habuit, sequitur annus haud dubiis consulibus, M. Geganio Macerino iterum T. Quinctio Capitolino
2 quintum. Idem hic annus censurae initium fuit, rei a parua origine ortae, quae deinde tanto incremento aucta est, ut morum disciplinaeque Romanae penes eam regimen, senatui equitumque centuriis decoris dedecorisque discrimen, [sub dicione eius magistratus ius] publicorum ius priuatorumque locorum, uectigalia populi Romani sub nutu atque arbitrio

libentius quod in M littera p *in* praetermissa *sic formata est*, ꝑ, *cuius ansa, ut ita dicam, paene certum indicium uidetur hic finiri glossema ex margine sumptum; et in O post* suffectis *interpunctum est. Scilicet in* § 10 *exciderat* suffectis; *tum postea corrector hoc uerbum in margine scripsit additis uocibus* his cons. *ut locum supplementi indicaret; tum totum glossema in* § 11 *perperam inrepsit. Cf. Praef.* 1 *adn. et Cl. Quarterly* v (1911) *p.* 6) : suffectos iis consules praetermissos. Nomina *Madv.* : suffectorum his consulum praetermissa nomina *Momms., qui in sequentibus* horum consulum *delet.* 12 et in foedere *MPFUp BOHDLA* : etiam in foedere *Ver.* ad Monetae ea *Momms.* : ad monetea *Ver.* : ad monetae *POHDLA* : ad monete *MFB* : ammonet *Up* inuenta *Ver. Up* : inuentae *MOHL* : inuente *PFBDA*

Et foris *MPFUpBOHDLA* : *om.* et *Ver.*

8 1 quintum *Gron.* : quintum consule *MPFUpBHDLA* : quintum consulem *O* : quinto consule F^3 : *in Ver. ut nunc est post* quintum *uacat spatium* 4 *litterarum* 2 senatui *M. Mueller, optime* : senatus *Ver. MPFUpBOHDLA* (*sed in M* -u- *insolitam formam habet* (ꝫ *non* u) *credique potest in exemplari* senatui *in* senatus *correctum fuisse scribamque Mediceum ut saepissime* (*cf.* 1. 7. 5 *adn.*) *dubium signum fideliter referre conatum esse*) : in senatu *Madv.* centuriis *Ver. MPFUpBOHDLA* : centuriae *dett. duo* : in centuriis *Weissenb.*

sub dicione eius magistratus ius *Ver.* : sub ditione eius magistratus MHD^x : sub dictione eius magistratus *DLA* (*sed in A* dicci-) : sub conditione eius magistratus *PFUpBO* (*sed* -dici- P^2F *et* -ionẽ *B*, -ione B^1) : *totum seclusi* : sub dicione magistratus eius *Mommsen*

publicorum ius *Ver. PFUpBOHDLA* : *om.* ius *M* arbitrio *MPFUpBOHDLA* : arbi . . . . *Ver. in fine lineae ubi nunc* 13 *tantum litterae supersunt* : eius *addidit Luterbacher. Corruptelarum origo haec fuisse uidetur quod glossema* sub dicione eius magistratus *uocibus* nutu atque arbitrio *adscriptum perperam in lineam superiorem in-*

⟨eius⟩ essent. Ortum autem initium est rei, quod in 3
populo per multos annos incenso neque differri census
poterat neque consulibus, cum tot populorum bella im-
minerent, operae erat id negotium agere. Mentio inlata 4
apud senatum est rem operosam ac minime consularem suo
proprio magistratu egere, cui scribarum ministerium custo-
diaeque tabularum cura, cui arbitrium formulae censendi
subiceretur. Et patres quamquam rem paruam, tamen quo 5
plures patricii magistratus in re publica essent, laeti acce-
pere, id quod euenit futurum, credo, etiam rati, ut mox opes
eorum qui praeessent ipsi honori ius maiestatemque adice-
rent, et tribuni, id quod tunc erat, magis necessarii quam 6
speciosi ministerii procurationem intuentes, ne in paruis
quoque rebus incommode aduersarentur, haud sane teten-
dere. Cum a primoribus ciuitatis spretus honor esset, 7
Papirium Semproniumque, quorum de consulatu dubitatur,
ut eo magistratu parum solidum consulatum explerent, censui
agendo populus suffragiis praefecit. Censores ab re appel-
lati sunt.

Dum haec Romae geruntur, legati ab Ardea ueniunt, pro 9
ueterrima societate renouataque foedere recenti auxilium

repsit. De toto loco uide sis Cl. Quarterly v (1911), *p.* 6 : *in Ver., cum linea praecedens* 21 *litteras habet, uox* eius *post* arbitrio *perisse credi potest ; nec uox* magistratus *quam olim hic addidi nunc mihi adeo necessaria uidetur* 3 est rei *PFUpBOHDLA* : fiunt rei *M* : sit rei M^2 : *num* ferunt *scribendum ? an* est *dumtaxat delendum ? Nam* fiunt *ex perperam repetito* -tium *natum esse potest* per multos an-] *post haec defit Ver. usque ad c.* 9. 11 consulibus *MOHDLA* : in consulibus *PFUpB* 4 apud senatum *Madv.* : ab senatum *MPB* : ab senatu $M^2FUpOHDLA$: ad senatum $P^2Alsch.$, *fort. recte* tabularum *Crevier* : et tabularum M^1 *uel* $M^2PFUpBOHDLA$: et tabularis *M ?* 6 necessarii *Madv.* : necessarium *MPFUpBOHDLA* (*sed in F post* n- *aliquid erasum est*) : necessariam *Ald. in Praef.* 7 dubitatur *dett. unus* (*Lovel.* 4) *Edd. uet.* : dubitur *H* : dubitabatur *MPFUpBODLA, quod quidem retineri possit si quis interpretari uelit* '*nos ipsi proxime* (*c.* 7. 10–12) *dubitabamus*'

9 1 renouataque *scripsi* : renouatoque *MPFUpBOHDLA, sed in F* -o- *ante* -q *pleniore calamo scriptum est* (1. 41. 4 *adn.*) : renouato *dett. duo*

2 prope euersae urbi implorantes. Frui namque pace optimo consilio cum populo Romano seruata per intestina arma non licuit; quorum causa atque initium traditur ex certamine 3 factionum ortum, quae fuerunt eruntque pluribus populis exitio quam bella externa, quam fames morbiue quaeque alia in deum iras uelut ultima publicorum malorum uertunt. 4 Virginem plebeii generis maxime forma notam ⟨duo⟩ petiere iuuenes, alter uirgini genere par, tutoribus fretus, qui et ipsi eiusdem corporis erant, nobilis alter, nulla re praeterquam 5 forma captus. Adiuuabant eum optumatium studia, per quae in domum quoque puellae certamen partium penetrauit. Nobilis superior iudicio matris esse, quae quam splendidissimis nuptiis iungi puellam uolebat: tutores in ea 6 quoque re partium memores ad suum tendere. Cum res peragi intra parietes nequisset, uentum in ius est. Postulatu audito matris tutorumque, magistratus secundum parentis 7 arbitrium dant ius nuptiarum. Sed uis potentior fuit; namque tutores, inter suae partis homines de iniuria decreti palam in foro contionati, manu facta uirginem ex domo 8 matris rapiunt; aduersus quos infestior coorta optumatium acies sequitur accensum iniuria iuuenem. Fit proelium atrox. Pulsa plebs, nihil Romanae plebi similis, armata ex urbe profecta, colle quodam capto, in agros optumatium cum

2 causa *PFUpBOHDLA*: causae *M* 3 fuerunt (fuer̃) *M*: fuere *PFUpBOHDLA*^{2}: fuisset *A*; *cf.* 26. 46. 6 *et contra c.* 7. 8 *sup. ubi consonans insequitur* exitio *Wesenberg*: magis exitio *MPFUpBOHDLA*: *tuetur Zingerle* pluribus *in* plerisque *mutando* in deum *M*^{1}*PFUpBOHDLA*: in deos *M* 4 notam duo *Kiehl*: notam *MPFUpBOHDLA*, *sed post* m *facile perit* II 5 per quae *PFUpBOHD*^{3}*A*^{2} (*sed in B* perq; *in H* per quaꝫ): per quam *DLA*: per qua *M*: *malimus seclusum* in domum *PFUp*^{2}*BOHD*^{4}*LA*^{2}: in domo *MUp*: *om. DA* 6 intra *PFUpBOHDLA*: inter *M dett. aliq.* dant ius *PFUpBO*^{1}*HDLA* (*sed in D supra* -u- *aliquid erasum*): dantium *M*: dant ius ius *O?* 7 potentior . . . coorta *om. P, add. P*^{2} *marg.* contionati *MP*^{2}*FUpBOHD*^{x}(*?D*^{1})*A* (*sed in F* conci-): contionanti *DL*: contionantes *L*^{2} *dett.* 8 plebi *PFUpBOHDLA*: plebis *M*

ferro ignique excursiones facit; urbem quoque, omni etiam 9
expertium ante certaminis multitudine opificum ad spem
praedae euocata, obsidere parat; nec ulla species cladesque 10
belli abest, uelut contacta ciuitate rabie duorum iuuenum
funestas nuptias ex occasu patriae petentium. Parum 11
parti utrique domi armorum bellique est uisum; optumates
Romanos ad auxilium urbis obsessae, plebs ad expugnandam
secum Ardeam Volscos exciuere. Priores Volsci duce Aequo 12
Cluilio Ardeam uenere et moenibus hostium uallum obiecere.
Quod ubi Romam est nuntiatum, extemplo M. Geganius 13
consul cum exercitu profectus tria milia passuum ab hoste
locum castris cepit, praecipitique iam die curare corpora
milites iubet. Quarta deinde uigilia signa profert; coep-
tumque opus adeo adproperatum est, ut sole orto Volsci
firmiore se munimento ab Romanis circumuallatos quam
a se urbem uiderent; et alia parte consul muro Ardeae 14
brachium iniunxerat, qua ex oppido sui commeare possent.

Volscus imperator, qui ad eam diem non commeatu prae- 10
parato sed ex populatione agrorum rapto in diem frumento
aluisset militem, postquam saeptus uallo repente inops om-
nium rerum erat, ad conloquium consule euocato, si sol-

9 omni *Morstadt*: omnis *MPFUpBOHDLA* (*scilicet* om̄ *in* om̄ſ *corruptum est*) expertium *Walters*: expertem *MPFUpBOHDLA*: experte *Drak.*, *quod pro* experti (*Neue-Wagener, Lat.-Formenl.* ii³. 72) *accipere nollemus etiam si per se placeret* euocata $M^1PFUpBO$: aeuocata *H*: aduocata *DLA dett.*: reuoata *M* 11 -tes Romanos] *his litteris rursus inc. Ver.* 12 Cluilio *Ed. Frob.* 1535 (*cf.* 1. 22. 4 *adn.*): ciuilio *Ver.* D^4A^2 *uel* A^3: ciuili *MPFUpBOHDLA* 13 tria milia passuum *UpOHA*³: III mil̄ passum *MPFBDLA*: . . 1 passuum *Ver.* (*i. e. om.* mil.) corpora *Ver.* $MPF^1UpBOHD^3A$: corpore *DL*: corpora (*sed post* milites) *F* munimento *Ver. PF UpBHDLA*: monumento *MO* a se *MPFUpBOHDLA*: ab se *Ver.* 14 iniunxerat *MPFBOHDL*²*A* (*sed in B* -ncx-): iniuxerat *Up*: induxerat *L?*: iunxerat *Ver.* A^1 *uel* A^2 qua ex $PFUpBOHD^xA^2$ *uel* A^3: quae ex *MDA*: que ex *L*: qua . *Ver.*

10 1 ad eam diem *MPFUpBOHDLA*: ad eadem diem *Ver.* repente inops omnium $PUpOHD^1L$: repente inobs omnium *FBDA*: rerepente in obsonium *M*: repente in . . . . . nium *Ver.*; *cf. c.* 7. 7 *sup. adn.* consule *PFUpBOHDLA*: consulis *M*: *defit Ver.*

uendae obsidionis causa uenerit Romanus, abducturum se
2 inde Volscos ait. Aduersus ea consul uictis condiciones accipiendas esse, non ferendas respondit, neque ut uenerint ad oppugnandos socios populi Romani suo arbitrio, ita abituros
3 Volscos esse. Dedi imperatorem, arma poni iubet, †fatentes uictos se esse et imperio parere† ; aliter tam abeuntibus quam manentibus se hostem infensum uictoriam potius ex Volscis
4 quam pacem infidam Romam relaturum. Volsci exiguam spem in armis alia undique abscisa cum temptassent, praeter cetera aduersa loco quoque iniquo ad pugnam congressi, iniquiore ad fugam, cum ab omni parte caederentur, ad preces a certamine uersi, dedito imperatore traditisque armis sub iugum missi, cum singulis uestimentis ignominiae cladisque
5 pleni dimittuntur ; et cum haud procul urbe Tusculo consedissent, uetere Tusculanorum odio inermes oppressi dede-
6 runt poenas, uix nuntiis caedis relictis. Romanus Ardeae turbatas seditione res principibus eius motus securi percussis bonisque eorum in publicum Ardeatium redactis composuit ; demptamque iniuriam iudicii tanto beneficio populi Romani Ardeates credebant ; senatui superesse aliquid ad delendum
7 publicae auaritiae monumentum uidebatur. Consul triumphans in urbem redit, Cluilio duce Volscorum ante currum

1 Volscos *Ver. PFUpOA* : uuolscos *B* : uulscos *DL* : uulscus *M* 2 uictis *MPFUpBOHD*^{3}*A*^{2} : uicti . *Ver.* : uictus *DLA* esse *PF UpBOHDLA* : *om. M, fort. recte* : *defit Ver., ubi spatii ratio* esse *nec postulat neque excludit* 3 esse et imperio *MPFUpBOHDLA* : esse, imperio *Bekker* : *defit Ver nec decernit spatii ratio* : *malim aut* esse imperio parerent *aut, quod Walters,* et *transferre ut post* iubet *stet ; hoc libenter accipiamus simul atque aliud exemplum reperiamus Actiuae Vocis cum Passiua eidem verbo* iubet *coniunctae* infensum *MPF UpBOHDLA* (*cf.* 2. 12. 12 *adn.*) : infestum *Ver. dett. unus* (*Harl.* 2) : infessum *dett. aliq.* 4 alia undique abscisa *MPFUpBOD*^{x}*HA*^{2} *uel A*^{3} : . . . . . dique abscisa *Ver.* : alia undique abscissa *dett. aliq.* : aliam undique abscisam *Vorm. ? DLA dett. aliq.* 6 Ardeae turbatas seditione res *UpOHD*^{3}*A*^{3} *uel A*^{4} : Ardeae turbata seditione res *MPFBD?LA dett.* (*sed in B* -daee) : Ardea turbata seditione *Ver.* 7 Cluilio *Vascosanus* (*cf. c.* 9. 12 *sup. et* 1. 22. 4 *adn.*) : Ciuilio *MOH DLA* : Ciuili *Ver.? PFUpB* currum *PFUpBOHDLA* : curru . *Ver.* : circum *M*

ducto praelatisque spoliis quibus dearmatum exercitum hostium sub iugum miserat.

Aequauit, quod haud facile est, Quinctius consul togatus 8
armati gloriam collegae, quia concordiae pacisque domesticam curam iura infimis summisque moderando ita tenuit ut eum et patres seuerum consulem et plebs satis comem crediderint. Et aduersus tribunos auctoritate plura quam certa- 9
mine tenuit; quinque consulatus eodem tenore gesti uitaque omnis consulariter acta uerendum paene ipsum magis quam honorem faciebant. Eo tribunorum militarium nulla mentio his consulibus fuit; consules creant M. Fabium Vibulanum, 11
Postumum Aebutium Cornicinem. Fabius et Aebutius consules, quo maiori gloriae rerum domi forisque gestarum suc- 2
cedere se cernebant, maxime autem memorabilem annum apud finitimos socios hostesque esse quod Ardeatibus in re praecipiti tanta foret cura subuentum, eo impensius ut 3
delerent prorsus ex animis hominum infamiam iudicii, senatus consultum fecerunt ut, quoniam ciuitas Ardeatium intestino tumultu redacta ad paucos esset, coloni eo praesidii causa aduersus Volscos scriberentur. Hoc palam relatum 4
in tabulas, ut plebem tribunosque falleret iudicii rescindendi consilium initum; consenserant autem ut, multo maiore parte Rutulorum colonorum quam Romanorum scripta, nec ager ullus diuideretur nisi is, qui interceptus iudicio infami

8 quia *UpHL Gron.* : qua *MPFBODA* : qui *dett. aliq.* : *defit Ver.* domesticam *MPFUpBOHDLA* : *defit Ver.* : domesticae *Iac. Gron., fort. recte, sed cf.* 1. 9. 13 *adn.* 9 honorem *Ver. MPFBOHD LA*[1] : honores *A* : honorabilem *Up dett. aliq.* faciebant *MPF UpBHDLA* : faciebat *Ver. O Edd. uet. fort. recte* nulla mentio *Ver. MOHDLA* : nunc lamentatio *PFUpB*

11 1 creant *MPFUpBOHDLA* : creantur *Ver. qui et Nominatiuos pro Accusatiuis in seq. praebet* Vibulanum, Postumum *MPFBO HDL* : Vibulanum Postumium *UpA dett. aliq.* : Bibulanus Postumius *Ver.* Cornicinem *MPFUpBODLA* : cornicem *H dett. unus* : . ornicen *Ver. ?* 2 foret *MPFUpBODLA* : fore *Ver.* : feret *H* 3 coloni eo *MPFUp*[2]*ODLA* : colini eo *B* : coloni e . *Ver.* : colonie *H* : colono eo *Up* 4 ullus *Ver. MPFUpBHDA* : ullis *OD*[x] : nullus *L* nisi is *MPFUpBOHA* : nisi his *DL* : nisi hiis *Ver.*

erat, nec ulli prius Romano ibi quam omnibus Rutulis
5 diuisus esset, gleba ulla agri adsignaretur. Sic ager ad
Ardeates rediit. Triumuiri ad coloniam Ardeam dedu-
cendam creati Agrippa Menenius T. Cloelius Siculus
6 M. Aebutius Helua. Qui praeter minime populare minister-
rium ⟨cum⟩ agro adsignando sociis quem populus Romanus
suum iudicasset [cum] plebem offendissent, ne primoribus
quidem patrum satis accepti, quod nihil gratiae cuiusquam
7 dederant, uexationes ad populum iam die dicta ab tribunis,
[coloni adscripti] remanendo in colonia quam testem in-
tegritatis iustitiaeque habebant uitauere.

12 Pax domi forisque fuit et hoc et insequente anno, C. Furio
2 Paculo et M. Papirio Crasso consulibus. Ludi ab de-
cemuiris per secessionem plebis a patribus ex senatus con-
3 sulto uoti eo anno facti sunt. Causa seditionum nequiquam
a Poetelio quaesita, qui tribunus plebis iterum ea ipsa
4 denuntiando factus, neque ut de agris diuidendis plebi
referrent consules ad senatum peruincere potuit, et cum
magno certamine obtinuisset ut consulerentur patres, con-

5 Cloelius *Ed. Frob.* 1531 (*cf. c.* 7. 1) : cluilius *Ver. MPFB* : ciuilius *OHD*^{3}*LA* : ciuiuus *D* : duilius *Up* Helua *PUpOHDL* : aelua *B* : elua *M*^{2}*F* : hel . . *Ver.* : erua *M* : helna *A* : helbia *A*^{2} *uel A*^{3} 6 praeter (*uel* preter) *MPFUpOHDLA et sic Ver. ubi . . . . t . . superest* : propter *BD*^{4} (*ut secundam lectionem*) *dett.* : per *dett. duo* ministerium *Ver. MPFUpBOHDLA* (*sed post hanc uocem defit Ver.*) : ministerium ⟨cum⟩ *scripsi* (*et in Ver. sufficit spatium*) [cum] plebem *MPFUpBOHDLA* : *defit Ver. sed sufficit spatium* : cum *hic deleui, uide sis Cl. Quarterly* v (1911), *p.* 7 adsignando *MPFUp BOHDLA* (*sed in O* ass-) : adsignandos *Ver.* 7 coloni adscripti *PUpBOHD*^{3}*LA* (*sed in O* assc-, *in A* asc-) : coloni adscribiti *M* : colonis adscripti *D dett. unus Ed. Paris.* 1573 : coloni adscripta *F* : *om. Ver. rectissime*

12 1 et insequente *MPFUpBH* : et in . . . . . -nte *Ver.* : et insequenti *O* : insequente *A* : in sequente *DL* Paculo *scripsi* (*cf.* 26. 33. 8 *et Osc.* Paakul) : pacilio *PFUpBOHDLA* : . . . . . lio *Ver.* : p̃. *M* : Pacilo *Sigon. ex Fast. Cap. anni* 251 *a. C. n.* (*C. I. L.* i^2, *p.* 136 ; *cf.* Πάκελλος *Chron. Pasch., ibid. p.* 108) ; *cf. cc.* 22. 7 *et* 52. 1 *et* 3. 7. 6 3 nequiquam *OHDLA* : nequaquam *MPFBA*^{2} : nequicquam *Up* : necquicquam *Ver. D*^{4} Poetelio *Sigon. ex Fast. Cap.* (*uide sis adn. ad* 3. 35. 11) : poetilio *Ver. PUpHDL* : poetirio *M* : potilio *F* : petilio *BOA*

sulum an tribunorum placeret comitia haberi, consules creari
iussi sunt; ludibrioque erant minae tribuni denuntiantis se 5
dilectum impediturum, cum quietis finitimis neque bello
neque belli apparatu opus esset

Sequitur hanc tranquillitatem rerum annus Proculo 6
Geganio Macerino L. Menenio Lanato consulibus multi-
plici clade ac periculo insignis, seditionibus, fame, regno
prope per largitionis dulcedinem in ceruices accepto; unum 7
afuit bellum externum; quo si adgrauatae res essent, uix
ope deorum omnium resisti potuisset. Coepere a fame
mala, seu aduersus annus frugibus fuit, seu dulcedine con-
tionum et urbis deserto agrorum cultu; nam utrumque
traditur. Et patres plebem desidem et tribuni plebis nunc
fraudem, nunc neglegentiam consulum accusabant. Postremo 8
perpulere plebem, haud aduersante senatu, ut L. Minucius
praefectus annonae crearetur, felicior in eo magistratu ad
custodiam libertatis futurus quam ad curationem ministerii
sui, quamquam postremo annonae quoque leuatae haud
immeritam et gratiam et gloriam tulit. Qui cum multis 9
circa finitimos populos legationibus terra marique nequi-
quam missis, nisi quod ex Etruria haud ita multum fru-

4 an *Ver. PFUpBOHDLA* : ante *M*, *cf.* 4. 7. 7 *adn.* 5 bello neque *MP²FUpBOHDLA* : *om. Ver.* : bello q neque *P* 6 Proculo *MPFUpBOA²* *uel* *A³* (Πρόκλος *Diod. Sic.* 12. 36. 1) : *om. HDLA dett.* consulibus (*uel* cos̄s̄) *MPFUpHA* : con̄s̄s *B* : con̄s̄ *ODL* : cos̄ *F²* : *add.* ubi *Ver.* 7 afuit *Ver. MPBHDL* : affuit *FUpA dett. aliq.* : ab fuit *F³* : fuit *O* quo si *Ver. PFUp²BOHDA* : quod si *MUpL* omnium resisti *Ver. MPFUpBOHDLA dett.* : omnium sisti *Gron.*, *Madv. Ed.* 3 : hominumque sisti *Madv. Emend²*. *p.* 115 seu aduersus *Ver. MPFUpBO* (*ubi* seu *in fine lineae*) *HDLA* : seu quod aduersus *malit Walters* 8 plebem *Ver. MPF²UpBOHDLA* : plebei *F? dett. aliq.* haud aduersante *MF³ in ras. OA* : aut aduersante *Ver. D* : haut aduersante *D⁴* : ut aduersante *L* : haud auersante *Up* : haud uersante *P* : haut uersante *B* curationem *MPFUpBOHDLA* : curatione *Ver.* annonae quoque *M¹ uel M²PFUpBOHDLA* : annoae quoq. *Ver.* : quoque anonae *M* et gratiam *Ver. Vorm.? MUp* : *om.* et *PFBOHDLA* 9 ex Etruria *Ver. PFUpOD³A²* (*fort.* e etruria *D³* : ex etruria *D⁴*) : extruria *MBH* : et exruria *D?L* : et etruria *A*

menti aduectum est, nullum momentum annonae fecisset,
10 et reuolutus ad dispensationem inopiae, profiteri cogendo
frumentum et uendere quod usui menstruo superesset, frau-
dandoque parte diurni cibi seruitia, criminando inde et obi-
ciendo irae populi frumentarios, acerba inquisitione aperiret
11 magis quam leuaret inopiam, multi ex plebe, spe amissa,
potius quam ut cruciarentur trahendo animam, capitibus
obuolutis se in Tiberim praecipitauerunt.

13 Tum Sp. Maelius ex equestri ordine, ut illīs temporibus
praediues, rem utilem pessimo exemplo, peiore consilio est
2 adgressus. Frumento namque ex Etruria priuata pecunia
per hospitum clientiumque ministeria coempto, quae, credo,
ipsa res ad leuandam publica cura annonam impedimento
3 fuerat, largitiones frumenti facere instituit; plebemque hoc
munere delenitam, quacumque incederet, conspectus elatus-
que supra modum hominis priuati, secum trahere, haud
4 dubium consulatum fauore ac spe despondentem. Ipse, ut
est humanus animus insatiabilis eo quod fortuna spondet,
ad altiora et non concessa tendere et, quoniam consulatus

9 nullum *Ver.*, *Drak.* (*qui putasse uidetur hanc lectionem in H et L praesto esse*) : ut nullum *MPFBOHDLA* : ut ullum *Up* 10 profiteri *Vorm. ? MPFBOH* : profi . . ri *Ver.* : confiteri *DLA* : proficere *Up* et uendere *MPFBOHDLA* : ut uenderet *Ver.* : uendere *Up* : ut uenderent *Mommsen* usui *Ver. MA*^{2} *Ed. Ven.* 1495 : usu *PFUpB OHDLA* (*cf.* 9. 41. 7) parte *HD*^{x}*A*^{3} *Edd. uet.* : partem *Ver. MP FUpBODLA* seruitia *MPFUpBOHA*^{2} *uel A*^{3} : ser . . . . . *Ver.* : seuitiae *D?* : saeuitia *LA dett. aliq.* : seu uitia *D*^{3} (*an* seruitia *D*^{5}*? cf. c.* 43. 10 *adn.*)

13 1 ex equestri *MP*^{1}*FUpBODLA* : ex sequestri *Ver. P* : exques-tri *H* peiore *Ver. M? FUpBOD*^{x}*A* : peiorem *M*^{1}*PDL* : peior est *H* 2 hospitum *Ver. F*^{3} *Edd. uet.* : hostium *MPUpBODLA* : *quod in H cum praecedente* per *male scripto* (p *pro* p) *in* postium *conflatum est* publica cura annonam *MPFUpBOHA*^{2} (*sed in M* anonam) : publicam curam annona *Ver.* : publicam curam annonam *DLA* 3 delenitam *Ver. PFBHD*^{2}*L* : delinitam *MF*^{3}*UpODA* incederet *Ver. UpOHD*^{3}*LA*^{2} : incedere et *PFBD* : inceder *A* : incideret *M* elatusque *MPUpBHDLA*^{2} : datusque *F* : relatusque *O* : elatumque *A* : inflatusque *Ver.* priuati *M*^{2}*PFUpBOHDLA* : priuatis *Ver. M* fauore ac spe despondentem *MPFUpBOH* : ei fauore ac spe despondentem *DLA dett. Edd. uet.* : plebeio fauore ac sipe despondente *Ver.*

quoque eripiendus inuitis patribus esset, de regno agitare: id unum dignum tanto apparatu consiliorum et certamine quod ingens exsudandum esset praemium fore. Iam comitia consularia instabant; quae res eum necdum compositis maturisue satis consiliis oppressit. Consul sextum creatus T. Quinctius Capitolinus, minime opportunus uir nouanti res; collega additur ei Agrippa Menenius cui Lanato erat cognomen; et L. Minucius praefectus annonae seu refectus seu, quoad res posceret, in incertum creatus; nihil enim constat, nisi in libros linteos utroque anno relatum inter magistratus praefecti nomen. Hic Minucius eandem publice curationem agens quam Maelius priuatim agendam susceperat, cum in utraque domo genus idem hominum uersaretur, rem compertam ad senatum defert: tela in domum Maeli conferri, eumque contiones domi habere, ac non dubia regni consilia esse. tempus agendae rei nondum stare: cetera iam conuenisse: et tribunos mercede emptos ad prodendam libertatem et partita ducibus multitudinis ministeria esse. serius se paene quam tutum fuerit, ne cuius incerti uanique auctor esset, ea deferre. Quae postquam

4 patribus *PFUpBOHDLA*: partibus *M*: pa . . ib *Ver.* certamine *Ver. dett. duo Ed. Frob.* 1531: certaminum *MPFUpBOHD LA* 5 eum *MFUpBOHD*^{3}*L*: eu *D*: *om. PA dett. unus, uix recte*: *post* compositis *ponit Ver., fort. recte*: *post* necdum *dett. unus* 6 Agrippa *Ver. M*^{2}*PFUpBOHD*^{x}*A*: Agrippam *MD*: Agrippae *L* Menenius *PFUpBOHDLA* (*cf. Diod.* 12. 37. 1): mallius *Ver.* (*cf. Cassiod. C. I. L.* i^2, *p.* 109): iamaniliusenenius *M* 7 seu quoad *F*^{3}*HA*^{2} *uel A*^{3} *Ald. dett. aliq.*: seu seu quod *Ver. M*: seu seu quoad *M*^{1}: seu quod ad *PFBODLA*: seu quod id *D*^{x}*Up dett. Edd. uet.* 8 eandem publice *Florebellus amicus Sigonii* (*cf.* 2. 27. 6): eandem rēp. (*uel* reip̄.) *i. e.* reipublicae *PFUpBOHDLA*: eandem rēp. (*i. e.* rempublicam) *M*: ead . . reip. *Ver.*: *fort. scribendum* eandem rem publice, *deleta uoce* curationem, *quam tamen non quiuis scriba adsuisset* agendam *Ver. MPFUpBOHDA*^{1} *uel A*^{2}: agenda *LA* defert *Ver., Ed. Curionis* (*cf.* §§ 9, 10 *et c.* 14. 3): refert *MPFUpBOHD LA* 9 Maeli *scribimus* (*cf. Praef. nostram* § 30): maelii (*uel* mel-) *MPFUpBOHDLA*: maeuii *Ver., cf. c.* 14. 3 contiones *Ver. MPF*^{3} *UpODA*: c̄tiones (*i.e.* contiones) *BHL*: coconciones *F?*: coitiones *Gron.* (*ut* 3. 35. 9 *et* 7. 32. 12), *sed hic cf.* 2. 28. 3 et tribunos *M PFUpBOHDLA*: *om.* et *Ver.* mercede *Ver. PFUpBOHDLA*: *om. M, fort. recte*

sunt audita, cum undique primores patrum et prioris anni consules increparent quod eas largitiones coetusque plebis in priuata domo passi essent fieri, et nouos consules quod exspectassent donec a praefecto annonae tanta res ad senatum deferretur, quae consulem non auctorem solum desidera-
11 ret sed etiam uindicem, tum Quinctius consules immerito increpari ait, qui constricti legibus de prouocatione ad dissoluendum imperium latis, nequaquam tantum uirium in magistratu ad eam rem pro atrocitate uindicandam quantum animi haberent. opus esse non forti solum uiro sed etiam
12 libero exsolutoque legum uinclis. itaque se dictatorem L. Quinctium dicturum; ibi animum parem tantae potestati esse. Adprobantibus cunctis, primo Quinctius abnuere et quid sibi uellent rogitare qui se aetate exacta tantae dimi-
13 cationi obicerent. Dein cum undique plus in illo senili animo non consilii modo sed etiam uirtutis esse quam in omnibus aliis dicerent laudibusque haud immeritis onerarent,
14 et consul nihil remitteret, precatus tandem deos immortales Cincinnatus ne senectus sua in tam trepidis rebus damno dedecoriue rei publicae esset, dictator a consule dicitur. Ipse deinde C. Seruilium Ahalam magistrum equitum dicit.

10 audita *MPFUpBOHDLA*: audique *Ver.* cum undique *Alsch.* (*quem sequitur Madvig in Ed. tertia*): et undique *MPFUpBOH DLA* (*sed in M* etund- *sic scriptum est ut ex male scripto* cūund- *natum esse bene possit*): et undiquae *Ver.*: undique *Madv. in Ed. altera* primores *Ver. PFUpBOHDLA*: minores *M* (*cf. adn. ad* an tribunorum *c.* 12. 4 *sup.*) prioris *Ver. MUpD^{x}A^2*: priores *PFBOHDLA dett. aliq.* increparent *Ver. MPFUpBOHDLA*: increpare *F^2 dett. duo, Madv. in Ed. altera* 11 tum *Ver. MPFUpB*: tum t̄ (*i.e.* Titus) *HDLA dett. Ald.*: tunc *O* consules *Ver. PFUpBOHD*: consul *MA*: cons̃ *L* increpari *MPFUpBOHDLA*: increparit *Ver.* nequaquam *M^{2}PFUpBOHDLA*: nequamquam *Ver. M* uirium *MPFUpBOHDLA^2*: uirum *Ver.*: urium *A* 12 dicturum; ibi *MPFUpBOHDLA*: uicturum *Ver.* primo Quinctius *MPFUpB OHDLA*: Quinctius primo *Ver.*: *malim* primo *seclusum* (*Praef.* 5 *adn.*) et quid *MPFUpBOHDLA*: quid *Ver.* obicerent *PFUpBOH DLA*: obic . . . . . *Ver.*: obiecerent *M* (*cf.* 1. 41. 1 *adn.*) 13 consilii *Ver. F^{3}UpHD^{3}A^1*: consilia *MPF? ODL dett. aliq.*: csilio *B* 14 dedecoriue *MF^{3}ODL*: dedecorique *A*: rebus decoriue *PF?UpB*: decoriue *H*: *defit Ver. sed spatii ratio ueram lectionem comprobat* Ahalam *Ver. MUpHDLA*: halam *PFO dett. aliq.*: h'alam *F^3 cum* a *suprascr.*: alã *B*

Postero die, dispositis praesidiis cum in forum descendisset 14
conuersaque in eum plebs nouitate rei ac miraculo esset,
et Maeliani atque ipse dux eorum in se intentam uim tanti
imperii cernerent, expertes consiliorum regni qui tumultus, 2
quod bellum repens aut dictatoriam maiestatem aut Quinc-
tium post octogesimum annum rectorem rei publicae quae-
sisset rogitarent, missus ab dictatore Seruilius magister 3
equitum ad Maelium 'Vocat te' inquit, 'dictator'. Cum
pauidus ille quid uellet quaereret, Seruiliusque causam
dicendam esse proponeret crimenque a Minucio delatum ad
senatum diluendum, tunc Maelius recipere se in cateruam 4
suorum, et primum circumspectans tergiuersari, postremo
cum apparitor iussu magistri equitum duceret, ereptus a
circumstantibus fugiensque fidem plebis Romanae implorare,
et opprimi se consensu patrum dicere, quod plebi benigne 5
fecisset; orare ut opem sibi ultimo in discrimine ferrent
neue ante oculos suos trucidari sinerent. Haec eum uoci- 6
ferantem adsecutus Ahala Seruilius obtruncat; respersusque
cruore [obtruncati], stipatus caterua patriciorum inuenum,
dictatori renuntiat uocatum ad eum Maelium, repulso ap-
paritore concitantem multitudinem, poenam meritam habere.
Tum dictator 'Macte uirtute' inquit, 'C. Seruili, esto 7
liberata re publica'.

14 1 ac miraculo $F^2UpOD^2A^3$ (*ut secundam lectionem*) *dett.* : *defit Ver.* : ad miraculo *MPFBDLA* : a miraculo *H* : adminiculo A^3 cernerent M^2 *uel* M^3 *PFUpBOHDLA* : . . . nerent *Ver.* : cerneret *M dett. aliq., optime* 3 Maelium *Ver.* F^2 *uel* $F^3UpOHD^2A^2$ *uel* A^3 (*sed in Up et A* mel-) : maeuium *MPFBDLA* (*sed hic* meu-) Seruiliusque *Ver.* $MP^2FUpBOHDLA$: Seruilius *P* proponeret *MPFUpBOHDLA* : proponere *Ver.* 4 fugiensque *MPFUpBOHDLA* : *add.* et *Ver.* implorare et *PFUpBHDLA* : imploraret *Ver. MO* 5 dicere *PFUpBHDLA* : diceret *Ver. M* (*uel* M^1) *O* ferrent *MPFUpBOHDLA* : ferret *Ver.* neue *Ver. MPFUpBODLA* : neque *H* 6 obtruncati *MPFUpBOHDLA* : *om. Ver., recte, ut credo* meritam *MPFUpBOHDLA* : merita *Ver.* (*sed praecedit* poenam) 7 Macte MP^1 *uel* $P^2FUpBOHDLA$: mactae *P* : o macte *Ver.?* esto liberata *MPFUpBOHDLA* (*sed in M* esto *in fine lineae*) : estob liberata *Ver.*, *unde* esto ob liberatam rempublicam *Frig.*

15 Tumultuantem deinde multitudinem incerta existimatione facti ad contionem uocari iussit, et Maelium iure caesum pronuntiauit etiamsi regni crimine insons fuerit, qui uocatus a magistro equitum ad dictatorem non uenisset. 2 se ad causam cognoscendam consedisse, qua cognita habiturum fuisse Maelium similem causae fortunam; uim parantem ne iudicio se committeret, ui coercitum esse. 3 nec cum eo tamquam cum ciue agendum fuisse, qui natus in libero populo inter iura legesque, ex qua urbe reges exactos sciret eodemque anno sororis filios regis et liberos consulis, liberatoris patriae, propter pactionem indicatam recipiendorum in urbem regum a patre securi esse per- 4 cussos, ex qua Collatinum Tarquinium consulem nominis odio abdicare se magistratu atque exsulare iussum, in qua de Sp. Cassio post aliquot annos propter consilia inita de regno supplicium sumptum, in qua nuper decemuiros bonis, exsilio, capite multatos ob superbiam regiam, in ea Sp. 5 Maelius spem regni conceperit. et quis homo? quamquam nullam nobilitatem, nullos honores, nulla merita cuiquam ad dominationem pandere uiam; sed tamen Claudios, Cassios consulatibus, decemuiratibus, suis maiorumque honoribus, splendore familiarum sustulisse animos quo nefas fuerit: 6 Sp. Maelium, cui tribunatus plebis magis optandus quam sperandus fuerit, frumentarium diuitem, †bilibris† farris sperasse libertatem se ciuium suorum emisse, ciboque obi-

15 1 multitudinem *Ver. MOHDLA*: *add.* meritam (*ex tertia ante linea repetitum*) *PFB*: *add.* motam *Up* 3 nec cum *Ver. PFUp BHDLA*: ne cum *MO* libero po-] *post haec defit Ver. usque ad c.* 16. 7 regis *MPFUpBOHDLA*: *om. dett. aliq.* indicatam *PFUpBOHDLA*: indictam *M* 5 quo nefas *Vorm.? MPF? Up BODLA*: quos nefas *H*: quod nefas F^3 6 bilibris *Vorm. Fragm. Haverk.*: bllibre libris *M*: bilibre libris M^1: bilibre *Fragm. Haverk.*^{2}: bilibre *PFUpBHDLA dett.*: bilibrae *O*: *malim* bilibri *uel* bilibribus, *quoniam nomen* 'bilibra' *nusquam alibi, quod sciam, comparet neque formae talis ratio probabilis mihi uidetur; aliud enim* selibra, *aliud adiectiuum* 'bilibris' *ut* trilibris, quadrilibris, *quae nisi neutro genere pro substantiuis non solent poni*

ciendo ratum uictorem finitimorum omnium populum in seruitutem perlici posse, ut quem senatorem concoquere 7
ciuitas uix posset regem ferret, Romuli conditoris, ab dis orti, recepti ad deos, insignia atque imperium habentem. non pro scelere id magis quam pro monstro habendum, nec satis esse sanguine eius expiatum, nisi tecta parietesque 8
intra quae tantum amentiae conceptum esset dissiparentur bonaque contacta pretiis regni mercandi publicarentur. iubere itaque quaestores uendere ea bona atque in publicum redigere.

Domum deinde, ut monumento area esset oppressae 16
nefariae spei, dirui extemplo iussit. Id Aequimaelium appellatum est. L. Minucius †boue aurato† extra portam 2
Trigeminam est donatus, ne plebe quidem inuita, quia frumentum Maelianum assibus in modios aestimatum plebi diuisit. Hunc Minucium apud quosdam auctores transisse 3
a patribus ad plebem, undecimumque tribunum plebis cooptatum seditionem motam ex Maeliana caede sedasse inuenio; ceterum uix credibile est numerum tribunorum patres augeri 4
passos, idque potissimum exemplum a patricio homine introductum, nec deinde id plebem concessum semel obtinuisse aut certe temptasse. Sed ante omnia refellit falsum imaginis

6 perlici *MPFBOLA* : pellici *UpHD*^{1} (*in ras.*) 7 concoquere *PUpB*^{1} : conquoquere *MO dett.* : c̄ quoq uere *L* : cum quo uere *DA* : cū quo uiuere *A*^{2} : conquere *BH* : cooptare *F*^{3} *in rasura* ab dis orti (*sed* diis *ut codd. saepissime et fort. recte; e.g.* 4. 30. 11 ; 4. 46. 4 ; 6. 27. 5 ; *contra* dis 8. 32. 4) *P*^{2}*UpOD*^{3}*LA*^{2} *uel A*^{3} : abdiisorti *F* : ab dii sorti *DA* : ab diis sorti *MPH* : ad diis (*om.* orti) *B* ad deos *PFUpBOHDLA*^{2} *uel A*^{3} : ad eos *MA* 8 eius expiatum *MOHD LA* : eius piatum *PFUpB* : expiatum *dett. alıq.*

16 1 appellatum est *PFUpBODLA* : appellatum esse *M* : appellatum *H*, *fort. recte* 2 boue aurato *PFUpBOHDLA* (*cf.* 7. 37. 2–3 *et Perioch.* boue aurata) : boue aturato *M* : bene aurato *dett. aliq.* : boue aurato et statua *Crevier*, *fort. recte* : boue et statua aurata *olim ipse sed uetat* 40. 34. 5 (statuamque auratam quae prima omnium in Italia statua aurata est patri Glabrioni posuit) ; *de re uide sis Mommsen*, *Röm. Forsch. 2. p.* 203 *adn.* 109 3 Maeliana *H* : meliana *OD*^{3}*A* : meuiana *MFBDL* : maeuiana *PUp* 4 plebem *Ed. Frob.* 1531 : plebi *MPFUpBOHDLA*

titulum paucis ante annis lege cautum ne tribunis collegam cooptare liceret.

5 Q. Caecilius Q. Iunius Sex. Titinius soli ex collegio tribunorum neque tulerant de honoribus Minuci legem et criminari nunc Minucium, nunc Seruilium apud plebem 6 querique indignam necem Maeli non destiterant. Peruicerunt igitur ut tribunorum militum potius quam consulum comitia haberentur, haud dubii quin sex locis—tot enim iam creari licebat—et plebeii aliqui, profitendo se ultores fore 7 Maelianae caedis, crearentur. Plebs quamquam agitata multis eo anno et uariis motibus erat, nec plures quam tres tribunos consulari potestate creauit et in iis L. Quinctium Cincinnati filium, ex cuius dictaturae inuidia tumultus 8 quaerebatur. Praelatus suffragiis Quinctio Mamercus Aemilius, uir summae dignitatis; L. Iulium tertium creant.

17 In horum magistratu Fidenae, colonia Romana, ad Lartem 2 Tolumnium [Veientium regem] ac Veientes defecere. Maius additum defectioni scelus: C. Fulcinium, Cloelium Tullum, Sp. Antium, L. Roscium, legatos Romanos, causam noui 3 consilii quaerentes, iussu Tolumni interfecerunt. Leuant quidam regis facinus; in tesserarum prospero iactu uocem eius ambiguam, ut occidi iussisse uideretur, a Fidenatibus 4 exceptam causam mortis legatis fuisse,—rem incredibilem, interuentu Fidenatium, nouorum sociorum, consulentium de

5 Caecilius *FUpHDLA* : cecilius *PBO* : celius catilius *M* 6 Peruicerunt *H* : peruicerant *MPFUpBODLA* 7 et uariis motibus] *his uocibus rursus inc. Ver.* 8 Mamercus P^1*UpHLA* (*et sic Diod. Sic.* 12. 38. 1) : mammercus *D* : mamercius *MO* : mamercui s *P* : mamercu *FB* : mamertus F^2 : M (*i. e.* Marcus) *Ver.*

17 1 Veientium regem *Ver. MPFUpOHDLA* : uenientium regem *B*: *seclusit H. J. Mueller* ac Veientes *MPFUpBHDLA* : ac ueientis *O* : *om. Ver.* 2 Fulcinium *Ver. PFUpBOHDLA et Plin.* 34. 6. 23 : fulginium MA^2 Cloelium *Ver. PFBOHDLA Plin. l. c.* : cloetium *M* : cloerium *Up* Sp. Antium M^2*PFUpBOHDLA* (*et sic Cic. Phil.* 9. 2. 5) : espantium *M* : spuantium *Ver.* : Sp. Nautium *Mommsen secutus Plin. l. c., fort. recte* consilii *PFUpBOHDLA* : concilii *M* (*sed* -c- *litterae suprascriptum* s ; *omnia a manu prima scribae quem Veterem nominaui qui nusquam rasuram fecit*) : *defit Ver.* 3 quidam *MPFUpBOHDLA* : *om. Ver.*

caede ruptura ius gentium, non auersum ab intentione lusus animum nec deinde in errorem uersum facinus. Propius 5 est fidem obstringi Fidenatium populum ne respicere spem ullam ab Romanis posset conscientia tanti sceleris uoluisse. Legatorum qui Fidenis caesi erant statuae publice in Rostris 6 positae sunt.

Cum Veientibus Fidenatibusque, praeterquam finitimis populis, ab causa etiam tam nefanda bellum exorsis atrox dimicatio instabat. Itaque ad curam summae rerum quieta 7 plebe tribunisque eius, nihil controuersiae fuit quin consules crearentur M. Geganius Macerinus tertium et L. Sergius Fidenas. A bello credo quod deinde gessit appellatum; hic 8 enim primus cis Anienem cum rege Veientium secundo proelio conflixit, nec incruentam uictoriam rettulit. Maior itaque ex ciuibus amissis dolor quam laetitia fusis hostibus fuit; et senatus, ut in trepidis rebus, dictatorem dici Mam. Aemilium iussit. Is magistrum equitum ex collegio prioris 9 anni, quo simul tribuni militum consulari potestate fuerant, L. Quinctium Cincinnatum, dignum parente iuuenem, dixit. Ad dilectum a consulibus habitum centuriones ueteres belli 10 periti adiecti et numerus amissorum proxima pugna expletus.

4 ruptura *PFUpBHD*^{x} : rupturam *MODLA* : ruptur . *Ver.* lusus *Ver. OHD*^{x} (*? D*^{1}) : elusus *MDLA* : clusus *P*^{2}*FUpB* : cl . . . sus *P spatio trium litterarum uacuo relicto* errorem *Ver. MPFUpBO HDLA* : horrorem *D*^{4} *dett. aliq. Si lectio codicum uera est, sic intelligenda est; ' nec credibile est Fidenates facinus secum sic excusare conatos esse ut pro errore interpretarentur'. Si quicquam mutandum est* nec deinde errorem uersum in facinus *scribere malim; quod defendi liceat si modo* in *post* uersum *primo excidisse deinde in margine additum, postremo perperam ante* errorem *restitutum statuas. Haec si facta sunt, quarto nostrae aetatis saeculo iam facta erant* 5 populum *Ver. PFUp BOHDLA* : populorum *M* posset *MPFUpBOHDLA* : possent *Ver.* conscientia *Ver. PFUpBOA*^{1} *uel A*^{2} : conscientiam *MHDLA* 6 nefanda *M*^{2}*PFUpBOHD*^{3}*A*^{2} : nefandis *Ver.* : nefandas *M* (*conflatis duobus lectionibus*) : nefandum *DLA* 8 appellatum *Ver. Vorm. MPFUpBOHDLA* : appellatus *F*^{3}*D*^{3} *Edd. uet.* Mamercum *MP FUpBHDLA* : mamercium *O* : m. (*i. e.* Marcum) *Ver.* 9 fuerant *MPFUpBOHDLA* : fuerunt *Ver.*

Legatos ⟨T.⟩ Quinctium Capitolinum et M. Fabium Vibu-
11 lanum sequi se dictator iussit. Cum potestas maior tum uir quoque potestati par hostes ex agro Romano trans Anienem submouere; collesque inter Fidenas atque Anienem ceperunt referentes castra, nec ante in campos degressi sunt
12 quam legiones Faliscorum auxilio uenerunt. Tum demum castra Etruscorum pro moenibus Fidenarum posita. Et dictator Romanus haud procul inde ad confluentes consedit in utriusque ripis amnis, qua sequi munimento poterat uallo interposito. Postero die in aciem eduxit.

18 Inter hostes uariae fuere sententiae. Faliscus procul ab domo militiam aegre patiens satisque fidens sibi, poscere pugnam: Veienti Fidenatique plus spei in trahendo bello
2 esse. Tolumnius, quamquam suorum magis placebant consilia, ne longinquam militiam non paterentur Falisci, postero
3 die se pugnaturum edicit. Dictatori ac Romanis, quod detractasset pugnam hostis, animi accessere; posteroque die iam militibus castra urbemque se oppugnaturos frementibus

10 T. Quinctium *H. J. Mueller*: quinctium *L*: quintium *Ver.*: quintum *MPFUpBOHDA* 11 submouere . . . atque Anienem *om. H* collesque *PFUpBODLA* (*sed in F post* q· (= que) *aliquid erasum*): collegesque *M*: colles quos *Ver.*: *fort.* submouere in colles quos . . . ceperant *scribendum* ceperunt *MPFUpOLA* (*sed in M littera* -u- *formae insolitae est uideturque descripta esse posse ex* cc ‘a *aperto*’): coeperunt *HD et sic* (*ut uidetur*) *uoluit B* (*ubi* cęp-): ceperant *Ver.* (*uide adn. superiorem*) degressi *Sigon.*: digressi *Ver. MPFUpBOHDLA* Faliscorum auxilio *Kiehl*: Faliscorum auxiliorum *Ver.*: auxilio Faliscorum *MPFUpBOHDLA*: auxilio *post* uenerunt *ponere uoluerat Gul. Cuperus*: *malim ipse* auxilio *deletum* 12 qua sequi munimento poterat *Ver. MPFUpBOHDLA* (*i. e. castrorum suorum frontem fronti hostium oppositam atque quod uocant parallelam constituit, ab amnibus utrimque finitam*): qua assequi munimento poterat *Madv.*: quae saepiri munimento poterant *Drechsler*: qua exsequi munimenta poterat *Karsten* uallo *Ver. PFUpBOHDLA*: nullo *M* interposito *MPFUpBOHDLA*: interposito in *Ver.*

18 2 Tolumnius] *post haec defit Ver. usque ad c.* 21. 3 magis *PFUpBOHDLA*: agi *M* placebant *MOHDLA*: *om. PFB*: *post* consilia *ponit Up* non *MPFUpBOHDLA*: *om. dett.* 3 detractasset *PFUpB dett.*: detrect- *MF³OHDLA*, *sed uide sis* 2. 43. 3 *adn.*

ni copia pugnae fiat, utrimque acies inter bina castra in medium campi procedunt. Veiens multitudine abundans, 4 qui inter dimicationem castra Romana adgrederentur post montes circummisit. Trium populorum exercitus ita stetit instructus ut dextrum cornu Veientes, sinistrum Falisci tenerent, medii Fidenates essent. Dictator dextro cornu 5 aduersus Faliscos, sinistro contra Veientem Capitolinus Quinctius intulit signa; ante mediam aciem cum equitatu magister equitum processit. Parumper silentium et quies 6 fuit, nec Etruscis nisi cogerentur pugnam inituris et dictatore arcem Romanam respectante, ut ex ⟨ea ab⟩ auguribus, simul aues rite admisissent, ex composito tolleretur signum. Quod 7 simul [ubi] conspexit, primos equites clamore sublato in hostem emisit; secuta peditum acies ingenti ui conflixit. Nulla parte legiones Etruscae sustinuere impetum Roma- 8 norum; eques maxime resistebat, equitumque longe fortissimus ipse rex ab omni parte effuse sequentibus obequitans Romanis trahebat certamen.

Erat tum inter equites tribunus militum A. Cornelius 19 Cossus, eximia pulchritudine corporis, animo ac uiribus par memorque generis, quod amplissimum acceptum maius auctiusque reliquit posteris. Is cum ad impetum Tolumni, 2 quacumque se intendisset, trepidantes Romanas uideret turmas insignemque eum regio habitu uolitantem tota acie cognosset, 'Hicine est' inquit, 'ruptor foederis humani 3

6 ex ea ab auguribus *Alschefski*: ab auguribus *Ed. Frob.* 1531: ex auguribus *PFUpBOHDLA* (*uix recte*): ex auribus *M* admisissent *Ed. Frob.* 1531 (*cf. e. g.* 1. 36. 6): admissae essent *MPFUpBOHDLA* (*sed in PB* -sse): admissi essent *dett. unus* (*Lovel.* 5) 7 simul ubi *Vorm. MPFUpBOHDLA*: *om.* simul *dett. unus* (*Lovel.* 4): *om.* ubi *dett. unus* ('cod. Helmaestad.') *Iac. Gron., recte* emisit *MPFUpBOHDLA*: mittit *dett. aliq.*

19 1 equites *MPFUpBDLA*: eques *H*: milites *O* 2 uideret F^3D^3A *dett. aliq.*: uidet *MPUpBOHDL* (*sed in P fort. ex* uidit *a* P^1 *correctum*): *quid F habuerit discerni nequit* uolitantem M^2UpOH D^3A: uolitante *MPFBDL* cognosset MPF^3UpBOL: cognoscet *F? H dett. unus*: cognouisset *DA*: cognosceret *dett. duo*

uiolatorque gentium iuris? Iam ego hanc mactatam uictimam, si modo sancti quicquam in terris esse di uolunt,
4 legatorum manibus dabo'. Calcaribus subditis infesta cuspide in unum fertur hostem; quem cum ictum equo deiecisset, confestim et ipse hasta innixus se in pedes ex-
5 cepit. Adsurgentem ibi regem umbone resupinat, repetitumque saepius cuspide ad terram adfixit. Tum exsangui detracta spolia caputque abscisum uictor spiculo gerens terrore caesi regis hostes fundit. Ita equitum quoque fusa
6 acies, quae una fecerat anceps certamen. Dictator legionibus fugatis instat et ad castra compulsos caedit. Fidenatium plurimi locorum notitia effugere in montes. Cossus Tiberim cum equitatu transuectus ex agro Veientano ingentem
7 detulit praedam ad urbem. Inter proelium et ad castra Romana pugnatum est aduersus partem copiarum ab Tolum-
8 nio, ut ante dictum est, ad castra missam. Fabius Vibulanus corona primum uallum defendit; intentos deinde hostes in uallum, egressus dextra principali cum triariis, repente inuadit. Quo pauore iniecto caedes minor, quia pauciores erant, fuga non minus trepida quam in acie fuit.

20 Omnibus locis re bene gesta, dictator senatus consulto ius-
2 suque populi triumphans in urbem rediit. Longe maximum triumphi spectaculum fuit Cossus, spolia opima regis interfecti gerens; in eum milites carmina incondita aequantes
3 eum Romulo canere. Spolia in aede Iouis Feretri prope Romuli spolia quae, prima opima appellata, sola ea tempestate erant, cum sollemni dedicatione dono fixit; auerteratque in se a curru dictatoris ciuium ora et celebritatis eius

5 fundit *PFUpBOHD*^{3}*L*: fudit *MDA dett.*: perfudit *Madv. Emend.*^{2} 115 6 plurimi *M*^{1}*PFUpBOHD*^{3}*A*^{2}: plurimo *M*: plurima *DLA* 7-8 missam. Fabius *Vorm. MPF*^{3}*OHDLA*: misã fabius *B*: missam. m̄. fabius *Vorm.*^{2} *Up fort. recte, cf. c.* 17. 10 8 principali *MPFUp BOHDLA* et (*ut secundam lectionem*) *Vorm.*^{x}: principia *Vorm.*^{x} (*in contextu*)

20 2 eum Romulo *MPFUpBOHDLA*: cum Romulo *dett. aliq.* (*non M*) 3 in aede *PFUpBOHDLA*: inde *M* quae prima *Vorm. MPFUpBO* (*sed* que) *HD*^{t}*A*^{2}: prima *DLA dett.* auerteratque *PFBOHDLA*: aduerteratque *M*: auertitque *Up* celebritatis

diei fructum prope solus tulerat. Dictator coronam auream, 4
libram pondo, ex publica pecunia populi iussu in Capitolio
Ioui donum posuit.

Omnes ante me auctores secutus, A. Cornelium Cossum 5
tribunum militum secunda spolia opima Iouis Feretri templo
intulisse exposui; ceterum, praeterquam quod ea rite opima 6
spolia habentur, quae dux duci detraxit nec ducem nouimus
nisi cuius auspicio bellum geritur, titulus ipse spoliis inscrip-
tus illos meque arguit consulem ea Cossum cepisse. Hoc ego 7
cum Augustum Caesarem, templorum omnium conditorem
aut restitutorem, ingressum aedem Feretri Iouis quam ue-
tustate dilapsam refecit, se ipsum in thorace linteo scriptum
legisse audissem, prope sacrilegium ratus sum Cosso spolio-
rum suorum Caesarem, ipsius templi auctorem, subtrahere
testem. Qui si ea in re sit error quod tam ueteres annales 8
quodque magistratuum libri, quos linteos in aede repositos
Monetae Macer Licinius citat identidem auctores, septimo
post demum anno cum T. Quinctio Poeno A. Cornelium

*OHD*³ *dett. aliq.* : celebritati *MDLA dett.* : celebritate *PFUpB* 4 libram *Gron.*, *UpO ?* : libra *MPFBHDLA* : librae A^2 *dett.* 5 ante me *MPFUpBODLA* : ante *H* 7 *Quod ad structuram* Augustum . . . se . . . legisse audissem *attinet cf.* 1. 23. 7, *Plin. Ep.* 7. 24. 5 *et consule sis Madv. Emend.*² *p.* 116 *n.* aut restitutorem *PFUp BOHDLA* : ac restitutorem *M* dilapsam *MPFUpBOHA*² *uel A*³ : delapsam *DLA dett.* Cosso *dett. aliq.* (*Palat. tres*) : Cossum *MPFUpBOHDLA, mira concordia et sic Edd. uet. et Ald. sed post* Caesarem *addunt* -que (*exc. Ed. Rom.* 1470 *qui* Cossum . . . Caesarem *praebet*) 8 Qui si *MPFUpBOHDLA, rectissime* (*cf. e. g.* 4. 61. 11 ; 9. 15. 10 ; 27. 47. 4 *quibus in locis omnibus* error *significat* ' dubium ', ' discrepantia ') : quis *Gron. ; plura in Class. Quarterly*, v (1911), *p.* 8 *reperies* libri quos *MP*²*FUpBOHDLA* : libris quos *P* : libri librique quos *Mommsen* : libri quosque *Lachmann, ambo c.* 7. 10–12 *respicientes* repositos *MPFBHDLA* : reposito *O* : deposito *Up* Monetae *Up* : Monetaeam *MPFBOHDLA* septimo *MPFUpBO HDLA* : nono *dett. duo Sigon.* : decimo *Glareanus* : ' *Liuius* decimo *scribere debuit' Madv.* : *si quid mutandum sit malimus* undecimo (XI, *quod una hasta propius quam* X *ad* VII *accedit*) ; *uide sis c.* 30. 4 *adn.*

Poeno *MPFUpBOHDLA* (*et in c.* 26. 2 *Ver.*), *cf.* 6. 42. 5 *adn.* et *inscc. citatas a Momms. Cod. Veron. Apogr. p.* 197 *et* Ποίνος *in Fastis Hydat. et Chron. Paschal.* (*C. I. L.* i², *p.* 110) : Penno *Sigonius, nullam diserte auctoritatem adlegans*

Cossum consulem habeant, existimatio communis omnibus
9 est. Nam etiam illud accedit, ne tam clara pugna in eum annum transferri posset, quod imbelle triennium ferme pestilentia inopiaque frugum circa A. Cornelium consulem fuit, adeo ut quidam annales uelut funesti nihil praeter
10 nomina consulum suggerant. Tertius ab consulatu Cossi annus tribunum eum militum consulari potestate habet, eodem anno magistrum equitum; quo in imperio alteram
11 insignem edidit pugnam equestrem. Ea libera coniectura est. Sed, ut ego arbitror, uana uersare in omnes opiniones licet, cum auctor pugnae, recentibus spoliis in sacra sede positis, Iouem prope ipsum, cui uota erant, Romulumque intuens, haud spernendos falsi tituli testes, se A. Cornelium Cossum consulem scripserit.

21 M. Cornelio Maluginense L. Papirio Crasso consulibus exercitus in agrum Veientem ac Faliscum ducti. Praedae
2 abactae hominum pecorumque; hostis in agris nusquam inuentus neque pugnandi copia facta; urbes tamen non
3 oppugnatae quia pestilentia populum inuasit. Et seditiones domi quaesitae sunt, nec motae tamen, ab Sp. Maelio tribuno plebis, qui fauore nominis moturum se aliquid ratus et Minucio diem dixerat et rogationem de publicandis bonis
4 Seruili Ahalae tulerat, falsis criminibus a Minucio circumuentum Maelium arguens, Seruilio caedem ciuis indemnati obiciens; quae uaniora ad populum ipso auctore fuere.
5 Ceterum magis uis morbi ingrauescens curae erat terroresque

9 posset *PFUpBOHDLA*, *recte* (*nam non minus ex* fuit *pendet, quam* accedit; *cf.* 3. 37. 2 *adn.*) : posse *M* : possit *dett. unus* (*Lovel.* 2) circa A. *UpL Ed. Frob.* 1531 : circa m̄ (*i. e.* Marcum) *MPFUp*^{1}*HDA* : circa m *B* : circa marcium *O* : circa quo m̄ *Up*^{2} Cornelium consulem *MP F*^{2}*OHDLA* : corneliū cons̄ *B* : corneliu cons *F* : Cornelius consul *Up*
11 uana uersare in *MPUpOHDLA* : una uersare in *FB* : uana; auersari enim *Wagner et Madv.* testes se *MHDLA* : testes ese *O* : testes *PFUpB*

21 1 Maluginense *MPFUpBOHD*^{2}*LA* : maluginem se *D* : maluginensi *dett. aliq.* 2 quia *PFUpBOHDLA* : qua *M* 3 motae *MUp et* (*ut secundam lectionem*) *H* : mota *PFBOH* (*in contextu*) *DLA* -gationem de publicandis] *his uocibus rursus inc. Ver.* 5 Ceterum *MPFUpBOHDLA* : cetera *Ver.*

ac prodigia, maxime quod crebris motibus terrae ruere in agris nuntiabantur tecta. Obsecratio itaque a populo duumuiris praeeuntibus est facta.

Pestilentior inde annus C. Iulio iterum et L. Verginio 6
consulibus tantum metus ⟨et⟩ uastitatis in urbe agrisque fecit, ut non modo praedandi causa quisquam ex agro Romano exiret belliue inferendi memoria patribus aut plebi 7
esset, sed ultro Fidenates, qui se primo aut montibus aut muris tenuerant, populabundi descenderent in agrum Romanum. Deinde Veientium exercitu accito—nam Falisci 8
perpelli ad instaurandum bellum neque clade Romanorum neque sociorum precibus potuere—duo populi transiere Anienem atque haud procul Collina porta signa habuere. Trepidatum itaque non in agris magis quam in urbe est. 9
Iulius consul in aggere murisque explicat copias, a Verginio senatus in aede Quirini consulitur. Dictatorem dici Q. Ser- 10
uilium placet, cui Prisco alii, alii Structo fuisse cognomen tradunt. Verginius dum collegam consuleret moratus, per-

5 duumuiris *MPFUpBOHDLA* (*ut saepe, e.g.* 4. 25. 3; 5. 13. 5; 10. 8. 3) : duouiris *Ver.* 6 metus et uastitatis *scripsimus* : metum uastitatis *Ver. MPFUpBODLA* : metum uastatis *H* : uastitatis *Tan. Faber* in urbe *MPFUpBOHDLA* : in urbem *Ver.* ex agro] *his uocibus desinit pag.* 8 *Quaternionis decimi codicis F. Proxima pagina* (*fol.* 77) *inc. uocibus* ad uociferationem *c.* 50. 4 *neque in hoc codice usquam suppletur haec lacuna. In B eadem ad amussim lacuna, in media linea, nulla nota. Hinc usque ad c.* 50. 4 *codex R in omnibus locis a Waltersio comparatus est; et citabitur ubicumque ab L differt* Romano exiret *Ver. A* : Romano non exiret *MPUpOHDLA*^{2} *uel A*^{3} : *in D* non *substrinxit aliquis sed lineolam rursus aliquis deleuit* exiret] *hac uoce desinit codicis M Quaternio undecimus a scriba antiquiore* (*quem Veterem appello*) *exceptis decem ultimis lineis scriptus; decima ante ultimam linea incipit rursus scriba Leo Diac*(*onus*) *de quo uide Praef. nostram* § 9 7 aut montibus *Ver.* : aut oppido aut montibus *MPUpOHA* : aut opido aut montibus *DL* : *scil. glossema ad* aut muris *adscriptum in textum Nicomacheum inrepsit* descenderent *Ver. M*^{2}*PUpOHD*^{3} : descenderunt *M* : descenderant *DLA* 10 Q. Seruilium *Up Ed. Par.* 1510 *Sigon. ex c.* 26. 7 *et c.* 46. 4 *et Fast. Cap.* (*cf. C. I. L.* i^2, *p.* 17) : a. seruilium *Ver. M*^{1} *uel M*^{2}*POHDLA* : a. seruilius *M* cui Prisco *Ver.* : cuique prisco *MPUpOHDLA* alii alii *PUpO* : alii aliis *Ver.* : alii a *M* : alii *HDLA* (*uix recte*) Structo *MPUpOHDL* : instructo *A* : instru . . . *Ver.*

mittente eo nocte dictatorem dixit; is sibi magistrum equitum Postumum Aebutium Heluam dicit.

22 Dictator omnes luce prima extra portam Collinam adesse iubet. Quibuscumque uires suppetebant ad arma ferenda praesto fuere. Signa ex aerario prompta feruntur ad dicta- 2 torem. Quae cum agerentur, hostes in loca altiora concessere. Eo dictator agmine infesto subit; nec procul Nomento signis conlatis fudit Etruscas legiones. Compulit inde in 3 urbem Fidenas ualloque circumdedit; sed neque scalis capi poterat urbs alta et munita neque in obsidione uis ulla erat, quia frumentum non necessitati modo satis, sed copiae quo- 4 que abunde ex ante conuecto sufficiebat. Ita expugnandi pariter cogendique ad deditionem spe amissa, dictator in locis propter propinquitatem notis ab auersa parte urbis, maxime neglecta quia suapte natura tutissima erat, agere in 5 arcem cuniculum instituit. Ipse diuersissimis locis subeundo ad moenia quadrifariam diuiso exercitu qui alii aliis succederent ad pugnam, continenti die ac nocte proelio ab sensu 6 operis hostes auertebat, donec perfosso [a castris] monte erecta in arcem uia est, intentisque Etruscis ad uanas a certo periculo minas clamor supra caput hostilis captam urbem ostendit.

10 dixit is $M^3PUpOHDLA$: dixistis *Ver. M* Postumum *Sigonius uide c.* 11. 1 *sup.*: postumium *Ver. MPUpOHDLA* Heluam A^2 *marg. Ed. Frob.* 1535: heluam heluium *M*: heluium *Ver. PUpOHDLA*: *mire uariant dett.* (Helluium, Elutium, Helinum, Helimum, Helium)

22 2 subit *MPUpOHDLA*: subiit *Ver.*, *sed cf.* 1. 27. 4–7 *et* 10, *et* 1. 3. 3 *cum adn.* Nomento *D dett. aliq. Ed. Ven.* 1470, *Ald.*: momento *Ver. MPUpOHLA*: munimento, monimento *dett. aliq.* 3 non necessitati MUp^2OHDLA *et sic postulat spatii ratio in Ver.*: necessitati *PUp* (*scil.* ñ *ante* n- *omissum*) ex ante *Ver. OHA*^{2} *uel* A^3 *marg.* (*ut secundam lectionem*): ex anie *M*: ex ane *P*: ex aniene UpA^2: exacte *RDA*: exaete *L* 4 auersa *Edd. uet.*: aduersa *Ver. MPUpOHDLA* parte *Ver.* $M^2PUpOHDLA$: parte parte *M* urbis *MPUpOHDLA*: . . . . . er *Ver.*, *quinque litterarum spatio ad initium lineae pessum dato; sed in quinto loco superesse uidetur lineola curua quae dextra pars superior* P *litterae fuisse potest; fuit fort.* insuper *uel* semper 6 a castris M^1 *uel* M^2PUp *OHRDA et sic postulat spatii ratio in Ver.* (a . . . . . mo . . .): a castris a *M*: *om. L, optime, et seclusi* supra *Ver. MPUpOH*: super *DLA*

Eo anno C. Furius Paculus et M. Geganius Macerinus 7
censores uillam publicam in campo Martio probauerunt,
ibique primum census populi est actus.

Eosdem consules insequenti anno refectos, Iulium tertium, 23
Verginium iterum, apud Macrum Licinium inuenio: Valerius
Antias et Q. Tubero M. Manlium et Q. Sulpicium consules
in eum annum edunt. Ceterum in tam discrepanti editione 2
et Tubero et Macer libros linteos auctores profitentur;
neuter tribunos militum eo anno fuisse traditum a scriptoribus antiquis dissimulat. Licinio libros haud dubie sequi 3
linteos placet: Tubero incertus ueri est. Sit inter cetera
uetustate cooperta hoc quoque in incerto positum.

Trepidatum in Etruria est post Fidenas captas, non 4
Veientibus solum exterritis metu similis excidii, sed etiam
Faliscis memoria initi primo cum iis belli, quamquam rebellantibus non adfuerant. Igitur cum duae ciuitates legatis 5
circa duodecim populos missis impetrassent ut ad Voltumnae
fanum indiceretur omni Etruriae concilium, uelut magno
inde tumultu imminente, senatus Mam. Aemilium dictatorem
iterum dici iussit. Ab eo A. Postumius Tubertus magister 6
equitum est dictus; bellumque tanto maiore quam proximo

7 Paculus *scripsi* (*cf.* 4. 12. 1 *et* 52. 1 *adn.*) : Pacilus *Sigon.* : p̄. acilius *MPUpOHD*[1] *uel DLA*[3] : pacilius *D? A?* : *defit Ver.*

23 1 Macrum Licinium *MPUpOHDLA* : Licinium Macrum *Ver.* Antias et *MUpR*[x]*D* : ancias et *POA* : anciasset *L* : antiasset *HR* : antiates *Ver.*, *linea litteris turgida, animo aequissimo* Q. Tubero *Ver. UpOD*[3]*A* : q̄. itubero *H* : q̄. tuuero *PL* (*ubi* q̄. tuů) *et M* (*ubi* q̄. tuuō) : q̄. tū uero *D?* Manlium *Ver.* : mallium *Up* : manilium *MPOHL* : mamilium *A* : mannilium *D* 2 Ceterum . . . profitentur *om. O add. O*[1] *marg.* discrepanti *PUpO*[1] : discrepantis *Ver.* (*ubi* -s *ex* -tam dis- *repetitum*) : discrepante *MHDLA* 3 placet *Muretus* : placet et *MPUpOHDLA* : placuit *Ver.* Sit inter *Muretus* : . . t inter *Ver.* : set inter *A* : sed inter *MPUpOHDL* (*sed in D littera* -d *plenore calamo scribitur, haesitationis signum, cf.* 1. 41. 4 *adn.*) cooperta *Mommsen* : conperta *Ver. M* : inconperta *M*[1] : incomperta *PUpOHDLA* in incerto *PUpOHDLA* : incerto *M* : *defit Ver.* 6 A. Postumius *Ver.* (*ubi praen.* Aul . .) : Aurelius Postumius *MPUpOHDLA* Tubertus *Ver.*, *Ed. Frob.* 1531 : tubero *M*[1] *uel M*[2]*PUpOD*[4]*A*[3] *uel A*[2] : tuberos *M* : tuber *HDLA* proximo *Ver. MPUpOHDLA* (*sed in Ver.* -umo) : proxime *Gron.*, *sed cf. locum quem ipse citabat emendabatque* 35. 21. 5; *mutuo sese hi et illi tutantur codices*

conatu apparatum est quanto plus erat ab omni Etruria periculi quam ab duobus populis fuerat.

24 Ea res aliquanto exspectatione omnium tranquillior fuit. 2 Itaque cum renuntiatum a mercatoribus esset negata Veientibus auxilia, iussosque suo consilio bellum initum suis uiribus exsequi nec aduersarum rerum quaerere socios, cum 3 quibus spem integram communicati non sint, tum dictator, ne nequiquam creatus esset, materia quaerendae bello gloriae adempta, in pace aliquid operis edere quod monumentum esset dictaturae cupiens, censuram minuere parat, seu nimiam potestatem ratus seu non tam magnitudine honoris 4 quam diuturnitate offensus. Contione itaque aduocata, rem publicam foris gerendam ait tutaque omnia praestanda deos immortales suscepisse : se, quod intra muros agendum esset, libertati populi Romani consulturum. maximam autem eius custodiam esse, si magna imperia diuturna non essent et temporis modus imponeretur, quibus iuris imponi non 5 posset. alios magistratus annuos esse, quinquennalem censuram ; graue esse iisdem per tot annos magna parte uitae obnoxios uiuere. se legem laturum ne plus quam annua ac 6 semestris censura esset. Consensu ingenti populi legem postero die pertulit et ' Vt re ipsa ' inquit, ' sciatis, Quirites,

6 ab duobus *MHD* : a duobus *LA* : da duobus *P?* : de duobus P^1 *uel* P^2UpO : *defit Ver.*

24 2 iussosque *Ver. MPUpODLA* : iussoque *H* communicati non sint *Ver. MPUpOD*^{3}*A* (*uide sis Neue-Wagener, Lat. Wortform.* iii, *p.* 32) : communicanti non sint *DLH* : communicari non sirint *Iac. Gron.* 3 ne nequiquam *PUpOHA*^{2} : ne quiquam *Ver. M* : ne nequam *DL*^{1}*A* : ne nequicquam *D*^{4} diuturnitate *MPUpOA*^{2} : diuturnitatis *HDLA* : *in Ver. deest uocis finis* 4 gerendam *PUpO HDLA* : . . . endam *Ver.* : generandam *M* (*cf.* 4. 7. 7 *adn.*) non posset *MOHRDL*^{1}*A* : non . . . . . *Ver.* : non esset *PUp* : posset *L* 5 graue esse *D? dett. unus* (*Portug.*) : grauem esse *MPUpOHD*^{1} *uel DLA* : *defit Ver.* magna parte *Ver. MPUpOHDLA* (*scil. ob largam censurae potestatem*) : magnam partem *Madv., sed uide sis Class. Quarterly*, v (1911), *p.* 8 obnoxios *PUpOHDLA* : . . . . xios *Ver.* : obnoxius *M* 6 ingenti populi *MPUpOHDLA* • populi ingenti *Ver.*

quam mihi diuturna non placeant imperia, dictatura me
abdico'. Deposito suo magistratu, imposito fine alteri, cum 7
gratulatione ac fauore ingenti populi domum est reductus.
Censores aegre passi Mamercum quod magistratum populi
Romani minuisset tribu mouerunt octiplicatoque censu
aerarium fecerunt. Quam rem ipsum ingenti animo tulisse 8
ferunt, causam potius ignominiae intuentem quam ignomi-
niam; primores patrum, quamquam deminutum censurae
ius noluissent, exemplo acerbitatis censoriae offensos, quippe
cum se quisque diutius ac saepius subiectum censoribus fore
cerneret quam censuram gesturum: populi certe tanta in- 9
dignatio coorta dicitur ut uis a censoribus nullius auctoritate
praeterquam ipsius Mamerci deterreri quiuerit.

Tribuni plebi adsiduis contentionibus prohibendo con- 25
sularia comitia cum res prope ad interregnum perducta esset,
euicere tandem ut tribuni militum consulari potestate crea-
rentur. Victoriae praemium quod petebatur ut plebeius 2
crearetur nullum fuit: omnes patricii creati sunt, M. Fabius

6 quam mihi *MPUpOLA*: quam michi *HD* (*ut saepe*): mihi *Ver.* placeant *PUpOHDLA*: placere *Ver.*: placeant re *M* (*ex duobus lectt. conflatum*) 7 magistratu, imposito *Ver.* (*sed* inp-): *inter haec add.* modo aliorum magistratui *MPUpOHDLA dett.* (*sed in Up ubi positum sit glossema ex Häggströmii indiciis iudicare non licet*): *tutatur E. Harrison* (*per litteras*) fine alteri *Ver. MPUpOHDLA*: *om. dett. aliq. probante Harrison*: *omittebat* modo aliorum *Gron.* (*et mutatum ordinem* fine imposito alteri *praebet dett. unus Lov.* 4): *in P* fine alteri *inter puncta stat, sed et ante* modo *similiter interpunctum est* 8 ignominiae *Ver. PUpOHD^{x}A*: ignominicem *DL*: ignote *M*: *recte indagatus est Alsch. alteram lectionem* notae, *et sane minime refert utrum* notae *pro uera lectione*, ignominiae *pro glossemate accipias an contrarie* censurae ius *Ver. PUpOHRD^{3}A^{2}*: censura eius *MHDA* (*neque quicquam uetat sic legi Ver.*): censuram eius *L*

25 1 contentionibus *Ver.*: contionibus *MPUpOHDLA, cf. c.* 6. 11 2 nullum *A*^{2} *uel A*^{3} (*ut secundam lectionem*) *Ed. Par.* 1510: nullus *M* (*uide inf.*) *PUpOHDLA?* (*in A* n̄ll's) '*antiqua lectio*' *Rhenan.*: null'us *dett. unus* (*Lovel.* 1): nulli *dett. alius* (*Portug.*): nullius *Drak.*; *in M litterae* -ullus, *quamuis certe a pr. manu, omnia extra lineam adduntur unde suspicor* n̄ *i. e.* non *legendum esse. In Ver. lacuna inter* crea- *et* fuit 11 *litteras* (-retur nullum) *capere potest, si linea* 20 *litteras habuit; sic tamen et haec linea et sequens* (21 *litterarum*) *solitum modum* 18 *litterarum ambae excedant*

3 Vibulanus M. Folius L. Sergius Fidenas. Pestilentia eo
anno aliarum rerum otium praebuit. Aedis Apollini pro
ualetudine populi uota est. Multa duumuiri ex libris placan-
dae deum irae auertendaeque a populo pestis causa fecere;
4 magna tamen clades in urbe agrisque promiscua hominum
pecorumque pernicie accepta. Famem quoque ex pestilentia
morbo implicitis cultoribus agrorum timentes in Etruriam
Pomptinumque agrum et Cumas, postremo in Siciliam
5 quoque frumenti causa misere. Consularium comitiorum
nulla mentio habita est; tribuni militum consulari potestate
omnes patricii creati sunt, L. Pinarius Mamercus L. Furius
6 Medullinus Sp. Postumius Albus. Eo anno uis morbi
leuata neque a penuria frumenti, quia ante prouisum erat,
7 periculum fuit. Consilia ad mouenda bella in Volscorum
Aequorumque conciliis et in Etruria ad fanum Voltumnae
8 agitata. Ibi prolatae in annum res decretoque cautum ne quod
ante concilium fieret, nequiquam Veiente populo querente
eandem qua Fidenae deletae sint imminere Veiis fortunam.

2 Folius *Ver. MPUpOHDLA* : Foslius *Sigon. ex Fast. Cap.* 318 *a C. n.* (*C. I. L.* i², *p.* 130, *quo anno* Follius *Liv.* 9. 20. 1 *ubi cf. adn.*). *Procul dubio hic homo ipse se Foslium appellabat; sed non ubique antiquiorem nominum formam usurpat Liuius; cf. adnn. ad* 1. 24. 6; 3. 4. 1; 4. 7. 10 *et formas* (*e. g.*) Valerius, Veturia (2. 40) *quas constanter secundum sermonem aetatis suae scripsit* 3 Aedis *Ver. MPDLA* : aedes *UpOHD*¹*A*² *uel A*³ (*cf.* 2. 21. 2 *adn.*) Apollini *POHDL* : Appollini *A* : Apollinis *Ver.* : Apolloni *Up* : Appolloni *M* duumuiri *MUpOHDLA* : dumuiri *Ver. P* a populo *Ver. PUpOHDA* : populo *M* : populi *L* pestis *Ver. PUpOHDLA* : pertis *M* (*non* partis) 4 promiscua *Gron.* : promiscuae *Ver. POHR* : promiscue *MP*²*UpDLA* pernicie *P*²*UpORA Edd. uet.* : perniciae *Ver. PHL* : pernitiae *D* : primitiae *M*; *unde apparet* permitie *in Medicei archetypo fuisse, num recte?* quoque ex pestilentia morbo implicitis (*sed* inplic-) *Ver.* : *om. MPUpOHDLA dett. Edd. uet.*;—*scil. interciderant duae lineae archetypi Nicomachiani*—; *senserat lacunam unus Gron. qui pro* cultoribus *coniecerat* incultu (*cf. c.* 52. 4) 5 Mamercus *Ver. MPUpOHDLA* : Mamercinus *Iac. Gron. ex Chronogr.* 354 *A. D.* (*uide C. I. L.* i², *p.* 110), *Pighium secutus* Medullinus *Ver. PUpOHDLA* (*et sic Chronogr. ut supra*) : Medullus *M* 7 ad mouenda bella *Ver. POHDLA* : ad bella mouenda *Up* : admonenda bella *M* : de mouendo bello *Madv. uix necessario* 8 deletae (*uel* -te) *Ver. MPUpOD*ˣ*A* : delectae (*uel* -te) *HDL*

Interim Romae principes plebis, iam diu nequiquam im- 9
minentes spei maioris honoris, dum foris otium esset, coetus
indicere in domos tribunorum plebis; ibi secreta consilia 10
agitare; queri se a plebe adeo spretos, ut cum per tot annos
tribuni militum consulari potestate creentur, nulli unquam
plebeio ad eum honorem aditus fuerit. multum prouidisse 11
suos maiores qui cauerint ne cui patricio plebeii magistratus
paterent; aut patricios habendos fuisse tribunos plebi;
adeo se suis etiam sordere nec a plebe minus quam a
patribus contemni. Alii purgare plebem, culpam in patres 12
uertere: eorum ambitione artibusque fieri ut obsaeptum
plebi sit ad honorem iter; si plebi respirare ab eorum mixtis
precibus minisque liceat, memorem eam suorum inituram
suffragia esse et parto auxilio imperium quoque adsciturum.
Placet tollendae ambitionis causa tribunos legem promul- 13
gare ne cui album in uestimentum addere petitionis causa li-
ceret. Parua nunc res et uix serio agenda uideri possit, quae
tunc ingenti certamine patres ac plebem accendit. Vicere 14
tamen tribuni ut legem perferrent; apparebatque inritatis
animis plebem ad suos studia inclinaturam. Quae ne libera
essent, senatus consultum factum est ut consularia comitia
haberentur.

Tumultus causa fuit, quem ab Aequis et Volscis Latini 26
atque Hernici nuntiarant. T. Quinctius L. f. Cincinnatus 2

9 nequiquam *MPUpOHDLA*: nec quicquam *Ver. D*^{2} 11 ne cui *MPUpOA*^{2}: ne sui *DLA*: nec suo *H*: *defit Ver.* quam a *MPUpOHDLA*: quam *Ver.* 12 liceat *Ver. PUpOHDLA*: licet *M* adsciturum *Ver. MP*^{1}*UpOHDLA* (*sed in O* assc-): adscieturam *P*: adsunturam *M*^{1} *uel M*^{2} 13 petitionis *MPUpOHLA*: peticionis *D*: petionis *R*: ptionis *Ver.* causa liceret *Ver. O*: liceret causa *Vorm. MPUpHDLA, num recte? An fort. totum illud* petitionis causa *delendum ut ex* ambitionis causa *supra petitum?* ac plebem *Ver. MPUpOHDA*: *om. L* 14 ut legem *Ver. MPUpOHA*^{2}: legem *DLA* inritatis animis *MPUpOHDLA* (*sed* irr- *in OD*): tiratis studiis *Ver.* inclinaturam. Quae ne *MPUpOHDLA*: inclinacumque nec *Ver.?* senatus consultum (*i. e.* s̄. c̄. m̄.) *MH*: senatus ōs . . m (*i. e.* cōs tum) *Ver.*: s̄. c̄. *O*: s̄c *A*: sm̄c *PDL*: sic *Up*

26 1 causa fuit *MPUpOHDLA*: causae fuerunt *Ver.* 2 L. f. *MPUpOHDLA*: T. filius *Ver.*

—eidem et Poeno cognomen additur—et Cn. Iulius Mento
3 consules facti; nec ultra terror belli est dilatus. Lege sacrata, quae maxima apud eos uis cogendae militiae erat, dilectu habito, utrimque ualidi exercitus profecti in Algidum
4 conuenere, ibique seorsum Aequi, seorsum Volsci castra communiuere, intentiorque quam unquam ante muniendi exercendique militem cura ducibus erat. Eo plus nuntii
5 terroris Romam attulere. Senatui dictatorem dici placuit, quia etsi saepe uicti populi maiore tamen conatu quam alias unquam rebellarant; et aliquantum Romanae iuuentutis
6 morbo absumptum erat. Ante omnia prauitas consulum discordiaque inter ipsos et certamina in consiliis omnibus terrebant. Sunt qui male pugnatum ab his consulibus in Algido auctores sint eamque causam dictatoris creandi
7 fuisse. Illud satis constat ad alia discordes in uno aduersus patrum uoluntatem consensisse ne dicerent dictatorem, donec cum alia aliis terribiliora adferrentur nec in auctoritate senatus consules essent, Q. Seruilius Priscus, summis
8 honoribus egregie usus, 'Vos' inquit, 'tribuni plebis, quoniam ad extrema uentum est, senatus appellat ut in tanto discrimine rei publicae dictatorem dicere consules
9 pro potestate uestra cogatis.' Qua uoce audita occasionem oblatam rati tribuni augendae potestatis secedunt proque

2 Poeno *Ver. MPUpOH* : paeno *DL* : peno *A* : Penno *Sigonius sed uide adn. ad c.* 20. 8 et Cn. *dett.* : et gneus M^2PUpO^1HDLA : g . nus *M* : et gneneus *O* : et genucius cn *Ver.* (*qui in seq. om.* Mento) : et C. *Sigon. ex Diodor.* 12. 38. 1, *negans alibi praen.* Cn. *in Iulia gente reperiri* (*cf. c.* 29. 7) 4 seorsum Volsci *MPUpOHDLA* : Volsci *Ver.* ante *MPUpOHDLA* : antea *Ver.*, *cf.* 1. 21. 2 ; 9. 39. 5 5 rebellarant *Ver. dett. aliq.* : rebellarent $MPUpO^1HDLA$ (*fort. recte*) : rebellabant *O* 6 prauitas *Ver. MPUpO*A^2 : priuatas *HDLA* : priuata D^x *dett. aliq.* discordiaque $MPUpOHDLA^2$: discordiaequae *Ver.* : discordieque *A* 7 ne dicerent *Ver. PUpOHDLA* (*sed in D* ne *cum magno* N *scribitur, fort. ex margine resumptum, cf.* 1. 49 7 *cum adn.*) : *om.* ne *M* terribiliora] *Schoellio uidebatur* terribiliosa *in M scriptum esse, sed littera* ſ *non* ſ *est; scil.* 'r-altum' *quod uocant, a scriba non intellectum sed fideliter descriptum; cf.* 1. 7. 5 *adn.* 9 secedunt *Ver. MP*^{2}*UpOHDLA* (*sed in D* -d- *pleniore calamo, uide sis* 1. 41. 4 *adn.*) : seducunt *P*

collegio pronuntiant placere consules senatui dicto audientes esse; si aduersus consensum amplissimi ordinis ultra tendant, in uincla se duci eos iussuros. Consules ab tribunis quam 10 ab senatu uinci maluerunt, proditum a patribus summi imperii ius datumque sub iugum tribuniciae potestati consulatum memorantes, si quidem cogi aliquid pro potestate ab tribuno consules et—quo quid ulterius priuato timendum foret?—in uincla etiam duci possent. Sors ut dictatorem 11 diceret—nam ne id quidem inter collegas conuenerat—T. Quinctio euenit. Is A. Postumium Tubertum, socerum suum, seuerissimi imperii uirum, dictatorem dixit; ab eo L. Iulius magister equitum est dictus. Dilectus simul edi- 12 citur et iustitium, neque aliud tota urbe agi quam bellum apparari. Cognitio uacantium militiae munere post bellum differtur; ita dubii quoque inclinant ad nomina danda. Et Hernicis Latinisque milites imperati; utrimque enixe oboeditum dictatori est.

Haec omnia celeritate ingenti acta; relictoque Cn. Iulio **27** consule ad praesidium urbis et L. Iulio magistro equitum ad subita belli ministeria, ne qua res qua eguissent in castris moraretur, dictator, praeeunte A. Cornelio pontifice maximo, ludos magnos tumultus causa uouit, profectusque ab urbe, 2 diuiso cum Quinctio consule exercitu, ad hostes peruenit. Sicut bina castra hostium paruo inter se spatio distantia 3 uiderant, ipsi quoque mille ferme passus ab hoste dictator

9 uincla *MPUpOHDLA* : uincula *Ver.*, *sed in* § 10 *Ver. cum ceteris* uincla, *antiquiorem scilicet formam quam maluisse Liuius, non tamen semper uidetur usurpasse; exempla si quis quaerit, adnn. nostras consulat* 3. 13. 4–6; 3. 49. 2; 3. 56–59 *passim* 10 a patribus *Ver. PUpOHDLA* : patribus *M* summi *MPUpOHDLA* : summum *Ver* uincla, *uid. sup.* 11 Iulius *PUpOHDLA* : illius *Ver.* : lulius *M* : lullius M^1 11–12 dictus. Dilectus *Ver.* : dictus *MPUp OHDLA* differtur *PUpOHDLA* : difertur *M* : differri *Ver.*

27 1 Cn. ulio *Ver. MPUpOHDLA* : C. Iulio *Sigon.*; *uide c.* 26. 2 *adn.* et L. Iulio *Ver. PUpOHDLA* : et l lulio *M* ne qua res qua *PUpOHLA* : ncquares qua *MD* : neque res quo *Ver.* 2 urbe *MPUpOHDLA* : urbe est *Ver.* 3 uiderant *MPUpOHDLA* : uideret *Ver.* : uiderunt *dett. unus* (*Lovel.* 4) : uidere, ita *Madv.*, *fort. recte*

Tusculo, consul Lanuuio propiorem locum castris ceperunt.
4 Ita quattuor exercitus, totidem munimenta planitiem in medio
non paruis modo excursionibus ad proelia, sed uel ad expli-
5 candas utrimque acies satis patentem habebant. Nec ex quo
castris castra conlata sunt cessatum a leuibus proeliis est,
facile patiente dictatore conferendo uires spem uniuersae
uictoriae temptato paulatim euentu certaminum suos praeci-
6 pere. Itaque hostes nulla in proelio iusto relicta spe, noctu
adorti castra consulis rem in casum ancipitis euentus com-
mittunt. Clamor subito ortus non consulis modo uigiles,
exercitum deinde omnem, sed dictatorem quoque ex somno
7 exciuit. Vbi praesenti ope res egebant, consul nec animo
defecit nec consilio: pars militum portarum stationes firmat,
8 pars corona uallum cingunt. In alteris apud dictatorem
castris quo minus tumultus est, eo plus animaduertitur quid
opus facto sit. Missum extemplo ad castra subsidium, cui
Sp. Postumius Albus legatus praeficitur: ipse parte copiarum
paruo circuitu locum maxime secretum ab tumultu petit,
9 unde ex necopinato auersum hostem inuadat. Q. Sulpicium
legatum praeficit castris; M. Fabio legato adsignat equites,
nec ante lucem mouere iubet manum inter nocturnos
tumultus moderatu difficilem. Omnia quae uel alius
imperator prudens et impiger in tali re praeciperet ageret-
10 que, praecipit ordine atque agit: illud eximium consilii
animique specimen et neutiquam uolgatae laudis, quod ultro

4 utrimque acies] *post haec defit Ver. usque ad c.* 33. 9 6 non consulis *PUpOHR* (*sed* -les) *DLA* : *om.* non *M*, *cf.* 2. 45. 4 7 ope *MPUpOHDLA* (*sed in A post* -e *littera aliqua erasa est; in D* ✍ *sic scriptum fuisse uidetur*) : opere M^2 *dett. unus* (*Lovel.* 5) : opera *Hertz* egebant *MPUpOHDLA*^{2} : agebant *A* : egebat *Karsten* firmat *Vorm. MPUpOHDLA Edd. uet. aliq.* : firmant *dett. aliq.*, *sed* firmat portam *una globus militum*, cingunt uallum *discreti* 8 Missum *MP UpOHD?LA*^{2} : missu *D?* : misso D^x*A dett. aliq.* subsidium *MPUp OHDLA* : subsidio *dett. aliq.* ex necopinato *MPUpOH* : nec ex opinato *DLA dett.* auersum A^2 *dett. aliq.* : aduersum *PUpOHD LA* : aduersus *M* 9 moderatu *PUpOHA*^{3} : moderatum MA^2 : moderato *DLA dett. aliq.* praecipit *PUpHDLA* : praecepit *MO* 10 neutiquam *Vorm. MPUpOHA*^{2} : neutique D^x*LA dett.* : neutiq (*i. e.* neutiqui) *D*

ad oppugnanda castra hostium, unde maiore agmine profectos exploratum fuerat, M. Geganium cum cohortibus delectis misit. Qui postquam intentos homines in euentum periculi 11
alieni, pro se incautos neglectis uigiliis stationibusque est adortus, prius paene cepit castra quam oppugnari hostes satis scirent. Inde fumo, ut conuenerat, datum signum ubi 12
conspectum ab dictatore est, exclamat capta hostium castra nuntiarique passim iubet.

Et iam lucescebat omniaque sub oculis erant. Et Fabius 28
cum equitatu impetum dederat et consul eruptionem e castris in trepidos iam hostes fecerat; dictator autem parte 2
altera subsidia et secundam aciem adortus, circumagenti se ad dissonos clamores ac subitos tumultus hosti undique obiecerat uictorem peditem equitemque. Circumuenti igitur 3
iam in medio ad unum omnes poenas rebellionis dedissent, ni Vettius Messius ex Volscis, nobilior uir factis quam genere, iam orbem uoluentes suos increpans clara uoce 'Hic praebituri' inquit, 'uos telis hostium estis indefensi, 4
inulti? Quid igitur arma habetis, aut quid ultro bellum intulistis, in otio tumultuosi, in bello segnes? Quid hic stantibus spei est? An deum aliquem protecturum uos rapturumque hinc putatis? Ferro uia facienda est. Hac qua 5
me praegressum uideritis, agite, qui uisuri domos parentes coniuges liberos estis, ite mecum. Non murus nec uallum sed armati armatis obstant. Virtute pares, necessitate, quae

10 profectos *dett. aliq. Ed. Mediol.* 1478, *Ald.*: profectus *MPUpOH DLA Edd. uet.* delectis *PUpOHRD*^{1}*A*^{2}: dilectis *MDLA dett. aliq.* (*sed in RD* -lectissimisit, *et sic in L nisi quod erasum est aliquid ante* sit) 11 neglectis *UpODA*: nec legtis *L*: nec lectis *PH*: neglectos *M* 28 1 lucescebat *MP*^{2}*UpODLA*: lucescebant *H*: luciscebat *P* 2 circumagenti se *Ed. Mog.* 1518: circumagenti *A*^{2} *uel A*^{3}: circumagentes *PUpOHDLA*: agentes *M* '*antiqua lectio*', *Rhenan. qui tamen addunt* circum *ante* tumultus 3 igitur *MPUpOHA*^{2}: *om. DLA dett. aliq.* 4 praebituri *Vorm.? M*^{3}*PUpODLA*: praebitur *MH*: perituri *dett. aliq.* intulistis *MPUpOHD*^{3}*A*^{2}: contulistis *DLA dett.* 5 me praegressum *Vorm.? MPUpODLA*^{2} *uel A*^{3}: praegressum *H*: progressum *A dett.* armati armatis *MPUpO*^{1}*DLA*: armatis armati *OH*

6 ultimum ac maximum telum est, superiores estis'. Haec locutum exsequentemque dicta redintegrato clamore secuti dant impressionem qua Postumius Albus cohortes obiecerat ; et mouerunt uictorem, donec dictator pedem iam referentibus
7 suis aduenit eoque omne proelium uersum est. Vni uiro Messio fortuna hostium innititur. Multa utrimque uolnera, multa passim caedes est ; iam ne duces quidem Romani
8 incruenti pugnant. Vnus Postumius ictus saxo, perfracto capite acie excessit ; non dictatorem umerus uolneratus, non Fabium prope adfixum equo femur, non brachium abscisum consulem ex tam ancipiti proelio submouit.

29 Messium impetus per stratos caede hostes cum globo fortissimorum iuuenum extulit ad castra Volscorum, quae
2 nondum capta erant. Eodem omnis acies inclinatur. Consul effusos usque ad uallum persecutus ipsa castra uallumque adgreditur ; eodem et dictator alia parte copias admouet.
3 Non segnior oppugnatio est quam pugna fuerat. Consulem signum quoque intra uallum iniecisse ferunt, quo milites acrius subirent, repetendoque signo primam impressionem factam. Et dictator proruto uallo iam in castra proelium
4 intulerat. Tum abici passim arma ac dedi hostes coepti, castrisque et his captis, hostes praeter senatores omnes uenum dati sunt. Praedae pars sua cognoscentibus Latinis atque Hernicis reddita, partem sub hasta dictator uendidit ; praepositoque consule castris, ipse triumphans inuectus
5 urbem dictatura se abdicauit. Egregiae dictaturae tristem memoriam faciunt, qui filium ab A. Postumio, quod occasione bene pugnandi captus iniussu decesserit praesidio, uictorem

5 estis *MPUpOHA*^{2} : *om. DLA dett. aliq.* 6 exsequentemque *MPUpOHA*^{2} : exsequentesque *DLA* 8 Vnus *MPUpOHDLA* : ibi *Edd. uet.* : unus Sp. *Madv. Ed.*^{3} ictus *Vorm. ?* M^2*UpR*^{2}*?D*^{3}*A* : ictu *MPOH*^{1}*R et* R^3*DL* : icto *H* saxo *MPUpOHDRLA* : saxi M^1 (*ut secundam lectionem*) R^3

29 3 signo *UpOHA*^{2} *uel* A^3 : signa *MPDLA* primam *PUp OHD*^{3}*A* : prima *MDL* proruto *MOHLA*^{2} : prorupto *PUpDA*, *cf.* 9. 37. 9 5 ab A. *PUpODL* : ab Au. *M* : ab *HA dett. aliq.* decesserit *Gron.* : discesserit *MPUpOHDL* : disceserit *A*

securi percussum tradunt. Nec libet credere, et licet in 6
uariis opinionibus ; et argumento est quod imperia Manliana, non Postumiana appellata sunt, cum qui prior auctor tam saeui exempli foret, occupaturus insignem titulum crudelitatis fuerit. Imperioso quoque Manlio cognomen inditum ; Postumius nulla tristi nota est insignitus.

Cn. Iulius consul aedem Apollinis absente collega sine sorte 7
dedicauit. Aegre id passus Quinctius cum dimisso exercitu in urbem redisset, nequiquam in senatu est conquestus.

Insigni magnis rebus anno additur, nihil tum ad rem 8
Romanam pertinere uisum, quod Carthaginienses, tanti hostes futuri, tum primum per seditiones Siculorum ad partis alterius auxilium in Siciliam exercitum traiecere.

Agitatum in urbe ab tribunis plebis ut tribuni militum 30
consulari potestate crearentur nec obtineri potuit. Consules fiunt L. Papirius Crassus, L. Iulius. Aequorum legati foedus ab senatu cum petissent et pro foedere deditio ostentaretur, indutias annorum octo impetrauerunt : Volscorum 2
res, super acceptam in Algido cladem, pertinaci certamine inter pacis bellique auctores in iurgia et seditiones uersa : undique otium fuit Romanis. Legem de multarum aestima- 3
tione pergratam populo cum ab tribunis parari consules unius ex collegio proditione excepissent, ipsi praeoccupauerunt ferre.

Consules L. Sergius Fidenas iterum Hostius Lucretius 4

6 Manliana *Vorm.* : Malliana *MPUpOHDLA* sunt *dett. unus* (*Lovel.* 2), *Ed. Parm.* 1480 : sint *Vorm. MPUpOHDLA* cum *Rhenan.* : quem *Vorm. MPUpOHDLA* 7 Cn. Iulius *MPUpO HA*^{2} : cn. c. iulius *DLA dett. aliq.* : C. Iulius *Sigon.* ; *uide c.* 26. 2 *adn.* in urbem *PUpOHLA*^{2} : *om.* in *MDA dett.* 8 Siculorum *D*^{3}*A dett. aliq.* : singulorum *MPUpOHD ? L* Siciliam *MP*^{1} *Up*^{2}*OD*^{2} *uel D*^{4}*A* : seciliam *P* : sicilia *HDL* : siciliciam *Up*

30 1 cum petissent *MPUpOD*^{3}*LA* : competissent *D* : concupissent *H* 2 pertinaci *MPUpOHA*^{2} : pertinacie *A* : pertinatiae *DL dett. aliq.* 3 pergratam *MOHA*^{2} : per gratiam *PUpDLA dett.* 4 Hostius *MPUpOHDLA* (*cf.* 1. 12. 2) : Hostus *Sigon. ex Cassiod.* (*uide C. I. L.* i^2, *p.* 111), *male*

Tricipitinus. [Nihil dignum dictu actum his consulibus. Secuti eos consules A. Cornelius Cossus T. Quinctius
5 Poenus iterum.] Veientes in agrum Romanum excursiones fecerunt. Fama fuit quosdam ex Fidenatium iuuentute participes eius populationis fuisse, cognitioque eius rei L.
6 Sergio et Q. Seruilio et Mam. Aemilio permissa. Quidam Ostiam relegati, quod cur per eos dies a Fidenis afuissent parum constabat; colonorum additus numerus, agerque iis
7 bello interemptorum adsignatus. Siccitate eo anno plurimum laboratum est, nec caelestes modo defuerunt aquae, sed terra quoque ingenito umore egens uix ad perennes suffecit amnes.
8 Defectus alibi aquarum circa torridos fontes riuosque stragem siti pecorum morientum dedit; scabie alia absumpta, uolgatique in homines morbi. Et primo in agrestes ingruerant
9 seruitiaque; urbs deinde impletur. Nec corpora modo adfecta tabo, sed animos quoque multiplex religio et pleraque externa inuasit, nouos ritus sacrificandi uaticinando inferentibus in domos quibus quaestui sunt capti superstitione animi,
10 donec publicus iam pudor ad primores ciuitatis peruenit, cernentes in omnibus uicis sacellisque peregrina atque
11 insolita piacula pacis deum exposcendae. Datum inde negotium aedilibus, ut animaduerterent ne qui nisi Romani di neu quo alio more quam patrio colerentur.
12 Irae aduersus Veientes in insequentem annum, C. Serui-

4 [Nihil dignum . . . iterum] *transtulimus in* § 12 *ubi uide sis adn. In D inter* consulib. *et* secuti *siglum aliquod sat magnum* (ς) *erasum est.* Poenus *MPUpOH*: paenus *DL*: penus *A*: Pennus *Sigon., sed uide c.* 26. 2 *adn.* 8 torridos *MPUpOHA*^{2}: horridos *DLA*: at aridos *D*^{3} siti pecorum *M*^{3}*PUpOH* (*sed in O* pecco-): sit ipecorum *M*: sit ipse quorum *DLA* morientum *MPH*: morientium *UpODL*: moriencium *A* uolgatique in *H*, *recte* (*cf.* 5. 48. 3): uolgatique contactu in *PUpODA*: uolgatique conatu in *L*: uolgatique contactu quam *M*, *unde elucet uoces . . .* que in *antiquitus iuxta stetisse uocemque* contactu *glossema esse ex margine inductum* 12 *Ante uocem* Irae *nota quaedam magna* (Ϛirae) *in D erasa est quae aliquam in Dominicani codicis exemplari confusionem indicauerit. Probabile autem uidetur hoc siglum in illo exemplari respondisse siglo illi quod in* § 4 *supra obseruabanus* C. Seruilium . . . consules *MPLA*: per c̄. seruilium . . . con-

lium Ahalam L. Papirium Mugillanum consules, dilatae sunt. ⟨Nihil dignum dictu actum his consulibus. Secuti eos A. Cornelius Cossus T. Quinctius Poenus iterum consules.⟩ Tunc quoque ne confestim bellum indiceretur neue 13
exercitus mitterentur, religio obstitit; fetiales prius mittendos ad res repetendas censuere. Cum Veientibus nuper acie 14
dimicatum ad Nomentum et Fidenas fuerat, indutiaeque inde, non pax facta, quarum et dies exierat, et ante diem rebellauerant; missi tamen fetiales; nec eorum, cum more

sules *UpD*: c̄. seruilio . . . consulibus (*ablatiua omnia*) *OHA*^{3}: *delet Harant, sed sic restat difficultas summa in uocibus* insequentem annum *si cum* § 4 *sup., cum* § 15 Quinctius consul, *cum c.* 31. 1 T. Quinctius Poenus ex consulatu *conferuntur: hinc in edit. sua tertia ad* § 15 *'errorem Liuii' damnat Madv., uir seuerissimus, quem sequitur Da Costa, Fasti consolari,* i, *p.* 203 *adn.* 3. *Si quis tamen codd. horum ipsorum, non alienarum tantum conlationum, uere familiaris factus est, diu ille renuet negitabitque menda haec manufestissima a Liuio solo profecta esse posse. Cautiorem sane uiam ineat lector si nobiscum statuat sententias ex* § 4 Nihil dignum . . . Poenus iterum *huc ante* § 13, *uocis* consules *tantum loco immutato, transferendas esse. Sic Liuius sibi saltem non bis intra decem uersus repugnasse putabitur, quamquam a quattuor Fastorum testibus (uide sis C. I. L.* i^2, *p.* 110) *discrepabit. Sed ne Diodorus quidem (pace Da Costaei dixerim qui quid de his quattuor annis uoluerit nondum intellexi) ab illis hoc loco* (12. 75, 77, 78) *minus discrepat. Credi fortasse potest corruptelam a correctore aliquo inlatam esse cum uerba in marginem elapsa sic in textu referre conatus sit ut Fastorum normam sequeretur. Simul atque in marginem ea omnia quae* Mugillanum consules *sequebantur usque ad* iterum consules *exciderant, facile erat uoces* dilatae sunt *recte restituere ut cum* Irae *cohaererent; cetera labebantur. Similem sententiarum ordinem in* 4. 1. 1, *et plurima et certa translationum in codd. nostris exempla apud Class. Quarterly* iv, *p.* 274 *reperies. Valde deflenda est per haec capita defectio codicum FBE et praecipue Veronensis* Mugillanum *Drak., Glareani et Gronouii monitiones coniungens (cf. c.* 7. 10 *adn.)*: mugilanum *MP UpDLA*: mugillano *OH*: mugilano *A*^{2} *Edd. uet. omnes Ald.*

14 Fidenas fuerat] *post haec procedit O, nulla lacunae nota* Itaque sicut priore (*c.* 57. 11). *Sed hoc ipso loco uocibus* indutiaeque inde *incipit rursus Einsiedlensis cuius quaternio (qui nunc est) secundus ultimas uoces habet* ab suis cernerent, *haeque lineam incompletam relinquunt, incipitque quaternio tertius uocibus* Itaque sicut priore (*c.* 57. 11). *Manufestum est igitur Oxoniensem ex exemplari descriptum esse unde quaternio hic abreptus erat, exemplarque illud artissime cum Einsiedlensi cognatum esse cum ambo tam religiose quaterniones indidem incipiunt, eodem deducunt* et dies *MP*^{2}*UpEHDLA*: non dies *P*

15 patrum iurati repeterent res, uerba sunt audita. Controuersia inde fuit utrum populi iussu indiceretur bellum an satis esset senatus consultum. Peruicere tribuni, denuntiando impedituros se dilectum, ut Quinctius consul de bello
16 ad populum ferret. Omnes centuriae iussere. In eo quoque plebs superior fuit, quod tenuit ne consules in proximum annum crearentur.

31 Tribuni militum consulari potestate quattuor creati sunt, T. Quinctius Poenus ex consulatu C. Furius M. Postumius
2 A. Cornelius Cossus. Ex his Cossus praefuit urbi, tres dilectu habito profecti sunt Veios, documentoque fuere quam plurium imperium bello inutile esset. Tendendo ad sua quisque consilia, cum aliud alii uideretur, aperuerunt
3 ad occasionem locum hosti; incertam namque aciem, signum aliis dari, receptui aliis cani iubentibus, inuasere opportune Veientes. Castra propinqua turbatos ac terga dantes
4 accepere; plus itaque ignominiae quam cladis est acceptum. Maesta ciuitas fuit uinci insueta; odisse tribunos, poscere dictatorem: in eo uerti spes ciuitatis. Et cum ibi quoque religio obstaret ne non posset nisi ab consule dici dictator,
5 augures consulti eam religionem exemere. A. Cornelius dictatorem Mam. Aemilium dixit et ipse ab eo magister equitum est dictus; adeo, simul fortuna ciuitatis uirtute

15 Peruicere $MP^2UpED^3A^2$: peruicerunt D ? A ?: peruiceret PL: peruinceret H Quinctius (*uel* -nt-) consul $MPUpEHDLA$: consules *Sigonius*: '*Liuius errore superioris anni consulem in hunc transtulit*' *Madv.*, *ratus scilicet Liuium tam cordi habuisse hunc errorem ut in c.* 31. 1 *iterum repeteret. Vide sis adn. ad* § 12 *supra* ferret $PUpEHDLA$: ferre M: ferrent *Sigonius*

31 1 Poenus $MPUpEDL$: poenatus H: penus A: Pennus *Sigon.*, *sed uide c.* 26. 2 *adn. sup.* ex consulatu MP^1UpEHA^2: ex consulatum P: et consulatu DLA ? 2 plurium PE^1HA: plurimum *Vorm.* ? $MUpDL$ *dett. aliq. et in E aliquid supra* -iu- *erasum est*: complurium . . . esse *pro* quam plurimum esset *coniecit Rhenan.* 4 fuit uinci] *inter haec add. P ex sequentibus* et cum ibi quoque . . . nisi ab consule, *quae tamen statim hic deleuit refertque iterum suo loco*
5 Mam. Aemilium *Edd. uet. ex c.* 23. 5: m(*uel* m̄)aemilium $MPUpHD$ LA: martium aemilium E

uera eguit, nihil censoria animaduersio effecit, quo minus regimen rerum ex notata indigne domo peteretur.

Veientes re secunda elati, missis circum Etruriae populos 6
legatis, iactando tres duces Romanos ab se uno proelio fusos, cum tamen nullam publici consilii societatem mouissent, uoluntarios undique ad spem praedae adsciuerunt. Vni Fide- 7
natium populo rebellare placuit; et tamquam nisi ab scelere bellum ordiri nefas esset, sicut legatorum ante, ita tum nouorum colonorum caede imbutis armis, Veientibus sese coniungunt. Consultare inde principes duorum populorum, Veios 8
an Fidenas sedem belli caperent. Fidenae uisae opportuniores; itaque traiecto Tiberi Veientes Fidenas transtulerunt bellum. Romae terror ingens erat. Accito exercitu a Veiis, 9
eoque ipso ab re male gesta perculso, castra locantur ante portam Collinam, et in muris armati dispositi, et iustitium in foro tabernaeque clausae, fiuntque omnia castris quam urbi similiora, cum trepidam ciuitatem praeconibus per uicos 32
dimissis dictator ad contionem aduocatam increpuit quod 2
animos ex tam leuibus momentis fortunae suspensos gererent ut parua iactura accepta, quae ipsa non uirtute hostium nec ignauia Romani exercitus sed discordia imperatorum accepta sit, Veientem hostem sexiens uictum pertimescant Fidenas-

5 effecit *MEHD*^{r}*A*^{2}: efficit *PUpDLA*: offecit *Tan. Faber* 7 ante ita *MH*: antea ita *PUpED*^{3}*L*: at *A*: ita *A*^{2}, ante *ante* legatorum *inserens* 8–9 ingens erat. Accito exercitu *MPUpEDLA*: *add.* hostibus positis ad Fidenas (*glossema marginale quod P etiam sed in margine refert*) *inter* erat *et* accito *Vorm.*: erat ingens accito exercitu *H* a Veiis *Vorm. PUpHR*^{2} (*ut secundam lectionem*) *L*: a ueis *ED*^{3}: ab eis *RDA*: ab eis romae terror hostibus positis ad fidenas ab eis *M* 9 ab re male gesta *MPUpEHA*^{2}: ab rem male gestam *RD*: ab rem male iesta *L*: ob rem male gestam *R*^{3}*D*^{3}*A dett.* perculso *UpA*^{3} *dett. aliq.*: perculsa *PEHDLA*^{2}: perculsi *A*: procul . . . *M*: procul sua *M*^{3}

32 1 cum *Vorm. MPUpEHDLA*: tum *dett. Edd. uet., quod et ille qui capita primus dinumerauit* (*Ian Gruter—uide edit. eius Francofurti* 1612 *et Praefat. eius ad editionem Francofurtensem* 1628) *ante oculos habuit* ciuitatem *MPUpEDLA*: urbem *H* 2 momentis fortunae *MPUpEHDLA*: fortunae momentis *dett. aliq.* (*non L*) *Edd. uet.* sexiens *PUpR*: sexies *EHD*^{3}: exiens *MDLA*: totiens *A*^{2} *dett.*: septiens *Edd. uet.*

3 que prope saepius captas quam oppugnatas. eosdem et Romanos et hostes esse qui per tot saecula fuerint; eosdem animos, easdem corporis uires, eadem arma gerere. se quoque eundem dictatorem Mam. Aemilium esse qui antea Veientium Fidenatiumque adiunctis Faliscis ad Nomentum 4 exercitus fuderit, et magistrum equitum A. Cornelium eundem in acie fore qui priore bello tribunus militum, Larte Tolumnio rege Veientium in conspectu duorum exercituum 5 occiso, spolia opima Iouis Feretrii templo intulerit. proinde memores secum triumphos, secum spolia, secum uictoriam esse, cum hostibus scelus legatorum contra ius gentium interfectorum, caedem in pace Fidenatium colonorum, indutias ruptas, septimam infelicem defectionem, arma 6 caperent. simul castra castris coniunxissent, satis confidere nec sceleratissimis hostibus diuturnum ex ignominia exercitus 7 Romani gaudium fore, et populum Romanum intellecturum quanto melius de re publica meriti sint qui se dictatorem tertium dixerint quam qui ob ereptum censurae regnum 8 labem secundae dictaturae suae imposuerint. Votis deinde nuncupatis profectus mille et quingentos passus citra Fidenas castra locat, dextra montibus, laeua Tiberi amne 9 saeptus. T. Quinctium Poenum legatum occupare montes iubet occultumque id iugum capere, quod ab tergo hostibus foret.

10 Ipse postero die cum Etrusci pleni animorum ab pristini diei meliore occasione quam pugna in aciem processissent, cunctatus parumper dum speculatores referrent Quinctium euasisse in iugum propinquum arci Fidenarum,

3 et hostes *PUpEHDLA*: hostes *M* Mam. *dett. aliq.* (*cf. c.* 23. 5): m̄. (*uel* m.) *MPUpHDLA*: marcium *E* (*cf. c.* 31. 5 *adn.*) antea *MPUpEH*: ante *DLA* 4 Larte Tolumnio *PUpEHD*^{3}*A*^{2}: lartet (*uel* larcet) colũnio *M*: larte tolumnia *DLA* Feretrii *P*^{2}*UpED*^{3}: ferretrii *MPHDLA* 7 dixerint *MPUpEDLA*: dixerunt *H* quam qui *Tan. Faber*: quam eos qui *MPUpEHDLA* imposuerint *MEHLA*^{1}: imposuerunt *PUpRDA* 10 ab pristini *dett. aliq.*: ac pristini *MPUpEHDLA*

signa profert peditumque aciem instructam pleno gradu in hostem inducit; magistro equitum praecipit ne iniussu 11 pugnam incipiat: se cum opus sit equestri auxilio signum daturum; tum ut memor regiae pugnae, memor opimi doni Romulique ac Iouis Feretri rem gereret. Legiones impetu ingenti confligunt. Romanus odio accensus impium Fide- 12. natem, praedonem Veientem, ruptores indutiarum, cruentos legatorum infanda caede, respersos sanguine colonorum suorum, perfidos socios, imbelles hostes compellans, factis simul dictisque odium explet.

Concusserat primo statim congressu hostem cum repente 33 patefactis Fidenarum portis noua erumpit acies, inaudita ante id tempus inuisitataque. Ignibus armata ingens mul- 2 titudo facibusque ardentibus tota conlucens, uelut fanatico instincta cursu in hostem ruit, formaque insolitae pugnae Romanos parumper exterruit. Tum dictator, magistro 3 equitum equitibusque, tum ex montibus Quinctio accito, proelium ciens ipse in sinistrum cornu, quod, incendio similius quam proelio, territum cesserat flammis, accurrit 4 claraque uoce 'Fumone uicti' inquit, 'uelut examen apum, loco uestro exacti inermi cedetis hosti? Non ferro exstinguitis ignes? Non faces has ipsas pro se quisque, si igni, non telis pugnandum est, ereptas ultro infertis? Agite, nominis 5 Romani ac uirtutis patrum uestraeque memores uertite incendium hoc in hostium urbem, et suis flammis delete Fidenas, quas uestris beneficiis placare non potuistis. Legatorum

33 1 inuisitataque *MPEHDLA*: inusitataque P^2Up *dett. aliq.* 2 facibusque *MPEHDLA*: facibus *Up* fanatico *MPUpEHDLA*: *add.* furore *Cornelissen; sed si quid mutandum esset,* fanatice *melius scriberes, id quod monet Walters; uide ante omnia* 39. 13. 12 *ubi iterum currunt fanatici cum facibus* 4 apum *EH* (*sic constanter, ut uidetur, Liuius, uide Drak. adn.*): apium *PUpDLA*: appium *M* exstinguitis *MPUpHDL dett.*: extinguitis *EA*: exstinguetis *dett. unus* (*Palat. Gebhardii*). *Non interrogationem clausula hac sed sententiam poni censet Walters, ut sit*: '*contra ignes nihil ualet ferrum; ignes potius ipsos ui eripite,*' *fort. recte; certe gladii breuiores erant quam faces* si igni P^2UpE^2HDLA: signi *MPE*: igni M^2 infertis *scripsi*: inferttis *uel* inferctis *M*: inferetis $M^2PUpEHDLA$

hoc uos uestrorum colonorumque sanguis uastatique fines
6 monent.' Ad imperium dictatoris mota cuncta acies. Faces
partim emissae excipiuntur, partim ui eripiuntur: utraque
7 acies armatur igni. Magister equitum et ipse nouat pug-
nam equestrem; frenos ut detrahant equis imperat, et ipse
princeps calcaribus subditis euectus effreno equo in medios
ignes infertur, et alii concitati equi libero cursu ferunt equi-
8 tem in hostem. Puluis elatus mixtusque fumo lucem ex
oculis uirorum equorumque aufert. Ea quae militem terrue-
rat species nihil terruit equos; ruinae igitur similem stragem
9 eques quacumque peruaserat dedit. Clamor deinde accidit
nouus; qui cum utramque mirabundam in se aciem uertisset,
dictator exclamat Quinctium legatum et suos ab tergo hostem
10 adortos; ipse redintegrato clamore infert acrius signa. Cum
duae acies, duo diuersa proelia circumuentos Etruscos et a
fronte et ab tergo urgerent, neque in castra retro neque in
montes, unde se nouus hostis obiecerat, iter fugae esset, et
equitem passim liberi frenis distulissent equi, Veientium
maxima pars Tiberim effusi petunt, Fidenatium qui super-
11 sunt ad urbem Fidenas tendunt. Infert pauidos fuga in
mediam caedem; obtruncantur in ripis; alios in aquam
compulsos gurgites ferunt; etiam peritos nandi lassitudo et
uolnera et pauor degrauant; pauci ex multis tranant.
12 Alterum agmen fertur per castra in urbem. Eadem et

5 monent *PUpEHDLA* : mouent *M dett. duo* 9 ab tergo] *his uocibus rursus inc. Ver.* hostem *MPUpEHDLA* : hostes *Ver.* 10 duo diuersa *MPUpEHDR*^{3} *in ras. LA* : duae diuersa *Ver.* unde se *Ver. PUpED*^{3}*LA* : Vnde se (*cum capitali*) *RD* : inde se *M* : unde *H* esset et *MPUpER*^{2}*D*^{3}*A* (*quid D habuerit discernere nequii*) : esse et *HRL* : esset *Ver.* passim liberi *D*^{3}*A*^{2} *Edd. uet.* : passim liberis *Ver. PUpEHDLA* '*uetus lectio*' *Rhenan.* : passi liberis *M* frenis *Ver. MPUpEHD*^{3}*A* : fremis *L* : frenis se *D?* distulissent *Gron. iam a Veronensi confirmatus* (*cf.* 6. 42. 8 *cum adn.*), *et sic uoluit, ut credo, D*^{1} *qui punctum posuit infra arcum* p-*litterae* : dispulissent *MPUpEHDLA* Tiberim *PUpEHDLA* : interim *M* : *defit Ver.* 11 pauci ex multis tranant *om. M* tranant *Ver. PUpED*^{3}*A*^{3} : trahant *HDLA* (*sed in D* ec *uel* ac *pro* ex, *corr. D*^{3}) 12 Eadem *Ver. Vorm. MPEHDLA* : eodem *UpA*^{3} *dett. aliq.*

Romanos sequentes impetus rapit, Quinctium maxime et cum eo degressos modo de montibus, recentissimum ad laborem militem, quia ultimo proelio aduenerat.

Hi postquam mixti hostibus portam intrauere, in muros 34
euadunt, suisque capti oppidi signum ex muro tollunt. Quod 2
ubi dictator conspexit—iam enim et ipse in deserta hostium castra penetrauerat—, cupientem militem discurrere ad praedam, spe iniecta maioris in urbe praedae, ad portam ducit, receptusque intra muros in arcem quo ruere fugientium turbam uidebat pergit; nec minor caedes in urbe quam in 3
proelio fuit donec abiectis armis nihil praeter uitam petentes dictatori deduntur. Vrbs castraque diripiuntur. Postero die 4
singulis captiuis ab equite ac centurione sorte ductis et, quorum eximia uirtus fuerat, binis, aliis sub corona uenundatis, exercitum uictorem opulentumque praeda triumphans dictator Romam reduxit; iussoque magistro equitum abdi- 5
care se magistratu, ipse deinde abdicat, die sexto decimo reddito in pace imperio quod in bello trepidisque rebus acceperat. Classi quoque ad Fidenas pugnatum cum 6
Veientibus quidam in annales rettulere, rem aeque difficilem atque incredibilem, nec nunc lato satis ad hoc amne et tum aliquanto, ut a ueteribus accepimus, artiore, nisi in traiectu 7
forte fluminis prohibendo aliquarum nauium concursum in

12 degressos *Vorm. MP*^{1}*EL* : degressus *Ver. P* : degressum *H* : digressos *UpDA* aduenerat *MPUpEDLA* : peruenerat *H* : . . . . erat *Ver.*

34 1 euadunt *MPUpEHA*^{2} : inuadunt *DLA* : *defit Ver.* 3 in urbe *M*^{3}*PUpEHD*^{x}*L* : in urbem *DA* : in uerbo (*uel* usrbo *uel* uórbo) *M* : in u . . . *Ver.* quam in *MPUpL* : . . . . in *Ver.* : quā in *E* : quam *H* : *om. DA dett. aliq. fort. recte, u. adn. prox.* proelio fuit *Ver. MPUpEHLA*^{2} : *om. DA dett. aliq. fort. recte. Codicum confusiones monent sed uix demonstrant aut* in urbe *aut* quam in proelio fuit *delendum esse* castraque *Ver. PUpEHDLA* : castra *M* 4 equite ac *dett. unus* (*Lovel.* 5) : equite ad (*uel* aeq-) *MP*^{1} *uel P*^{2}*Up EHD*^{x}*LA* : equitum *P* : equi . . . . *Ver.* : aequitem ad *D* centurione *M? L Lovel.* 5 : centurionem *M*^{1} *uel M*^{2}*PUpEHDA* : centurionis *Ver.* : centurionibus *Weissenb.* corona *Ver. PUpEHA*^{1} *uel A*^{2} : coronam *MDLA* 5 abdicat *MPUpEHDLA* : se abdicat *A*^{2} : abdicauit *Ver.* 6 accepimus *Ver. MPUpEDLA* : accipimus *H*

maius, ut fit, celebrantes naualis uictoriae uanum titulum appetiuere.

35 Insequens annus tribunos militares consulari potestate habuit A. Sempronium Atratinum L. Quinctium Cincinnatum L. Furium Medullinum L. Horatium Barbatum. 2 Veientibus annorum uiginti indutiae datae et Aequis triennii, cum plurium annorum petissent ; et a seditionibus urbanis otium fuit.

3 Annum insequentem neque bello foris neque domi seditione insignem ludi bello uoti celebrem et tribunorum militum 4 apparatu et finitimorum concursu fecere. Tribuni consulari potestate erant ⟨Ap.⟩ Claudius Crassus Sp. Nautius Rutulus, L. Sergius Fidenas Sex. Iulius Iulus. Spectaculum comitate etiam hospitum, ad quam publice consenserant, aduenis gratius fuit.

5 Post ludos contiones seditiosae tribunorum plebi fuerunt, obiurgantium multitudinem quod admiratione eorum quos 6 odisset, stupens in aeterno se ipsa teneret seruitio, et non modo ad spem consulatus in partem reuocandam adspirare

35 1 A. Sempronium *Ver. PUpEHDLA* : Sempronium *M* 4 erant *Ver. M*^{3}*PUpEHLA* : eram *M* : erat *D* Ap. Claudius *Glareanus ex c.* 36. 5 : Claudius *Ver. MPUpEHDLA* Nautius *Ed. Frob.* 1531 (*ex c.* 44. 13 *et inf.* § 6—*nam* Naeuii *plebeii erant—et Diod.* 12. 82. 1) : naeuius (*uel* ne-) *Ver. MPUpEHDLA* Rutulus *scripsi Sigon. secutus* (*cf.* 3. 7. 6 *adn. et C. I. L.* i^{2}, *p.* 114) : rutilius *Ver. MPUpE*^{2}*HDLA* (*sed in R* (*c.* 21. 6 *adn.*) *et D* -l- *pleniore calamo, cf.* 1. 41. 4 *adn.*) : ritilius *E* L. Sergius *Sigon. ex cc.* 25. 2 ; 45. 5 (*cf. Diod.* 12. 82) : t̄ sergius *Ver. MPUpE*^{2}*HDLA* : titus sergias *E* Iulus *Sigon. ex Fastis Capit.* (*e. g.* 451 *a. C. n. C. I. L.* i^{2}, *p.* 106) : tullus *MPUpE* : tullius *HDLA* : *om. Ver.* hospitum *Vorm.*^{2} (*ut secundam lectionem*) *UpHA*^{1} *dett. aliq.* : hospitĭun *D* : hospitium *Ver. Vorm. MPE D*^{3}*LA* publice consenserant *Gron.* : consenserant consilio publico consensu uenerant *M* : publico consensu uenerant *Ver. PUpEHDLA* : consensum erat publico consilio *Hertz* aduenis gratius *Vorm.? MP UpEHDLA* : aduenis ad . . . . . *Ver.* fuit *Ver.* (*initio lineae*) *DLA* : affuit *UpEH* : adfuit *P* : afuit *M* ; *mendum aliquod fortasse subest* 5 odisset *H, Gron.* : odissent *MPUpEDLA* : *defit Ver.* 6 reuocandam *Ver. MP*^{1} *uel P*^{2}*UpEHDLA* : reuocantemdā *P* : reuocandi *Madv.* 7. 22. 9 *comparans, unde certe* (in partem, *scil. plebeiam*) uocandi *hic defendere facile poteris, non uero, quod uolt Madv.*, reuocandi ; *fort. melius* in partem *tolli possit ut glossema a lectore quodam profectum qui plebeios unum tantum locum consularem expugnasse recordabatur*

non auderet, sed ne in tribunis quidem militum creandis, quae communia essent comitia patrum ac plebis, aut sui aut suorum meminisset. desineret ergo mirari cur nemo de com- 7
modis plebis ageret; eo impendi laborem ac periculum unde emolumentum atque honos speretur; nihil non adgressuros homines si magna conatis magna praemia proponantur; ut 8
quidem aliquis tribunus plebis ruat caecus in certamina periculo ingenti, fructu nullo, ex quibus pro certo habeat, patres, aduersus quos tenderet, bello inexpiabili se persecuturos, apud plebem, pro qua dimicauerit, nihilo se honoratiorem fore, neque sperandum neque postulandum esse. magnos 9
animos magnis honoribus fieri. neminem se plebeium contempturum ubi contemni desissent. experiundam rem denique in uno aut altero esse sitne aliqui plebeius ferendo magno honori an portento simile miraculoque sit fortem ac strenuum uirum aliquem exsistere ortum ex plebe. sum- 10
ma ui expugnatum esse ut tribuni militum consulari potestate et ex plebe crearentur. petisse uiros domi militiaeque spectatos; primis annis suggillatos, repulsos, risui patribus fuisse; desisse postremo praebere ad contumeliam os. nec 11
se uidere cur non lex quoque abrogetur, qua id liceat quod nunquam futurum sit; minorem quippe rúborem fore in iuris iniquitate, quam si per indignitatem ipsorum praetereantur.

Huius generis orationes cum adsensu auditae incitauere 36
quosdam ad petendum tribunatum militum, alium alia de commodis plebis laturum se in magistratu profitentem. Agri 2

8 ut quidem *PEHDLA*: ut quidam *M*: ut quid enim *UpD*^{3}: *defit Ver.* caecus *PUpHA*: . . . cus *Ver.*: cecus *ED*^{3}: coecus *R*: cacus *L*: coetus *MD?* caecus in ce-] *post haec defit Ver. usque ad c.* 36. 3 tenderet *MPUpEHLA*: tendere *D*^{3} *in rasura*: tetenderit *Madv. fort. recte, sed uide sis Append. II Edit. meae Libri II* (*in Or. Recta hic stare poterat*: aduersus quos tendam (*Fut. Indic.*) . . . pro qua dimicauero) 9 aliqui plebeius *MPEHDL*: aliquis plebeius *UpD*^{3}*A* uirum *Vorm.? MPUpEA*^{2}: *om. HDLA* 10 potestate et *MPUpEDLA*: *om.* et *H* os *E*^{1} *uel E*^{3}*HDLA* c. s. *PUp*: cos *E* (*sed cum grandi littera* C): *om. M*

publici diuidendi coloniarumque deducendarum ostentatae spes et uectigali possessoribus agrorum imposito in stipen-
3 dium militum erogandi aeris. Captatum deinde tempus ab tribunis militum, quo per discessum hominum ab urbe, cum patres clandestina denuntiatione reuocati ad diem certam essent, senatus consultum fieret absentibus tribunis
4 plebi ut quoniam Volscos in Hernicorum agros praedatum exisse fama esset, ad rem inspiciendam tribuni militum pro-
5 ficiscerentur consulariaque comitia haberentur. Profecti Ap. Claudium, filium decemuiri, praefectum urbis relinquunt, impigrum iuuenem et iam inde ab incunabulis imbutum odio tribunorum plebisque. Tribuni plebi nec cum absentibus iis qui senatus consultum fecerant, nec cum Appio,
37 transacta re, quod contenderent, fuit. Creati consules sunt C. Sempronius Atratinus Q. Fabius Vibulanus.

Peregrina res, sed memoria digna traditur eo anno facta, Volturnum, Etruscorum urbem, quae nunc Capua est, ab Samnitibus captam, Capuamque ab duce eorum Capye uel,
2 quod propius uero est, a campestri agro appellatam. Cepere autem, prius bello fatigatis Etruscis, in societatem urbis agrorumque accepti, deinde festo die graues somno epulisque incolas ueteres noui coloni nocturna caede adorti.
3 His rebus actis, consules ii, quos diximus, idibus Decembribus magistratum occepere. Iam non solum qui ad id

36 3 ab urbe] *his uocibus rursus inc. Ver. sed in hoc fragmento uniuscuiusque lineae superest uix dimidia pars* clandestina M^3 P^2UpEHA : clam destina PDL : cladesti M : cladestina M^1 : clamdestina D^3

37 1 Atratinus *PUpEHDLA* (*cf. etiam C. I. L.* i², *p.* 112) : aratinus *M* traditur eo anno] *post haec defit Ver. usque ad c.* 54. 3 2 Capye *Vorm.* : capue A^2 *marg.* : capio *MPUpEHDLA* fatigatis *MPUpEDLA* : fugatis *H* accepti $UpA^{2?}$ *Ed. Rom.* 1469 : acceptis *MPEHDLA Ald.* graues E^1 *uel* E^2H : grauis U^2 : graui *Vorm. MPUpEDLA* 3 Decembribus *Vorm.? EHDLA* (*sed in D* DecembriB *sic*) : Decembris *M* : *om. PUp* magistratum $MPUpED^3LA^2$: magistratuum *DA* : magistratus *H* occepere *Edd. uet., cf.* 1. 7. 6 : accepere *MPUpEDLA* : ceperunt *H* qui ad MP^1 *uel* P^2UpE^1 *uel* $E^2D^xHR^3LA$: quia *E* : quia ad *PRD*

missi erant rettulerant imminere Volscum bellum, sed legati 4
quoque ab Latinis et Hernicis nuntiabant non ante unquam
Volscos nec ducibus legendis nec exercitui scribendo inten-
tiores fuisse ; uolgo fremere aut in perpetuum arma bellum- 5
que obliuioni danda iugumque accipiendum, aut iis cum
quibus de imperio certetur, nec uirtute nec patientia nec disci-
plina rei militaris cedendum esse. Haud uana attulere; sed 6
nec perinde patres moti sunt, et C. Sempronius cui ea prouin-
cia sorti euenit tamquam constantissimae rei fortunae fretus,
quod uictoris populi aduersus uictos dux esset omnia temere
ac neglegenter egit, adeo ut disciplinae Romanae plus in 7
Volsco exercitu quam in Romano esset. Ergo fortuna, ut
saepe alias, uirtutem est secuta. Primo proelio, quod ab 8
Sempronio incaute inconsulteque commissum est, non sub-
sidiis firmata acie, non equite apte locato concursum est.
Clamor indicium primum fuit qua res inclinatura esset, 9
excitatior crebriorque ab hoste sublatus : ab Romanis dis-
sonus, impar, segnius saepe iteratus [incerto clamore] pro-
didit pauorem animorum. Eo ferocior inlatus hostis urgere 10
scutis, micare gladiis. Altera ex parte nutant circumspectan-
tibus galeae, et incerti trepidant applicantque se turbae;
signa nunc resistentia deseruntur ab antesignanis, nunc inter 11
suos manipulos recipiuntur. Nondum fuga certa, nondum
uictoria erat ; tegi magis Romanus quam pugnare ; Volscus
inferre signa, urgere aciem, plus caedis hostium uidere
quam fugae

Iam omnibus locis ceditur, nequiquam Sempronio consule 38

3 rettulerant *Up Madv.* : retulerant *Vorm. MPELA*^{2} *uel A*^{3} : retulerunt *HRDA Fragm. Haverk. dett.* 6 dux esset *Up dett. unus* : duxesset *E* : duxisset *Vorm. MPHDLA* 8 incaute *M*^{2}*PUpEH DLA* : incauto *M* inconsulteque *MPUpD*^{3}*A*^{2} : insulteque *E* : inconsultoque *E*^{2}*HDLA, fort. recte* 9 qua res *Vorm.? MUp*^{2}*EHR D*^{x}*A Fragm. Haverk.* (*cf. c.* 33. 12 ; *et cum M. Muellero* 25. 21. 4) : quam res *PUpDL* : quo res *Fragm. Haverk.*^{2} *Ed. Rom.* 1469 *Ald.* incerto clamore *MPUpEHDLA* : *recte damnauit Gruter* : incerto clangore *frigide Lipsius* : incerto etiam ore *Iac. Gron.*

38 1 omnibus *Vorm.? PUpEH* : in omnibus *MDLA dett.*

obiurgante atque hortante. Nihil nec imperium nec maiestas
2 ualebat, dataque mox terga hostibus forent, ni Sex. Tempanius, decurio equitum, labante iam re praesenti animo subuenisset. Qui cum magna uoce exclamasset ut equites,
3 qui saluam rem publicam uellent esse, ex equis desilirent, omnium turmarum equitibus uelut ad consulis imperium motis, 'Nisi haec' inquit, 'parmata cohors sistit impetum hostium, actum de imperio est. Sequimini pro uexillo cuspidem meam; ostendite Romanis Volscisque neque equitibus uobis ullos equites nec peditibus esse pedites
4 pares'. Cum clamore comprobata adhortatio esset, uadit alte cuspidem gerens. Quacumque incedunt, ui uiam faciunt; eo se inferunt obiectis parmis, ubi suorum plurimum laborem uident. Restituitur omnibus locis pugna, in
5 quae eos impetus tulit; nec dubium erat quin, si tam pauci simul obire omnia possent, terga daturi hostes fuerint.

39 Et cum iam parte nulla sustinerentur, dat signum Volscus imperator, ut parmatis, nouae cohorti hostium, locus detur
2 donec impetu inlati ab suis excludantur. Quod ubi est factum, interclusi equites nec perrumpere eadem qua transierant posse, ibi maxime confertis hostibus qua uiam
3 fecerant, et consul legionesque Romanae cum quod tegumen modo omnis exercitus fuerat nusquam uiderent, ne tot fortissimos uiros interclusos opprimeret hostis, tendunt in
4 quemcumque casum. Diuersi Volsci hinc consulem ac

2 labante *Gron.* (*cf. Praef.* § 9 *cum adn.*) : labente *MPUpEHDLA* 3 parmata *Scheelius* : armata *MPUpEHDLA* cohors sistit *PUp DLA* : cohorsistit *M* : cohors stit M^1 : cohors sistat *EH* impetum hostium, actum $P^2UpEHDLA$ (impetium *P*) : *om. M* 4 obiectis *PUpEHDLA* : subiectis *M* : subiecti M^2 5 obire *MUp*E^2 *uel* E^3HD^4 *marg.* (*ut secundam lectionem*) *L* : obicere *PEDA* 39 1 ut parmatis . . . detur *om. E add. infra in marg.* E^2 parmatis MPE^2HDA : par matis *L* : per armatos *Up* impetu inlati *PUpH* (*cf. c.* 37. 10) : impetu illati *E* : impetum lati *M* : impetum latis *D?* : impetu inlatis *D?L* : impetu inlatatis *A* : impetu illatis D^3 : impetu inlato M^2A^2 (*sed in A* -latato) : impetu elati *Duker* 3 qua uiam *PUpEHDLA* : quaqua uiam *M*

legiones sustinere, altera fronte instare Tempanio atque equitibus; qui cum saepe conati nequissent perrumpere ad suos, tumulo quodam occupato in orbem se tutabantur, nequaquam inulti; nec pugnae finis ante noctem fuit. Consul 5 quoque nusquam remisso certamine dum quicquam superfuit lucis hostem tenuit. Nox incertos diremit; tantusque 6 ab imprudentia euentus utraque castra tenuit pauor ut relictis sauciis et magna parte impedimentorum ambo pro uictis exercitus se in montes proximos reciperent. Tumulus 7 tamen circumsessus ultra mediam noctem est; quo cum circumsedentibus nuntiatum esset castra deserta esse, uictos rati suos et ipsi, qua quemque in tenebris pauor tulit, fugerunt. Tempanius metu insidiarum suos ad lucem tenuit. 8 Digressus deinde ipse cum paucis speculatum, cum ab sauciis hostibus sciscitando comperisset castra Volscorum deserta esse, laetus ab tumulo suos deuocat et in castra Romana penetrat. Vbi cum uasta desertaque omnia atque 9 eandem quam apud hostes foeditatem inuenisset, priusquam Volscos cognitus error reduceret, quibus poterat sauciis ductis secum, ignarus quam regionem consul petisset, ad urbem proximis itineribus pergit.

Iam eo fama pugnae aduersae castrorumque desertorum 40 perlata erat, et ante omnia deplorati erant equites non priuato magis quam publico luctu, Fabiusque consul terrore urbi 2 quoque iniecto stationem ante portas agebat, cum equites procul uisi non sine terrore ab dubiis quinam essent, mox cogniti tantam ex metu laetitiam fecere, ut clamor urbem peruaderet gratulantium saluos uictoresque redisse equites, et ex maestis paulo ante domibus quae conclamauerant suos, procurreretur in uias, pauidaeque matres ac coniuges, oblitae

7 quo cum *ME²HD³ in ras. LA* : quo *PUpE* (*sed add.* cum *ante* nuntiatum *Up*) 8 Digressus *MP¹UpEHDLA* : digressos *P* degressus *Sigon.* laetus *MPUpEDLA* : laetos *H*

40 2 cogniti *M²UpE? A¹ uel A²* : cognitis *MPE uel E²HDLA*

prae gaudio decoris, obuiam agmini occurrerent, in suos quaeque simul corpore atque animo, uix prae gaudio compotes,
4 effusae. Tribunis plebi qui M. Postumio et T. Quinctio diem dixerant, quod ad Veios eorum opera male pugnatum esset, occasio uisa est per recens odium Semproni consulis renouandae
5 in eos inuidiae. Itaque aduocata contione cum proditam Veiis rem publicam esse ab ducibus, proditum deinde, quia illis impune fuerit, in Volscis ab consule exercitum, traditos ad caedem fortissimos equites, deserta foede
6 castra uociferati essent, C. Iunius, unus ex tribunis, Tempanium equitem uocari iussit coramque ei 'Sex. Tempani' inquit, 'quaero de te arbitrerisne C. Sempronium consulem aut in tempore pugnam inisse aut firmasse subsidiis aciem
7 aut ullo boni consulis functum officio; et tune ipse, uictis legionibus Romanis, tuo consilio equitem ad pedes deduxeris restituerisque pugnam; excluso deinde ab acie nostra tibi atque equitibus num aut consul ipse subuenerit aut
8 miserit praesidium; postero denique die ecquid praesidii usquam habueris, an tu cohorsque in castra uestra uirtute perruperitis; ecquem in castris consulem, ecquem exercitum
9 inueneritis an deserta castra, relictos saucios milites. Haec pro uirtute tua fideque, qua una hoc bello res publica stetit, dicenda tibi sunt hodie; denique ubi C. Sempronius, ubi legiones nostrae sint; desertus sis an deserueris consulem exercitumque; uicti denique simus an uicerimus.'

41 Aduersus haec Tempani oratio incompta fuisse dicitur, ceterum militariter grauis, non suis uana laudibus, non cri-

3 compotes *UpA dett. aliq.* : compote *MPEH 'lectio uetus' Rhenan.* : compotae *DL* 4 pugnatum esset *MPUpED*^{3}*A*^{2} : pugnatum est *HDLA* 5 Iunius *Edd. uet.* (*cf. Mommsen, Röm. Forsch.* I. 115) : iulius *MPUpEHDLA*, *uix recte* (*cf.* 23. 32. 14 *adn.*) 6 ei Sex. (*uel* -xte) *HE*^{3}*LA* : eis ex *ME* : eis sexte *RD* : ei sexte *R*^{x}*D*^{x} : eis ex te *PUpL* 8 praesidii usquam *UpD*^{3} : praesidi usquam *PE*^{1} *uel E*^{3} : praesidius quam *H* : praesidiisquam *MRD? A* : praesidis usquam *E* : praesidii quam *M*^{2}*R*^{x}*L* : praesidii quicquam *A*^{2} 9 qua una *PUpE*^{1} *uel E*^{3}*HD*^{x}*A*^{3} : quam una *E* : quam unam *MDLA*

mine alieno laeta: quanta prudentia rei bellicae in C. 2
Sempronio esset, non militis de imperatore existimationem
esse, sed populi Romani fuisse, cum eum comitiis consulem
legeret. itaque ne ab se imperatoria consilia neu consu- 3
lares artes exquirerent, quae pensitanda quoque magnis ani-
mis atque ingeniis essent; sed quod uiderit referre posse.
uidisse autem se priusquam ab acie intercluderetur consulem 4
in primā acie pugnantem, adhortantem, inter signa Romana
telaque hostium uersantem. postea se a conspectu suorum 5
ablatum ex strepitu tamen et clamore sensisse usque ad noc-
tem extractum certamen; nec ad tumulum quem ipse tenue-
rat prae multitudine hostium credere perrumpi potuisse.
exercitus ubi esset se nescire; arbitrari, uelut ipse in re 6
trepida loci praesidio se suosque sit tutatus, sic consulem
seruandi exercitus causa loca tutiora castris cepisse; nec 7
Volscorum meliores res esse credere quam populi Romani;
fortunam noctemque omnia erroris mutui implesse. Precan-
temque deinde ne se fessum labore ac uolneribus tenerent,
cum ingenti laude non uirtutis magis quam moderationis
dimissum. Cum haec agerentur, iam consul uia Labicana 8
ad fanum Quietis erat. Eo missa plaustra iumentaque alia
ab urbe exercitum adfectum proelio ac uia nocturna exce-
pere. Paulo post in urbem est ingressus consul, non ab 9
se magis enixe amouens culpam quam Tempanium meritis
laudibus ferens. Maestae ciuitati ab re male gesta et iratae 10

41 3 pensitanda quoque magnis animis atque ingeniis essent *MPUp EHDLA*: quoque *post* magnis *ponit H. J. Mueller*: pensitare quoque magni animi atque ingenii esset *Gron.*: pensitanda quoque, magni animi atque ingenii essent *Madv. in Ed.* 3 referre *MPUpEHA*: referri *DL* 4 adhortantem *Vorm. MD*^{x}*LA*: ad hortantem *D*: atque horttantem *PUpE*: atque adhortantem *Vorm.*^{2}: hortantem *H* 7 ne se fessum *MHDLA*: ne se infessum *PE*^{3}: se ne se fessum *Up*: ne se confessum (infensum, nefessum?) *E?* dimissum *MP UpEHDLA Edd. uet.*: dimissum accipio *A*^{3} *dett. aliq. Ald.*: dimittunt *Harant* 8 Labicana *scribendum est* (*uide* 2. 39. 4 *cum adn. et* 26. 9. 11): lauicana *MPUpEHDLA* 9 amouens *MPUpED*^{3}*A*^{1} *uel A*^{2}: admouens *HDLA*

ducibus M. Postumius reus obiectus, qui tribunus militum pro consule ad Veios fuerat, decem milibus aeris grauis
11 damnatur. T. Quinctium collegam eius, quia et in Volscis consul auspicio dictatoris Postumi Tuberti et ad Fidenas legatus dictatoris alterius Mam. Aemili res prospere gesserat, totam culpam eius temporis in praedamnatum collegam
12 transferentem omnes tribus absoluerunt. Profuisse ei Cincinnati patris memoria dicitur, uenerabilis uiri, et exactae iam aetatis Capitolinus Quinctius, suppliciter orans ne se, breui reliquo uitae spatio, tam tristem nuntium ferre ad Cincinnatum paterentur.

42 Plebs tribunos plebi absentes Sex. Tempanium ⟨M.⟩ Asellium Ti. Antistium Ti. Spurillium fecit, quos et pro centurionibus sibi praefecerant Tempanio auctore equites.
2 Senatus cum odio Semproni consulare nomen offenderet, tribunos militum consulari potestate creari iussit. Creati sunt L. Manlius Capitolinus Q. Antonius Merenda L. Pa-
3 pirius Mugillanus. Principio statim anni L. Hortensius tribunus plebis C. Sempronio, consuli anni prioris, diem dixit. Quem cum quattuor collegae inspectante populo Romano orarent ne imperatorem suum innoxium, in quo nihil praeter fortunam reprehendi posset, uexaret, aegre Hortensius pati,
4 temptationem eam credens esse perseuerantiae suae, nec precibus tribunorum, quae in speciem modo iactentur,
5 sed auxilio confidere reum. Itaque modo ad eum conuersus, ubi illi patricii spiritus, ubi subnixus et fidens

11 et ad *MEHDLA* : ad *PUp* Mam. *Up Ed. Rom.* 1469 *Ald.*, *cf. c.* 31. 5 : m̄. *MPEHDLA*

42 1 M. Asellium *Mommsen* : a. sellium *MPUpEHDLA Ed. Rom.* 1469 Ti. Antistium Ti. Spurillium *Mommsen* : et antistium et spurillium *MPUpEDLA Ed. Rom.* 1469 : et antistium et sparillium *H* 2 Manlius *Ed. Mediol.* 1478 (*cf. e.g.* 2. 54) : manilius *MPUpEHDLA* : mãilius (*i.e.* Mamilius *Ed. Rom.* 1469) Mugillanus E^2 *uel* E^3 *Ed. Mediol.* 1478, *cf. c.* 7. 10 *adn.* : mugilanus *Up Edd. uet. plures* : mugilianus *MPEHDLA* 4 iactentur *MPUpEHDLA* : iactarentur *Luterb., sed uide sis Append. ii Editionis meae Lib. II* 5 ubi subnixus *MPHDLA* : ubi sibi subnixus *UpE*^{2} : ubi subnixe *E*

innocentiae animus esset quaerebat; sub tribunicia umbra consularem uirum delituisse; modo ad collegas: 6
'Vos autem, si reum perago, quid acturi estis? An erepturi ius populo et euersuri tribuniciam potestatem?' Cum illi et de Sempronio et de omnibus summam populi 7
Romani potestatem esse dicerent, nec se iudicium populi tollere aut uelle aut posse, sed si preces suae pro imperatore, qui sibi parentis esset loco, non ualuissent, se uestem cum eo 8
mutaturos, tum Hortensius 'Non uidebit' inquit, 'plebs Romana sordidatos tribunos suos. C. Sempronium nihil moror, quando hoc est in imperio consecutus ut tam carus esset militibus'. Nec pietas quattuor tribunōrum quam 9
Hortensi tam placabile ad iustas preces ingenium pariter plebi patribusque gratius fuit.

Non diutius fortuna Aequis indulsit, qui ambiguam uicto- 10
riam Volscorum pro sua amplexi fuerant. Proximo anno, **43**
Num. Fabio Vibulano T. Quinctio Capitolini filio Capitolino consulibus, ductu Fabii, cui sorte ea prouincia euenerat, nihil dignum memoratu actum; cum trepidam tantum ostendis- 2
sent aciem Aequi, turpi fuga funduntur, haud magno consulis decore. Itaque triumphus negatus, ceterum ob Sempronianae cladis leuatam ignominiam ut ouans urbem intraret concessum est.

Quemadmodum bellum minore quam timuerant dimica- 3
tione erat perfectum, sic in urbe ex tranquillo necopinata moles discordiarum inter plebem ac patres exorta est, coepta

6 reum P^2UpE^2HDLA: rerum MP: rem E potestatem EH DLA (*sed in E et D interrogationis signum ex* q (*i. e.* 'quaere') *natum supra additum est*): potestatem pl̄ M, '*antiqua lectio*' *Rhenan.*: postestatem r P: postestatem pr P^2: potestatem p̄. r̄. Up 8 Sempronium MP^2UpEH: Sempronius $PDLA$ 9 ingenium M^2UpE^1 *uel* E^3HDLA: in ingenium $MPE?$ (*uel in E* est ingenium)

43 1 Num. *Sigon. ex Fast. Capitol.* (*cf. C. I. L.* i², *p.* 112), *ut in cc.* 49. 1; 57. 12; 58. 6: cn̄ m̄ $HDLA$: cn̄ $MPUpE$ euenerat MP $EHRDA$: uenerat (*sed antea* prouinciae) L: euenit Up 2 negatus $MPUpEH^1LA^2$: negatur HDA *dett.*

4 ab duplicando quaestorum numero. Quam rem, praeter duos urbanos quaestores ⟨ut crearentur alii quaestores⟩ duo qui consulibus ad ministeria belli praesto essent, a consulibus relatam cum et patres summa ope adprobassent, tribuni plebi certamen intulerunt ut pars quaestorum—nam ad 5 id tempus patricii creati erant—ex plebe fieret. Aduersus quam actionem primo et consules et patres summa ope adnisi sunt concedendo deinde ut quemadmodum in tribunis consulari potestate creandis [usi sunt adaeque], ⟨sic⟩ in quaestoribus liberum esset arbitrium populi, cum parum proficerent, totam rem de augendo quaestorum numero 6 omittunt. Excipiunt omissam tribuni, aliaeque subinde, inter quas et agrariae legis, seditiosae actiones exsistunt; propter quos motus cum senatus consules quam tribunos creari mallet, neque posset per intercessiones tribunicias senatus 7 consultum fieri, res publica a consulibus ad interregnum, neque id ipsum—nam coire patricios tribuni prohibebant 8 —sine certamine ingenti, redit. Cum pars maior insequentis anni per nouos tribunos plebi et aliquot interreges certaminibus extracta esset, modo prohibentibus tribunis patricios

3 ab duplicando *EHL* : adduplicando *MPRDA* : a duplicando M^2Up D^2A^2 4 quaestores ut crearentur alii quaestores duo qui *scripsimus, Luterbacheri uestigiis innisi, sed ita ut codicum qui statuatur error aliqua ratione intellegi possit* : quaestores duo qui *MPUpEHDLA* (*sed in E in hac columna superest multum spatii; linea enim illa* tamen intulerunt ut pars questorum *in trium linearum spatio stat*) : quaestores duo ut *Gron.* ; *fort. primum illud* quaestores *tollere malet aliquis* adprobassent *Weissenb.* : adprobassent a consulibus (*ex priore linea post* -ssent *repetitum*) *MPUpEHDLA* ad id tempus A^3 *dett.* : id tempus *MPUpEHDLA* (*scil. inter* nã *et* id *interciderat* ad) 5 usi sunt adaeque *Vorm. ? MPUpEHDLA* (*sed in A* ad eq̄ *i. e.* ad equae) : *delebat* usi sunt *Gruter* : *totam phrasin sustulimus nos ut glossema Latinitatis posterioris redolens* (*uide Cl. Quarterly* v (1911), *p.* 9) : usi sunt id aeque D^x *dett.* : ius esset adaequatum *Zingerle* : ius sissent adaequari *Seyffert* : ius adaequassent *Novák* ⟨sic⟩ *addidimus, quod inter* creandis *et* in (ĩ) *facilius, ut credimus, excidere poterat quam* ita *quod addunt Madv. Novák* 6 senatus consultum *MEH* : smc *PDLA* (*ut saepe in L*) 7 redit *MPUpEHDL* : redəit *A* (*quid uoluerit non apparet; fort.* -i- *in exemplari deletum erat, cf.* 1. 7. 5 *adn.*) : rediit *Wesenberg, sed cf.* 1. 27. 10 *adn.*

coire ad prodendum interregem, modo interregem interpellantibus ne senatus consultum de comitiis consularibus faceret, postremo L. Papirius Mugillanus proditus interrex, 9 castigando nunc patres, nunc tribunos plebi, desertam omissamque ab hominibus rem publicam, deorum prouidentia curaque exceptam memorabat Veientibus indutiis et cunctatione Aequorum stare. unde si quid increpet terroris, 10 sine patricio magistratu placere rem publicam opprimi? non exercitum, non ducem scribendo exercitui esse? an bello intestino bellum externum propulsaturos? quae si in unum 11 conueniant, uix deorum opibus quin obruatur Romana res resisti posse. quin illi, remittendo de summa quisque iuris, mediis copularent concordiam, patres patiendo tribunos 12 militum pro consulibus fieri, tribuni plebi non intercedendo quo minus quattuor quaestores promisce de plebe ac patribus libero suffragio populi fierent?

Tribunicia primum comitia sunt habita. Creati tribuni 44 consulari potestate omnes patricii, L. Quinctius Cincinnatus tertium L. Furius Medullinus iterum M. Manlius A. Sempronius Atratinus. Hoc tribuno comitia quaestorum habente, 2 petentibusque inter aliquot plebeios filio ⟨A.⟩ Antisti tribuni

8 prodendum *PUpEHDLA*: prodeandum *M*: procreandum M^1 modo interregem ME^2HDLA: *om. PUpE* 9 Mugillanus *Up Ed. Mediol.* 1478 *ut c.* 42. 2 (*cf. c.* 7. 10 *adn.*): mugilianus *H*: mugilanus *MPEDLA* 10 si quid . . . opprimi non *om. L* increpet *PUpEHR*: increparet MA^2: increpat *A*: instrepat D^5 *ubi* instr- *in rasura* 11 opibus quin MP^2UpE^3HDLA: opibus qui non *P*: opibus quin non *E* mediis *MPUpEHDLA* (*et in ED* uiris *non* iuris *praecedit*): medii *dett. aliq.*: remediis *dett. unus* (*Voss.* 2): mediis consiliis *malit Walters* (*cf.* 8. 13. 3), *optime si quid mutandum est* 12 tribuni *Up dett. aliq.*: tribunos (*ex linea praecedente*) *MPEHDLA* promisce *MPEHDLA*: promiscue UpD^2A^x; *cf.* 3. 47. 7 *adn.*

44 1 tertium *Ed. Rom.* 1469 *Ald.*: tertio (*ut saepe*) *MPUpEHLA*: tercio *RD*, *cf. c.* 48. 1 *inf.* L. Furius *dett. aliq.* (*cf. cc.* 25. 5 *et* 35. 1) *Sigon. ex his locis et Fast. Capitol.* (*cf. C. I. L.* i^2, *p.* 112 *quamquam hoc in loco praenomen in lapide periit*): sextus (*uel* sex.) furius *MPUpE HDLA* Manlius *Ed. Rom.* 1469, *cf. C. I. L. l. c.*: mallius (*ut saepe*) *MPUpEHDLA Ald.*: maniliu *dett. aliq.* Atratinus *PUpE uel* E^1HDLA: aratinus *M* (*ut et c.* 35. 1) *E?* 2 A. Antisti *Luterb.*: antisti (*uel* -ii) $MPUpEHD^2LA$: anstitiit *D*

plebis et fratre alterius tribuni plebis Sex. Pompili, nec potestas nec suffragatio horum ualuit quin quorum patres auosque
3 consules uiderant eos nobilitate praeferrent. Furere omnes tribuni plebi, ante omnes Pompilius Antistiusque, repulsa
4 suorum accensi. quidnam id rei esset? non suis beneficiis, non patrum iniuriis, non denique usurpandi libidine, cum liceat quod ante non licuerit, si non tribunum militarem, ne quaestorem quidem quemquam ex plebe factum!
5 non ualuisse patris pro filio, fratris pro fratre preces, tribunorum plebis, potestatis sacrosanctae, ad auxilium libertatis creatae. fraudem profecto in re esse, et A. Sempronium comitiis plus artis adhibuisse quam fidei. eius iniuria queri
6 suos honore deiectos. Itaque cum in ipsum, et innocentia tutum et magistratu, in quo tunc erat, impetus fieri non posset, flexere iras in C. Sempronium, patruelem Atratini, eique ob ignominiam Volsci belli adiutore collega M. Canu-
7 leio diem dixere. Subinde ab iisdem tribunis mentio in senatu de agris diuidendis inlata est, cui actioni semper acerrime C. Sempronius restiterat, ratis, id quod erat, aut deposita causa leuiorem futurum apud patres reum aut perseue-
8 rantem sub iudicii tempus plebem offensurum. Aduersae inuidiae obici maluit et suae nocere causae quam publicae
9 deesse, stetitque in eadem sententia ne qua largitio, cessura in trium gratiam tribunorum, fieret; nec tum agrum plebi, sed sibi inuidiam quaeri; se quoque subiturum eam tempestatem forti animo; nec senatui tanti se ciuem aut quem-

2 Pompili *P*: pompilii *UpE*: polii *H*: polli MA^2: populi *DLA* 3 Pompilius *Up*: polius *MPEHDLA* rei esset *Edd. uet.*: *add.* quod *MPUpEHDLA sed in R* (4. 20. 4 *adn.*) *sic* · Quod (*ubi punctum erasit* R^x)—*cf.* 1.49. 7 *et* 2. 32. 10 *adnn.*—: rei esse *Madv. Ed.*^{3} *Gronovium secutus* 4 suis *PUpEHR* (*sed hic* -s *pleniore calamo, cf.* 1. 41. 4 *adn.*) *DLA*: sui *M* usurpandi *MPUpEHDLA*: ius usurpandi *Karsten* quaestorem *MPEHDLA*: quaestorum *Up* 5 ualuisse *PUpEHDLA et* A^3: ualuissent MA^2 6 cum in $MP^2UpEDLA$: cum *PH* Atratini *UpEHDLA*: aratini *M* (*cf.* § 1 *sup. adn.*): atranii *P* 7 ratis *Ed. Frob.* 1535: ratiis *M*: ratus *PUpE? HDLA* (*sed in E* -s *in fine lineae fort. ab* E^1 *uel* E^2) perseuerantem sub E^2HDLA: perseuerantem per *PUpE*: perseuerante per sub *M*: perseuerante sub *Vorm. ?*

quam alium debere esse, ut in parcendo uni malum publicum fiat. Nihilo demissiore animo, cum dies uenit causa ipse 10
pro se dicta, nequiquam omnia expertis patribus ut mitigarent plebem, quindecim milibus aeris damnatur.

Eodem anno Postumia uirgo Vestalis de incestu causam 11
dixit, crimine innoxia, ab suspicione propter cultum amoeniorem ingeniumque liberius quam uirginem decet parum abhorrens. Eam ampliatam, deinde absolutam pro collegii 12
sententia pontifex maximus abstinere iocis colique sancte potius quam scite iussit. Eodem anno a Campanis Cumae, quam Graeci tum urbem tenebant, capiuntur.

Insequens annus tribunos militum consulari potestate 13
habuit Agrippam Menenium Lanatum P. Lucretium Tricipitinum Sp. Nautium Rutulum, annus, felicitate populi 45
Romani, periculo potius ingenti quam clade insignis. Seruitia urbem ut incenderent distantibus locis coniurarunt, populoque ad opem passim ferendam tectis intento ut arcem Capitoliumque armati occuparent. Auertit nefanda consilia 2
Iuppiter, indicioque duorum comprehensi sontes poenas dederunt. Indicibus dena milia grauis aeris, quae tum diuitiae habebantur, ex aerario numerata et libertas praemium fuit.

Bellum inde ab Aequis reparari coeptum ; et nouos hostes 3
Labicanos consilia cum ueteribus iungere, haud incertis auctoribus Romam est allatum. Aequorum iam uelut anni- 4
uersariis armis adsueuerat ciuitas ; Labicos legati missi cum

10 causa ipse A^2 *uel* A^1 *Aldus* : causa ipsa *Up* : causa ipsa ipse *PEHDLA* : causa ipse sa ipse *M* 11 crimine *PUpEHDLA* : crimines *M* : criminis M^3A^3 ab suspicione *Gron.* : ob suspicionem *MPUpEHLA* : ob suspitionem *RD* 12 Eam M^2 : eam am *M* (*scil. ex repetitione in exemplari suo*) : famam P^2*UpEHDLA* : *om. P*
45 1 Rutulum *ut c.* 35. 4 : rutilium MA^2 : *om. PUpEHDLA* : *add.* C. Seruilium *Sigon. ex Fast. Capitol.* (*cf. C. I. L.* i², *p.* 112) 2 habebantur *PUpEHDLA* : habentur *M* praemium *PUpEHDLA* : et praemium *M* 3 Labicanos] *cf.* 2. 39. 4 *adn. et cc.* 47, 49 *inf.* : lauicanos *MPUpEHDLA* (*et sic infr.* §§ 4–7 lauic- *UpEHDA* : *in MPRL* Labicos *sed* Lauicis, Lauicanos, Lauicanis) est allatum *MPUpEH* : est adlatum D^2A^2 : esse allatum *DL* : esse adlatum *A* 4 Labicos, Labicis] *uide sup.* § 3 *adn.*

responsa inde rettulissent dubia, quibus nec tum bellum parari nec diuturnam pacem fore appareret, Tusculanis negotium datum, aduerterent animos ne quid noui tumultus Labicis oreretur.

5 Ad insequentis anni tribunos militum consulari potestate, inito magistratu, legati ab Tusculo uenerunt, L. Sergium Fidenatem M. Papirium Mugillanum C. Seruilium Prisci
6 filium, quo dictatore Fidenae captae fuerant. Nuntiabant legati Labicanos arma cepisse et cum Aequorum exercitu depopulatos agrum Tusculanum castra in Algido posuisse.
7 Tum Labicanis bellum indictum; factoque senatus consulto ut duo ex tribunis ad bellum proficiscerentur, unus res Romae curaret, certamen subito inter tribunos exortum; se quisque belli ducem potiorem ferre, curam urbis ut ingratam
8 ignobilemque aspernari. Cum parum decorum inter collegas certamen mirabundi patres conspicerent, Q. Seruilius 'Quando nec ordinis huius ulla' inquit, 'nec rei publicae est uerecundia, patria maiestas altercationem istam dirimet. Filius meus extra sortem urbi praeerit. Bellum utinam, qui adpetunt, consideratius concordiusque quam cupiunt gerant'.

46 Dilectum haberi non ex toto passim populo placuit; decem tribus sorte ductae sunt; ex iis scriptos iuniores duo
2 tribuni ad bellum duxere. Coepta inter eos in urbe certamina cupiditate eadem imperii multo impensius in castris accendi; nihil sentire idem, pro sententia pugnare; sua consilia uelle, sua imperia sola rata esse; contemnere in uicem et contem-
3 ni, donec castigantibus legatis tandem ita comparatum est
4 ut alternis diebus summam imperii haberent. Quae cum allata Romam essent, dicitur Q. Seruilius, aetate et usu doc-

4 appareret *MUp²EHDA* : apparet *PUp* : appararet *L* oreretur *MPE²* *uel* *E³HL* (*cf.* 2. 16. 2 *adn.*) : oriretur *UpEDA quod hic commendet clausula Ciceroniana* 5 Mugillanum *Sigon.*, *cf.* *c.* 7. 10 *adn.* : Mugilanum *MPEHDLA dett. Edd. uet.* 6 Labicanos *et* § 7 Labicanis] *cf.* § 3 *sup. adn.* 7 ignobilemque *PUpEHRDA²* *uel* *A³* : ignobilem *MLA*, *fort. recte* 8 consideratius *PUpEDLA* : consederatius *H* : confideratius *M* : confederatius *M²*

tus, precatus ab dis immortalibus ne discordia tribunorum damnosior rei publicae esset quam ad Veios fuisset, et uelut haud dubia clade imminente, institisse filio ut milites scriberet et arma pararet. Nec falsus uates fuit. Nam ductu 5
L. Sergi, cuius dies imperii erat, loco iniquo sub hostium castris, cum quia simulato metu receperat se hostis ad uallum, spes uana expugnandi castra eo traxisset, repentino impetu Aequorum per supinam uallem fusi sunt, multique in ruina maiore quam fuga oppressi obtruncatique; castraque 6
eo die aegre retenta, postero die circumfusis iam magna ex parte hostibus per auersam portam fuga turpi deseruntur. Duces legatique et quod circa signa roboris de exercitu fuit Tusculum petiere: palati alii per agros passim multis itineri- 7
bus maioris quam accepta erat cladis nuntii Romam contenderunt. Minus trepidationis fuit, quod euentus timori 8
hominum congruens fuerat, et quod subsidia quae respicerent in re trepida praeparata erant ab tribuno militum. Ius- 9
suque eiusdem per minores magistratus sedato in urbe tumultu, speculatores propere missi nuntiauere Tusculi duces exercitumque esse, hostem castra loco non mouisse. Et quod plurimum animorum fecit, dictator ex senatus con- 10
sulto dictus Q. Seruilius Priscus, uir cuius prouidentiam in re publica cum multis aliis tempestatibus ante experta ciuitas erat, tum euentu eius belli, quod uni certamen tribunorum suspectum ante rem male gestam fuerat. Magistro equitum 11
creato, a quo ipse tribuno militum dictator erat dictus, filio suo—ut tradidere quidam; nam alii Ahalam Seruilium 12
magistrum equitum eo anno fuisse scribunt—, nouo exercitu

46 4 ab dis (*sed* diis) *MPEDLA* : sub diis *H* 5 Sergi (*uel* -ii) *MP UpEHA*^{2} : *om. DLA dett.* eo traxisset *MPEHA*^{2} : eo retraxisset *DLA* : extraxisset *Up* 10 quod plurimum *MPUpEDLA* : quam plurimum *H* Seruilius *A*^{2} *dett. aliq. Ed. Rom.* 1469 *Ald.* : sulpicius *MPUpEHA* : sulpitius *DL* : seruilius sulpicius *dett. aliq.* fuerat *MPUpEDLA* : fecerat *H* 11 a quo ipse *Vorm.? UpE*^{2} *HD? A*^{1} *uel A*^{2} : quo ipse *M* : a quo ipsi *P* : a quo ipso *D*^{1} (*uel D*) *LA* : a quo ipst (*cum* tribuno *arte conunctum*) *ED?*

profectus ad bellum, accitis qui Tusculi erant, duo milia passuum ab hoste locum castris cepit.

47 Transierat ex re bene gesta superbia neglegentiaque ad
2 Aequos, quae in Romanis ducibus fuerat. Itaque primo statim proelio cum dictator equitatu immisso antesignanos hostium turbasset, legionum inde signa inferri propere iussit
3 signiferumque ex suis unum cunctantem occidit. Tantus ardor ad dimicandum fuit ut impetum Aequi non tulerint; uictique acie cum fuga effusa petissent castra, breuior tempore et certamine minor castrorum oppugnatio fuit quam
4 proelium fuerat. Captis direptisque castris cum praedam dictator militi concessisset, secutique fugientem ex castris hostem equites renuntiassent omnes Labicanos uictos, mag-
5 nam partem Aequorum Labicos confugisse, postero die ad Labicos ductus exercitus oppidumque corona circumdata
6 scalis captum ac direptum est. Dictator exercitu uictore Romam reducto, die octauo quam creatus erat, magistratu se abdicauit; et opportune senatus priusquam ab tribunis plebi agrariae seditiones mentione inlata de agro Labicano diuidendo fierent, censuit frequens coloniam Labicos
7 deducendam. Coloni ab urbe mille et quingenti missi bina iugera acceperunt.

Captis Labicis, ac deinde tribunis militum consulari po-

47 2 inferri *PUpEDLA* : inferi *M* : inferre *H* signiferumque *MHDLA* : signiferum quoque *PUpE* 3 breuior tempore et certamine minor $E^2D?$ *Ed. Frob.* 1535 : breuior et tempore et certamine $H^1?$: breuiore tempore et certamine minor *MPUpH* (-e *in* breuiore *perstrictum ab* H^1) D^1LA 4–7 Labicanos, Labicos] *sexiens hic recurrit hoc nomen; cum* -b- *in M bis, in P bis, in RDLA ter, in E semel* (Aequorum Labicos *MPERDLA*, ad Labicos *RDLA*, coloniam Labicos *MPR DLA*) : *cum* -u- *in MPA quater, in E quinquiens, in RDLA ter, in UpH sexiens* : *uide sis c.* 45. 3 *sup. cum adn.* 5 circumdata $M^2P?D^2LA$ (*sed hic* -nd-) : circumdatam *M* : circumdatum P^1UpEH : circumdatas *D* 7 acceperunt A^2 *dett. unus* (*cod. Carinth.*) *Edd. uet. aliq.* : acceperant *MPUpEHDL* : accepant (*pro* -pant) *A* Labicis *HDLA* (*sed in his omnibus* lau- ; *cf.* § 4 *adn.*) : lauicanis *MPUpEA marg.* (*ut secundam lectionem*) ac *MPUpHDLA* : *delet H. J. Mueller, fort. recte; fort. etiam duae uoces praecedentes simul amoliendae*

testate Agrippa Menenio Lanato et C. Seruilio Structo et P. Lucretio Tricipitino, iterum omnibus his, et Sp. Rutilio Crasso, et insequente anno A. Sempronio Atratino tertium, 8 et duobus iterum, M. Papirio Mugillano et Sp. Nautio Rutulo, biennium tranquillae externae res, discordia domi ex agrariis legibus fuit. Turbatores uolgi erant Sp. Maecilius 48 quartum et ⟨M.⟩ Metilius tertium tribuni plebis, ambo absentes creati. Ei cum rogationem promulgassent ut ager 2 ex hostibus captus uiritim diuideretur, magnaeque partis nobilium eo plebiscito publicarentur fortunae—nec enim ferme quicquam agri, ut in urbe alieno solo posita, non 3 armis partum erat, nec quod uenisset adsignatumue publice esset praeterquam plebs habebat—, atrox plebi patribusque 4 propositum uidebatur certamen. Nec tribuni militum, nunc in senatu, nunc [in] conciliis priuatis principum cogendis, uiam consilii inueniebant, cum Ap. Claudius, nepos eius 5 qui decemuir legibus scribendis fuerat, minimus natu ex patrum concilio, dicitur dixisse uetus se ac familiare con- 6 silium domo adferre; proauum enim suum Ap. Claudium ostendisse patribus uiam unam dissoluendae tribuniciae potestatis per collegarum intercessionem. facile homines 7 nouos auctoritate principum de sententia deduci, si temporum interdum potius quam maiestatis memor adhibeatur oratio. pro fortuna illis animos esse; ubi uideant collegas 8 principes agendae rei gratiam omnem ad plebem praeoccupasse nec locum in ea relictum sibi, haud grauate acclinatu- 9

7 C. Seruilio *Glarean. ex* 4. 45. 5 *et Diod.* 13. 7. 1 : l. seruilio *PUpH DLA* : seruilio *M* : *om. E* (*qui om. et* Structo) Sp. Rutilio *MP UpEHDLA* : Sp. Veturio *Sigon. ex Diod.* 13. 7. 1 8 Mugillano *Sigon.* (*uide sup. c.* 7. 10 *adn.*) : mugilano *MPUpEHDLA Edd. uet.* Rutulo] *ut* 3. 7. 6 (*ubi cf. adn.*), 4. 35. 4 *etc.* : rutilio $MP^2UpEHDLA$: rutulio *P*, *quae ambo coniecturae* Rutulo *satis fauent.*

48 1 quartum *et mox* tertium *dett. unus* (*Leid. sec.*) : quarto, tertio (*uel* -rcio) *MPUpEHDLA*, *ut saepe*, *e. g. c.* 44. 1 M. Metilius *Alschefski* : metilius *MPUpERD* : mecilius *HLA* 2 ei cum *D?*, *Madv.* : et cum *MPUpEHD uel* D^1LA 4 in conciliis *Ald.*^{e} : *seclusit* in *Crevier*, *recte* : in consiliis *MPUpEHDLA dett.*

ros se ad causam senatus, per quam cum uniuerso ordini, tum
10 primoribus se patrum concilient. Adprobantibus cunctis
et ante omnes Q. Seruilio Prisco, quod non degenerasset
ab stirpe Claudia, conlaudante iuuenem, negotium datur ut
quos quisque posset ex collegio tribunorum ad intercessionem
11 perlicerent. Misso senatu, prensantur ab principibus tribuni.
Suadendo monendo pollicendoque, gratum id singulis pri-
uatim, gratum uniuerso senatui fore, sex ad intercessionem
12 comparauere. Posteroque die cum ex composito relatum ad
senatum esset de seditione quam Maecilius Metiliusque
13 largitione pessimi exempli concirent, eae orationes a pri-
moribus patrum habitae sunt ut pro se quisque iam nec
consilium sibi suppetere diceret, nec se ullam opem cernere
aliam usquam praeterquam in tribunicio auxilio ; in eius
potestatis fidem circumuentam rem publicam, tamquam
14 priuatum inopem, confugere ; praeclarum ipsis potestatique
esse, non ad uexandum senatum discordiamque ordinum
mouendam plus in tribunatu uirium esse quam ad resisten-
15 dum improbis collegis. Fremitus deinde uniuersi senatus
ortus, cum ex omnibus partibus curiae tribuni appellarentur.
Tum silentio facto ii qui praeparati erant gratia principum,
quam rogationem a collegis promulgatam senatus censeat
dissoluendae rei publicae esse, ei se intercessuros ostendunt.
16 Gratiae intercessoribus ab senatu actae. Latores rogationis
contione aduocata proditores plebis commodorum ac seruos
consularium appellantes aliaque truci oratione in collegas
inuecti, actionem deposuere.

49 Duo bella insequens annus habuisset, quo P. Cornelius

9 cum uniuerso ordini tum *Tan. Faber quem confirmare uidetur D ubi* cumiuerso *probabile*, . . miuerso *certum est* : uniuerso ordini cum *MPUpEHD*^{3}*LA* 11 monendo *MPUpEHA*^{1} *uel A*^{2} : *om. DLA* 13 aliam usquam *MP*^{2}*UpE*^{1}*HDLA* : alia nusquam *PE* confugere *PUpH* (*ubi* c̄ fug-) *EDLA* '*antiqua lectio*' *Rhenan.* : effugere *M* (*ex* c̄fug- *natum*)

49 1 Duo *M*^{2}*E*^{3}*HDLA* (*sed in D ante* d- Ç *erasum est*) : aduo *M* : arduo *P* : ardua *P*^{2}*UpE* : at duo *A*^{3}

Cossus C. Valerius Potitus Q. Quinctius Cincinnatus Num. Fabius Vibulanus tribuni militum consulari potestate fuerunt, ni Veiens bellum religio principum distulisset, quorum agros 2 Tiberis super ripas effusus maxime ruinis uillarum uastauit. Simul Aequos triennio ante accepta clades prohibuit Bolanis, 3 suae gentis populo, praesidium ferre. Excursiones inde in 4 confinem agrum Labicanum factae erant nouisque colonis bellum inlatum. Quam noxam cum se consensu omnium 5 Aequorum defensuros sperassent, deserti ab suis, ne memorabili quidem bello, per obsidionem leuemque unam pugnam et oppidum et fines amisere. Temptatum ab L. Decio 6 tribuno plebis ut rogationem ferret qua Bolas quoque, sicut Labicos, coloni mitterentur, per intercessionem collegarum qui nullum plebi scitum nisi ex auctoritate senatus passuros se perferri ostenderunt, discussum est.

Bolis insequente anno receptis Aequi coloniaque eo de- 7 ducta nouis uiribus oppidum firmarunt, tribunis militum Romae consulari potestate Cn. Cornelio Cosso L. Valerio Potito Q. Fabio Vibulano iterum M. Postumio Regillensi. Huic bellum aduersus Aequos permissum est, prauae mentis 8 homini, quam tamen uictoria magis quam bellum ostendit. Nam exercitu impigre scripto ductoque ad Bolas cum leuibus 9

1 Q. Quinctius (*uel* -nt-) *MPE*: *om. praen. UpHDLA* Num. Fabius *Sigon. ut* 4. 43. 1 *ubi cf. adn.* : marcus (*uel* m̃.) *MPUpEHDLA* 3 Bolanis *Sigon. et Cluverius* (*cf. inter alia Plin.* 3. 5. 69 *ubi ordo elenchi nominum litteram* B- *confirmat*): uolanis *MPEHDLA*: uolentes *Up* 4 Labicanum (*cf. adn. ad c.* 45. 3): lauic- *MPUpEHDLA* 6 L. Decio *dett. aliq. Edd. uet.* : l. quintio decio *Up* : l. sextio A^3 : l. dexio *MHDLA* : l. q. dexio *PE* Bolas] *ut supra* : uolas $MP^2UpEHDLA$ (*sed* uolans *P*) Labicos] *ut supra* § 4 : lauic- *MPUpEHDLA* 7 Bolis *D* (*cf. supra*) : uolis *MPUpEHD*^{3}*LA* deducta *MHDLA* : ducta *PUpE* M. Postumio *HDLA* : m. t. postumio *MPUp* : marcio t. postumio *E*: marco titio postumio A^2 *uel* A^3 (*cf. C. I. L.* i^2, *p.* 114 *ubi dat lapis* P. Postumius) Regillensi *Sigon. ex Fast. Capitol.* (*cf. C. I. L.* i^1, *p.* 444 *adn.*) : regiliensi PUp^2EDLA^2 : re giliensi *M*: rei giliensi M^1 : religiensi *UpHA* ; *cf.* 2. 16. 4 ; 6. 22. 5 ; 8. 15. 5 *cum adnn.* 9 ductoque M^2UpED^3 : ductaque *M*: ductuque *PHDLA* Bolas] *ut supra* § 3 : uolas *MPUpEHDLA*

proeliis Aequorum animos fregisset, postremo in oppidum inrupit. Deinde ab hostibus in ciues certamen uertit et cum inter oppugnationem praedam militis fore edixisset, capto
10 oppido fidem mutauit. Eam magis adducor ut credam irae causam exercitui fuisse, quam quod in urbe nuper direpta coloniaque noua minus praedicatione tribuni praedae fuerit.
11 Auxit eam iram, postquam ab collegis arcessitus propter seditiones tribunicias in urbem reuertit, audita uox eius in contione stolida ac prope uecors, qua M. Sextio tribuno plebis legem agrariam ferenti, simul Bolas quoque ut mitterentur coloni laturum se dicenti—dignum enim esse qui armis cepissent, eorum urbem agrumque Bolanum esse —'Malum quidem militibus meis' inquit, 'nisi quieuerint.' Quod auditum non contionem magis quam mox patres
12 offendit. Et tribunus plebis, uir acer nec infacundus, nactus inter aduersarios superbum ingenium immodicamque linguam, quam inritando agitandoque in eas impelleret uoces quae inuidiae non ipsi tantum sed causae atque uniuerso ordini essent, neminem ex collegio tribunorum militum saepius
13 quam Postumium in disceptationem trahebat. Tum uero secundum tam saeuum atque inhumanum dictum 'Auditis' inquit, 'Quirites, sicut seruis malum minantem militibus?
14 Tamen haec belua dignior uobis tanto honore uidebitur quam qui uos urbe agrisque donatos in colonias mittunt, qui sedem senectuti uestrae prospiciunt, qui pro uestris commodis aduersus tam crudeles superbosque aduersarios de-
15 pugnant? Incipite deinde mirari cur pauci iam uestram suscipiant causam. Quid ut a uobis sperent? An honores,

9 inrupit *MHDLA* : inrumpit *PUpE* edixisset *MPUpED*^{2}*A*^{2} : dixisset *H* : eduxisset *DLA* 10 irae (-re) *MEDLA*^{2} : iram *PUp E*^{2}*H* 11 qua M. Sextio *Up*^{2} *dett. aliq.* : quam sextio *MPUpED LA* : q) Sextio *H* (*?* = que Sextio) : q. Sextio *E*^{3} (*i. e.* que *uel* quae Sextio) Bolas, Bolan-] *ut supra* § 3 dignum *Tan. Faber* : dignos *MPUpEHDLA* nisi quieuerint *PUpEHA*^{1} : nisi quieuerunt *A* : si queuerint *M* : si quieuerint *DL* 14 urbe *MUpEHDLA* : in urbe *P* 15 quid ut *MPEHDLA* : quid autem *Up*

quos aduersariis uestris potius quam populi Romani propugnatoribus datis? Ingemuistis modo uoce huius audita. 16
Quid id refert? Iam si suffragium detur, hunc qui malum uobis minatur, iis qui agros sedesque ac fortunas stabilire uolunt praeferetis'.

Perlata haec uox Postumi ad milites multo in castris maiorem indignationem mouit: praedaene interceptorem fraudatoremque etiam malum minari militibus? Itaque cum 2
fremitus aperte esset, et quaestor P. Sextius eadem uiolentia coerceri putaret seditionem posse qua mota erat, misso ad uociferantem quendam militem lictore cum inde clamor et iurgium oreretur, saxo ictus turba excedit, insuper increpante 3
qui uolnerauerat habere quaestorem quod imperator esset militibus minatus. Ad hunc tumultum accitus Postumius 4
asperiora omnia fecit acerbis quaestionibus, crudelibus suppliciis. Postremo cum modum irae nullum faceret, ad uociferationem eorum quos necari sub crate iusserat concursu facto, ipse ad interpellantes poenam uecors de tribunali decurrit. Ibi cum submouentes passim lictores centuriones- 5
que uexarent turbam, eo indignatio erupit ut tribunus militum ab exercitu suo lapidibus cooperiretur. Quod tam atrox 6
facinus postquam est Romam nuntiatum, tribunis militum de morte collegae per senatum quaestiones decernentibus tribuni plebis intercedebant. Sed ea contentio ex certamine 7
alio pendebat quod cura incesserat patres ne metu quaes-

50 2 Sextius *MPUpEDLA*: Sexius *H*: Sestius *Sigon.* (*cf.* 3. 32. 4); *sed dubium est num necesse sit antiquiorem formam ubique expellere, etiam in patricia gente* oreretur *MPE*^{3}*D*? *L*: oriretur *UpHD uel D*^{1}*A* (*cf. c.* 45. 4 *sup.*) 4 Postumius asperiora omnia *PUpEH DLA*: *om. M* cum modum *MPUpE*^{2}*A*: com modum *H*: commodum *E*: cum motum *DL* ad uociferationem] *his uocibus rursus inc. F et B omnibus post c.* 21. 6 (*ubi uide adn.*) *tacite omissis; hic in his adnn. desinit nostra codicis R cum L comparatio* crate *P*^{2}*FUp E*^{2}*D*^{3} (*ut secundam lectionem*) *A*^{3}: crato *H*: grate *MPEDLA*: erate *B* ad interpellantes *Gron.*: ad interpellandis *M*: ad interpellantis *PFBEHDLA* 6 postquam est *PFUpBEHDLA*: *om.* est *M* 7 incesserat *MPFUpBE*^{1} *uel E*^{3}*HA*^{1} *uel A*^{2}: inccesserat *D*: intercesserat *ED*^{1}*LA*

tionum plebs iraque tribunos militum ex plebe crearet,
8 tendebantque summa ope ut consules crearentur. Cum
senatus consultum fieri tribuni plebis non paterentur, iidem
intercederent consularibus comitiis, res ad interregnum rediit.
51 Victoria deinde penes patres fuit. Q. Fabio Vibulano
interrege comitia habente consules creati sunt A. Cornelius
Cossus L. Furius Medullinus.

2 His consulibus principio anni senatus consultum factum
est, ut de quaestione Postumianae caedis tribuni primo quo-
que tempore ad plebem ferrent, plebesque praeficeret quaes-
3 tioni quem uellet. A plebe consensu populi consulibus
negotium mandatur; qui, summa moderatione ac lenitate
per paucorum supplicium, quos sibimet ipsos conscisse mor-
tem satis creditum est, transacta re, nequiuere tamen conse-
4 qui ut non aegerrime id plebs ferret: iacere tam diu inritas
actiones quae de suis commodis ferrentur, cum interim de
sanguine ac supplicio suo latam legem confestim exerceri et
5 tantam uim habere. Aptissimum tempus erat, uindicatis
seditionibus, delenimentum animis Bolani agri diuisionem
obici, quo facto minuissent desiderium agrariae legis quae
6 possesso per iniuriam agro publico patres pellebat; tunc
haec ipsa indignitas angebat animos: non in retinendis modo
publicis agris quos ui teneret pertinacem nobilitatem esse,

51 1 L. Furius *Edd. uet.* : Furius *MPFUpBEHDLA*, *sed cf.* 4. 57. 12 *et testes alios in C. I. L.* i², *p.* 115 3 populi *MPFUpBEHDLA* : *delet Crevier*, *uix recte* ut non *PFUpBEHDLA* : *om.* M^1, *ubi* nequiuere . . . diu inritas *a* M^1 *sed in rasura scripta sunt* 4 actiones *Vorm.? MPFUpBE* A^2 *uel* A^3 *marg.* (*ut secundam lectionem*) : sanctiones E^2DL : sancciones *H* : factiones *A* ac supplicio *PFBEDL* : ac supliciō *M* (*scil. quod supra* -p̄- *poni debuerat in* -o *translatum erat aut in exemplari aut, quod minus credo, ab M ipso*) : et supplicio *HA* : ac sulpicium *Up* 5 tempus *MPFUpBEHDLA* : ad tempus *Madv. Ed.* 3 erat *PFUpBEHDLA* : fuerat *Vorm. MA*², *fort. recte* Bolani *E? cf.* 4. 49. 3 *adn.* : uolani *MPFUpBE*¹*HDL* : uolam *A* possesso A^2 *uel* A^3 *Ed. Rom.* 1469 *Ald.* : possessio *MPFUpBE*¹*HDLA* : posset sio (*uel* possit sio) *E* pellebat *PFUpBEHDLA* (*sed in E* -ll- *ab* E^1 *uel* E^3 *in rasura*) : psallebat *M* : expellebat *uoluit Alschefski, non male* 6 quos ui *Ed. Frob.* 1531 : quos ut *MPFUpBEHDLA* : quos iam *Luterbacher*

sed ne uacuum quidem agrum, nuper ex hostibus captum, plebi diuidere, mox paucis, ut cetera, futurum praedae.

Eodem anno aduersus Volscos populantes Hernicorum 7
fines legiones ductae a Furio consule cum hostem ibi non inuenissent, Ferentinum quo magna multitudo Volscorum se contulerat cepere. Minus praedae quam sperauerant fuit, 8
quod Volsci postquam spes tuendi exigua erat sublatis rebus nocte oppidum reliquerunt; postero die prope desertum capitur. Hernicis ipsum agerque dono datus.

Annum modestia tribunorum quietum excepit tribunus **52**
plebis L. Icilius, Q. Fabio Ambusto C. Furio Paculo consulibus. Is cum principio statim anni, uelut pensum nomi- 2
nis familiaeque, seditiones agrariis legibus promulgandis cieret, pestilentia coorta, minacior tamen quam perniciosior, 3
cogitationes hominum a foro certaminibusque publicis ad domum curamque corporum nutriendorum auertit; minusque eam damnosam fuisse quam seditio futura fuerit credunt. Defuncta ciuitate plurimorum morbis, perpaucis funeribus, 4
pestilentem annum inopia frugum, neglecto cultu agrorum, ut plerumque fit, excepit, M. Papirio Atratino C. Nautio Rutulo consulibus. Iam fames quam pestilentia tristior erat, 5
ni, dimissis circa omnes populos legatis qui Etruscum mare quique Tiberim accolunt ad frumentum mercandum, annonae foret subuentum. Superbe ab Samnitibus qui Capuam 6

7 fines *MPFUpBEDLA* : sedens (*scil. pro* sedes) *H* 8 reliquerunt *PFUpBEHD*[1] *uel D*[2]*LA*[2] : relinquerunt (*sic*) *MA* : reliquere *D* ipsum agerque *Weissenborn, optime* (*cf. c.* 56. 6; *et* 2. 56. 12 *adn.*) : ipse agerque *M* : ipse ager *PFUpBEHDLA* : urbs ipsa agerque *Madv. Ed.*[3] *Praef.*

52 1 L. Icilius *Ed. Frob.* 1531 : lucilius *MPFBHDLA dett.* : icilius *Up* : lucius *E* Paculo *scripsi* (*cf. c.* 12. 1) : Pacilo *Sigon.* : pactilo *PFBEHDL* : pactilio *MUp* : patilo *A* : paculio *A*[2] *uel A*[3] 2 pensum *PFUpBEHDLA* : pessum (*suprascript.* n) *M* (*omnia a prima manu*) 3 a foro *PFUpBEHDLA* : *om.* a *M* domum *PFUpBEHDLA* : domumque *M, et huc fort. pertinet quod pro* curamque *habent* cura *UpB* fuerit *MPFUpBEDLA* : fuerat *H* 4 fit *MPFUpBED*[3]*A*[2] : *om. HDLA* Rutulo] *cf.* 3. 7. 6 *et* 4. 47. 8 *adn.*: rutilio *MUpEHDL? A* (*cf. C. I. L.* i[2], *p.* 114): rutulio *PFB*

habebant Cumasque legati prohibiti commercio sunt, contra ea benigne ab Siculorum tyrannis adiuti; maximos com-
7 meatus summo Etruriae studio Tiberis deuexit. Solitudinem in ciuitate aegra experti consules sunt, cum in legationes non plus singulis senatoribus inuenientes coacti sunt binos
8 equites adicere. Praeterquam ab morbo annonaque nihil eo biennio intestini externiue incommodi fuit. At ubi eae sollicitudines discessere, omnia, quibus turbari solita erat ciuitas, domi discordia, foris bellum exortum.

53 M. Aemilio C. Valerio Potito consulibus bellum Aequi parabant, Volscis, quamquam non publico consilio capes-
2 sentibus arma, uoluntariis mercede secutis militiam. Ad quorum famam hostium—iam enim in Latinum Hernicumque transcenderant agrum—dilectum habentem Valerium consulem M. Menenius tribunus plebis legis agrariae lator cum impediret auxilioque tribuni nemo inuitus sacramento
3 diceret, repente nuntiatur arcem Caruentanam ab hostibus
4 occupatam esse. Ea ignominia accepta cum apud patres inuidiae Menenio fuit, tum ceteris tribunis, iam ante praeparatis intercessoribus legis agrariae, praebuit iustiorem cau-
5 sam resistendi collegae. Itaque cum res diu ducta per altercationem esset, consulibus deos hominesque testantibus quidquid ab hostibus cladis ignominiaeque aut iam acceptum esset aut immineret culpam penes Menenium fore qui
6 dilectum impediret, Menenio contra uociferante, si iniusti domini possessione agri publici cederent, se moram dilectui non facere, decreto interposito nouem tribuni sustulerunt

8 discessere *MPFUpB* (*sed hic* -ore) *EHDLA*: decessere *Gron., fort. recte*

53 1 M. Aemilio (*uel* Em-) *MPUpBHDLA*: marcio aemilio *E*: Manio Aemilio *Sigon. ex Diod.* 13. 76. 1 (*ubi* Γάιον Μάνιον Αἰμίλιον καὶ Γάιον Οὐαλέριον), *eundem esse statuens atque illum qui* 4. 61. 1 *et* 5. 10. 1 *nominatur quique a codd. nostris* Marcus, *a Fastis uero et Diodoro* Manius *appellatur* 2 Menenius *UpA*^{2} *Edd. uet.*: menius *MPFBEHDLA*: moenius E^1: moemenius E^2; *in* § 4 *et* 5 *et* 6 *recte* menenio, menenium *omnes hi nisi quod* moenenium *dant MPE in* § 5; *in* § 6 moenenio *E*, menio *H*: Maenius *Sigon.* 4 iustiorem *PFUpBEHDLA*: *om. M, fort. recte* 5 Itaque *PFUpBEHDLA*: *om. M, fort. recte*

certamen pronuntiaueruntque ex collegii sententia: C Valerio 7
consuli se, damnum aliamque coercitionem aduersus intercessionem collegae dilectus causa detractantibus militiam inhibenti, auxilio futuros esse. Hoc decreto consul armatus 8
cum paucis appellantibus tribunum collum torsisset, metu ceteri sacramento dixere. Ductus exercitus ad Caruentanam 9
arcem, quamquam inuisus infestusque consuli erat, impigre primo statim aduentu deiectis qui in praesidio erant arcem recipit; praedatores ex praesidio per neglegentiam dilapsi occasionem aperuere ad inuadendum. Praedae ex adsiduis 10
populationibus, quod omnia in locum tutum congesta erant, fuit aliquantum. Venditum sub hasta consul in aerarium redigere quaestores iussit, tum praedicans participem praedae fore exercitum cum militiam non abnuisset. Auctae inde 11
plebis ac militum in consulem irae. Itaque cum ex senatus consulto urbem ouans introiret, alternis inconditi uersus militari licentia iactati quibus consul increpitus, Meneni 12
celebre nomen laudibus fuit, cum ad omnem mentionem tribuni fauor circumstantis populi plausuque et adsensu cum uocibus militum certaret. Plusque ea res quam prope sol- 13
lemnis militum lasciuia in consulem curae patribus iniecit; et tamquam haud dubius inter tribunos militum honos Meneni si peteret consularibus comitiis est exclusus.

Creati consules sunt Cn. Cornelius Cossus L. Furius 54
Medullinus iterum. Non alias aegrius plebs tulit tribunicia 2
comitia sibi non commissa. Eum dolorem quaestoriis comitiis simul ostendit et ulta est tunc primum plebeiis quaestoribus creatis, ita ut in quattuor creandis uni patricio,

7 C. Valerio *HDLA* : l ualerio *B* : lucio ualerio *PFUpE* : t. ualerio *M* coercitionem P^2FBEDL (*sed in F* -m *ab* F^2 *additum*) : coercionem (*uel* -tion-) *Vorm. MPUpHD*^{x} (*fort.* D^5) *A* 9 recipit *Vorm. PFBHDLA* : recepit *MUpEA*^{2}; *cf.* 1. 3. 3 *adn.* 10 hasta *PFUpBE*^{1}*HD*^{x}*A* : hastam *MDL* 11 in consulem *PFUpBEH* D^3*LA* : in consule *MD*

54 2 in quattuor creandis uni *ME*^{1}*HDLA* (*nisi quod* quatuor *A*) : quattuor creandi sunt *PFBE* (*in FB* ꝫ *scribitur pro* sunt) : cum quattuor creandi sint *Up*

3 K. Fabio Ambusto, relinqueretur locus, tres plebeii, Q. Silius P. Aelius P. Papius, clarissimarum familiarum iuuenibus
4 praeferrentur. Auctores fuisse tam liberi populo suffragii Icilios accipio, ex familia infestissima patribus tres in eum annum tribunos plebis creatos, multarum magnarumque
5 rerum molem auidissimo ad ea populo ostentantes, cum adfirmassent nihil se moturos si ne quaestoriis quidem comitiis, quae sola promiscua plebei patribusque reliquisset senatus, satis animi populo esset ad id quod tam diu uellent et per leges liceret.

6 Pro ingenti itaque uictoria id fuit plebi, quaesturamque eam non honoris ipsius fine aestimabant, sed patefactus ad consulatum ac triumphos locus nouis hominibus uide-
7 batur. Patres contra non pro communicatis sed pro amissis honoribus fremere; negare, si ea ita sint, liberos tollendos esse, qui pulsi maiorum loco cernentesque alios in possessione dignitatis suae, salii flaminesque nusquam alio quam ad sacrificandum pro populo sine imperiis ac potesta-
8 tibus relinquantur. Inritatis utriusque partis animis cum et spiritus plebs sumpsisset et tres ad popularem causam celeberrimi nominis haberet duces, patres omnia quaestoriis comitiis ubi utrumque plebi liceret similia fore cernentes,

3 K. Fabio *Pighius* (*cf.* 4. 61. 4; 5. 10. 1; 5. 24. 1 *adn.*): c. fabio *MPFUpBHDLA*: claudio fabio *E* (*suo et codicis Oxon. more constanti in nota* C. *interpretanda*) Silius P. Aelius] *his uocibus rursus inc. Ver.*: P. Aelius *Ver. MPFUpBEHA*^{2}: *om. DLA* P. Papius *H*: c. appius *Ver.*: p. pipius *MPFBEDLA*: p. pi pius *Up*: P. Pupius *Pighius* 4 creatos multarum *Ver.*: creatos hii (*uel* hi) multarum *Vorm.? MPFUpBEHD*^{1}*LA* (*in D* hi *ex* ha *uidetur esse mutatum*; *in B potius* hu- *quam* hii) ad ea *Graevius, D* (*cf.* 22. 21. 2 —auidus in—*et* 5. 16. 7 *cum Drak.*): adeo *Ver. MPFUpEHD*^{3}*LA*: deo *B* 5 si ne *MPFUpBEHDLA*: si ne in *Ver.* uellent *MPFUpBEHDLA*: uellet *Ver.* 6 eam *Ver. PFUpBEHDLA*: *om. M* fine *MPFUpBEHDLA*: finem *Vorm.? M*^{3}: fi . . *Ver.* 7 fremere *Ver. ME*^{1}*HD uel D*^{1}*LA*: tremere *PFUpBE*: tremeř *D?* negare *MPUpBEHDLA*: negares *F*: *om. Ver.* pro popu.o *MPFUpBEHDLA*: populor *Ver., qui in hac pagina erroribus scatet, memoratu non dignis* 8 Inritatis *MPFUpBE*^{1}*HDLA*: inritati sunt *E*: inflati *Ver.* animis *MPFUpBE*^{1}*HD*^{1}*LA*: animi *Ver. ED?*

tendere ad consulum comitia quae nondum promiscua
essent: Icilii contra tribunos militum creandos dicere et 9
tandem aliquando impertiendos plebi honores. Sed nulla 55
erat consularis actio quam impediendo id quod petebant
exprimerent, cum mira opportunitate Volscos et Aequos
praedatum extra fines exisse in agrum Latinum Hernicum-
que adfertur. Ad quod bellum ubi ex senatus consulto con- 2
sules dilectum habere occipiunt, obstare tunc enixe tribuni,
sibi plebique eam fortunam oblatam memorantes. Tres 3
erant, et omnes acerrimi uiri generosique iam, ut inter
plebeios. Duo singuli singulos sibi consules adseruandos
adsidua opera desumunt; uni contionibus data nunc de-
tinenda, nunc concienda plebs. Nec dilectum consules nec 4
comitia quae petebant tribuni expediebant. Inclinante
deinde se fortuna ad causam plebis, nuntii ueniunt arcem
Caruentanam, dilapsis ad praedam militibus qui in praesidio
erant, Aequos interfectis paucis custodibus arcis inuasisse;
alios recurrentes in arcem, alios palantes in agris caesos. Ea 5
aduersa ciuitati res uires tribuniciae actioni adiecit. Ne-
quiquam enim temptati ut tum denique desisterent impe-
diendo bello, postquam non cessere nec publicae tempestati
nec suae inuidiae, peruincunt ut senatus consultum fiat de
tribunis militum creandis, certo tamen pacto ne cuius ratio 6
haberetur qui eo anno tribunus plebis esset, neue quis refi-

9 dicere *Aldus*: dicerent *Ver. MPFUpBEHDLA*
55 1 Hernicumque *MPFUpBEHDLA*: hernicosque *Ver.* 3 generosique] *post hoc defit A usque ad* 5. 12. 5, *sed suppleuit saeculi XIV manus quam a uocamus* (*Agenensis correctorem*) *de quo uide sis Praef. nostram* Duo *Ver.? DLa*: duos *MPFUpBEH* singuli singulos *ME*[1] *uel E*[3]*HDLa*: singuli singulis *PFUp*: singulis singulis *B*: singulis singulos *E*: singulis *Ver.* detinenda *MPF UpBEHDLa*: deretinenda *Ver.*: retinenda *Mommsen* 4 qui in *Ver. M*[3]*P*[1]*FUpBEHDLa*: quin *MP* 5 ea aduersa *vorm.?PFUp BEHDLa*: ea aduersu *M*: ex aduerso *Ver.* ciuitati *D*[4] *Edd. uet.* (*et sic corrector in Voss. pr.*): ciuitatis *Ver. Vorm.? MPFUpBEHLa*: ciuitas *D?* ut tum . . . tempestati *om. P add. P*[2] (*qui* temptati *pro* tempestati *praebet—ut et B*) tum denique *P*[2]*FUpEHD? La*: cum denique *Ver. MBD?*

7 ceretur in annum tribunus plebis, haud dubie Icilios denotante senatu, quos mercedem seditiosi tribunatus petere consulatum insimulabant. Tum dilectus haberi bellumque
8 omnium ordinum consensu apparari coeptum. Consules ambo profecti sint ad arcem Caruentanam, an alter ad comitia habenda substiterit, incertum diuersi auctores faciunt; illa pro certo habenda, in quibus non dissentiunt, ab arce Caruentana, cum diu nequiquam oppugnata esset, recessum, Verruginem in Volscis eodem exercitu receptam, populationesque et praedas et in Aequis et in Volsco agro ingentes factas.

56 Romae sicut plebis uictoria fuit in eo ut quae mallent
2 comitia haberent, ita euentu comitiorum patres uicere; namque tribuni militum consulari potestate contra spem omnium tres patricii creati sunt, C. Iulius Iulus P. Cornelius Cossus
3 C. Seruilius Ahala. Artem adhibitam ferunt a patriciis, cuius eos Icilii tum quoque insimulabant, quod turbam indignorum candidatorum intermiscendo dignis taedio sordium in qui-
4 busdam insignium populum a plebeiis auertissent. Volscos deinde et Aequos, seu Caruentana arx retenta in spem seu Verrugine amissum praesidium ad iram cum impulisset, fama
5 adfertur summa ui ad bellum coortos; caput rerum Antiates esse; eorum legatos utriusque gentis populos circumisse, castigantes ignauiam quod abditi intra muros populabundos in agris uagari Romanos priore anno et opprimi Verruginis
6 praesidium passi essent. iam non exercitus modo armatos sed colonias etiam in suos fines mitti; nec ipsos modo

7 Icilios *Ver. PUpBEa* : icilicios P^2FDL : icilicos *M* : cicilios *H*
8 sint *Ver. Up* '*lectio uetus*' *Rhenan.* : sunt *MPFBEHDLa*^{2} : § *a* (*quid uoluit?*) nequiquam *Ver. PBEH* : nec quiquam *ML* : ne quicquam *UpDa*

56 1 uicere *Ver. PFUpBEHDL* : euicere *Ma* 2 Iulus *Sigon. ex Fast Capit.* (*cf. C. I. L.* i^2, *p.* 114 *et uide sis adn. ad c.* 35. 4) : tullius *MHDL* : tullus *PFUpBEa* : *om. Ver.* (*cum insequenti praenomine*)
3 cuius eos Icilii tum *Ver. Up*^{2}*a* : cuius eo sicilii citum *M* : cuius eos si icilii citum M^1 : cuius eo icilii citum *PBD*^{3}*L* : cuius eo icilii scitum *UpE*^{3}*D* (*in E?* icilii licitum) : cuius eo icili scitum *H* : cuis eo icibici tum *F* : cuiseo icilii citum *B* 5 castigantes *a Ed. Frob.* 1531 : castigantis *Ver.* : castigantesque *MPFUpBEHDL*

Romanos sua diuisa habere, sed Ferentinum etiam de se captum Hernicis donasse. Ad haec cum inflammarentur 7 animi, ut ad quosque uentum erat, numerus iuniorum conscribebatur. Ita omnium populorum iuuentus Antium contracta castris positis hostem opperiebantur. Quae ubi tu- 8 multu maiore etiam quam res erat nuntiantur Romam, senatus extemplo, quod in rebus trepidis ultimum consilium erat, dictatorem dici iussit. Quam rem aegre passos Iulium 9 Corneliumque ferunt, magnoque certamine animorum rem actam, cum primores patrum, nequiquam conquesti non 10 esse in auctoritate senatus tribunos militum, postremo etiam tribunos plebi appellarent et consulibus quoque ab ea potestate uim super tali re inhibitam referrent, tribuni plebi, laeti discordia patrum, nihil esse in ⟨se⟩ iis auxilii dice- 11 rent, quibus non ciuium, non denique hominum numero essent : si quando promiscui honores, communicata res 12 publica esset, tum se animaduersuros ne qua superbia magistratuum inrita senatus consulta essent : interim patricii 13 soluti legum magistratuumque uiu⟨erent⟩ uerecundia, per se quoque tribuni[ciam potestatem] agerent.

6 diuisa *MPFUpBEHDLa* : diuis *Ver.* : diuisui *Gron.* 7 castris *H* : ibi castris *MP²FUpBEDLa* : ubi castris *P* : *in Ver. defit tota linea sed spatii ratio lectionem Harleianam ualde confirmat quoniam linea praecedens* 16 *litteras tantum, linea sequens* 19 *tantum praebet, haec* 23 *si* ibi *retinetur,* 20 *si excluditur, continuisse debet* 11 in ⟨se⟩ iis *Gron.* : in iis *MPFHDL* : in hiis *Ver. a* : in his *UpE* : unus *B* quibus *Ver. MPFUpBEHDLa* : qui *Alschefski* in iis *retinens, non male* 12 promiscui *Ver. UpED³a* : promiscii *P* : promisci *MP²FBE¹ uel E³HDL* (3. 47. 7 *adn.*) tum se *M³? PFUpBEHDL* : tum ad se *M* : tum id se *a* : tum *Ver.* 13 magistratuumque *P²FUpBEHD³a* : magistratumque *Ver. PDL* : magistratuque *M* uiu⟨erent⟩ *scripsimus* (*cf.* 2. 3. 2) : uia . . . *Ver.* : *om. MPFUpBEHDLa* : ui atque *Mommsen* per se quoque *MPFUpBEDLa* : pro se quoque *H* (*fort. recte*) : *defit Ver., spatio* 5 *litterarum* : per se *Madv.* (*Ed.* 3) : *in E duae lineae quae* uerecundia . . . agerent *continent, spatium uix complent sed uoces per interualla solito maiora separatae sunt* tribuni *scripsimus* : tribuni tum potestatem *H* : tribuniciam potestatem *MPFUpEL* : tribunitiam potestatem *BDa* : tribunitiam potestatemque *Fragm. Haverk.* : potestatemquae tribuniciam *Ver.* : potestatemque tribuniciam *Madv. Ed.* 3, *sed turbatus ordo nobis manufestum glossematis indicium uidetur* (*cf. Praef.* 5 *adn.*)*; glossematis autem inepti, nam* per potestatem tribuniciam *non idem ualet ac* per se. *Si* uiuerent *nobis concessum erit, locum iam*

57 Haec contentio minime idoneo tempore, cum tantum belli
2 in manibus esset, occupauerat cogitationes hominum, donec
ubi diu alternis Iulius Corneliusque cum ad id bellum ipsi
satis idonei duces essent, non esse aequum mandatum sibi
3 a populo eripi honorem disseruere, tum Ahala Seruilius,
tribunus militum, tacuisse se tam diu ait, non quia incertus
sententiae fuerit—quem enim bonum ciuem secernere sua a
publicis consilia?—, sed quia maluerit collegas sua sponte
cedere auctoritati senatus quam tribuniciam potestatem
4 aduersus se implorari paterentur. tum quoque si res sineret,
libenter se daturum tempus iis fuisse ad receptum nimis per-
tinacis sententiae; sed cum belli necessitates non exspec-
tent humana consilia, potiorem sibi collegarum gratia rem
5 publicam fore, et si maneat in sententia senatus, dictatorem
nocte proxima dicturum; ac si quis intercedat senatus con-
6 sulto, auctoritate se fore contentum. Quo facto cum haud
immeritam laudem gratiamque apud omnes tulisset, dictatore
P. Cornelio dicto ipse ab eo magister equitum creatus
exemplo fuit collegas eumque intuentibus, quam gratia atque
7 honos opportuniora interdum non cupientibus essent. Bel-
lum haud memorabile fuit. Vno atque eo facili proelio caesi
ad Antium hostes; uictor exercitus depopulatus Volscum
agrum. Castellum ad lacum Fucinum ui expugnatum, atque
in eo tria milia hominum capta, ceteris Volscis intra moenia
8 compulsis nec defendentibus agros. Dictator bello ita gesto

pro sano defendere possumus; tamen cum *uel ante uel post* patricii *additum concinniorem sententiam reddat, sed fort. uix necessarium*

57 3 se tam *PFUpBEa*^{2} : se iam *Ver. a?* : tam *MHDL* collegas *Ver. M*^{2}*HE*^{2}*a* : collega *MPFBEDL* : collegae *Up* (*praecedente* maluerint *pro* maluerit) auctoritati *MEDLa* : auctoritate *PF UpBH* : *defit Ver.* 4 rem publicam (*uel* rem$\bar{p}$) *PFUpBEDLa* : rem $\bar{p}$ bi *H* : rei$\bar{p}$. *M* : rep *Ver.* 5 dicturum *Ver. MUpE*^{3}*HD La* : dictaturum *PBE* : dictitaturam *F* 6 dictatore P. Cornelio] *post haec defit Ver. usque ad* § 10 creatus *D*^{x} *dett.* : creatus est *MPFBEHDL* : creatus et *Up* : est creatus *a* collegas *M* (*et M*^{3}) *DL Ald. Frob. Drak. probantibus* : collegis *M*^{2}*PFUpBEHD*^{3}*a* : collegis se *Alschefski, sed uide sis Cl. Quarterly* v (1911), *p.* 10 eumque *MPFUpBEHDL* : eum *a* 7 ui expugnatum *PFUpBEHDLa* : uix expugnatum *M*

ut tantum non defuisse fortunae uideretur, felicitate quam gloria maior in urbem redit magistratuque se abdicauit. Tribuni militum, mentione nulla comitiorum consularium 9 habita, credo, ob iram dictatoris creati, tribunorum militum comitia edixerunt. Tum uero grauior cura patribus incessit, 10 quippe cum prodi causam ab suis cernerent. Itaque sicut 11 priore anno per indignissimos ex plebeiis candidatos omnium, etiam dignorum, taedium fecerant, sic tum primoribus patrum splendore gratiaque ad petendum praeparatis omnia loca obtinuere, ne cui plebeio aditus esset. Quattuor creati sunt, 12 omnes iam functi eo honore, L. Furius Medullinus C. Valerius Potitus Num. Fabius Vibulanus C. Seruilius Ahala, hic refectus continuato honore cum ob alias uirtutes, tum ob recentem fauorem unica moderatione partum.

Eo anno quia tempus indutiarum cum Veiente populo 58 exierat, per legatos fetialesque res repeti coeptae. Quibus uenientibus ad finem legatio Veientium obuia fuit. Petiere 2 ne priusquam ipsi senatum Romanum adissent, Veios iretur. Ab senatu impetratum, quia discordia intestina laborarent Veientes, ne res ab iis repeterentur; tantum afuit ut ex incommodo alieno sua occasio peteretur. Et in Volscis accepta 3 clades amisso Verrugine praesidio; ubi tantum in tempore fuit momenti ut cum precantibus opem militibus, qui ibi a Volscis obsidebantur, succurri si maturatum esset potuisset,

8 redit *MPFUpBEHDLa* (1. 3. 3 *adn.*): rediit *dett.* 10 -ero grauior cura] *sic rursus inc. Ver.* cernerent *Ver. UpE*^{3}*HD*^{3}: cerneret *MPFBEDLa* 11 Itaque sicut] *his uocibus incipit codicis Einsiedlensis quaternio qui nunc est tertius; iisdem uocibus rursus inc. O, omnibus post c.* 30. 14 (*ubi u. adn.*) *tacite omissis* 12 Num. *Sigon., cf. Diod.* 14. 3. 1 *et Fast. Cap. C. I. L.* i^2, *p.* 114 (N. Fabius): cn (*uel* cn̄ *uel* c n) *MPFUpBOEHDLa*: *defit Ver. sed spatium duas tantum litteras capit; cf. cc.* 43. 1; 49. 1; 58. 6 *cum adnn.* partum *MPFBEH DLa*: partium *Up*: patrum *Ver. Oa*^{2} (*ut secundam lectionem*)

58 1 quia *Ver. MPFUpBOEHa*: qui ante *DL* exierat *Ver. MPFUpBOEHD*^{x}(*? D*^{4})*a*: exierant *DL* finem *Ver. MPFUpB OEDLa*: fidem *H* obuia *a dett.* obuiam *MPFUpBOEHDLa*^{3}: obuia. (*unius litterae spatio obscurato*) *Ver.; cf. Madv. Emend.*^{2} *p.* 131 *n.* 3 tantum *Ver. PFUpBOEHDLa*: *om. M* esset *MPFUpBO EHDLa*^{3}: esse *Ver. a*

ad id uenerit exercitus subsidio missus ut ab recenti caede
4 palati ad praedandum hostes opprimerentur. Tarditatis causa ⟨non⟩ in senatu magis fuit quam tribunis qui, quia summa ui restari nuntiabatur, parum cogitauerunt nulla uirtute
5 superari humanarum uirium modum. Fortissimi milites non tamen nec uiui nec post mortem inulti fuere.
6 Insequenti anno, P. et Cn. Corneliis Cossis Num. Fabio Ambusto L. Valerio Potito tribunis militum consulari potestate, Veiens bellum motum ob superbum responsum Veientis
7 senatus, qui legatis repetentibus res, ni facesserent propere urbe finibusque, daturos quod Lars Tolumnius dedisset re-
8 sponderi iussit. Id patres aegre passi decreuere ut tribuni militum de bello indicendo Veientibus primo quoque die ad
9 populum ferrent. Quod ubi primo promulgatum est, fremere iuuentus nondum debellatum cum Volscis esse; modo duo praesidia occidione occisa, ⟨cetera⟩ cum periculo retineri;
10 nullum annum esse quo non acie dimicetur; et tamquam paeniteat laboris, nouum bellum cum finitimo populo et potentissimo parari qui omnem Etruriam sit concitaturus.
11 Haec sua sponte agitata insuper tribuni plebis accendunt;
12 maximum bellum patribus cum plebe esse dictitant; eam de

4 non in senatu *Weissenb.*: in senatu *Ver. Vorm.? MPFUpBOEHa* (*sed in E spatium solito longius post* causa *relictum est*) : in senatum *DL* restari nuntiabatur *Mommsen*: restari nuntiabantur *Ver.*: restare nuntiabantur (*uel* nunc-) *Vorm. MPFUpBOEHDL* : res stare nunciabantur D^3 : resistere nuntiabantur *a* 6 Corneliis *F? HL* : cornelius *MP UpBOEDa* : cornelio *Ver.*: cornelii F^3 Cossis *Ver. L* : cōss is *MOE* : cons̄s is *PB*: coñs his *Up*: cossus is *a* : cossus *D*: consulari *F? H* : creati sunt F^3 Num. *Sigon., cf. c.* 43. 1 *adn.* : cn *Ver. MPUpBOEHDL* : Gneo *a* : cum F^3 *in ras.* 7 urbe *Ver. MPF UpBOEHDLa* (*recte, credo, in satis familiari uerborum figura*) : ex urbe *Wesenberg* finibusque *Ver.* $M^1PF^2UpBOEHDLa$: finibus *M* (*et in E ante* q· *interpunctum est*) quod *Ver.* F^3 : quos *Vorm. MPFUpBOEHDLa* : quas D^2 9 cetera cum *Schenkl*: et cum *Ver. Vorm.? Ma*: . cum *OED* : cum *PFUpBHL* : alia cum *Madv.* 10 nouum *MPFUpBOEHDLa* : nullum *Ver.* 11–12 cum plebe esse dictitant; eam *om. M in fine columnae* (*in E* plebem *pro* plebe) 12 eam de *OED? a* : ea . . . *Ver.*: ea de *PFBD*^{1} *uel* D^2L : eadem *UpHD*^{3} : de *M*

industria uexandam militia trucidandamque hostibus obici ; eam procul urbe haberi atque ablegari, ne domi per otium memor libertatis coloniarum aut agri publici aut suffragii libere ferendi consilia agitet. Prensantesque ueteranos sti- 13 pendia cuiusque et uolnera ac cicatrices numerabant ; quid iam integri esse in corpore loci ad noua uolnera accipienda, quid super sanguinis, quod dari pro re publica posset [rogitantes]? Haec cum in sermonibus contionibusque interdum 14 agitantes auertissent plebem ab suscipiendo bello, profertur tempus ferundae legis quam si subiecta inuidiae esset antiquari apparebat.

Interim tribunos militum in Volscum agrum ducere exer- 59 citum placuit ; Cn. Cornelius unus Romae relictus. Tres tri- 2 buni, postquam nullo loco castra Volscorum esse nec commissuros se proelio apparuit, tripertito ad deuastandos fines discessere. Valerius Antium petit, Cornelius Ecetras ; quacum- 3 que incessere, late populati sunt tecta agrosque, ut distinerent

12 obici ; eam] *inter has uoces in Ver. trium litterarum spatium obscuratum est ; et in F spatium solito maius, et fort. idem de spatio in P post* eam *relicto dici potest, sed* obicieam *sic* : *in B* obici etã coloniarum *Edd. uet.* : coloniarumque *Ver. MPFUpBOEHDLa* agitet *PFUp BOEHDLa* : agitet et *M* (*non L*) : agitent *Ver.* 13 Prensantesque *PF²UpOEDLa* (*sed in L* praen-) : praesantesque *MB* : praesatisqu . *Ver.* : pensantesque *H* cicatrices . . . uolnera ac- *om. M* esse *PFUpBOEHDLa* : esset *dett.* (*recte si* rogitantes *retinetur*) : *defit Ver.* quid super *Ver. Vorm. MPFUpBOEHD² marg. a* : qui super *DL* quod dari *Ver.* : dari *M* (*inde quia ante* ꝑ (=pro) *omisit scriba* ꝙ = quod) : quid dari *OEHa²* : qui dari *Vorm.? PFUp BDLa* rogitantes *Ver. MPFUpOEHDLa* : rigantes *B* : *seclusum malimus, cf.* 10. 33. 3 *adn.* ; 10. 28. 12 ; 21. 25. 5 14 ferundae (*uel* -de) *Ver. MPFUpBOEL* : serundae *H* : ferende *Da* esset antiquari *Ver. PUpBOEHD³a* : esset antiquaria *DL* (*cum* pparebat *pro* appar-) : essent tantiquari (*scil. ex dittographia* essent^t antiquari *natum* ; *sed postea* t- *erasit M¹*) *MF*

59 2 deuastandos *Ver. PFUpBOED⁴a* : leuastandos *H* : deuastando *DL* : deuastandas *M* 3 Ecetras *dett. unus* (*Portug.*) : ecetram *a²* : egitras *PFUpBD³* (*sed in D³* egi- *in rasura*) : egitrans *Ma* : et girus *H* : et giras *OEL* : alteras et *Ver.* (*scil. ex* et alteras *natum*) distinerent *Vorm. marg. a² uel a³* : destinerent *MP²Up* : destirnerent *P* : desternerent *Vorm. HE³DLa* : destinarent *FB* : disternerent *OE?* (*uel in E* discernerent *uel* dispernerent) : *defit Ver.*

Volscos; Fabius, quod maxime petebatur, ad Anxur oppug-
4 nandum sine ulla populatione accessit. Anxur fuit, quae nunc Tarracinae sunt, urbs prona in paludes. Ab ea parte
5 Fabius oppugnationem ostendit; circummissae quattuor cohortes cum C. Seruilio Ahala cum imminentem urbi collem cepissent, ex loco altiore, qua nullum erat praesidium, ingenti
6 clamore ac tumultu moenia inuasere. Ad quem tumultum obstupefacti qui aduersus Fabium urbem infimam tuebantur locum dedere scalas admouendi, plenaque hostium cuncta erant, et immitis diu caedes pariter fugientium ac resistentium,
7 armatorum atque inermium fuit. Cogebantur itaque uicti, quia cedentibus spei nihil erat, pugnam inire, cum pronuntiatum repente ne quis praeter armatos uiolaretur, reliquam omnem multitudinem uoluntariam exuit armis, quorum ad duo
8 milia et quingenti uiui capiuntur. A cetera praeda Fabius
9 militem abstinuit, donec collegae uenirent, ab illis quoque exercitibus captum Anxur dictitans esse, qui ceteros Volscos
10 a praesidio eius loci auertissent. Qui ubi uenerunt, oppidum uetere fortuna opulentum tres exercitus diripuere; eaque primum benignitas imperatorum plebem patribus conciliauit.
11 Additum deinde omnium maxime tempestiuo principum in multitudinem munere, ut ante mentionem ullam plebis tribunorumue decerneret senatus, ut stipendium miles de publico acciperet, cum ante id tempus de suo quisque functus eo munere esset.

3 ad Anxur *Edd. uet.* : ad ancxyr *HDL* : ad ancxir *OE* : ad anxyr D^2 : ad anxir P^2FUpa : ad ancxy *M* : ad anxi *P* : ad anxie *B* : *defit Ver.* 4 Anxur *Edd. uet.* : anxyr MD^2 : ancxyr *HD* : ancxir *OELa* : anxir *B* : anxii *PFUp* : anxis *Ver.* paludes *Ver. MPF UpBOED*^{4}*a* : palude *HDL* 5 circummissae *MPFUpBOEHD La* : *praefigit* hac *Ver.?* (-ac *certum*, h- *dubium*) imminentem (*uel* inm-) $M^3PF^3UpBOEHDLa$ (*sed in F* īm- *ab* F^3 ; *et aliquid ante hoc erasum*) : inminente *Ver. M* 6 infimam *PFUpBOEHDLa* : intimam *Ver.* : infirmum *M* 7 repente ne quis] *post haec defit Ver. usque ad* 5. 2. 8 armatos *a Edd. uet.* : armatus *MPFUpBO EHDL* 11 in multitudinem D^4a^3, *Rhenan.* : in multitudine *Vorm. MPFUpBOEHDLa* tribunorumue *PFUpBOEHD? L* (*in D* tribunorumuel *ubi* -el *a* D^x *addita in ras.*) : tribunorumque *Vorm. Ma*

Nihil acceptum unquam a plebe tanto gaudio traditur. 60
Concursum itaque ad curiam esse prensatasque exeuntium manus et patres uere appellatos, effectum esse fatentibus ut nemo pro tam munifica patria, donec quicquam uirium superesset, corpori aut sanguini suo parceret. Cum com- 2
moditas iuuaret rem familiarem saltem adquiescere eo tempore quo corpus addictum atque operatum rei publicae esset, tum quod ultro sibi oblatum esset, non a tribunis plebis unquam agitatum, non suis sermonibus efflagitatum, id efficiebat multiplex gaudium cumulatioremque gratiam rei. Tribuni plebis, communis ordinum laetitiae concor- 3
diaeque soli expertes, negare, tam id laetum patribus nec prosperum ⟨ciuibus⟩ uniuersis fore quam ipsi crederent; consilium specie prima melius fuisse quam usu appariturum. unde enim eam pecuniam confici posse nisi tributo populo 4
indicto? ex alieno igitur aliis largitos; neque id etiamsi ceteri ferant passuros eos, quibus iam emerita stipendia essent, meliore condicione alios militare quam ipsi militassent, et eosdem in sua stipendia impensas fecisse et in aliorum facere. His uocibus mouerunt partem plebis; 5
postremo, indicto iam tributo, edixerunt etiam tribuni auxilio se futuros si quis in militare stipendium tributum non contulisset. Patres bene coeptam rem perseueranter tueri; 6
conferre ipsi primi; et quia nondum argentum signatum erat, aes graue plaustris quidam ad aerarium conuehentes speciosam etiam conlationem faciebant. Cum senatus 7
summa fide ex censu contulisset, primores plebis, nobilium amici, ex composito conferre incipiunt. Quos cum et a pa- 8
tribus conlaudari et a militari aetate tamquam bonos ciues

60 2 Cum commoditas M^1OE^2HDLa: *om.* cum *MPFUpBE* iuuaret *PFUpBOEHDL* (*cf.* 1. 21. 2, *Cic. Fam.* 10. 16. 1; *De Amic.* 7. 23): iuuabat *a*: iuuarebat *M* rei *MHDLa*: *om. PFUpBOE* 3 patribus nec prosperum ⟨ciuibus⟩ uniuersis *scripsi*: patribus uniuersis nec prosperum *Vorm. MPFBOEHDLa*: partibus uniuersis nec prosperum *Up Edd. uet.*: patribus *secl. Madv.*: patribus nec uniuersis prosperum *Crevier, sed cf. Class. Quarterly* v (1911), *p.* 11

conspici uolgus hominum uidit, repente, spreto tribunicio
9 auxilio, certamen conferendi est ortum. Et lege perlata de
indicendo Veientibus bello, exercitum magna ex parte uoluntarium noui tribuni militum consulari potestate Veios duxere.
61 Fuere autem tribuni T. Quinctius Capitolinus Q. Quinctius Cincinnatus C. Iulius Iulus iterum A. Manlius L.
2 Furius Medullinus tertium M'. Aemilius Mamercus. Ab iis primum circumsessi Veii sunt; sub cuius initium obsidionis cum Etruscorum concilium ad fanum Voltumnae frequenter habitum esset, parum constitit bellone publico
3 gentis uniuersae tuendi Veientes essent. Ea oppugnatio segnior insequenti anno fuit, parte tribunorum exercitusque
4 ad Volscum auocata bellum. Tribunos militum consulari potestate is annus habuit C. Valerium Potitum tertium M'. Sergium Fidenatem P. Cornelium Maluginensem Cn. Cornelium Cossum C. Fabium Ambustum Sp. Nautium Rutu-
5 lum iterum. Cum Volscis inter Ferentinum atque Ecetram signis conlatis dimicatum; Romanis secunda fortuna pugnae
6 fuit. Artena inde, Volscorum oppidum, ab tribunis obsideri coepta. Inde inter eruptionem temptatam compulso in urbem hoste, occasio data est Romanis inrumpendi, praeterque arcem cetera capta; in arcem munitam natura globus

8 uidit *MPFUpBOEHDLa* : uideret *Bauer, perperam ; cf.* 45. 12. 10 (*bis*) ; *Cic. Arch.* 5. 10 ; *De Or.* 2. 59. 242 *et praecipue Hale and Buck, Lat. Grammar* § 550 *a Note* 3

61 1 Iulius Iulus *Sigon.* (*cf. C. I. L.* i², *p.* 114), *uide sis c.* 35. 4 *adn.* : iulius tullus *MPFUpBOEHDLa* Manlius *OHDL* (*cf. C. I. L.* i², *p.* 114) : mallius *Up* : mamlius *P* : mālius *E* : manilius *MFa* : mamilius *B* M'. (*i. e.* Manius) *Up a dett. unus, Sigon. ex Fast. Cap.* (*u. C. I. L. l. c.*): m̄ (*i. e.* Marcus) *MPFBOEHL* : c (*i. e.* Gaius) *D dett.* Mamercus *MPFUpOEHDLa* : mamertus *B* : Mamercinus *Sigon. ex Fast. Cap.* (*C. I. L. l. c.*) 4 tertium *B*, *Bekker* : tertio *MPFUpB*¹*OEHDa* : ter *L* M'. Sergium *Up Sigon. ut supra* : manlium sergium *ED* : m. sergium *MPFBOHLa* C. Fabium *MPF*³*BEHDLa*² : c fabianum *a* : claudium fabium *O* (*qui fere semper* Claudius *pro* C *scribit*) : K. Fabium *Sigon.* (*cf.* 5. 24. 1 *adn.*) ; *in indice C. I. L.* i², *p.* 348 *et* Gaios *et* Kaesones *inter* Ambustos *reperies* Rutulum] *ut c.* 35. 4 (*cf.* 3. 7. 6 *adn.*) : rutilum *L* : rutilium *MPFUpBOEHDa* 5 Ecetram *a*² : eceteram *MPFUpOEHDa* : et ceteram *B* : e cetere *L* 6 praeterque *Ed. Frob.* 1531 : praeterquam *MPF? UpOEHDLa*¹ *in ras.* : propterquam *B*

armatorum concessit; infra arcem caesi captique multi mor- 7
tales. Arx deinde obsidebatur; nec aut ui capi poterat,
quia pro spatio loci satis praesidii habebat, aut spem dabat
deditionis, omni publico frumento priusquam urbs caperetur
in arcem conuecto; taedioque recessum inde foret ni seruus 8
arcem Romanis prodidisset. Ab eo milites per locum arduum
accepti cepere; a quibus cum custodes trucidarentur, cetera
multitudo repentino pauore oppressa in deditionem uenit.
Diruta et arce et urbe Artena, reductae legiones ex Volscis, 9
omnisque uis Romana Veios conuersa est. Proditori praeter 10
libertatem duarum familiarum bona in praemium data; Ser-
uius Romanus uocitatus. Sunt qui Artenam Veientium, non
Volscorum fuisse credant. Praebet errorem quod eiusdem 11
nominis urbs inter Caere atque Veios fuit; sed eam reges
Romani deleuere, Caeretumque, non Veientium fuerat;
altera haec nomine eodem in Volsco agro fuit, cuius ex-
cidium est dictum.

7 aut spem dabat *PFUpBOEHDLa* : *om. M* 11 Caeretumque (*uel* cer-) *UpOEHL* : caeratumque *PFUp²BD* (*sed in B* eaer-) : ceterumque *Ma*

Subscriptiones Nicomachi Dexteri et Victoriani in solitam formam (*cf. Librorum* V *et* VI *finem*) *praebent MEHDL* : Titi Liui Nichomachus (Niko- *E*, Nico- *H*) Dexter VC emendaui ab urbe cond. (condita *E*, conditorum *HD*). Victorianus V̄C̄ emendabam domnis Symmachis (Simm- *D*). Lib. IV explic̄. (explicit liber IIII *D*) inciṗ. Lib. V felicit (*uel* feliciter)

Deest subscriptio in FUpBOa, e. g. F praebet haec tantum : Explicit liber IIII feliciter. Incipit liber V

In P librorum titulus sic datur : Titi Liui ab urbe condita liber IIII exp̄ inciṗ lib. V ; *his addit P*¹ Nicomachus dex̄t ūc̄ emendaui uictorianus emendabam dominis symmachis

T. LIVI

AB VRBE CONDITA

LIBER V

PACE alibi parta Romani Veiique in armis erant tanta ira 1
odioque ut uictis finem adesse appareret. Comitia utriusque
populi longe diuersa ratione facta sunt. Romani auxere 2
tribunorum militum consulari potestate numerum; octo,
quot nunquam antea, creati, M'. Aemilius Mamercus iterum
L. Valerius Potitus tertium Ap. Claudius Crassus M. Quinc-
tilius Varus L. Iulius Iulus M. Postumius M. Furius Camil-
lus M. Postumius Albinus. Veientes contra taedio annuae 3
ambitionis quae interdum discordiarum causa erat, regem
creauere. Offendit ea res populorum Etruriae animos, non
maiore odio regni quam ipsius regis. Grauis iam is antea 4
genti fuerat opibus superbiaque, quia sollemnia ludorum
quos intermitti nefas est uiolenter diremisset, cum ob iram 5
repulsae, quod suffragio duodecim populorum alius sacerdos
ei praelatus esset, artifices, quorum magna pars ipsius serui
erant, ex medio ludicro repente abduxit. Gens itaque ante 6
omnes alias eo magis dedita religionibus quod excelleret arte

1 1 parta *UpD*^{x}*L*: parata *MPFBOEHDa* 2 M'. (*i. e.* Manius) *Sigon.* (*ut* 4. 61. 1): m̄ *uel* m. (*i. e.* Marcus) *MPFUpBOEHD La* Mamercus *MPUpOEHDLa*: mamertus *FB*: Mamercinus *Sigon.* (*ut* 4. 61. 1 *ubi uide adn.*) L. Iulius Iulus *dett. alıq.* (*cf.* 4. 35. 4 *adn. et cum Sigonio Fast. Cap., C. I. L.* i^{2}, *p.* 116): m̄. iulius rullus *MPFUpBOEH*: m̄. iulius tullus *a*: m iulius publius *L* (*et sic fort. uoluit marginator in a qui* p *adscripsit ante* tullus): m̄ uilius publius *D* 4 quia sollemnia *MUpOEHDLa* (*sed in OD* -mpnia (*corr.* D^{2}), *in a* -nnia): qua sollemnia *PF? B*: qua sollemne F^{2} quos *MUpOEHDLa*: quod *PFB* 6 Gens $MP^{2}F^{2}UpOE^{1}HDLa$: genis *B* (*ubi* -q: *pro* itaque): genus *PFE*

colendi eas, auxilium Veientibus negandum donec sub rege
7 essent decreuit; cuius decreti suppressa fama est Veiis
propter metum regis qui a quo tale quid dictum referretur,
pro seditionis eum principe, non uani sermonis auctore habe-
8 bat. Romanis etsi quietae res ex Etruria nuntiabantur, tamen
9 quia omnibus conciliis eam rem agitari adferebatur, ita munie-
bant ut ancipitia munimenta essent: alia in urbem et contra
oppidanorum eruptiones uersa, aliis frons in Etruriam spec-
tans, auxiliis si qua forte inde uenirent obstruebatur.

2 Cum spes maior imperatoribus Romanis in obsidione
quam in oppugnatione esset, hibernacula etiam, res noua
militi Romano, aedificari coepta, consiliumque erat hiemando
2 continuare bellum. Quod postquam tribunis plebis, iam diu
nullam nouandi res causam inuenientibus, Romam est alla-
3 tum, in contionem prosiliunt, sollicitant plebis animos, hoc
illud esse dictitantes quod aera militibus sint constituta; nec
4 se fefellisse id donum inimicorum ueneno inlitum fore. ue-
nisse libertatem plebis; remotam in perpetuum et ablegatam
ab urbe et ab re publica iuuentutem iam ne hiemi quidem
aut tempori anni cedere ac domos ac res inuisere suas.
5 quam putarent continuatae militiae causam esse? nullam
profecto aliam inuenturos quam ne quid per frequentiam
iuuenum eorum in quibus uires omnes plebis essent agi de
6 commodis eorum posset. uexari praeterea et subigi multo
acrius quam Veientes; quippe illos hiemem sub tectis suis
7 agere, egregiis muris situque naturali urbem tutantes, militem
Romanum in opere ac labore, niuibus pruinisque obrutum,

7 principe *MP*[1]*FUpBOEHD? uel D*[4]*La*: principem *M*[2] *uel M*[1]*PD?* (*ubi* -m *erasum esse uideri potest*) auctore *MP*[1]*FUpBD*[4]: auctorem *Vorm.? M*[2] *uel M*[1]*POEHDLa* (*num recte?*) 8 Romanis *MPFB OEHDLa*: romanos *P*[2]*Up*: romani *F*[2] *dett. aliq.* agitari *MOEH DLa*[2] *in ras.*: agitare *PFUpB* 9 ancipitia *PF*[2]*UpBOEHDLa*: ancipiti *MF?* aliis *PUpBOEHDL*: alios (*uel* alias ?) *F*: aliorum *F*[2]: alii *M*: alia *a* auxiliis *MF*[2]*OE*[3]*HDL*: in auxiliis *PF? Up BE*: auxilia *M*[2]*a* obstruebatur *M*[2]*PFUpBO*[1]*E*: obstruebantur *OHDL*: obseruabat *a*: obseruabantur *M*

sub pellibus durare, ne hiemis quidem spatio quae omnium bellorum terra marique sit quies arma deponentem. hoc 8
neque reges neque ante tribuniciam potestatem creatam superbos illos consules neque triste dictatoris imperium neque importunos decemuiros iniunxisse seruitutis, ut perennem militiam facerent [quod tribuni militum in plebe Romana regnum exercerent]. quidnam illi consules dicta- 9
toresue facturi essent, qui proconsularem imaginem tam saeuam ac trucem fecerint? sed id accidere haud immerito. non fuisse ne in octo quidem tribunis militum locum ulli plebeio. antea trina loca cum contentione summa patricios 10
explere solitos: nunc iam octoiuges ad imperia obtinenda ire, et ne in turba quidem haerere plebeium quemquam qui, 11
si nihil aliud, admoneat collegas, liberos et ciues eorum, non seruos militare, quos hieme saltem in domos ac tecta reduci oporteat et aliquo tempore anni parentes liberosque ac 12
coniuges inuisere et usurpare libertatem et creare magistratus.

Haec taliaque uociferantes aduersarium haud imparem 13
nacti sunt Ap. Claudium, relictum a collegis ad tribunicias seditiones comprimendas, uirum imbutum iam ab iuuenta certaminibus plebeiis, quem auctorem aliquot annis ante 14

2 8 reges neque *PFUpBOEHDLa*: *om. M* dictatoris imperium] *his uocibus rursus inc. Ver.* ut perennem militiam facerent *Ver. MPFUpBOEHD²La* (miliam *D*): *secludere uolt Luterb., et in D fuit signum aliquod interpunctionis* (⌐) *ante et super* ut, *nunc erasum* quod tribuni . . . exercerent *Ver. MPFUpBOEHD La*: *seclusimus* (*Class. Quarterly*, v (1911), *p.* 10); *in E ante* quod *signum simile* (⌐); *et in D post* exercerent *simile aliquid erasum est. Multa glossemata incipiunt* quod; *e.g. in Med. margine ad* 4. 28. 5 *scriptum est* quod necessitas sit ultimum et maximum telum; *cf. adn. ad* 5. 21. 5: *tutatur Madv. ut interrogationem* 9 proconsularem *Ver. MPFUpBOEHDLa*: *malimus* consularem (*in* 6. 1. 8, *ut monet Walters*, proconsulari *Ver. HTDLA*: consulari *recte MP²FUpBOE*) ne in octo *Ver. POEHDLa²*: non in octo *M*: nec in octo *Up*: ne in hoc *FB*: in octo *a* 11 haerere (*uel* he-) *Ver. MOEHDLa*: habere *PFUpB* qui si *P²FUpBOEHDL*: .ui se *Ver.*: quod si *a*: si *MP* collegas *MPFUpBOEHDLa*: nisi collegas *Ver.* liberos et *Ver. MF³UpOEHDLa* (*sed in H* et *delendum puncto notatur*): liberas et *PF? B*

fuisse memoratum est per collegarum intercessionem tribu-
3 niciae potestatis dissoluendae. Is tum iam non promptus
ingenio tantum, sed usu etiam exercitatus, talem orationem
2 habuit: 'Si unquam dubitatum est, Quirites, utrum tribuni
plebis uestra an sua causa seditionum semper auctores
3 fuerint, id ego hoc anno desisse dubitari certum habeo; et
cum laetor tandem longi erroris uobis finem factum esse,
tum, quod secundis potissimum uestris rebus hic error est
4 sublatus, et uobis et propter uos rei publicae gratulor. An
est quisquam qui dubitet nullis iniuriis uestris, si quae forte
aliquando fuerunt, unquam aeque quam munere patrum in
plebem, cum aera militantibus constituta sunt, tribunos
5 plebis offensos ac concitatos esse? Quid illos aliud aut tum
timuisse creditis aut hodie turbare uelle nisi concordiam
ordinum, quam dissoluendae maxime tribuniciae potestatis
6 rentur esse? Sic hercule, tamquam artifices improbi, opus
quaerunt qui [et] semper aegri aliquid esse in re publica
uolunt, ut sit ad cuius curationem a uobis adhibeantur.
7 Vtrum enim defenditis an impugnatis plebem? Vtrum
militantium aduersarii estis an causam agitis? Nisi forte
hoc dicitis· 'Quidquid patres faciunt displicet, siue illud

3 1 Is tum *Ver. P²F? UpBOEHa²*: eis tum *L* (*et P, sed praecedit* dissoluenda): isti *Ma?*: Istum *uel* Tstum *D*: s tum D^x *sed quid uoluerit erasor non liquet* exercitatus *Ver. PFUpBOEHDLa²*: exercitus *Ma* 2 Quirites D^4a *Edd. uet.*: quiī *OE¹D?*: qur *H*: qui in *PD?*: quin *P²F?UpBE*: quis *L*: qui *Ver.*: *om. M* (*cf.* 3. 17. 3 *adn.*) 4 uestris *Ver. Vorm. MPFUpBOEHDa*: is uestris *L*: nostris *Madv., male* fuerunt *Ver. PFUpBOEHDL*: inciderunt fuerunt *Vorm.? M*: inciderunt *a* unquam aeque] *his uocibus subiungit statim* tribunos . . . concitatos esse F^3 *in ras., tum pergit* quantum (*pro* quam) munere . . . constituta sunt, *sed cum* quo stipendia *pro* cum aera: *in MPUpBOEHDLa recte se habet clausula* 5 potestatis *Ver. MPOE¹Ha*: potestati *Vorm.? P²FUpBEDL* rentur *MPFUpBOEDLa*: entur *H*: uiderentur *Ver.* 6 qui et *MPF UpBOEHDLa*: *defit Ver.*: et *seclusi* (*ut correctionem ab aliquo profectam qui* qui *ad* artifices *rettulerit; sed postea ex margine ut fit uerae lectioni additam, non substitutam*): quippe *Büttner*: et *Muretus*, qui *delens* 7 Nisi forte hoc dicitis *MPFUpBOEHDLa* (*sed in P* ho *pro* hoc): *om. Ver.*

pro plebe siue contra plebem est,' et quemadmodum seruis 8
suis uetant domini quicquam rei cum alienis hominibus esse
pariterque in iis beneficio ac maleficio abstineri aequum
censent, sic uos interdicitis patribus commercio plebis, ne
nos comitate ac munificentia nostra prouocemus plebem, nec
plebs nobis dicto audiens atque oboediens sit. Quanto 9
tandem, si quicquam in uobis, non dico ciuilis, sed humani
esset, fauere uos magis et quantum in uobis esset indulgere
potius comitati patrum atque obsequio plebis oportuit?
Quae si perpetua concordia sit, quis non spondere ausit 10
maximum hoc imperium inter finitimos breui futurum esse?

Atqui ego, quam hoc consilium collegarum meorum, quo 4
abducere infecta re a Veiis exercitum noluerunt, non utile
solum sed etiam necessarium fuerit, postea disseram: nunc
de ipsa condicione dicere militantium libet; quam ora- 2
tionem non apud uos solum sed etiam in castris si habeatur,
ipso exercitu disceptante, aequam arbitror uideri posse. In
qua si mihi ipsi nihil quod dicerem in mentem uenire posset,
aduersariorum certe orationibus contentus essem. Negabant 3
nuper danda esse aera militibus, quia nunquam data essent.
Quonam modo igitur nunc indignari possunt, quibus aliquid
noui adiectum commodi sit, eis laborem etiam nouum pro
portione iniungi? Nusquam nec opera sine emolumento 4
nec emolumentum ferme sine impensa opera est. Labor

8 seruis *Ald. rectissime*: cum seruis *Ver. Vorm.? MPFUpBO EHDa*: tum seruis *L* cum alienis *Ver. MPFUpBOEHDLa*: alienis *Madv.*, *sed* cum *superuacaneum post* -modum *facilius quam post* rei *nasci poterat; et sententia longe melior* interdicitis *Ver. PFUpB OEHDLa*: interdicto *Vorm. a*: interdicito *M* commercio *MP FUpBOEDLa* (*sed* -tio *PBDa*): commercia *EH* (*hic* -tia): *defit Ver.*
9 humani esset *PFUpOEDLa*: humana esset *M*: humanie et (*scil. ex* humani ẽet) *BH*: *defit Ver.*: humani animi esset *Woelfflin*
10 imperium *Ver. PFUpBOEHDLa*: imperio *M*
4 1 Atqui *OEH* (*cf. e.g. Cic. Nat. D.* 1. 7. 16): atque *Ver. MPF UpBDLa* quo *MPFUpOEHDLa*: quod *Ver. B Muretus* 2 ipsi *Ver. UpOE*^{1}*a marg.* (*ut secundam lectionem*): ipse *MPFBEHDLa*
4 nec opera $F^{2}UpD^{x}a$: nec operam *Ver. MPF? BOEHDL* (*sed in O* opera'm): nec opere a^{2}

uoluptasque, dissimillima natura, societate quadam inter se
5 naturali sunt iuncta. Moleste antea ferebat miles se suo
sumptu operam rei publicae praebere; gaudebat idem par-
tem anni se agrum suum colere, quaerere unde domi mili-
6 tiaeque se ac suos tueri posset: gaudet nunc fructui sibi rem
publicam esse, et laetus stipendium accipit; aequo igitur
animo patiatur se [ab domo] ab re familiari, cui grauis im-
7 pensa non est, paulo diutius abesse. An si ad calculos eum
res publica uocet, non merito dicat: 'Annua aera habes,
annuam operam ede: an tu aequum censes militia semestri
8 solidum te stipendium accipere?'. Inuitus in hac parte
orationis, Quirites, moror; sic enim agere debent qui mer-
cennario milite utuntur; nos tamquam cum ciuibus agere
uolumus, agique tamquam cum patria nobiscum aequum
9 censemus. Aut non suscipi bellum oportuit, aut geri pro
dignitate populi Romani et perfici quam primum oportet.
10 Perficietur autem si urgemus obsessos, si non ante absce-
dimus quam spei nostrae finem captis Veiis imposuerimus.
Si hercules nulla alia causa, ipsa indignitas perseuerantiam
11 imponere debuit. Decem quondam annos urbs oppugnata
est ob unam mulierem ab uniuersa Graecia, quam procul ab
12 domo? quot terras, quot maria distans? nos intra uicesi-

4 quadam *Ver.* $M^3P^2FUpBOEHL$: quidam *MD* (*ubi* qui- *clarum est, sed pro* -dam? *substitutum* -dem *a* D^4 *qui et* quadam *ut secundam lectionem supra adfert*) : q̃dam *a* : quamquam *P* 5 idem *MPFUp BOEHD*^{4}*a* : id est *DL* : inde *Ver.* anni se *Ver. MOE*^{2}*HD*^{4}*a* : annis *PE* : anni P^2FUpB : anise *DL* 6 ab domo ab *MPFUpBOE HD*^{1}*La* : ab domo ac *Ver. D* : ab domo *seclusi ut promptum glossema; orationi autem prorsus repugnat in hac uoce commoratio* 7 aera habes *PFUpOEHDLa* : ura habes *B* (*cum uoce praec. sic coniunctum* : annuuura) : uera habes *Ver.* : aera dicas habes (*scil. ex* dicat *praec. repetitum*) *M* an tu *PFUpBOEHa* : an tum *M* : anitu *Ver.* : ante *DL* : an id tu *Jung* solidum *Ver. MOEHDLa* : solitum *PFUpB* 8 cum ciuibus $MF^3OEHDLa$: ciuibus *PUpB*: *om. Ver. usque ad* cum patria, *post quae addit* agi 9 aut geri *PFUpBOEHDLa* : utageri *M* : ut agere M^3 : aut agere M^4 : augeri *Ver.* populi Romani et perfici *Ver. PFUpBOEDLa*^{1} : populorum et perfici *H* : populi romani et perficisci *a* : nobilir (*?*) et pr̃ofici *M* : nobiliter pfici M^2(*?*) 10 captis *Ver.* M^2 *uel* $M^1PFUpBOED^3a$: capitis *MHDL* 12 nos *Ver. OE*^{1} *uel* E^3D^4 *ut secundam lectionem* : nobis *MFHDLa* : nosbis *PUpBE*

mum lapidem, in conspectu prope urbis nostrae, annuam oppugnationem perferre piget. Scilicet quia leuis causa belli est nec satis quicquam iusti doloris est quod nos ad perseuerandum stimulet. Septiens rebellarunt; in pace 13
nunquam fida fuerunt; agros nostros miliens depopulati sunt; Fidenates deficere a nobis coegerunt; colonos nostros ibi interfecerunt; auctores fuere contra ius caedis impiae 14
legatorum nostrorum; Etruriam omnem aduersus nos concitare uoluerunt, hodieque id moliuntur; res repetentes legatos nostros haud procul afuit quin uiolarent.

Cum his molliter et per dilationes bellum geri oportet? **5**
Si nos tam iustum odium nihil mouet, ne illa quidem, oro uos, mouent? Operibus ingentibus saepta urbs est quibus 2
intra muros coercetur hostis; agrum non coluit, et culta euastata sunt bello; si reducimus exercitum, quis est qui 3
dubitet illos non a cupiditate solum ulciscendi sed etiam necessitate imposita ex alieno praedandi cum sua amiserint agrum nostrum inuasuros? Non differimus igitur bellum isto consilio, sed intra fines nostros accipimus. Quid? 4
illud, quod proprie ad milites pertinet, quibus boni tribuni plebis tum stipendium extorquere uoluerunt, nunc consultum repente uolunt, quale est? Vallum fossamque, ingentis 5
utrumque operis, per tantum spatii duxerunt; castella primo

12 perferre *Ver. OEHDLa* : perferri *PFUpB* : proferre *M* quicquam *PFUpBOEHD⁴a* : quisquam *Ver. MDL* : cuiquam *D⁴ ut secundam lectionem* quod nos *Ver. MOEHDLa* : quod *PFB* (*num recte?*) : qui nos *Up* 13 fida *Ver. MPFUpBD²a* : fide *L* : fidi *OEH* : fid *D* (*loco unius litterae uacuo relicto, cf. adn. ad* 1. 41. 4) 14 res repetentes *M¹ uel M²OUpE¹ uel E³La* (*sed in E post* -tes *aliquid erasum*) : res repetentis *PFBD* : repetentis *Ver. H* : res repesitentes (*uel* repesecentes *?*) *M* afuit *Ver. OE²HDL* : affuit *M* : fuit *PFUpBE* : aufuit *D⁴a* : abfuit *a¹*

5 1 mouet, ne illa quidem, oro uos *om. M* mouet *Ver. PFUpBOEHD² uel D⁴a²* : mouent *DL* : moueat *a* 4 tum stipendium *dett. unus* (*Lovel.* 1) : cum stipendium *MPFUpBOEHDLa* (*uix recte*) : stipendium *Ver.* (*fort. recte*) 5 utrumque *scripsi suadentibus Drakenborchio et Madv.* : utramque rem *Ver. F² uel F³a, quod pro glossemate ad uocem* utrumque *adfixo habendum uidetur* : utrumque rem *MPFUpBOEHDL* (*uix recte*)

pauca, postea exercitu aucto creberrima fecerunt; munitiones non in urbem modo sed in Etruriam etiam spectantes
6 si qua inde auxilia ueniant, opposuere; quid turres, quid uineas testudinesque et alium oppugnandarum urbium apparatum loquar? Cum tantum laboris exhaustum sit et ad finem iam operis tandem peruentum, relinquendane haec censetis, ut ad aestatem rursus nouus de integro his insti-
7 tuendis exsudetur labor? Quanto est minus opera tueri facta et instare ac perseuerare defungique cura? Breuis enim profecto res est, si uno tenore peragitur nec ipsi per intermissiones has interuallaque lentiorem spem nostram
8 facimus. Loquor de operae et de temporis iactura; quid? periculi, quod differendo bello adimus, num obliuisci nos haec tam crebra Etruriae concilia de mittendis Veios auxiliis
9 patiuntur? Vt nunc res se habet, irati sunt, oderunt, negant missuros; quantum in illis est, capere Veios licet. Quis est qui spondeat eundem, si differtur bellum, animum postea
10 fore, cum si laxamentum dederis, maior frequentiorque legatio itura sit, cum id quod nunc offendit Etruscos, rex creatus Veiis, mutari spatio interposito possit uel consensu ciuitatis ut eo reconcilient Etruriae animos, uel ipsius uolun-

5 spectantes F^3a: spec. antis *Ver.*: expectantes *MFUpBOHD*^{3}*L*: exspecstantes *D?*: exspectantes *PE* 6 et alium D^xa, *Rhenan.*: et talium *Vorm.? MPFUpBOEDL*: et talem *H*: *defit Ver.* 7 labor? Quanto . . . *usque ad* et instare *paene omnia om. Ver. ubi Mommsenio comparebat nihil nisi* laborant? . . . | tare. *Causa confusionis non liquet; in Ver. fuisse olim* An instare (*scil.* iubetis?) *acute conicit Weissenb., sed et huic supplemento lectio Nicomachea longe praestat* opera *MPFUpBOEHDLa*: operae *Hell* (*num recte?*) cura? Breuis *MPFUpBOEHDLa*: cura breui? Breuis *Rost* tenore *Ver. E*^{2}: temore M^1: tempore *MPFUpBOEHDLa* 8 operae et *Ussing*: opere et *MPFUpBOEHD*^{4}*La*: operis D^3: operum *D?*: opera et *Ver.*: operae opera *Luterb.*, *indigne* periculi quod *MPFUpBOEHDLa*: *om. quod Ver.* num a^2 *Ed. Mogunt.* 1518: nunc *Ver. MPFUpBOEHDLa* de mittendis *Ver.* $M^1OE^1HD^4$: de mictendis *a*: dimittendis *PFUpBEDL*: domittendis *M* 9 Vt nunc *Ver. PUpBOEHDL*: ut nun *F*: etut nunc *ME*^3a si differtur *Ver. EHDLa* (*cf.* si reducimus § 3): sibi differtur *M*: differtur *O*: si differetur *PFUpB* 10 nunc offendit *MP*^{2}*FUpBO EHDLa*: non offendit *Ver. P* (*cf.* 9. 34. 25)

tate regis qui obstare regnum suum saluti ciuium nolit? Videte, quot res, quam inutiles sequantur illam uiam consilii, iactura operum tanto labore factorum, uastatio imminens finium nostrorum, Etruscum bellum pro Veiente concitatum. Haec sunt, tribuni, consilia uestra, non hercule dissimilia ac si quis aegro qui curari se fortiter passus extemplo conualescere possit, cibi gratia praesentis aut potionis longinquum et forsitan insanabilem morbum efficiat. 11 12

Si, mediusfidius, ad hoc bellum nihil pertineret, ad disciplinam certe militiae plurimum intererat, insuescere militem nostrum non solum parata uictoria frui, sed si etiam res lentior sit, pati taedium et quamuis serae spei exitum exspectare et si non sit aestate perfectum bellum, hiemem opperiri nec sicut aestiuas aues statim autumno tecta ac recessum circumspicere. Obsecro uos, uenandi studium ac uoluptas homines per niues ac pruinas in montes siluasque rapit: belli necessitatibus eam patientiam non adhibebimus quam uel lusus ac uoluptas elicere solet? Adeone effeminata corpora militum nostrorum esse putamus, adeo molles animos, ut hiemem unam durare in castris, abesse ab domo non possint? ut, tamquam nauale bellum tempestatibus captandis et obseruando tempore anni gerant, non aestus, non frigora pati possint? Erubescant profecto, si quis eis haec obiciat, contendantque et animis et corporibus suis uirilem patientiam inesse, et se iuxta hieme atque aestate bella gerere 6 1 2 3 4 5

6 1 parata *Up dett. duo* (*scil.* '*quae in promptu est*'): parta *Ver. MP FBEHDLa* (*scil.* '*quam iam adepti sunt*'): parua *O, scite mendax* 2 recessum *MPFUpOEHDL*: recensum *B*: recessii *a*: recessus *Ver.* 3 adhibebimus quam] *post haec defit Ver. usque ad* § 5 uel lusus *Edd. uet.*: uel usus *MPFUpBOEHL*: ūl' usus *a* (*quid uoluit?*): lusus *D sed* l- *fortasse pleniore calamo* (*cf.* 1. 41. 4 *et* 5. 4. 13 *adnn.*) 3–4 solet? Adeone F^3*? UpOEHDLa*: soletne *PF? B*: sole *M* (*u. inf.*) soleadeo molles *coniungens, quae* M^2 *in* soleat eo molles *uertit* 4 -ne effeminata . . . putamus adeo *om. M* 5 eis haec (*uel* eis hec) *PFUpBO*^{1}*EHDL* (*in O* obiciat *inter* eis *et* hec *scriptum erat*): eis hoc *Ma* inesse et] *hic rursus per fragmenta inc. Ver.*

posse, nec se patrocinium mollitiae inertiaeque mandasse tribunis, et meminisse hanc ipsam potestatem non in umbra
6 nec in tectis maiores suos creasse. Haec uirtute militum uestrorum, haec Romano nomine sunt digna, non Veios tantum nec hoc bellum intueri quod instat, sed famam et ad
7 alia bella et ad ceteros populos in posterum quaerere. An mediocre discrimen opinionis secuturum ex hac re putatis, utrum tandem finitimi populum Romanum eum esse putent cuius si qua urbs primum illum breuissimi temporis sustinue-
8 rit impetum, nihil deinde timeat, an hic sit terror nominis nostri ut exercitum Romanum non taedium longinquae oppugnationis, non uis hiemis ab urbe circumsessa semel amouere possit, nec finem ullum alium belli quam uictoriam nouerit, nec impetu potius bella quam perseuerantia gerat?
9 Quae in omni quidem genere militiae, maxime tamen in obsidendis urbibus necessaria est, quarum plerasque munitionibus ac naturali situ inexpugnabiles fame sitique tempus
10 ipsum uincit atque expugnat,—sicut Veios expugnabit, nisi auxilio hostibus tribuni plebis fuerint, et Romae inuenerint praesidia Veientes quae nequiquam in Etruria quaerunt.
11 An est quicquam quod Veientibus optatum aeque contingere possit quam ut seditionibus primum urbs Romana,
12 deinde uelut ex contagione castra impleantur? At hercule apud hostes tanta modestia est ut non obsidionis taedio, non denique regni, quicquam apud eos nouatum sit, non negata
13 auxilia ab Etruscis inritauerint animos; morietur enim extemplo quicumque erit seditionis auctor, nec cuiquam dicere
14 ea licebit quae apud uos impune dicuntur. Fustuarium meretur, qui signa relinquit aut praesidio decedit: auctores

6 et ad alia *Edd. uet.*: et alia *MPFUpBOEHDLa*: *defit Ver. sed sic ut uocibus* et ad *uix sufficiat spatium*: ad alia *dett. aliq., fort. recte* 7 eum esse *Vorm. UpOE*^{1} *uel E*^{3}*H*: meum esse *PBEL*: metum esse *F*^{3} (quid *F habuerit non liquet*): esse *MDa*: *defit Ver. sed spatii ratio uix plus quam* esse *commendat* illum *Upa*: illud (*uel* illut) *MP FBOEHDL mira concordia*: *defit Ver.* 8 nostri *Ver. MPFBOE HDa*: uestri *UpL* impetu *MPFUpBOEHDLa*: impetus *Ver.*

signa relinquendi et deserendi castra non uni aut alteri militi sed uniuersis exercitibus palam in contione audiuntur; adeo, quidquid tribunus plebi loquitur, etsi prodendae 15 patriae dissoluendaeque rei publicae est, adsuestis, Quirites, audire et dulcedine potestatis eius capti quaelibet sub ea scelera latere sinitis. Reliquum est ut quae hic uociferan- 16 tur, eadem in castris et apud milites agant et exercitus corrumpant ducibusque parere non patiantur, quoniam ea 17 demum Romae libertas est, non senatum, non magistratus, non leges, non mores maiorum, non instituta patrum, non disciplinam uereri militiae.'

Par iam etiam in contionibus erat Appius tribunis plebis, **7** cum subito, unde minime quis crederet, accepta calamitas apud Veios et superiorem Appium in causa et concordiam ordinum maiorem ardoremque ad obsidendos pertinacius Veios fecit. Nam cum agger promotus ad urbem uineaeque 2 tantum non iam iniunctae moenibus essent, dum opera interdiu fiunt intentius quam nocte custodiuntur, patefacta repente porta ingens multitudo facibus maxime armata ignes coniecit, horaeque momento simul aggerem ac uineas, tam 3 longi temporis opus, incendium hausit; multique ibi mortales nequiquam opem ferentes ferro ignique absumpti sunt.

15 Quirites *Gulielmus* (*cf. c.* 3. 2 *sup.*) : qui *Vorm. MPFBEHDLa* : *om. UpO Edd. uet.* : *defit Ver.*, *sed ita ut inter* adsue- *et* audire *spatium sit non plurium quam quattuor litterarum* : ei E^2 : quidem D^4 : aequi *Rhenan.* : quieti *Welz* quaelibet *Ver. UpO* E^3a^1 *uel* a^2 : quae iubet *PF et sic* D^4a^3 *in marg.* (*hic ut secundam lectionem*) : que iubet *BDL* : quae libet iubet ME^2Ha : que libet iuuet *E* 17 mores *Ver. MPF UpBOEHDLa* : morem *Bake*, *fort. recte*

7 1 Veios et . . . pertinacius *om. Ver.* concordiam *MPFUp BOEHDL* : concordia M^2 (*uel* M^1*?*)*a* ardoremque *PFUpBO EH* : ardorem *MD? La* (*sed in M in fine lineae*) : *in D* -dorem *planum est sed* ar-, *si ibi fuit unquam, omnino iam erasum; et* -e- *in* maiorem *a* D^3 *in ras.* : *in M manus secunda linea* (⌣) *infra ducta* maiorem *cum* ardorem *coniunxit* : *contra in* P^2OE *post* maiorem *interpunctum est* : *fort.* ardoremque *secludendum* 2 coniecit *MPFUpBOEHDLa* (*sed in D* -i- *post* -n- *pleniore calamo*, *cf.* 1. 41. 4 *adn.*) : conicit *Ver.*, *fort. recte; fort. etiam* coniecit *pro praesenti accipiendum*, *cf.* 1. 41. 1 *adn.*

4 Quod ubi Romam est nuntiatum, maestitiam omnibus, senatui curam metumque iniecit, ne tum uero sustineri nec in urbe seditio nec in castris posset et tribuni plebis uelut ab 5 se uictae rei publicae insultarent, cum repente quibus census equester erat, equi publici non erant adsignati, concilio prius inter sese habito, senatum adeunt factaque dicendi potestate, 6 equis se suis stipendia facturos promittunt. Quibus cum amplissimis uerbis gratiae ab senatu actae essent famaque ea forum atque urbem peruasisset, subito ad curiam concur- 7 sus fit plebis ; pedestris ordinis aiunt nunc esse operam rei publicae extra ordinem polliceri, seu Veios seu quo alio ducere uelint ; si Veios ducti sint, negant se inde prius 8 quam capta urbe hostium redituros esse. Tum uero iam superfundenti se laetitiae uix temperatum est ; non enim, 9 sicut equites, dato magistratibus negotio laudari iussi, neque aut in curiam uocati quibus responsum daretur, aut limine curiae continebatur senatus ; sed pro se quisque ex superiore loco ad multitudinem in comitio stantem uoce manibusque 10 significare publicam laetitiam, beatam urbem Romanam et inuictam et aeternam illa concordia dicere, laudare equites, laudare plebem, diem ipsum laudibus ferre, uictam esse 11 fateri comitatem benignitatemque senatus. Certatim patribus plebique manare gaudio lacrimae, donec reuocatis in curiam patribus senatus consultum factum est ut tribuni 12 militares contione aduocata peditibus equitibusque gratias

4 seditio nec *MPFUpBOEHa* : seditio ne *D? L* : seditio . is *Ver.* : seditio n (c *suprascr. i.e.* nunc) D^4 cum *MPFUpBOEHDLa* : nec cum *Ver.* concilio *MPFUpBOEHD* : contilio *L?* : consilio *a dett. aliq.* : *defit Ver.* 7 aiunt nunc esse operam *Cuper* : se aiunt nunc esse operamque *Ver. MPFUpOEHDLa mira concordia* : seiciunt nunc esse operamque *B* publicae extra] *his uocibus finita est in M Quaternio XIII desinitque Leonis Diaconi opera usque ad Quat. XXII* (8. 14. 1) ; *incipiunt octo Quaterniones a scriba admodum inferiore scripti ; cf. Praef. nostram* § 9 10 et inuictam M^2*PFUpBOEH DLa* : et in et inuictam *M* : inuictam *Ver.* 11 donec *MPFUpB OEHDLa* : deinde *Ver.* 12 peditibus equitibusque *MPUpOEH DLa* : pedibus equitibusque *FB* : equitibus peditibusque *Ver.*

agerent, memorem pietatis eorum erga patriam dicerent senatum fore; placere autem omnibus his uoluntariam extra ordinem professis militiam aera procedere; et equiti certus numerus aeris est adsignatus. Tum primum equis suis 13
merere equites coeperunt. Voluntarius ductus exercitus Veios non amissa modo restituit opera, sed noua etiam instituit. Ab urbe commeatus intentiore quam antea subuehi cura, ne quid tam bene merito exercitui ad usum deesset.

Insequens annus tribunos militum consulari potestate 8
habuit C. Seruilium Ahalam tertium Q. Seruilium L. Verginium Q. Sulpicium A. Manlium iterum M'. Sergium iterum. His tribunis, dum cura omnium in Veiens bellum 2
intenta est, neglectum Anxuri praesidium uacationibus militum et Volscos mercatores uolgo receptando, proditis repente portarum custodibus oppressum est. Minus militum periit, 3
quia praeter aegros lixarum in modum omnes per agros uicinasque urbes negotiabantur. Nec Veiis melius gesta 4
res, quod tum caput omnium curarum publicarum erat; nam et duces Romani plus inter se irarum quam aduersus

12 placere *MPFUpBOE²HDLa¹* : pacere *Ea* : placerent *Ver.* 13 tum primum *Ver. PFUpBOEHDL* : tum hic primum *Ma* : *fort.* hinc primum *ut Walters monet* equis suis merere *Ver.* (*sed* aequis) *et Periocha* (*sed* mereri) . equos si merere *M* : equos sumere *M²a²* *marg.* (*ut secundam lectionem*) : equis merere *OHD²* *uel* *D⁴a?* : aequos merere *P* : equos merere *P²FUpBEa?* (*sed in B adscriptum est* i *supra*, *inter* mer- *et* -ere) : equus merere *D* : aequus merere *L*

8 1 L. Verginium *Ver.* (*et sic Fast. Cap. C. I. L.* i², *p.* 116 *sed praen. deperditum*) : pl uerginium *MH* : pl uergilium *DL* (*sed in utroque perstricta littera* -l *in* pl): pl̄ *in* pb̄ *a D²* *mutatum est, tum* -ilium *in* -inium *a D³* : p uerginium *Upa* : publium uergium *PFB* : publicum uerginium *OE* M'. Sergium *a*, *Sigon. ex Fast. Cap.* (*cf. C. I. L. l. c.*) *et Diodor.* 14. 38. 1 *codd.* Μάνιος *uel* Μανίλιος (*cf.* 4. 61. 4 *adn.*) : m sergium (*uel* marcum sergium) *MPUpBOEH* : martum sergium *F* : marcum seruium *DL* (*qui, ut et H, uoces* q. sulpicium a. *loco suo omissas hic inculcant post* seruium, *sed in D et* q. *et* a. *hic etiam desunt*; -i- *in* seruium *scripsit pleniore calamo D*) : *defit Ver.* 2 Anxuri *a²*, *Bekker* : anxyri *MEDL* : ancxyri *H* : anxiri *PFUpBO* : *defit Ver.* 3 periit *Ver.* : perit *MPFUpBOEHDLa* per agros uicinasque urbes *MPFUpBOEHDLa* : *om. Ver.* 4 irarum *M²PFUpOEHD²a* : iurarum (*uel* uir-) *B* : iratum *MDL* : *defit Ver.*

hostes animi habuerunt, et auctum est bellum aduentu re-
5 pentino Capenatium atque Faliscorum. Hi duo Etruriae
populi, quia proximi regione erant, deuictis Veiis bello quo-
6 que Romano se proximos fore credentes, Falisci propria
etiam causa infesti quod Fidenati bello se iam antea immis-
cuerant, per legatos ultro citroque missos iure iurando inter
se obligati, cum exercitibus necopinato ad Veios accessere.
7 Forte ea regione qua M'. Sergius tribunus militum praeerat
castra adorti sunt ingentemque terrorem intulere, quia Etru-
riam omnem excitam sedibus magna mole adesse Romani
crediderant. Eadem opinio Veientes in urbe concitauit.
8 Ita ancipiti proelio castra Romana oppugnabantur; con-
cursantesque cum huc atque illuc signa transferrent, nec
Veientem satis cohibere intra munitiones nec suis muni-
mentis arcere uim ac tueri se ab exteriore poterant hoste.
9 Vna spes erat, si ex maioribus castris subueniretur, ut di-
uersae legiones aliae aduersus Capenatem ac Faliscum, aliae
contra eruptionem oppidanorum pugnarent; sed castris
10 praeerat Verginius, priuatim Sergio inuisus infestusque. Is
cum pleraque castella oppugnata, superatas munitiones,
utrimque inuehi hostem nuntiaretur, in armis milites tenuit,
si opus foret auxilio collegam dictitans ad se missurum.
11 Huius adrogantiam pertinacia alterius aequabat, qui, ne
quam opem ab inimico uideretur petisse, uinci ab hoste
12 quam uincere per ciuem maluit. Diu in medio caesi milites;
postremo desertis munitionibus, perpauci in maiora castra,
pars maxima atque ipse Sergius Romam pertenderunt. Vbi
cum omnem culpam in collegam inclinaret, acciri Verginium
13 ex castris, interea praeesse legatos placuit. Acta deinde in
senatu res est certatumque inter collegas maledictis. Pauci

7 qua M'. Sergius *Sigon. ut supra* § 1 : qua m sergius *HDL* : quam sergius M^1 *uel* M^2*PFBa* (*in a* q̃) : qua sergius *MUpOE* (*sed in E* s-*pleniore calamo, ut uidetur; cf.* 1. 41. 4 *adn.*) : *defit Ver.* 11 aequa-bat (*uel* eq-) *PFUpBOEHDLa* : rogabat *M* : *defit Ver.* ne quam *MPFUpBOEHDLa* : ne *Ver.* 13 inter *Ver. PFUpBOEHDLa* : iterum *M* : iterum inter M^3

rei publicae, ⟨plerique⟩ huic atque illi ut quosque studium priuatim aut gratia occupauerat adsunt.

Primores patrum siue culpa siue infelicitate imperatorum 9
tam ignominiosa clades accepta esset censuere non exspectandum iustum tempus comitiorum, sed extemplo nouos tribunos militum creandos esse, qui kalendis Octobribus magistratum occiperent. In quam sententiam cum pedibus 2
iretur, ceteri tribuni militum nihil contradicere; at enimuero 3
Sergius Verginiusque, propter quos paenitere magistratuum eius anni senatum apparebat, primo deprecari ignominiam, deinde intercedere senatus consulto, negare se ante idus Decembres, sollemnem ineundis magistratibus diem, honore abituros esse. Inter haec tribuni plebis, cum in concordia 4
hominum secundisque rebus ciuitatis inuiti silentium tenuissent, feroces repente minari tribunis militum, nisi in auctoritate senatus essent, se in uincla eos duci iussuros esse. Tum 5
C. Seruilius Ahala tribunus militum: 'Quod ad uos attinet, tribuni plebis, minasque uestras, ne ego libenter experirer quam non plus in iis iuris quam in uobis animi esset; sed 6
nefas est tendere aduersus auctoritatem senatus. Proinde et uos desinite inter nostra certamina locum iniuriae quaerere, et collegae aut facient quod censet senatus, aut si pertinacius tendent, dictatorem extemplo dicam qui eos abire magistratu cogat.' Cum omnium adsensu comprobata oratio 7

13 rei publicae *MPFUpBOEHDLa* (*sed in E* rep): *add.* plerique *Kiehl, recte, ut credo; nam et in M duo uersus* (*a* reip̄. *usque ad* occupa-) *spatiose scripti sunt* (*certe sex litterarum amplius capaces*); *et in Ver. inter* maledic- *et* illi *uacat non amplius* 14 *uel* 15 *litterarum spatium turbatumque aliquid fuisse paene certum est.* occupauerat *dett.*: occupauerunt (plene) *MPEH et sic uoluerunt FBODL ubi* occupauer̄ *et a ubi* -uer't: occupauerant *Up dett. aliq.*: *defit Ver.*

9 1 qui kalendis (*uel* qui kal) *Ver. OEHLa*[1]: qui kł *D*: quia kal *M*: qui a kal *M*[1]: qui a kalendis *Vorm. Upa*: quia fal *P*: quia kł *P*[2]*FB* Octobribus magistratum] *post* octobma *defit Ver. usque ad c.* 23. 6 3 honore abituros *M*[2] (*uel M*[1]) *UpE*[3]*D*[4]*a*: honore habituros *PFBOEDL*: honore labituros *H*: honorem habituros *M* 4 tribunis *M*[3]*UpOE et E*[4]*HD*[4]*a*: tribuni *MPFBE*[1] *uel E*[3]*DL* 6 facient *MPFUpBOEHDLa*: faciant *Karsten, male*

esset, gauderentque patres sine tribuniciae potestatis terriculis inuentam esse aliam uim maiorem ad coercendos magis-
8 tratus, uicti consensu omnium comitia tribunorum militum habuere qui kalendis Octobribus magistratum occiperent, seque ante eam diem magistratu abdicauere.
10 L. Valerio Potito quartum M. Furio Camillo iterum M'. Aemilio Mamerco tertium Cn. Cornelio Cosso iterum K. Fabio Ambusto L. Iulio Iulo tribunis militum consulari
2 potestate multa domi militiaeque gesta; nam et bellum multiplex fuit eodem tempore, ad Veios et ad Capenam et ad Falerios et in Volscis ut Anxur ab hostibus reciperaretur,
3 et Romae simul dilectu simul tributo conferendo laboratum est, et de tribunis plebi cooptandis contentio fuit, et haud paruum motum duo iudicia eorum qui paulo ante consulari
4 potestate fuerant exciuere. Omnium primum tribunis militum fuit, dilectum haberi; nec iuniores modo conscripti sed seniores etiam coacti nomina dare ut urbis custodiam agerent.
5 Quantum autem augebatur militum numerus, tanto maiore pecunia in stipendium opus erat, eaque tributo conferebatur, inuitis conferentibus qui domi remanebant, quia tuentibus urbem opera quoque militari laborandum seruiendumque
6 rei publicae erat. Haec per se grauia indigniora ut uiderentur tribuni plebis seditiosis contionibus faciebant, ideo aera

8 magistratu *PFUpBOHDLa*: magistratum *ME*
10 1 M. Furio *MOEHDLa* (*et Diodor.* 14. 44. 1): furio *PFUpB* M'. Aemilio *Sigon. ex Fast. Cap.* (M' Aimilio Mam. f. M. n. Mamercin III *C. I. L.* i², *p.* 116 *ad hunc annum*): m̄ (*uel* m *uel* marco) aemilio *MPFUpBOEHDLa* (*sed* amil- *a*, aemil- *a*²) *et sic codd. Diodori l. c.* K. Fabio *Upa?* (*ubi dubium signum* ⊏), *Sigon. ex Fast. Cap. l. c.*: c fabio *MPFBHDL*: claudio fabio *OE* (*ut fere semper hi duo pro* c.) Iulio Iulo *Sigon. cf. C. I. L.* i², *p.* 116, *et supra* 4. 35. 4 *adn.*: iulio tullo *MPFUpBOEa*: iulio tullio *HDL* 2 ad Falerios *D*³*a*¹ *Ed. Rom.* 1469 *Ald.*: ad ualerios *MPFUpBOEHD? La* reciperaretur] *cf.* 1. 12. 1: recuperaretur *M*³*PFUpBOEHDLa* (*sed in L ante* -p- *secunda* u- *litterae hasta pleniore calamo, cf.* 1. 41. 4 *adn.*): recuraretur *M* 5 conferebatur *MPFUpBOEHDLa, cf. c.* 12. 3: conficiebatur *Madv.* 6 grauia indigniora *Vorm.? dett. unus*: grauia indignioraque *MPFUpOEHDLa* (*sed in a* -que *fort. a manu posteriore*): graui indignioraque *B*: grauia grauiora indignioraque *Alsch.* seditiosis *PFUpBOED*³*a*: seditionis *HD? L*: seditios *M*: seditiōs *M*²

militibus constituta esse arguendo ut plebis partem militia partem tributo conficerent. unum bellum annum iam ter- 7
tium trahi et consulto male geri ut diutius gerant. in quattuor deinde bella uno dilectu exercitus scriptos, et pueros quoque ac senes extractos. iam non aestatis nec hiemis 8
discrimen esse, ne ulla quies unquam miserae plebi sit; quae nunc etiam uectigalis ad ultimum facta sit, ut cum 9
confecta labore uolneribus postremo aetate corpora rettulerint incultaque omnia diutino dominorum desiderio domi inuenerint, tributum ex adfecta re familiari pendant aeraque militaria, uelut fenore accepta, multiplicia rei publicae reddant.

Inter dilectum tributumque et occupatos animos maiorum 10
rerum curis, comitiis tribunorum plebis numerus expleri nequiit. Pugnatum inde in loca uacua ut patricii cooptarentur. Postquam obtineri non poterat, tamen labefactandae 11
legis [tribuniciae] causa effectum est ut cooptarentur tribuni plebis C. Lacerius et M. Acutius, haud dubie patriciorum opibus. Fors ita tulit ut eo anno tribunus plebis Cn. Tre- 11
bonius esset, qui nomini ac familiae debitum praestare uideretur Treboniae legis patrocinium. Is quod petissent 2
patres quondam primo incepto repulsi, tandem tribunos

8 plebi sit *MPFUpBOED^{x}a* : plebis sit *HDL* 9 quae nunc *Ald.* : quae ne *MPOEHDL* (*sed in H fort.* quae nc *legendum*) : quin *Vorm.*^{2} *P*^{2}*FUpB* : quae etiam *a?* (q̄ ⁊, ubi *signum posterius ex* n̄ *corruptum uidetur*) familiari *P*^{2}*FUpBOE*^{1} *uel E*^{3}*HDLa*^{1} : familiaria *MPE* : familiari a *M*^{2}, *et sic a, sed inserto* -p- (appendant), *sed deleuit* ap- *a*^{1}
10 nequiit *Ed. Frob.* 1531 : nequit *UpOEH*^{1}*D*^{3}*a* : nequid *MPFB HDL* Pugnatum inde *PFUpBOEHDL* : pugnatum esset inde *M* : pugnatum est inde *a* 11 poterat *UpD*^{1}*a Ed. Rom.* 1469 *Ald.* : poterant *MPFBOEHDL* tribuniciae *MPFUpBOEHDLa* (*in B* -itie) : *seclusit Madv.* : Treboniae *Pighius ex* 3. 65. 3, *sed facilius additum quam ex corruptione natum esse illud adiectiuum crediderimus*
11 2 quondam *Haupt* (*scil.* '*eo tempore quod in* 3. 65. 3 *narratur*') *quem sequitur Madv. in Edit. tertia* (1886) : quidam *MPFUpBOEHD La*^{3} : *om. a* : quia in *Madv. Emend.*^{2} (1873) *ad loc.* repulsi *MP FUpBOEHDLa* : *addebat* sint *Madv. ibid.* tandem *Weissenb.* : tamen *MPFUpBOEHDLa* : cum *dett. aliq.* : iam *H. J. Mueller* tribunos militum *MPFUpBOEHDLa* : cum tribunis plebis *Weissenb.*

militum expugnasse uociferans, legem Treboniam sublatam et cooptatos tribunos plebis non suffragiis populi sed imperio patriciorum; eo reuolui rem ut aut patricii aut patriciorum
3 adseculae habendi tribuni plebis sint; eripi sacratas leges, extorqueri tribuniciam potestatem; id fraude patriciorum, scelere ac proditione collegarum factum arguere.
4 Cum arderent inuidia non patres modo sed etiam tribuni plebis, cooptati pariter et qui cooptauerant, tum ex collegio tres, P. Curatius M. Metilius M. Minucius, trepidi rerum suarum, in Sergium Verginiumque, prioris anni tribunos militares, incurrunt; in eos ab se iram plebis inuidiamque
5 die dicta auertunt. Quibus dilectus, quibus tributum, quibus diutina militia longinquitasque belli sit grauis, qui clade accepta ad Veios doleant, qui amissis liberis, fratribus, propinquis, adfinibus lugubres domos habeant, his publici priuatique doloris exsequendi ius potestatemque ex duobus
6 noxiis capitibus datam ab se memorant. omnium namque malorum in Sergio Verginioque causas esse; nec id accusatorem magis arguere quam fateri reos, qui noxii ambo alter in alterum causam conferant, fugam Sergi Verginius, Sergius
7 proditionem increpans Vergini. quorum adeo incredibilem amentiam fuisse ut multo ueri similius sit compecto eam rem
8 et communi fraude patriciorum actam. ab his et prius datum locum Veientibus ad incendenda opera belli trahendi causa, et nunc proditum exercitum, tradita Faliscis Romana castra.
9 omnia fieri ut consenescat ad Veios iuuentus, nec de agris

2 expugnasse *Ed. Frob.* 1531 : *add.* ait *Luterbacher* (uociferans *primam uocem in proxima clausula fuisse credens*) : expugnassent *MP FUpBOEHDLa* patriciorum . . . patricii aut *om. D* : *post secundum illud* patriciorum *add.* et eo deuolui rem, ut aut patricii, aut patriciorum D^4 *marg.* eo reuolui *Weissenb.* : et reuolui *MPFUp BOEHLa, sed in M et E* et *sic scriptum est ut quam proxime ad* eo *accedat, uideturque in utroque codice fideliter ex dubio signo descriptum esse* (*cf.* I. 7. 5 *adn.*) : et eo reuolui *Vorm.?* : et eo deuolui D^4 *dett.* 5 his *MPFBOEHDLa* : iis *Edd. uet.* 6 accusatorem *MPFUpB OEHDLa* (*sed in P* -uss-) : accusatores *Giers, fort. recte* 7 compecto *a* : conpecto *MPF* : competo *B* : conspecto *DL et* (*ut secundam lectionem*) *a* : compacto *OE* : conpacto *UpH*

nec de aliis commodis plebis ferre ad populum tribuni frequentiaque urbana celebrare actiones et resistere conspirationi patriciorum possint. praeiudicium iam de reis et ab 10
senatu et ab populo Romano et ab ipsorum collegio factum esse; nam et senatus consulto eos ab re publica remotos 11
esse, et recusantes abdicare se magistratu dictatoris metu ab collegis coercitos esse, et populum Romanum tribunos creasse qui non idibus Decembribus, die sollemni, sed extemplo kalendis Octobribus magistratum occiperent, quia stare diutius res publica his manentibus in magistratu non posset; et 12
tamen eos, tot iudiciis confossos praedamnatosque, uenire ad populi iudicium et existimare defunctos se esse satisque poenarum dedisse quod duobus mensibus citius priuati facti sint, neque intellegere nocendi sibi diutius tum potestatem 13
ereptam esse, non poenam inrogatam; quippe et collegis abrogatum imperium qui certe nihil deliquissent. illos 14
repeterent animos Quirites, quos recenti clade accepta habuissent, cum fuga trepidum, plenum uolnerum ac pauoris incidentem portis exercitum uiderint, non fortunam aut quemquam deorum sed hos duces accusantem. pro certo 15
se habere neminem in contione stare qui illo die non caput domum fortunasque L. Vergini ac M'. Sergi sit exsecratus detestatusque. minime conuenire quibus iratos quisque 16
deos precatus sit, in iis sua potestate, cum liceat et oporteat, non uti. nunquam deos ipsos admouere nocentibus manus; satis esse, si occasione ulciscendi laesos arment.

His orationibus incitata plebs denis milibus aeris grauis 12

9 frequentiaque *PFUpBOEHLa*^{3} : frequentia que *D* : *om.* -que *Ma* conspirationi *PFUpBOEHDLa* : conspirationem *M* 10 collegio *Walters* : collegiis *MPFUpBOEHDLa* : collegis *D*^{2} *uel* *D*^{4}*a*^{2} 14 ac pauoris *scripsi*, *Gronovii ac Drakenborchii monitus exsequens* : ac pauore *MPFUpBOEHDLa* : cum pauore *Madv. Ed.* 3 : ac pauore *ut* cum fuga *sequatur transfert Fuegner* : *in M* cum fuga *et* ac pauore *duarum linearum in fine stant* incidentem *POEHDLa*^{3} : incedentem *P*^{2}*FUpBa* : incipientem *M* uiderint *MPFUpBDLa* : uiderunt *OEH* 16 iratos *MOEHDLa* : iratus *PFUpB* deos precatus . . . nunquam *MOEHDLa* : *om. PFUpB*

reos condemnat, nequiquam Sergio Martem communem belli fortunamque accusante, Verginio deprecante ne infeli-
2 cior domi quam militiae esset. In hos uersa ira populi cooptationis tribunorum fraudisque contra legem Treboniam factae memoriam obscuram fecit.
3 Victores tribuni ut praesentem mercedem iudicii plebes haberet legem agrariam promulgant, tributumque conferri
4 prohibent, cum tot exercitibus stipendio opus esset resque militia ita prospere gererentur ut nullo bello ueniretur ad exitum spei. Namque Veiis castra quae amissa erant reciperata castellis praesidiisque firmantur; praeerant tribuni
5 militum M'. Aemilius et K. Fabius. A M. Furio in Faliscis, a Cn. Cornelio in Capenate agro hostes nulli extra moenia inuenti; praedae actae incendiisque uillarum ac frugum
6 uastati fines; oppida oppugnata nec obsessa sunt. At in Volscis depopulato agro Anxur nequiquam oppugnatum, loco alto situm et postquam uis inrita erat uallo fossaque obsideri coeptum; Valerio Potito Volsci prouincia euenerat.
7 Hoc statu militarium rerum, seditio intestina maiore mole coorta quam bella tractabantur; et cum tributum conferri per tribunos non posset nec stipendium imperatoribus mitteretur aeraque militaria flagitaret miles, haud procul erat

12 1 militiae *PFUpBOHDLa*: miliciae *E*: militians *M* 4 militia *MPFUpBOEDLa*: miliae *H*: militiae *Gron.* spei *PF UpBE dett.*: rei M^1 *uel* M^2OE^2HDLa (*sed in a* extremum *pro* exitum) '*uetus lectio*' *Rhenan.*: rei rei *M* reciperata] *cf.* 1. 12. 1: recuperata *MPFUpBOEHDLa* firmantur *MPFUpBOEHDLa* (*cf. e.g.* 1. 59. 6–7): firmabantur *Coetier* M'. Aemilius *a* (*qui hic* m̃ *sed infra in* § 5 m. furio *praebet*): m. *uel* m̃. aemilius *MPFUpOHDL*: m̃. aemelius *B*, *cf. c.* 10. 1 *sup.* K. Fabius] *ut c.* 10. 1 *sup.*: q. (*uel* quintus) fabius *MPFUpBOEHDLa* 5 A M. Furio *Vorm. Ma*: m furio *PFUpBOEDLa*: ÷ m. furio (*i. e.* est m. furio) *H* a Cn. M^1: et Cn. *Vorm. MPFUpBOEHDLa*: et a Cn. *Wesenberg.* Cornelio] *cum hac uoce desinit a; inc.* in Capenate *rursus A* oppugnata *MPFBOEHDLA*: nec oppugnata UpA^2 *uel* A^3, *Ald. sed cf.* 3. 55. 1 *ubi* nec *pro* nec tamen *stat*: *sic uoluit etiam D qui punctum maiusculum post* oppugnata *posuit* 7 posset *D? dett.*: possit *MPFUpBOEHD*^{1}*LA*: *in D* -it *a pr. manu aut in rasura aut* (*ut potius credo*) *in loco membranae uitioso scriptum est*

quin castra quoque urbanae seditionis contagione turbarentur. Inter has iras plebis in patres cum tribuni plebi nunc 8
illud tempus esse dicerent stabiliendae libertatis et ab Sergiis
Verginiisque ad plebeios uiros fortes ac strenuos transferendi
summi honoris, non tamen ultra processum est quam ut unus 9
ex plebe, usurpandi iuris causa, P. Licinius Caluus tribunus
militum consulari potestate crearetur: ceteri patricii creati, 10
P. Manlius L. Titinius P. Maelius L. Furius Medullinus
L. Publilius Volscus. Ipsa plebes mirabatur se tantam rem 11
obtinuisse, non is modo qui creatus erat, uir nullis ante
honoribus usus, uetus tantum senator et aetate iam grauis;
nec satis constat cur primus ac potissimus ad nouum deli- 12
bandum honorem sit habitus. Alii Cn. Corneli fratris, qui
tribunus militum priore anno fuerat triplexque stipendium
equitibus dederat, gratia extractum ad tantum honorem
credunt, alii orationem ipsum tempestiuam de concordia
ordinum patribus plebique gratam habuisse. Hac uictoria 13
comitiorum exsultantes tribuni plebis quod maxime rem
publicam impediebat de tributo remiserunt. Conlatum
oboedienter missumque ad exercitum est.

Anxur in Volscis breui receptum est, neglectis die festo 13
custodiis urbis. Insignis annus hieme gelida ac niuosa fuit,
adeo ut uiae clausae, Tiberis innauigabilis fuerit. Annona
ex ante conuecta copia nihil mutauit. Et quia P. Licinius 2
ut ceperat haud tumultuose magistratum maiore gaudio plebis quam indignatione patrum, ita etiam gessit, dulcedo inuasit proximis comitiis tribunorum militum plebeios creandi.

10 Manlius D^1 *uel* D^2 *dett. unus* (*Leid. sec.*) Μάλλιος *Diod.* 14. 47. 1 : manilius *MOEHLA* : mamilius *PFUpB* : mamlius *uel* manilius *D* L. Titinius *Sigon. ex* 5. 18. 2 *et Diod.* 14. 90. 1 : p. titinius *MPFUpBO HL* : et p. titinius *EDA* Publilius *Sigon. ex Fast. Cap.* (*C. I. L.* i^2, *p.* 116) : popilius *MPFBOEHDLA* : populius *Up* Volscus *H*, *Sigon. ex Fast. Cap. ibid.* : uolsco *PFUpBE? D*^{4} : uols *MO* E^3D^3LA : uolero A^2 (*ex c.* 13. 3) : *quid habuerit D* (*non amplius* 5 *litteras*) *non liquet* 12 ipsum *PFOBEHDLA* : ad ipsum *M* : ipsi *Up* 13 missumque *MPFUpBOEA*^{2} *uel* A^3: *om.* -que *HDLA*

3 Vnus M. Veturius ex patriciis candidatis locum tenuit: plebeios alios tribunos militum consulari potestate omnes fere centuriae dixere, M. Pomponium Cn. Duillium Voleronem Publilium Cn. Genucium L. Atilium.

4 Tristem hiemem siue ex intemperie caeli, raptim mutatione in contrarium facta, siue alia qua de causa grauis pestilens-
5 que omnibus animalibus aestas excepit; cuius insanabili perniciei quando nec causa nec finis inueniebatur, libri
6 Sibyllini ex senatus consulto aditi sunt. Duumuiri sacris faciundis, lectisternio tunc primum in urbe Romana facto, per dies octo Apollinem Latonamque et Dianam, Herculem, Mercurium atque Neptunum tribus quam amplissime tum
7 apparari poterat stratis lectis placauere. Priuatim quoque id sacrum celebratum est. Tota urbe patentibus ianuis promiscuoque usu rerum omnium in propatulo posito, notos ignotosque passim aduenas in hospitium ductos ferunt, et cum inimicis quoque benigne ac comiter sermones habitos;
8 iurgiis ac litibus temperatum; uinctis quoque dempta in eos dies uincula; religioni deinde fuisse quibus eam opem di tulissent uinciri.

9 Interim ad Veios terror multiplex fuit tribus in unum bellis conlatis. Namque eodem quo antea modo circa

13 3 Pomponium *MOEHL* (*et sic Fast. Cap. C. I. L.* i², *p.* 116): pompinium *PFUpBA*: popinium *D* Duillium *Up*, *uide sis* 2. 58. 2 *adn.*: duilium *MPFOEHDL*: du u lium (*sic diuisum*) *A*: di uilium (*sic, summa cura*) *B* Publilium *Sigon. ex Fast. Cap. l. c., cf.* 2. 55. 4: publicium *MPFUpB*¹*OEHA*: publitium *DL*: publicum *B*
5 perniciei *A*² *uel A*³ *dett.*: pernicie *P*²*FUpHL*: pernitie *A*: pernitiae *D*: perniciae *MPBOE* libri Sibyllini *M*: libri sibillini *D*: libri sybillini *OHEL*: libri sibilini *A*: libris sibillini *PFB*: libris sibillinis *Up* aditi *M*²*OEHDLA*: additi *MPFUpB* 6 et Dianam, Herculem *MPFUpBOEHDLA*: Herculem et Dianam *Woelfflin*: Dianam et Herculem *Kreyssig*, *parum reuerenter ambo* poterat *MPFUpBO EHDLA*: poterant *Luterb. sed cf. Ter. Eun.* 3. 5. 35 dum adparatur 7 promiscuoque *M*²*UpOEHD*⁴ *in ras.* *A*²: promiscoque *MPFBLA*; *uide sis* 3. 47. 7 *adn.* 8 di (*sed* dii) tulissent *Vorm.*: die tulissent *M*: ictulissent *P*: ietulissent *L*: intulissent *OEH*: tulissent *P*²*FUp BD*: fuissent *A*: detulissent *A*² 9 conlatis *OE*¹*HDLA*: collatis *BD*ˣ: conlati sunt *ME*: conlati sunte *P*: conlatis ter *P*²*FUp*

munimenta cum repente Capenates Faliscique subsidio uenissent, aduersus tres exercitus ancipiti proelio pugnatum est. Ante omnia adiuuit memoria damnationis Sergi ac 10
Vergini. Itaque ⟨e⟩ maioribus castris, unde antea cessatum fuerat, breui spatio circumductae copiae Capenates in uallum Romanum uersos ab tergo adgrediuntur; inde pugna coepta 11
et Faliscis intulit terrorem, trepidantesque eruptio ex castris opportune facta auertit. Repulsos deinde insecuti uictores ingentem ediderunt caedem; nec ita multo post iam [palantes 12
ueluti] forte oblati populatores Capenatis agri reliquias pugnae absumpsere. Et Veientium refugientes in urbem 13
multi ante portas caesi, dum prae metu, ne simul Romanus inrumperet, obiectis foribus extremos suorum exclusere.

Haec eo anno acta; et iam comitia tribunorum militum 14
aderant, quorum prope maior patribus quam belli cura erat, quippe non communicatum modo cum plebe sed prope amissum cernentibus summum imperium. Itaque claris- 2
simis uiris ex composito praeparatis ad petendum quos praetereundi uerecundiam crederent fore, nihilo minus ipsi perinde ac si omnes candidati essent cuncta experientes non homines modo sed deos etiam exciebant, in religionem uertentes comitia biennio habita: priore anno intolerandam 3
hiemem prodigiisque diuinis similem coortam, proximo non prodigia sed iam euentus: pestilentiam agris urbique inlatam 4
haud dubia ira deum, quos pestis eius arcendae causa placandos esse in libris fatalibus inuentum sit; comitiis auspicato quae fierent indignum dis uisum honores uolgari discri-

10 maioribus *MPFUpBOEHDLA*: *praepositionem* ⟨e⟩ *praefixit Perizonius* 11 et Faliscis *MHDLA*: faliscis *PFUpBOE*
12 palantes ueluti *MPFUpBOEHDLA* (*sed in H* palentes): *seclusi ut glossema uocibus* forte oblati *additum* (*credi etiam potest uoluisse glossatorem* '*palantes uel -ti*' *i. e.* '*uel palati*'): palantibus (*uel* palatis) uelut tuti forent *Madv.* (*Emend.*², *sed non in textu edit. tertiae*): *remoto glossemate* iam forte *uocibus* insecuti uictores *non male oppositum est*
14 2 uiris *MPFUpBOEDLA*: *om. H* exciebant *Drak.* (*cf.* 10. 19. 1 *adn.*˜): excipiebant *MPUpBOEHDLA*: excipiebat *F*: excitabant *Frig.*

minaque gentium confundi. Praeterquam maiestate petentium, religione etiam attoniti homines patricios omnes, partem magnam honoratissimum quemque, tribunos militum consulari potestate creauere, L. Valerium Potitum quintum M. Valerium Maximum M. Furium Camillum iterum L. Furium Medullinum tertium Q. Seruilium Fidenatem iterum Q. Sulpicium Camerinum iterum. His tribunis ad Veios nihil admodum memorabile actum est; tota uis in populationibus fuit. Duo summi imperatores, Potitus a Faleriis, Camillus a Capena praedas ingentes egere, nulla incolumi relicta re cui ferro aut igni noceri posset.

15 Prodigia interim multa nuntiari, quorum pleraque et quia singuli auctores erant parum credita spretaque, et quia, hostibus Etruscis, per quos ea procurarent haruspices non erant: in unum omnium curae uersae sunt quod lacus in Albano nemore, sine ullis caelestibus aquis causaue qua alia quae rem miraculo eximeret, in altitudinem insolitam creuit. Quidnam eo di portenderent prodigio missi scisciatum oratores ad Delphicum oraculum. Sed propior interpres fatis oblatus senior quidam Veiens, qui inter cauillantes in stationibus ac custodiis milites Romanos Etruscosque uaticinantis in modum cecinit priusquam ex lacu Albano aqua emissa foret nunquam potiturum Veiis Romanum. Quod primo uelut temere iactum sperni, agitari deinde sermonibus coeptum est donec unus ex statione Romana percontatus proximum oppidanorum, iam per longinquitatem belli commercio sermonum facto, quisnam is esset qui per ambages de lacu Albano iaceret, postquam audiuit haruspicem esse, uir haud intacti religione animi,

5 quintum, M. *D? (i. e.* q̄ *ante rasuram unius litterae) Edd. uet. ex r.* 24. 1 (*cf. C. I. L.* i², *p.* 116) : quintum (*uel* q̄) *MPFUpBOEHD²A²* : q· (*i.e.* que) *LA?* 6 fuit *MOEHDLA* : *om. PFUpB*

15 1 multa *MPFBOEHDLA* : multi *Up* nuntiari (*uel* -nc-) *OE²HDLA* : nuntiauere *Vorm. P²FUpB* : nuntiaueri *PE* : nuntiauerim *M* singuli *MOE¹HDLA* : singulari *PFBE* : his nulli *Up, solita licentia*

causatus de priuati portenti procuratione si operae illi esset consulere uelle, ad conloquium uatem elicuit. Cumque 7
progressi ambo a suis longius essent inermes sine ullo metu, praeualens iuuenis Romanus senem infirmum in conspectu omnium raptum nequiquam tumultuantibus Etruscis ad suos transtulit. Qui cum perductus ad imperatorem, inde 8
Romam ad senatum missus esset, sciscitantibus quidnam id esset quod de lacu Albano docuisset, respondit profecto 9
iratos deos Veienti populo illo fuisse die quo sibi eam mentem obiecissent ut excidium patriae fatale proderet. Itaque 10
quae tum cecinerit diuino spiritu instinctus, ea se nec ut indicta sint reuocare posse, et tacendo forsitan quae di immortales uolgari uelint haud minus quam celanda effando nefas contrahi. sic igitur libris fatalibus, sic disciplina 11
Etrusca traditum esse, [ut] quando aqua Albana abundasset, tum si eam Romanus rite emisisset uictoriam de Veientibus dari; antequam id fiat deos moenia Veientium deserturos non esse. Exsequebatur inde quae sollemnis deriua- 12
tio esset; sed auctorem leuem nec satis fidum super tanta re patres rati decreuere legatos sortesque oraculi Pythici exspectandas.

Priusquam a Delphis oratores redirent Albaniue pro- 16
digii piacula inuenirentur, noui tribuni militum consulari potestate, L. Iulius Iulus L. Furius Medullinus quartum

7 conspectu *MFUpBOEDA* : conspectum *PHL* 11 sic igitur *Ed. Mogunt.* 1518 : his igitur *MPFUpBOEHDLA* (*sed in D littera* H *capitalis extra lineam ad initium stat*) quando *Duker* : ut quando *MPFUpBOEHDL* (*sed in D* ut *pleniore calamo, uide* 1. 41. 4 *adn.*) : ut q̄n *A* : ut *Walters, qui* quando *pro glossemate reicit et* 21. 54. 9 (ut uero . . . tum) *et Caes. B. G.* 1. 31. 12 *confert, fort. recte* : si quando *Luterb.* non esse *UpOEH*^{1}*A*^{2} *dett.* : esse *MPFBHDLA* 12 Exsequebatur *Up Edd. uet.* : exsequebantur (*uel* exeq-) *MPFBOEHDLA* exspectandas (*uel* exp-) *MPUpOEHDLA* : expectantes *FB*

16 1 prodigii *M*^{2} *uel M*^{1}*PFUpBOEHD*^{x}*A*^{1} : prodigia *MA?* : prodigiis *DL* Iulus *Sigon., cf. c.* 10. 1 *adn.* : tullus *HDLA* (*sed in L signum aliquod* (2) *supra* t-) : utullus *PFBOE* : uitullus *Up* : silius tullus *MA*^{2} L. Furius *Ed. Frob.* 1531 : p̄ furius *MHDLA* : p̄ silius furius *PFUpB* : praesilius furius *OE* (*sed* pres- *in O*)

L. Sergius Fidenas A. Postumius Regillensis P. Cornelius
2 Maluginensis A. Manlius magistratum inierunt. Eo anno Tarquinienses noui hostes exorti. Qui quia multis simul bellis, Volscorum ad Anxur, ubi praesidium obsidebatur, Aequorum ad Labicos, qui Romanam ibi coloniam oppugnabant, ad hoc Veientique et Falisco et Capenati bello occupatos uidebant Romanos, nec intra muros quietiora
3 negotia esse certaminibus patrum ac plebis, inter haec locum iniuriae rati esse, praedatum in agrum Romanum cohortes expeditas mittunt: aut enim passuros inultam eam iniuriam Romanos ne nouo bello se onerarent, aut exiguo
4 eoque parum ualido exercitu persecuturos. Romanis indignitas maior quam cura populationis Tarquiniensium fuit; eo nec magno conatu suscepta nec in longum dilata res est.
5 A. Postumius et L. Iulius, non iusto dilectu—etenim ab tribunis plebis impediebantur—sed prope uoluntariorum quos adhortando incitauerant coacta manu, per agrum Caeretem obliquis tramitibus egressi, redeuntes a populationibus
6 grauesque praeda Tarquinienses oppressere. Multos mortales obtruncant, omnes exuunt impedimentis, et receptis
7 agrorum suorum spoliis Romam reuertuntur. Biduum ad recognoscendas res datum dominis; tertio incognita—erant autem ea pleraque hostium ipsorum—sub hasta ueniere quodque inde redactum militibus est diuisum.
8 Cetera bella maximeque Veiens incerti exitus erant. Iamque Romani desperata ope humana fata et deos specta-

1 Regillensis *Sigon.*, *cf.* 4. 49. 7 *adn.* : regiliensis *MOE* : religiensis *PFUpBHDLA* 2 Qui quia *Duker* (*cf.* 3. 21. 4) : quia *MPFUpB OEHDLA* (-orti *in F* orq. *scribitur*, *solita litterarum* -ti *forma*) multis simul *MPFUpBOE* : simul multis *HDLA* Labicos *ut* 2. 39. 4 : lauicos *hic MPFUpBOEHDLA* Veientique *MPFUpBOE HDL A*^{1} *uel* *A*^{2} (ueienctique *A*) : ueienti quoque *Edd. uet.* 5 A. Postumius *Ed. Rom.* 1470 : aurelius postumius *MPFUpBOEHDLA* *Edd. uet. plures Ald.* prope *MPFUpBOEHDLA* : prope omnium *H. J. Mueller* (9. 10. 6 *sequens*) 7 incognita *PFUpBOEHDLA* (*in E* -a *littera aperta* (α) *scribitur*), *cf.* 4. 54. 4 : incognitum *M* est *MOEHDLA* : *om. PFUpB* : *et in E olim alterum* est *post* diuisum *stetit, quod postea E*^{1} *uel E*^{2} *erasit* 8 deos spectabant *POEHD LA* : deospectabant *M* : deos exspectabant *M*^{3}*Up* : deos spectant *FB*

bant, cum legati ab Delphis uenerunt, sortem oraculi adferentes congruentem responso captiui uatis: 'Romane, aquam 9
Albanam caue lacu contineri, caue in mare manare suo
flumine sinas; emissam per agros rigabis dissipatamque riuis
exstingues; tum tu insiste audax hostium muris, memor 10
quam per tot annos obsides urbem ex ea tibi his quae nunc
panduntur fatis uictoriam datam. Bello perfecto donum 11
amplum uictor ad mea templa portato, sacraque patria, quorum omissa cura est, instaurata ut adsolet facito.'

Ingens inde haberi captiuus uates coeptus, eumque ad- 17
hibere tribuni militum Cornelius Postumiusque ad prodigii
Albani procurationem ac deos rite placandos coepere; in- 2
uentumque tandem est ubi neglectas caerimonias intermissumue sollemne di arguerent: nihil profecto aliud esse quam
magistratus uitio creatos Latinas sacrumque in Albano monte
non rite concepisse; unam expiationem eorum esse ut tri- 3
buni militum abdicarent se magistratu, auspicia de integro
repeterentur et interregnum iniretur. Ea ita facta sunt ex 4
senatus consulto. Interreges tres deinceps fuere, L. Valerius,
Q. Seruilius Fidenas, M. Furius Camillus. Nunquam desi- 5
tum interim turbari, comitia interpellantibus tribunis plebis
donec conuenisset prius ut maior pars tribunorum militum
ex plebe crearetur.

Quae dum aguntur, concilia Etruriae ad fanum Voltum- 6
nae habita, postulantibusque Capenatibus ac Faliscis ut
Veios communi animo consilioque omnes Etruriae populi 7
ex obsidione eriperent, responsum est antea se id Veientibus negasse quia unde consilium non petissent super
tanta re auxilium petere non deberent; nunc iam pro se 8
fortunam suam illis negare. maxima iam in parte Etruriae

8 captiui uatis *PFUp*^{2}*BO*^{1}*E*^{1}*D*^{4}*A*: capti uatis *MA*^{2}: captiuiatis *H*: captiuitatis *UpOEDL* 9 manare *MP*^{2}*UpOEHDLA*: manere *PFB* 17 1 haberi *PFUpBOEHDLA* (*sed in Up* haberi inde *pro* inde haberi): *add. glossema manufestum* captiuo uati honos coeptus *MA*^{2} 7 pro se *MFOEHDLA*: prope *PUpB* 8 maxima iam in parte *scripsimus Luterbacheri monitum secuti, et* Gallos *seclusimus*: maxime in ea parte Etruriae gentem inuisitatam nouos accolas Gallos

gentem inuisitatam, nouos accolas [Gallos] esse, cum qui-
9 bus nec pax satis fida nec bellum pro certo sit. sanguini
tamen nominique et praesentibus periculis consanguineorum
id dari ut si qui iuuentutis suae uoluntate ad id bellum eant
10 non impediant. Eum magnum aduenisse hostium nume-
rum fama Romae erat, eoque mitescere discordiae intestinae
metu communi, ut fit, coeptae.

18 Haud inuitis patribus P. Licinium Caluum praerogatiua
tribunum militum non petentem creant, moderationis ex-
pertae in priore magistratu uirum, ceterum iam tum exactae
2 aetatis; omnesque deinceps ex collegio eiusdem anni refici
apparebat, L. Titinium P. Maenium Cn. Genucium L.
Atilium. Qui priusquam renuntiarentur iure uocatis tribu-
bus, permissu interregis P. Licinius Caluus ita uerba fecit:

esse *MPFUpBOEHDLA nisi quod pro* inuisitatam (*E*[1]*D*[2]) *habent* inuisitatem *PFB et* inusitatam *UpDLA et* inuis sitatam *E et* nouo *pro* nouos *B*: *post* parte *add.* consedisse uel apparuisse *M. Mueller* (*!*): inuasisse in eam partem *etc. Madv., puncto ad* inuisitam *addito*: nos *trium nominum* gentem, accolas, Gallos *unum saltem reici debere pro certo habemus* 10 coeptae (*uel* ceptae, cepte) *MPFUpBOEHD LA*: coepere *Weissenb., fort. recte*

18 1 praerogatiua *MP*[1] *uel P*[2]*FUpBOEHDLA*: progatiua *P*: praerogatiuae *Sigon., Mommsen* (*Röm. Trib.* 71, *Stadtr.* 3. 290. 3), *sed in re historicis obscura codicum testimonium intemeratum relinquo* petentem *F? UpA*[1] *uel A*[2]: potentem *MPF*[3]*BOEHDLA* creant *MPFUpBOEDLA*: credant *H*: creat *Madv. cum Pantagatho* (*cf.* 24. 7. 12; 26. 22. 2); *sed hic cum Duker. cf.* 26. 22. 9 2 Titinium *PFUpBOEHL*: ticinium *DA*: titilinium *M* P. Maenium (*uel* menium) *MPFUpBOEHDLA*: menenium *A*[2]; *sed in c.* 12. 10 *sup.* P. Maelius *nominatur*: *in Diod. et* 14. 47. 1 *et* 14. 90 *codices inter haec nomina aut uariant aut ea praebent quae olim eos sic uariasse planum faciant*: *in Fast. Cap.* (*C. I. L.* i[2], *p.* 118) *trium priorum tribunorum cognomina tantum apparent*, [s]accus, *quod Titiniorum est*, [E]squilinus *quod Liciniorum et Minuciorum*, Capitolinus *quod Manliorum et Quinctiorum; tum sequuntur* Q. Manlius, Cn. Genucius, L. Atilius, *cognominibus deperditis. Nostro loco* Q. Manlium *post* P. Maenium *addidit Niebuhr, ante* P. Maenium *Madv.; in c.* 12. 10 *Liuius* P. Manlium *nominat, de Genucio Atilioque omnino silet, duos alios* (Furium *et* Popilium) *proferens, quos etiam Diodor.* 14. 47. 1 *nominasse illo anno uidetur quamquam hic* (14. 90. 2), Γενύκιος *et* Ἀτίλιος *praesto sunt. Confusio aliqua subest satis antiqua* 2 iure uocatis *MPFUpBOE*[1]*HDLA*: iuo reuocatis *E?*: iis reuocatis *Mommsen* (*Röm. Trib.* 71): centuriis reuocatis *Zingerle, deleto* tribubus

'Omen concordiae, Quirites, rei maxime in hoc tempus utili, memoria nostri magistratus uos his comitiis petere in insequentem annum uideo. Sed collegas eosdem reficitis, etiam 4 usu meliores factos: me iam non eundem sed umbram nomenque P. Licini relictum uidetis. Vires corporis adfectae, sensus oculorum atque aurium hebetes, memoria labat, uigor animi obtunsus. En uobis' inquit, 'iuuenem', 5 filium tenens, 'effigiem atque imaginem eius quem uos antea tribunum militum ex plebe primum fecistis. Hunc ego institutum disciplina mea uicarium pro me rei publicae do dicoque, uosque quaeso, Quirites, delatum mihi ultro honorem huic petenti meisque pro eo adiectis precibus mandetis.' Datum id petenti patri filiusque eius P. Licinius 6 tribunus militum consulari potestate cum iis quos supra scripsimus declaratus.

Titinius Genuciusque tribuni militum profecti aduersus 7 Faliscos Capenatesque, dum bellum maiore animo gerunt quam consilio, praecipitauere se in insidias. Genucius morte honesta temeritatem luens ante signa inter primo- 8 res cecidit; Titinius in editum tumulum ex multa trepidatione militibus collectis aciem restituit; nec se tamen aequo loco hosti commisit. Plus ignominiae erat quam 9 cladis acceptum, quae prope in cladem ingentem uertit; tantum inde terroris non Romae modo, quo multiplex fama peruenerat, sed in castris quoque fuit ad Veios. Aegre ibi miles retentus a fuga est cum peruasisset castra 10

3 Quirites *UpA*^{2} *et fort. A* (*ubi ad* q̄ri . . . *tribus litteris erasis addidit* -tes *A*^{2}): q̄r̄ *M*: q̄ *PFB*: quer̄ *L*: quaerunt *D*: *om. OE*^{3}*H* (*uox insequens* rei *in magna rasura ab E*^{3} *scriptum est*); *cf.* 3. 17. 3 *adn.* utili *Vorm. F*^{2} *uel F*^{3}*UpHA*^{2} (*cf. e.g.* 3. 50. 14): utilis *Ald.*: ut illi *MPF?B DLA*: utillime *OE* in insequentem *UpOE*^{2}*HDLA*: in sequentem *MPFBE* 4 Sed collegas *Madv.*: sit collegas *M*: et sit collegas *HE*^{2} (et si^t): et si collegas *OE*: et ii collegas *E*^{1} *uel E*^{3}: si collegas *UpDA*: si et collegas *PFB*: sic collegas *L* obtunsus *MPFOE HDLA*: optunsus *B*: obtusus *UpD*^{x} 5 meisque *MPFUpBOE HDLA*: meis quoque *Gron.* 6 declaratus *MUpOEHDLA*: declarata *PB*: declarati *F*^{3} 7 tribuni *M*^{2} *uel M*^{1}*FUpBOE*^{1} *uel E*^{3} *D*^{1}*A*^{1}: tribunis *H uel H*^{1}*D*: tribunus *MPEH? LA* praecipitauere se *MPFUpBOEHDA*: *om.* se *L*

rumor ducibus exercituque caeso uictorem Capenatem ac Faliscum Etruriaeque omnem iuuentutem haud procul inde
11 abesse. His tumultuosiora Romae, iam castra ad Veios oppugnari, iam partem hostium tendere ad urbem agmine infesto, crediderant; concursumque in muros est et matronarum, quas ex domo conciuerat publicus pauor, obsecra-
12 tiones in templis factae, precibusque ab dis petitum ut exitium ab urbis tectis templisque ac moenibus Romanis arcerent Veiosque eum auerterent terrorem, si sacra renouata rite, si procurata prodigia essent.

19 Iam ludi Latinaeque instaurata erant, iam ex lacu Albano
2 aqua emissa in agros, Veiosque fata adpetebant. Igitur fatalis dux ad excidium illius urbis seruandaeque patriae, M. Furius Camillus, dictator dictus magistrum equitum P.
3 Cornelium Scipionem dixit. Omnia repente mutauerat imperator mutatus; alia spes, alius animus hominum, fortuna
4 quoque alia urbis uideri. Omnium primum in eos qui a Veiis in illo pauore fugerant more militari animaduertit, effecitque ne hostis maxime timendus militi esset. Deinde indicto dilectu in diem certam, ipse interim Veios ad con-
5 firmandos militum animos intercurrit; inde Romam ad scribendum nouum exercitum redit, nullo detractante militiam. Peregrina etiam iuuentus, Latini Hernicique, operam suam
6 pollicentes ad id bellum uenere; quibus cum gratias in senatu egisset dictator, satis iam omnibus ad id bellum paratis, ludos magnos ex senatus consulto uouit Veiis captis se facturum aedemque Matutae Matris refectam dedica-
7 turum, iam ante ab rege Ser. Tullio dedicatam. Profectus

19 1 instaurata *MPFUpBOEHDLA* : instauratae *dett. A*^{2} *uel A*^{3} Veiosque *MPFUpBOHDLA* (*sed in Up* ueosque) : ueios quae *E* : Veiisque *Gron., sed cf. cum H. I. Muellero* 7. 26. 5 3 mutauerat *MPFUpBOEHDLA* : mutauerunt *dett. unus* (*Pal. I*) imperator mutatus *PFUpBOE*^{2}*HDLA*^{1} : imperatore mutato *M*^{2} : imperatore mutatus *ME?* : imperator mutato *E*^{1}*?* alia spes *MP*^{1}*FUpBOEH DLA* : aliae spes *P*

cum exercitu ab urbe exspectatione hominum maiore quam spe, in agro primum Nepesino cum Faliscis et Capenatibus signa confert. Omnia ibi summa ratione consilioque acta 8 fortuna etiam, ut fit, secuta est. Non proelio tantum fudit hostes, sed castris quoque exuit ingentique praeda est potitus; cuius pars maxima ad quaestorem redacta est, haud ita multum militi datum. Inde ad Veios exercitus ductus, 9 densioraque castella facta, et a procursationibus quae multae temere inter murum ac uallum fiebant, edicto ne quis iniussu pugnaret, ad opus milites traducti. Operum fuit omnium 10 longe maximum ac laboriosissimum cuniculus in arcem hostium agi coeptus. Quod ne intermitteretur opus neu 11 sub terra continuus labor eosdem conficeret, in partes sex munitorum numerum diuisit; senae horae in orbem operi attributae sunt; nocte ac die nunquam ante omissum quam in arcem uiam facerent.

Dictator cum iam in manibus uideret uictoriam esse, urbem **20** opulentissimam capi, tantumque praedae fore quantum non omnibus in unum conlatis ante bellis fuisset, ne quam inde 2 aut militum iram ex malignitate praedae partitae aut inuidiam apud patres ex prodiga largitione caperet, litteras ad senatum misit, deum immortalium benignitate suis consiliis 3 patientia militum Veios iam fore in potestate populi Romani; quid de praeda faciendum censerent? Duae senatum dis- 4 tinebant sententiae, senis P. Licini, quem primum dixisse a filio interrogatum ferunt, edici palam placere populo ut qui particeps esse praedae uellet in castra Veios iret, altera Ap. 5 Claudi, qui largitionem nouam prodigam inaequalem incon-

7 quam spe $M^2PFUpBOEHD^2$ *uel* D^1LA^1: quam spem *MDA*: quam spes E^1 *uel* E^2 11 munitorum *MPFUpBDLA*: munimentorum OE^3 (*ubi* -ent- *in ras.*) *H*

20 3 populi Romani *in M* p̄. r. *scribitur*: *supra ab* M^3 ĩ. publicae rei (*i. e.* 'id est publicae rei'); *et supra* censerent *scriptum est* ĩ. iudicarent 5 altera *MPFUpBOEHDA* · *om. L* Ap. (*uel* appi) *MPFUpBOEDLA* (appii): *om. H*

sultam arguens, si semel nefas ducerent captam ex hostibus in aerario exhausto bellis pecuniam esse, auctor erat stipendii ex ea pecunia militi numerandi ut eo minus tributi plebes 6 conferret; eius enim doni societatem sensuras aequaliter omnium domos, non auidas in direptiones manus otiosorum urbanorum praerepturas fortium bellatorum praemia esse, cum ita ferme eueniat ut segnior sit praedator ut quisque 7 laboris periculique praecipuam petere partem soleat. Licinius contra suspectam et inuisam semper eam pecuniam fore aiebat, causasque criminum ad plebem, seditionum inde ac 8 legum nouarum praebituram; satius igitur esse reconciliari eo dono plebis animos, exhaustis atque exinanitis tributo tot annorum succurri, et sentire praedae fructum ex eo bello in quo prope consenuerint. gratius id fore laetiusque quod quisque sua manu ex hoste captum domum rettulerit quam 9 si multiplex alterius arbitrio accipiat. ipsum dictatorem fugere inuidiam ex eo criminaque; eo delegasse ad senatum; senatum quoque debere reiectam rem ad se permittere plebi 10 ac pati habere quod cuique fors belli dederit. Haec tutior uisa sententia est quae popularem senatum faceret. Edictum itaque est ad praedam Veientem quibus uideretur in castra ad dictatorem proficiscerentur.

21 Ingens profecta multitudo repleuit castra. Tum dictator auspicato egressus cum edixisset ut arma milites caperent, 2 'Tuo ductu' inquit, 'Pythice Apollo, tuoque numine instinctus pergo ad delendam urbem Veios, tibique hinc decimam 3 partem praedae uoueo. Te simul, Iuno regina, quae nunc Veios colis, precor, ut nos uictores in nostram tuamque mox

5 si semel nefas ducerent *MPFBOEHDLA* (*sed in L* si simel) : se simul nefas ducere *Up, de suo, ut solet* 6 praerepturas F^2UpOE^3 *dett. aliq.* : praerupturas *MPFBEDLA* : praeruptur *H* praedator ut quisque *PFUpBOEHDLA* : praedatorum quisque *M* : praedator quisque *Vorm.*; *sed in M* -torum *in fine lineae per compendium* -to͡ *scriptum est quod Alschefski non intellexit; sic etiam probabile est aut Rhenanum in Vormatiensi legendo, aut scribam Vormatiensem in legendo communi sui et Medicei codicis exemplari pariter deceptum esse* 7 aiebat $MP^2FUpOED^3A^2$: agebat *PBHDLA*

futuram urbem sequare, ubi te dignum amplitudine tua templum accipiat'. Haec precatus, superante multitudine 4 ab omnibus locis urbem adgreditur, quo minor ab cuniculo ingruentis periculi sensus esset. Veientes ignari se iam 5 a suis uatibus, iam ab externis oraculis proditos, iam in partem praedae suae uocatos deos, alios uotis ex urbe sua euocatos hostium templa nouasque sedes spectare, seque ultimum illum diem agere, nihil minus timentes quam sub- 6 rutis cuniculo moenibus arcem iam plenam hostium esse, in muros pro se quisque armati discurrunt, mirantes quidnam 7 id esset quod cum tot per dies nemo se ab stationibus Romanus mouisset, tum uelut repentino icti furore improuidi currerent ad muros.

Inseritur huic loco fabula: immolante rege Veientium 8 uocem haruspicis, dicentis qui eius hostiae exta prosecuisset, ei uictoriam dari, exauditam in cuniculo mouisse Romanos milites ut adaperto cuniculo exta raperent et ad dictatorem ferrent. Sed in rebus tam antiquis si quae similia ueri sint 9

21 3–4 *Post uocem* accipiat *in HDLA interpolatum est fragmentum sic incipiens* : bustum nempe una illa sedes . . . *quod ex c.* 52. 13 Vestalibus nempe una . . . *usque ad c.* 53. 2 Quirites, puto qui *aliquo modo huc inculcatum est, satis corruptam formam (ut ad locum ipsum apparebit) exhibens. In PFB idem additamentum in c.* 21. 8 *demum post uocem* raperent *factum est. His tamen septem codd. totus locus recte inest (et forma minus corrupta) in suo contextu, ubi uide adnn. Hac interpolatione uacant MUpOE, sed in M et E uacant hic et illic in his paginis spatia longe plura solito (e.g. in M ante et post precationem Camilli) ; uidentur igitur etiam hi librarii locum insitiuum ante oculos in exemplaribus suis habuisse sed extemplo reiecisse. Et in PFB scribitur separatim, spatio ante et post uacuo relicto. Expulit adnotatione diligenti* D^4
5 Veientes ignari *PFUpBOEA*^{1} *uel* A^2 : ueientes signari *MHDLA* ; *ad hoc marginator aliquis Medicei, scriptura saeculi XI uel XII, adnotat* ' quod antiqui signari se a suis uatibus faciebant ' sedes spectare *MOEH* : sedes exspectare *PFUpBD*^{3} : se despectaue *L* : sedes despectare *D (et iterum* D^4 *ut secundam lectionem)* A^1 (-ctace *A*)
6 cuniculo *UpOE*^{1} *uel* E^3LA^1 *uel* A^2 *Edd. uet.* : cuniculos *MPFEHDA (fort.* cuniculo *D*, cuniculos D^1*?)* : cuiculos *B* 8 exauditam *Up EHD*^{4}*A* : exaudita *MPFBOE*^{1} *uel* E^3*DL* raperent] *de additamento hic in PFB facto uide sis* § 3 *adn.* 9 antiquis si quae similia *PFUpBOEHDLA (sed in Up* qua *pro* quae, *et in B* siq: *pro* si quae) : antiquissimi (-mis M^1) si quae silia *M* ueri *MPFUpBOEHDLA* : ueris D^4 *dett. aliq., sed codicum lectio rectissima est et ad totius operis*

pro ueris accipiantur, satis habeam: haec ad ostentationem scenae gaudentis miraculis aptiora quam ad fidem neque adfirmare neque refellere est operae pretium.

10 Cuniculus delectis militibus eo tempore plenus, in aedem Iunonis quae in Veientana arce erat armatos repente edidit, et pars auersos in muris inuadunt hostes, pars claustra portarum reuellunt, pars cum ex tectis saxa tegulaeque a mulieri-
11 bus ac seruitiis iacerentur, inferunt ignes. Clamor omnia uariis terrentium ac pauentium uocibus mixto mulierum ac
12 puerorum ploratu complet. Momento temporis deiectis ex muro undique armatis patefactisque portis cum alii agmine inruerent, alii desertos scanderent muros, urbs hostibus
13 impletur; omnibus locis pugnatur; deinde multa iam edita caede senescit pugna, et dictator praecones edicere iubet ut
14 ab inermi abstineatur. Is finis sanguinis fuit. Dedi inde inermes coepti et ad praedam miles permissu dictatoris discurrit. Quae cum ante oculos eius aliquantum spe atque opinione maior maiorisque pretii rerum ferretur, dicitur
15 manus ad caelum tollens precatus esse ut si cui deorum hominumque nimia sua fortuna populique Romani uideretur, ut eam inuidiam lenire quam minimo suo priuato incommodo
16 publicoque populi Romani liceret. Conuertentem se inter hanc uenerationem traditur memoriae prolapsum cecidisse; idque omen pertinuisse postea euentu rem coniectantibus uisum ad damnationem ipsius Camilli, captae deinde urbis
17 Romanae, quod post paucos accidit annos, cladem. Atque ille dies caede hostium ac direptione urbis opulentissimae

argumentum pertinet, non ad fabellas praecedenti similes quas Liuius ipse dedita opera separari uolt. 9 est operae pretium *PFUpBOEH DLA* (*sed in B* opere ; *in BE* praet-, *in A* prec-, *in L* praec-) : operae pretium est '*antiqua lectio*', *Rhenan.* : opera et praetium est *M* 10 in aedem *dett. aliq.* : in aede *MPFUpBOEHDLA* (*num recte? Aliter sane Cic. Nat. Deor.* 2. 52. 129 *de crocodilis* cum in terra partum ediderint) 13 pugnatur M^2P^2*FUpBOEHDLA* : pugnantur *MP* (*scil.* pugnant *cum* pugnatur *conflatum est*) 16 pertinuisse *UpB* E^3HD^3 *uel* D^1 : pertimuisse *MPFOELA* : pertimuisset *D* euentu rem *MPFUpBOEDLA* : euenturum M^2 *uel* M^1 : rem *H, fort. recte*

est consumptus: postero die libera corpora dictator sub 22
corona uendidit. Ea sola pecunia in publicum redigitur,
haud sine ira plebis; et quod rettulere secum praedae, nec
duci, qui ad senatum malignitatis auctores quaerendo rem
arbitrii sui reiecisset, nec senatui, sed Liciniae familiae, ex 2
qua filius ad senatum rettulisset, pater tam popularis senten-
tiae auctor fuisset, acceptum referebant.

Cum iam humanae opes egestae a Veiis essent, amoliri 3
tum deum dona ipsosque deos, sed colentium magis quam
rapientium modo, coepere. Namque delecti ex omni exer- 4
citu iuuenes, pure lautis corporibus, candida ueste, quibus
deportanda Romam regina Iuno adsignata erat, uenerabundi
templum iniere, primo religiose admouentes manus, quod id 5
signum more Etrusco nisi certae gentis sacerdos attractare
non esset solitus. Dein cum quidam, seu spiritu diuino
tactus seu iuuenali ioco, 'Visne Romam ire, Iuno?' dixisset,
adnuisse ceteri deam conclamauerunt. Inde fabulae ad- 6
iectum est uocem quoque dicentis uelle auditam; motam
certe sede sua parui molimenti adminiculis, sequentis modo
accepimus leuem ac facilem tralatu fuisse, integramque in 7
Auentinum aeternam sedem suam quo uota Romani dicta-
toris uocauerant perlatam, ubi templum ei postea idem qui
uouerat Camillus dedicauit. Hic Veiorum occasus fuit, 8
urbis opulentissimae Etrusci nominis, magnitudinem suam
uel ultima clade indicantis, quod decem aestates hiemesque
continuas circumsessa cum plus aliquanto cladium intulisset
quam accepisset, postremo iam fato quoque urgente, operi-
bus tamen, non ui expugnata est.

Romam ut nuntiatum est Veios captos, quamquam et 23
prodigia procurata fuerant et uatum responsa et Pythicae

22 3 a Veiis *MPUpOEHLA* : a ueis *FBD* : *delet* a *Madvig*
coepere *MHDL* : caepere *E* : cepere *A* : capere *PFUpBO* 7 uouerat
M^2 *uel* $M^1FUpOEA^1$ *uel* A^2 : uocauerat *HDA* : uocauerant *MPBL*
8 suam *MPFUpBOEDLA* : sua *H*

sortes notae, et quantum humanis adiuuari consiliis potuerat
res ducem M. Furium, maximum imperatorum omnium,
2 legerant, tamen quia tot annis uarie ibi bellatum erat mul-
taeque clades acceptae, uelut ex insperato immensum gau-
3 dium fuit, et priusquam senatus decerneret plena omnia
templa Romanarum matrum grates dis agentium erant.
Senatus in quadriduum, quot dierum nullo ante bello, sup-
4 plicationes decernit. Aduentus quoque dictatoris omnibus
ordinibus obuiam effusis celebratior quam ullius unquam
antea fuit, triumphusque omnem consuetum honorandi diei
5 illius modum aliquantum excessit. Maxime conspectus ipse
est, curru equis albis iuncto urbem inuectus, parumque id
6 non ciuile modo sed humanum etiam uisum. Iouis Solisque
equis aequiperatum dictatorem in religionem etiam trahe-
bant, triumphusque ob eam unam maxime rem clarior quam
7 gratior fuit. Tum Iunoni reginae templum in Auentino
locauit, dedicauitque Matutae Matris; atque his diuinis
humanisque rebus gestis dictatura se abdicauit.
8 Agi deinde de Apollinis dono coeptum. Cui se decimam
uouisse praedae partem cum diceret Camillus, pontifices
9 soluendum religione populum censerent, haud facile inibatur
ratio iubendi referre praedam populum, ut ex ea pars debita
10 in sacrum secerneretur. Tandem eo quod lenissimum uide-
batur decursum est, ut qui se domumque religione exsol-
uere uellet, cum sibimet ipse praedam aestimasset suam,
11 decimae pretium partis in publicum deferret, ut ex eo
donum aureum, dignum amplitudine templi ac numine dei,

23 3 quadriduum *MPFUpBEHDL* : quatriduum *OD*^{4}*A* 4 unquam . . . diei illius *om. P* : *add. P*^{1} *marg.* (*sed* diem il-) diei illius *F*^{3} *Ed. Rom.* 1469 *Ald.* : diem illius *MP*^{1}*F? UpBOEDLA* : diem illus *H* 5 albis . . . Solisque equis *om. B* ciuile *F* (*ut uidetur*) *UpE*^{1} *uel E*^{3}*HD*^{2}*A*^{1} *uel A*^{2} : ciuilem *MPOEDLA* 6 triumphusque] *hac uoce rursus inc. Ver.* 7 Matris *Ver. MPF UpBOEHDLA* : matri *F*^{2} *uel F*^{3}*D*^{3}*A*^{2} *dett. aliq., sed cf. c.* 31. 3 *inf.* 8 Apollinis *Ver. F*^{2} *uel F*^{1}*UpOEHDA* : apollonis *MPFBL* 11 ut ex eo *MPFUpBOEHDLA* : rex eo *Ver.*

ex dignitate populi Romani fieret. Ea quoque conlatio plebis animos a Camillo alienauit. Inter haec pacificatum legati 12
a Volscis et Aequis uenerunt, impetrataque pax, magis ut fessa tam diutino bello adquiesceret ciuitas quam quod digni peterent.

Veiis captis, sex tribunos militum consulari potestate in- 24
sequens annus habuit, duos P. Cornelios, Cossum et Scipionem, M. Valerium Maximum iterum K. Fabium Ambustum tertium L. Furium Medullinum quintum Q. Seruilium tertium. Corneliis Faliscum bellum, Valerio ac Seruilio 2
Capenas sorte euenit. Ab iis non urbes ui aut operibus temptatae, sed ager est depopulatus praedaeque rerum agrestium actae; nulla felix arbor, nihil frugiferum in agro relictum. Ea clades Capenatem populum subegit; pax 3
petentibus data; in Faliscis bellum restabat.

Romae interim multiplex seditio erat, cuius leniendae 4
causa coloniam in Volscos, quo tria milia ciuium Romanorum scriberentur, deducendam censuerant, triumuirique ad id creati terna iugera et septunces uiritim diuiserant. Ea 5
largitio sperni coepta, quia spei maioris auertendae solatium obiectum censebant: cur enim relegari plebem in Volscos cum pulcherrima urbs Veii agerque Veientanus in conspectu sit, uberior ampliorque Romano agro? Vrbem quoque urbi 6
Romae uel situ uel magnificentia publicorum priuatorumque tectorum ac locorum praeponebant. Quin illa quoque actio 7
mouebatur, quae post captam utique Romam a Gallis cele-

12 impètrataque (*uel* inp-) *MPFUpOEA*^{2} *uel* A^3 *et* (*ut ex spatii ratione uidetur*) *Ver.*: impetrque *B*: inpetratia *H*: impetrata *DLA* ut fessa tam *MPFUpBOEHDLA*: uero *?* . . . . . *Ver.*

24 1 K. (*uel* caesonem) Fabium *MUpO*^{1}*HDL* (*et sic Diod.* 14. 94. 1): caessonem *O*: c caesonem *E*: cacesonem *PB*: casenonem *F*: cesonem *A*: *defit Ver.* ambustum tertium *Sigon. ex Fast. Cap.* (*cf. C. I. L.* i^2, *p.* 118): ambustum iterum *MPFUpBOEHDLA*: *defit Ver.* 2 sorte *PFUpBOEHDLA*: sorti *Ver.*, *fort. recte, cf.* 4. 37. 6: forte *M* arbor *Ver. MP*^{2}*FUpBOEDLA*: abor abor *H*: actor hoc *P* 5 sit, uberior *M*^{2} *uel M*^{1}*PFUpBOED*^{3}*A*^{2} *uel* A^3: sit uuerior *MH*: situ uerior *D? L*: scitu uerior *A*: uerior *Ver*

8 bratior fuit, transmigrandi Veios. Ceterum partem plebis, partem senatus habitando destinabant [Veios,] duasque urbes communi re publica incoli a populo Romano posse. 9 Aduersus quae cum optimates ita tenderent ut morituros se citius dicerent in conspectu populi Romani quam quicquam 10 earum rerum rogaretur; quippe nunc in una urbe tantum dissensionum esse: quid in duabus urbibus fore? uictamne ut quisquam uictrici patriae praeferret sineretque maiorem fortunam captis esse Veiis quam incolumibus fuerit? pos- 11 tremo se relinqui a ciuibus in patria posse: ut relinquant patriam atque ciues nullam uim unquam subacturam, et T. Sicinium—is enim ex tribunis plebis rogationis eius lator erat—conditorem Veios sequantur, relicto deo Romulo, dei **25** filio, parente et auctore urbis Romae;—haec cum foedis certaminibus agerentur—nam partem tribunorum plebi patres 2 in suam sententiam traxerant—, nulla res alia manibus temperare plebem cogebat quam quod, ubi rixae committendae

8 partem plebis, partem senatus habitando destinabant *scripsimus; de toto loco uide sis Class. Quarterly* (v) 1911, *p.* 11 partem plebis *HD*[4]: partem plebi *MPFBOEDLA*: parte plebis *Up*: partim plebs *Ver.*: partemi plebis (*sc. ex* partem (*suprascr.* i) pl.) *A*[3]: partim plebi (*uel* parte plebis) *dubitanter Rhenan.*: partim plebis *Heerwagen* partem senatus *MPFBOEH*[1]*DLA*: partim senatus *Ver. H*: parte senatus *Up*: partim senatui (*uel* parte senatus) *Rhenan. Nicomacheanos potius sequimur quam Veronensem qui postquam* plebis *in* plebs *corruperat,* partem *in* partim *necessario mutabat* habitando *Ver.*: habitandos *sed post uocem* destinabant (-bat) *MP*[1]*FUpBOEHDLA* (*sed* -s *in F pleniore calamo*; *uide* 1. 41. 4 *adn.*): a habitandos (*ibidem*) *P*: ad habitandos *Heerwagen* destinabant *MPUpOEHDLA*: destinabat *FB*: distinaba *Ver.* (*post uocem* habitando; *tum septem litterarum spatio deleto sequitur* duasque); *in F et O ante uocem* habitandos *interpunctum est, et in O post* Veios Veios *MPFUp BOEHDLA*: *seclusimus*: *defit Ver., sed ita ut non certum sit num* Veios *unquam habuerit, praesertim si* distinabatur, *quod uox* plebs *postulat, ibi stetisse statuas. Nobis ordo uariatus* (*cf. Praef.* 5 *adn.*) *glossema marginale indicat, cuius et puncta in O et F uestigia esse possunt; oppidum Veios iterum nominari superuacaneum est* communi republica *Weissenborn*: communi re *Ver.*: communes reipublicae (*uel* reip.) *MPFUpBOEHDLA*: communis reip. *dett. aliq.*

9 populi Romani *H et sic uoluit M* (p$\overline{\text{iR}}$): r$\overline{\text{ip}}$ *P*: reip *FUpBO*: r. p̄. *E*: p^{l}oR^{l} *A*: pōr *DL* (*i. e.* populo romano): po r *D*[2] 10 urbibus *MPFUpBOEH*: *om. DLA, fort. recte* esse Veiis quam] esse . . . quam *Ver. et post haec defit usque ad c.* 27. 5

causa clamor ortus esset, principes senatus primi turbae offerentes se peti feriique atque occidi iubebant. Ab horum 3 aetatibus dignitatibusque et honoribus uiolandis dum abstinebatur, et ad reliquos similes conatus uerecundia irae obstabat.

Camillus identidem omnibus locis contionabatur: haud 4 mirum id quidem esse, furere ciuitatem quae damnata uoti omnium rerum potiorem curam quam religione se exsoluendi habeat. nihil de conlatione dicere, stipis uerius 5 quam decumae, quando ea se quisque priuatim obligauerit, liberatus sit populus. enimuero illud se tacere suam con- 6 scientiam non pati quod ex ea tantum praeda quae rerum mouentium sit decuma designetur: urbis atque agri capti, quae et ipsa uoto contineatur, mentionem nullam fieri. Cum 7 ea disceptatio, anceps senatui uisa, delegata ad pontifices esset, adhibito Camillo uisum collegio, quod eius ante conceptum uotum Veientium fuisset et post uotum in potestatem populi Romani uenisset, eius partem decimam Apollini sacram esse. Ita in aestimationem urbs agerque uenit. 8 Pecunia ex aerario prompta, et tribunis militum consularibus ut aurum ex ea coemerent negotium datum. Cuius cum copia non esset, matronae coetibus ad eam rem consultandam habitis communi decreto pollicitae tribunis militum aurum et omnia ornamenta sua, in aerarium detulerunt. Grata ea res ut quae maxime senatui unquam fuit; honore- 9 mque ob eam munificentiam ferunt matronis habitum ut pilento ad sacra ludosque, carpentis festo profestoque uterentur. Pondere ab singulis auri accepto aestimatoque ut 10

25 2 offerentes se $P^1FUpOEHDLA$: offerentes esse P: offerrentes se B: offerrent esse M 4 contionabatur *MPFUpBOEHDLA* (*mero enim errore* -bundus *in M et P reperiri testatur Alschefski*) 5 decumae (*uel* -cim-) $MP^1FUpBOEHDLA$ (-cu- in § 5 *in MFBHLA*, -ci- (*sed* -cu- in § 6) *in OED*): decumene *P* 6 contineatur *MPFBOEHDLA* (*scil.* decumae quae . . . contineatur mentionem; *de ellipsi cf.* 4. 24. 4): contineantur *Up dett. aliq.* 8 et omnia *MPFUpBOEHDLA*: omnia *Madv.* 10 aestimatoque *MP*

pecuniae soluerentur, crateram auream fieri placuit quae donum Apollini Delphos portaretur.

11 Simul ab religione animos remiserunt, integrant seditionem tribuni plebis; incitatur multitudo in omnes principes, ante 12 alios in Camillum: eum praedam Veientanam publicando sacrandoque ad nihilum redegisse. Absentes ferociter increpant; praesentium, cum se ultro iratis offerrent, uerecun- 13 diam habent. Simul extrahi rem ex eo anno uiderunt, tribunos plebis latores legis in annum eosdem reficiunt; et patres hoc idem de intercessoribus legis adnisi; ita tribuni plebis magna ex parte iidem refecti.

26 Comitiis tribunorum militum patres summa ope euicerunt ut M. Furius Camillus crearetur. Propter bella simulabant parari ducem; sed largitioni tribuniciae aduersarius quaere- 2 batur. Cum Camillo creati tribuni militum consulari potestate L. Furius Medullinus sextum C. Aemilius L. Vale- 3 rius Publicola Sp. Postumius P. Cornelius iterum. Principio anni tribuni plebis nihil mouerunt, donec M. Furius Camillus in Faliscos, cui id bellum mandatum erat, proficisceretur. Differendo deinde elanguit res, et Camillo quem aduersarium maxime metuerant gloria in Faliscis 4 creuit. Nam cum primo moenibus se hostes tenerent tutissimum id rati, populatione agrorum atque incendiis uilla- 5 rum coegit eos egredi urbe. Sed timor longius progredi prohibuit; mille fere passuum ab oppido castra locant, nulla re alia fidentes ea satis tuta esse quam difficultate aditus, asperis confragosisque circa, et partim artis, partim arduis

FUpBOEHDLA: aestimato *Madv.*; *sed uoces* ab singulis *inter* pondere *et* auri *positae adiectiui uim habent ut e. g. c.* 28. 10 fugam ex tumulo Romanorum; *sententia est*: 'uniuscuiusque dono accepto aestimatoque'. *Longe alius ordo uerborum in* 3. 33. 9 *ceterisque locis a Madvigio laudatis* 12 redegisse $F^2UpOEDA$: redigisse MP^2FBHL: redigis *P*

26 1 summa ope euicerunt *PFUpBOEHDLA*: summam ope (*uel* opem) uicerunt *M*: summa ope uicerunt M^2 *uel* M^1 2 L. Valerius *MHDLA*: Valerius *PFUpBOE* 3 metuerant MPF^2UpOE: metuerat *FB*: metuebant *HDLA*

uiis. Ceterum Camillus, captiuum indidem ex agris secutus 6
ducem, castris multa nocte motis, prima luce aliquanto
superioribus locis se ostendit. Trifariam Romani munie- 7
bant; alius exercitus proelio intentus stabat. Ibi impedire
opus conatos hostes fundit fugatque; tantumque inde pa-
uoris Faliscis iniectum est, ut effusa fuga castra sua quae
propiora erant praelati urbem peterent. Multi caesi uul- 8
neratique priusquam pauentes portis inciderent; castra capta;
praeda ad quaestores redacta cum magna militum ira; sed
seueritate imperii uicti eandem uirtutem et oderant et mira-
bantur. Obsidio inde urbis et munitiones, et interdum per 9
occasionem impetus oppidanorum in Romanas stationes
proeliaque parua fieri et teri tempus neutro inclinata spe,
cum frumentum copiaeque aliae ex ante conuecto largius
obsessis quam obsidentibus suppeterent. Videbaturque 10
aeque diuturnus futurus labor ac Veiis fuisset, ni fortuna
imperatori Romano simul et cognitae rebus bellicis uirtutis
specimen [et] maturam uictoriam dedisset.

Mos erat Faliscis eodem magistro liberorum et comite uti, **27**
simulque plures pueri, quod hodie quoque in Graecia manet,
unius curae demandabantur. Principum liberos, sicut fere
fit, qui scientia uidebatur praecellere erudiebat. Is cum in 2

6 indidem *Kern* : indecem *M*: indicem M^2 *uel* $M^1PFUpBOEHDLA$ 7 trifariam *MPFUpBOEH* : triphariam *DLA* : triarii *Heusinger, mire. Cf. potius* 3. 22. 7 *et* 5. 19. 11, *et uide sis Class. Quarterly* v (1911), *p.* 12 conatos *PFUpBOEHDLA* : conatus *M* fundit fugatque $M^3P^2FUpBOEHD^4A$ (*sed in A* -que *ab* A^2 *demum additum*) : fundifugatque *PL* : fundi fugat *D* : fundit fugat D^2 *uel* D^4 : funditugatque *M* (*scil. littera coniuncta* Ŧ (= *tf*) *scripturae uncialis alios aliter fallebat*) propiora P^2 *uel* $P^3FUpBOED^1A^2$: propriora *MPHDLA* 8 mirabantur $M^3F^3UpOEHDLA$: mirabatur *MPFB* 9 et teri MF^2OE^2HDLA : et erit *PFB* : et erat *UpE* 10 fortuna P^2 *uel* $P^1FUpBOE^3HD^xA^2$: fortunam *MPEDLA* et cognitae *Vorm.? MPFUpBOE²HDLA* : . . . ecognitae *E* : incognitae *anonymus quidam apud Gron.* : et coniunctae *Madv. dubitanter* (*in praef. Edit. tertiae*) et maturam *Vorm.? MPFUpBOEHDLA* : ei maturam *dett. duo Gron.* : et *seclusi*, A^2 *et Weissenb. secutus ; de uerborum ordine* (' *Interweaving* ') *uide sis* 2. 41. 6 *adn. et Class. Review* xiv (1900), *p.* 357

pace instituisset pueros ante urbem lusus exercendique causa producere, nihil eo more per belli tempus intermisso, [dum] modo breuioribus modo longioribus spatiis trahendo eos a porta, lusu sermonibusque uariatis, longius solito ubi res dedit progressus, inter stationes eos hostium castraque 3 inde Romana in praetorium ad Camillum perduxit. Ibi 4 scelesto facinori scelestiorem sermonem addit, Falerios se in manus Romanis tradidisse, quando eos pueros quorum 5 parentes capita ibi rerum sint in potestatem dediderit. Quae ubi Camillus audiuit, 'Non ad similem' inquit, 'tui nec populum nec imperatorem scelestus ipse cum scelesto mu- 6 nere uenisti. Nobis cum Faliscis quae pacto fit humano societas non est: quam ingenerauit natura utrisque est eritque. Sunt et belli, sicut pacis, iura, iusteque ea non minus 7 quam fortiter didicimus gerere. Arma habemus non aduersus eam aetatem cui etiam captis urbibus parcitur, sed aduersus armatos et ipsos qui, nec laesi nec lacessiti a nobis, 8 castra Romana ad Veios oppugnarunt. Eos tu quantum in te fuit nouo scelere uicisti: ego Romanis artibus, uirtute 9 opere armis, sicut Veios uincam'. Denudatum deinde eum manibus post tergum inligatis reducendum Falerios pueris tradidit, uirgasque eis quibus proditorem agerent in 10 urbem uerberantes dedit. Ad quod spectaculum concursu populi primum facto, deinde a magistratibus de re noua uocato senatu, tanta mutatio animis est iniecta ut qui modo efferati odio iraque Veientium exitum paene quam Capena-

27 2 nihil eo more *PFUpBOEHLA* : nihil omore *M* : nihilo minus more M^3 : nichil (*ut solet*) eo more *D* dum modo *MPFUpBOEHDLA* : dum *recte seclusit Hertz*: tum modo *Gron.* : diu modo *Weissenb.* : secum modo *Zingerle; sed potius ex glossemate aliquo* (*'dum trahit' uel sim.*) *ortum est; uide sis* 3. 50. 10 *adn.* lusu M^2 *uel* M^1*PFUpBOED*^{x}A^1 *uel* A^2 : lusus *MDLA* : lusibus *H* ubi res *PFBOEHDLA* : urbi res *M* : ubi liberos *Up, solita licentia* dedit MF^2*HDLA* : dedit in *PF? UpBOE* 3 addit *MPFBOEDLA* : addite *H* : addidit *Up* 4 in potestatem *Ald.* : in potestate *MPFUpBOEHDLA* 5 tui nec populum] *his uocibus rursus inc. Ver.* 6 didicimus *MPFUpBOEHDLA* : dicimus *Ver.* 9 deinde eum *Ver. MPUpBOEA*^{2} : deinde tum *F* : deinde *HDLA*

tium pacem mallent, apud eos pacem uniuersa posceret ciuitas. Fides Romana, iustitia imperatoris in foro et curia 11
celebrantur; consensuque omnium legati ad Camillum in castra, atque inde permissu Camilli Romam ad senatum, qui dederent Falerios proficiscuntur. Introducti ad senatum ita 12
locuti traduntur: 'Patres conscripti, uictoria cui nec deus nec homo quisquam inuideat uicti a uobis et imperatore uestro, dedimus nos uobis, rati, quo nihil uictori pulchrius est, melius nos sub imperio uestro quam legibus nostris uicturos. Euentu huius belli duo salutaria exempla prodita 13
humano generi sunt: uos fidem in bello quam praesentem uictoriam maluistis; nos fide prouocati uictoriam ultro detulimus. Sub dicione uestra sumus; mittite qui arma, qui 14
obsides, qui urbem patentibus portis accipiant. Nec uos 15
fidei nostrae nec nos imperii uestri paenitebit.' Camillo et ab hostibus et a ciuibus gratiae actae. Faliscis in stipendium militum eius anni, ut populus Romanus tributo uacaret, pecunia imperata. Pace data exercitus Romam reductus.

Camillus meliore multo laude quam cum triumphantem 28
albi per urbem uexerant equi insignis, iustitia fideque hostibus uictis cum in urbem redisset, taciti eius uerecundiam non tulit senatus quin sine mora uoti liberaretur; crateram- 2
que auream donum Apollini Delphos legati qui ferrent, L. Valerius L. Sergius A. Manlius, missi longa una naue, haud procul freto Siculo a piratis Liparensium excepti deuehuntur Liparas. Mos erat ciuitatis uelut publico latrocinio 3
partam praedam diuidere. Forte eo anno in summo magistratu erat Timasitheus quidam, Romanis uir similior quam

11 et curia *MPFUpBOEHDLA*: in curia *Ver.* celebrantur *MP F*^{x} *UpOEHDLA* (*et credo sic F ipse, quamquam nouo atramento iterum scriptum est ab F*^{x}): celebratur *Ver. B* 12 uictoria cui *PFUpBO EHDLA*: uictoriam cui *M*: uictoria cumi *Ver.* 15 ut populus *Ver. MPUpBOEA* (*sed in Ver.* ut p r *et in B* et pŏr = ut populus romanus): populus *HDL*: p (= populus) *F*^{3} *in rasura trium litterarum*

28 1 redisset *MPFUpBOEHDLA*: rediret (*suprascr.* ss) *Ver.* taciti *Gron., a Veronensi confirmatus*: tacite *MPFUpBOEHDLA*

4 suis; qui legatorum nomen donumque et deum cui mitteretur et doni causam ueritus ipse multitudinem quoque, quae semper ferme regenti est similis, religionis iustae impleuit, adductosque in publicum hospitium legatos cum praesidio etiam nauium Delphos prosecutus, Romam inde sospites 5 restituit. Hospitium cum eo senatus consulto est factum donaque publice data.

Eodem anno in Aequis uarie bellatum, adeo ut in incerto fuerit et apud ipsos exercitus et Romae uicissent uictine 6 essent. Imperatores Romani fuere ex tribunis militum C. Aemilius Sp. Postumius. Primo rem communiter gesserunt; fusis inde acie hostibus, Aemilium praesidio Verruginem ob- 7 tinere placuit, Postumium fines uastare. Ibi eum incomposito agmine neglegentius ab re bene gesta euntem adorti Aequi terrore iniecto in proximos compulere tumulos; pauorque inde Verruginem etiam ad praesidium alterum est 8 perlatus. Postumius suis in tutum receptis cum contione aduocata terrorem increparet ac fugam, fusos esse ab ignauissimo ac fugacissimo hoste, conclamat uniuersus exercitus merito se ea audire et fateri admissum flagitium, sed eosdem correcturos esse neque diuturnum id gaudium hostibus fore. 9 Poscentes ut confestim inde ad castra hostium duceret—et in conspectu erant, posita in plano—nihil poenae recusabant ni 10 ea ante noctem expugnassent. Conlaudatos corpora curare paratosque esse quarta uigilia iubet. Et hostes nocturnam fugam ex tumulo Romanorum ut ab ea uia quae ferebat Verruginem excluderent, fuere obuii; proeliumque ante lucem—sed luna pernox erat—commissum est. [Et] Haud

4 ferme regenti] *post haec defit Ver. usque ad c.* 30. 6 sospites *OE²HDLA*: hospites *MPFUpBE* 6 rem *PFUpBOHDLA* (*sed in Up post* communiter): rem in *ME* 7 euntem *MPFUpBED³ A² uel A³*: eundem *OHDLA* 8 terrorem *MF²UpOEHDLA*: terror *PFB* 9 et in conspectu *MPFUpBOEDLA* '*antiqua lectio*', *Rhenan.*: quae in conspectu *M³A²*: et inspectu *H*: in conspectu *maluit Rhenan.* 10 est. Et haud *MPFUpBOEHDLA* (*sed in FB* aut *pro* haud): est. Haud *Madv. recte*

incertius diurno proelium fuit; sed clamor Verruginem per- 11
latus, cum castra Romana crederent oppugnari, tantum iniecit pauoris ut nequiquam retinente atque obsecrante Aemilio Tusculum palati fugerent. Inde fama Romam per- 12
lata est Postumium exercitumque occisum. Qui ubi prima lux metum insidiarum effuse sequentibus sustulit, cum perequitasset aciem promissa repetens, tantum iniecit ardoris ut non ultra sustinuerint impetum Aequi. Caedes inde fugien- 13
tium, qualis ubi ira magis quam uirtute res geritur, ad perniciem hostium facta est; tristemque ab Tusculo nuntium nequiquam exterrita ciuitate litterae a Postumio laureatae sequuntur, uictoriam populi Romani esse, Aequorum exercitum deletum.

Tribunorum plebis actiones quia nondum inuenerant **29**
finem, et plebs continuare latoribus legis tribunatum et patres reficere intercessores legis adnisi sunt; sed plus suis
comitiis plebs ualuit; quem dolorem ulti patres sunt senatus 2
consulto facto ut consules, inuisus plebi magistratus, crearentur. Annum post quintum decimum creati consules
L. Lucretius Flauus Ser. Sulpicius Camerinus. Principio 3
huius anni ferociter quia nemo ex collegio intercessurus erat coortis ad perferendam legem tribunis plebis nec segnius ob id ipsum consulibus resistentibus omnique ciuitate in unam eam curam conuersa, Vitelliam coloniam Romanam in suo
agro Aequi expugnant. Colonorum pars maxima incolumis, 4

10 diurno *UpOE*^{3}*HA marg.* : diuturno *MPFBEDL* : diuturnum *A*
12 sustinuerint *MEHDLA* (*sed in A* subst-) : sustinerent *P*^{2}*FUp BO pari iure* : sustinerint *P*
29 2 creati *PFUpBOEHDLA* : creati nuntiat *M, mire; num ex dittographia aliqua* -antur *aliquo modo corruptum?* L. Lucretius *MA*^{2} (*et sic Cassiod., uide C. I. L.* i^{2}, *p.* 119) : *praenominis notam om. PFUpBOEHDLA* Ser. *Ed. Frob.* 1531 (*et sic Cassiod. ibid. et Diod.* 15. 8. 1) : Sergius *MPFUpBOEHDLA* 3 consulibus . . . § 4 proditione oppidum, *om. H, altius solito dormitans*
4 incolumis *MPF*^{2}*UpOEDL* : incolomis *FBA* : incolumes *Harant* (*cf.* 4. 40. 6; 4. 41. 1; 21. 32. 9), *fort. recte; sed hic defendi potest singularis ubi de uniuersa profugorum manu simul erumpente agitur*; Romam (*tandem qua quisque poterat celeritate, discreti*) perfugere

quia nocte proditione oppidum captum liberam per auersa
5 urbis fugam dederat, Romam perfugere. L. Lucretio consuli ea prouincia euenit. Is cum exercitu profectus acie hostes uicit, uictorque Romam ad maius aliquanto certamen
6 redit. Dies dicta erat tribunis plebis biennii superioris A. Verginio et Q. Pomponio, quos defendi patrum consensu ad fidem senatus pertinebat; neque enim eos aut uitae ullo crimine alio aut gesti magistratus quisquam arguebat praeterquam quod gratificantes patribus rogationi tribuniciae
7 intercessissent. Vicit tamen gratiam senatus plebis ira et pessimo exemplo innoxii denis milibus grauis aeris con-
8 demnati sunt. Id aegre passi patres; Camillus palam sceleris plebem arguere quae iam in suos uersa non intellegeret se prauo iudicio de tribunis intercessionem sustulisse,
9 intercessione sublata tribuniciam potestatem euertisse; nam quod illi sperarent effrenatam licentiam eius magistratus patres laturos, falli eos. si tribunicia uis tribunicio auxilio
10 repelli nequeat, aliud telum patres inuenturos esse; consulesque increpabat quod fide publica decipi tribunos eos taciti tulissent qui senatus auctoritatem secuti essent.

Haec propalam contionabundus in dies magis augebat
30 iras hominum: senatum uero incitare aduersus legem haud desistebat: ne aliter descenderent in forum, cum dies ferendae legis uenisset, quam ut qui meminissent sibi pro aris

4 nocte proditione *MPFUpBOEHDLA*: *malimus* nocte per proditionem (p proditionē), *sed nihil mutamus* 5 uicit *PFUpBOEHDLA*: uincit *M* redit *MPFUpBOEHDLA* (*cf.* 1. 27. 10 *et* 1. 3. 3 *cum adnn.*): rediit *Edd. uet.* 6 A. Verginio et Q. Pomponio] A. V. et Q. P. (*sic simpliciter*) *O, subita pigritia captus* Pomponio *MFBHDLA*: ponponio *E*: pompinio *PUp* 8 se *MPFBOEHDLA*: sed *Up* sustulisse *Vorm.? MPFBOEHDLA* (*sed in A* subst-): sustulisset *Up* intercessione *Vorm.? MP²FUpOEHDLA*¹: intercessio *P*: intercessionei *A*: intercessionem *B* euertisse *Rhenan.*: euertissent *Vorm.? MPFUpBOEHDLA*: *frustra tutari conatur Alschefskius* cum *post* uersa *inserendo; nec multo melius Editor ille uetus cuius* quod *in textu ante* intercessione *inuenit expulitque Rhenanus*

30 1 senatum *MUpE²HDLA*: senatus *PFB*: senatums (-tūſ *sic*) *O*: senatu *E*

focisque et deum templis ac solo in quo nati essent dimi-
candum fore. nam quod ad se priuatim attineat, si suae 2
gloriae sibi inter dimicationem patriae meminisse sit fas,
sibi amplum quoque esse urbem ab se captam frequentari,
cottidie se frui monumento gloriae suae et ante oculos habere
urbem latam in triumpho suo, insistere omnes uestigiis lau-
dum suarum; sed nefas ducere desertam ac relictam ab dis 3
immortalibus incoli urbem, et in captiuo solo habitare
populum Romanum et uictrice patria uictam mutari.

His adhortationibus principes concitati [patres] senes 4
iuuenesque cum ferretur lex agmine facto in forum uene-
runt, dissipatique per tribus, suos quisque tribules pren-
santes, orare cum lacrimis coepere ne eam patriam pro qua 5
fortissime felicissimeque ipsi ac patres eorum dimicassent
desererent, Capitolium, aedem Vestae, cetera circa templa
deorum ostentantes; ne exsulem, extorrem populum Roma- 6
num ab solo patrio ac dis penatibus in hostium urbem
agerent, eoque rem adducerent ut melius fuerit non capi
Veios, ne Roma desereretur. Quia non ui agebant sed 7
precibus, et inter preces multa deorum mentio erat, religio-
sum parti maximae fuit, et legem una plures tribus antiqua-
runt quam iusserunt. Adeoque ea uictoria laeta patribus 8
fuit, ut postero die referentibus consulibus senatus con-

2 priuatim *MPFUpBOEDLA* : priuatum *H* amplum *MPFB OE*^{2} *uel* *E*^{3}*DLA* : amplium *H* : amplam *UpED*^{2} 4 principes *MPFUpBOEHDLA* (*sed in E* -es *pleniore calamo*) : principis *dett. aliq.* concitati patres *P*^{2}*FUpBOEHDA* : conctati patres *L* : contati patres *MP* : conciti patres *M*^{2} : patres *secludit Walters* (*cf.* 2. 16. 5 *et Cic. Rep.* 2. 8. 14), *recte, ut credo, nisi forte quis* patrum *legere malit* (*cf.* 2. 30. 4; 3. 6. 8; 3. 41. 1 *et* 5). *De toto loco uide sis Class. Quarterly*, v (1911), *p.* 13 senes iuuenesque *MOE*^{2}*HA*^{2} *uel* *A*^{3} : senesque iuuenes *PFUpBE* : senesque *DLA* (*et Rn, teste Frigell., Dissert. De codd. Liuian. emend. ratione p.* 22) prensantes *M*^{3}*PFUpBEHDLA* : pensantes (*i. e.* pe- *pro* p̄-) *M* : prensare *O* (*qui* orare *post* cum lacrimis *ponit*) 6 ut melius fuerit] *his uocibus rursus inc. Ver.* 7 una *A*^{2} *Edd. uet.* : unam *Ver. MPFUpBOEHDLA* antiqua-runt quam *Ver. PFBOE* : antiquarant quam *Up* : antiquarum quam *M* : antiquam quam *D* : antiqua *LA* : antiquari *D*^{4}*A*^{3}

sultum fieret ut agri Veientani septena iugera plebi diuiderentur, nec patribus familiae tantum, sed ut omnium in domo liberorum capitum ratio haberetur, uellentque in eam spem liberos tollere.

31 Eo munere delenita plebe nihil certatum est quo minus
2 consularia comitia haberentur. Creati consules L. Valerius Potitus M. Manlius, cui Capitolino postea fuit cognomen. Hi consules magnos ludos fecere, quos M. Furius dictator
3 uouerat Veienti bello. Eodem anno aedes Iunonis reginae ab eodem dictatore eodemque bello uota dedicatur, celebratamque dedicationem ingenti matronarum studio tradunt.
4 Bellum haud memorabile in Algido cum Aequis gestum est, fusis hostibus prius paene quam manus consererent. Valerio quod perseuerantior cedentes ⟨insequi⟩ [in fuga] fuit, triumphus, Manlio ut ouans ingrederetur urbem decretum est.
5 Eodem anno nouum bellum cum Volsiniensibus exortum; quo propter famem pestilentiamque in agro Romano ex siccitate caloribusque nimiis ortam exercitus duci nequiuit. Ob quae Volsinienses Sappinatibus adiunctis superbia inflati ultro agros Romanos incursauere; bellum inde duobus po-

31 2 postea fuit *MPFUpBOEHDLA*: fuit postea *Ver.*: postea etiam fuit *dett. unus*: postea cognomen fuit *dett. unus*: *fort.* fuit *secludendum* (*Praef.* 5 *adn.*) 4 perseuerantior *MPFUpBOEHDLA* (*sed in F* qđ pſ *calamo pleniore scripta sunt, cf.* 1. 41. 4 *adn.*): perseuerantius *Ver.* cedentes ⟨insequi⟩ [in fuga] *uel* persequi cedentes [in fuga] *Walters* (*cf.* 24. 17. 5; *Caes. B. G.* 5. 16. 1; *Cl. Quart.* v (1911), *p.* 13): gaedendis in fuga *M*: caed . . dis in fuga *Ver.*: caedendis M^2HLA: cedendis in fuga OE^3D: gerendis in fuga *B*: gerendis P^2FUp: *om. P*: gerendis (*suprascr.* c) *E*: iis caedendis *Weissenb.*: in iis caedendis *H. J. Müller*: caedendi *Forchhammer*: *malit fortasse quispiam* perseuerantius (*cum Ver.*) cedentes in fuga insecutus fuit; *et error talis ex homoearcho* (*quo* insecutus *post* in fuga *omissum sit*) *quamuis non tam frequenter quam ille alter ex homoeoteleuto occurrat, satis notus est* (*e.g.* 3. 21. 4; 6. 40. 10); *de* -nt- *et* -nd- *cf.* 1. 41. 1 *adn.* 5 caloribusque *MPFUpBOEHDLA*: caloribus *Ver.*, *fort. recte, si Abl. Temporalem esse statues, quasi* '*per tempora aestiua*' nimiis ortam $PFUp^2BOEHDLA$: nimis exortam *M*: nimis ortam *Ver. Up* Sappinatibus *Mommsen* (*cf. c.* 32. 2): salpinatibus *PFUpBOEHDLA*: sapienatibus *Ver.*: scalpinatibus *M* superbia inflati *Ver.*: superbiam elati *MDLA*^{3}: superbiam elatis *A*: superbia elatis A^2: superbia elati $PFUpBOEHD^1$, *fort. recte* (*sed in B* superbiae lati) Romanos *MPFUpBOEHDLA*: *om. Ver.*

pulis indictum. C. Iulius censor decessit; in eius locum 6
M. Cornelius suffectus;—quae res postea religioni fuit quia
eo lustro Roma est capta; nec deinde unquam in demortui 7
locum censor sufficitur;—consulibusque morbo implicitis,
placuit per interregnum renouari auspicia. Itaque cum ex 8
senatus consulto consules magistratu se abdicassent, interrex
creatur M. Furius Camillus, qui P. Cornelium Scipionem, is
deinde L. Valerium Potitum interregem prodidit. Ab eo 9
creati sex tribuni militum consulari potestate ut etiamsi cui
eorum incommoda ualetudo fuisset, copia magistratuum rei
publicae esset.

Kalendis Quintilibus magistratum occepere L. Lucretius 32
Ser. Sulpicius M. Aemilius L. Furius Medullinus septi-
mum Agrippa Furius C. Aemilius iterum. Ex his L. 2
Lucretio et C. Aemilio Volsinienses prouincia euenit, Sappi-
nates Agrippae Furio et Ser. Sulpicio. Prius cum Volsinien-
sibus pugnatum est. Bellum numero hostium ingens, certa- 3
mine haud sane asperum fuit. Fusa concursu primo acies;
in fuga milia octo armatorum ab equitibus interclusa positis
armis in deditionem uenerunt. Eius belli fama effecit ne 4
se pugnae committerent Sappinates; moenibus armati se
tutabantur. Romani praedas passim et ex Sappinati agro et

6 C. Iulius *OE²HDLA* : g. iulius *Ver.* : iulius *Vorm. MPFUpBE*
32 1 occepere *Ver. PFUpBOEH* : accepere *MDLA* M. (*uel* Marcus) Aemilius *MPFUpBOEHDLA* : m aemilius iterum *Ver.* 2 Volsinienses *Madv. a Veronensi confirmatus ubi* Vols . . . ses, *fort.* Vols . . . . ses *uel* Vols . . . . . ses *superest* : uolsiniensis (*uel* uuls-) *MP FUpBOEHDLA* Sappinates *HDL* (*ut hi tres et in* § 4 *primo loco*) : salppinates *P* (*et in* § 4 *primo loco*) : salpinates *P²FUpBOED³A* (*sic omnes et in* § 4 *primo loco*) : sal sappinates *M, dittographiarum quas uocant religiosus seruator, sed in* § 4 sappina- : *aefit Ver.* 3 concursu primo *MPFUpBOEHDLA* : primo concursu *Ver.* in fuga *Madv. Emend.² p.* 143 : in fugam (*littera* m *ex uoce sequenti arrepta*) *MPFUpBOEHDLA* : . . fugam uersa *Ver.* 4 Sappinates] *uide adn. ad* § 2 *supra* armati se *MPFUpBOEHD³LA* : armatos *Ver.* : armat se *D?* passim et ex *MUpDLA* : passim sed ex *PFBOEH* : . . . sim ex *Ver.* Sappinati *Mommsen ut supra* : salpinati *MPFUpB OEHDLA* (*sed* -a- *primae syllabae a D³ in rasura* : -l- *tamen a manu prima*) : *in Ver. defit littera tertia* agro et ex *MPFUpBOEHDA* : agro et *Ver.* : agro ex *L*

5 ex Volsiniensi, nullo eam uim arcente, egerunt; donec Volsiniensibus fessis bello, ea condicione ut res populo Romano redderent stipendiumque eius anni exercitui praestarent, in uiginti annos indutiae datae.

6 Eodem anno M. Caedicius de plebe nuntiauit tribunis se in Noua uia, ubi nunc sacellum est supra aedem Vestae, uocem noctis silentio audisse clariorem humana, quae magi-
7 stratibus dici iuberet Gallos aduentare. Id ut fit propter auctoris humilitatem spretum et quod longinqua eoque ignotior gens erat. Neque deorum modo monita ingruente fato spreta, sed humanam quoque opem, quae una erat,
8 M. Furium ab urbe amouere. Qui die dicta ab L. Apuleio tribuno plebis propter praedam Veientanam, filio quoque adulescente per idem tempus orbatus, cum accitis domum tribulibus clientibusque quae magna pars plebis erat, percontatus animos eorum responsum tulisset se conlaturos
9 quanti damnatus esset, absoluere eum non posse, in exsilium abiit, precatus ab dis immortalibus si innoxio sibi ea iniuria fieret, primo quoque tempore desiderium sui ciuitati ingratae facerent. Absens quindecim milibus grauis aeris damnatur.

33 Expulso ciue quo manente, si quicquam humanorum certi est, capi Roma non potuerat, aduentante fatali urbi clade legati ab Clusinis ueniunt auxilium aduersus Gallos
2 petentes. Eam gentem traditur fama dulcedine frugum maximeque uini noua tum uoluptate captam Alpes transisse

6 dici *Ver. MF*^{3}*UpOEHD*^{1}*A* (*sed in O propius ad* diei *accedit*) : duci *PFBD* : duci *uel* duoi *L* 8 per idem *MPFUpBOEHDLA* : per id *Ver.* clientibusque *dett. aliq. Ed. Ascens.* 1513, *et sic Gron.* (*qui tamen* magna pars plebis erat *parenthesin sine relatiuo esse statuit*) : clientibus *PFUpOEHDLA* (*et in E sequitur* que, *ab E*^{2} *uel E*^{3} *demum in* quae *mutatum* : *in BD* q *tantum, cui superaddit* que (*pro* quae) *D*^{4}) : eo clientibus *M* : et clientibus *A*^{1} : *defit Ver. sed spatii ratio fort. nostrae uel Mediceae potius quam Parisiensi lectioni fauet* absoluere *MP FUpBOEHDLA* : et absoluere *Ver.*

33 1 aduentante *Ver. MP*^{2}*FUpOEHDLA* : aduersante *P* : aduentate *B*

agrosque ab Etruscis ante cultos possedisse; et inuexisse in 3
Galliam uinum inliciendae gentis causa Arruntem Clusinum
ira corruptae uxoris ab Lucumone cui tutor is fuerat, prae-
potente iuuene et a quo expeti poenae, nisi externa uis
quaesita esset, nequirent; hunc transeuntibus Alpes ducem 4
auctoremque Clusium oppugnandi fuisse. Equidem haud
abnuerim Clusium Gallos ab Arrunte seu quo alio Clusino
adductos; sed eos qui oppugnauerint Clusium non fuisse 5
qui primi Alpes transierint satis constat. Ducentis quippe
annis ante quam Clusium oppugnarent urbemque Romam
caperent, in Italiam Galli transcenderunt; nec cum his 6
primum Etruscorum sed multo ante cum iis qui inter
Appenninum Alpesque incolebant saepe exercitus Gallici
pugnauere.

Tuscorum ante Romanum imperium late terra marique 7
opes patuere. Mari supero inferoque quibus Italia insulae
modo cingitur, quantum potuerint nomina sunt argumento,
quod alterum Tuscum communi uocabulo gentis, alterum 8
Hadriaticum [mare] ab Hatria, Tuscorum colonia, uocauere
Italicae gentes, Graeci eadem Tyrrhenum atque Adriaticum
uocant. Ei in utrumque mare uergentes incoluere urbibus 9
duodenis terras, prius cis Appenninum ad inferum mare,

3 et inuexisse *PFUpBEHDLA* : et inuexasse *O* : ut inuexisse *M Vorm.* : at inuexisse *Vorm.*^{2} : *defit Ver.* is fuerat *scripsi* (*cf. Praef.* § 5 *adn.*) : ipse fuerat *Ver.* : is fuerat ipse *Vorm. PFUpBOEH DLA* : es fuerat ipse *M* (*ubi* es *erasum*) : fuerat ipse A^{2} poenae (-ne) *UpHD* : paene *P* : paenae *E* : paenenae *L* : pene *FBOA* : poenem *M* : poenam $M^{2}A^{2}$: poena *Ver.* nequirent *MPFUpBO EHDL* : nequiret *Ver.* M^{2} *uel* $M^{1}A$ 8 Hadriaticum *Edd. uet.* : hadriatium *Ver.* : atriaticum *MPFUpB* : adriaticum M^{2}*OEHDLA* mare ab Hatria *in Ver. deletum est, sed duas saltem plures litteras habet* (*etiam si* Atria *scribas*) *quam spatium capit* : *in promptu est* mare *expellere; etiam sic linea in Ver.* 18 *litteras* (*qui numerus raro exceditur*) *habebit* Hatria *scripsi* (*uide sis The Italic Dialects* (*Cantab.* 1897), *p.* 450) : atria *MPFBDA* : adria *UpOEHL* Adriaticum *MPFUp BOEHDL* (*Gr.* Ἀδρίας): Hadriaticum *Ver.* : adryaticum *A* uocant. Ei *Edd. uet.* : uocant et *Ver. Vorm. ME? HDLA* : uocante *PFBE?* (*et hic interpungunt*) : uocantes *Up* : uocat. Et M^{2} : uocant. Et M^{3} : uocant OE^{3}

postea trans Appenninum totidem, quot capita originis
10 erant, coloniis missis, quae trans Padum omnia loca,—excepto Venetorum angulo qui sinum circumcolunt maris,—
11 usque ad Alpes tenuere. Alpinis quoque ea gentibus haud dubie origo est, maxime Raetis, quos loca ipsa efferarunt ne quid ex antiquo praeter sonum linguae nec eum incorruptum retinerent.

34 De transitu in Italiam Gallorum haec accepimus: Prisco Tarquinio Romae regnante, Celtarum quae pars Galliae tertia est penes Bituriges summa imperii fuit; ii regem
2 Celtico dabant. Ambigatus is fuit, uirtute fortunaque cum sua, tum publica praepollens, quod in imperio eius Gallia adeo frugum hominumque fertilis fuit ut abundans multitudo
3 uix regi uideretur posse. Hic magno natu ipse iam exonerare praegrauante turba regnum cupiens, Bellouesum ac Segouesum sororis filios impigros iuuenes missurum se esse in quas
4 di dedissent auguriis sedes ostendit; quantum ipsi uellent numerum hominum excirent ne qua gens arcere aduenientes posset. Tum Segoueso sortibus dati Hercynei saltus; Belloueso haud paulo laetiorem in Italiam uiam di dabant.
5 Is quod eius ex populis abundabat, Bituriges, Aruernos, Senones, Haeduos, Ambarros, Carnutes, Aulercos exciuit. Profectus ingentibus peditum equitumque copiis in Tricas-
6 tinos uenit. Alpes inde oppositae erant; quas inexsupera-

11 Raetis *Madv.*: raetiis *MPHL*: retiis $P^2FUpOED^3$: reciis *B*: ratiis *D?*: ratus *A*

34 3 Segouesum *Up* (*cf.* § 4 *et Segouia, Segontiaci*): sigouesum *MPF BOEHDLA* 4 Segoueso *MPFUpBEHDA*: sigoueso $P^3OD^3LA^2$ 5 eius ex *Vorm.? MPFUpBOEHDLA* (*tutatur Rhenanus ad Ambigatum referens*): eis ex A^3 *uel* A^2, *fort. recte*: ea gens *dett.*: septem ex *Gron.*: regis ex *Zingerle*: Celticis ex *Karsten*: e sex *Madv. u. inf.* (*sed quoad obseruauimus Liuius ante* s- *semper* ex *scribit*) Aruernos *MPFUpOED*^{3}A^2 *uel* A^1: aruennos *HDL*: ac uernos *B* Senones Haeduos *H. J. Mueller* (*cf.* § 9): senones aeduos *MPFUpBOEHDLA*: Aeduos (*delens* Senones) *Madv.*, *ut quadret* sex *suum supra.* Tricastinos *Edd. uet. ex* 21. 31. 9, *Sil. Ital.* 3. 466 *al.*: tricaspinos *MPUpBO EHLA*: tris caspinos *D*

biles uisas haud equidem miror, nulladum uia, quod quidem continens memoria sit, nisi de Hercule fabulis credere libet, superatas. Ibi cum uelut saeptos montium altitudo teneret 7
Gallos, circumspectarentque quanam per iuncta caelo iuga in alium orbem terrarum transirent, religio etiam tenuit quod allatum est aduenas quaerentes agrum ab Saluum gente oppugnari. Massilienses erant ii, nauibus a Phocaea 8
profecti. Id Galli fortunae suae omen rati, adiuuere ut quem primum in terram egressi occupauerant locum patientibus Saluis communirent. Ipsi per Taurinos saltus ⟨saltum⟩que Duriae Alpes transcenderunt; fusisque acie 9
Tuscis haud procul Ticino flumine, cum in quo consederant agrum Insubrium appellari audissent cognominem Insubribus pago Haeduorum, ibi omen sequentes loci condidere urbem; Mediolanium appellarunt. Alia subinde manus 35
Cenomanorum Etitouio duce uestigia priorum secuta eodem saltu fauente Belloueso cum transcendisset Alpes, ubi nunc Brixia ac Verona urbes sunt locos tenuere. Libui considunt 2

6-7 superatas. Ibi *PFUpBOEHD²A²* *uel* *A³* (*sed punctum a* *P²F²* *demum interpositum*): superatas sibi *MD? LA*: superatas; bi *D⁶* (*erasor aliqui futtilis qui in hoc codice litteram* I *capitalem et alibi e. g. in* Itaque 5. 13. 10 *deleuit, seu quia* T *esse putauit, seu alia aliqua de causa*) 7 orbem terrarum transirent *PFUpBOEHDLA*: orbem sirent *M*, *mire* Saluum *MPFUpBEDLA*: Salluuium *Edd. uet.* (*ex c.* 35. 2 *inf. et Periocha* 60, 61; *cf. C. I. L.* i¹, *p.* 460): salluuiorum *OE²H*: saluium *Vorm.* *A³* 8 patientibus Saluis *Valesius*: patentibus siluis *MPFUpOEHDLA*: petentibus siluis *B* saltus saltumque Duriae Alpes *scripsi, Madvigii uestigiis insistens qui* saltus uallemque Duriae Alpes *luculenter diuinauit*: saltusque iuriae Alpes *H* (*fort. recte si* Duriae *pro* iuriae *corriges*): saltusque iuliae alte alpis *PE?*: saltusquae iuliae alte alpis *FB* (alpes *F²*): saltusque iuliae alta alpis *Up*: saltusque iuliae alpis *Vorm. MOE²* *uel* *E³DLA* (alpes *M¹* *uel* *M²*): saltusque iulie alpes *A²*: saltusque inuiae Alpis *Rhenan.* 9 Ticino *F²OEDA Edd. uet.*: ticeno *MPFUpBHL* cognominem *M*, *Ed. Frob.* 1531: cognomine *Vorm.? M²PFUpBOEHDLA* Haeduorum *MFE*: heduorum *PBO*: hedorum *H*: aeduorum *UpDL*: eduorum *A* omen *MP²UpOEDLA*: omene *FB*: omnem *PH*: omi *F²* 35 1 Cenomanorum *Glareanus ex Plin.* 3. 19. 130 *al.*: germanorum *MPFUpBOEHDLA* Etitouio *Vorm. A* (*clare*): etytouio *M* (*uel fort.* et touio *M*: etitouio *M²*): elytouio *PFBE*: elitouio *UpOD⁴* *ut secundam lectionem*: ettoueo *H*: ettitouio *DL*

post hos Salluuiique, prope antiquam gentem Laeuos Ligures incolentes circa Ticinum amnem. Poenino deinde Boii Lingonesque transgressi cum iam inter Padum atque Alpes omnia tenerentur, Pado ratibus traiecto non Etruscos modo sed etiam Vmbros agro pellunt; intra Appenninum tamen 3 sese tenuere. Tum Senones, recentissimi aduenarum, ab Vtente flumine usque ad Aesim fines habuere. Hanc gentem Clusium Romamque inde uenisse comperio: id parum certum est, solamne an ab omnibus Cisalpinorum Gallorum populis adiutam.

4 Clusini nouo bello exterriti, cum multitudinem, cum formas hominum inuisitatas cernerent et genus armorum, audirentque saepe ab iis cis Padum ultraque legiones Etruscorum fusas, quamquam aduersus Romanos nullum eis ius societatis amicitiaeue erat, nisi quod Veientes consanguineos aduersus populum Romanum non defendissent, legatos Romam qui 5 auxilium ab senatu peterent misere. De auxilio nihil impetratum; legati tres M. Fabi Ambusti filii missi, qui senatus populique Romani nomine agerent cum Gallis ne a quibus nullam iniuriam accepissent socios populi Romani atque 6 amicos oppugnarent. Romanis eos bello quoque si res cogat tuendos esse; sed melius uisum bellum ipsum amo-

2 Salluuiique *Madv.*: salluuii (*uel* -lluii) qui *MPFUpBOEHA*: saluuii qui *DL* prope *PFUpBOEHDLA*: prōte (? = prompte) *M*: protẽ M^3: praeter *Vorm.*: propter *Madv. Ed.* 3, *fort. recte. Vetus tamen sententiarum ordo quem a Rhenano acceperunt Glar. et Drak., non temere spernendus est*: . . . ubi nunc B. et V. urbes sunt (locos tenuere Libui) considunt. Post hos Salluuii, prope antiquam . . . *Sed Madvigium Emend.*^{2} *p.* 145 *potius sequimur* Poenino deinde E^3 *Edd. uet.*: poeni nonne inde *M*: poeninon deinde *Vorm.* M^2 (*uel* M^1) *Up*O^1E^1H (*num recte?*): paeni non deinde *PL*: peninon deinde *FBA*: poeninen deinde *O*: poenis non deinde *E*: pene noti D^3 *in ras.* 3 an ab *MPFBOEHDLA*: *om.* ab *Up* Cisalpinorum M^2 *uel* M^1*PFUpBOEHDLA*: a cis alpinorum *M* 5 legati tres *UpA marg. dett.* (*cf. c.* 36. 6): *om.* tres *Vorm. MPFBOEHDLA* (*scil.* III *ante sequentem litteram* m *deperditum, ut monet Alsch.*) populique A^1 *uel* A^2 *dett. aliq. Ald.*: *om.* que *MPFUpBOEHDLA* (*sed pro* populi Romani *in BED* pr̄ *tantum*)

ueri si posset, et Gallos nouam gentem pace potius cognosci quam armis.

Mitis legatio, ni praeferoces legatos Gallisque magis quam 36
Romanis similes habuisset. Quibus postquam mandata edi- 2
derunt in concilio [Gallorum] datur responsum, etsi nouum
nomen audiant Romanorum, tamen credere uiros fortes esse
quorum auxilium a Clusinis in re trepida sit imploratum; et 3
quoniam legatione aduersus se maluerint quam armis tueri
socios, ne se quidem pacem quam illi adferant aspernari, si
Gallis egentibus agro, quem latius possideant quam colant
Clusini, partem finium concedant; aliter pacem impetrari
non posse. Et responsum coram Romanis accipere uelle et 4
si negetur ager, coram iisdem Romanis dimicaturos, ut nun-
tiare domum possent quantum Galli uirtute ceteros mortales
praestarent. Quodnam id ius esset agrum a possessoribus 5
petere aut minari arma Romanis quaerentibus et quid in
Etruria rei Gallis esset, cum illi se in armis ius ferre et
omnia fortium uirorum esse ferociter dicerent, accensis
utrimque animis ad arma discurritur et proelium conseritur.
Ibi iam urgentibus Romanam urbem fatis legati contra ius 6
gentium arma capiunt. Nec id clam esse potuit cum ante
signa Etruscorum tres nobilissimi fortissimique Romanae
iuuentutis pugnarent; tantum eminebat peregrina uirtus.
Quin etiam Q. Fabius, euectus extra aciem equo, ducem 7
Gallorum, ferociter in ipsa signa Etruscorum incursantem,
per latus transfixum hasta occidit; spoliaque eius legentem
Galli agnouere, perque totam aciem Romanum legatum esse
signum datum est. Omissa inde in Clusinos ira, receptui 8
canunt minantes Romanis. Erant qui extemplo Romam

36 1 in concilio Gallorum *MPF²UpBEHDLA* : in concilio galorum *F*: in consilio *O*, *qui recte*, *ut credimus*, *om.* Gallorum, *cf.* 3. 72. 6 *adn.* datur *MPFUpBOEHDLA* : datum *Zingerle* (*nisi forte preli error inrepserit*) 3 maluerint *P²FUpBHD³A* : maluerit *MPC EDL* 4 Romanis *Vorm. MHDLA* : romanis ē (= est) *O* : romanis se *PFUpBED³* (*fort. recte*) 7 incursantem *MP¹FBOE HDLA* : incursantes *PUp*

eundum censerent; uicere seniores, ut legati prius mitterentur questum iniurias postulatumque ut pro iure gentium
9 uiolato Fabii dederentur. Legati Gallorum cum ea sicut erant mandata exposuissent, senatui nec factum placebat Fabiorum et ius postulare barbari uidebantur; sed ne id quod placebat decerneretur in tantae nobilitatis uiris ambitio
10 obstabat. Itaque ne penes ipsos culpa esset cladis forte Gallico bello acceptae, cognitionem de postulatis Gallorum ad populum reiciunt; ubi tanto plus gratia atque opes ualuere ut quorum de poena agebatur tribuni militum con-
11 sulari potestate in insequentem annum crearentur. Quo facto haud secus quam dignum erat infensi Galli bellum propalam minantes ad suos redeunt. Tribuni militum cum tribus Fabiis creati Q. Sulpicius Longus Q. Seruilius quartum P. Cornelius Maluginensis.

37 Cum tanta moles mali instaret—adeo occaecat animos fortuna, ubi uim suam ingruentem refringi non uolt—ciuitas quae aduersus Fidenatem ac Veientem hostem aliosque finitimos populos ultima experiens auxilia dictatorem multis

9 Fabiorum et ius . . . id quod placebat *om. DA add. D*^{1} *marg.* (*sed cum* placebant) *A*^{2} placebat *MUpOEHLA*^{2} : placebant *PF BD*^{4} (*sed in F* -la- *erasum*) : petebant *F*^{2} decerneretur *F*^{2} *in ras. E* (*ut credo*) *D dett. unus* (*Lov.* 5) *optime* : decerneret *Gron.* : decerneret *MPUpBOHLA* : decernere *dett. unus* (*Lov.* 1)
10 cladis forte *MPFUpBOEDLA* : caldis forte *H* : cladis si forte *Madv.* : si clades forent *H. I. Mueller, sed codicum lectionem tutati sunt amplissime Gron. et Drak.; cf.* 9. 18. 4 (*ubi* etiam uictis *idem est atque* etiam si uicti essent). *Plura uide sis in Class. Quarterly* (v) 1911, *p.* 13
11 haud secus *MPFUpBOED*^{3}*LA* : aut secus *D* : *om.* haud *H* quartum *Bekker* : quarto *MPFUpBOEDLA* : *om. H* P. Cornelius *H. J. Mueller ex Diodor.* 15. 20. 1 (*unde Sigon. codd. peioribus fretus* Ser. Cornelius *traxerat*) : *om. H* : p. seruilius *MPFUpBOEDLA*; *sed cognomen* Maluginensis *ad* Cornelios *non* Seruilios *pertinet*; *Sigonius eundem esse uoluit qui* 6. 6. 3; 6. 18. 1; 6. 22. 1; 6. 27. 2; 6. 36. 3; 6. 38. 2 *nominatur, ut sic explicarentur testimonia Fastorum* (*C. I. L.* i^{2}, *p.* 124) *de Maluginensi quodam consule VI et VII annis a. Chr. n.* 370 *et* 368. *Sed refragantur* (*in consulatuum numero*) *codd. nostri ad* 6. 18. 1 *et* 6. 22. 1 *ut et hic* (*in praenomine*) *quem citauimus Diod.* 15. 20. 1

37 1 refringi *MPFUpBOEDLA* : restringi *H* ultima *P*^{2}*FUp BOE*^{1}*HDLA* : ultime *MPE*

tempestatibus dixisset, ea tunc inuisitato atque inaudito 2
hoste ab Oceano terrarumque ultimis oris bellum ciente,
nihil extraordinarii imperii aut auxilii quaesiuit. Tribuni 3
quorum temeritate bellum contractum erat summae rerum
praeerant, dilectumque nihilo accuratiorem quam ad media
bella haberi solitus erat, extenuantes etiam famam belli,
habebant. Interim Galli postquam accepere ultro honorem 4
habitum uiolatoribus iuris humani elusamque legationem
suam esse, flagrantes ira cuius impotens est gens, confestim
signis conuolsis citato agmine iter ingrediuntur. Ad quorum 5
praetereuntium raptim tumultum cum exterritae urbes ad
arma concurrerent fugaque agrestium fieret, Romam se ire
magno clamore significabant quacumque ibant, equis uiris-
que longe ac late fuso agmine immensum obtinentes loci.
Sed antecedente fama nuntiisque Clusinorum, deinceps 6
inde aliorum populorum, plurimum terroris Romam celeritas
hostium tulit, quippe quibus uelut tumultuario exercitu 7
raptim ducto aegre ad undecimum lapidem occursum est,
qua flumen Allia, Crustuminis montibus praealto defluens
alueo, haud multum infra uiam Tiberino amni miscetur.
Iam omnia contra circaque hostium plena erant et nata in 8
uanos tumultus gens truci cantu clamoribusque uariis hor-
rendo cuncta compleuerant sono.

Ibi tribuni militum non loco castris ante capto, non prae- 38
munito uallo quo receptus esset, non deorum saltem si non
hominum memores, nec auspicato nec litato, instruunt
aciem, diductam in cornua ne circumueniri multitudine
hostium possent; nec tamen aequari frontes poterant cum 2
extenuando infirmam et uix cohaerentem mediam aciem
haberent. Paulum erat ab dextera editi loci quem subsi-

7 ad undecimum lapidem *PF? UpOEHDLA* (*sed in H ante* XI *aliquid erasum*) : aduxi lapidem *B* : ad pidem *M* Allia *MF*^{2} *uel* *F*^{3}*UpOE*^{1}*HD*^{3} *uel* *D*^{2}*LA* : alia *PFBE* : illi *D* (*qui et* Crustumini *praebet*, Crustuminis *D*^{3}) miscetur *P*^{2}*FB*^{1}*UpD*^{3}*A*^{2} : miscentur *MPBOEHDLA*

38 2 frontes *MF*^{3}*Up*^{2}*OE*^{1}*HDLA* : fortes *PUpBE*

diariis repleri placuit, eaque res ut initium pauoris ac fugae,
3 sic una salus fugientibus fuit. Nam Brennus regulus Gallorum in paucitate hostium artem maxime timens, ratus ad id captum superiorem locum ut ubi Galli cum acie legionum recta fronte concucurrissent subsidia in auersos transuersos-
4 que impètum darent, ad subsidiarios signa conuertit, si eos loco depulisset haud dubius facilem in aequo campi tantum superanti multitudini uictoriam fore. Adeo non fortuna
5 modo sed ratio etiam cum barbaris stabat. In altera acie nihil simile Romanis, non apud duces, non apud milites erat. Pauor fugaque occupauerat animos et tanta omnium obliuio, ut multo maior pars Veios in hostium urbem, cum Tiberis arceret, quam recto itinere Romam ad coniuges ac
6 liberos fugerent. Parumper subsidiarios tutatus est locus; in reliqua acie simul est clamor proximis ab latere, ultimis ab tergo auditus, ignotum hostem prius paene quam uiderent, non modo non temptato certamine sed ne clamore
7 quidem reddito integri intactique fugerunt; nec ulla caedes pugnantium fuit; terga caesa suomet ipsorum certamine in
8 turba impedientium fugam. Circa ripam Tiberis quo armis abiectis totum sinistrum cornu defugit, magna strages facta est, multosque imperitos nandi aut inualidos, graues loricis
9 aliisque tegminibus, hausere gurgites; maxima tamen pars incolumis Veios perfugit, unde non modo praesidii quicquam sed ne nuntius quidem cladis Romam est missus.
10 Ab dextro cornu quod procul a flumine et magis sub monte

3 concucurrissent *M*: concurrissent *PFUpBOEHL*: cucurrissent *DA* 4 superanti *MPFUpBOEHDLA*: superante M^3 multitudini *PFUpBOEHDLA*: multitudine e *M*: multitudine M^2 5 omnium *Gron. et fort. D* (oĩum): hominum $MPFUpBOEHD^1$ *uel DLA* (*in D* h- *in artiore spatio postea demum additum esse credi potest*) 6 proximis *MPUpOEHDLA*: proximus P^2FBD^3 (*in F etiam* utimus, *in B* ultimus *pro* ultimis) 7 nec ulla $MUpD^3A^2$: ne ulla *MPFBOEHDLA* 8 defugit *MPFUpBOEHDLA*: refugit *Wesenberg* 10 flumine MF^3OE^1HDLA: fluminis *PF? BE*: fluminis ripa *Up* magis sub *MUpOEHDLA*: magnis sib *P*: magis sib P^1B: magissin *F*: magis in F^1 (*cum* sub *glossema* ĩ (*i. e.* in) *conflatum esse uidetur*) monte *PFUpBOEHDLA*: montes MA^2

steterat, Romam omnes petiere et ne clausis quidem portis urbis in arcem confugerunt.

Gallos quoque uelut obstupefactos miraculum uictoriae 39
tam repentinae tenuit, et ipsi pauore defixi primum steterunt, uelut ignari quid accidisset; deinde insidias uereri; postremo caesorum spolia legere armorumque cumulos, ut mos eis est, coaceruare; tum demum postquam nihil usquam hostile 2
cernebatur uiam ingressi, haud multo ante solis occasum ad urbem Romam perueniunt. Vbi cum praegressi equites non portas clausas, non stationem pro portis excubare, non armatos esse in muris rettulissent, aliud priori simile miraculum eos sustinuit; noctemque ueriti et ignotae situm urbis, 3
inter Romam atque Anienem consedere, exploratoribus missis circa moenia aliasque portas quaenam hostibus in perdita re consilia essent. Romani cum pars maior ex acie 4
Veios petisset quam Romam, nemo superesse quemquam praeter eos qui Romam refugerant crederet, complorati omnes pariter uiui mortuique totam prope urbem lamentis impleuerunt. Priuatos deinde luctus stupefecit publicus 5
pauor, postquam hostes adesse nuntiatum est; mox ululatus cantusque dissonos uagantibus circa moenia turmatim barbaris audiebant. Omne inde tempus suspensos ita tenuit 6
animos usque ad lucem alteram ut identidem iam in urbem futurus uideretur impetus; primo aduentu, quia accesserant ad urbem,—mansuros enim ad Alliam fuisse nisi hoc consilii foret,—deinde sub occasum solis, quia haud multum diei 7
supererat,—ante noctem ⟨enim⟩ [rati se] inuasuros;—tum in noctem dilatum consilium esse, quo plus pauoris inferrent.

39 4 crederet F^3A^1 *Edd. uet.* : crederent *Vorm. MPFUpBOEHD LA* (*scil. post* refugerant *corruptum*) 5 barbaris audiebant] *his uocibus rursus inc. Ver.* 6 Omne *MPFUpBE³HDLA* : omnes *Ver. OE* aduentu quia *Ver. E¹*, *coniecturam Drakenborchii confirmantes* : aduentu qui M^2F^2 *uel* $F^3OE^2H^1D^3A$: aduentus qui *MPF UpBEHDL* 7 ⟨enim⟩ [rati se] *Walters* : rati se *MPFUpOEHD LA* : ratu se *B* : se rati *dett. unus* : rati *Ver.* : ratis *Luterb.*; *de loco uide sis Class. Quarterly* v (1911) *p.* 14

8 Postremo lux appropinquans exanimare, timorique perpetuo ipsum malum continens fuit cum signa infesta portis sunt inlata. Nequaquam tamen ea nocte neque insequenti die similis illi quae ad Alliam tam pauide fugerat ciuitas fuit. 9 Nam cum defendi urbem posse tam parua relicta manu spes nulla esset, placuit cum coniugibus ac liberis iuuentutem militarem senatusque robur in arcem Capitoliumque concedere, armisque et frumento conlato, ex loco inde munito deos hominesque et Romanum nomen defendere; flaminem sacerdotesque Vestales sacra publica a caede, ab incendiis procul auferre, nec ante deseri cultum eorum quam non superessent qui colerent. si arx Capitoliumque, sedes deorum, si senatus, caput publici consilii, si militaris iuuentus superfuèrit imminenti ruinae urbis, facilem iacturam esse seniorum relictae in urbe utique periturae turbae. Et quo id aequiore animo de plebe multitudo ferret, senes triumphales consularesque simul se cum illis palam dicere obituros, nec his corporibus, quibus non arma ferre, non tueri patriam possent, oneraturos inopiam armatorum.

40 Haec inter seniores morti destinatos iactata solacia. Versae inde adhortationes ad agmen iuuenum quos in Capitolium atque in arcem prosequebantur, commendantes

8 timorique *PFUpBOEHDLA*: timorísque *M* 9 urbem posse *MP²FUpBOEHDLA*: urbem posset *P*: posse urbem *Ver.* 10 conlato *Ver. UpD? dett. aliq.*: conlata *MPF? BED* (*ut potius credo*) *LA*: collata *O*: collati *D³*: conlatis *HA²*: collatis *F³D⁴* 11 flaminem *Ver. MPFUpBOEHD uel D¹LA* (*cf. c.* 40. 7): flamines *F² uel F³D??*: *secludit Mommsen; sed pro genere feminino uocis* sacerdos *cf. c.* 40. 10; *c.* 50. 3; *et Symmach. Ep.* 10. 3. 12 Vestales *MPF UpBOEHDLA*: et Vestales *Ver.* eorum *MPFUpBOEHDLA* (*scil. sacrorum publicorum*, *cf.* 5. 50. 1): deorum *Ver.* (*cf.* 5. 46. 3) *sed nimis late patet sic sententia et post* deos § 10 *et ante* deorum § 12 *melius haec mentio deorum abest. Lectionem Symmachianam tutatur ipse Symmachus* (*Ep.* 10. 3. 9 *loco Liuianae dictionis pleno*) *ubi Romam sic loquentem fingit*: Hic cultus in leges meas orbem redegit; haec sacra Hannibalem a muneribus, a Capitolio Senonas reppulerunt 12 superfuerit *MPFUpBOEHDLA*: superfuisset *Ver.* 13 quo id aequiore *MPFUpBEHDLA* (*sed in E* -d *pleniore calamo*, *cf.* 1. 41. 4 *adn.*): quod id aequiore *O*: quod iniquiore *Ver.*

uirtuti eorum iuuentaeque urbis per trecentos sexaginta annos omnibus bellis uictricis quaecumque reliqua esset fortuna. Digredientibus qui spem omnem atque opem secum 2
ferebant ab iis qui captae urbis non superesse statuerant exitio, cum ipsa res speciesque miserabilis erat, tum mulie- 3
bris fletus et concursatio incerta nunc hos, nunc illos sequentium rogitantiumque uiros natosque cui se fato darent, nihil quod humani superesset mali relinquebant. Magna 4
pars tamen earum in arcem suos persecutae sunt, nec prohibente ullo nec uocante, quia quod utile obsessis ad minuendam imbellem multitudinem, id parum humanum erat. Alia maxime plebis turba, quam nec capere tam exiguus col- 5
lis nec alere in tanta inopia frumenti poterat, ex urbe effusa uelut agmine iam uno petiit Ianiculum. Inde pars per 6
agros dilapsi, pars urbes petunt finitimas, sine ullo duce aut consensu, suam quisque spem, sua consilia communibus deploratis exsequentes. Flamen interim Quirinalis uirginesque 7
Vestales omissa rerum suarum cura, quae sacrorum secum ferenda, quae quia uires ad omnia ferenda deerant relinquenda essent consultantes, quisue ea locus fideli adseruaturus custodia esset, optimum ducunt condita in doliolis 8
sacello proximo aedibus flaminis Quirinalis, ubi nunc despui religio est, defodere ; cetera inter se onere partito ferunt uia quae sublicio ponte ducit ad Ianiculum. In eo cliuo eas 9

40 3 rogitantiumque *Vorm.? MEHDLA* : rogantiumque *PFUpBO* (*sed in F* r- *ab F*^{3} *in ras.*) : rogitantium *Ver.* humani superesset mali *Finckh* : humanis superesset malis *Ver. MPFUpBOEHDLA* (*sed in F* -set *obscuratum*) 4 imbellem *Ver. OE* : inbellem *HDLA* : imbelle *M* : in bello *M*^{2} : in bellum *PUpB* : imbellium *F*^{3} *in ras.* (*qui ante* ad minuenda (ad mi- *tantum ab F*) *praebet*) 5 alere *MPF UpBOEHDLA* : haber . *Ver.* petiit *MPFUpBOEHDLA* : petit *Ver.* 6 communibus *MPFUpBOEHDLA* : communi in *Ver.* exsequentes *Ver. MPFUpOEHDLA* : exequentes *B* : sequentes *Madv.* 7 uirginesque *MPFUpBEHDLA* (*sed in H* quirina liuirginesque) : uirginalesque *O* : uirginem *Ver.* : uirgines *dett. unus* 8 despui *MPFUpBOEHDLA* : de spurio *Ver. more suo licentissimo* ferunt *dett. aliq. Ed. Frob.* 1531 : feruntur *Ver. MPFUpBOEHDLA* ‘*uetus scriptura*’ *Rhenan.*

cum L. Albinius de plebe Romana homo conspexisset plaustro coniugem ac liberos uehens inter ceteram turbam
10 quae inutilis bello urbe excedebat, saluo etiam tum discrimine diuinarum humanarumque rerum religiosum ratus sacerdotes publicas sacraque populi Romani pedibus ire ferrique, se ac suos in uehiculo conspici, descendere uxorem ac pueros iussit, uirgines sacraque in plaustrum imposuit et Caere quo iter sacerdotibus erat peruexit.

41 Romae interim satis iam omnibus, ut in tali re, ad tuendam arcem compositis, turba seniorum domos regressi aduentum hostium obstinato ad mortem animo exspectabant.
2 Qui eorum curules gesserant magistratus, ut in fortunae pristinae honorumque aut uirtutis insignibus morerentur, quae augustissima uestis est tensas ducentibus triumphanti-
3 busue, ea uestiti medio aedium eburneis sellis sedere. Sunt qui M. Folio pontifice maximo praefante carmen deuouisse
4 eos se pro patria Quiritibusque Romanis tradant. Galli et quia interposita nocte a contentione pugnae remiserant animos et quod nec in acie ancipiti usquam certauerant

9 Romana *MPFUpBOEHDLA* (*sed in MPFB nihil nisi* rom̄ *scribitur*) : *om. Ver. fort. recte, siquidem* rom̄ *illud ex sequenti uoce* homo *nasci potuit* uehens *dett. unus* (*Voss. I; cf. Val. Max.* 1. 1. 10) : habens *Ver. MPFUpBOEHDLA* : auehens *Madv. fort. recte* (*cf.* 1. 14. 9) excedebat *Ver. M*^{2} *uel M*^{1}*P*^{2}*FUpBOEHDLA* : accedebat *P* : . ccedebat *M ubi prima littera ab M*^{2} *uel M*^{1} *prorsus deleta* 10 religiosum *Vaassen, a Veronensi confirmatus* : inreligiosum *MPFBO EHDL* : in religiosum *A* : irreligiosum *UpD*^{3} publicas *Vaassen, ab Up confirmatus* : publicos *Ver. MPFBOEHDLA* se ac suos *MPFUpBOEHDLA* : ac suos *Ver.*

41 1 regressi *Ver.* (*cum* exspectabant) : regressa *MPFUpBOEHD LA* (*cum* exspectabat) 2 aut uirtutis *MPFUpBOEHDLA* : ac uirtutis *Ver. dett.* tensas *MPFUpBEHDLA* : tensa *M*^{2} *uel M*^{1} : censas *Ver.* eburneis *UpOA*^{2} *dett.* (*cf.* § 9) : aeburnis *D* : eburnis *Ver. MPFBEHLA* (*cf. Drak. ad* 30. 15. 11) 3 Folio *Ver.* : filio *ME* : flauio *M*^{3} : fabio *PFUpBOE*^{2} *marg. HDLA* praefante *Ver. MPUpOEHD*^{4}*L* : prae phante *DA* : praeeunte *P*^{2} *marg.* : praeeunte praefate *FB* pro patria Quiritibusque Romanis *Ver. MPFUpBOEHDLA* : pro patria *ante* se *ponunt dett. tres* : pro populo Romano Quiritibusque *Brisson* (*cf.* 8. 6. 13; 8. 9. 8; 22. 10. 2), *optime quidem* (*siquidem* pro *pro* p̄ p̄or̄o *substitutum esse potest*) *; tot tamen codicum lectionem nisi coacti non mutamus*

proelio nec tum impetu aut ui capiebant urbem, sine ira, sine ardore animorum ingressi postero die urbem patente Collina porta in forum perueniunt, circumferentes oculos ad templa deum arcemque solam belli speciem tenentem. Inde, 5 modico relicto praesidio ne quis in dissipatos ex arce aut Capitolio impetus fieret, dilapsi ad praedam uacuis occursu hominum uiis, pars in proxima quaeque tectorum agmine ruunt, pars ultima, uelut ea demum intacta et referta praeda, petunt; inde rursus ipsa solitudine absterriti, ne qua fraus 6 hostilis uagos exciperet, in forum ac propinqua foro loca conglobati redibant; ubi eos, plebis aedificiis obseratis, pa- 7 tentibus atriis principum, maior prope cunctatio tenebat aperta quam clausa inuadendi; adeo haud secus quam 8 uenerabundi intuebantur in aedium uestibulis sedentes uiros, praeter ornatum habitumque humano augustiorem, maiestate etiam quam uoltus grauitasque oris prae se ferebat simillimos dis. Ad eos uelut simulacra uersi cum starent, M. Papirius, 9 unus ex iis, dicitur Gallo barbam suam, ut tum omnibus promissa erat, permulcenti scipione eburneo in caput incusso iram mouisse, atque ab eo initium caedis ortum, ceteros in sedibus suis trucidatos; post principum caedem 10 nulli deinde mortalium parci, diripi tecta, exhaustis inici ignes.

Ceterum, seu non omnibus delendi urbem libido erat, seu 42

4 urbem (*post* die) *MPFUpBOEHDLA* : *om. dett. duo, Gron., sed cf. c.* 43. 4 arcemque solam *Ver. OE²HDLA* : arcemque totam solam *MA²* : arcem totamque solam *PFE* : artem totamque solam *B* : arcemque totamque solam *Up* ; *cf. Praef.* § 5 *cum adn.* 5 agmine ruunt *MPFUpBOEHDLA* : . a . . . . . e . . . ruunt (*num fuit* proruunt *?*) *Ver.* 6 redibant F^3 *uel* $F^2D^3A^2$: rediebant *Ver. MPFUp BOEHDLA* 8 maiestate etiam quam *Ver. UpE* : maiestatem etiam qua *MPHDL* : maiestatem etiam quam P^2FBOA (*sed in A* magest-, *corr.* A^2 *et* et- *ab* A^2 *in ras.*) grauitasque *PFUpBOEHD LA* : grauitas quaeque *M* 9 ad eos uelut *MPFUpBOEHDA* : ad eos uelud *L* : adeo uelut ad *Ver.* 10 principum caedem] *post haec defit Ver. usque ad c.* 43. 4 exhaustis *M? P²FUpO¹E¹HD³L* : exaustis *BA²* : exhausti *PED* : exausti *A* : exhaustos M^2 : exauri *O*

42 1 delendi urbem F^2 *uel* F^3*UpOEA²* *dett. aliq.* : delende urbem *PFBDLA* (-dae P^2B) : delaendae urbem *Vorm. MH* (*sed in Vorm.* -len-) : delendae urbis *dett. duo Rhenan.*

ita placuerat principibus Gallorum et ostentari quaedam incendia terroris causa, si compelli ad deditionem caritate
2 sedum suarum obsessi possent, et non omnia concremari tecta ut quodcumque superesset urbis, id pignus ad flectendos hostium animos haberent, nequaquam perinde atque in capta urbe primo die aut passim aut late uagatus est ignis.
3 Romani ex arce plenam hostium urbem cernentes uagosque per uias omnes cursus, cum alia atque alia parte noua aliqua clades oreretur, non mentibus solum concipere sed ne auri-
4 bus quidem atque oculis satis constare poterant. Quocumque clamor hostium, mulierum puerorumque ploratus, sonitus flammae et fragor ruentium tectorum auertisset, pauentes ad omnia animos oraque et oculos flectebant, uelut ad spectaculum a fortuna positi occidentis patriae nec ullius
5 rerum suarum relicti praeterquam corporum uindices, tanto ante alios miserandi magis qui unquam obsessi sunt quod interclusi a patria obsidebantur, omnia sua cernentes in
6 hostium potestate. Nec tranquillior nox diem tam foede actum excepit; lux deinde noctem inquieta insecuta est, nec ullum erat tempus quod a nouae semper cladis alicuius
7 spectaculo cessaret. Nihil tamen tot onerati atque obruti malis flexerunt animos quin etsi omnia flammis ac ruinis aequata uidissent, quamuis inopem paruumque quem tene-
8 bant collem libertati relictum uirtute defenderent; et iam cum eadem cottidie acciderent, uelut adsueti malis abaliena-

1 sedum *Vorm. M*: sedium $M^2PFUpBOE^3$ *in ras. HDLA* 2 primo *H. J. Mueller* (*ut post* urbe *corruptum*) : prima *MPFUpBOEH DLA* 3 oreretur *MPFBEDLA* : oriretur $F^3UpOE^3HD^1$ *uel* D^3 A^2 *uel* A^3, *cf.* 2. 16. 2 *adn.* concipere *MPFUpBOE²HDLA* : incipere *E* : concidere *Rhenan.* (‘*i. e. concidebant*’) : consipere *Lipsius, uerbum longius quaesitum*: concipere rem *H. J. Mueller, uix necessario cum* clades *tam proxime stat* : constare *et* concipere *ordine commutat Karsten, quod, si quid mutandum sit, non displiceat* 4 clamor hostium A^2 *uel* A^3 *dett. aliq.* : clamor sonitus hostium *MPFUpBOEHDLA* corporum *PFUpBOEHDL* (*ubi lineam incipit*) *A* : id corporum *M* (*unde?*) 6 inquieta insecuta *Gron.* : inquietam insecuta *MPFUpBOEHDLA* : inquietam secuta *dett. aliq.* quod a *PFUpBOEHDLA* : *om.* a *M* 7 quin etsi *PFUpBEHDLA* : qui net si *M* : qui nec si *O*

uerant ab sensu rerum suarum animos, arma tantum ferrumque in dextris uelut solas reliquias spei suae intuentes.

Galli quoque per aliquot dies in tecta modo urbis nequi- **43**
quam bello gesto cum inter incendia ac ruinas captae urbis nihil superesse praeter armatos hostes uiderent, nec quicquam tot cladibus territos nec flexuros ad deditionem animos ni uis adhiberetur, experiri ultima et impetum facere in arcem statuunt. Prima luce signo dato multitudo omnis in foro 2
instruitur; inde clamore sublato ac testudine facta subeunt. Aduersus quos Romani nihil temere nec trepide; ad omnes aditus stationibus firmatis, qua signa ferri uidebant ea robore uirorum opposito scandere hostem sinunt, quo successerit magis in arduum eo pelli posse per procliue facilius rati. Medio fere cliuo restitere; atque inde ex loco superiore qui 3
prope sua sponte in hostem inferebat impetu facto, strage ac ruina fudere Gallos; ut nunquam postea nec pars nec uniuersi temptauerint tale pugnae genus. Omissa itaque 4
spe per uim atque arma subeundi obsidionem parant, cuius ad id tempus immemores et quod in urbe fuerat frumentum incendiis urbis absumpserant, et ex agris per eos ipsos dies raptum omne Veios erat. Igitur exercitu diuiso partim 5
per finitimos populos praedari placuit, partim obsideri

43 1 nec quicquam P^2FBDL *dett. aliq.* : ne quicquam *A* : nequicquam PA^2 : nequiquam *MUpOEH* : nequaquam *Whibley* facere in arcem $MP^2FUpBOED^3A$: facere arcem *D? L* : faceret in arcem *P* : faceres arcem *HD?* (*scil.* ſ *ex* i (*signo Floriacensi pro* ī) *natum ut indicat Walters, Class. Quart.* ii (1908) 210 *n.*), *cf.* 1. 24. 7 ; 4. 3. 17 ; 5. 45. 4 ; 5. 47. 2 ; 5. 52.4 ; 7. 13. 9 ; 9. 30. 3 ; *fort. etiam* 9. 11. 10. *Eandem fort. originem habuit confusio illa inter* contio *et* coitio (3. 35. 9 *adn.*) 2 firmatis *Vorm.? PFUpBOEHDLA* : firmati *M* successerit *PFUpBOEHDLA* : successerint MA^2 3 strage *MPFUpBOE HDLA* : ⟨tanta⟩ strage *H. J. Mueller*, strage ⟨ea⟩ *Madv., ambo uix necessario, cf.* 6. 18. 9 4 frumentum incendiis] *his uocibus rursus inc. Ver.* eos ipsos *Ver.* : ipsos *MPFUpBOEHDLA* : *malimus* ipsos *omissum, ut additamentum per quod genuinum* eos *in Nicomacheis periit; cf.* 9. 5. 13 *adn.* 5 obsideri *Ver. MPFUpBOEH DLA* : obsidere *dubitanter Drak.; sed Passiuum tutatur non modo codicum consensus sed Adv.* partim, *pro quo* partem *cum Actiuo stetisset*

arcem, ut obsidentibus frumentum populatores agrorum praeberent.

6 Proficiscentes Gallos ab urbe ad Romanam experiendam uirtutem fortuna ipsa Ardeam ubi Camillus exsulabat duxit; 7 qui maestior ibi fortuna publica quam sua cum dis hominibusque accusandis senesceret, indignando mirandoque ubi illi uiri essent qui secum Veios Faleriosque cepissent, qui 8 alia bella fortius semper quam felicius gessissent, repente audit Gallorum exercitum aduentare atque de eo pauidos Ardeates consultare. Nec secus quam diuino spiritu tactus cum se in mediam contionem intulisset, abstinere suetus 44 ante talibus conciliis, 'Ardeates' inquit, 'ueteres amici, noui etiam ciues mei, quando et uestrum beneficium ita tulit et fortuna hoc eguit mea, nemo uestrum condicionis meae oblitum me huc processisse putet; sed res ac periculum commune cogit quod quisque possit in re trepida prae- 2 sidii in medium conferre. Et quando ego uobis pro tantis uestris in me meritis gratiam referam, si nunc cessauero? aut ubi usus erit mei uobis, si in bello non fuerit? Hac arte in patria steti et inuictus bello, in pace ab ingratis ciui- 3 bus pulsus sum. Vobis autem, Ardeates, fortuna oblata est et pro tantis populi Romani pristinis beneficiis quanta ipsi meministis—nec enim exprobranda ea apud memores sunt

6 Romanam *Ver. MP²FUpBOE¹HDLA* : romam *PE* 8 audit *Ver. MOEHDLA* : audiuit *PFUpB* pauidos *MPFUpBOEHD LA* : pauide *Ver.* suetus *M³PFUpBOEHD³* (*sed in E* s- *pleniore calamo, cf.* 1. 41. 4 *adn.*) : setus *Ver.* : uetus *MDLA*

44 1 eguit *Up* : ego ita *P* : ego id *P²B* : egit *MF³OHDLA* : aegit *E²* : ego *E* : eg . . . *F* : *defit Ver. ante* . . . it periculum commune *MPFUpBOEHDLA* : communem pericu . . . *Ver.* 2 non fuerit *Ver. M¹PFUpBOEHD³A²* : non ferit *D? L* : non foret *D? A* : *om.* non *M* 3 pro tantis populi Romani pristinis *scripsimus, O secuti qui tamen* beneficiis *transtulit ut post* tantis *stet* : *om.* pristinis *Ver. H Rn²* : pro tantis prolatific pr *M* : pro tantis prolatinis p̄ir *Rn DL* : pro tantis pristinis p̄ir *PFBED⁴* (*hic, et in A³, ut secundam lectionem*) : pro tantis pristinis p. r. *Up* : pro tantis prolatis p̄r *M¹A* (*sed hic* p¹ r¹) : pro tantis prolatis p̄ir *D³* exprobranda ea *Alschefski, Up* : exprobrandae *P* : exprobranda *Ver. OEHA* : exprobrande *MD? FB* : exprobandae *E²* : exprobanda *L* : exprobrando *D²* *uel* *D⁴A²*

—gratiae referendae et huic urbi decus ingens belli ex hoste communi pariendi. Qui effuso agmine aduentant gens est 4 cui natura corpora animosque magna magis quam firma dederit; eo in certamen omne plus terroris quam uirium ferunt. Argumento sit clades Romana. Patentem cepere 5 urbem: ex arce Capitolioque iis exigua resistitur manu: iam obsidionis taedio uicti abscedunt uagique per agros palantur. Cibo uinoque raptim hausto repleti, ubi nox 6 adpetit, prope riuos aquarum sine munimento, sine stationibus ac custodiis passim ferarum ritu sternuntur, nunc ab secundis rebus magis etiam solito incauti. Si uobis in animo 7 est tueri moenia uestra nec pati haec omnia Galliam fieri, prima uigilia capite arma frequentes, me sequimini ad caedem, non ad pugnam. Nisi uinctos somno uelut pecudes trucidandos tradidero, non recuso eundem Ardeae rerum mearum exitum quem Romae habui'.

Aequis iniquisque persuasum erat tantum bello uirum 45 neminem usquam ea tempestate esse. Contione dimissa, corpora curant, intenti quam mox signum daretur. Quo dato, primae silentio noctis ad portas Camillo praesto fuere. Egressi haud procul urbe, sicut praedictum erat, castra Gal- 2 lorum intuta neglectaque ab omni parte nacti cum ingenti clamore inuadunt. Nusquam proelium, omnibus locis caedes 3 est; nuda corpora et soluta somno trucidantur. Extremos

4 pariendi. Qui] *sic* (*non post* aduentant) *interpunximus, Drak. monitum et FOED*^{3} *secuti* (*in O* colligendi (pariendi *suprascr.*), *tum spatium octo litterarum uacuum relictum*) Qui *MPF? UpBHDLA Ed. Rom.* 1470: quae *F*^{2}*OE*^{3} *dett. Edd. uet. Ald.*: quo *E* aduentant *L*: aduentat *MP*^{2}*FUpBOEHDA Ed. Rom.* 1469 *Ald.*: aduertat *P. Hic in M margine adscripsit quidam* (*ut credo, M ipse*): 'qualis erat forma gallorum huiuscemodi est alamannorum' 7 Galliam *MP FUpBOEHDLA* (*cf. c.* 5. 10 Etruriae *et Verg. Aen.* 7. 233 Troiam): a Gallis *Ver.* (*tutantur Zingerle* fieri *in* conferri *commutans, et Frig.*, fieri *in* ferri *cum Up*): Gallorum *Fragm. Haverk., optimum glossema* frequentes *MPFUpBOEHDLA Edd. uet.*: frequentesque *Ver.* uinctos *Ver. MUpOEHA*: uictos *PFBDLA*^{1} *uel A*^{2}

45 1 primae *Vorm. MPFBOED*: prima *L*: primo *Ver. UpHD*^{3}*A*
3 nuda *Ver. PFUpBOEHDLA* (*sed in O* nuda et soluta corpora): nulla *M*

tamen pauor cubilibus suis excitos, quae aut unde uis esset ignaros, in fugam et quosdam in hostem ipsum improuidos tulit. Magna pars in agrum Antiatem delati incursione ab oppidanis in palatos facta circumueniuntur.

4 Similis in agro Veienti Tuscorum facta strages est, qui urbis iam prope quadringentensimum annum uicinae, oppressae ab hoste inuisitato, inaudito, adeo nihil miseriti sunt ut in agrum Romanum eo tempore incursiones facerent, plenique praedae Veios etiam praesidiumque, spem ultimam 5 Romani nominis, in animo habuerint oppugnare. Viderant eos milites Romani uagantes per agros et congregato agmine praedam prae se agentes, et castra cernebant haud procul 6 Veiis posita. Inde primum miseratio sui, deinde indignitas atque ex ea ira animos cepit: Etruscisne etiam, a quibus bellum Gallicum in se auertissent, ludibrio esse clades suas? 7 Vix temperauere animis quin extemplo impetum facerent; compressi a Q. Caedicio centurione quem sibimet ipsi prae- 8 fecerant, rem in noctem sustinuere. Tantum par Camillo defuit auctor: cetera eodem ordine eodemque fortunae

3 cubilibus *Ver. PFUpBOEHDLA* (*cf.* 1. 7. 6; 5. 8. 7): e cubilibus *MA*^{2}, *et in E littera* e *superflua ante* extremos *scripta post ab* E^1 *uel* E^3 *deleta est* incursione *MPFUpBOEHDLA*: excursione *Ver.* in palatos *MPFUpBOEHDLA*: in palá (*sic*) M^2 *uel* M^1: in palantes *dett.*: *om. Ver. fort. recte* 4 inuisitato inaudito *Ver. MP*^{1}*F*^{2}*UpB OED*^{3} (*sed in PFUpO* inus-): inuisitato audito *A* (inus- A^2 *et* inaud- A^3): inuisitatos audito *HDL*: inuisitato inauditoque *dett. aliq.*: *credi potest aut* inaudito *secludendum esse aut* atque *post* -ato *excidisse; sed nihil mutamus* miseriti *MPFUpBOE*^{1}*DLA*^{1}: miseri *E*: miserti *Ver. M*^{1}*HA* spem *Ver.*: et spem *MPFUpBOEHDLA* (*uix recte*) 4–5 oppugnare. Viderant *MPFUpBOEHDLA*: oppugnani (*uel* -narii). uiderant *Ver.* 5 congregato *Ver. M*^{2}*A*^{2} *dett. unus*: congregatos *MPFUpBOEHD*^{2} *uel* D^4: congratos *DLA?* 6 Etruscisne *Vorm.? dett. unus*: etruscin *MPHDLA*: etruscis *P*^{2}*F UpBOED*^{3}*A*^{3} esse *MPFUpBOEDA*^{1} *uel* A^2: esset *HD*^{1} *uel* D^3 *LA*: *om. Ver.* 7 compressi a Q. *Ver. P*^{2}*FUp* (-presi *P?*): conpressi a que *B*: compressi a *OE*^{1}: compressi q *MEHLA*: conpressi quae *D* Caedicio *Ver.*: cedicio *F*^{2}*UpBED*^{3} (*sed in UpBD*^{3} -tio): caedidicio *M? P*^{1}*FHLA* (*sed in F* ced- *in HL* -tio): caedidi ti *P?*: cedio *O*: sedicio M^2: *quid D habuerit non liquet* 8 Tantum par *PFUpBOEHDL*: tam par *A?*: tantum per *Ver. M*: tantisper M^3A^3 *uel* A^4

euentu gesta. Quin etiam ducibus captiuis qui caedi nocturnae superfuerant, ad aliam manum Tuscorum ad Salinas profecti, nocte insequenti ex improuiso maiorem caedem edidere, duplicique uictoria ouantes Veios redeunt.

Romae interim plerumque obsidio segnis et utrimque 46
silentium esse, ad id tantum intentis Gallis ne quis hostium euadere inter stationes posset, cum repente iuuenis Romanus admiratione in se ciues hostesque conuertit. Sacrificium 2
erat statum in Quirinali colle genti Fabiae. Ad id faciendum C. Fabius Dorsuo Gabino ⟨cinctu in-⟩cinctus sacra manibus gerens cum de Capitolio descendisset, per medias hostium stationes egressus nihil ad uocem cuiusquam terroremue motus in Quirinalem collem peruenit; ibique omni- 3
bus sollemniter peractis, eadem reuertens similiter constanti uoltu graduque, satis sperans propitios esse deos quorum cultum ne mortis quidem metu prohibitus deseruisset, in Capitolium ad suos rediit, seu attonitis Gallis miraculo audaciae seu religione etiam motis cuius haudquaquam neglegens gens est.

Veiis interim non animi tantum in dies sed etiam uires 4
crescebant. Nec Romanis solum eo conuenientibus ex agris qui aut proelio aduerso aut clade captae urbis palati fuerant,

8 nocte insequenti *Ver. OA*^{2} : nocte insequente *F*^{2}*Up* : noctem insequentem *MPFBEHDLA* edidere *Ver. MP*^{2}*FUpBA*^{2} (*sed in M* aed-) : ediderunt *OE*^{1} *uel E*^{2} : aedideret *PDLA?* : edidered *H* : ediderit *E* : ediderid *H*^{1} duplicique *Ver. M* : publicique *PLA* : publicaque *FUpBOED*^{3} (*ubi* -a q; *in rasura* 4 *litterarum*) : publiciaque *H* redeunt *Ver. PUpOEHDLA*^{1} : redeuntque *M* : reddunt *FB. Post* redeunt *in D paragraphi signum* ⟨ *erasum est : in Ver. spatium uacuum septem circa litterarum relictum est, scil. ad paragraphi finem denotandum, id quod in Veronensi rarissimum est, sed in Puteano Decadis tertiae bene notum*

46 2 Gabino *Ver. PFUpBOEHDLA* : gabo *Vorm. M* ⟨cinctu in-⟩cinctus *Walters* (*cf.* 8. 9. 9 ; 10. 7. 3 *et* 3. 67. 1 *cum adn.*) : cinctus *Vorm. MPUpOEHDLA* : cintus *B* : cunctus *F* : cinctu *Ver. Rhenan.* 3 attonitis Gallis *Ver. M*^{3}*PFUpBOEHDLA* (*sed in B* adt-) : attonitus Galli *M* 4 etiam uires *MPFUpOEHDLA*^{2} : etia uires *B* : iam uires *A* : numerus etiam uiresque *Ver.* palati *MPFUpBOEHDLA* : palatii *Ver.*

sed etiam ex Latio uoluntariis confluentibus ut in parte praedae essent, maturum iam uidebatur repeti patriam eripique ex hostium manibus; sed corpori ualido caput deerat. Locus ipse admonebat Camilli, et magna pars militum erat qui ductu auspicioque eius res prospere gesserant; et Caedicius negare se commissurum cur sibi aut deorum aut hominum quisquam imperium finiret potius quam ipse memor ordinis sui posceret imperatorem. Consensu omnium placuit ab Ardea Camillum acciri, sed antea consulto senatu qui Romae esset: adeo regebat omnia pudor discriminaque rerum prope perditis rebus seruabant. Ingenti periculo transeundum per hostium custodias erat. Ad eam rem Pontius Cominus impiger iuuenis operam pollicitus, incubans cortici secundo Tiberi ad urbem defertur. Inde qua proximum fuit a ripa, per praeruptum eoque neglectum hostium custodiae saxum in Capitolium euadit, et ad magistratus ductus mandata exercitus edit. Accepto inde senatus consulto uti comitiis curiatis reuocatus de exsilio iussu populi Camillus dictator extemplo diceretur militesque haberent imperatorem quem uellent, eadem degressus nuntius Veios contendit; missique Ardeam legati ad Camillum Veios eum perduxere, seu— quod magis credere libet, non prius profectum ab Ardea

5 ualido *Ver.* $MF^3UpOE^2A^2$: ualitudo *PFBEHDL*: ualetudinario D^4: uallitudocinario *A* 6 auspicioque] *post hoc defit Ver. usque ad c.* 48. 9 et Caedicius *Vorm.? MPFUpBOEA*^{3} (*nisi quod* cedit- *FB*): caedicius (ced-) *HDL*: sedidicius *A* cur sibi ME^2 A^1: cur sib *UpH*: cursib' *uel* cursibus *PFBOEDLA?* 8 Cominus *E, Sigon.* (*cf. The Italic Dialects, p.* 15): quominus *PFUpBHDLA* (*sed in F* -uo- *deleta*): comminus *MO?*: cominius E^2 *uel* E^3 *dett.* 9 hostium custodiae *HDLA dett. Ald.* (*cf. Kühnast Liv. Synt. p.* 139): hostiae custodiae *M* (*ubi in* hostiae *pro* a *signum* cc *est, sed in* custodiae *solitum* a): hostice custodiae A^2 (*ut secundam lectionem*): hostium custodiam *PFBOE*: hostium custodia F^3UpE^2 (*cf.* 24. 46. 1) 10 degressus *Sigon.* (*cf. Gell.* 17. 2, *Diod.* 14. 116. 4): digressus *MPF UpOEHDLA*: digresũ *B*: digressu B^1 11 seu quod *PFUpBOE HDLA* (*in A* seu q, *in* A^3 seu quod): seu quo MA^2: seu *H. J. Mueller*: seu illud *Luterbacher, ambo post* habere *interpungentes; sed sic per uocem* absens *in proxima sententia Liuius adfirmasset duarum hypothesium secundam ueram esse, quamquam in hac sententia incertum per uocem* seu *reliquit*

quam compererit legem latam, quod nec iniussu populi mutari finibus posset nec nisi dictator dictus auspicia in exercitu habere—lex curiata lata est dictatorque absens dictus.

Dum haec Veiis agebantur, interim arx Romae Capito- **47**
liumque in ingenti periculo fuit. Namque Galli, seu uesti- 2
gio notato humano qua nuntius a Veiis peruenerat seu sua sponte animaduerso ad Carmentis saxo in adscensum aequo, nocte sublustri cum primo inermem qui temptaret uiam praemisissent, tradentes inde arma ubi quid iniqui esset, alterni innixi subleuantesque in uicem et trahentes alii alios, prout postularet locus, tanto silentio in summum euasere ut 3
non custodes solum fallerent, sed ne canes quidem, sollicitum animal ad nocturnos strepitus, excitarent. Anseres non 4
fefellere quibus sacris Iunonis in summa inopia cibi tamen abstinebatur. Quae res saluti fuit; namque clangore eorum alarumque crepitu excitus M. Manlius qui triennio ante consul fuerat, uir bello egregius, armis arreptis simul ad arma ceteros ciens uadit et dum ceteri trepidant, Gallum qui iam in summo constiterat umbone ictum deturbat. Cuius casus prolapsi cum proximos sterneret, trepidantes 5
alios armisque omissis saxa quibus adhaerebant manibus amplexos trucidat. Iamque et alii congregati telis missili-

11 compererit *dett. aliq.*: comperit $M^2PFUpBOEHDLA$: comperet *M*

47 2 saxo in adscensum *F?*, *Heraeus*: saxo in ascensu MPF^2BH^2: saxu in ascensu M^1: saxos (*scil. ex* saxo i *natum*) ascensu *HLA* (*cf. c.* 43. 1 *adn.*): saxo . . ascensu *E* (*duabus litteris iam erasis*): saxo ascensu *OD?*: saxum ascensu UpD^3A^1 *dett. aliq.*: saxorum ascensu *dett.*; *uoces* ad carmentis saxo in ascensu *om. P add.* P^1 *marg.* trahentes alii *PFUpBOEHDA*: tradentes *ML* 4 ceteros ciens . . . constiterat *om. E add. in margine* E^1, *siglis* ☿ *in textu*, ☿ *in margine usus* (*i. e.* 'hic defit', 'hic supple') uadit *MFUpBOEHDLA*: *om. P, add.* P^2 5 prolapsi *PFUpBOEHDLA*: prolapsos M^2: prolapsi *an* prolapsus *an* prolapsis *M?* trucidat *Lov. 2 edd. uet.*: trucidant (*scil. uoci* adhaerebant *adsimulatum*) *MPFUpBOEHDLA* alii $MF^3UpD?LA^1$ *uel* A^2: aliis *PFBOEHD uel* D^2A (*in D postea* -s *erasum est*) congregati $MPFUpBHD^xA$: congrati *L*: congregatis OE^1: congreegatis *E*: *quid D habuerit non liquet*

busque saxis proturbare hostes, ruinaque tota prolapsa acies
6 in praeceps deferri. Sedato deinde tumultu reliquum noctis,
quantum in turbatis mentibus poterat cum praeteritum quo-
7 que periculum sollicitaret, quieti datum est. Luce orta
uocatis classico ad concilium militibus ad tribunos, cum et
recte et perperam facto pretium deberetur, Manlius primum
ob uirtutem laudatus donatusque non ab tribunis solum
8 militum sed consensu etiam militari; cui uniuersi selibras
farris et quartarios uini ad aedes eius quae in arce erant
contulerunt,—rem dictu paruam, ceterum inopia fecerat eam
argumentum ingens caritatis, cum se quisque uictu suo frau-
dans detractum corpori atque usibus necessariis ad honorem
9 unius uiri conferret. Tum uigiles eius loci qua fefellerat ad-
scendens hostis citati; et cum in omnes more militari se
animaduersurum Q. Sulpicius tribunus militum pronuntias-
10 set, consentiente clamore militum in unum uigilem conicien-
tium culpam deterritus, a ceteris abstinuit, reum haud dubium
11 eius noxae adprobantibus cunctis de saxo deiecit. Inde in-
tentiores utrimque custodiae esse, et apud Gallos, quia uol-
gatum erat inter Veios Romamque nuntios commeare, et
apud Romanos ab nocturni periculi memoria.

48 Sed ante omnia obsidionis bellique mala fames utrimque
2 exercitum urgebat, Gallos pestilentia etiam, cum loco iacente
inter tumulos castra habentes, tum ab incendiis torrido et

5 deferri *MPFUpBOEA*^{2} : defertur *HDLA* 6 quantum in *MPFUpBOEHDLA* (*cf.* 2. 34. 5; 2. 46. 1; 3. 51. 4; 21. 55. 10) : quantum *Madv.* 7 ad tribunos *MF? OE*^{3}*HDLA* (*in D aliquid ante* ad *a D*^{4} *erasum*) : is ad tribunos *PE* : is a tribunis *B* : his a tribunis *Up* : ac tribunis *F*^{3} 9 qua *Vorm.? MOE*^{3}*DLA* : quam *PBEH* : quem *Up* : quos *F? et F*^{3} (*qui uocem eandem nigriore atramento rescripsisse uidetur*) Q. Sulpicius *Sigon. ex c.* 36. 11 : p. sulpicius *MPFUpBOHDLA* (*in BDL* publius): pubblius sulpitius *E* (publius *E*^{1}) pronuntiasset *MPFUpBOED*^{3}*A*^{2} : pronuntiaret *H* (*sed aliquid supra litteras* -iar- *erasum est*) : pronuntiet *D? LA* (*ubi* -ciet) 11 memoria *PFBOEH*^{1}*DLA* : memoriam *Vorm. MH* (et sic *UpA*^{3} *sed cum* ob *pro* ab : *in A abest praepositio* : *in FD* ab *omnino erasum*)

48 1 utrimque *MPFBOEHDLA* : utrumque *UpA*^{3} *dett. aliq., inter quos Lovel.* 2

uaporis pleno cineremque non puluerem modo ferente cum quid uenti motum esset. Quorum intolerantissima gens 3 umorique ac frigori adsueta cum aestu et angore uexati uolgatis uelut in pecua morbis morerentur, iam pigritia singulos sepeliendi promisce aceruatos cumulos hominum urebant, bustorumque inde Gallicorum nomine insignem locum fecere. Indutiae deinde cum Romanis factae et conloquia 4 permissu imperatorum habita; in quibus cum identidem Galli famem obicerent eaque necessitate ad deditionem uocarent, dicitur auertendae eius opinionis causa multis locis panis de Capitolio iactatus esse in hostium stationes. Sed iam neque dissimulari neque ferri ultra fames poterat. 5 Itaque dum dictator dilectum per se Ardeae habet, magistrum equitum L. Valerium a Veiis adducere exercitum iubet, parat instruitque quibus haud impar adoriatur hostes, interim Capitolinus exercitus, stationibus uigiliis fessus, supe- 6 ratis tamen humanis omnibus malis cum famem unam natura uinci non sineret, diem de die prospectans ecquod auxilium ab dictatore appareret, postremo spe quoque iam non solum 7 cibo deficiente et cum stationes procederent prope obruentibus infirmum corpus armis, uel dedi uel redimi se quacumque pactione possent iussit, iactantibus non obscure Gallis haud magna mercede se adduci posse ut obsidionem relinquant. Tum senatus habitus tribunisque militum negotium datum 8 ut paciscerentur. Inde inter Q. Sulpicium tribunum militum et Brennum regulum Gallorum conloquio transacta res

3 uexati F^2 *dett. aliq. Ed. Frob.* 1535 : uexata *MPF? UpBOEHDLA* morerentur *MPFOEA Ed. Frob.* 1535 : mouerentur *B* : moreretur *UpHDL* promisce] *cf.* 3. 47. 7 *adn.* urebant $MP^2F?UpBOEHDLA$: urebat *P* : obruebant F^3 (*sed* -bant *ab F*) fecere *MPFUpBOEA*^{x} : fecerant *HDLA* 4 uocarent *PUpBOEHDLA* : uocare *M* : uocari *F* panis *MPFUpBOEDLA* : panes *H* iactatus $MF^2UpEDLA$: lactatus *PB* : Iactatus *uel* lactatus *F?* : lactatos *H* : iactat *O* 5 adducere *Up dett. aliq.* : abducere *MPFBOEHDLA* (*cf.* § 7 *et* 9. 33. 2 *adn.*) 6 uigiliis *MPFUpBEHDLA* : et uigiliis *O* : uigiliisque D^4 *Ed. Rom.* 1469 *Ald.* : *malim totum omissum* 7 adduci D^3 : abduci *MPFUpBOEHDLA* 8 Q. Sulpicium *Sigon. ut in c.* 47. 9 : p. sulpicium *MPFUpBOEHDLA* (*sed in L* -tium)

est, et mille pondo auri pretium populi gentibus mox impe-
9 raturi factum. Rei foedissimae per se adiecta indignitas est: pondera ab Gallis allata iniqua et tribuno recusante additus ab insolente Gallo ponderi gladius, auditaque intoleranda Romanis uox, Vae uictis.

49 Sed dique et homines prohibuere redemptos uiuere Romanos. Nam forte quadam priusquam infanda merces perficeretur, per altercationem nondum omni auro adpenso, dictator interuenit, auferrique aurum de medio et Gallos submoueri
2 iubet. Cum illi renitentes pactos dicerent sese, negat eam pactionem ratam esse quae postquam ipse dictator creatus esset iniussu suo ab inferioris iuris magistratu facta esset,
3 denuntiatque Gallis ut se ad proelium expediant. Suos in aceruum conicere sarcinas et arma aptare ferroque non auro reciperare patriam iubet, in conspectu habentes fana deum et coniuges et liberos et solum patriae deforme belli malis
4 et omnia quae defendi repetique et ulcisci fas sit. Instruit deinde aciem, ut loci natura patiebatur, in semirutae solo urbis et natura inaequali, et omnia quae arte belli secunda
5 suis eligi praeparariue poterant prouidit. Galli noua re trepidi arma capiunt iraque magis quam consilio in Romanos incurrunt. Iam uerterat fortuna, iam deorum opes humanaque consilia rem Romanam adiuuabant. Igitur primo concursu haud maiore momento fusi Galli sunt quam ad Alliam
6 uicerant. Iustiore altero deinde proelio ad octauum lapidem

9 allata *UpOED*^{3}: alata *H*: ablata *MPFBDLA* (*pro* adlata), *cf.* 3. 42. 6 *adn.* et tribuno *MP*^{2}*FUpBOEHDLA*: a tribuno *P* insolente *MPFBOEHDLA*: insolenti *Up* -dius auditaque] *his uocibus inc. rursus Ver.* (*sed* -iu- *periit*) Vae uictis *Duker*: uae uictis esse *MP*^{2}*BEHDL*: . . . . ictis esse *Ver.*: ue uictis esse *PF?Up OA*: ut uictis esse *F*^{3}

49 2 renitentes *UpOE*^{2}*L dett.*: retinentes *M*^{2}*PF? BEHDA*: rennentes *M*: retineri *F*^{3}: *defit Ver.* negat *PFUpBE*^{1}*HD*^{x}*A*^{2}: negant *MOEDLA* 3 reciperare (*cf.* 1. 12. 1 *adn.*): recup- *Ver. MP FUpBOEHDLA* 5 noua re *PUpOEHDLA*: noua *FB*: nou . . . *Ver.*: renouare *M* rem Romanam *Ver. M*^{1}*PFUpBOEHDLA*: rem non h romanam *M* (*cf.* 4. 3. 16 *adn.*) 6 altero *Ver. PFUpBOE HD*^{2}*A*: alieno *M*: alio *M*^{1} *uel M*^{2}: alter *L, et sic D, sed spatio duarum litterarum in fine lineae uacuo relicto*: adiecto *A*^{2}

Gabina uia, quo se ex fuga contulerant, eiusdem ductu auspicioque Camilli uincuntur. Ibi caedes omnia obtinuit; castra capiuntur et ne nuntius quidem cladis relictus. Dictator reciperata ex hostibus patria triumphans in urbem redit, interque iocos militares quos inconditos iaciunt, Romulus ac parens patriae conditorque alter urbis haud uanis laudibus appellabatur. 7

Seruatam deinde bello patriam iterum in pace haud dubie seruauit cum prohibuit migrari Veios, et tribunis rem intentius agentibus post incensam urbem et per se inclinata magis plebe ad id consilium; eaque causa fuit non abdicandae post triumphum dictaturae, senatu obsecrante ne rem publicam in incerto relinqueret statu. Omnium primum, ut erat diligentissimus religionum cultor, quae ad deos immortales pertinebant rettulit et senatus consultum facit: fana omnia, quoad ea hostis possedisset, restituerentur terminarentur expiarenturque, expiatioque eorum in libris per duumuiros quaereretur; cum Caeretibus hospitium publice fieret quod sacra populi Romani ac sacerdotes recepissent beneficioque eius populi non intermissus honos deum immortalium esset; ludi Capitolini fierent quod Iuppiter optimus maximus suam sedem atque arcem populi Romani in re trepida tutatus esset; collegiumque ad eam rem M. Furius dictator consti- 8 9 50 2 3 4

6 Camilli *ab* eiusdem *separatum glossematis specicm praebet, quique clausulam Ciceronianam* (-ōquĕ uīnc|ūntŭr) *amant abesse nomen uolent. In consensu tamen codicum* (*et Veronensis*) *nihil mutamus* 7 reciperata (*cf.* § 3) : recup- *MPFUpBOEHDLA* parens *Ver. M*[4]*O EHD*[3]*A*[3] : pares *MPA?* : paresunt *L* : pater *P*[2]*FUpB* : *quid D habuerit non uideo* 9 relinqueret *MPFUpBOEHDLA* : remitteret *Ver.*

50 2 quoad *Mommsen* : quod *Ver. MPFUpBO* (*ubi* q) *E* (*ubi* ꝙ, *signum usitatius*) *HDLA*, *cf. c.* 51. 1 hostis *Ver. P*[2]*FUpBOE*[3]*H* : hostes *MPEDLA* possedisset *MPFUpBOEHD? L* : possedissent *Ver. M*[4]*D*[1] *uel D*[2]*A*[2] : possidissent *A* terminarentur expiarenturque *MP*[2]*FUpBD*[2] (expediarenturque *P*) : terminarenturque expiarenturque *OEHA* : terminarenturque experiarenturque *D* (*ubi* -eri- *minus certa*) : terminarenturque *L*, *fort. recte* (*si* expiarentur *ex uoce* expiatio *natum sit*) : expiarenturque *Ver.* : *supra lineam add.* statuit *M*[3]

5 tueret ex iis qui in Capitolio atque arce habitarent. Expiandae etiam uocis nocturnae quae nuntia cladis ante bellum Gallicum audita neglectaque esset mentio inlata, iussumque tem-
6 plum in Noua uia Aio Locutio fieri. Aurum quod Gallis ereptum erat quodque ex aliis templis inter trepidationem in Iouis cellam conlatum cum in quae referri oporteret confusa memoria esset, sacrum omne iudicatum et sub Iouis
7 sella poni iussum. Iam ante in eo religio ciuitatis apparuerat quod cum in publico deesset aurum ex quo summa pactae mercedis Gallis confieret, a matronis conlatum acceperant ut sacro auro abstineretur. Matronis gratiae actae honosque additus ut earum sicut uirorum post mortem sollemnis lau-
8 datio esset. His peractis quae ad deos pertinebant quaeque per senatum agi poterant, tum demum agitantibus tribunis plebem adsiduis contionibus ut relictis ruinis in urbem paratam Veios transmigrarent, in contionem uniuerso senatu prosequente escendit atque ita uerba fecit.

51 'Adeo mihi acerbae sunt, Quirites, contentiones cum tribunis plebis, ut nec tristissimi exsilii solacium aliud habuerim, quoad Ardeae uixi, quam quod procul ab his certamini-

4 ex iis qui *Edd. uet.* : ex hiis qui *A* : ex eis qui *Ver. Up* : ex his qui *MP²FBOEHD* : ex his que *PL* 5 templum *MPFUpBOED*^{x} *A*², '*antiqua lectio*', *Rhenan.* : et templum *Ver. HDLA* in Noua uia Aio Locutio *Sigonius* (*ex Gell.* 16. 17. 2 ; *Cic. Diuin.* 1. 45. 101 ; 2. 32. 69) : in noua ia locutio *M*, '*antiqua lectio*', *Rhenan.* : in noua iam locutio *PF* : in nouã iã locutio *B* : innouat in locutio *HLA* (*sed in A* -cio) : innouata locutio *A*² : innouari locutio *M*² : in noua . . . . . locutio *D* : in noua uia allocutio *D*⁴ : in noua iam locatione *UpOE* : in noua uia uia aut alio loco *Ver. sed punctis supra positis alterum illud* uia *delet* 6 in quae *MPFUpBOEA*¹ : in que *DLA* : inique *H* : quo re *Ver.* : quo *Mommsen fort. recte ; sed in Ver.* cum *in fine lineae stat et* I *facile absorbere potuit* 7 iam ante *MPFUpBOEHDLA* : antea *Ver.* additus *Ver. PFUpBOEHDLA* : additur *M* 8 plebem *Ver. PF UpBOEHDLA* : ad plebem *M* escendit *PH* : excendit *Ver.* : ascendit *MP²FUpBOEDLA*

51 1 contentiones *PFBOE*² *uel E*¹*HDLA* : he contentiones *Ver.* : contiones *MUpE* ut nec *Ver. MPFUpOED*⁴*A* (*sed in F* ut n- *ab F*³ *in ras.*) : et nec *B* : qui nec *H* : nec *DL* quoad *Ver. M*³*P FUpBED*³*LA* : quod *O* : quo . . *M* (*quid fuerit ante rasuram non liquet*) : quo *HD* (*ubi* quoar deae *primo stetit*)

bus eram, et ob eadem haec non si miliens senatus consulto populique iussu reuocaretis, rediturus unquam fuerim. Nec 2 nunc me ut redirem mea uoluntas mutata sed uestra fortuna perpulit; quippe ut in sua sede maneret patria, id agebatur, non ut ego utique in patria essem. Et nunc quiescerem ac tacerem libenter nisi haec quoque pro patria dimicatio esset; cui deesse, quoad uita suppetat, aliis turpe, Camillo etiam nefas est. Quid enim repetiimus, quid obsessam ex hostium 3 manibus eripuimus, si reciperatam ipsi deserimus? Et cum uictoribus Gallis capta tota urbe Capitolium tamen atque arcem dique et homines Romani tenuerint, uictoribus Romanis reciperata urbe arx quoque et Capitolium deseretur et plus uastitatis huic urbi secunda nostra fortuna faciet quam aduersa fecit? Equidem si nobis cum urbe simul positae 4 traditaeque per manus religiones nullae essent, tamen tam euidens numen hac tempestate rebus adfuit Romanis ut omnem neglegentiam diuini cultus exemptam hominibus putem. Intuemini enim horum deinceps annorum uel se- 5 cundas res uel aduersas; inuenietis omnia prospera euenisse

1 si miliens senatus consulto *Weissenb.*: si mille SIC̄S (= si mille senatus consultis) *M*: simile senatus consulti *Ver.*: simillae sic̄ *P* (*delet* -a- P^2): si milies c̄ *F ubi tamen* si *et* -s c̄ *ab* F^3: simillē sic̄ *B*: sim ille sic *H*: sl'e sic *A*: simillae sc *E*: simillimae sc̄ *O*: simille sic *L*: si me s̄c̄ *UpA*^{2}: si me senatus D^4 *in ras.* 2 perpulit *MP FUpEDLA*: perepulit *O*: pertulit *Ver. BH*: perculit *Ver.*^{2} in patria PF^3*UpOEHDLA*: in patriam *Ver. MFB* 3 repetiimus *Ed. Frob.* 1531: repetimus *Ver. MPFUpBOEHDLA* quid obsessam . . . deserimus *om. B* manibus *MPFUpOEHDLA*: manibus eam *Ver.* reciperatam *Ver. MPFE*: recuperatam F^3O *UpHDA*: recuperata *L* ipsi *MPFUpOEHDLA*: obsidione *Ver.* tenuerint *scripsi*: tenuerint habitauerint *MPFUpBOEHDLA*, *sed in PFO ante et post* habitauerint *et in E post idem uerbum punctum in spatio stat; et a* D^4 *utrimque signum interpolationis additum est; et in F id uerbum capitali* H *scribebatur, quae omnia glossema manifeste arguunt* (*cf.* 1. 49. 7 *et* 2. 32. 10 *adnn.*): tenuerint et habitauerint *Ver.* reciperata D^2*?* (*cf. supra et* 1. 12. 1 *adn.*): recuperata *Ver. MP FUpBOEHDLA* 4 cum urbe *Ver. OEHL*: cum urbi *DA* (*ex linea superiore tractum*): cum urbem *MPFB*: cum in urbe M^1UpA^2 positae *MPFUpBOEHDLA*: conditae *Ver.* 5 prospera *Ver.*: prospere (*ex* -ra e- *natum*) *MPFUpBOEHDLA*

6 sequentibus deos, aduersa spernentibus. Iam omnium primum, Veiens bellum—per quot annos, quanto labore gestum! —non ante cepit finem, quam monitu deorum aqua ex lacu
7 Albano emissa est. Quid haec tandem urbis nostrae clades noua? num ante exorta est quam spreta uox caelo emissa de aduentu Gallorum, quam gentium ius ab legatis nostris uiolatum, quam a nobis cum uindicari deberet eadem ne-
8 glegentia deorum praetermissum? Igitur uicti captique ac redempti tantum poenarum dis hominibusque dedimus ut terrarum orbi documento essemus. Aduersae deinde res
9 admonuerunt religionum. Confugimus in Capitolium ad deos, ad sedem Iouis optimi maximi; sacra in ruina rerum nostrarum alia terra celauimus, alia auecta in finitimas urbes amouimus ab hostium oculis; deorum cultum deserti ab dis
10 hominibusque tamen non intermisimus. Reddidere igitur patriam et uictoriam et antiquum belli decus amissum, et in hostes qui caeci auaritia in pondere auri foedus ac fidem fefellerunt, uerterunt terrorem fugamque et caedem.

52 Haec culti neglectique numinis tanta monumenta in rebus humanis cernentes ecquid sentitis, Quirites, quantum uixdum e naufragiis prioris culpae cladisque emergentes paremus
2 nefas? Vrbem auspicato inauguratoque conditam habemus; nullus locus in ea non religionum deorumque est plenus; sacrificiis sollemnibus non dies magis stati quam loca sunt
3 in quibus fiant. Hos omnes deos publicos priuatosque,

7 noua *Ver. MPFUpBOEHDLA* : *delere uolt Harrison* praetermissum] *post hoc defit Ver. usque ad c.* 52. 10 8 aduersae *MPUpED*^{2} : aduerse *FBOA* : aduersa *HDL* : aduerso O^1 *uel* O^2*?* (*ubi ut uidetur* -e *scriptum erat prius quam* -o) religionum *MPFUp BOEHDLA* : religionem M^3 9 terra *dett. unus marg., Gron.* : terrae *MPFUpBOEHDLA Edd. uet. Ald.* 10 belli *MUpOEH DLA* : bellum *PFB*

52 1 monumenta *PFUpB*^{1}*O*^{1}*EHDLA* (*sed in* B^1A -nim-) : munimenta *MBO* : momenta *dett. unus* (*Voss. I*) ecquid *PUpE*^{3}*HA*^{2} : aecquid D^x : haec quid *DLA* : et quid *FBOE* : nec quid *M* Quirites *MPFUpBOED*^{2} *uel* D^4 *in rasura* A^2 : *om. HA* : *in L* sentiretis *pro* sentitis quirites ; *cf.* 3. 17. 3 *adn.* 2 magis stati *PFOE*^{3} : magistati *BH* : magestati *DLA* : magis statis *E* : magistrati *M* : magis statuti *Up*

Quirites, deserturi estis? Quam par uestrum factum ⟨ei⟩ est quod in obsidione nuper in egregio adulescente, C. Fabio, non minore hostium admiratione quam uestra conspectum est, cum inter Gallica tela degressus ex arce sollemne Fabiae gentis in colle Quirinali obiit? An gentilicia sacra ne in 4 bello quidem intermitti, publica sacra et Romanos deos etiam in pace deseri placet, et pontifices flaminesque neglegentiores publicarum religionum esse quam priuatus in sollemni gentis fuerit? Forsitan aliquis dicat aut Veiis ea nos 5 facturos aut huc inde missuros sacerdotes nostros qui faciant; quorum neutrum fieri saluis caerimoniis potest. Et ne om- 6 nia generatim sacra omnesque percenseam deos, in Iouis epulo num alibi quam in Capitolio puluinar suscipi potest? Quid de aeternis Vestae ignibus signoque quod imperii 7 pignus custodia eius templi tenetur loquar? quid de ancilibus uestris, Mars Gradiue tuque, Quirine pater? Haec omnia in profano deseri placet sacra, aequalia urbi, quaedam uetustiora origine urbis?

Et uidete quid inter nos ac maiores intersit. Illi sacra 8 quaedam in monte Albano Lauiniique nobis facienda tradiderunt. An ex hostium urbibus Romam ad nos transferri sacra religiosum fuit, hinc sine piaculo in hostium urbem Veios transferemus? Recordamini, agite dum, quotiens 9 sacra instaurentur, quia aliquid ex patrio ritu neglegentia

3 uestrum *MPFUpBOEHDLA* : uestro *Gron.* factum ⟨ei⟩ est *Drak.* : factum est *MPFUpBOEHDLA* quam uestra M^3PUpEH *DL* : quam uestram P^2FBOA : quae uestram *M* degressus *Sigonius* (*cf. c.* 46. 10; 4. 17. 11) : digressus *MPFUpBOEHDLA* (*num recte?*) 4 ne in bello *MPFUpBOE* : nes bello *DL* (*cf. c.* 43. 1 *adn.*) : nos bello *H* : ne bello AD^x 7 Gradiue $M^3PFUpBOEHD^xA$: gradiuei *MDL?* : gradiuet *L?* 8 Lauiniique *Gron.* : lauinioque *MHDL* '*antiqua lectio*', *Rhenan.* : lauinoque *PFUpBOEA* ad nos transferri $P^2FUpBOE^1D^2$ *uel* D^4*?* : ad nostras ferri *MPHD? LA* : ad nostram ferri $M^2D?$ sacra] *post hanc uocem procedunt DL* qua (qua D^4 *in ras.* : quam *L*) uoce audita (*c.* 55. 2) *usque ad* 6. 2. 12 minime largitore duce. *Tum demum narrationem hic interruptam uerbis* religiosum fuit *usque ad* manebimus optime (optime D^4 *in ras.* : optimum *L*) *praebent. Videtur A eandem transpositionem ante oculos habuisse sed ipse correxisse, nisi quod hic* religiosum fuit *omittit, in*

casuue praetermissum est. Modo quae res post prodigium Albani lacus nisi instauratio sacrorum auspiciorumque reno-
10 uatio adfectae Veienti bello rei publicae remedio fuit? At etiam, tamquam ueterum religionum memores, et peregrinos deos transtulimus Romam et instituimus nouos. Iuno regina transuecta a Veiis nuper in Auentino quam insigni ob excel-
11 lens matronarum studium celebrique dedicata est die! Aio Locutio templum propter caelestem uocem exauditam in Noua uia iussimus fieri; Capitolinos ludos sollemnibus aliis addidimus collegiumque ad id nouum auctore senatu con-
12 didimus; quid horum opus fuit suscipi, si una cum Gallis urbem Romanam relicturi fuimus, si non uoluntate mansimus in Capitolio per tot menses obsidionis, sed ab hostibus
13 metu retenti sumus? De sacris loquimur et de templis; quid tandem de sacerdotibus? Nonne in mentem uenit quantum piaculi committatur? Vestalibus nempe una illa sedes est, ex qua eas nihil unquam praeterquam urbs capta mouit; flamini Diali noctem unam manere extra urbem

c. 55. 2 *post* optimum (*sic*) *addit* eo militi gratiorem persecutis *ex* 6. 2. 12, *ubi tandem inter* duce *et* deinde *praebet* religiosum fuit : *dubii alicuius conscius fuit etiam E; uide* 6. 2. 12 *adn.* 10 ueterum religionum] *his uocibus rursus inc. Ver.* 11 Aio Locutio *Gebhard* : aputu locutio *Ver.* : ad locutio *D* : ad locucio *A* : allocutio *L* : allocutionis *H* : adlocutionis *O* : ac locucio A^2 : allocucio A^3 : locutio *MPE* : locuti *FB* : locatio *Up* : locatum M^3 12 sed ab *Ver.* : si ab *MPFUpB OEHDLA* (*uix recte*) 13 tandem *Ver. PFUpBOE*A^4 : tantem *MH* : tantum *DL* : tm̄ *A* (= tamen, *an* tantum *?*) piaculi *MP FUpBOEHD*$^2A^4$ '*incorrupta lectio*', *Rhenanus*: piaculum *Ver. D* : piacula *LA* -bus nempe una . . . *usque ad c.* 53. 2 puto qui *in PFBHDLA bis datur, recte hic, et, ut supra memoratum est, in c.* 21, *ubi ex alieni cuiusdam sed tamen uere Nicomacheani codicis scheda casu lapsa et in eorum exemplar inserta descriptum est. In PFB spatio separatum est a praec. et seq. Ex hoc fonte lectiones per* $P^\theta F^\theta B^\theta H^\theta D^\theta L^\theta A^\theta$ *notamus* Vestalibus nempe *Ver. MPFBOEHDLA* : bustum nempe $P^\theta F^\theta B^\theta D^\theta L^\theta A^\theta$: qui Bustum nempe H^θ : nempe *om. Up* qua eas *Ver. D*^{2} *uel D*$^4A^3$ *marg.* : qua eos $P^\theta F^\theta B^\theta H^\theta D^\theta L^\theta A^\theta$: qua fas *HDLA* : qua *MPFUpBOE* noctem unam *Ver. MPFUpBOEH DLA* : ultra trinoctum unam $H^\theta D^\theta L^\theta A^\theta$: ultra noctum unam $P^\theta F^\theta B^\theta$ (*in* P^θ -tra *antiquiore forma scribitur ut facile* -tin *uel* -tni *legi possit*). *Scilicet in margine uel supra textum exemplaris huius fragmenti glossema addidit aliquis, aut* 'uel trinoctium' *aut* 'ultra' *idque textum turbauit*

nefas est. Hos Veientes pro Romanis facturi estis sacer- 14
dotes, et Vestales tuae te deserent, Vesta, et flamen peregre habitando in singulas noctes tantum sibi reique publicae piaculi contrahet? Quid alia quae auspicato agimus omnia 15
fere intra pomerium, cui obliuioni aut cui neglegentiae damus? Comitia curiata, quae rem militarem continent, comi- 16
tia centuriata, quibus consules tribunosque militares creatis, ubi auspicato, nisi ubi adsolent, fieri possunt? Veiosne haec 17
transferemus? an comitiorum causa populus tanto incommodo in desertam hanc ab dis hominibusque urbem conueniet?

At enim apparet quidem pollui omnia nec ullis piaculis 53
expiari posse; sed res ipsa cogit uastam incendiis ruinisque relinquere urbem et ad integra omnia Veios migrare nec hic aedificando inopem plebem uexare. Hanc autem iactari 2
magis causam quam ueram esse, ut ego non dicam, apparere uobis, Quirites, puto, qui meministis ante Gallorum aduentum, saluis tectis publicis priuatisque, stante incolumi urbe, hanc eandem rem actam esse ut Veios transmigraremus. Et uidete quantum inter meam sententiam uestramque in- 3

14 deserent *Ver.* $P^{\theta}F^{\theta}UpB^{\theta}OEHD^{1}$ *uel* $D^{2}D^{\theta}H^{\theta}L^{\theta}AA^{\theta}$: d sererent· *M*: desererent *PFBHDL* tantum *Ver.* $MPP^{\theta}FF^{\theta}UpBB^{\theta}ED^{\theta}L^{\theta}A^{2}$ *uel* A^{4}: quantum $OE^{2}HH^{\theta}DLA$: tm̄ A^{θ} (*?* tamen *an* tantum) reique publicae *MPFUpBOEHDLA*^{2}: reipublicaeque *Ver.*: reip̄ (= reipublicae) $P^{\theta}F^{\theta}B^{\theta}$: reip̄. q̄. p̄ *A*: r̄p̄ $H^{\theta}D^{\theta}L^{\theta}A^{\theta}$ 16 continent *MPOH*$^{\theta}D^{2}$ *uel* $D^{4}D^{\theta}L^{\theta}A^{2}A^{\theta}$ (*sed in E additum erat signum aliquod altum* (*ut* f) *quod iam erasum est*): con . . . ent *Ver.*: contin *H*: continet *DLA*: *add. hic siglum corruptum* XXVII P^{2} *marg. FUpBE*: *add. idem, sed ante* centuriata, $P^{\theta}F^{\theta}B^{\theta}$: *ibidem* I *add.* A^{θ} 17 transferemus *Ver. PFUpBOEHH*$^{\theta}DLL^{\theta}A$: transferemur *M*: transferamus $P^{\theta}F^{\theta}B^{\theta}D^{\theta}A^{\theta}$ an comitiorum *Ver.* $PP^{\theta}FF^{\theta}UpBB^{\theta}$*?* $OEH^{\theta}D^{4}D^{\theta}L^{\theta}A^{\theta}$: a comitiorum *MHDLA*: anc comitiorum B^{θ}*?*: ac comitiorum $B^{1\theta}$

53 1 At enim . . . expiari posse *Ver.*: *om. Nicomachei omnes* (*cum et* $P^{\theta}F^{\theta}B^{\theta}H^{\theta}D^{\theta}L^{\theta}A^{\theta}$) quidem pollui omnia *Madv.*: quidem Γ . . . . . nia *Ver.*; '*post litteram* I *uel* P *extremam huius uersus* [*qui in Ver. cum* paret *incipit*] *uestigia incerta adsunt litterarum fortasse* MV' *Mommsen*: quidem uiolari omnia *Frig.* posse sed *Ver.*: sed *codd. Nic.*: *malimus* posse, et 2 transmigraremus *MPF*^{3} *in ras. UpBOEHDLA sed* -mus *ab F ipso*): transmigrarentur *Ver.*

tersit, tribuni. Vos, etiamsi tunc faciendum non fuerit, nunc utique faciendum putatis: ego contra—nec id mirati sitis, priusquam quale sit audieritis—etiamsi tum migrandum fuisset incolumi tota urbe, nunc has ruinas relinquendas
4 non censerem. Quippe tum causa nobis in urbem captam migrandi uictoria esset, gloriosa nobis ac posteris nostris; nunc haec migratio nobis misera ac turpis, Gallis gloriosa
5 est. Non enim reliquisse uictores, sed amisisse uicti patriam uidebimur: hoc ad Alliam fuga, hoc capta urbs, hoc circumsessum Capitolium necessitatis imposuisse ut desereremus penates nostros exsiliumque ac fugam nobis ex eo loco consciscerem quem tueri non possemus. Et Galli euertere potuerunt Romam quam Romani restituere non uidebuntur
6 potuisse? Quid restat nisi ut, si iam nouis copiis ueniant—constat enim uix credibilem multitudinem esse—et habitare in capta ab se, deserta a uobis hac urbe uelint, sinatis?
7 Quid? si non Galli hoc sed ueteres hostes uestri, Aequi Volsciue, faciant ut commigrent Romam, uelitisne illos Romanos, uos Veientes esse? an malitis hanc solitudinem uestram quam urbem hostium esse? Non equidem uideo quid magis nefas sit. Haec scelera, quia piget aedificare,
8 haec dedecora pati parati estis? Si tota urbe nullum melius ampliusue tectum fieri possit quam casa illa conditoris est nostri, non in casis ritu pastorum agrestiumque habitare est satius inter sacra penatesque nostros quam

3 nunc utique *MPUpEHDL*: tunc utique OA^2: nunc itaque *Ver.*: *om. FB* tota urbe *MPFUpBOEHDLA*: urbe *Ver. fort. recte*; *nisi forte* incolumi tota urbe *omnia secludenda ut ex* § 2 *eo petita ut* tum *explicaretur* 5 reliquisse uictores sed *MPFUpOEHDLA*: relinquisse uictores se *Ver. B* (*sed in B* sed) uidebimur *Ver. MPF UpBOED*^{2} *uel* D^4A^2: uiderimur H^2DLA: uideremur *H* fuga *Ver. MPFUpBOEHD*^{1} *uel* D^2A: fugam *DL* urbs *Ver. M? PF UpBOEHDA*: urbe M^3: ubrs *L*: urb *M?* quam Romani *Ver. MPFUpBOEHDLA*: Romani *Madv.* 6 credibilem multitu-] *post haec defit Ver. usque ad c.* 54. 7 7 Quid? si *PFUpBOED LA*: quit si *M*: quod si *H* an *MPFUpBOE? A*^{1} *uel* A^2 (*sed fort.* a n̄ *E*: an E^3): · Non D^2 *puncto ante addito*: non *D?*: n̄ (*i. e.* non) *HLA* (*num recte?*): *fort.* an non *scribendum*

exsulatum publice ire? Maiores nostri, conuenae pastores- 9
que, cum in his locis nihil praeter siluas paludesque esset,
nouam urbem tam breui aedificarunt: nos Capitolio, arce
incolumi, stantibus templis deorum, aedificare incensa piget?
et, quod singuli facturi fuimus si aedes nostrae deflagrassent,
hoc in publico incendio uniuersi recusamus facere?

Quid tandem? si fraude, si casu Veiis incendium ortum 54
sit, uentoque ut fieri potest diffusa flamma magnam partem
urbis absumat, Fidenas inde aut Gabios aliamue quam urbem
quaesituri sumus quo transmigremus? Adeo nihil tenet 2
solum patriae nec haec terra quam matrem appellamus,
sed in superficie tignisque caritas nobis patriae pendet?
Equidem—fatebor uobis, etsi minus iniuriae uestrae [quam 3
meae calamitatis] meminisse iuuat—cum abessem, quotiens-
cumque patria in mentem ueniret, haec omnia occurrebant,
colles campique et Tiberis et adsueta oculis regio et hoc
caelum sub quo natus educatusque essem; quae uos,
Quirites, nunc moueant potius caritate sua ut maneatis in
sede uestra quam postea, cum reliqueritis eam, macerent
desiderio. Non sine causa di hominesque hunc urbi con- 4
dendae locum elegerunt, saluberrimos colles, flumen op-
portunum, quo ex mediterraneis locis fruges deuehantur,
quo maritimi commeatus accipiantur, mari uicinum ad com-

9 nouam *MPFUpBODLA* : noue in (*uel* nouern?) *E* : *om. H* breui *MPFUpBOEHD*^{2} *uel D*^{4}*A*^{1} *uel A*^{2} : breuem *DLA* arce *MP FUpBOEHDLA* : arceque *dett. unus* (*Lovel.* 4) : atque arce *Wesenberg* singuli *MPFUpBOEHD*^{x}*A*^{1} *uel A*^{2} : in singuli *D? LA* uniuersi *M*^{2} *uel M*^{1}*PFUpBOEHDLA* : uniuersis *M*

54 3 Equidem *dett.* : et quidem *MPFUpBOEHDLA, fort. recte* quam meae calamitatis *Vorm. MPFUpBOE* (*sed* maee *B*) : quam calamitatis meae *HDLA* : meaeque calamitatis *H. J. Mueller* : quam calamitatis *Madv.* : *seclusimus* ; *uide sis Class. Quarterly*, v (1911), *p.* 15, *et cf.* 2. 40. 8 *adn.* ueniret *MPFUpBEDLA* : uenerat *OE*^{3}*H, fort. recte* eam, macerent *UpE*^{1}*D Maduigium confirmantes* : eamacerent *OD*^{2} (*qui et* desiderio *in* desideria *mutauit*) *LA*, *unde* ea, macerent *Ed. Rom.* 1469 *Ald.* : eam magerent *E* : eam acérent *H* (*quid per* -é- *uoluit?*) : eam agerent *MPFB* : eam augeant *M*^{3} 4 mari *Alschefski* : mare *MPFUpBOEHDLA*

moditates nec expositum nimia propinquitate ad pericula classium externarum, regionum Italiae medium, ad in-
5 crementum urbis natum unice locum. Argumento est ipsa magnitudo tam nouae urbis. Trecentensimus sexagensimus quintus annus urbis, Quirites, agitur; inter tot ueterrimos populos tam diu bella geritis, cum interea, ne singulas loquar urbes, non coniuncti cum Aequis Volsci, tot tam ualida oppida, non uniuersa Etruria, tantum terra marique pollens atque inter duo maria latitudinem obtinens Italiae,
6 bello uobis par est. Quod cum ita sit quae, malum, ratio est ⟨haec⟩ expertis alia experiri, cum iam ut uirtus uestra transire alio possit, fortuna certe loci huius transferri non
7 possit? Hic Capitolium est, ubi quondam capite humano inuento responsum est eo loco caput rerum summamque imperii fore; hic cum augurato liberaretur Capitolium, Iuuentas Terminusque maximo gaudio patrum uestrorum moueri se non passi; hic Vestae ignes, hic ancilia caelo demissa, hic omnes propitii manentibus uobis di.'

55 Mouisse eos Camillus cum alia oratione, tum ea quae ad religiones pertinebat maxime dicitur; sed rem dubiam de-

4 regionum Italiae medium (*scil.* locum) *MPFUpBOEHDLA* (*sed* geonum *E*: regionum E^1 *uel* E^2): regionem Italiae mediam *Madv.*, *post* mediam *interpungens* unice *MPUpBOEHD*^{4} *marg.* A^2: unicae *F*: uniquoto anno a gallis roma uastata sit *DLA*, *glossema marginale pro clausula proxima substituentes*: unice esse *Madv.* 5 Argumento . . . urbis *om. DLA*, *add* D^4 *marg.* A^4 Argumento *PFUpBO*^{1} *EHA*^{4}: argumentum *OD*^{4}: a frumento *M* tot tam P^2*FUpBOE DLA*: totam *MPH*: tot M^3 6 haec expertis alia *Walters*, *cf. Class. Quart.* v (1911), *p.* 16: expertis alia *MOHDLA* (*sed in O spatium solito longius ante* expertis): expertis latos alia *PFUpE* (*scil.*, *ut coniecit Walters*, *ex* 'uel -tos' *natum*, *quod glossema ad* expertis *fuisse potest*): expertis latos aia *B*: expertos ista alia *Novák*: ista expertos alia *Whibley*: uos haec loca expertos alia *Luterbacher*: expertis laetos alia *Weissenb.* 7 ancilia M^2 *uel* M^1*UpOLA*^{2} *dett.*: ancilicia *MPFBEHDA* demissa P^2 *uel* P^3*OED*^{2}A^3 *Ed. Rom.* 1470 *Ald.*: dimissa MP^3 *uel* P^2*FUpBHDLA Ed. Rom.* 1469: dimisa *P*: di- *in* de- *mutauit* P^2 *uel* P^3, *sed additamentum postea erasum est* di] *hac uoce rursus inc. Ver. sed sic*: deimmouisse camillus

55 1 Mouisse eos *MPFUpBOED*^{4}A^2: mouisset hos *H*: mouisset os *D? L*: mouisset eos D^1 *uel* D^2*?*: mouisse *Ver.* (*sed uide supra*) religiones *Ver. MPFBHDLA*: religionem *UpO*: regiones *E*

creuit uox opportune emissa, quod cum senatus post paulo de his rebus in curia Hostilia haberetur cohortesque ex praesidiis reuertentes forte agmine forum transirent, centurio in comitio exclamauit: 'Signifer, statue signum; hic 2 manebimus optime'. Qua uoce audita, et senatus accipere se omen ex curia egressus conclamauit et plebs circumfusa adprobauit. Antiquata deinde lege, promisce urbs aedificari coepta. Tegula publice praebita est; saxi materiaeque 3 caedendae unde quisque uellet ius factum, praedibus acceptis eo anno aedificia perfecturos. Festinatio curam 4 exemit uicos dirigendi, dum omisso sui alienique discrimine in uacuo aedificant. Ea est causa ut ueteres cloacae, 5 primo per publicum ductae, nunc priuata passim subeant tecta, formaque urbis sit occupatae magis quam diuisae similis.

1 opportune emissa *MPUpOA*^{1} *uel* A^2: oportune emissa *FBO*^{1}*E* (*sed* -nae *FE*: -no *O?*): opportunae missa *H*: opportuna emissa *LA*: oportuna emissa *D*: opportune missa *Ver.*, *fort. recte* praesidiis *Ver. OE*^{1} *uel* E^2: praesidis *E*: praediis *MPFBHDLA*: praeliis *Up* 2 optime. Qua *Ver. MPFUpBOED*$^4A^2$ (*sed in* D^4 -e Qua *in ras.*): optimam quam *H*: optimum quam *L*: optimum eo militi gratiorem persecutis qua *A*: *de transpositione in DLA uide sis c.* 52. 8 *adn.* promisce *MPFUpBOEHDLA*: promiscue *Ver.* $F^3D^4A^2$; *cf.* 3. 47. 7 *adn.* 3 urbs . . . materiaeque cae- *bis scripsit Ver.*, *in primo loco* saxa *pro* saxi *et* -quae ce- *pro* -que cae- *exhibens* 4 dirigendi *MP FBOEHDLA* (*cf.* 2. 49. 11 *adn.*): digerendi *Up*: derigendi *Zingerle*

Subscriptio. Titi Liui Nicomachus dexter uc̄ emendaui ad exemplum parentis mei clementiani: ab urbe condi· uictorianus uc̄ emendabam domnis simmachis. Explicit Liber V Incipit Liber VI Feliciter.

Sic M: *in OEHDLA omnia similia praeter haec*: Liuii *OHLA*; Nichomachus *O*; Tincomachus *DA*; dexterum (*om.* uc̄) *OEHDL*; *om.* ūc̄ *A*; emendari *D*: emendaū *A*; clemenciani *A*; cond̄. *OEHDL*: condita *A*; symmachis *EHDL*: symachis *A*

Liber V explicit *OEHDL*; Incipit liber VI *om. E*; feliciter *om. OHA In PF nihil nisi*: Titi Liui liber quintus explicit Incipit Liber VI feliciter; *idem in Up nisi quod add.* ab urbe condita *post* Liuii *et om.* feliciter

In Ver.: ⟨Ti⟩ti liui ⟨a⟩b urbe ⟨co⟩ndita ⟨li⟩b. V exp. ⟨in⟩c. lib. VI. *In B omnino deest*

OXFORD CLASSICAL TEXTS

All prices are subject to alteration without notice

GREEK

All prices are net

	Cloth	*India Paper*
AESCHYLUS. G. G. A. Murray	7*s* 6*d*	
ANTONINUS. J. H. Leopold	6*s*	
APOLLONIUS RHODIUS. R. C. Seaton	5*s*	
ARISTOPHANES. F. W. Hall, W. M. Geldart		
I. *Ach., Eq., Nubes, Vesp., Pax, Aves.* Second edition	5*s*	
II. *Lys., Thesm., Ran., Eccl., Plutus, Fragmenta.* Sec. ed.	5*s*	
ARISTOTLE. I. Bywater, F. G. Kenyon		
De Arte Poetica. Second edition	3*s*	
De Caelo	7*s* 6*d*	
Ethica. (On quarto writing paper, 15*s*.)	5*s*	
Atheniensium Respublica	4*s*	
BUCOLICI GRAECI. U. v. Wilamowitz-Moellendorff	5*s*	7*s* 6*d*
DEMOSTHENES		27*s* 6*d*
I. *Orationes* I–XIX. S. H. Butcher	6*s*	
II. i. *Orationes* XX–XXVI. S. H. Butcher	5*s*	
II. ii. *Orationes* XXVII–XL. W. Rennie	5*s*	
III. *Or.* XLI–LXI; *Proœmia*; *Epistulae.* W. Rennie	6*s*	
EURIPIDES. G. G. A. Murray		17*s* 6*d*
I. *Cyc., Alc., Med., Heracl., Hip., Andr., Hec.*	5*s*	
II. *Suppl., Herc., Ion, Tro., El., I. T.* Third ed.	5*s*	
III. *Hel., Phoen., Or., Bacch., Iph. Aul., Rhesus*	5*s*	6*s*
HELLENICA OXYRHYNCHIA *cum Theopompi et Cratippi fragmentis.* B. P. Grenfell, A. S. Hunt	10*s*	
HERODOTUS. K. Hude. Second edition		
I (Books I–IV), II (Books V–IX)	each 6*s*	
HOMER		17*s* 6*d*
I–II. *Iliad.* D. B. Monro, T. W. Allen		10*s*
Books I–XII. Second edition	4*s*	
Books XIII–XXIV. Third edition	4*s*	
III–IV. *Odyssey.* T. W. Allen		10*s*
Books I–XII. Second edition	4*s*	
Books XIII–XXIV. Second edition	4*s*	
V. Hymns, &c. T. W. Allen	7*s* 6*d*	
HYPERIDES. F. G. Kenyon	4*s* 6*d*	
LONGINUS. A. O. Prickard	4*s*	

March 1943

GREEK (*cont.*)

All prices are net

	Cloth	*India Paper*
LYSIAS. K. Hude	5*s*	
PINDAR. C. M. Bowra	8*s* 6*d*	
PLATO. J. Burnet		
I. *Euth.,Apol.,Crit.,Ph.; Crat.Tht.,Soph.,Polit.* Ed. 2	7*s* 6*d*	
II. *Par.,Phil.,Symp.,Phdr.; Alc.I,II,Hipp.,Am.* Ed. 2	7*s* 6*d*	25*s*
III. *Thg., Chrm., Laches, Lysis, Euthd., Prot., Gorg., Meno, Hp. Ma. et Min., Io, Mnx.*	7*s* 6*d*	
IV. *Clitopho, Respublica, Timaeus, Critias* *Respublica* separately, 7*s* 6*d*	8*s* 6*d*	21*s*
V. *Minos, Leges; Ep., Epp., Def., Spuria*	9*s* 6*d*	
SOPHOCLES, *Fabulae.* A. C. Pearson	6*s* 6*d*	8*s*
THEOPHRASTUS, *Characteres.* H. Diels	4*s* 6*d*	
THUCYDIDES. H. Stuart Jones and J. E. Powell		12*s* 6*d*
Books I–IV	5*s*	
Books V–VIII.	5*s*	
XENOPHON. E. C. Marchant		
I–V		25*s*
I. *Historia Graeca*, Ed. 2, and III. Anabasis	each 4*s*	
II. *Libri Socratici* and IV. *Institutio Cyri*	each 5*s*	
V. *Opuscula*	7*s* 6*d*	

LATIN

ASCONIUS. A. C. Clark	6*s*	
CAESAR, COMMENTARII. R. L. A. Du Pontet		10*s*
I. *Bellum Gallicum*	3*s* 6*d*	
II. *Bellum Civile*	5*s*	
CATULLUS. R. Ellis	3*s* 6*d*	
With *Tibullus* and *Propertius*		10*s* 6*d*
CICERO		
EPISTULAE. L. C. Purser		
I. *ad Fam.*	9*s*	
II. *ad Att., Pars* i (1–8), *Pars* ii (9–16)	each 6*s*	
III. *ad Q. F., ad M. Brut., Fragm.*	5*s*	
ORATIONES. A. C. Clark and W. Peterson		
I. *Rosc., Am., I. Pomp., Clu., Cat., Mur., Cael.* Clark	4*s*	
II. *Pro Milone, Caesarianae, Philippicae.* Clark. Ed. 2	4*s*	
III. *Verrinae.* Peterson. Second edition	5*s*	
IV. *Quinct., Rosc. Com., Caec., Leg. Agr., Rab. Perduell., Flacc., Pis., Rab. Post.* Clark	4*s*	
V. *Post Reditum, De Domo, Har. Resp., Sest., Vat., Prov. Cons., Balb.* Peterson	4*s*	
VI. *Tull., Font., Sull., Arch., Planc. Scaur.* Clark	4*s*	

LATIN (*cont.*)

All prices are net

	Cloth	*India Paper*
CICERO (*cont.*)		
RHETORICA. A. S. Wilkins		
I. *De Oratore*	5*s*	
II. *Brutus*, &c.	6*s*	
HORACE. E. C. Wickham. Ed. 2. H. W. Garrod	4*s*	6*s*
ISIDORI ETYMOLOGIAE. W. M. Lindsay. Two vols.	30*s*	
LIVY. R. S. Conway and C. F. Walters		
Books I–V	7*s* 6*d*	
Books VI–X	7*s* 6*d*	
Books XXI–XXV	6*s*	
Books XXVI–XXX R. S. Conway and S. K. Johnson	8*s* 6*d*	
LUCRETIUS. C. Bailey	5*s*	7*s* 6*d*
MARTIAL. W. M. Lindsay	9*s*	
NEPOS. E. O. Winstedt	4*s*	
OVID, *Tristia*, *Epistulae ex Ponto*, &c. S. G. Owen	4*s*	
PERSIUS and JUVENAL. S. G. Owen. Second ed.	5*s*	
PHAEDRUS, *Fabulae*. J. P. Postgate	6*s*	
PLAUTUS. W. M. Lindsay		21*s*
I. *Amphitruo–Mercator*	9*s*	
II. *Miles Gloriosus–Fragmenta*	9*s*	
PROPERTIUS. J. S. Phillimore. Ed. 2. (I.P., see Catullus)	4*s*	
STATIUS		
Silvae. J. S. Phillimore. Second edition	6*s*	
Thebais and *Achilleis*. H. W. Garrod	10*s*	
TACITUS		18*s*
Annales. C. D. Fisher	7*s* 6*d*	
Historiae. C. D. Fisher	6*s*	
Opera Minora. H. Furneaux	4*s*	
TERENCE. W. M. Lindsay and R. Kauer. Second ed.	6*s*	7*s* 6*d*
TIBULLUS. J. P. Postgate. Ed. 2 (I.P., see Catullus)	3*s*	
VELLEIUS PATERCULUS. R. Ellis	7*s* 6*d*	
VIRGIL. Sir Arthur Hirtzel	4*s* 6*d*	7*s* 6*d*
APPENDIX VERGILIANA. R. Ellis	5*s*	

The Oxford Greek Testament, 5*s* net (I.P. 7*s* 6*d* net; on quarto writing paper 15*s* net); Dr. Souter's Pocket Lexicon to the above, 3*s* 6*d* net; The New Testament in Latin, 3*s* net (I.P. 4*s* 6*d* net).

OXFORD UNIVERSITY PRESS

Amen House Warwick Square London, E.C. 4

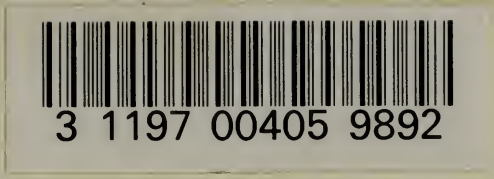
3 1197 00405 9892

DATE DUE

AUG 2 5 1980			
AUG 1 3 REC'D			
NOV 2 8 1983			
OCT 1 1 1983			

DEMCO 38-297